

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DOKTORA TEZİ

"DAYTON BARIŞI VE BOSNA HERSEK'TE
SINIR İNŞAA SORUNU"

Darko RADIC

02503230461

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Nurcan Özgür BAKLACIOĞLU

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : DARKO RADIC Numarası : 2502120451
Anabilim Dalı / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anasanat Dalı / Programı : Danışmanı : PROF. DR. NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 09.07.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "DAYTON BARIŞI VE BOSNA HERSEK'TE SINIR İNŞA SORUNU"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NURCAN. Ö. BAKLACIOĞLU		Kabul
2- DOÇ. DR. İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU		KABUL
3- DOÇ. DR. ATEŞ USLU		Kabul
4- DR. ÖĞR. ÜY. ŞADAN İNAN RÜMA		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜY. BÜKE BOŞNAK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SUNA GÜLFER İHLAMUR		
2- DOÇ. DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR		

ÖZ

DAYTON BARIŞI VE BOSNA HERSEK'TE SINIR İNŞA SORUNU

DARKO RADIC

Bosna Hersek'te barışçıl bir çözüm bulma ve askeri çatışmalara son vermeyi amaçlayan Dayton Barış Görüşmeleri sırasında ülkenin anayasası ve toprak dağılımı bağlamında tarafların tümü için kabul edilebilir bir çözüme ulaşmak elzem hale gelmişti. Bu süreçte, ülke içindeki sınırların belirlenmesi ve inşasında, ve görüşmelere katılan taraflar arasındaki güç ilişkilerini tanımlamada başvuru kriter ve yöntemler bağlamında karşılaşılan engeller bu tezin ışık tutmaya çalıştığı sorulardan sadece birkaçıdır. Sınırların oluşturulması ve yeniden belirlenmesi süreçlerinde başvuru kriter olarak etnik kimlik, bugün dahi "Biz" ve "Onlar" ayrımını ortaya koyan ve Bosna Hersek halkının günlük yaşamını şekillendiren görünmez sınırları oluşturmuştur. Dayton'la, Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattı oluşturulmuş ve böylelikle çatışma sonrası Bosna Hersek toplumunda farklı etnik grupların üyeleri arasındaki sosyal gerçekliği ve ilişkileri şekillendiren ve belirli bir toplumun kimleri kapsayıp kimleri kapsamayacağını belirleyen bir düzen tesis edilmiştir. Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme süreci iki örnek üzerinden incelenmiştir: Usora ve Doboj beldeleri arasındaki sınırı hattı üzerinde toprakların değiş-tokuşu; ve Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattı için başvuru uluslararası tahkim süreci. Bu örnekler sınırların etnik kimlikler doğrultusunda dahi değiştirilebildiğini göstermektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen araştırma etnik kökene dayalı mekansal dağılımın ve etnik kimliklerin tümüyle Entiteler Arası Sınır Hattı ile örtüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında sınır ve kimliklerin birbirinden ayrılmaz ve karşılıklı ilişki içindeki konseptler olduğuna, ve bir elmanın iki yarısı olarak görülmeleri gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bosna Hersek, Dayton Barış Görüşmeleri, Entiteler Arası Sınır Hattı, sınırlar, etnik kimlik.

ABSTRACT

DAYTON PEACE AND BORDERING PROBLEMS

IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

DARKO RADIC

During the Dayton Peace Negotiations in an attempt to find a peaceful solution and resolve the military conflict in Bosnia and Herzegovina, it was necessary to create mutually acceptable solution regarding the constitutional and territorial reorganization of the country. Obstacles that are found along the process, criteria and methods which are used for mapping and construction of the internal borders, as well as the power relations between the parties involved into the negotiations are just some of the questions which this thesis is trying to illuminate. The ethnic identity as the crucial criteria was used for bordering and rebordering processes, creating the invisible borders that even today made the distinction between ethnically "Us" and "Others" and shaping the daily life practices of citizens of Bosnia and Herzegovina. Dayton created Inter-Entity Boundary Line that separates the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska produce the order which includes and excludes, shape the social reality and relation between different ethnic group members in the post-conflict society of Bosnia and Herzegovina. The process of changing the Inter-Entity Boundary Line that is examined through two study cases, the case of exchanging the territories between border municipalities of Usora and Doboje as well as the case of the international arbitration on Inter-Entity Boundary Line at the border settlement of Dobrinja, shows that the borders are even changed in accordance with ethnic identities. This research shows that the ethnically based spatial distribution and ethnic identities are completely overlaps with the Inter-Entity Boundary Line. Therefore, this thesis highly pointing that the borders and identities are inseparable mutually related concepts that must be understood as the different sides of the same coin.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Dayton Peace Negotiations, Inter-Entity Boundary Line, borders, ethnic identity.

ÖNSÖZ

Bu tez İstanbul Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı kapsamında verilmiştir. Bosna Hersek'te büyümüş ve bu ülkenin siyasi, ekonomik, demografik ve diğer özelliklerini yakından tanıyan birisi olarak hep Bosna Hersek konusundaki araştırmalara şahsen katkıda bulunmak istemiştım. Genel anlamıyla sınırlar ve bunların zaman içinde nasıl inşa, muhafaza ve revize edildiğı konusu da her daim ilgimi çekmiştir. Neyse ki, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Balkanlardaki tarihi-siyasi gelişmelere son derece hâkim bir uzman olan ve sınır çalışmaları alanında ihtisas yapan Doç. Dr. Nurcan Özgür Baklacıoğlu'ndan ders alma şerefine nail olabildim. Ayrıca resmi doktora danışmanım olmayı da kabul etmesi büyük bir şans oldu. Onun yardımıyla araştırma sorumu daha net bir biçimde ortaya koyabildim. Dolayısıyla bu doktora tezinin hazırlanması sürecindeki sabrı ve yerinde yönlendirmelerinden ötürü tez danışmanım Doç. Dr. Nurcan Özgür Baklacıoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım için bana burs sağlayan ve Türkiye Cumhuriyetinde, İstanbul Üniversitesinde çalışma şansını bana veren Türkiye Bursları programına da minnettarım.

Bunların yanında diğer tez danışmanlarım olan Doç. Dr. İnci Kerestecioğlu ve Yrd. Doç. Dr. İnan Rüma'ya da değerli yönlendirmeleri ve tez yazım sürecindeki desteklerinden ötürü teşekkür etmek istiyorum. Bosna Hersek'te sınırlar ve hudutlar konusundaki bu araştırmamda desteklerini benden esirgemeyerek sorularıma yanıt veren tüm katılımcılara da teşekkür etmem gerek. Son olarak, doktora çalışmalarım sırasında beni sürekli olarak motive eden aileme ve dostlarıma da şükran borcum var. Sarsılmaz desteğiniz için hepinize çok teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2019

Darko RADIC

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
HARİTALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISITLAMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
Amaç ve Konunun Bilimsel Önemi	4
Teorik Yaklaşım: Sınır Tanımı	6
Analitik Çerçeve ve Metodoloji	28
Bosna Hersek'te Ülke İçi Sınırların Çizilmesi	29
Sınırlar ve Güç İlişkileri.....	30
Sınırların Açılması ve Kapanması; Sınır Aşımı ve Sınır Yönetimi.....	31
Sınır Sembolleri ve Sınırların Anlamsallığı.....	34
Sınır Anlatıları, Sınır Deneyimi ve Sınır Algısı.....	35
Alan Araştırması; Örneklem ve Mülakatlar	38
Alan Araştırmasında Örneklem	38
Mülakatlar	40

BİRİNCİ BÖLÜM

YUGOSLAV ULUSÜSTÜ KİMLİĞİNİN İFLASI; ETNİK AYRIMLAR VE BOSNA HERSEK'TE ÜLKE İÇİ SINIRLARIN ORTAYA ÇIKMASI

İKİNCİ BÖLÜM

BOSNA HERSEK'TE ETNİK AÇIDAN HOMOJENLEŞME SÜRECİ

2.1. Sırp Cumhuriyetinin Etnik Açidan Homojenleşmesi.....	73
2.2. Bosna Hersek Federasyonunun Etnik Açidan Homojenleşmesi	78
2.3. Bosna Hersek'te Etnik Açidan Homojenleşme ve Sonuçları	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE ENTİTELER ARASI HATTININ İNŞAASI

3.1. Tarihi Arka Plan: Dayton'a Giden Yol.....	89
3.1.1. Carrington-Cutiliero Planı	91
3.1.2. Vance-Owen Planı	93
3.1.3. Owen-Stoltenberg Planı	94
3.1.4. Temas Grubu Planı	96
3.2. Dayton Barış Görüşmelerinde Sınır Belirleme Süreçleri.....	99
3.2.1. Goražde Örneği.....	104
3.2.2. Saraybosna Örneği	107
3.2.3. Brčko Örneği.....	113
3.3. Dayton Barış Anlaşması ve Sonuçları.....	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI BOSNA HERSEK'TE SINIRLAR, KİMLİKLER VE HAKİM ÖTEKİLEŞTİRME

4.1. Günümüzde Ötekileştirme Söyleminin Bir Unsuru Olarak Srebrenica.....	130
4.2. Bosna Hersek'te Etnik Simgecilik ve Ötekileştirme	145
4.3. Bitmemiş Bir Proje Olarak Bosna Hersek.....	160
4.4. Ötekileştirme ve Sınırlar ve Hudutlar Üzerindeki Etkisi	170

BEŞİNCİ BÖLÜM

BOSNA HERSEK'TE DAYTON SONRASI SINIR DEĞİŞİKLİĞİ SÜRECİ

5.1. Doboj ve Usora Arasında Toprak Değişimi Örneği.....	177
5.1.1. Doboj ve Usora Arasında Entiteler Arası Sınır Hattını (IEBL) Uyarlama İnisiyatifi	181
5.1.2. Sınırdaki Yaşayan Toplulukların İnisiyatife Tepkisi	201
5.1.3. Sınırdaki Yaşam: IEBL'nin Sınırdaki Yaşayan Topluluklara Etkisi.....	210
A. İdari Sorunlar	211
B. Güvenlik Sorunları	219
C. İktisadi Marjinalleştirme	223
D. Sosyal Sorunlar	229
5.1.4. Sınırı Geçmek ve Sınırdaki Etnik Sembolleştirme	233
5.1.5. İnisiyatifte Kimliğin Rolü	252

5.1.6. Sınırdaki Kimlik İkilikleri.....	258
5.2. Saraybosna'da IEBL'nin Yeniden Çizilmesi: Dobrinja Örneği	270
5.2.1. Uluslararası Arabuluculuk ve Dobrinja'da IEBL'nin Yeniden Çizilmesi	278
5.2.2. Sınırdaki Yaşayan Toplulukların Arabulucuğa Tepkisi.....	293
5.2.3. Sınırdaki Yaşam: IEBL'nin Dobrinja'daki Etkisi.....	307
A. İdari ve Hükûmet Yetkisine İlişkin Hususlar.....	307
B. Güvenlik Sorunları	316
C. İktisadi Meseleler ve Sosyal Sorunlar	323
5.2.4. Dobrinja'da IEBL'nin Geçilmesi Uygulama ve Deneyimleri	337
5.2.5. Dobrinja'da Sınırdaki Etnik Sembolleştirmeler	353
5.2.6. Kimlik ve Tahkim	370
5.2.7. Sınırdaki Kimliğin Kararlılığı.....	378

ALTINCI BÖLÜM

SINIRIN GELECEĞİ VE İLERDEKİ ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLERİ

SONUÇ.....	404
KAYNAKÇA.....	407
ÖZGEÇMİŞ.....	418

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1: Bosna Hersek'in 1991'deki Etnik Yapısı.....	71
Harita 2.2: Bosna Hersek Federasyonu'nun 1991 Nüfus Sayımına Göre Etnik Yapısı..	78
Harita 2.3: Bosna Hersek Federasyonunun Kantonlara Bölünmüş Yapısı	80
Harita 2.4: Savaş Öncesi ve Sonrasında Bosna Hersek'teki Farklı Etnik Toplulukların Toprak Üzerindeki Dağılımı	84
Harita 3.1: Carrington-Cutileiro Planında Bosna Hersek İçin Öngörülen Harita	92
Harita 3.2: Vance-Owen Barış Planı	94
Harita 3.3: Owen-Stoltenberg Barış Anlaşmasında Bosna Hersek İçin Öngörülen Harita	96
Harita 3.4: Temas Grubu Planı	98
Harita 3.5: Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu Tarafından Önerilen Entiteler Arası Sınır Hattı.....	102
Harita 3.6: Dayton'un Arefesinde Cephe Hattı ve Dayton'la belirlenen Entiteler Arası Sınır Hattı	103
Harita 3.7: Uluslararası Tahkim Öncesi ve Sonrasında Brčko Bölgesinin Sınırları.....	115
Harita 5.1: Doboj ve Usora'nın Coğrafi Konumu	178
Harita 5.2: Makljenovac ve Lončari'nin Coğrafi Konumu.	182
Harita 5.3: Usora Belediyesi Temsilcilerince Öneri Olarak Sunulan ve Komisyonca Doboj ve Usora Arasında Entiteler Arası Sınır Hattının Uyarlanması İnişiyatifi Bağlamında Değerlendirilmek Üzere Kabul Edilen Çözüm Niteliğindeki Harita.....	187
Harita 5.4: Saraybosna'nın Etnik Zeminde Bölünmesiyle Oluşturulan Belediyeler ...	272
Harita 5.5: Dobrinja Yerleşimindeki İhtilafa Konu Topraklar	279
Harita 5.6: Dobrinja'da IEBL.	288

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Sırp Cumhuriyetindeki Mültecilerin ve Yerlerinden Edilmiş İnsanların Önceki İkametlerine Göre Dökümü (1996)	74
Tablo 2.2: Bosna Hersek'in 1991'deki Etnik Yapısı	76
Tablo 2.3: Bosna Hersek'in 2013'teki Etnik Yapısı	76
Tablo 2.4: Bosna Hersek Federasyonunun Kanton Bazında Etnik Yapısına Dair Tahminler (1991 Tarihli Nüfus Sayımı).....	81
Tablo 2.5: Bosna Hersek Federasyonunda Kanton Düzeyinde Etnik Gruplara Aidiyet (2013 Nüfus Sayımı).....	81
Tablo 5.1: Sırp Cumhuriyetinde Kalan Saraybosna Belediyelerinin Etnik Yapısı	273
Tablo 5.2: Bosna Hersek Federasyonunda Kalan Saraybosna Belediyelerinin Etnik Yapısı	273

RESİMLER LİSTESİ

Resim 4.1: Saraybosna'da Sergilenen "Soykırımcı Sırp Cumhuriyeti" Eseri.....	141
Resim 4.2: Bosna Hersek Federasyonunun Bayrağı, Sırp Cumhuriyetinin Bayrağı	148
Resim 4.3: Sırp Cumhuriyeti'nin Geçici Amblemi.....	150
Resim 5.1: Kabul edilen ve İmzalanan "Doboj Belediyesi ve Usora Belediyesi Arasında Entiteler Arası Sınır Hattının Uyarlanması İnişiyatifi"	188
Resim 5.2: Sırp Cumhuriyetince Kullanılan Yol Tabelası.....	241
Resim 5.3: Bosna Hersek Federasyonuna Bağlı Zenica-Doboj Kanton Makamlarınca Yerleştirilen Yol Tabelası.....	242
Resim 5.4: Makljenovac Yerleşiminin Girişi.....	243
Resim 5.5: Makljenovac Yerleşimindeki "Usora Belediyesi" Yol Tabelası	245
Resim 5.6: Filipovići Yerleşiminin Girişi.....	247
Resim 5.7: "Proleter Makljenovac" Futbol Kulübünün Amblemi	249
Resim 5.8: Sheridan Tarafından Saraybosna'daki Basın Toplantısında Sunulan Harita	287
Resim 5.9: Dobrinja'nın Doğu Yeni Saraybosna Tarafından Otoparka Giriş	327
Resim 5.10: Dobrinja'nın Federal Saraybosna Tarafından Otoparka Giriş	327
Resim 5.11: Dobrinja sınır Yerleşiminde Sınırın Konumu.....	341
Resim 5.12: Pale tarafından Dobrinja'nın Kırsal Bölgelerine Girişte Entiteler Arası Sınır Hattı	341
Resim 5.13: Dobrinja'nın Bölünmüş Merkez Meydanının İsim Tabelaları	359
Resim 5.14: Dobrinja'nın Bölünmüş Ana Meydanı.....	361

KISALTMALAR LİSTESİ

BH	: Bosna Hersek
DPA	: Dayton Barış Anlaşması
AT	: Avrupa Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
EUFOR	: Bosna Hersek'teki Avrupa Kuvvetleri
FBH	: Bosna Hersek Federasyonu
HDZ	: Hırvat Demokratik Birliği
IBO	: Kimlikler, Sınırlar ve Düzenler
ICC	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
ICFY	: Eski Yugoslavya Uluslararası Konferansı
ICTY	: Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Divanı
IFOR	: Uygulama Kuvvetleri
IEBL	: Entiteler Arası Sınır Hattı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHR	: Bosna Hersek'teki Yüksek Temsilcilik Ofisi
RS	: Sırp Cumhuriyeti
SDA	: Demokratik Eylem Partisi
SDP	: Sosyal Demokrat Parti
SDS	: Demokrat Sırp Partisi
SFOR	: İstikrar Güçleri
SFRY	: Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti
SNSD	: Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı
BM	: Birleşmiş Milletler
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Koruma Kuvvetleri
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri

GİRİŞ

Adından da anlaşılacağı üzere bu tez çalışması Dayton Barış Görüşmeleri esnasında Bosna Hersek'te ülke içi sınırların çizilmesi sürecini irdeleme amacına yöneliktir. Entiteler Arası Sınır Hattı (IEBL) olarak anılan bu sınır Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entiteyi, yani Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayırmakta ve Bosna Hersek'te yaşayan ve ihtilaf içerisindeki etnik toplulukları birbirinden ayırarak ülkedeki etnik savaşa son verme amacını gütmektedir. Gerek Dayton Barış Görüşmelerindeki sınır belirleme süreçlerinin, gerekse Dayton sonrası dönemde Bosna Hersek'te söz konusu sınır hattının revizyonunun ana eksenini oluşturan kriterlerin ne olduğunu anlayabilmek amacıyla bu siyasi-idari sınır incelenmiştir. Ele alınan başlıca hipotez sınırların Bosna Hersek'te farklı etnik toplulukların mekansal dağılımı ve etnik kimlikleri izleyen bir biçimde çizildiği ve düzenlendiği yönündedir. Dolayısıyla gerek sosyal yapısalcı teorik perspektifi, gerekse de nicel ve nitel analiz yöntemlerini kullanan bu çalışmada sınırların ve kimliklerin arasındaki etkileşim ve bu kavramların nasıl birbirinden ayrılmaz ve büyük ölçüde birbirleriyle ilişkili olgular olduğu ortaya konulacaktır.

İlk bölüm Yugoslav ulusüstü kimliğinin iflasi; etnik ayrımlar ve Bosna Hersek'te ülke içi sınır ve hudutların ortaya çıkması konularını ele almaktadır. Geçmişte uluslararası ve bölgesel ölçeklerde ve ülke içinde meydana gelen gelişmelerin daha geniş kapsamlı bir analizi olmadan Bosna Hersek'i anlamının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu bölümde Bosna Hersek “Küçük bir Yugoslavya” olarak değerlendirilmiş olup, eski Yugoslavya'da oldukça görünür bir mahiyetteki etnik düşmanlıkların Bosna Hersek'e de aktarıldığı ve ülke içindeki etnik çatışmaları doğurduğu tezi savunulmaktadır.

İkinci bölümde Bosna Hersek'teki savaş sırasında meydana gelen etnik homojenleşme sürecine odaklanılmaktadır. Söz konusu bu etnik homojenleşme süreci etnik açıdan “Biz” ve “Ötekileri” birbirinden ayıran net sınırları olan ve yine etnik açıdan “temiz” bölgeler oluşturmuştur. Geri dönülemez nitelikteki böylesi bir etnik açıdan homojenleşme süreci, Bosna Hersek'te farklı etnik toplulukların mekansal dağılımını ya da etnik kimlikleri izleyen sınır ve hudutların inşasının bir ön koşulu olmuştur. Toprak üzerinde etnik zemine dayalı dağılım Dayton Barış Görüşmelerinde ve Entiteler Arası Sınır Hattının inşa sürecinde kilit bir rol oynamıştır.

Üçüncü bölümde Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Entiteler Arası Sınır Hattının inşa süreci ele alınmaktadır. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında, Bosna Hersek'teki etnik savaş döneminde

çatışan etnik gruplar olarak Boşnak, Hırvat ve Sırları birbirinden ayırmak amacıyla Bosna Hersek içinde sınırlar çizilmiştir. Entiteler Arası Sınır Hattının bu şekilde belirlenmesi süreci üç örnek üzerinden açıklanmaktadır: Goražde, Saraybosna ve Brčko.

Dördüncü bölümde Bosna Hersek'teki etnik siyaset ve bugün hâkim olan ötekileştirme irdelenmektedir. Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerde göze çarpan etnik siyaset aynı zamanda mikro ölçekte de uygulanmakta ve Bosna Hersek'teki entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırları da büyük ölçüde etkilemektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde Dayton sonrası Bosna Hersek'te yaşanan bu ötekileştirme süreçleri de etnik ötekileştirmeye ayrıca katkıda bulunmakta ve ülke içindeki sınır ve hudutları daha da belirgin bir hale getirmektedir. Bosna Hersek'teki etnik siyasetin bir parçası olan bu söylemler gelecekte etnik gruplar arasında uzlaşmanın ve etnik sınır ve hudutların ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engeller olarak görülebilir. Dolayısıyla Bosna Hersek'teki etnik siyasetin entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırların kalıcılığını sağlayan ve ülke içinde etnik gruplar arasındaki uzlaşmayı engelleyen bir olgu olduğu söylenebilir.

Beşinci bölümde Bosna Hersek'te Entiteler Arası Sınır Hattının Dayton sonrası süreçte değiştirilmesi ele alınmaktadır. Sınırların yeniden çizilmesi süreci Doboj ve Usora belediyeleri arasında toprak değiş tokuşu örneği ile Dobrinja sınır yerleşimindeki uluslararası tahkim süreci üzerinden irdelenmiştir. Bu bölümde, Bosna Hersek'teki ülke içi sınırların yine etnisite ve etnik kimlik doğrultusunda değişim sürecinden geçmesinden ötürü kimlik ve sınırın birbirinden ayrılmaz kavramlar olduğu ortaya konulmaktadır. Her iki örnek de Entiteler Arası Sınır Hattının yerelde ve mikro ölçekte etnik kimlikleri izleyen bir biçimde yeniden şekillendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Entiteler Arası Sınır Hattı en basit ifadesiyle etnik açıdan “Bizden” olanları kapsama ve “Öteki” olanları dışlama süreci üzerinden değiştirilmiştir. Bosna Hersek'teki Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi süreci yanında bu bölümde ayrıca Dayton'la çizilen sınır ve hudutların bu sınır bölgelerinde yaşayan yerel halkın gündelik yaşamını nasıl etkileyip şekillendirdiği de anlatılmıştır. Konu sınırın nasıl çizildiği, sürecin etnik ötekileştirme üzerinden nasıl yürüdüğü, sınırın kendilerini sınır hattında ve Bosna Hersek'teki iki ayrı siyasi düzen arasında sıkışmış hisseden bölge halkı açısından yarattığı sorunlar gibi boyutlarda irdelenmiştir.

Altıncı bölüm Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğiyle ilgili analizler içermektedir. Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin çok büyük kısmı entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırların

ülke içindeki etnik siyasetle yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Etnik siyaset perspektifinden bakıldığında entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırların gelecekte de aynı derecede önemli olmaya devam edeceği sonucuna varılmaktadır. Ancak sıradan insanların perspektifinden ve sınırda yaşamın nasıl olduğunu anlamak isteyen bir yaklaşımla bakıldığında, Entiteler Arası Sınır Hattının farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmanın yanında bir araya getiren bir etkisi de olduğu anlaşılmaktadır. Entiteler Arası Sınır Hattının insanları bir araya getiren bir yer oluşu ve farklı etnik topluluklar arasında işbirliğine zemin oluşturması ışığında gelecekte etnik ayrışmaların üstesinden gelinebileceği ve Bosna Hersek'te etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınır ve hudutların zaman içinde önemini yitirmesi sonucunu doğuracak biçimde uzun vadede etnik gruplar arasındaki uzlaşmanın önünü açabileceği düşünülmektedir.

Amaç ve Konunun Bilimsel Önemi

Bu çalışmanın ana amacı kimlik ve sınırlar arasındaki dolaysız ilişkiyi ortaya koymak ve Bosna Hersek örneği üzerinden sınırları oluşturma sürecinin, sınırların kalıcılığını sağlamaya yönelik süreçlerin ve ayrıca sınırları değiştirme sürecinin kimlikler doğrultusunda gerçekleştiğini ispatlamaktır. Buradaki başlıca sav Dayton'la oluşturulan ve Bosna Hersek'i Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak başlıca iki siyasi entiteye bölen Entiteler Arası Sınır Hattının farklı etnik toplulukların alansal dağılımını izleyen bir şekilde çizildiğidir. Bu bağlamda Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında çizilen Entiteler Arası Sınır Hattı, büyük ölçüde etnik kimlikleri izleyen bir yapı olmuştur. Bosna Hersek'teki bu iki önemli siyasi entite arasında, ülkede uygulamaya konan etnik politikalar üzerinden de kendisini büyük ölçüde gösteren rekabete dayalı bir ötekileştirme ilişkisi söz konusudur. Etnik kökene dayanan bu ötekileştirme politikası da, hem Bosna Hersek'in iç sınırlarını ve Entiteler Arası Sınır Hattını, hem de etnik açıdan "Biz" ve "Ötekiler" ayrımına dayalı kimlik-tabanlı sınırları daha belirgin hale getirmektedir.

Hem siyasi hem de idari sınır olarak işlev üstlenen Entiteler Arası Sınır Hattı şüphesiz sınırdaki sıradan insanların günlük yaşamlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Burada amaç Entiteler Arası Sınır Hattının ne tür sorunlara neden olduğunu ve Bosna Hersek vatandaşlarının bu sorunlarla nasıl başa çıkabileceğini göstermektir. Tezin amacı, Bosna Hersek'te sınır oluşumu, sınırın devamlılığı ve sınır değişimi sürecini incelemektir. Bu tez, hem uluslararası düzeyde (Dayton müzakereleri), hem devlet düzeyinde (Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti), hem de yerel düzeyde sınırın oluşumu ve değişiminin, bu topraklarda yaşayan insanların gündelik hayatlarını ve mikro ölçekte onların davranışlarını ne şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmada Dayton Barış Görüşmeleri sonrasında, 1995'ten günümüze kadarki dönem ele alınmaktadır.

Bu tez çalışmasının bir diğer amacı ise Bosna Hersek'te entiteler arası sınır ve hudutları daha da belirgin hale getiren güncel ötekileştirme söylemlerini ortaya koymaktır. Bu incelemeyi önemli yapan şey, söz konusu güncel ötekileştirme söylemlerinin Bosna'da etnik kimliğe dayalı sınır ve hudutların kalıcılığını sağlamadaki rolüdür. Bu güncel ötekileştirme süreci ülkenin önde gelen siyasetçilerinin konuşmalarında da kendisini göstermekte olup, gelecekte çatışma sonrası dönemde Bosna Hersek toplumunun içinde yaşadığı gerçekliği şekillendiren sınır ve hudutların

önemini yitirmesinin önündeki en büyük engel olacaktır. Aynı ötekileştirme ülke içinde etnik kimliklerin güçlendirilmesini de esas almakta, ve ayrıca "Biz" ve "Diğerleri" arasında duygusal ve psikolojik sınırlara etnik esasa dayalı olarak şekil vermektedir.

Kısacası, bu tez çalışmasında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının Dayton Barış Görüşmeleri sırasında nasıl çizildiği, etnik ötekileştirme konusundaki güncel söylemler üzerinden nasıl sürdürüldüğü, ve etnik kimlikler doğrultusunda nasıl değiştirildiği ortaya konacaktır.

Bu tezin bilimsel açıdan önemi sınır ve kimlikler arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koyarak bu iki kavramın aslında birbirinden ayrılmaz olduğu ve dolayısıyla sınırların kimlikleri oluşturmasının yanında bir yandan da kimlikler tarafından oluşturulduğu iddiasındaki teorik çerçevelere katkıda bulunmasında yatmaktadır. İstanbul Üniversitesinde ve genel itibarıyla Türkiye Cumhuriyetinde Balkanlar genelinde ve Bosna Hersek özelinde sınır ve hudutlar konusunda bilimsel araştırmalar yeterli düzeyde değildir. Bu çerçevede bu tez çalışması Türkiye'de bu konudaki akademik çalışmalara önemli bir katkı sağlayabilir ve Bosna Hersek'in iç sınırlarının nasıl oluşturulduğu, bunların nasıl sürdürüldüğü ve zaman içinde nasıl değiştiği konularına ışık tutabilir.

Teorik Yaklaşım: Sınır Tanımı

Bu bölümde sınırın ne olduğu ve muhtelif teorik yaklaşımlar bağlamında nasıl kavramsallaştırıldığı konusunda bazı teorik tartışmalara yer verilecektir. Ayrıca bu araştırmada kullanılacak teorik yaklaşım da açıklanacaktır. Bu çerçevede ilk olarak sınır çalışmaları konusundaki muhtelif perspektifler ele alınacaktır. Akabinde Bosna Hersek'in Bosna'daki başlıca iki entiteyi, yani Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran iç sınırı ayrıntılarıyla tanımlanacaktır. Buradaki başlıca argüman Bosna'nın iç sınırlarının sınır inşa sürecinin, topluluğun etnik açıdan kendisini bir parçası olarak gördüğü gruba dayalı bir biçimde yürüdüğü bir tabloda kimlik oluşumunun bir ürünü olduğu yönündedir. Ayrıca savaş sonrası Bosna Hersek'te sınırların yeniden çizilmesi süreci etnik kimlikle örtüşen bir tablo izlemiş olup, bu çerçevede sınırların kimliğin bir ürünü olduğunu ve bu ikisinin birbirlerine dayalı ve ayrılmaz kavramlar olduğunu ifade etmek gerekir.

Sınır çalışmaları niteliği itibarıyla çok disiplinli analizler olup, sınır konseptini tanımlamada genel geçer tek bir teorenin varlığından söz edilemez. Sınır coğrafyacıların, siyaset bilimcilerin, uluslararası hukukçuların, sosyolog ve antropologların çalışma alanına giren bir olgudur.

Coğrafyacılar, sınırları toplumları birbirinden ayıran coğrafi nitelikteki fiziki bir hat olarak gören alışılmış bir yaklaşıma sahiptirler. Bu bağlamda coğrafyanın ve ülkeselliğin, toplumun üyeleri arasında ötekileştirmeyi doğuran farklılık arayışında nasıl bir etki gösterdiğine odaklanmaktadır. Coğrafi yaklaşım hudutlara büyük ölçüde statik, ve rastgele-olmayan siyasi ve tarihi süreçlerin fiziksel ve coğrafi sonuçları olarak bakar.

Uluslararası hukukçular açınsındansa sınırlar egemenliğin değişen tabiatını ve devletlerin komşu siyasi-hukuki entitelerin işlerine müdahale etme hakkını yansıtır.¹ Antropologlar, ve özellikle de siyasi antropologlar sınırlara, çoğu zaman devletin fiziksel sınırlarını aşabilen ve devlet kurumlarının gücünün ötesine geçebilen kültürel arka planın bir parçası olarak anlam oluşturan ve anlam taşıyan oluşumlar gözüyle bakarlar.² Sosyologlar açınsındansa sınırlar, gruplar arasında ötekileştirmeyi doğuran ikili ayrımların (biz/onlar, burası/orası, iç/dış) bir göstergesi

¹ Ratner Steven, "Drawing the better line: Uti Possidentis and the borders of the new states", *American Journal of International Law* 90 (1996): 590-624; Lalonde Suzanne, *Determining boundaries in a conflict world: the role of Uti Possidentis*, (Montreal and Kingston: McGill – Queens University Press, 2002), 347; Castellino J. ve Allen S., *Title to territory in international law* (Aldershot: Ashgate, 2003).

² Donnan Hastings ve Thomas M. Wilson, *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State* (Oxford, New York: Berg, 1999).

niteliğindedir. Bu açıdan sosyologlar birbiriyle ilişkili kavramlar olarak kimlik ve sınırların arasındaki etkileşime de odaklanırlar.

Konuya eğilen uzmanlar sınır çalışmaları konusundaki farklı yaklaşımların yanı sıra sınır yapım ve çözüm süreçlerinin öneminin temel nedeninin ne olduğu sorusuna yanıt arayışında çok farklı perspektifler benimsemektedirler. Bu alanda çalışan araştırmacılar, sınırların siyaset yapımı, devlet yönetimi ve otorite-bilgi ilişkileri gibi birbirinden farklı süreçlerin ürünü olduğunu iddia eden yaklaşımlar benimsemekte ve dile getirmektedirler. Bunlardan bazıları bölge ve alanın önemini vurgularken başka araştırmacılar dil ve komşuluk süreci arasındaki ilişkiye eğilmektedir. Öte yandan bu çalışmada sınırların kimliklerle ve kimlik oluşum süreçleriyle yakından bağlantılı olduğu görüşü savunulmaktadır. İlerleyen sayfalarda sınırlar konusundaki farklı perspektiflerin tümü kısa birer özetle ortaya konulacaktır. Bu perspektiflerin her birinin altında yatan temel unsurda kimliğin toplulukları bir araya getiren ya da birbirlerinden ayıran olgu olduğu görüşüdür. Bosna Hersek örneğinde, ötekileştirme etnik kimliklerle ve etnik kökene dayalı bağlılıklarla yakından ilintilidir.

Uluslararası İlişkilerde sınırlar çoğu zaman siyaset yapımının bir ürünü, devlet ve otoritenin devlet yönetimi söyleminde ifadesini bulan bir sonucu, ekonomik ötekileştirmenin bir neticesi vs. olarak görülmektedir. Sınır çalışmaları alanındaki bu yaklaşımlar büyük ölçüde devlet merkezli perspektiflerdir. Örneğin Walker'a göre sınır günümüzde devletin başlıca kurumu, çok devletli jeopolitik dünyanın ve devlet içinde siyasetin sağladığı olanaklarla devlet dışında doğal bir beklenti olarak anarşinin gerekliliği arasındaki başlıca etno-politik ayrışmaların ürettiği bir olgu olarak tanımlanabilir.³ Analizi kapsamında Walker edimsel bir egemenlik teorisi sunmaktadır. Politikaları, edimleri ve gelenekleri üzerinden bu kurumlar kendilerini egemen kılmaktadırlar ve bu durum da devletin toplumu, toprakları, siyasi iktisadı, bağlılık ve kültürü üzerindeki üzerindeki kontrolünün aşıkartılığının bu denli sorgulandığı bir dönemde özellikle sınırlarda kendisini göstermektedir. Walker ayrıca Uluslararası İlişkilerde İç/Dış bağlamına değinen teorilerin açık bir biçimde ötekileştirme süreçlerini vurguladığını da dile getirmektedir.⁴ Bu açıdan sınırda edimde bulunan devletlerin, vatandaşların ve diğer aktörlerin devlet

³ Walker B. J. Rob, *After the globe, before the world* (Londra: Routledge, 2010).

⁴ Walker B. J. Rob, *Inside/Outside: International relations as political theory* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1993).

yönetiminin baskın jeopolitik anlatılarını uygulamaya koyduğu ve böylelikle de siyasi ötekileştirme sürecini gerçekleştirdiği söylenebilir.⁵

Wilson ve Donnan gibi kimlik, sınırlar ve ulus devlet arasındaki ilişkiyi irdeleyen araştırmacılar ulusal kimliğin aslında sadece siyasallaştırılmış etnisite olduğunu iddia etmektedirler. Bu yaklaşıma göre çoğu ulusal kimlik, etnisitenin kendi kaderini kendi tayin edebilme arayışı içinde siyasallaşması ile doğmaktadır. Ulusların kendi kaderini kendi tayin etmesi süreci ise devlet inşa sürecinde hâkim ulusun görüşlerini paylaşmayanları dışlamaktadır. Bu azınlıklar çoğu zaman etnik ya da dini gruplar olarak nitelenmekte ve kendilerini orayı anayurt bilen bir ulus ya da bir ulus parçası olarak görebilmeleri söz konusu olmaktadır. Bu azınlıklar açısından içinde yaşadığımız modern dönemde ulus devletin önemi azalmakta ve uluslararası sınırlar giderek daha geçirgen bir hal alarak artık "tarihi" işlevini yerine getirebilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Ulus devlet çatısı altındaki hayali cemaatteki bireylerin özellikle sadakat ve kimlikleri açısından şüpheler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda vatandaşlık, ulus ve devlet tanımlarının gerçek anlamda sorgulandığı ve cinsiyet, cinsellik, etnik kimlik ve ırk gibi kimlik unsurlarının günümüz dünyasında siyasi tahayyüller çerçevesinde yeni bir siyasi önem kazandığı yeni bir kimlik siyasetinin de doğuşunu vurgulamaktadırlar.⁶ Bir yandan Wilson ve Donnan'a katılmak mümkünse de, bir yandan da Avrupa Birliği gibi derinleşen bir entegrasyon süreci içindeki bölgelerle etnik savaşların hatırasının henüz daha sıcak olduğu eski Yugoslavya gibi bölgeler arasında bir ayırım yapmanın gerekliliği de aşıkardır. Ulusal kimliğin başarıyla inşa edilemediği Bosna Hersek örneğindeyse, etnik kimlik diğer tüm kimliklerin üstünde yer almaktadır.

Devlet yönetimi alanındaki hâkim jeopolitik söylemler, rekabet içindeki iki Bosna entitesinin yetkilerini sınırlar üzerinde ve sınırlar boyunca uyguladığı ve siyasi toplulukların dışlayıcı yapısını oluşturup sınırlardaki uygulamaları etkilediği Bosna Hersek'te görünürlüğünü ve devamlılığını sürdürmektedir. Bosna Hersek eksenli ulus-devlet normunu inşa etmede uğranan akamet nedeniyle Bosna Hersek'teki alt entiteler, ülke içindeki işlerde hâkim konuma gelerek 'Biz' ve 'Diğerleri' ayrımının son derece görünür bir hal aldığı bağımsız varlıklar şeklinde işler olmuşlardır. Jeremy Crampton'un ifade ettiği üzere, Bosna topraklarında ve Dayton planında etnik homojenleşme çoğulculuk fikrine galebe çalmaktadır. Çoğulculuk fikrinin öldüğü

⁵ Salter Mark, "Places everyone! Studying the performativity of the border, interventions on rethinking 'the border' in border studies", *Political Geography*, 30 (2011): 66.

⁶ Wilson M. Thomas and Hastings Donnan, (Ed.), *Border identities: Nation and state at international frontiers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

durumlarda ise birlikte yaşama gerekliliği de ortadan kalkar.⁷ Bu düşünceden hareketle, Bosna Hersek'teki etnik topluluklar doğrudan doğruya birbirlerine karşı durmaya başlamış, kendilerini kendi etnik-ulusal kutularına hapsetmiş, ve tıpkı eski Yugoslav federal cumhuriyetleri gibi davranma yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla ülkedeki her iki entitenin, yani Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonunun ortak devlet çatısı altında eski Yugoslav federal cumhuriyetleri gibi davranmaya başladığı "küçük bir Yugoslavya" olarak Bosna Hersek tablosu ortaya çıkmıştır. Burada da ulus devlet fikri her iki entite bünyesinde, ve özellikle de Sırp Cumhuriyetinde, kendi sınırları içinde coğrafi anlatılar oluşturma ve sembolik bir milliyet inşası arayışına yol açmıştır.

Danisa Kostovicova'ya göre toprak Bosna Hersek'te sosyalist dönem sonrası etnik kimliğin harekete geçirilmesinde kilit önem taşıyan bir fiziksel ve sembolik kaynak olagelmıştır. Çalışmasında Bosnalı Sırpların Bosna Hersek'te topraklar üzerinde kontrol tesis ve muhafaza etme çabasına eşlik eden coğrafi anlatıları incelemektedir. Kostovicova'ya göre Bosnalı Sırpların egemen bir ulus devlet kuramayışının ardından Dayton'la tesis edilen Sırp Cumhuriyeti entitesi Bosnalı Sırp coğrafi anlatılarında bir devlet olarak tasvir edilir olmuş, idari sınırları da sembolik uluslararası sınırlar olarak görülmeye başlamıştır. Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek bağlamında toprak konusunda getirilen düzenlemenin Bosna Hersek'te sembolik bir ulus inşası için gereken mekansal anlatıları geliştirmeye zemin oluşturduğu, ve bunların sınırları net ve etnik açıdan temiz topraklarda yaşama fikrinde yansımaları bulunduğunu iddia etmektedir.⁸ Sırp Cumhuriyetine ilişkin benzer bir söylem, Bosna Hersek'teki Sırpların gözünde Sırp Cumhuriyetinin bir ülke içindeki bir federasyon unsurundan çok daha fazlası olduğuna işaret eden Mladen Klemenčić tarafından da dile getirilmektedir. Federasyon teriminin ülkedeki diğer entitenin adının bir parçası olması da böylesi bir algıyı teşvik etmektedir. Bosna Hersek Federasyonunun resmi adında federasyon kelimesi yer almaktadır. Ancak somut tabloya bakıldığında bu entitenin aslında bir federasyon olmadığı; daha ziyade iki anayasal topluluk olan Boşnaklar ve Hırvatlardan oluşan bir federasyon olarak toprakların bir federasyonunu yansıttığı görülmektedir.⁹

Sırp Cumhuriyeti, birçok ülkede açılmış olan ve entiteye devlet-altı düzeyde diplomatik ilişkiler kurabilme ve neredeyse bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilme imkânı sağlayan Sırp

⁷ Crampton Jeremy, "Bordering on Bosnia", *Geo Journal*, c. 39 (1996): 353-361.

⁸ Kostovicova Denisa, "Republika Srpska and its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post-Dayton Period", *Space and Polity*, c. 8 (2004): 267-287.

⁹ Klemenčić, "The Boundaries, Internal Order and Identities of Bosnia and Herzegovina", 65.

Cumhuriyeti Temsilcilikleri üzerinden uluslararası boyutta kendi diplomatik edimlerinde bulunabilme olanağına sahiptir.¹⁰ Dolayısıyla Sırp Cumhuriyetinin Bosna Hersek ülkesi içinde bağımsız bir entite pozisyonunu aldığı durumlarda Sırp Cumhuriyetinde güçlü bir devlet olma anlatısı kendisini göstermektedir. Aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti rekabet içinde olup, bu da her iki entitenin de diğerini ötekileştirmeye odaklanan siyasi ve kurumsal bir yola başvurduğu anlamına gelmektedir. Bu tablo çerçevesinde hâkim rekabetçi duruş etnik kimlikler başta olmak üzere tüm kimlikleri şekillendirmekte ve etnik ötekileştirmenin ve entiteler arasında devlet olma söyleminin zeminini oluşturmaktadır. Sırp Cumhuriyetindeki devlet yönetimi söylemi Sırp Cumhuriyetindeki Sırp toplumunun kendi kimliği olarak görülmelidir. Sırp Cumhuriyeti, isminde toplumun etnik kimliğini belirleyen ve "Sırların Cumhuriyeti" anlamına gelen "Srpska" kelimesine yer vermeyi seçmiştir. Bu bağlamda Bosna Hersek'teki hâkim devlet yönetimi ve ulus olma söylemi dahi halkın etnik kimliğine dayanarak sosyal eksende inşa edilen bir olgu olarak görülmelidir.

Siyaset şemsiyesi altında sınır tesis süreçlerini açıklamaya çalışan bu yaklaşımların yanında ekonomik açıklamaları öne çıkaran ve ekonomik refah ve kimliğin temin ve idaresinin sonuçlarının bu tartışmada daha merkezi bir konumda olması gerektiğini iddia eden başka perspektifler de söz konusudur. Böylesi bir yaklaşımı dile getirenler arasında Henk Van Houtum ve Ton Van Naerssen, sınır belirleme ve düzenleme süreçlerini irdelleyerek bunlar üzerinden hangi faktörlerin insanların günlük yaşamında daha belirleyici olduğunu anlamaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede, devletlerin mekansal ölçeğinde ortaya çıkan ötekileştirici düzeni üreten "düzenleme, sınır belirleme ve ötekileştirme" süreçlerine vurgu yapmaktadırlar. Ötekileştirme ve kültürel parçalanma uygulamaları sadece devletler arasında kendisini göstermekle kalmamakta, devletlerin kendi içinde de etkili olabilmektedir. Devletin topraklarında homojen bir nüfusun bulunması pek sık rastlanılan bir durum olmayıp, bazı toplulukların her zaman için marjinalize olması ve bu gibi sınır belirleme süreçlerinin çoğu zaman dışlanma ve ötekileştirmeyi getiren siyasi uygulamaların bir parçası olması sonucu doğmaktadır. Van Houtum ve Van Naerssen'e göre sınırlar esasen değerleri korumak bağlamında yönetim faaliyetlerini temsil etmekte, ve böylelikle sınırlar toplumda görülen örtülü güç ve uygulamaların mekansal aracılığı işlevini üstlenmektedir. Bu çerçevede sınırlar düzeni

¹⁰ Marciacq Florent, "Sub-State Diplomacy in Malfunctioning States: The Case of the Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina", *Regional & Federal Studies*, c. 25 (2001): 329-346.

oluşturmaktadır. Yola çıkış noktaları ekonomi olsa da vardıkları sonuç toprakla ilgili "sınır belirleme, düzenleme ve ötekileştirme" süreçleri arasındaki ilişkinin tabiatı gereği toprakla ilgili ve her daim normatif açıdan tartışmaya açık karar alma süreçlerinin yönlendirmesine tabi olduğudur. Dahası, 'bu durum toprağa dayalı sınırların halen daha alanı somutlaştırmaya yönelik temel stratejiler olarak kullanıldığını gösterir' iddiasındadırlar. Siyaset ve ekonominin halen, kişinin kültürel mirası ve iktisadi refahı olarak düşünülen şeyleri korumayla ilgili olarak artan ihtiyaç ışığında bugünkü sınırları belirlediğini iddia etmektedirler. Bu kapsamda bu olgu bugünün kapitalist toplumlarında hâkim olan toprak stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Tam da bu noktada iktisatla siyaset arasında bir ortak alana dikkat çekmektedirler. Her ne kadar "sınır belirleme, düzenleme ve ötekileştirme" süreçlerini iktisat gözlüğünden açıklamaya çalışsalar da, siyasetin yönetimi elinde bulunduran temel saik pozisyonunu elinden almamışlardır. Sınır belirleme, düzenleme ve ötekileştirme süreçlerinin büyük ölçüde toprağa dayalı ve, siyasetin ve politika yapma süreçlerinin vazgeçilme ve ayrılmaz bir unsuru olan karar alma süreciyle bağlantılı olduğu sonucuna varmaktadırlar.¹¹

Öte yandan bazı yazarlar sınır çalışmaları konusuna devlet-merkezli bir yaklaşımı reddetmektedir. Schendel'e göre "sınır bölgelerinde yaşayanlar" bir ölçekten diğerine (yerel, ulusal, bölgesel, global) "atlayabilmekte" ve dolayısıyla ulusal sınırları mübrem bir sınırlayıcı olarak görmemektedirler. Schendel'e göre yerel bir olgu ya da ulus devletin bittiği nokta gibi bir sınır ölçeği tesisinde belirleyici olan insanların yaklaşımıdır.¹²

Chris Rumford'a göre sıradan insanlar sınırlar ve sınır belirleme süreçleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Rumford sınır belirleme süreçlerini toplumsal bir olgu olarak görmektedir. Devlet dışı aktörler olarak aktivistler, girişimciler ve sivil toplum örgütleri (STK'lar) de sınırların inşası, yer değiştirmesi hatta ortadan kalkması süreçlerinde aktif bir rol üstlenmektedir. Ancak çalışmasında örnek olarak verdiği sınırlar ulus devletler arasındakiler değil, kasabalar, kentler ve yerelde yerleşimlerdeki toplumlar ekseninde bir dizi konumda görülebilen sınırlardır.¹³ Rumford'a göre sınırların haritadaki çizgilerden öte, hem süreç hem de başlı başına birer alan olarak görülmesi gerekir. Rumford sınır belirlemeye kayışın gerçekleşmekte olduğu ve sürecin

¹¹ Van Houtum Henk and Tom Van Naerssen, "Bordering, Ordering and Othering", *Journal of Economic and Social Geography*, c. 93, Sayı 2 (2001): 125-136.

¹² Schendel Willem, "How borderlands, illicit flows, and territorial states interlock", W. van Schendel ve I. Abraham (Ed.), *Illicit flows and criminal things: States, borders, and the other side of globalization* (Bloomington: Indiana University Press, 2005).

¹³ Rumford Chris, *Citizens and Borderwork in Contemporary Europe* (Londra: Routledge, 2008).

ilerleyen aşamalarında bir noktada "yeniden sınır çizme" sürecinin önünü açabileceğini savunmaktadır. Ona göre sınırlarda yapılan değişiklikler aslında sınırların her yerde olduğu fikri ya da güvenlik saiklerine dayalı bir yeniden sınır belirleme tezinin yansıtıldığından çok daha derin etkileri olan olgulardır. Bu noktada sınırları anlayabilmek için "bir sınır gibi bakabilmek" gereğini öne sürer. Ortaya koyduğu yaklaşım sınır belirlemenin sadece devletin bir görevi olmayabileceğini, ve sınırların her zaman devlete hizmet eden olgular olmayabileceğini vurgulamaktadır. Resme "bir devlet gibi baktığımızda"¹⁴ sınırları bir güvenlik ve savunma hattı olarak görme eğiliminde olduğumuzu, ancak sınırların her zaman bu modelle bağlı kalmayabileceğini iddia etmektedir. "Bir devlet gibi bakmak" yerine devlet dışı farklı perspektifleri benimsediğimizde "bir sınır gibi bakabilmenin" ne anlama geleceğini sorgular.¹⁵

Devlet merkezli yaklaşımlar ve bunlara ciddi itirazlar içeren diğer yaklaşımların yanında sınır çalışmaları alanında sınırlarla dil arasındaki ilişkiyi irdeleyen başka araştırmacılar da vardır. Din ya da etnik aidiyet gibi kimliğin diğer temel unsurlarının yanında dil ve semboller de kimlik tesisi sürecinin önemli belirleyicileri arasında görülmektedir. Birçok araştırmacı sınır inşa süreci bağlamında dil ve sınırlar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve dilin etnik ve kültürel kimliğin temel unsuru olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶ Bunlardan bazıları devletlerin sınırlarının bugün dillerin sınırlarıyla kesiştiğini ve bu bağlamda toplulukların üyelerinin kendi milli dillerini kullanmasının kimliği belirleyen somut ve açık bir gösterge olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda dili ve dil alanında yetkinliği etnik-dilsel kimlik inşa sürecinde kilit önem taşıyan bir faktör olarak görmek mümkündür. Bu nedenle bu araştırmacılar açısından "ötekilik" açık bir biçimde yabancı dilin belirlediği bir olgudur. Bu çerçevede dil açısından etnik kökenin önemini vurgulamış ve bunun sınırlardaki toplulukları nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Dilin, dilsel ön yargı ve alışılmış kalıplar çerçevesinde bakışa dayalı dil tutumlarından kaynaklanan bir damgayı doğurabileceğini ifade etmektedirler.¹⁷

Esasen dil, etnisite ve sınırlar arasındaki ilişkiyi Eski Yugoslavya bağlamında irdeleyen çok sayıda araştırma mevcuttur. Bunların tümünün çıkış noktası Hobsbawm olup, dilin genellikle

¹⁴ Scott C. James, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998).

¹⁵ Rumford Chris, "Seeing like a border: Interventions on rethinking 'the border' in border studies", *Political Geography*, 30 (2011): 66.

¹⁶ Wodek R. de Cillia, R. Reisigl M. ve Liebhart K., *The Discursive Construction of National Identity* (Edinburg: Edinburg University Press, 1999).

¹⁷ Carli A., Guardiano C., Kaucic-Basa M., Sussi E., Tessarolo M. ve Ussai, M., "Asserting ethnic identity and power through language", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, c. 29, No. 5 (2003): 865-883.

siyasi amaçlarla kullanılan bir araç olarak ulusun bir ön koşulu olabileceği tezini temel almaktadırlar.¹⁸ Bu çalışmalarda yanıt aranan başlıca soru sınırların bir araç olarak dil üzerinden nasıl inşa edildiğidir. Brigitta Busch ve Hellen Kelly Holmes eski Yugoslavya'da sosyal, siyasi ve söylemsel yapıların bir parçası olarak dil sınırlarını incelemektedir. Araştırmaları Pierre Bourdieu'nun etnik çatışmanın sosyal boyutunu irdeleyen ve sosyal grupların muayyen bir veri olmak yerine inşa edilen, yapı-çözüm ve yeniden inşaya tabi tutulan unsurlar olduğu güç alanında dilin sınırlarına değinen analizine dayanmaktadır. O noktadan hareketle etnisitenin ve kanunları ve dil alanındaki düzenlemeleri yapıp uygulayabilen otoritenin rolünü vurgulamaktadırlar. Odaklandıkları husus, yeni ulusal kimliklerin inşasında uygulanan söylemsel stratejilerin tabiatı olduğu, ve bunlar bağlamında "biz" ve "onlar" arasındaki farkları vurgulayarak grup-İçi ve grup-dış kavramsallaşmasını oluşturan stratejilerin ve milli birlik ve dayanışma çağrısı yapma, kendi grubunu mağdur gibi gösterirken diğer grubu saldırganlıkla itham etme gibi grup İçi homojenleşmeyi sağlayan stratejilerin kilit rol oynadığıdır. Çalışmalarında etnik toplulukların "diğerlerinden" kendilerini ayırtırmak İÇin dili nasıl kullandıklarını göstermektedirler.¹⁹ Ayrıca Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında ortaya çıkan devletlerin her birinin kendi ulusal dili olarak benimsediğı çeşitli Sırp-Hırvat dilleri arasındaki ayırmda dil politikalarının nasıl bir etkisi olduğunu da ortaya koymaktadırlar. Bu çerçevede yeni kurulan devletler Hırvatçayı (1990) ve Sırpçayı (1992) resmi dilleri olarak benimsemiş, Bosna Hersek'te ise 1993'ten sonra Boşnakça/Hırvatça/Sırpça resmi dil olmuştur. Bu süreçte dahi aralarında ciddi benzerlikler bulunan eski Yugoslav etnik kimlikleri arasında bir ayırım oluşturabilmek amacıyla dilin nasıl politize edildiğı görülebilmektedir. Bu kapsamda eski Yugoslavya topraklarında dil sınırları siyasi ve söylemsel bir yapıdan öteye geçemez olmuştur.²⁰ Melitta Richter Malabotta eski Yugoslavya'da savaşın dili ve anlambilimi konusunda araştırmalar yapmıştır. Richter Malabotta ayrıca dil, kimlik ve sosyal bağlamda inşa edilen sınırlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi de vurgulamaktadır. Ona göre dil "biz" ve "onlar" gruplarını ya da "ötekilik" damgasını oluşturmaın en elzem unsurlarından biridir. Bosna Hersek bağlamında "milli" dillerin inşası ve yeniden inşası eğilimlerini de vurgulamaktadır. Bosna

¹⁸ Hobsbawm J. Eric, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

¹⁹ Busch Brigitta ve Helen Kelly-Holmes, (Ed.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004).

²⁰ Busch Brigitta ve Helen Kelly-Holmes, *"Language Boundaries and Social, Political and Discursive Constructs", Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004).

Hersek'te, Boşnakçanın kelime hazinesi ve fiil kullanımı bağlamında "Türkçe unsurların" güçlendirilmesi yoluyla Boşnak dilinin inşa edilmesi sürecinin yaşandığını gözlemlemiştir.²¹

Yugoslavya'da dil ve sınırlar konusundaki çalışmasında Ranko Bugarski dilin etnik kimlik ve milliyetin son derece görünür bir emaresi olduğunu iddia etmektedir. Bugarski dilin eski Yugoslavya topraklarında devletlerin inşası, yapı-bozumu ve yeniden inşası süreçlerinde önemli bir rol oynadığını öne sürer. Bu iddiasını ise Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Sırp-Hırvat dilinin yönetiminde yaşanan parçalanma sonucunda Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağ dillerinin ortaya çıkmasıyla destekler. Bosna Hersek bağlamında Boşnakçanın Dayton Barış Antlaşmasına entegre edilmesiyle uluslararası alanda tanındığını söyler. Bosna Hersek'in tüm vatandaşlarının ortak dil topluluğu olarak Bosna Hersek'le kendilerini özdeşleştireceğinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Buna karşın Bosna Hersek'teki Sırp ve Hırvat toplulukları arasında etnik dille ilintili etnisitenin gücü, sadece Boşnakların Boşnak diline karşı bir sadakat göstermesi sonucunu doğurmuştur.²²

Speener ve Staudt'a göre dil ve düzenleme arasında dolaysız bir ilişki vardır. Sınırların ve sınır belirleme sürecinin dilsel ya da sosyal herhangi bir düzen nosyonu açısından kesinlikle vazgeçilmez olduğunu ifade ederler. İnsanlar arasında bilgi alış verişinin dilin dünyayı yansıtabilme yeteneğine dayandığını, dilinse kavrama ve iletişim için gereken kavramları inşa edebilmede sınırlara ihtiyacı olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla çizilebilen, tanımlanabilen ve belirlenebilen, düşünülebilenle de yapısal bir ilişki sürdürür.²³

Bosna Hersek'te dilin ortaya koyduğu ayrımlar son derece görünürdür. Dil ve kimliğin bir parçası olan semboller aynı zamanda Bosna Hersek'in farklı etnik toplulukları arasında oldukça edimsel bir işlev de üstlenirler. Dilin iki elzem işlevi olduğunu, ve dilin iletişime yönelik boyutunun ortak yaşamı doğurduğunu ve birleştirici bir işlev gördüğünü, öte yandan sembolik boyutunun etnik, milli hatta dini bağları ifade ederek toplulukları bölen ve "Diğerlerini" yaratan farklı bir işlev ortaya koyduğunu unutmamak gerekir. Buradaki analize zemin oluşturan alan çalışmalarında dilin sembolik kullanımına, özellikle de dil ve semboller üzerinden toplulukların

²¹ Richter Malabotta, Melitta, *"Semantics of War in Former Yugoslavia: A Response to the Papers and Debate"*, Busch Brigitta and Helen Kelly-Holmes (Ed.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004), 1-12.

²² Bugarski Ranko, *"Language and Boundaries in the Yugoslav Context"*, Busch Brigitta ve Helen Kelly-Holmes, (Ed.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004), 21-37.

²³ Speener David ve Kathleen Staudt, (Ed.), *The U.S.-Mexico Border* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1998), 216.

"kendi" topraklarını nasıl belirledikleri ve kendilerini etnik bağlamda "diğerlerinden" nasıl ayırdıklarını gösteren sınıra odaklanılacaktır.

Entiteler Arası Sınır Hattı ya da Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki resmi siyasi-idari sınır Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmakta olup çoğu zaman bayraklar, semboller ve yol tabelalarıyla kendisini göstermektedir. Bosna Hersek'te herhangi bir yazı içeren tüm karayolu tabelalarında hem Kiril alfabesi, hem de Latin alfabesinin iki farklı kullanımına yer verilmesi gerekmektedir; zira Hırvat ve Boşnaklar Latin alfabesini, Sırparsa Kiril alfabesini kullanmaktadır. Bosna Hersek Federasyonundaki karayolu tabelalarındaki Kiril alfabesiyle yazılan yazıların üstü çoğu zaman siyah boyayla kapatılmaktadır. Aynı durum Sırp Cumhuriyetindeki tabelalarda Latin alfabesi için de geçerlidir. Bunun yanında Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır "Sırp Cumhuriyetine Hoş Geldiniz" ya da "Bosna Hersek Federasyonuna Hoş Geldiniz" yazan panolarla gösterilmektedir. Bu panolar ve Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu bayrakları sık sık vandalizm eylemlerine hedef olmakta, zarar görmekte hatta bazı durumlarda yok edilmektedir. Bu çerçevede Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasındaki etnik gerilim ve bölünmelerin dilsel ve sembolik alana da aktarıldığı söylenebilir. "Biz" ve "Diğerleri" arasındaki ayrımı daha açık bir hale getirebilmek bağlamında toprakları bayraklar, semboller ve tabelalarla işaretlemek Bosna Hersek'te genel kabul gören bir uygulama halini almıştır. Bu sınırlar sadece alanda fiziksel çizgiler ya da Bosna vatandaşlarının etnik bağlılıklarının sembolik ifadeleri olmayıp aynı zamanda sosyal bir biçimde inşa edilen fark göstergeleri olarak da görülmeleri gerekmektedir. Hal böyleyken dil ve sembolik alan ekseninde ötekileştirme süreçleri dahi bunların etnik kimliğe dayalı olarak inşa edildiğini göstermektedir.

Bazı yazarların dilin sınır belirleme ve kimlik oluşum süreçlerinde önemli bir rol oynadığı yönündeki iddiasına karşın, David Newman ve Annsi Passi gibileri bölgeselliğin sınır çalışmaları alanında başlıca etken olarak görülmesi gerektiğini dile getirmektedir. David Newman, etnik ve ulusa dayalı grupların güç için rekabet içinde olduğu, öz-yönetimin uygulanması arayışında olduğu, üst düzeyde mekansal ayrışma, bölgesel yoğunlaşma ve alansal homojenliğin görüldüğü durumlarda toprağın sınır sorunlarında başlıca etken olarak öne çıktığını iddia eden Yitfachel ile mutabıktır. Bilhassa etnik veya ulusa dayalı grupların aynı topraklardaki "Diğerlerinin" tehdidini hissettiği durumlarda, istedikleri fiziksel güvenlik yansımaları bulan siyasi haklar talebinde

bulunacaklardır.²⁴ David Newman'a göre toprak, sınır çalışmalarının başlıca odak noktası konumunu korumaktadır. Toprak ve sınırlarla ilgili olarak Newman bunların kendi iç dinamiklerinin olduğunu, ve karar alma süreçlerinin fiziksel sonuçlarının yanı sıra kendilerine has şekillerde de değişime neden olduklarını iddia etmektedir. Newman, içinde bulunduğumuz dönemdeki çatışmaların ülkeselliği konusundaki analizinde, ülkesellikten arındırılmış ve sınırların ortadan kalktığı bir dünya öngören globalleşme söyleminin aksine toprağın halen dünyanın dört bir yanındaki çatışmalarda önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Siyasi ülkesellik üzerinden günümüzde görülen etnik-ülkesel çatışmaları açıklayabileceğimizi vurgular. Newman'a göre toprak çatışmalarda önemli bir rol oynamanın yanında devlet içindeki etnik grupların gündelik yaşamlarını da şekillendirmektedir. Bunun yanında ülkeselliğin soyut boyutunun çatışmada ne ölçüde sosyal bir yapı olarak kullanıldığını belirleyen en önemli faktör olarak güç ilişkilerinin önemini de vurgular ve bu çerçevede taraflar arasındaki güç ilişkilerinin sınır inşa sürecinde çok ciddi etki yaptığını belirtir. Globalleşme çağında toprağa dayalı çatışmaların varlığını sürdürmesini üç örnek üzerinden ele alır: Filistin/İsrail, Kıbrıs ve Balkanlar. Toprağa dayalı çatışmaların ulusal ölçeğine odaklanma eğiliminde olan günümüzün hâkim kamusal söyleminin aksine, Newman toprakla ilintili davranışların insanların büyük kısmını etkileyen yerel ve mikro ölçeği ile ilgilenmektedir. Toprak bazında demografik homojenliğin etnik-ülkesel çatışmanın idamesinde önemli bir etken olduğunu öne sürmekte ve bu yolla etnik temizliğin zorla ayrışma sonucunu doğurarak sonraki aşamada geri dönülmez bir hal alan mekansal homojenlik örüntüleri oluşturduğunu ve akabinde toplum içinde etnik bölünmeleri daha da hızlandırdığını belirtmektedir.²⁵ Newman'a göre etnik ve toprak unsuru olan çatışmalar, etnik toplulukların yüksek düzeyde mekansal ayrışma, bölgesel yoğunlaşma ve ülkesel homojenlik sergilemeye olanak verecek biçimde belirli topraklar üzerinde kendi öz yönetimlerini uygulama çabaları çerçevesinde güç için rekabeti olarak algılanmalıdır. Bu süreçler kendilerini tehdit ettiğini düşündükleri diğer etnik gruplardan koruma sağlayacak şekilde inşa edilir. Dolayısıyla mekansal ayrışma, tefrik ve karşılıklı dışlama süreçleri üzerinden inşa edilen etnik çalışmaları inceleyen Newman bu süreçlerde etnik temizliğin mekansal homojenliği sağlama amacıyla çoğu zaman geri dönülemez biçimde uygulanan bir araç halini aldığını dile

²⁴ Yiftachel Oren, *"Introduction: outlining the power of planning"*, The Power of Planning: Spaces of Control and Transformation (Londra: Kluwer Academic Publisher, 2001), 1-19.

²⁵ Newman David, *"The Resilience of Territorial Conflict in the Era of Globalization"*, (January 2006), erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/252081906_The_Resilience_of_Territorial_Conflict_in_an_Era_of_Globalization.

getirmektedir.²⁶ Aslında Newman'ın ortaya koyduğu sınır konsepti ülkesellik ve kimlik arasında bir orta yol da sunar. Newman'a göre tüm disiplinler bağlamında sınırlar, kapsama ve dışlama süreçlerinin kurumsallaştığı sürecin şekliyle gruba aidiyetin, grup üyeliği ve gruba bağlılığın tabiatını belirler.

Bosna Hersek söz konusu olduğunda bir noktada ülkeselliğin sınır belirleme sürecindeki önemi üzerinde hemfikir olmak tabiidir. Toprak ya da ülkesellik faktörü görünür olsa da Dayton Barış Görüşmelerindeki sınır inşa sürecinde ve Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran ülke içi sınırların çizimi sırasında belirleyici bir önem arz etmemiştir. Bugün Bosna Hersek'te hâkim gerçek olan etnik açıdan homojen bölgelerin ortaya çıkış nedeni savaşlardı; ve dolayısıyla Dayton Barış Görüşmelerinde ülke içi sınırlar toprakların farklı etnik gruplar arasında bölüşülmesi sonrasında çizilmişti. Bosna Hersek'in iç sınırlarını inşa sürecinde başvuru başlıca kriter yerelde, yalnızca etnik toplulukların topraktaki dağılımıyla paralel giden kimlik olmuştur. Bu kapsamda Bosna Hersek'teki sınır inşa süreçlerinde kimlik kendisini göstermiş ve bilhassa etnik kimlik halen Bosna Hersek'te farklı etnik grupların parçası olan topluluklar arasındaki ilişkileri etkileyip şekillendiren başlıca faktör olagelmıştır. David Newman bile kimlikten ve sınır inşa süreçlerindeki etkilerinden kaçamamaktadır. Bir yerde Newman dahi kimliğin de sınır inşa süreçlerinde büyük bir rol oynadığını kabul etmiştir. Newman'a göre bilhassa etnik kimlik ya da etnisite diye nitelediğimiz olgu gruplara bağlılığın, ötekileştirme sonucunu doğuran ve alanda sınırları yaratan kapsama ve dışlamanın temel belirleyicileri arasındadır.²⁷ Bu çerçevede Newman sınırların aynı elmanın farklı yarıları olarak görülebileceğini, yani hudutların kimlikleri yaratması sürecinde bir yandan da kimlikler üzerinden yaratıldığını kabul etmektedir.²⁸

Anssi Paasi'ye göre sınırlar, tarafsız çizgiler olmaktan ziyade hem ileriye hem de geriye dönük amaçlar için kullanılabilecek duygu, korku ve hatıralardan oluşan havuzlardır. Paasi'nin anlatısında bunun en açık örneği doğu blokunun çöküşü sonrasında ortaya çıkmıştır. 1990'larda eski devlet ve sınırların ortadan kalkması ve yerlerini yenilerinin alması sürecinde çatışmaların devlet sınırlarından devletlerin içine geçme eğilimi kendisini hissettirmiştir. Paasi'ye göre sınırlar

²⁶ Newman David, "World Society, Globalization and a Borderless World: The Contemporary Signification of Borders and Territory", (World Society Foundation, Zürih'te sunulan tebliğ, 2005): 1-24.

²⁷ Newman David, "The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world", *Progress in Human Geography*, 30 (2006): 143-161.

²⁸ Newman David ve Anssi Paasi, "Fences and neighbors in the postmodern world: boundary narratives in political geography", *Progress in Human Geography* 22 (1998): 194.

sabit ya da tarafsız hatlar olarak değil, gücün kendisini gösterdiği süreçler, uygulamalar, söylemler, semboller ve kurumlar olarak görülmelidir. Paasi sınır inşa sürecinin birçok açıdan siyaseti yansıttığını iddia eder. Bu sadece katmanlara ayırma ya da sınıflandırmayla değil, aynı zamanda temsil ve kendisini hissettiren kimlik siyasetiyle de ilgilidir. Bu kapsamda sınırlar kimlik ve hafızanın belirli ifadelerinin mevcudiyetine izin verirken "Diğerlerinin" önünü keser. Devletlerin sınırları yerel, bölgesel, devlete-bağlı ve ulus-üstü süreçlerle karmaşık bağlantılara sahiptir. Sınırlar kendilerini gündelik yaşamda ve devletle ilgili uygulamalarda çeşitli şekillerde göstermenin yanında dil, kültür, mitler, miras, siyaset, mevzuat ve ekonomi gibi kurumlarda da yansıma bulur. Bu uygulamalar devlet, güç, güvenlik ve kontrol sağlayan ancak yine de tartışma konusu olan vatandaşlık fikrinde bir araya gelir. Bunun da sınırların ülkesellik ya da toprağın, devlet gücünün ve erkinin daha geniş kapsamda üretim ve yeniden üretiminin bir parçası olarak teorik çerçevede değerlendirilebileceği sonucunu doğurması doğaldır. Paasi'ye göre sınır inşa süreci alan, toprak, bölge, erk ve güç kategorileri ile siyaset, yönetim ve iktisat gibi sosyal uygulamalar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını yansıtır. Ama bir yandan da etnisite ve ulusal sosyalleşme gibi kültürel süreçler de göz ardı edilemez. Dahası, sınırların tarihteki rastlantısal uygulama ve ulusal ideoloji ve kimliklerle ilintili söylemlere dayandığını da dile getirir. Bunlar, çoğu zaman milliyetçiliğin çeşitli şekillerine dayanan söylemsel ya da duygusal sosyal güç tabloları olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sınır yalnızca sınır arazileriyle ilgili olmayıp, aynı zamanda karmaşık ulus-inşa süreci ve somut yansımaları olabilecek milliyetçi uygulamalar ile de ilgilidir. Örneğin duygusal sınır inşa süreci çoğu zaman ulusal kutlamalara, bayraklara, bağımsızlık günü etkinliklerine, askeri geçit törenlerine, mezarlıklara, spor etkinliklerine, kamulaştırılmış ve birer hatıra haline getirilmiş arazilere ve ulusal ikonografisinin diğer unsurlarına entegre edilir.²⁹

Sınırlar artık değişmez hatlardan ziyade gündelik yaşamdaki uygulamalarımızı şekillendiren, mekan ve gruplara aidiyetimizi ve kimliğimizi güçlendiren, ve aynı zamanda da ötekileştirmeyi yaratan düzenleme mekanizmaları olarak görülmektedir. Sınırlar globalden ulusala kadar çeşitli düzeylerin yanı sıra sosyo-mekansal aktivitenin sınırlardaki toplulukların gündelik yaşamlarını etkileyen yerel ve mikro ölçeklerinde de toplulukları etkileyen sınır inşa süreçlerinin bir parçası

²⁹ Paasi Anssi, "Borders, theory and the challenge of rational thinking", *Interventions on rethinking 'the border' in border studies*, *Political Geography*, 30 (2011): 62-63.

olarak algılanır olmuştur.³⁰ Paasi'ye göre sınırlar sadece kumda ya da haritada çizilen hatlar olmakla kalmayıp, artık birer kurum olarak da algılanabilir.³¹ Diğer tüm kurumlar gibi sınırlar da davranışları yönetip şekillendiren kendi iç kurallarına sahiptir ve bu kurallar kendi kendilerini devam ettirebilen ve değişime dirençli nitelikler alabilmektedir. Sınır kurumları aynı zamanda kapsama ve dışlama boyutlarını da belirler.³² Sınırın özünde "kendinden" olanı "ötekinden" ayırmak yatar. Hal böyleyken, sınırların başlıca işlevlerinden biri "biz içeridekileri" "dışarıdaki diğerlerinden" "koruyan" bir duvar olarak "içeride" veya "burada" olanlara "dışarıda" veya "orada" olan ve dışlanmış bulunanların algılanan olumsuz etkisinden korunaklı bir ortam sağlamaktır.³³ Bir kurum olarak sınırların kavramsallaştırılması aslına bakılırsa, insanların yapıp ettiklerini şekillendiren ve gündelik hayatlarını etkileyen kurallar kümesini içeren bir hudut anlayışını ortaya koymaktadır.

Konuyu araştıran bazı yazarlara göre sınırları birer kurum olarak analiz etmenin yerine toplum düzeni üzerinde evrensel bir önemi olan sınır inşa süreçlerini anlamak daha önemlidir. Bu perspektiften bakanlar açısından hudutlar, sınır tesisiyle ilişkilendirilen sembolik ve sosyal bir boyutu da içerir ve bu boyut "Biz" ve "Diğerlerini" ayıran mekanın pratikte izlenmesi üzerinden inşa edilen "kontrol noktaları" ve "fikri haritalarda" tezahür eder. Fiziksel formunun yanı sıra sınırlar aynı zamanda kimlikleri ve yerel uygulamaları şekillendiren bir aidiyet hissiyle de yakından ilgilidir.³⁴ Diğer bazı araştırmacılar sınırların sosyal uygulama ve söylemleri üreten ve yeniden üreten kurum ve semboller olarak görülebileceğini belirtmektedir. Anssi Paasi'ye göre sınırlar sembolik mecazi anlamları geliştirmede bir rol oynamakta ve kimlik tesisi sürecinde belirleyici bir etki göstermektedir. Sınırlar kendilerini eş zamanlı ve kesişebilen çeşitli sosyal (iktisadi, kültürel, idari, siyasi) uygulama ve söylemlerde gösterir. Güç ve yönetim sınır inşanın bir parçası olup, bu durum özellikle devlet sınırları örneğinde kendisini gösterir. Hudutlar sadece sınır alanlarına değil toplumun tümüne yansıtılabilecek uygulama ve söylemlerden oluşan bir

³⁰ Newman D. ve Paasi A., "Fences and neighbors in the post-modern world: boundary narratives in political geography", *Progress in Human Geography* (1998): 186-207.

³¹ Paasi Anssi, "Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows", *Geopolitics* (1998): 69-88.

³² Newman David, "On Borders and Power: A Theoretical Framework", *Journal of Borderlands Studies*, c. 18, no. 1, (Spring 2003): 14.

³³ Oomen, T. "Contested boundaries and emerging pluralism", *International Sociology* 10 (1995): 251-268; Sibley David, *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West* (London: Routledge, 1995).

³⁴ Migdal S. Joel (Ed.), *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

yapı olarak, hem devlet düzeyinde, hem de ülkenin içinde varlıklarını hissettirirler.³⁵ Dolayısıyla hudutlar, ilk etapta toplulukları üreten ve Ötekilerle ilişkileri şekillendiren sembolik, kültürel, tarihi, dini ve etnik kökene atıfla sosyal açıdan yapılandırılmış ötekileştirmenin kurumsallaştırılmış ürünüdür.

Sınır çalışmaları konusuyla ilgili olarak yukarıda belirtilen yaklaşımların tümünden hareketle, bu alanda çalışan yazarlar ne kadar uğraşırsa uğraşsın sınır inşa süreçlerinde kimliğin önemini göz ardı edemeyecekleri açık bir biçimde görülmektedir. Sınır çalışmaları alanıyla ilgili olarak yukarıda değinilen tüm yaklaşımlar incelendiğinde kimliğin bir mihenk taşı olduğu ve dolayısıyla sınır inşa ve yeniden inşa süreçlerinde kimliklerin büyük önem taşıdığı sonucuna varılabilir. Ayrıca bu araştırmada kullanılacak yapılandırmacı teorik yaklaşımın ana eksenini de kimlik oluşturmaktadır.

Kimlik gözlüklerinden bakıldığında görülen sınır kavramı, sınır çalışmaları alanındaki sosyolojik araştırmaların ana eksenini oluşturur. Geride kalan dönemde, sosyal alandaki araştırmalardaki hızlanmanın da ışığında, sınır çalışmaları zaman içinde çok disiplinli bir nitelik alır olmuştur. Aynı zamanda kimlik de Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışmaların temeli haline almıştır. Krause ve Renwick gibi kimliklerin dünya siyasetindeki önemini vurgulayan teorisyenler mevcuttur.³⁶ Uluslararası İlişkilerde kültür ve kimliğin önemini vurgulayan Lapid ve Kratochwil³⁷ ya da kimlik ve kimlik inşa süreçleri ekseninde sınır kavramını irdeleyen Speener ve Staudt de önemli katkılarıyla dikkat çekmektedir.³⁸ Ayrıca sınırlarla çevrili devlet konseptinden farklı bir noktaya ulaşmaya çalışan ve "sınırlarla çevrili olma" sosyal tasavvurunu öne çıkaran Andrew Linklater da dikkate şayandır. Uluslararası İlişkilerde kapsama ve dışlama süreçlerine yaptığı vurgu da önemlidir.³⁹ David Campbell da çalışmasında "ulusal çıkar" kavramında kimliğin önemini vurgulayarak siyasi edimi oluşturan bir sınır/konu olarak dış politikayı yeniden ele alır.⁴⁰ Shapiro ve Alker hareketli kimlikleri değişen sınırlarla

³⁵ Paasi Anssi, "Boundary as Social Practice and Discourse: The Finnish-Russian border as an example", *Regional Studies*, c. 33, (1999): 669-680.

³⁶ Krause Jill ve Renwick Neil, *Identities in International Relations* (Oxford: St. Anthony's College Press, 1996).

³⁷ Lapid Yosef ve Friedrich Kratochwil (Ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder: Lynne & Rienner, 1996).

³⁸ Speener David ve Kathleen Staudt, (Ed.), *The U.S.-Mexico Border* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1998).

³⁹ Linklater Andrew, *The Transformation of Political Community* (Cambridge: Polity Press, 1998); *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity* (Routledge: Londra, 2007), 248.

⁴⁰ Campbell David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998).

eşleştirirken,⁴¹ Rob Walker Uluslararası İlişkilerin iç/dış yapılanmasının altını çizer.⁴² Yukarıda bahsi geçen çalışmaların tümünde iç/dış, anarşi/hiyerarşi, ülke içi/yabancı, kendi/öteki, ya da burası/orası gibi son derece görünür ayrımlar sosyal-yapılandırmacı analizin merkezinde yer bulmaktadır. Bu ikili ayrımlar kimliklerin temeline yerleştirilmekte, mevcut sınırları sürdüren ya da yeni sınırlar yaratan ötekileştirmeyi oluşturmaktadır.

Uluslararası İlişkiler teorilerinde çoğu zaman sınırlar ve kimlikler bir elmanın iki yarısı ya da birbirlerine bağlı unsurlar olarak görülmektedir. Abbott ve Eisenstadt gibi yazarlara göre sınır ve kimlikler neredeyse tabii veriler olarak tasavvur edilmiştir. Bu nedenle de sınırlar sadece kimliklerin mantıki sonuçları olarak görülmektedir, ve bir yandan da kimlikler de bu sınırların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁴³ Sınırlar ve kimlikler arasındaki bu korelasyon bunlardan hangisinin önce geldiği ve aralarındaki ilişki ile ilgili sorulara yanıt arayışında tekrar tekrar irdelenmiştir. Aynı zamanda bu perspektif, kimliklerin olmadığı sınırlar ve (ülkesel) sınırları olmayan kimlikler gibi alışılmışın dışında kombinasyonlara geçişi de güçleştirmektedir. Sınırların mı kimliklerin mi daha önce ortaya çıktığı sorusuna yanıt arayışında akademik camia son derece bölünmüş bir tablo çizmektedir. Bir yanda Barth ve Verdery gibi sınırların kimliği doğurduğu, ya da önce hudutların ortaya çıktığı, bunu entitelerin izlediğini belirten isimler vardır.⁴⁴ Öte yanda Roosens ve Conversy gibi yazarlar kimliklerin sınırları yarattığı tezini savunmaktadırlar. Bir yanda da sınırların içindekinin (kimliklerin) bir hudut oluşturma sürecine indirgenemeyeceğine işaret ederler. Dolayısıyla belirli bir vakada hangi dinamiğin daha önce geldiğini belirlemenin nihai tahlilde ampirik bir soru olduğunu iddia etmektedirler.⁴⁵

Öte yandan Lapid yalnız sınır ve kimliklerin değil aynı zamanda düzenlerin de iki yönlü süreçler olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede "Kimlikler, Sınırlar ve Düzenler" (IBO) analitik üçlemesini ortaya koymaktadır. Sınır inşa, düzenleme ve kolektif kimlik inşası süreçlerinin

⁴¹ Shapiro Michael ve Hayward Alker (Ed.), *Challenging Boundaries* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996).

⁴² Walker Rob, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (New York: Cambridge University Press, 1993).

⁴³ Abbott Andrew, "Things of Boundaries", *Social Research* 62 (1995): 857-867; Eisenstadt Shmuel, "Modernity and the Construction of Collective Identities", *International Journal of Comparative Studies* 39 (1998): 138-158.

⁴⁴ Barth Frederik, *Ethnic Groups and Boundaries* (London: Allen & Unwin, 1969); Verdery Katherine, *"Ethnicity, Nationalism and State-Making"*, *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries* (Amsterdam: Het Spinhuis, 1994), 33-58.

⁴⁵ Roosens Eugene, *"The Primordial Nature of Origins and Migrant Ethnicity"*, *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries* (Amsterdam: Het Spinhuis, 1994), 81-103; Conversi Daniel, "Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism and Boundary Maintenance and Creation", *Nationalism and Ethnic Politics*, (1995): 73-85.

günümüzün dünya siyasetinde hareketlilik, akışkanlık ve değişim konularını gözlemleyebilmek için kendine has ve avantajlı bir analitik pencere açtığını iddia eder. Muhtelif Uluslararası İlişkiler teorilerini uzlaştıracak "temel kavramlar" arayışı ihtiyacını vurgulayan Carville ve diğerlerindense farklı bir konumda durmaktadır.⁴⁶ Böyle yapmakla Uluslararası İlişkiler teorisinde kimliğe öncelik veren Kratochwill'le⁴⁷ ve sınırların siyasi coğrafyadaki önemini vurgulayan Newman'la mutabakatını dile getirmektedir. Lapid'e göre kimlikler, sınırlar ve düzenler, Dogan'ın "melezleşme" kavramına paralel bir eksenle yeni kombinasyon ihtimallerinin önünü açan multidisipliner bir nitelik arz eder.⁴⁸ Dolayısıyla kimlik, sınırlar ve düzenler disiplinler-arası canlı tartışmalara gerçekten yeni bir yön vermiş ve bir sentez ve yeni bir entelektüel harman ortaya koymuştur. Kolektif kimlik oluşturma süreçleri her durumda karmaşık sınır inşa konularını da içerir. Öte yandan sınır inşa edimi de her zaman tüm analiz düzeylerinde siyasi düzenlemeler açısından ciddi etkiler göstermekte ve bunlar Lapid'in anlayışında karşılıklı olarak birbirlerini besleyen kavramlar olarak kimlik, sınır ve düzen inşa süreçlerini doğurmaktadır. Lapid'e göre kimlik, sınır ve düzenler (IBO) günümüzün sosyal teori ve uygulamalarındaki temel kavramlardır.⁴⁹ Mathias Albert ve Friedrich Kratochwill ise Lapid'in IBO analitik çerçevesini eleştirir. Albert ve Kratochwill'e göre IBO çerçevesi dünya düzenini açıklayabilmekten uzak olup, sosyal bilimlerde yapı ve yeteneklerden ziyade sürece ağırlık vermektedir.⁵⁰

Chris Brown kimliğin yalnızca kim olduğunuzla değil, kim olmadığınızla da ilgili olduğunu öne sürer. Belirli bir kimlik her daim bir dizi muhtemel kimliğin bir kümesi olarak varlığını sürdürür ve başka bir bağlamda anlam ifade etmeyebilir. Dolayısıyla kimlik tümüyle farklılıklarla ilgilidir. "Ötekilerden" farklılaşmak suretiyle belirli bir kişi olabilen birey ve devletlerin geçtiği süreçleri

⁴⁶ Carville Earle, Kent Mathewson ve Martin Kenzer, (Ed.), *Concepts in Human Geography* (Lanham: Rowman & Littlefield, 1996).

⁴⁷ Kratochwil Friedrich ve Yosef Lapid, (Ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder: Lynne Rienner, 1996).

⁴⁸ Dogan Mattei, *"Political Science and Other Social Sciences"*, A New Handbook of Political Science, (Ed.) Robert Goodin ve Hans Dieter Klingemann (New York: Oxford University Press, 1996), 97–132.

⁴⁹ Lapid Yosef, *"Identity, Borders, Orders: Nudging International Relations Theory in a New Direction"*, *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* (Minneapolis: University of Minnesota Press: 2001), 1-21.

⁵⁰ Albert Mathias ve Friedrich Kratochwil, *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* (Minneapolis: University of Minnesota Press: 2001), 275-291.

açıklayan Hegel'in Hak Siyasetinin Fenomenolojisinden farklı bir noktada durmaktadır.⁵¹ Brown'a göre Hegel egemen devletlerden oluşan sistemi başarıyla savunmakta ve tıpkı başka insanların olmadığı bir tabloda insan olmanın bir anlam ifade etmemesi gibi başka devletlerin olmadığı bir durumda devlet olmanın da bir anlam ifade etmeyeceğini iddia etmektedir. Tam da bu nedenle Brown kimliğin her zaman için farklılıklarla, sınırların bu farklılıkları muhafaza etmekle ilgili olduğunu iddia etmektedir. Dahası, alternatiflerinin olmadığı bir tabloda kimlikler anlamsız kalacaktır, ki toplulukları mümkün kılan şey de sınırların varlığıdır.⁵²

Sınırlar çoğu zaman insanların sosyal, dini, kültürel ya da etnik bağlılıklarını yansıtan değer ve kimliklerin bir yansımasıdır.⁵³ Sınır çalışmaları alanındaki temel yaklaşımları olarak sosyal konstrüktivizmi tercih eden bilim adamları sınırı ikili bir ayırım ya da ağın yansıması olarak görmektedirler. Sınırların sosyolojik sınıflandırması, sınırı keskin bir kenar ve iki farklı kurum veya zıt kutuplar arasında net bir ayırım hattı olarak tanımlayan bir dizi ikili ayırım üzerinden ifade edilir. Bu ikili ayırımlar çeşitli şekillerde dile getirilebilmektedir: Burası-Orası; Biz-Onlar; Kapsama-Dışlama; Öz-Öteki; İç-Dış vs. Tüm bunlar sınırların neredeyse toplumun her boyutunda mevcut olduğu fikrini yansıtmakta ve insanlığı grubun parçası olanlar ve olmayanlar diye sınıflandırmaktadır.

Kimlik yalnızca Ötekiyle ilgili olarak jeopolitik algılarımızı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel edimlerimizi belirlemede de mihenk taşı işlevi görür. Vamik Volkan'ın psikolojik bağlamda temel kimliğimizi ya da büyük-grup kimliğini tanımlaması etnik, dini ya da milli mensubiyet gibi temel unsurlara dayanmaktadır. Bu büyük grup kimlikleri gündelik edimlerimizi etkilemekte ve Ötekilerle ilişkilerimizi şekillendirmektedir.⁵⁴ Kimliklerin değişmez olgular olmaması ve sürekli olarak yeniden inşa ya da yapıbozuma tabi olmasından ötürü sınırlar da kimliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla kimlik inşası sınır düzenleme ve

⁵¹ Hegel G. W. F., *The Philosophy of History* (New York: Dover Press, 1956); *Elements of the Philosophy of Right* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

⁵² Brown Chris, *"Borders and Identity in International Political Theory"*, *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* (Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press: 2001), 117-136.

⁵³ Shapiro M. ve Alker H., *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996); Paasi Anssi, *Territory, Boundaries and Consciousness* (New York: John Wiley, 1996).

⁵⁴ Vamik D. Volkan, *"Large-Group Identity: Border Psychology and Related Societal Processes"* (Alman Psikoanaliz Derneğinin yıllık toplantısında sunulan bildiri, Leipzig, Almanya, 10 Mayıs 2002).

ötekileştirme bağlamında devam eden süreçler gerektirir.⁵⁵ Ancak bir soru geçerliliğini korumaktadır. Sınırın yeniden inşası ya da yapıbozumunda etkili olan unsur nedir?

Sınırlar sosyal etkileşim üzerinden sosyal inşa süreçleriyle ortaya çıkar; gündelik yaşamımızdaki uygulamaları etkiler ve aynı zamanda Biz ve Onlar, Öz ve Öteki, Kapsama ve Dışlama, Burası ve Orası, İç ve Dış gibi ikili ayrımları oluşturup muhafaza eder. Bu çalışmada sınırların inşasında kimliğin belirleyici olduğu savı dile getirilmekte ve dolayısıyla sınırlar insanların Ötekilerle ilişkiler üzerinden şekillenen ve bu ilişkileri de şekillendiren kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Dahası, kimlik merceğinden ve özellikle de siyasetle etkileşim içinde olan ya da bu alanda düzeni üreten ve inşa eden etnik kimliği dikkate alarak konuya bakıldığında sınırların daha da önemli olduğu vurgusunu yapılmaktadır. Etnik kimlik Bosna Hersek'in kendi iç sınırları ekseninde gözlemleyebildiğimiz belirleyici bir etkidir. Ötekileştirme süreci iktisadi ilişkilerden toprağa ve dile dayalı perspektiften de güç alan ve aynı zamanda siyaset ve otorite tarafından da kurumsallaştırılan etnik kimliğin ardında yatan saik olabilir. Sınırların sosyal, kültürel ve siyasi süreçlerin bir sonucu olduğu görüşü kabul edilirken bir yandan da savaş sonrası Bosna Hersek'te Dayton Barış Görüşmelerinin hemen ardından görünürlük kazanan etnik siyasetin, otoritenin bölgelere göre yapılanmasının ve güvenlik söyleminin önemi de vurgulanabilir. Genel itibarıyla, milliyetçilik ve etnisitenin zaman ve mekan boyutunda sınır inşasında rol oynayan bir güç halini aldığını dile getiren Jennifer Jackson ve Lina Molokotos-Liederman'a bu noktada katılmak mümkündür.⁵⁶ Tıpkı Jackson ve Molokotos-Liederman gibi modern dönemde milliyetçilik ve etnisitenin sınır ve hudutların inşası, yeniden inşası ve yapıbozumunda etkili olan başlıca etken olduğu görüşü burada da savunulmaktadır.

Bosna'daki etnik savaş sırasında farklı etnik topluluklar topraklar için açıktan askeri çatışma içinde olmuş ve kendi siyasi otoritelerini tesis etmeyi amaçlamışlardır. Bosna Hersek'te Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki ülke içi sınırların çizilmesi sonrasında ise yeni bir yetki yapısı ortaya çıkmış ve ülke içindeki güç ilişkilerinde değişiklik getirmiştir. Bosna Hersek'te savaştan önceki dönemdeki merkezi siyasi otorite yerini, Bosna Hersek'teki entitelerin kendi otoritelerini uygulayabildiği ve dolayısıyla devlet içinde en önemli etken ve başlıca şekillendirici güç halini aldığı, merkezîyetçilikten uzak bir yapıya bırakmıştır. Yeni tesis edilen

⁵⁵ Kenneth D. Madsen ve Ton van Naerssen, "Migration, Identity and Belonging", *Journal of Borderlands Studies*, c. 18, sayı 1, (Bahar 2003): 62.

⁵⁶ Jackson Jennifer ve Lina Molokotos-Liederman, *Nationalism, Ethnicity and Boundaries: Conceptualising and understanding identity through boundary approaches* (Oxford: Routledge, 2015).

siyasi otoriteler siyasi gücü insanların gündelik yaşamındaki uygulamaları ve etnik açıdan Ötekilerle ilişkilerini etkileyen bilgiyi üretmede siyasi erki kullanarak kimlikleri şekillendirmeye de başlamıştır. Bu noktada, bilgiyi üretenlerin sıradan vatandaşların gözündeki algısını anlamak bağlamında otorite ve bilgi arasındaki ilişkileri de vurgulamak elzemdir. Otoritenin vatandaşlarının kimliklerini şekillendirmesinin iyi bir örneği Sırp Cumhuriyetinde görülebilmektedir. Öncelikle, nüfusu büyük ölçüde Sırlardan oluşan Sırp Cumhuriyetinin Bosna Hersek içinde özerkliğe sahip olduğunu ve kendi içinde çoğunluğu oluşturan etnik grubun ismiyle müsemma olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında Sırp Cumhuriyeti kendi hükûmetine, bayrağına, sembollerine, mali ve para politikalarına, polisine ve eğitim sistemine vs. sahiptir. Tüm bu kurumların nüfuzu altında Sırp Cumhuriyeti vatandaşları, Bosna Hersek'teki merkezi otoriteden uzakta, neredeyse bağımsız bir ülkede yaşadıkları hissini yaşamaktadır. Ancak bu tablonun altında yatan neden, otorite-bilgi ilişkileri ve Sırp Cumhuriyetiyle rekabet içindeki ve son derece karşıt bir duruş içindeki diğer Bosna Entitesi olan Bosna Hersek Federasyonunu ötekileştirme bağlamında değerlendirilmelidir. Geride kalan dönemde Sırp Cumhuriyeti vatandaşları söz konusu entiteye bağlılık hissi geliştirmeye başlamış ve Boşnak kimliğine katılmaktan uzaklaşır olmuşlardır. Dolayısıyla Bosna Hersek'teki Sırlar, "huzur içinde", güvende, ve "kendilerini evlerinde" hissettikleri için Sırp Cumhuriyetine derin bir aidiyet duygusu geliştirmeye başlamıştır. Öte yandan daha da adem-i merkezîyetçi bir yapı arz eden ve on kantondan oluşan Bosna Hersek Federasyonu bir devlet olarak Bosna Hersek'e daha aşına kimlikler üretilip şekillendirebilmekten çok uzaktır. Bu çerçevede Sırp Cumhuriyeti farklı duran tek yapı olmayıp, Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde de Boşnak ve Hırvat etnik toplulukları arasında da ciddi etnik bölünmeler kendisini göstermektedir. Bunun nedeniyse Bosna Hersek Federasyonunun Boşnak ve Hırvat etnik çoğunluğa sahip kantonlara bölünmüş olmasıdır. Bosna Hersek Federasyonundaki kantonların da kendi yerel mercileri bulunmakta ve bu bağlamda bir araya geldiklerinde son derece adem-i merkezîyetçi bir yapı arz eden federal düzeydeki otoriteyi tesis etmektedirler. Devlet düzeyinde ciddi bir merkezi otoriteden bahsetmek mümkün değildir. Bu da Boşnak milli kimliğinin oluşmasının önündeki başlıca engellerden biridir. Bosna Hersek'te etnik sınırları inşa etme ve sürdürme süreçlerinde kendisini gösteren tüm bu etkenler siyasetten yönetim ve ekonomiye kadar çeşitli düzlemlerdeki etkilerinin yanında dil, semboller, bayraklar, törenler ve etnik ikonografinin diğer unsurlarında da fark edilmektedir.

Dayton Barış Görüşmeleri esnasında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırı çizen Entiteler Arası Sınır Hattı, çatışma yaşayan etnik toplulukları birbirinden ayırmak gibi bir güvenlik saikiyle çizilmişti. Savaşın dolayısıyla sınırların başlıca amacı topluluğu "Ötekilerden" korumak üzere farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak, ve bu suretle her bir topluluğun kendi etnik sınırları içinde "Ötekilerden" uzakta kendisini güvende hissetmesini sağlamak olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Bosna'nın kendi içindeki sınır yıllar süren savaşın sonra barışı getirebilmek amacıyla etnik toplulukların kimliklerini izler mahiyette çizilmiştir. Ortaya konan sınırın bir diğer işlevi de gelecekteki muhtemel çatışmaları önleyebilmek üzere sosyal bağlamda inşa edilen mesafeyi muhafaza etmek olmuştur.

Gerek Dayton Barış Görüşmeleri sırasında, gerekse de savaş sonrasında Bosna Hersek'te sınırların yeniden çizilmesi veya değiştirilmesi sürecinde sınırlar toplulukların etnik kimliğini takip etmiş ve hem topluluklar arasındaki ilişkileri, hem de gündelik yaşamdaki uygulamaları şekillendirmiştir. Bu değişikliklere bir örnek olarak Sırp Cumhuriyeti'nin Doboj ilçesiyle Bosna Hersek Federasyonu'nun Usora ilçesi arasında yer alan kırsal yerleşimler olan Makljenovac ve Jeleci-Filipovic gösterilebilir. Öte yandan Saraybosna'nın mücavir alanında kalan Dobrinja'daki kentsel yerleşim de Bosna Hersek'i oluşturan iki Entite arasında aynı şekilde bölüşülmüştür. Gelecek bölümlerde bu örnekler daha ayrıntılı bir biçimde anlatılacaktır. Bosna Hersek'teki etnik çatışmaya son veren Dayton Barış Anlaşması esas itibarıyla Bosna Hersek'teki başlıca üç etnik grup arasındaki müzakerelere dayanmaktadır. Dayton görüşmeleri sırasında alanda etnik dağılıma paralel bir seyir izleyen ve ülkedeki tüm siyasi karar ve güç dağılımı süreçlerinin en büyük etnik gruplar olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar arasındaki eşitliğe dayanması anlamına gelen etnik yaklaşımı vurgulayan "etnik lejand" üzerinden iç sınırlar çizilmiştir. Ülke içindeki başlıca iki entite olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nin birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattı daha önce var olan herhangi bir bölümlmeye dayanmamaktadır. Daha ziyade toplulukların etnik kimliği dikkate alınarak inşa edilmiş ve sınırın Dobrinja'da ve Usora-Doboj'daki değişikliklerinde de aynı yaklaşım hâkim olmuştur. Dolayısıyla etnik kimlik Yugoslavya'nın parçalanmasındaki asli rolünün yanında Bosna'nın üniter yapısının kaybı ve ülke içinde sınırların inşası sürecinde de belirleyici olmuştur. Bu tezde öne sürülen iddia Bosna Hersek'teki sınırların etnik kimlikleri izlediğidir. Bosna Hersek'in iç sınırları etnik kimlik dikkate alınarak çizilmişse de, söz konusu sınırlarda yapılan değişiklikler de Bosna'daki etnik

toplulukların dağılımına uygun bir seyir izlemektedir. Bu çerçevede, yapılan değişiklikler geçmişte çizilen sınırın ancak yerelde mikro ölçekte düzeltilmesi şeklinde tezahür etmektedir.

Bosna Hersek'te sınır çizme ve yeniden çizme süreçlerinde etnik kimlik bir etken olarak göz önünde bulundurulmuş ve bugün dahi "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki ayrışmayı vurgularken bir yandan da sıradan insanların gündelik yaşamlarını şekillendirir olmuştur. Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden sınırla çatışma sonrası Bosna Hersek toplumunda farklı etnik grupların üyeleri arasındaki sosyal gerçekliği ve ilişkileri şekillendiren ve belirli bir toplumun kimleri kapsayıp kimleri kapsamayacağını belirleyen bir düzen tesis edilmiştir.

Özetlemek gerekirse, Bosna Hersek'in iç sınırlarının oluşumunu, devamlılığını ve değişim sürecini incelemeye teorik çerçeve olarak etkili sosyal konstrüktivizm ya da inşacı/kurgucu yaklaşımdan yararlanılacaktır. İnşacı yaklaşım, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğini, ve aktörlerin kimlik ve çıkarları arasındaki etkileşim üzerinden taraflar arasında oluşan ilişkiyi anlatmaya çalışır. Bu teorik çerçeve bağlamında sınır sadece coğrafi bir kavram olmanın ötesinde idari, sembolik ve sözel uygulamalarla inşa edilmiş sosyal bir yapıdır. Bu yapının yaşaması ve yönetilmesinde iktidar-bilgi ilişkileri önemli rol oynar. Etnik gruplar kendi aralarında genellikle dil ya da dinsel farklılıklar yüzünden ayrışır. Ancak bu ayrışmalar doğal ya da iptidai değildir; çoğunlukla sosyal olarak inşa edilmiş yapılardır. İnşacı yaklaşıma göre milliyetçilik, ötekileştirmeye dayanan bir ayrımcılıktır. Her milliyetçilik fikri içerisinde toprağa dayanan sınırlar da vardır. Sınırlar genellikle ötekileştirme süreci sayesinde "Biz" ve "Öteki" arasındaki ayrışmayı yansıtır. Bu durum entiteler arası sınırların ve ülke içinde etnik gruplar arasındaki çizgilerin inşa ve yeniden inşa süreci içinde Bosna Hersek'te kendisini bilhassa göstermektedir.

Analitik Çerçeve ve Metodoloji

Bu kısımda Bosna Hersek'teki başlıca iki entiteyi birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının nicel ve nitel analizlerinde kullanılacak analitik çerçeve ve metodoloji vurgulanacaktır. Ayrıca Bosna Hersek'te birbirine zıt duruş içindeki iki topraksal-siyasi yapılanma olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında sıkışan sınır toplulukları üzerinde sınırın etkisini irdelemeye yönelik metodoloji de tanımlanacaktır.

David Newman, sınır araştırmalarına yönelik metodoloji ve analitik çerçeveyi geliştirerek sınır çalışmalarına ciddi bir katkıda bulunmuştur. Newman sınır araştırmalarında farklı duruşları reddetmemekte; daha ziyade çok disiplinli sınır çalışmaları alanında orta noktayı bulmaya çalışmaktadır. Sınır çalışmaları alanında farklı perspektifler olduğunun ayrımındadır. Sınır; coğrafya, iktisat, hukuk, antropoloji, siyaset bilimi ve sosyal bilimler gibi çeşitli disiplinlerin konusu olan bir kavramdır. Bazı yazarlara göre sınır çalışmaları alanında tek bir analitik çerçeve veya metodoloji oluşturmaya çalışmak bu alanın ciddi farklılıklar içeren tablosu karşısında akamete uğramaya mahkum bir çabadır. Newman farklı disiplinler arasında ortak bir anlatım oluşturma tek yolunun değişen sınır/hudut olgusunu anlamak için genelleştirilmiş bir açıklayıcı model olarak kullanılabilecek teorik yapı ve çerçevelerden oluşan ortak bir küme oluşturmak olduğu iddiasındadır. Bu kapsamda, farklı disiplinlerde bu konuda çalışan herkesin sınırın ya da sınır inşa sürecinin aynı niteliklerine kendi perspektiflerinden bakmalarına karşın aynı niteliklere odaklanabilmesini mümkün kılan bir analitik çerçeve öne sürmektedir. Bu analitik çerçeve ise sınır çalışmaları bağlamında çok disiplinli diyalogun gerçekleşebileceği bir alan sunar. Newman'ın sınırlar konusundaki analitik çerçevesi ya da araştırma gündemi şu kategorilerin irdelenmesini kapsar: sınır çizim süreci, sınırlar ve güç ilişkileri, sınırların açılması ve kapatılması, sınır geçme ve sınır yönetimi, sınır sembolleri ve sınırlar bağlamında anlambilim, sınır anlatıları, sınır deneyimi ve sınır algısı.⁵⁷ Bu çalışmada ise Newman'ın ortaya koyduğu kategorileri esas alan bir analiz gerçekleştirilecekse de, başlıca analiz faktörü ya da kriteri kimlik, özellikle de etnik kimlik olacaktır. Bu kategorilerin Bosna Hersek örneğinde nasıl uygulanabileceği, kimlik ve kimlik oluşturma perspektifinden, sınırın da bu sürecin ayrılmaz bir parçası olduğu dikkate alınarak irdelenecektir.

⁵⁷ Newman, *On Borders and Power*, 16-25.

Bosna Hersek'te Ülke İçi Sınırların Çizilmesi

Sınır çizme süreci, coğrafi haritalar üzerinde sınırların tanımlanması ya da değişen niteliğini de içeren alışılmış bir coğrafi sınır söylemine atıfta bulunur. Bu yaklaşım Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çek Cumhuriyetinin dağılma sürecinde de kendisini açık bir şekilde göstermiştir. Avrupa'daki bazı ülkelerin dağılması ve bu süreç sonucunda yeni sınırların ortaya çıkması bağlamında sınır çizme süreci siyasi coğrafyanın bir konusu olarak kendisini göstermiştir. Bu, doğal sınırlar ya da ülke topraklarına ya da siyasal karar alma süreçlerine dayanarak inşa edilen sınırları savunan geleneksel bir yaklaşımdır. Öte yandan doğal sınır diye bir şeyden bahsetmek de doğru mudur bilinmez; zira tüm sınırlar sosyal yapılar olup insanlar tarafından çizilen ve belirlenen olgulardır. Bu çalışmada, sınırların oluşumu ve mevcudiyetiyle yakından bağlantılı kimlikleri tanımlayan sosyal sınır yaklaşımı benimsenmiştir.⁵⁸

Sınır belirleme, sürecin ayrılmaz bir parçası olarak hudut oluşturma ile kimlerin ve nelerin içeride, kimlerin ve nelerin dışarıda bırakıldığına bakarak fiziksel ortamda sınırları çizme ya da inşa etme süreci olarak düşünülmelidir. Araştırma gündemi bu sınırların çiziminde başvuru parametrelere odaklanmalı ya da sınırları doğuran çok çeşitli etkenlerin irdelenmesini zorunlu tutmalıdır.⁵⁹ Dolayısıyla, bu çalışmada sınır belirleme süreçleri terimi yerine alışılmış perspektiften kaçınılarak sosyal konstrüktivist yaklaşımın öne çıkardığı sınırları inşa etme terimi kullanılacaktır. Bosna Hersek'te sınır inşa süreci, Bosna'nın ülke içindeki sınırlarının ortaya çıktığı Dayton Barış Görüşmeleri üzerinden açıklanacaktır. Burada odaklanılan nokta söz konusu sınırları inşa etmede dikkate alınan kriter olarak kimlik olacaktır. Bu kapsamda, Dayton Barış Görüşmelerinde farklı etnik grupları birbirinden ayırmak amacıyla Bosna Hersek'in iç sınırlarının inşası, açık amaçlardan biri olmuştur. Bu nedenle etnik temeller ekseninde kapsama ve dışlama süreci, sınır inşa süreçlerinde başlıca etken olarak etnik kimliği ortaya koyan ve dayatan başlıca yöntem olagelmıştır. Böylelikle Bosna Hersek'in iç sınırları alanda farklı etnik grupların mekana ve toprağa dağılımını izlemektedir. Alandan çıkarma süreci ise kendisini özellikle Goražde örneğinde göstermiştir. Bu süreç Saraybosna örneğinin yanı sıra Doboj ve Usora beldeleri arasındaki sınır üzerinden Bosna Hersek'te sınırları değiştirme sürecine atıfla kısaca tanımlanacaktır. Bu iki örnek, Entiteler Arası Sınır Hattının düzeltilmesi ya da sınır inşa

⁵⁸ Wilson, T. ve Donnan H., *Border Identities: Nation and State at International Frontiers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

⁵⁹ Newman, *On Borders and Power*, 17-18.

süreçlerinin Dayton Barış Görüşmelerinde de kendisini gösteren ve bu sefer de yerelde mikro ölçekte görülen etnik kapsama ve dışlama süreçlerini yansıttığını ortaya koyacaktır.

Sınırlar ve Güç İlişkileri

Newman'a göre, geçmişte ve bugün görülen sınır dinamikleri güç ilişkileri sorusu ele alınmadan anlaşılamaz. Newman'ın perspektifinden bakıldığında güç ilişkileri, sınırın toplum ya da mekan bağlamında nerede ve nasıl inşa edileceği sorusunda gücün belirleyici rolünü göstermektedir. Sınır araştırmaları alanında yapılan çalışmalarda sorulması gereken ilk soru "kimle sınır?" olmalıdır. Bir bölgeyi çevrelemek ya da "Ötekilerle" çevrelenen bir alanda bulunmak kime kazanç ya da kayıp getirmektedir? Bu sorular ancak güç ilişkileri üzerinden yanıtlanabilir. Toplumda sınır talebinde bulunan grup hangisidir ve karar alma, kanunları uygulama gibi süreçlerde belirli bir grup belirleyici konumda mı bulunmaktadır?⁶⁰

Bu çalışmada güç ilişkileri Dayton Barış Görüşmeleri örneği üzerinden irdelenecektir. Görüşmelerde rol alan aktörler incelenirken bir yandan da müzakere süreçlerinde rol alan aktörler arasındaki farklı tercihler irdelenecektir. Dayton Barış Görüşmelerine aktif biçimde katılan aktörler arasında beş Dışişleri Bakanından (Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri) oluşan Temas Grubunun temsil ettiği Uluslararası Toplum ve üç ülkenin (Bosna Hersek, Hırvatistan ve o dönemde halen Yugoslavya adını taşıyan Sırbistan) liderleri, yani Boşnakları temsilen Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, Bosnalı Hırvatları temsilen Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman, ve Bosnalı Sırpıları temsilen Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević yer almıştır. Bu kısımda bu aktörlerin müzakere süreçlerinde elde etmek istedikleri siyasi hedefler de değerlendirilecektir. Bu bölümün amacı sınır inşa süreçlerinin güç ilişkileriyle nasıl bir bağlantısının olduğunu ve sınırların savaşa katılan tüm tarafların etnik kimliğinin sınır inşa süreçlerinde müzakerelerde girdi olarak kendisini gösterdiğini ortaya koymaktır. Bu bölüm aynı zamanda Dayton Barış Görüşmelerinde uluslararası sistemin yapısı ve bir belirleyici olarak etnik kimlik arasındaki etkileşim ışığında açık bir kesişmeyi de ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Dahası, savaş sonrası Bosna Hersek'te birbirine son derece karşıt duruşlar sergileyen siyasi yapılar olarak Bosna Hersek

⁶⁰ Newman, *On Borders and Power*, 22.

Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ilişki üzerinden de güç ilişkileri irdelenecektir. Bu ilişkiler günümüzde mevcut gerçekliği şekillendiren ülke içindeki düzenleme ve ötekileştirme süreçlerini doğururken bir yandan da aynı ötekileştirmenin Bosna Hersek'in sınır ve hudutlarının geleceği üzerinde de ciddi bir etkisi olduğu ortaya konacaktır.

Sınırların Açılması ve Kapanması; Sınır Aşımı ve Sınır Yönetimi

Sınırların açılması ve kapanması, sınırdan geçme ve sınır yönetimi, sınırların açılmasının esas itibarıyla ekonomik birlikten kaynaklanan siyasi bir karar olduğu Avrupa Birliğinde kendisini halen somut biçimde hissettiren bir araştırma konusudur. Süreç geçmişte birbirlerine karşı hasmane duruşlar içinde olan ulus ve halkların bir araya gelmesiyle birlikte yürümektedir. Böylelikle Avrupa ülkeleri ortak bir gelecek inancını benimsemeye başlamış ve bir araya getirici bir Avrupa kimliğini inşa yoluna çıkmıştır. Avrupa'daki bu süreçlerin aynı zamanda ulusların diğer uluslarla yakınlaşması sonucunu doğuran ve böylece sınırların açılmasının daha geniş manada kültürel boyutunu da ortaya koyan bir niteliği de bulunmaktadır.⁶¹ Sınırların basitçe geçilen hatlar olarak fiziksel niteliğinin ötesinde sınır geçmenin kültürel etkileri de bulunmaktadır. Fiziksel niteliği olan sınır geçilebilirken kültürel sınırları insanın yaşam süresi içinde başarıyla geçmek mümkün olmayabilir. Bu noktada Newman göç, sınırlar ve kültür arasındaki ilişkiyi bilhassa vurgulamaktadır. Bazı bireyler sınırları geçebilirken ulaştıkları ülkede onları her daim "Öteki" yapacak ve ev sahibi topluma yabancı kılacak dil ve belirli değerler gibi engellerin aşılması mümkün olmayabilir. Toplumun çoğunluğu bu kişilere karşı ayrımcılık uygulayabilir ve onları kabul etmeyebilir. Bu da bu bireylerin yaşamlarında ciddi bir etki yapabilir. Dolayısıyla bu insanlar kendilerini içinde buldukları toplumda dahi "Öteki" olmaya devam edebilirler. Bazı durumlarda ise göç eden kimseler ev sahibi toplumdan farklı belirli kültürel dini ve dilsel niteliklerini muhafaza etme arzusuyla hareket ederek ihtiyari bir biçimde, ya da ev sahibi toplumun bütünleşme ya da asimilasyona sıcak bakmamasından dolayı mecburiyetten kendi etnik azınlık topluluklarını oluşturabilirler. Böylesi durumlarda azınlığı oluşturan bireyler bir mahallede bir araya gelerek ayrımcılık sürecine güçlü bir direnç gösterebilirler. Onlar açısından bakıldığında, aynı kentte yaşamalarına rağmen sosyal bağlamda

⁶¹ Newman, *On Borders and Power*, 21-22.

inşa edilen sınır kendisini çok somut bir biçimde hissettirebilir ve dini, etnik veya dile dayalı ayrımcılığın yanında siyasi ve ekonomik ayrımları da beraberinde getirebilir.⁶²

Bosna Hersek'teki sınırlar son derece açık unsurlar olup herhangi bir engel olmadan serbestçe geçişe izin vermektedir. Bosna Hersek Federasyonunu Sırp Cumhuriyetinden ayıran ve Bosna Hersek içindeki asli hududu teşkil eden Entiteler Arası Sınır Hattı malların, insanların, sermayenin ve bilginin hareketine giderek artan ölçüde izin vermektedir. Bosna Hersek'teki iki entite olan Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınırlar sembol ve işaretlerle gösterilse de, bu sınırları geçerken herhangi bir idari engelle karşılaşmamaktadır. Ancak geçmişte de böyle bir tablo olduğunu söylemek doğru olmaz. Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır, Bosna Hersek'teki her iki entitenin de kendi silahlı kuvvetlerine sahip olduğu bir tabloda, savaşın hemen ertesinde somut bir sınır olarak kendisini hissettirmekteydi. Dolayısıyla sınır geçme süreci Sırp Cumhuriyeti silahlı kuvvetleri ve Bosna Hersek Federasyonu ordusunun yanı sıra NATO kuvvetlerinin de kontrolü altındaki kontrol noktalarına bağlıydı. 2006'ya gelindiğinde Sırp Cumhuriyetinin ve Bosna Hersek Federasyonunun silahlı kuvvetleri bir araya gelerek Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri adı altında birleşik orduyu kurdular. Bu gelişme ülke içinde Entiteler Arası Sınır Hattını geçiş süreçlerini de etkilemiştir. 2006'ya kadar barış ülkede yerleşmiş ve kontrol noktaları artık geçmişin kalıntıları haline gelmişti. Dolayısıyla, sınırın bir ayırım mekanizmasından bir buluşma noktasına dönüşümü sürecinde hududun sınır halini aldığı söylenebilir. Bu noktada Entiteler Arası Sınır Hattının önceleri kapalı bir sınır olduğunu, ancak 2006'dan sonra herhangi bir engel içermeyen açık bir sınır halini aldığını söylemek yanlış olmaz. İlk başlarda IEBL katı anlamıyla sınırdan geçişleri engelleyen bir sınırken, 2006'dan sonra artık sadece insanların aklında ve haritalarda varlığını sürdüren, tahayyülde “Biz” ve “Ötekiler” arasında etnik ayırım getiren görünmez bir hat halini almıştır.

Her ne kadar Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların kültürleri büyük benzerlikler içerse de insanların etnik kimlikleri bağlamında ötekileştirme süreçleri halen varlığını sürdürmektedir. Siyaset ve kültürün etnikleşme süreci 90'lı yıllardan itibaren Yugoslavya'da kendisini hissettirmiş olup, bugün halen etnik boyutun kimlikleri şekillendiren ve sosyal hayatın tüm boyutlarını etkileyen başlıca güç olarak görüldüğü Bosna Hersek'te görünürlüğünü muhafaza etmektedir. Bu nedenle insanlar halen sosyal hayatın diğer kısımlarını da şekillendiren etnisite

⁶² Newman, *Borders and Bordering*, 179.

ekseninde bölünmüş bir tablo arz etmektedir. Dolayısıyla IEBL'yi geçme bağlamında kültürel deneyimlerden bahsederken farklı etnik gruplara mensup bireylerin halen sınırın diğer tarafında geçtiklerinde kendilerini “Öteki” hissettiklerini vurgulamak elzemdir.

Bosna Hersek Anayasası ve Dayton Barış Anlaşması etnik ve dini zeminde ayrımcılığı katı bir biçimde yasaklamaktadır. Yine de, devlet düzeyinde “ötekilerin ötekileştirilmesi” diye nitelenebilecek bir olgunun varlığı inkar edilemez. Dayton Anlaşmasına göre Bosna Hersek'te üç “kurucu halk” mevcuttur: Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırpalar. Dolayısıyla Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı bu üç etnik grubun temsilcilerinin oluşturduğu bir yapı olmalı, ve “kurucu halklara” mensup olmayan kişiler Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına başvuru ya da bu kuruma seçilme hakkından mahrum bırakılmaktadır. “Sejdić ve Finci” bu durumun somutlaşmış bir örneği olmuştur. Böylelikle Dayton Barış Anlaşması, etnik köken bazında Hırvat, Boşnak ya da Sırp olmayanlara karşı ayrımcılık ve ötekileştirmeyi kurumsallaştırmıştır. Dayton Anlaşması net bir biçimde Bosna Hersek'teki “etnik yapıyı” esas almakta ve İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesini ihlal etmektedir. Bu bağlamda Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Bosna Hersek Anayasası ve Dayton Anlaşmasının değiştirilmesi ve diğer gruplardan insanların da BH Cumhurbaşkanlığına katılabilmesi ve bu kuruma seçilebilmesine izin verilmesi yönünde karar almıştır.⁶³

Yerel ve mikro düzeyde halen etnik ve ekonomik eksende ötekileştirme kendisini göstermekte ve insanların gündelik yaşamlarını etkilemektedir. Sınır bölgelerinde halen işverenlerin “Öteki” etnik grupların üyelerini çalışan olarak kabul etmeme eğilimi ışığında ekonomik ötekileştirme görülmektedir. Dolayısıyla bu insanlar açısından sınır gündelik yaşamlarını etkileyen ve genel itibarıyla toplumda eşitliği engelleyen ekonomik bir duvar gibidir.

Sınır yönetimi Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında güvenlik sorunlarını da kapsar. Bosna Hersek'i oluşturan siyasi ve toprağa dayalı iki bileşen arasındaki sınır toplulukları halen sınırın net bir biçimde tanımlanmamış olması ve dolayısıyla iki entite arasında sınır bölgesinde yer alan yerleşimlerde hangi tarafın yetkili olduğunun belirsizliği nedeniyle çeşitli güvenlik sorunları yaşamaktadır. Örneğin Usora ve Doboş arasındaki sınır bölgesinde yetki belirsizliklerinin bir sonucu olarak güvenlik sorunu doğmakta ve bu nedenle Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonunun polis kuvvetleri bu alanlarda faaliyet göstermemektedir. Bu sınır bölgesinde ikamet edenler yüksek suç düzeyinden şikayet etmekte ve her iki polis yapısının da

⁶³ Strazburg Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “*Sejdić ve Finci - Bosna Hersek Davası*”, Strazburg: 22 Aralık 2009,

görmezden geldiği sorunlar karşısında nereye başvuracaklarını bilmemektedirler. Öte yandan, Saraybosna'nın bir banliyösü olan Dobrinja da Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasında bölünmüş olup, entitelerin polis kuvvetlerinin ihtilaf konusu bölgede kendi yetkilerini ön plana çıkarma çabalarından ötürü sıklıkla bu güçler arasında gerilimler ve hatta neredeyse açık çatışmalara sahne olmaktadır. Bugün Dobrinja'daki sınır yerleşiminde böyle durumlara artık rastlanmasa da bu nevi durumlar insanların güvenlik düzeyini ve güvenlik algılarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Sınır Sembolleri ve Sınırların Anlamsallığı

Sınırları büyük ölçüde toprağa dayalı bir kurgu gibi gören Newman gibi coğrafyacıların aksine, sınırları kimlikler üzerinden işleyen ve topraktan bağımsız olgular olarak gören yaklaşım öne çıkarılmalıdır. Sosyologlar sınırları "biz" ve "onları", "burası" ile "orasını" ayıran soyut bir çizgi, ya da farklılığın esasını oluşturan olgu olarak görür. Bu tabloda sınırlardaki semboller ve sınırların anlamsallığı, farklı sosyal ve siyasi düzenlerin kendi nüfuzlarının etki alanını göstermek için sınıra sembol ve işaretler koyduğu bir yapıda sınır işaretleme süreci olarak değerlendirilmelidir. Kimliğin fiziki tezahürü olarak semboller sınırlar konusundaki güncel söylemi de ortaya koyabilir. Sınırın sembolik boyutu ekseninde insanlar genellikle aidiyetlerini ya da toprakla bağlarını sınır dolaylarındaki yerlere, bir topluluğu "Ötekilerden" ayıran fiziksel ve görünür bir ayırım aracı olmak üzere sembol ve işaretler uygulayarak ifade ederler.

Bosna Hersek'teki birden fazla etnik gruba mensup insanlardan oluşan ve birden fazla dilin konuşulduğu toplumlarda bayraklar ve amblemler gibi etnik sembollerin yanında yol tabelalarında kullanılan dil de etnik kimliği empoze etme stratejisi bağlamında önemli olabilmektedir. Tabii sınırlardan bahsedilemeyeceği için iki Bosna Entitesi arasındaki sınır ötekileştirme yaratan ve mekanda farklılık oluştururken farklı etnik topluluklar arasında bölünme ve ayrışmayı da beraberinde getiren sembol ve işaretlerle ortaya konmaktadır. Bu tabloda mevcut çalışma, Bosna Hersek'teki Entitelerin etnik sembolizmi kullanarak sınırları nasıl işaretlediğini göstermenin yanında halkların bu sürece nasıl katıldığını ve etnik sembol ve işaretler kullanılarak sınırların işaretlenmesi süreçlerini nasıl algıladıklarını da anlatmayı amaçlamaktadır. Sınırdaki yaşayan bireylerin rolü de bu kapsamda önemlidir; zira kendi evlerine bayrak asarak sınırın bir

tarafından diğerine geçişin gözle görülür olmasına katkıda bulunmaktadır. Sembolizmle vücut bulan edimsel sınırlar her iki vaka çalışmasında da görülebilmektedir: Saraybosna'daki Dobrinja, ve Usora ile Doboj arasındaki sınır hattı. Bu örnekler üzerinden ötekileştirmenin sembolik inşasının sınırda gerçekleştirildiği ortaya konulacaktır.

Sınır Anlatıları, Sınır Deneyimi ve Sınır Algısı

Sınırlar arazide somut olgular olarak görülebilecekleri gibi, algının ürünleri olarak da değerlendirilebilirler. Fiziksel bir hududun bulunmadığı yerlerde insanların algıladığı çizgiler olabilirler. Sınır çalışmaları bir topluluğu "Ötekilerden" ayıran temsil, imge ve anlatıları ele almaktadır. Sınırın ayırıcı işlevi öne çıktıkça ve tahayyül edilen gücü ve vurgusu arttıkça, sınırın diğer tarafında var olduğu düşünülen şeyin anlatısı da o ölçüde soyut bir hal almaktadır.⁶⁴ Anlatı, anekdotlar ve iletişim üzerinden sınırlar ortaya çıkmaktadır.⁶⁵ Sınır anlatıları, sınırların insanlar açısından ifade ettiği farklı deneyim ve anlamları yansıtmanın yanında onlara kendilerini sınır bölgesinde ya da ülkenin sonunda da bulabileceklerini de hatırlatabilmektedir.⁶⁶ Bu durum bilhassa fiziksel sınırların kaldırıldığı veya açıldığı, ve dolayısıyla artık görülür olmaktan çıktığı hallerde geçerlidir. Anlatı üzerinden bizi çevreleyen ve gün içinde geçmek zorunda kaldığımız ve/veya "diğer tarafa ait olmadığımız" için geçmekten alıkondduğumuz sınırları algılamaktayız.⁶⁷ Sınırlar "oradaki" bilinmezlik karşısında duyduğumuz korkudan ötürü aklımızda yer etmekte ve böylelikle de bizi "burada" yani sınırın bizim olan tarafında kalmaya yönlendirmektedir. Sınır algımız üzerindeki bu etki farklılık nosyonu, karşılıklı korku ve birbirimize karşı nasıl davranacağımızı belirleyip yönlendiren yaklaşımların bir sonucudur.⁶⁸

⁶⁴ Newman, *On Borders and Power*, 20.

⁶⁵ Carli A., Sussi E. ve Kaucic-Basa M., "History and stories: identity construction on the Italian-Slovenian boundary", Meinhof U. (Ed.), *Living (with) border: identity discourses on East-West borders in Eumpe*, (Aldershot: Ashgate, 2002), 33-52; Wastl-Walter D., Varadi M. ve Veider, F., "Bordering silence: border narratives from the Austro-Hungarian border" Meinhof, U. (Ed.), *Living (with) border: identity discourses on east-west borders in Europe*, (Aldershot: Ashgate, 2002), 75-94; Van der Velde M. ve Van Houtum H., "Communicating borders", *Journal of Borderland Studies* 18, (2003): 1-76.

⁶⁶ Alvarez R. Robert, The Mexican-US border: The Making of an Anthropology of Borderlands, *Annual Review of Anthropology* 24, (1995): 447-470; Lunden Thoms, *On the boundary: about humans at the end of territory* (Stockholm: Sodertorns Hogskola): 232.

⁶⁷ Newman, *The lines that continue to separate us*, 152.

⁶⁸ Newman, *On Borders and Power*, 20.

Bosna Hersek'teki savaş insanların yaşamında derin yaralar bırakmıştır. Bu yaralar ve farklı etnik gruplar arasında ötekileştirme özellikle sınır bölgesinde yaşayan insanlar arasında görülebilmektedir. Geçmişte yaşanan silahlı çatışmalar, sınırlarda yaşayan topluluklarda güçlü güvenlik söylemlerinin oluşumu üzerinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada da sınırın nerede olduğu sorusuna yanıt ararken sınırdaki toplulukların zihnindeki harita, onlara sınırın ne olduğu, ya da hudut kavramının onlar açısından ne anlam ifade ettiği ve hududun günlük yaşamlarını nasıl etkilediği irdelenecektir.

Newman'ın da ifade ettiği üzere, sınır konusunda çalışan akademisyenlerin karşılaştığı başlıca sorunlardan biri bu anlatıları toplayıp sınırın muhtelif duvar ya da etkileşim işlevlerinin gündelik yaşamdaki uygulamaların bu yerel düzeyinde anlaşılmasını sağlayacak şekilde derlenmesi olarak tezahür eder. Tüm sınırların kısmen yukarıdan empoze edilen ve belki daha büyük ölçüde de aşağıdan evrilerek gelişen sosyal kurgular oluşu sınırlarda gözlemlenen gelişmelerde kendisini gösterir. Newman'a göre sınırların insanlar açısından ne anlama geldiğini bilmek istiyorsak onların kişisel ve grup bazlı anlatılarını dinlememiz gerekir. Bu örnek olay anlatılarını derleyip bir araya getirmek "farklılık" ve "öteki" kavramlarını soyut sosyolojik kurgular gibi değil, insanların gerçek gündelik yaşamının birer unsuru olarak anlamamıza yardımcı olabilir.⁶⁹ Passi ve Forsberg'in de altını çizdiği üzere, sınır algısını ve farklılık nosyonunu daha iyi anlamanın tek yolu, sınır anlatılarına ve sınırların insanların gündelik yaşantılarından alınan bir dizi imge üzerinden temsil ediliş şekline odaklanmaktır. İnsanların anlatıları, sınır deneyimi ve sınır algısı üzerinden bu ikili ayrımın ve "bizi" "onlardan" ayıran imgelerin nasıl kültürel, sosyal ve siyasi farklılık tahayyülünün birer parçası olduğu ortaya konabilir.⁷⁰ Bu durum sınırların anlatılar ekseninde nasıl algılandığı ve sosyo-mekansal kimliklerin sosyal inşası üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamak bağlamında önemlidir. Somers'e göre "biz" ve "onlar" arasında bir ayrım ortaya koyan kimlik siyaseti sosyal kimliklerimizi de oluşturur. Dolayısıyla kimlik anlatılarının oluşturulması da kendi bağlamında siyasi bir edim olup, kimlikleri üzerinden farklı toplulukların kapsanması ve dışlanmasında belirleyici rol üstlenen toplumda sosyal gücün sosyal dağılımının bir parçası olarak görülebilir.⁷¹ Bu çerçevede sınır topluluklarında öykülenen sosyal hayat ekseninde bu toplulukların sosyal kimliklerinin nasıl yapılandırılabilceği ve sosyal bağlamda

⁶⁹ Newman, *The lines that continue to separate us*, 154.

⁷⁰ Paasi Anssi, *Territory, Boundaries and Consciousness* (New York: John Wiley, 1996); Forsberg Tuomas, "The ground without foundation: territory as social construct", *Geopolitics* 8, (2003): 7-24.

⁷¹ Somers R. Margaret, "The narrative construction of identity: a relational and network approach", *Theory and Society* (1994), 605-649.

kurgulanan ve aslında görünmez olan sınırın bu insanların gündelik yaşantılarını nasıl etkilediği sorularının yanıtları görülebilir.

Anlatı ve söylemlerin analizi her türlü sınırı anlama bağlamında elzemdir.⁷² Nicolas Moll'un da ortaya koyduğu üzere Bosna Hersek'in siyasi bağlamda ciddi düzeyde bölünmüşlük görülen yapısının yanında insanların dimağındaki hatıralar da parçalı bir görünüm arz etmektedir. Moll Bosna Hersek'te, kamusal alanda farklı anı anlatıları ve politikaların bulunduğunu ve bunların rekabet içinde olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca söz konusu birbiriyle çelişen anı anlatılarının savaş sonrası Bosna Hersek'te siyasi açıdan ihtilaf konusu kimliklerin inşa sürecinde de merkezi bir rol oynadığını dile getirir.⁷³

Anlatı ve söylemler üzerinden sınırın ve kimliğin birey ve topluluk düzeyindeki karşılıklı etkileşimi ortaya konulacak, ötekileştirmenin nasıl üretildiği ve algılandığı gösterilecek, ve bunun insanların yaşantıları ve gündelik yaşamları üzerindeki etkisi irdelenecektir. Bu tez çalışmasının büyük kısmı Bosna'daki iki entite arasındaki sınırların insanların günlük yaşamını ne şekilde etkilediği sorusuna yanıt aramaya ayrılırken, bu çerçevede hâkim sınır anlatıları ve söylemlerinin analizi de bu incelemede merkezi konumda yer alacaktır. Bu bağlamda insanların yaşadığı deneyimlerin anlatısı kayda geçirilirken sosyal bağlamda inşa edilen sınırın ya da etnik kimliğe paralel çizilen hudut çizgisinin gündelik yaşamlar üzerindeki etkisini de incelemek amacıyla sınır bölgesindeki topluluklara odaklanılacaktır.

⁷² Newman D. ve Paasi, A. "Fences and neighbors in the post-modern world: boundary narratives in political geography", *Progress in Human Geography* (1998), 201.

⁷³ Moll Nicolas, "Fragmented memories in a fragmented country: memory competition and political identity-building in today's Bosnia and Herzegovina", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, c. 41 (2013): 910-935.

Alan Araştırması; Örneklem ve Mülakatlar

Alan araştırması bir dizi nedenden dolayı önemli bir sorun teşkil etse de, Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entiteyi birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattına yakın sınır yerleşimlerinde yaşayan yerel halkla görüşmeden Bosna Hersek'te sınır ve hudutlar konusundaki bu çalışmayı yapmak mümkün olmayacaktır. Araştırmacının Bosna Hersek'te doğup büyümüş olması ve dolayısıyla etnik gruplar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkileri şekillendiren günümüzün hâkim ötekileştirme söylemleri hakkında bilgili olması alan araştırmasında kişisel bir avantaj sağlamıştır. Bir yandan da yerel dili konuşmak iletişim açısından yaşanabilecek sorunları da asgariye indirmiştir. İletişimde zaman zaman yaşanan bazı sorunlar başka nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Araştırmacının konuştuğu dil, adı ve parçası olduğu etnik grup üstünden "Öteki" algısının oluşması nedeniyle bazı kimseler araştırmaya katılmaya yanaşmamıştır. Böylesi durumlarla bilhassa sınırdaki Dobrinja yerleşiminde, Boşnaklar arasında karşılaşılmıştır. Araştırmacı karşısındaki kişinin adı ve soyadından hangi etnik grubun üyesi olduğunu kolaylıkla anlayabilmektedir. Ancak yereldeki topluluğun üyeleri de aynı yolla araştırmacının hangi topluluğun mensubu olduğunu da fark edebilmektedir. Dolayısıyla bazı durumlarda etnik açıdan "Öteki" olarak algılanması ve böylesi durumlarda araştırmaya katılmayı reddeden kişilerle karşılaşması söz konusu olmuştur.

Alan Araştırmasında Örneklem

Bu tez çalışması kapsamında Bosna Hersek Federasyonunda Usora sınır belediyesi ile Sırp Cumhuriyetinde Doboj sınır belediyesi arasında yer alan Makljenovac ve Filipovići sınır kırsal yerleşimlerinde, ve ayrıca Saraybosna kentsel mücavir alanı içinde yer alan ve içinden geçen Entiteler Arası Sınır Hattı ile Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasında bölünmüş bir görünüm arz eden Dobrinja'da alan çalışması yapılmıştır. Her iki çalışma kapsamında da araştırmaya katılmaya ve bir görüşme kapsamında anket formundaki sorulara yanıt vermeye gönüllü katılımcıları belirlemede basitçe rasgele örneklem oluşturma yöntemine başvurulmuştur. Makljenovac ve Filipovići sınır kırsal yerleşimlerinde gerçekleştirilen ilk çalışma kapsamında toplam 18 katılımcıdan oluşan bir örneklemle çalışılmış olup, bunların 12'si Makljenovac'tan,

6'sı ise Filipovići yerleşiminden seçilmiştir. Makljenovac kırsal yerleşiminde toplamda 60 kadar hane bulunmaktadır. Makljenovac'ın araştırma inisiyatifine konu olan ve fiiliyatta da araştırmanın gerçekleştirildiği Hırvat kısmı 40 kadar haneden oluşmaktadır. Söz konusu 40 hane içinden araştırma kapsamında 12 katılımcı ile görüşülmüş olup, etnik köken bağlamında bunların biri Sırp, ikisi Boşnak, geri kalanlarsa Hırvat olarak nitelenmiştir. Makljenovac'ın Hırvat kesimindeki 40 hane arasında bazı evlerin geçmişteki savaş dönemlerinde yıkıldığı ve halen böyle harap ve kullanılamaz durumda kaldığı görülmüştür. Bir yandan da bölgede yaşayan bazı kimselerin bu araştırmaya katılmayı reddettiği de görülmüştür. Doboş ve Usora sınır belediyeleri arasında imzalanan inisiyatife konu olan bir diğerk yerleşim olan Filipovići'de ise yaklaşık 15 hane bulunmaktadır. Burada araştırma toplam 6 katılımcıdan oluşan bir örnekleme gerçekleştirilmiştir. Bunlardan sadece biri etnik köken olarak Sırp'tır. Esas itibarıyla söz konusu 15 haneden sadece birinde Hırvat olmayan kimseler yaşamaktadır. Ve o hanedeki etnik Sırp aile bu araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Bu yerleşimden diğerk beş katılımcı etnik köken olarak Hırvattır. Bu iki sınır yerleşimindeki toplam 18 katılımcıdan 16'sı erkek, 2'si ise kadındır. Ayrıca genç katılımcıların bulunmayışı da dikkat çekmektedir. Ancak bu durum bu iki sınır yerleşiminde pek fazla genç yaşamayışının doğal bir sonucudur. Ayrıca kadın katılımcıların yokluğu da birçok durumda potansiyel kadın katılımcıların araştırmaya katılmayı reddetmesi ve aynı hanenin erkek üyelerinin ankete yanıt verebileceği şeklinde bir yönlendirmede bulunması ile açıklanmaktadır.

Saraybosna'daki bir sınır yerleşimi olan Dobrinja ise alan araştırmasının ikinci ayağını oluşturmuştur. Buradaki araştırmada, geçmişte ihtilafa konu bu alanda etnik çoğunluğu oluşturan Boşnak ve Sırp etnik gruplarının üyeleri başta olmak üzere 30 yetişkin katılımcıyla yapılan görüşmeler temel alınmıştır. 30 katılımcıdan 18'i Boşnak, 11'i Sırp, biri ise Hırvat etnik topluluğuna mensuptur. Araştırmaya katılan Boşnaklardan 15'i erkek, 3'ü kadındır. Dobrinja'daki Sırp etnik topluluğundan araştırmaya katılanların 8'i erkek 3'ü de kadın olup, tek Hırvat katılımcı da erkektir. Burada da ilerleyen yaşlardaki erkek katılımcıların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca diğerk alan araştırmasında olduğu gibi gençler ve ailelerin kadın üyeleri araştırmacıyı daha ileri yaşlardaki erkek üyelere yönlendirmiştir. Ailelerin söz konusu erkek üyeleri çoğu zaman "evin reisi" konumundaki baba ya da kocalar olmuştur.

Bu noktada, bu sınır bölgelerinde yaşayan gençler ve kadınlar arasında sınır ve hudutlarla ilgili algıları görüp anlama bağlamında çalışmada çeşitli eksiklikler olduğunu söylemek gerekir. Bu

grupların düşüncelerini de anlayabilmenin mümkün olması durumunda başka sonuçlara varılacağı düşünülebilir. Ancak bu eksikliğin nedeninin temelde bu gruplardan insanların araştırmaya katılmayı reddetmesi ya da Makljenovac ve Filipovići örneğinde olduğu gibi gençlerin bu yerleşimlerde fiilen yokluğu olduğu da unutulmamalıdır. Buralarda yaşayan gençlerin neredeyse tümü çalışmak ve okumak için komşu kentlere göç etmiştir.

Mülakatlar

Mülakatlar Bosna Hersek'te sınırlar ve hudutlar konusundaki alan araştırmasında kullanılan onbir sorudan oluşan bir anket formu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Formda yer verilen sorular aşağıda verilmiştir:

1. Adı-Soyadı (opsiyonel); Yaşı; Etnik kökeni (opsiyonel – ad-soyad bilgisinden de çıkarılabilmektedir).
2. Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının tam olarak nereden geçtiğini biliyor musunuz? Bu sınır gözle görülebilen bir hat mıdır? Sınır belirli işaret ve sembollerle fiziken işaretlenmiş midir?
3. Sınır günlük yaşamınızdaki uygulamaları etkilemekte midir? Etkiliyorsa bu etki ne şekilde tezahür etmektedir? Sınır algınız ne yöndedir ve sizin açınızdan ne anlam ifade etmektedir? Bu sınırın bireysel ve topluluk olarak insanların hayatı üzerindeki etkileri ve bu bağlamdaki önemi hakkındaki görüşleriniz?
4. Bosna Hersek'teki hangi siyasi entitenin (Bosna Hersek Federasyonu / Sırp Cumhuriyeti) bir üyesi olduğunuzu biliyor musunuz? (siyasi / idari / kimlik-bazlı aidiyet – Bazı aileler fiziken sınır hattının üzerinde yaşarken birçok durumda sınırın bir evin ya da arazinin orta yerinden geçtiği, ve böyle durumlarda da orada yaşayanların kendilerini "arada kalmış" gördüğü dikkate alınmalıdır). Sınırdaki yaşamak hukuki, idari ve diğer açılardan sorunlar yaratmakta mıdır? Benzer sorunlarla karşılaşmanız durumunda konuyla ilgili bireyler ve toplumun geneli bunlara yanıt vermede nasıl bir noktadadır? Bu sorunları aşmada belirli stratejiler geliştirebildiniz mi?
5. Aidiyet duygularınızdan bahsedebilir misiniz? Kendinizi Bosna Hersek devletinin mi, yoksa onu oluşturan Entitelerin mi bir üyesi olarak görüyorsunuz? Neden bu şekilde düşünüyorsunuz? Sınır etnik toplulukları nasıl etkilemektedir?
6. Sınırdaki yaşamınız size devlet ya da entite makamları nezdinde daha dışlanmış bir konum mu getiriyor? Güvenlikle ilgili sorunlar yaşıyor musunuz?

7. Sınır topluluğun etnik yapısını takip ediyor mu? Sizce sınır farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak ve mekansal etnik dağılımı izlemek amacıyla mı çizildi? Kimliğin (etnisitenin) ve sınırların karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu düşünüyor musunuz?
8. Sınır bir duvar olarak görülebilir mi? Sınır geçişlerinde belirli sorunlarla karşılaşılıyor musunuz? Sınırı geçtikten sonra yeni uygulamalarla karşılaşılıyor musunuz? Sınırın diğer tarafında kendinizi daha az güvende hissetmeniz söz konusu oluyor mu?
9. Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınırı değiştirme süreci hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce sınırın yeniden çizim sürecinde sınırda yaşayan toplulukların etnik kimliği dikkate alınmalı mı?
10. Sınırın geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce sınırın önemi gelecekte artacak mı, yoksa azalacak mı? Neden?
11. Eklemek istediğiniz bir nokta var mı?

Birçok mülakatta yukarıdaki anket sorularını tam olarak uygulamanın mümkün olamadığı belirtilmelidir. Bazı durumlarda, mülakat yapılan kişinin bir soruya yanıt verirken çok fazla ayrıntıya girerek bir diğer soruda ele alınacak bir konuya atlaması, ve sözünü kesmemek adına böylelikle soruların sıralamasından sapmaya göz yumulması söz konusu olmuştur. Böylesi durumlarda araştırmacı katılımcının sözünü bitirmesini ve aklındakileri anlatmasını beklemiş, ve bu konuşmanın nereye gideceğini takip etmiştir. Ancak katılımcı sözlerini toparladıktan sonra yanıtlanmamış soru olup olmadığını kontrol etmiş ve eksik kalan kısımlar varsa onlara da yanıt almak üzere ilgili soruları yöneltmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.0. YUGOSLAV ULUSÜSTÜ KİMLİĞİNİN İFLASI; ETNİK AYRIMLAR VE BOSNA HERSEK'TE ÜLKE İÇİ SINIRLARIN ORTAYA ÇIKMASI

Sınırlarla ilgili literatürü okurken Uluslararası İlişkiler perspektifinden sınırların inşasıyla, ve özellikle de sınırlarla tarih boyunca sürekli bir değişim içinde olduğu düşünülen uluslararası sistem arasındaki ilişkiyle ilgili değerlendirmelerin eksikliği kendisini hissettirmektedir. Uluslararası İlişkilerde kimlik ve sınır kavramları çoğu zaman egemen devletler arasındaki ilişkilerle bütünleşen tarihi bir ürün olarak görülse de, bu konuyu irdeleyen araştırmacılar geçerli bir açıklama getirme çabalarında çoğu zaman ya uluslararası sistemin yapısına ya da tek tek aktörlerin etkisine odaklanmayı tercih etmektedirler. Bazı siyaset bilimciler küreselleşme söylemine daha yatkın bir yaklaşım gösterirken, başka yazarlar yerel yapılara daha fazla odaklanmakta ve söz konusu yerel yapıların sınır ve kimlikleri nasıl ürettiği sorusuna yanıt aramaktadır. Bu çalışmada öne çıkan yaklaşımda ise sınırları ve kimlikleri anlayabilme bağlamında uluslararası sistemin yapısı, bölgesel gelişmeler ve yerel yapılardan oluşan eksende bir orta noktaya bakma ve bu farklı analiz düzeylerinin kendi aralarındaki etkileşimi ve karşılıklı ilişki içinde olan sınır ve kimliklerin inşası ve yeniden inşası sürecini nasıl etkilediğini anlama ihtiyacı kendisini hissettirmektedir. Dolayısıyla bir bozuk paranın iki yüzü gibi her daim birbirine bağlı kavramlar olan sınır ve kimlikler eksenin üst kısmından global bir perspektif ve ulusüstücülük ışığında, alt kısmından da etnik milliyetçilik ışığında incelenmelidir. Çalışmanın bu ilk bölümünde uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişikliklerin Balkanlardaki sınır rejimlerini nasıl etkilediği, Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna Hersek'te ülke içi sınırların ortaya çıkışı örneklerine özel atıfla incelenmeye çalışılacaktır.

Genel itibarıyla Bosna Hersek'i ve özellikle de vatandaşları arasındaki etnik bölünmelerle Bosna içindeki etnik sınırların inşası üzerinden insanların gündelik yaşamlarını etkileyen süreç ve yapıları anlayabilmek bağlamında Sovyetler Birliğinin çöküşü öncesindeki ve sonrasındaki uluslararası sistem yapısını açıklayabilmek elzemdir. Devlet olmanın ve ulus devlet inşa süreçlerinde hâkim olan yaklaşımın Yugoslavya'nın dağılmasının yanı sıra Bosna Hersek'teki etnik grupların mikro kimlikleri ve yaklaşımlarını da şekillendiren iç sınırların ortaya çıkması ve etnik bölünmeler üzerinde de etkili olduğu savı burada dile getirilmektedir. Bunun yanında

Balkanlarda kendisini gösteren hâkim söylem ve anlatılarda yansımaları bulan ötekileştirme süreci de farklı etnik toplulukların arasındaki ilişkileri şekillendirmede son derece önemli bir rol oynamıştır. Topluluklar arasında görülen kontrastlar düşman ve müttefiklere dayalı söylemin önünü açmış ve bir yanda modern, ilerici, Batılı ve medeni gibi sıfatlarda kendisini gösteren "iyi" ile geri kalmış, barbar, Doğulu ve medeniyetten yoksun olarak görülen "kötü" diğerleri arasındaki kimlik farklılaşmalarına zemin oluşturmuştur. Bu süreçler farklı etnik topluluklar arasındaki ilişkileri şekillendirirken bir yandan da eski Yugoslavya'da etnik toplulukların tarihi, kökenleri ve kendi kendilerini algılamaları bağlamındaki etnik tartışmaları da alevlendirmiştir. Bunların yanı sıra halklarda kendi etnik-siyasi elitlerinin liderliğinde kendisini gösteren siyasi eyleme yönelik bir talebi de doğurmuştur.

Bu çalışmada, Sovyetler Birliğinin çöküşü ile Avrupa'daki uluslararası sistemin yapısını yeniden şekillendiren milliyetçilik, Yugoslavya'nın dağılmasının altında yatan başlıca nedenler olarak ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda etnik ekseninde şekillenen anlatılar ve "Diğerleri" hakkındaki önyargılarla çerçevesi çizilen etnik bölünmelerin mikro düzeyde de etkisini göstererek eski Yugoslavya topraklarında günlük yaşamı etkilediği de açıktır. Aslında görünmeyen sınırların insanların etnik kimliğinde derinlere inen köklerinin her adımda kendisini hissettirdiği Bosna Hersek'te bu etnik bölünmeler en görünür halini almaktadır.

Balkanlarda milliyetçilik ve devlet olma fikri, topraklar için verilen mücadele, ve "büyük proje" hayalleri⁷⁴ ya da Büyük Sırbistan, Büyük Hırvatistan ya da Büyük Arnavutluk gibi ideolojiler, aynı etnik grubun üyelerinin tek bir devlet çatısı altında bir araya gelmesini öngören ulusçu düşüncelerin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu "büyük projelerin" tümü Balkanlardaki diğer etnik grupların çıkarları hilafına gerçekleştirilecek yapılardır. Tarih boyunca Balkan ülkeleri her daim bölgeye hâkim olmak isteyen büyük güçler arasında sıkışmış, ya da dışarıdan güçlü yabancı nüfuzuna maruz kalan yapılar olarak bulmuşlardır. Balkan Yarımadasında istikrarsızlık Yugoslavya'daki devlet inşa ideolojilerinin kalıcılığı için gereken koşulları doğurmuş, ve Yugoslavya varlığını sürdürürken dahi ülkeyi oluşturan küçük cumhuriyetler arasında net etnik hudutlara dayanan bağımsız etnik-milli devlet kurma hayali devam edebilmiştir.

Bu çalışmada, Avrupa'da yeni sınır rejimlerini doğuran Sovyet blokunun çöküşü sonrasında sürekli olarak gelişen Vestfalya egemenlik yaklaşımının bir parçası olarak ulus devletin ortaya

⁷⁴ John Lampre and Mark Mazower, *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe* (Budapeşte ve New York: Central European University Press, 2004).

çıkışı,⁷⁵ Yugoslav ulusüstü kimliğinin akamete uğraması, ve Bosna Hersek'teki etnik bölünmelerin birbiriyle ilişkili niteliği ele alınacaktır. Bunun ardından ötekileştirme sürecini hayata geçiren Yugoslavya'daki hâkim etnik anlatılar kısaca değerlendirilecektir. Burada amaç uluslararası sistemin yapısını açıklarken bir yandan da bu sistemin Yugoslavya'nın dağılma sürecini ve Bosna Hersek içinde etnik topluluklar arasındaki ayrımı ve sınırların oluşumunu nasıl etkilediğini de anlamaktır. Bu anlatı iki yönde ilerleyecektir: Öncelikle uluslararası sistemin yapısı ortaya konulacak ve Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Doğu ve Güneydoğu Avrupa'yı şekillendirmeye başlayan ve AB'ye üyelik süreci üzerinden son derece kurumsal bir yapı alan ulus-devlet sisteminin yükselişine değinilecektir. Öte yandan 90'lı yıllarda siyasi ve iktisadi sorunlara paralel olarak ortaya çıkan Yugoslavya'daki etnik ötekileştirme eğilimleri de irdelenecektir. Ötekileştirme, Yugoslavya'da karşılıklı dışlama için kullanılan hâkim etnik söylem ve anlatılar üzerinden analiz edilecektir. Dolayısıyla bu çalışmayı oluşturan bu iki bölümün karşılıklı ilişki içinde olduğu, ya da bir bütünün parçaları olduğu kabul edilmelidir.

Bosna Hersek'te bugün var olan iç sınırlar savaşın bir ürünüdür. Zira Michael Man'ın da ifade ettiği üzere, savaştan önce Bosna homojen bir dağılım göstermeyen çok etnisiteli bir nüfusun görüldüğü bir ülkeydi. Ancak etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar etnik grupların kontrolündeki yerler üzerinde homojen yapıların ortaya çıkması ve münhasıran tek bir etnik grubun hâkimiyetini tesis etmesini sağlamıştır.⁷⁶ Dolayısıyla, ülke içinde farklı etnik grupları birbirinden ayıran ve etnik gruplar arasındaki ilişkileri etkilemeye başlayan yeni gerçekliği inşa eden iç sınırların oluşturulması Bosna'daki etnik savaşın ürünüdür. Bir yandan da bu gelişme etnik gruplar ve bireyler arasındaki mikro kimlik ve ilişkileri şekillendirmeye başlamaktadır. Bu durum bilhassa Bosna'nın içindeki sınırlar yakınlarında yaşayan ve Bosna'yı oluşturan iki entite olan Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında kalanlar için geçerlidir.

Bosna Hersek'i anlamak için öncelikle Bosna Hersek'te savaşın hangi şartlar altında başladığını anlamak gerekir. Bu bağlamda, öncelikle Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında Amerika Birleşik Devletlerince Avrupa'da empoze edilen ulus devletlere dayalı yapının ortaya çıkışı tarih perspektifinde kısaca ele alınacak; akabinde de bu yapının ulusüstü Yugoslav kimliğinin çöküşü

⁷⁵ Hassner Pierre, *"Fixed borders or moving borderlands? A new type of border for a new type of entity"*, Europe unbound: enlarging and reshaping the boundaries of the European Union (Londra: Routledge, 2002), 38-50; Green Sarah, *"A Sense of Border"*, Wilson T. M. ve Donnan, H., *A Companion to Border Studies* (Londra: Oxford University Press, 2012), 553-592.

⁷⁶ Man Michael, *The Dark Side of Democracy – Explaining Ethnic Cleansing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 353-427.

ve Bosna Hersek içinde etnik ayrışmaların belirginleşmesi üzerindeki etkisi açıklanacaktır. Analizin odağında Yugoslavya'da ve sonraki dönemde de Bosna Hersek'te etnik topluluklar arasındaki ilişkiler yer alacaktır. Bu ilişkiler bilinen anlamıyla Bosna Hersek'i dönüşüme uğratmış ve Yugoslav ölçeğindeki etnik ötekileştirmenin Bosna topraklarında yansımaları bulmasıyla Bosna Hersek'i bir nevi "küçük Yugoslavya" haline getirmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılması ile kendisini gösteren ulus devlete dayalı yapı Avrupa'da destek bulmaya başlamış ve kıta genelinde uluslararası sistemin yapısını değiştirmiştir. Bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin öyküsü önce Doğu Avrupa'da Demir Perdenin ortadan kalkmasıyla başlar. Eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ederken ulus devletlerin hâkim olduğu yapı güçlenmiş, Avrupa ülkeleri arasında uluslararası destek bulmuş, ve kıta genelinde genel geçer yaklaşım ve kimlikleri yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Dahası, etnik köken ve milliyete dayalı devlet fikri Yugoslavya'ya ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından empoze edilirken bir yandan da ülke içinde de Yugoslavya'yı oluşturan federal cumhuriyetlerde güçlü bir destek bulmuştur. Sovyet bloğunun çöküşü sonrasında Yugoslavya projesinin de akameti açık bir beklenti halini almış ve Yugoslavya'nın çözülme sürecinin ulusal ya da etnik bir kökene dayanarak hız kazanması sadece zaman meselesi olarak görülmeye başlanmıştır.

Kimlikleri şekillendiren uluslararası sistemde genel geçer normun ortaya çıkışını açıklama bağlamında Finnemore ve Sikkink üç aşamalı bir "norm yaşam döngüsü" ortaya koymuştur. Finnemore ve Sikkink'e göre normun yaşam döngüsünün ilk aşamasında girişimci ya da devlet, kritik kütle olarak tanımlanabilecek bir güruhu yeni normu benimsemeye ikna etmeye çalışır. Çoğu örnekte ortaya çıkan normun gereken eşiğe ulaşması ve ikinci aşamaya geçebilmesi için belirli uluslararası kural ve örgütlerde kurumsal yansımaları bulması gerekmektedir. Normu ortaya koyan girişimcilerin kritik kütle olarak değerlendirilebilecek sayıda devleti norma liderlik yapmaya ikna edebilmesi sonrasında bu devletler yeni normları benimsemekte ve normun kritik bir eşiğe ulaşması mümkün olabilmektedir. Sonraki aşama normun kademeli olarak yayılmasıdır. İkinci aşamada norma liderlik eden devletlerin diğer devletlerle sosyalleşmeye ve onları normu takip etmeye ikna etme çabası ışığında bir nevi öykünme dinamiği kendisini gösterir. Sosyalleşme kavramı ayrıca birçok ülkenin baskı altında yeni normları benimsemesi sonucunu doğuran ve giderek hız kazanan bir trendi de beraberinde getirir. Üçüncü ve son aşama normun

uluslararasılaşması olup, bu aşamada norm artık benimsenen kurallar kümesi üzerinden son derece kurumsallaşmış bir görünüm arz etmeye başlar.⁷⁷

Ulus devlet normu ve Balkanlardaki sınır rejimleri arasındaki ilişkiyi irdelemenin yanında bu çalışmada ayrıca Avrupa kıtasında sosyal gerçekliği şekillendiren mahiyette kendisini gösteren hâkim söylemler de ele alınacaktır. Söz konusu söylemler toplulukları birbirine karşı duran taraflar şeklinde bölen ve ayrıştıran söylemde kendisini göstermektedir. "Medeni ve demokratik Batı" ve "gayrı-medeni ve komünist Doğu" arasında son derece gözle görülür bir hal alan ayrışmalar yalnızca Avrupa'yı bölmekle kalmayan, aynı zamanda Yugoslavya'nın dağılmasının ve Bosna Hersek'teki etnik ayrışmaların da itici gücü olan söylemi oluşturmaktadır. Eski Yugoslavya'da şiddeti irdeleyen çalışmaların bir alandan diğerine atlayan uygulamaların rolünü ve devletlerin oluşturulması ve yıkımı süreçlerini etkileyen siyasi kimlik ve etnisite anlatılarını da ele alması beklenir. Dolayısıyla Franke Wilmer'in de işaret ettiği üzere, kimlikleri oluşturan sosyal süreçler boyunca devletin sosyal bağlamda inşa edilen bir kurum, savaşınsa sosyal bir uygulama olarak algılanması gerekmektedir. İnsanlar bir yandan empati yeteneğine sahipken bir yandan da ötekilik ve dışlayıcı kimliklerin tesisi üzerinden birbirlerine zarar verebilme yetisini de ortaya koyabilmektedirler. Dolayısıyla insan, devlet, savaş, ve belki de ulus ve etnisite sadece "diğerleri" ile ilişkili olarak inşa edilen sosyal yapılardan öte bir şey olmayabilir.⁷⁸

Son dönemde, özellikle de 90'lı yıllarda ve Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında sınır çalışmalarının bilimsel bağlamda önemi vurgulanır olmuştur. Bunun nedeniyse büyük ölçüde devam eden küreselleşme süreci, Avrupa'da sınırların açılması ve Avrupa Birliğinin genişlemesinin bir sonucu olarak sınırların ortadan kalktığı ve toprağa dayalı yapıların ikinci plana atıldığı bir dünyanın hâkim konuma gelmesinde aranabilir. Bazı yazarlara göre sınır artık bir engel olmaktan çıkıp uzlaşma, işbirliği ve birlikte varoluşun meydana geldiği yer halini almıştır. Bu nedenle sınırların olmadığı dünya söylemi yalnızca Batı dünyası, ve özellikle de Batı Avrupa için kullanılır olmuştur.⁷⁹ Öte yandan, dünya genelinde siyasi değişimlerin sonucu olarak siyasi ve toprağa dayalı yapılardaki evrilme süreci, özellikle de Sovyetler Birliğinin dağılması uluslararası sistemin bir parçası olarak yeni devletlerin (yeniden) ortaya çıkması üzerinde etkili

⁷⁷ Finnemore Martha ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization* 54, (1998): 887-917.

⁷⁸ Wilmer, Franke, *The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict and Violence in the Former Yugoslavia* (New York, Londra: Routledge, 2002).

⁷⁹ Gallusser, W.A., *Political boundaries and coexistence* (Bern: Peter Lang, 1994).

olmuştur.⁸⁰ Bundan dolayıdır ki bugün bir yanda bazı sınırların ortadan kalkmasına şahit olurken diğer yanda yeni sınırların ortaya çıkması ya da mevcut sınırların daha vurgulu bir hal alması da söz konusu olabilmekte ve sınırlardan ve toprağa dayalı yapıdan azade bir dünya perspektifi hala uzak kalmaktadır. Küreselleşme sürecinin de uluslararası sistemde hâkim devletle bağlantılı güç ilişkilerine ve bu hâkim devletin belirli normları ve uluslararası sistemin yapısını şekillendiren fikirleri hayata geçirme yeteneğine dayandığını anlamak elzemdir. Amerika Birleşik Devletlerinin Avrupa'da sermayenin serbestçe dolaşabilmesini, Avrupa'nın bütünleşmesini ve demokrasinin hızla yayılmasını sağlayan bir biçimde sınırların açılmasında kendisini gösteren yeni sınır rejimlerinin şekillenmesindeki etkisi, Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında net bir biçimde görülmüştür. 11 Eylül sonrası dönemde, yine ABD'nin global ölçekte normları şekillendirebilme yeteneği sayesinde Avrupa'da güvenlik meselelerinin öne çıktığı durumlarda sınırların belirginleştiğine de şahit olunmaktadır. 11 Eylül sonrasında güvenlik söylemleri sınırlar konusundaki çalışmalarda bir değişimi de beraberinde getirmiş ve sınırların daha katı bir biçimde kontrol edilebildiği, açılmak yerine kapandığı hatta bazı durumlarda duvarlarla örüldüğü bir sürece dikkat çeker olmuştur. Hal böyleyken güvenlik söyleminin baskın olduğu ortamda devletler yeniden sınırlarını kapatmaya yönelmiş ve güvenlik tehdidi algıları ışığında sınırların geçilmesi daha güç hale gelmiştir.⁸¹ Sınır çalışmaları konusunda benzer eğilimler Suriye'deki çatışmaların hız kazanması ve Avrupa'ya büyük ölçekli bir mülteci akınının başlaması sonrasında da kendilerini hissettirmiştir. Kontrolsüz bir mülteci akınının başlaması AB üyesi bazı ülkelerin Schengen Anlaşmasını askıya alması, sınırlarda kontrolleri yeniden uygulamaya koyması, yeni duvar ve tel örgüler dikmesi sonucunu doğurmuştur. Avrupa Birliği içerisinde bile üye devletler arasında ötekileştirme süreçleri görülebilmektedir. Bu tabloda "sınırların olmadığı dünya" tezi yanıltıcıdır; zira böyle bir dünya sadece iktisatçılar için geçerli olmakta ve kendisini global sermayenin hareketlerinin engellenmemesinde göstermektedir. Yalnızca sermaye engellerden azade bir hareket alanı kazanmıştır. İnsanlarsa AB içinde dahi çeşitli sınırlamalara tabi

⁸⁰ Kolossov, V. ve O'Loughlin, J., "New borders for new world orders: territorialities at the fin de siècle", *Geojournal* 44 (1998), 259-273; Waterman S., "Boundaries and the changing world political order", Schofield, C.H., Ed., *World boundaries. C. I: global boundaries* (Londra: Routledge, 1994), 23-35.

⁸¹ Anderson, James, "Borders after 11 September 2001", *Space and Polity* (2002): 227-232; Mabey, Bryan, "Re-imagining the Borders of US Security after 9/11: Securitisation", *Globalizations*, C. 4, (2007): 385-397; Nicol N., Heather, *The Fence and the Bridge: Geopolitics and Identity along the Canada-US Border* (Ontario, Kanada: Wilfrid Laurier University Press, 2015).

tutulmakta, hareketleri engellenmese de bazı durumlarda aşmaları gerçekten güç olan kültürel duvarlarla çevrelenmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında kalan tek süper güç olarak Amerika Birleşik Devletleri uluslararası sistem üzerinde en büyük etki sahibi odak halini almış ve Avrupa'da belirli normları öne sürme ve bunları kıtaya empoze edebilme yeteneğine kavuşmuştur. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üzerinden güvenlik alanında entegrasyonun sağlanması, demokrasinin yayılması, ekonomik yardımlar ve liberal kapitalizmin güçlenmesi Avrupa kıtasını yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Avrupa'da Sovyetlere karşı bir koalisyon inşa eden Amerika Birleşik Devletleri ulus devleti uluslararası sistemin temel aktörü olarak vurgulayan egemenlik normlarını öne çıkarmış, ve bu çerçevede milliyetçiliğin temel bir kolektif kimlik olmasını sağlamıştır. Etnik kimliğe dayalı ve çoğunluğu oluşturan tek bir etnik grubun hâkim olduğu ulus devletlerin kurulması ABD'nin Avrupa'da Sovyetler Birliğini zayıflatmak ve Sovyet bloku içinde bağımsızlık hareketlerine hız kazandırmak için uyguladığı bir stratejiydi. Aynı model komünist bir ülke olan ve tek parti sistemiyle yönetilen, dolayısıyla da Batının demokrasi ideolojisi ve değerlerine doğrudan tezat teşkil eden Yugoslavya'da da uygulanmıştı.

Peter Katzenstein'a göre ABD'nin Avrupa'daki norm uygulamasının ilk takipçisi, bir nevi zorlamayla bu konuma gelen Almanya'dır. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonunda kayıtsız şartsız teslim olması ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgali, zaman içinde tekrar güç kazansa da ABD kontrolü altındaki Avrupa'da ancak temel bölgesel güç halini alan bir devletin doğuşuna zemin hazırlamıştı. Soğuk Savaşın hitamı ve Almanya'nın yeniden birleşmesi sonrasında ülke ABD'nin bölgedeki en büyük destekçisi ve Avrupa'da normları takip eden en büyük güç halini almış; ekonomik ve kültürel diplomasisini kullanarak diğer Avrupa devletleriyle sosyalleşmeyi deneyen, Avrupa entegrasyonunu teşvik eden, ve ulusüstü Avrupa kimliğini inşa eden başlıca odak olagelmıştır.⁸² Öte yandan Yugoslavya'nın uluslar bazında parçalanması sürecini de destekleyen en büyük güç olmuştur. Bu durum özellikle Hırvatistan ve Slovenya örneğinde kendisini göstermiştir.⁸³

Almanya Avrupa'da derinleşen ekonomik ve siyasi entegrasyonun itici gücüdür ve birleşik Avrupa fikri Alman dış politikasının köklerinden biridir. AB kurumları ve birliğe katılım süreci

⁸² Peter J. Katzenstein, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press), 2-45.

⁸³ Carr T.W., "German and US involvement in the Balkans: A careful coincidence of national policies?" (Balkan War – Yugoslavia: Past and Present Sempozyumunda sunulan bildiri, Şikago, 31 Ağustos - 1 Eylül, 1995).

üzerinden ulus-devlet normu bilhassa Doğu Avrupa'da güçlendirilmiştir. Ulus-devlet normu ayrıca Yugoslavya'nın sınırları içinde de etkisini göstermiş ve bölgede Yugoslavya'yı oluşturan federe cumhuriyetler giderek bu fikri benimsemiş ve Avrupa modelini esas alan bağımsız ulus devletlerin kurulması talebiyle Yugoslavya'nın merkezi hükûmetine karşı bir duruş sergilemeye başlamışlardır. Aynı zamanda milliyetçilik ve ulusal ekonomik kalkınma hedefleri Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler açısından en önemli siyasi gündem maddesi halini almıştır. Yugoslavya'dan bağımsızlık ve ulus devlet kurma talebini en yüksek sesle dile getiren cumhuriyetler Slovenya ve Hırvatistan olmuştur. 1990'da Slovenya'nın bağımsızlığı için yapılan referandumun ve 1991'de Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından ABD'nin Avrupa'daki bölgesel destekçisi konumundaki Almanya bu ülkelerin bağımsızlığını tanıyan ilk Avrupa devleti olmuştur. Almanya'nın ardından diğer Avrupa ülkeleri de Yugoslavya'nın uluslar bazında dağılmasını kabul etmeye başlamıştır. Yugoslavya içinde ayrılıkçı hareketlere destek verme ve sonrasında da eski Yugoslav cumhuriyetlerinin bağımsızlığını resmen tanıma yoluna gitmişlerdir. Almanya ayrıca Bosna Hersek'teki Hırvatları Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde kalmaya ve ayrılıkçı hareketlerine son vermeye ikna edebilmesi halinde Hırvatistan için Avrupa Birliğine daha hızlı entegrasyon sözü verilen Dayton Barış Görüşmelerinde de önemli bir rol oynamıştır.

Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti (SFRY) altı sosyalist cumhuriyetten müteşekkil bir ülkeydi. Bu cumhuriyetler Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Sırbistan'dı. Sırbistan'da ayrıca iki özerk bölge de bulunmaktaydı: Vojvodina ve Kosova. Tarih boyunca Yugoslavya çeşitli çatışma ve güç mücadelelerine sahne olmuştur. Josip Broz Tito'nun güçlü ve karizmatik liderliği altında Yugoslavya ulusüstü Yugoslav kimliği yaratmayı ikinci kez denemiştir. Ulusüstü Yugoslav kimliğini tesis etme hedefi Yugoslavya fikrini muhafaza etme ve Yugoslavya'yı oluşturan etnik topluluklar arasındaki etnik ve dini gerilimleri azaltma yönünde bir çabaydı. Güney Slavlarının her daim parçalanmış bir tablo sergilediği yüzyıllar süren mücadeleler sonrasında "kardeşlik ve birlik" sloganı altında Yugoslav makamları etnik kimliklerin gücünü azaltmaya ve vatandaşları arasında güçlü bir ulusüstü kimliğin oluşturulması ve Yugoslavya'ya aidiyet hissinin geliştirilmesine çalışmaktaydı. Ancak güçlü bir ulusüstü kimlik oluşturma yönündeki çabalara rağmen Yugoslavya'nın iç siyasi yapısının federal sisteme dayanmasından ötürü Yugoslavya'nın halkı merkezi otoriteden ziyade içinde yaşadıkları federal cumhuriyetlere bağlılık hissetmekteydi. Bir yandan da Yugoslavya'nın halkının ortak bir etnik-

kültürel tabanı bulunmadığı için Yugoslavya'yı "tabii bir topluluk" olarak görmek mümkün olmuyor; daha ziyade en başından beri akamete uğramaya mahkum yapay bir olgu imajı hâkim oluyordu.

Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti dönemi etnik-ulusal husumet, iktisadi sorunlar, insan hakları ve azınlık hakları ihlalleri gibi çeşitli sorunlar olsa da barışın hâkim olduğu bir dönem olarak hatırlanmaktadır. SFRY döneminde Yugoslav ulusüstü kimliği ortaya çıkmıştır. Yugoslavya projesi yine uluslararası sistemin yapısından ötürü başarılı olabilmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında "Doğu" ve "Batının" mutabakatıyla Yugoslavya vücut bulmuştur. Ülke iki rakip blok arasında konumlanmış ve her iki taraftan da destek alır olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Yugoslavya iki rakip ideoloji arasında bir konumda görüyordu. O dönemde Sovyetler Birliğinin Doğu Avrupa üzerindeki nüfuzu halen çok güçlüydü ve Sovyetler Yugoslavya ulusüstü projesi için de destek vermekteydi. Yugoslavya her iki süper gücün de nüfuz alanında yer alıyordu: Amerika Birleşik Devletleri Batı Avrupa'yı yeniden şekillendirme sürecine başlamışken Sovyetler Birliği de Balkanlarda güç dengesini muhafaza etmeye çalışıyordu. İşte bu dengeden ötürü Yugoslavya projesi bir noktada başarılı olabilmisti. O yıllarda uluslararası sistemin yapısı Yugoslav ulusüstü kimliği için avantajlıydı. Etnik ve milli kimlikler güçlerini korusa da Yugoslavya'yı oluşturan milletler ulusüstü kimliği de kabullenmekteydi. Soğuk Savaş dönemi Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında rekabetin kendisini gösterdiği ve uluslararası yapıları şekillendirdiği bir dönem olmanın yanında askeri anlamda güvenliğin siyaset gündeminde birinci öncelik olduğu bir zaman dilimiydi aynı zamanda. Bu koşullar altında Yugoslavya istikrarlı bir dönem yaşamış, iktisadi kalkınmaya odaklanırken bir yandan da Yugoslav ulusüstü kimliğini inşa etme sürecinde de çaba göstermeye başlamıştı.

Yine de Yugoslavya'nın ve ulusüstü kimliğinin zayıflamasına neden olan bir dizi sorun da mevcuttu. Savaş sonrası dönemde güçlü endüstriyel kalkınma ve devletin modernleşmesine rağmen Yugoslavya Batı Avrupa ülkelerinden ciddi miktarda kredi almak durumunda kalmıştı. Ülke içinde de gelişmiş batı ile halkın büyük kısmının devletin mali desteğiyle yaşamını sürdürdüğü yoksul doğu arasında ciddi bir ekonomik ayrışmanın ortaya çıktığı görülmekteydi. Komünist Partinin verdiği büyük desteğe rağmen Yugoslav ulusunun yaratılış sürecinde siyasetçilerin öngördüğü ilerleme kaydedilemiyordu. Ortak kültürel kökenlerin olumlu boyutları, dillerdeki benzerlikler ve paylaşılan değerlere rağmen etnik bilinç Yugoslav ulusunun oluşması önünde bir bariyer olarak öne çıkıyordu. Komünist Parti Yugoslav ulusüstü kimliğini dayatmak

suretiyle ayrıışan etnik kimlikleri baskı altına almaya çalışıyordu. Bosna Hersek'te de, eski Yugoslavya'nın başka kısımlarında da Yugoslav ulusunu oluşturma çabaları istenen başarıya ulaşamamıştı. Yugoslav komünistler, tarih boyunca toplumda varlığını hissettiren etnik gerilimleri dengeleyecek bir unsur olarak Yugoslav ulusunu öne çıkarmak suretiyle güçlü bir devlet inşa etme amacındaydı.⁸⁴ Ancak bu noktada cumhuriyetlerde yaşayan etnik toplulukların 80'lerin sonu ve 90'ların başında yaşanan ekonomik krize nasıl tepki verdiğinin farkına varmak gerekmektedir. Ekonomik kriz kendisini gösterir göstermez siyasi boyutta da yansımaları bulmuştu. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, Yugoslavya'daki ulusların liderlerini siyasi destek arayışında çok uluslu pan-Yugoslav zeminden kendi etnik grupları içindeki milliyetçi zemine dönmeye yönlendiren krizi doğurmuştu. Zaman içinde bu yönelim 90'ların başında gücün saldırgan bir biçimde kullanılmasında ifadesini bulan milliyetçi retoriğe de hız kazandırmıştı.

Soğuk Savaş döneminde iki ana blok arasında dengeyi başarıyla yakalayan Yugoslavya barış ve istikrarı muhafaza edebilmişti. Ancak 1989'da Demir Perdenin çöküşü ve 1991'de Sovyetler Birliğinin tarih sahnesinden silinmesi sonrasında durum hızla değişmişti. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri uluslararası yapıları şekillendiren ve genel itibarıyla Avrupa'da belirleyici olan tek süper güç olarak kalmıştı. Sovyetler Birliğinin nüfuzunun Doğu Avrupa'dan çekilmesi sonrasında etnik-ulusal zeminde kurulan yeni bağımsız devletler görülür olmuştu. Avrupa'da komünizme yönelik olarak net bir biçimde görülebilen ötekileştirme süreçleri kendisini hissettirmekteydi. Bir ideoloji olarak Komünizm Avrupa'da ve jeopolitik gelişmeler ışığında kabul edilebilir olmaktan büyük ölçüde çıkmıştı. Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında Avrupa kıtasında rejim değişiklikleri ve demokrasinin yayılması için gereken zemin tam olarak hazır olmuştu. Soğuk Savaş sonrası dönem liberal kapitalizmin, kendi kaderini tayin hakkının, demokrasinin ve çok partili sistemlerin yayılmasının kendisini iyiden iyiye gösterdiği bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Avrupa'nın genelinde milliyetçilik siyaset sahnesinde öne çıkar olmuştur. İki Dünya Savaşı sonrasında, ve özellikle de Sovyet blokunun dağılmasının ardından birleşik Avrupa fikri üzerinden ulus-devlet normu kurumsallaşmış ve özellikle de AB'ye üyelik süreci ekseninde kural halini almıştır. Bu çerçevede AB içinde entegrasyon süreci ve ulusüstü Avrupa kimliğinin inşası bağlamında sınırların önemini yitirmeye başlamasına rağmen, diğer yanda, Doğu Avrupa ve Balkanlarda ulus devlet

⁸⁴ Bokic, Milos, "The Main Reasons that Led to the Dissolution of Yugoslavia and Short Explanation of Failed Project of the Yugoslav Nation" (Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, 2013).

normu güç kazanmış ve Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında çok sayıda yeni devlet ve sınır ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet normunun Doğu Avrupa'da, ya da belki daha doğru bir deyişle eskiden Sovyetler Birliğinin nüfuz alanında kalan bölgelerde hâkim hale gelmesi sonrasında bu norm bağlamında kritik bir eşiğe ulaşıldığından bahsedilebilir. Dolayısıyla Avrupa'da ulus-devlet normu uluslararası bir hal almış ve Sovyetler Birliğinin dağılması ile ortaya çıkan alanı şekillendirirken ulus-devlet esasına göre dağılma süreçlerinin de önünü açmıştır. Sonrasında AB bağımsızlığını yeni kazanan devletleri yavaş yavaş Birlikle entegre etmeye başlamıştır. Avrupa kimliğinin güçlenmesinin aynı zamanda Yugoslav kimliği hilafına bir gelişme olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Her iki kimlik de büyük ölçüde ulusüstü kimlikler olup ideolojik arka planda birbirlerine tam olarak zıt yaklaşımlar içermektedir.

Birçok yazar sınır belirleme süreçlerini bütüncül bir perspektiften görmekte zorluk çekmektedir. Bunun nedeni de muhtemelen belirli süreçlere odaklanırken başka süreçleri göz ardı etmelerinde yatmaktadır. Avrupa'nın entegrasyon süreci ve sınır rejimleri üzerindeki etkisi bunlardan biridir. Konuyu irdeleyen çoğu araştırmacı sonuçta AB içinde sınırların öneminin azalmasına neden olan Avrupa'nın entegrasyonuna ve Avrupa kimliğinin inşasına odaklanmakta, ama bir yandan da AB dışındaki gelişmeleri göz ardı etmektedir. Bu gelişmeler AB ile aynı kıtayı paylaşan, AB ile sınır komşusu olan, ve hatta bazı durumlarda AB ile çevrelenmiş bir halde kalan ülkelerin, ki bunlar arasında eski Yugoslavya ve bugünkü Batı Balkanlar bölgesinde yer alanlar başı çekmektedir, karşılaştığı tablonun değerlendirme dışı bırakılması önemli bir eksikliktir. Burada vurgulanmak istenen görüş, bir süreç olarak Avrupa entegrasyonunun kendi sınırları içinde sınır rejimleri ve kimlikler açısından olumlu sonuçlar getirmesine rağmen AB sınırları dışında ülkelerin dağılmasına, toplumların bölünmesine, ve yeni sınır rejimlerinin doğmasına neden olabilen olumsuz ve yıkıcı güçlerin önünü açabildiğidir. Etnik-ulusal devlet normu ile Avrupa entegrasyon süreci arasındaki ilişki tam da bu yönde cereyan etmektedir. AB'nin kendisi bir bütün olarak ulus-devlet normuna dayalı bir yapı olsa da sonraki aşamada ulusüstü birleştirici Avrupalılık kimliğini oluşturmaya başlamıştır. Öte yandan Yugoslavya kendi kimliği bağlamında halihazırda ulusüstü nitelikteki bir örnek olup demokratik Avrupalı ulusüstü kimliğine tam zıt bir konumdaydı. Dahası, Avrupa'nın bütünleşmesi ulus-devlet normunu da daha güçlendirmiş ve bunun bir sonucu olarak da Yugoslavya'nın Avrupa Birliğine entegrasyonu öncesinde ilk aşamada tek tek uluslara bağlamında bölünmeye uğratılması öngörülür olmuştur. Ancak konu Bosna Hersek olduğunda, amaç bu olmasa da savaş, etnik toplulukların bir ülke içinde kendi

etnik bölgelerini oluşturmaları bağlamında aynı formun uygulandığı bir "küçük Yugoslavya" doğurmuştur. Tüm süreçlerin aynı anda hem "iyi" hem de "kötü" sonuçları doğurduğu bir ikilik söz konusudur. Dolayısıyla tüm süreçler, hatta ulus-devlet normunu daha da belirgin hale getiren ve eski Yugoslavya'da çatışmayı tetikleyen AB'nin genişlemesi süreci dahi iki boyutlu bir gelişme olarak görülmelidir.

Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da görülen çözümler Sovyetler Birliği bünyesindeki gelişmeler perspektifinden de değerlendirilmelidir. Knippenberg ve Markusse'a göre modern ulus-devletin doğuşu devletlerin sınırlarını daha belirgin hale getirirken bir yandan da sınırın her iki tarafında yaşayan halkları da ilgili ulusun üyesi oldukları görüşünü içselleştirmeye yönlendirmektedir. Bu trend bilhassa bu yüzyılın ikinci yarısında ulusüstü AB entegrasyon süreci, küreselleşme ve birleşik Avrupa kimliğinin inşası başlayana kadar kendisini etkin biçimde göstermiştir. Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında modern ulus-devletin gelişimi Doğu Avrupa'da hız kazanmıştır. Yine Kippenberg ve Markusse'nin değerlendirmesine göre bunun altında yatan neden Sovyetlerin halkların halen güçlü etnik kimliklerini muhafaza ettiği bir tabloda güçlü bir ulusüstü Sovyet ulusal kimliğini inşa etmede başarısızlığa uğramasıdır. Bunun yanında nispeten zayıf altyapılarıyla post-Sovyet devletler kendi sınırları içinde güvenlik, yeterli düzeyde iktisadi kalkınma sağlama, ulusal kimlik ve sivil toplum gibi boyutlarda başarılı olamamışlardır. Ayrıca bir ideoloji olarak Komünizme karşı gelişmiş güçlü güvensizlik ve bunun sonucunda reddedilmesi, demokratik değerlerin kabulüyle bir arada değerlendirildiğinde Sovyetlerin ulus-devlet ekseninde dağılması sürecini hızlandırıcı etki yapmıştır.⁸⁵ Aynı süreç Yugoslavya'da da gerçekleşmiştir. Bu nedenle Kippenberg ve Markusse'nin anlatısından ulus-devlet ideolojisinin zımni bir demokrasi perspektifini de beraberinde getirdiği ve böylece oy hakkı bulunan kesimlerin genişlemesi hem de refah devleti konseptinin yerleşmesinin söz konusu olduğu sonucuna varılabilir. Görünen odur ki, bir ulusun ya da etnik çoğunluğun devlet sınırları içinde azınlıklar üzerinde net bir hâkimiyete sahip olduğu ulus-devletler olmadan demokrasi olamamaktadır.

Bosna Hersek'i, Yugoslavya'daki etnik gruplar arasındaki farklılıkları, ulusüstü Yugoslav kimliğinin başarısızlığını ve genel itibarıyla Yugoslavya'nın dağılmasını anlayabilmek için eski Yugoslavya'da etnik kimlikleri inşa etmede etkili olan uluslararası sistem yapısını da kısa bir tarihi değerlendirme içinde ele almak faydalı olacaktır.

⁸⁵ Knippenberg ve Markusse, Ed. *Nationalising and Denationalising European Border Regions*, 21.

Yugoslavya'daki etnik toplulukların kimlikleri uluslararası sistemin değişen tabiatına büyük ölçüde bağlı olagelmıştır. Her daim Yugoslavya'daki etnik toplulukların kaderi büyük güçlerin elinde olmuştur. Tarih boyunca eski Yugoslavya'daki etnik gruplar Balkanlarda hâkimiyet için mücadele içinde olan büyük güçler arasında sıkışmış bir konumda kalmışlardır. Bu bölgede her ne kadar hassas ve dış etkilere açık da olsa barış ve istikrarın hâkim olduğu tek zaman dilimi Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti (SFRY) dönemidir.

Ancak bu dönemde de bir sorun kendisini hissettirmekteydi. Yugoslav kimliği kırılğan bir yapıydı ve hem tarihin hem de etnik topluluklar arasında düşmanlıkların gölgesinde kalmaktaydı. Kimlik inşaa süreçlerini irdelerken Balkanlarda bu kimlikleri birbirine bu denli zıt kılan hâkim söyleme de bakmadan olmaz. Bunu yapmak için de kimlikleri şekillendiren anlatılara yakından bakmamız gerekmektedir. Örneğin, Güney Slavlar arasındaki ötekileştirmenin kaynağı irdelendiğinde yanıt olarak gelen anlatılar çok uzun bir geçmişe atıfta bulunmaktadır. Hobsbawm'a göre Güney Slavlar arasında kimliksel ilk ayrılışlar Roma İmparatorluğu dönemine dayanır ve Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburg hanedanı arasında Balkanlarda üstünlük sağlamak için verilen mücadeleyle devam ederek Dünya Savaşlarında zirve yapar. Bu tarihsel tablo ve özellikle de imparatorlukların etkisi Güney Slavlar arasındaki farklılıkların da kaynağı olarak nitelenmektedir. Eski Yugoslavya'da yaşıyan etnik toplulukların tümü esas itibarıyla Güney Slavların üyeleri olsalar ve aynı kökten gelseler de, dışarıdan "ötekilerin" etkisiyle bu gruplar arasındaki ilk ayrışmalar kendisini gösterir. Roma İmparatorluğu döneminde Hırvatlar ve Sırlar gibi önde gelen Güney Slav etnik grupları Batı ve Doğu Roma İmparatorlukları arasında bölünmüşlerdir. Bu dönem bu gruplar arasındaki ilk ayrışmaların ortaya çıktığı dönemdir. Sırlar Bizans etkisiyle Ortodoks Hristiyanlığı ve Kiril alfabesini benimserken Hırvatlar ve Slovenler Katolik mezhebini ve Latin alfabesini seçerler. Roma İmparatorluğunun çöküşü sonrasında Balkanlar Habsburg hanedanı ile Osmanlı imparatorluğu arasında bir hâkimiyet mücadelesine sahne olur. O dönemde Güney Slavlar bir kez daha bölünme yaşar ve Sırlar Osmanlı idaresinde kalırken Hırvatlar Habsburg monarşisinin yönetimi altında hayatlarını sürdürürler. Bu iki imparatorluğun çöküşü sonrasında ortaya çıkan ilk bağımsız devletler Balkanlarda etkili olmaya başlarlar. Dünya Savaşları döneminde Yugoslavya'yı oluşturan etnik topluluklar çatışmaları zirveye ulaştığı dönemde mücadelenin karşıt kutuplarında saf tutarlar. Güney Slavlara mensup uluslar arasındaki kimlik farklılıkları hem uzun süre önce ortaya çıkmış, hem de bu gruplar

arasında gelecekteki husumetin de kökenlerini oluşturmuştur.⁸⁶ Benzer bir argüman, Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının çöküşü sonrası ve Dünya Savaşlarına rastlayan dönemdeki istikrarsızlığın geçmişe dair anıları geri getirdiği ve Balkanlardaki farklı etnik topluluklar arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirdiği iddiasını dile getiren Stephen Larrabee tarafından ortaya konulmaktadır.⁸⁷

Çoğu sosyal bilimciye göre anlatı ve kimlikler sosyal incelemenin temel eksenini oluşturmaktadır. Seçici tarih, anlatılar ve kimliğin sosyal boyutta inşası topluluğun edimlerine meşruiyet kazandıran düşünceleri şekillendirme ve sürdürme açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bireysel ve toplu etnik kimliklerin inşası bu anlatı yaklaşımı üzerinden gerçekleşmektedir.⁸⁸ Tarih ve bu çerçevede geliştirilen öyküler muhayyel topluluklarımızın maddi bir zemini olduğu hissini veren unsurlardır.⁸⁹ Tıpkı Benedict Anderson gibi Anthony Smith de hem etnisite hem de milliyet için anlatı zeminine vurgu yapmaktadır.⁹⁰ Franke Wilmer'e göre kişilik kimlik anlatılarının hem zemini hem de toplamıdır. Öyküler, travma da dâhil olmak üzere geçmiş deneyimlerin hislerinin yanı sıra bugünün savaş tamtamları çalan siyasetçilerinin çekinmeden başvurabileceği kolektif hatıraları da içerir. Wilmer devletlerin nasıl oluşturulup yıkıldığını anlamak isteyenlerin bu süreçlerin altında yatan anlatıların gelişim ve yıkımını da anlaması gerektiğini iddia eder. Ona göre anlatılar bize belirli muhayyel kolektif "kişilik" hakkında bilgi verirken ötekileştirme "ötekilerin" toplumsal önyargılarına dayanır. Hâkim söylem ve anlatıların incelenmesi yoluyla Wilmer eski Yugoslavya'daki farklı etnik topluluklar arasındaki husumet ve nefretin kökenlerinin Orta Çağa dayandığını ve nihayetinde etnosentrik akımlar ve düşman yaratma süreçlerinde kendisini gösteren ve etnik-siyasi edimlere meşruiyet kazandıran siyasi söylemin oluşturulması sonucunu doğuran ötekileştirme süreçlerini etkilediğini tespit etmiştir. Eski Yugoslavya'daki anlatılar üzerine yaptığı analizde Wilmer etnik topluluklarının algılanışını ve kendi kendilerini algılayışını, ve bu çerçevede örneğin Hırvatların kendilerini "Avrupalı, medeni ve Avrupa kültürüyle güçlü bağları olan bir halk" olarak gördüğünü, öte yandan Sırların "medeniyetten uzak, ilkel doğu toplumlarından biri olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu algının kökenleri Balkanların Osmanlı ve Habsburg

⁸⁶ Hobsbawm J. Eric, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 91.

⁸⁷ Larrabee, F., Stephen, "Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans", *International Security*, C. 15, No. 3 (1990): 58-91.

⁸⁸ Bhabha K. Homi, Ed., *Nation and Narration* (New York: Routledge, 1990).

⁸⁹ Anderson Benedict, *Imagined Communities* (Londra: Verso Books, 1991).

⁹⁰ Smith Anthony, *National Identity* (Harmondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1991).

İmparatorlukları arasında paylaşıldığı dönemlere dayanmaktadır. Öte yandan Sırlar kendilerini Hırvatlar ve Müslümanlardan (Boşnaklar ve Arnavut azınlık) farklı görerek Yugoslavya içinde dışlayıcı bir kimlik perspektifi benimsemişlerdir. Wilmer bir yandan da geçmişteki, özellikle de Dünya Savaşları dönemindeki gelişmelerin kimlik tesisi ve farklı etnik topluluklar arasındaki düşmanlıkların tohumlarını atma bağlamındaki önemini vurgulamaktadır.⁹¹ Bosna'daki etnik savaş sırasında hâkim anlatılar ötekileştirmenin Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları arasında bölünmüşlüğü yanı sıra Dünya Savaşları dönemindeki gelişmelere de dayandığını göstermektedir. Sırlara göre Bosna Hersek'teki etnik savaşta Hırvatlar Ustaše olarak görülmekte ve bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi rejimi altındaki Hırvatlara atıfta bulunulmaktaydı. Öte yandan yine Sırların gözünde Boşnaklar "Türk" ya da "mücahit" sıfatlarıyla tanımlanmakta ve böylelikle Balkanların Osmanlı egemenliğinde olduğu uzak geçmişe atıfta bulunularak kaçınılmaz bir biçimde yüzyıllar süren Osmanlı ve/veya Türk boyunduruğu hatırlatılmaktadır. Sırlarsa ideolojik bağlamda "Büyük Sırbistan" fikrini savunan ve hem Partizan hareketine hem de birleşik Yugoslavya fikrine sert bir biçimde karşı çıkan Sırp Kralının Ordusuna atıfta Çetnik olarak görülmektedir. Savaşla ilgili bu anlamsal mülâhazalar savaş propagandası olarak dillendirilmiş ve özellikle de Balkanlarda medyada ifadesini bulmuştur. Nefret söylemleri, ayrışma ve genel itibarıyla nefret içeren ifadeler geçmişteki savaşlara atıfları beraberinde getirerek diğer topluluğun "öteki" ve "düşman" olarak algılanmasını oldukça kolaylaştırmaktadır. Bunlar gibi temsiller üzerinden etnik gruplar arasında geçmişte Yugoslav "kardeşlik ve birlik" söylemi ışığında muğlaklaşan sınırları yeniden vurgulamak mümkün olabilmıştır.

Tarih boyunca Balkanlardaki etnik topluluklar arasında döngüsel olarak ortaya çıkan düşmanlıklar, karşılıklı husumet ve nefret inşa eden ilişkileri şekillendirmiştir. Alexander Wendt, Bosna Hersek'teki etnik çatışmalar sırasında Sırların uyguladığı şiddetin nedenlerini açıklarken bu noktayı net bir biçimde görebilmektedir. Wendt'e göre ekonomik reformlar Yugoslavya'nın çözülmesi sürecinde büyük bir rol oynamışsa da, uygulanan politikalara şiddet unsurunu katan kilit etmen, Sırlar arasında tarih boyunca kurban konumunda bırakıldıkları ve önce Osmanlı Türkleri, sonra da Hırvat ve Alman faşistlerin zulmü altında ezildikleri söyleminde ifadesini bulan toplumsal hafızadır. Wendt'in argümanına göre bu bilişsel kaynağın varlığı Sırların

⁹¹ Wilmer Franke, *The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict and Violence in the Former Yugoslavia* (New York ve Londra: Routledge, 2002).

liderlerinin edimlerini ve çatışmaların başında Sırp halkını Hırvat ve Müslümanlara karşı saldırgan bir yanıt vermek için harekete geçirme çabalarını nispeten kolayca açıklayabilmektedir. Ayrıca görünüşte irrasyonel olan bu ihtilafın zaman içinde neden tekrar tekrar ortaya çıktığını da gösterebilmektedir. Wendt, toplumsal hafıza bir kez oluştuktan sonra uzun vadeli etkilerini ortadan kaldırmanın zor olduğunu dile getirmektedir.⁹² Dolayısıyla Yugoslavya'nın dağılmasını yalnızca ekonomi perspektifinden açıklayan yaklaşımlar en basit ifadeyle yetersizdir. Yugoslavya'daki etnik kimlikler tarihin yükünü taşımakta ve Balkanlarda egemenlik sağlamak için mücadele veren dış güçlerce ya da bu güçlerin nüfuzu altında şekillenmektedir. Bu mücadelelerde Balkanlardaki farklı etnik topluluklar birbirlerine karşı kullanılmış ve uzun tarih boyunca tarafların her birince çeşitli suçlar işlenmiştir. Tam da geçmişten gelen bu tür bir nefret ve düşmanlık, uluslararası sistemin yapısının artık Yugoslavya'dan yana olmadığı bir dönemde yeniden su yüzüne çıkmıştır. Yugoslavya'nın zayıf ulusüstü kimliği etnik gruplar arasında yüzyıllardır devam eden döngüsel düşmanlıkları baskılamakta yetersiz kalmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması ve Yugoslav merkezi otoritesinin zayıflaması akabinde etnik kimlikler birden bire baskın konuma geçmiş, ulusüstü Yugoslav kimliğinin reddi ve ayrılıkçı hareketlerin hız kazanması sonucunu doğurmuştur.

Geçmişte çeşitli etnik gruplar arasında zaman zaman görülen şiddet ve düşmanlık sarmalı Yugoslav jeopolitik ortamında etnik gruplar arasındaki karşılıklı ilişkileri şekillendiren başlıca güç olmuştur. Yugoslavya'daki tüm etnik gruplar tarih algılarını belirleyen hafızada hâkim konumda bulunan travmatik bir kayıp yaşamışlardır. Bu açıdan bakıldığında tarihin getirdiği bir yük olarak görülebilen bu yaralar insanların ve halkların maruz kaldığı bir tecavüzün ya da travmatik kaybın birer ürünüdür. Tarafların tümünün işlediği suçlar aslında hiçbir zaman resmen kabul konusu yapılmamış ve bunlarla ilgili pişmanlık dile getirilerek Yugoslav topraklarındaki etnik topluluklar arasında gerçek bir uzlaşının önü açılmamıştır. Yugoslavya'daki farklı etnik ve dini gruplar arasındaki şiddet sarmalına dayanan ilişkileri açıklamada yararlı olabilecek birinci örnek Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlardan oluşan şiddet üçgenidir. Bu düşmanlık üçgenini açıklamada bu halkların etnik-toplumsal hafızalarında hâkim konumda yer alan en travmatik kayba atıfta bulunulacaktır. Sırların toplumsal hafızasında yer eden travma önce Osmanlıların, sonra da dönemin toprak ağaları olan ve esasen Ortodoks Sırlardan oluşan köylü sınıfını

⁹² Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge Studies in International Relations), 163.

sömüren Bosnalı Müslümanların (Boşnaklar) elinde zulme ve ayrımcılığa uğramaktır. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü Dünya Savaşları izlemiştir. Dünya Savaşları döneminde zulme uğrayan Sırlar bilhassa İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası ile ittifak kuran ve Almanlarla birlikte savaşan Hırvatların elinde yaşadıklarını unutmamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırlara yapılan zulümleri soykırım olarak nitelemek mümkündür. Hırvatlar Yugoslav topraklarında onaltı toplama kampı kurulması çalışmalarına destek vermiş ve bu süreçlere aktif biçimde katılmış ve buralarda Nazi rejiminin sistematik bir biçimde Sırları yok etme çabalarının bir parçası olmuştur. Yugoslavya'nın özgürlüğüne kavuşması ve Güney Slavlar arasında birlik kurulması sonrasındaysa ülkenin komünist yönetimi etnik gruplar arasında uzlaşa sağlamaya çalışmaktansa geçmişte işlenen suçları göz ardı ederek Güney Slavlar arasında "kardeşlik ve birlik" duygularını inşa etmeye çalışmıştır. Baskılar ve bilgisizlik insanların geçmişte işlenen suçları unutmaya çalışmasında kendisini hissettiren bir ulusal hafıza kaybını beraberinde getirmiş ve bu tümüyle yeni Yugoslav devletini kurmak ve ulusüstü Yugoslav kimliğinin başarıya ulaşması ümidini beslemek ekseninde desteklenmiştir. Ancak söz konusu travmatik geçmiş bir türlü tam anlamıyla unutturulamamış, ve kuşaktan kuşağa aktarılırken tarih kitaplarının ve halkların hafızasının bir parçası halini almıştır. İşte bu nedenle Sırlar Yugoslavya'daki etnik çatışmaların başında Hırvat ve Müslümanların yaptıklarına saldırgan bir yaklaşımla yanıt vermiştir. Sırların geçmişte yaşanan travmatik kayıplara atıfla süregiden zulme uğrama psikolojisi varoluşsal bir adaletsizlikte boğulmuştur. Korkuyu sürdürülebilir kılan hatıralar Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Sırları saldırgan bir tavır takınmaya yönelten güç olmuştur. 1990'lı yıllarda Sırlar Bosna Hersek ve Hırvatistan'da çeşitli suçlar işlemiştir. Bu suçlar Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki Sırp azınlığı koruma adına işlenmiştir. Sırların geçmişte Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar elinde zulme uğramış olması ışığında Sırp makamları gerçek anlamda askeri güce başvurmaktan çekinmemişlerdir. Sırlar bu iki ülkede kendilerini güvende hissetmedikleri için kendi kontrollerindeki bölgelerde idari birimler oluşturmuşlardır. Hırvatistan'da Sırp Krajina Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmiş, Bosna Hersek'te ise Sırp Cumhuriyeti olarak anılacak olan yapıyı oluşturmuşlardır. Bugün Sırlar Bosna Hersek ve Hırvatistan'da işledikleri suçları görmezden gelmektedirler. Bu durum bilhassa Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) tarafından resmen tanınan Srebrenica'daki soykırım niteliğindeki katliamın inkarında yansımaları bulmaktadır. Dolayısıyla bilgisizlik spirali eski Yugoslavya topraklarında etnik gruplar arasındaki ilişkilerin bir parçası olarak varlığını

sürdürmektedir. Montville'in işaret ettiği üzere, geride kalan dönemde ya da önceki yüzyıllardaki şiddet olaylarının hatırası, ulusların ve insanların hafızasında baskın konum alan travmatik kayba vurgu yapar. Tarihin getirdiği yükler olan bu yaralar bir adaletsizlik duygusunu besler. Saldırıları gerçekleştirenlerin bunlara maruz kalanların çektiği acıyı teslim etmeye yanaşmaması, ve böylelikle de pişmanlıktan uzak bir tablo sergilemeleri saldırılara maruz kalanlar arasında adaletsizlik hissi doğurmaktadır. Adaletsizlik hissi ve süregiden korku etnik ve mezheplere dayalı çatışmaların hep uzlaşısı ve barışın önünde engel olageldiğini açıklayan başlıca nedendir. Düzen ve ahlak da öngören adalet aynı zamanda barışın da en önemli unsurudur. İşte bu nedenle adalet olmadan barış olmayacağı kolaylıkla söylenebilir.⁹³

Franke Wilmer bir yandan da eski Yugoslavya'da tarih bağlamında hatırlanan olguların etkisini de gözlemlemiştir. Wilmer'a göre Yugoslavya'daki toplulukların İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşananlarla ilgili hatırladıkları Tito rejimi döneminde en azından çözüme kavuşturulmadan ve bir uzlaşısı konusu yapılmadan bırakılmış ihtilafları, hatta belki de Tito'nun Sırların hâkimiyet olanaklarını asgari düzeyde tutabilmek üzere farklı cumhuriyetlere dağıtılması, milliyetçi söylemleri olan Hırvatlara karşı ayrımcılık yapılması ve onların Nazilerle yapılan işbirliğine atıfla kolektif günahları için zımnen cezalandırılması gibi politikalarının ve ayrıca tüm etnik gruplar arasında eşit biçimde dağıtılan ceza ve kınamalara dayanan bir yaklaşımın uygulanmasının sonucunda daha da ağırlaştırdığı sorunları temsil etmektedir.⁹⁴

Yugoslavya'nın Cumhurbaşkanı Josip Broz Tito Yugoslav "kardeşlik ve birliğinin" yaşayan tek sembolüydü. 1980'deki ölümünden sonraysa Yugoslavya'da etnik gerilimler baş göstermiştir. Slovenya ve Hırvatistan'da ekonomik reform talepleri dile getirilirken Kosova'daki Arnavut çoğunluk cumhuriyet statüsü talep etmiştir. Bir yandan da Sırbistan Yugoslavya içindeki egemen konumunu diğer cumhuriyetler hilafına pekiştirmeye çalışmıştır. Yugoslavya'daki bu koşullar neredeyse tüm federe cumhuriyetlerin yönetimlerinin Yugoslav merkezi hükûmetinden bağımsızlık talep etmeye başlamasına ve etnik-ulusa dayalı devletlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Bosna Hersek'te Boşnak milliyetçiliğinin uyanışı, ülkedeki en büyük etnik topluluk olarak Sırları sayıca aştıkları 60'lı yılların ortalarına tekabül eder. 1971 Anayasasında Boşnakların etnik anlamda Müslüman bir topluluk olarak tanınması Boşnakların Yugoslavya içinde kendi

⁹³ Montville V Joseph, "Justice and the Burdens of History" Mohammed Abu Nimer (Ed.), *Reconciliation, Coexistence and Justice in International Conflict: Theory and Practice* (Lexington Books, 2001).

⁹⁴ Wilmer, *Social Construction of Man, the State and War*, 239.

kaderlerini tayin etme arayışlarının temelini atmıştır. Malcolm'a göre Bosna Hersek'teki çatışmaların temelinde etnik ya da dini nedenlerden ziyade ekonomik saikler yatmaktadır. Ona göre etnik düzlemde yansımasını bulan düşmanca tavırlar Osmanlı dönemine dayanan, Hristiyan köylülerin Müslüman toprak sahiplerine karşı hissettikleri tepkilerden kaynaklanmaktadır.⁹⁵ Bir yandan da özellikle Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslav merkezi hükûmetinin yaklaşımlarına karşı duruşunda ekonomik gerekçeler de oldukça görünür olmuştur. Ulus-devlet normunun ortaya çıkışı kapsamında bağımsız bir ulusal ekonominin tesisi ve sonrasında bu ekonominin uluslararası piyasalara belirli bir biçimde entegre edilmesi de söz konusudur. Barbara Jelavic de Yugoslavya'nın çözülme sürecinde itici gücün ekonomik kökenlere dayanan nedenler olduğunu ifade etmektedir. Jelavic'e göre ekonominin adem-i merkeziyetçi yapısı ve Yugoslavya'daki idari sistemle parti yapılanması büyük ölçüde beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. Altı federe cumhuriyet geçmişteki ulusal ya da tarihi bölünmelere dayanmaktaydı. Merkeze olan bağların zayıflaması sonucunda giderek daha fazla yetki cumhuriyetlerin başkentlerine devredilmekte ve buralarda geçmişten beri ulusal hissiyat kendisini güçlü bir biçimde hissettirmekteydi. İktisadi ya da siyasi meselelerle ilgili ihtilaflar ortaya çıktığında yerel liderler eski bayrak ve sembolleri tozlu raflardan alıp geçmişin savaşlarına hevesle sarılma eğilimi içinde oluyordu. Dolayısıyla, Jelavic'e göre "ulus sorusu" bir kez daha Yugoslavya'nın iç siyasetinde öne çıkan sorun halini almakta ve bir dizi krize neden olmaktaydı.⁹⁶ Bu söyleme tam anlamıyla katılmak mümkün değildir. Aksineü etnik kimliğin geçmişte de bugün de eski Yugoslavya'da düşmanlık ve husumetin altında yatan başlıca neden olduğu görüşü gerçeklere daha uygun görülmektedir. Bu çerçevede Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasındaki ötekileştirmenin geçmişte yaşanmış ve belirli bir döngüyü izleyen düşmanlık ve husumetten kaynaklandığı ve bu grupların etnik kimliklerinin temelde Bosna Hersek'teki veya daha geniş perspektifte Yugoslavya'daki diğer etnik gruplarla ilişkilerini şekillendirdiği söylenebilir. Ekonomi hakkında söylenebilecek tek şey bunun Yugoslavya'da milliyetçiliği tetikleyen unsurdan başka bir şey olmadığıdır. Bu bağlamda ekonomik sorunlar, Yugoslavya'nın demokratik bir ülke olmayışının da etkisiyle siyasi meseleler için zemin hazırlamıştır. Bir yandan da Avrupa kıtasında demokrasinin hâkim ideoloji olmaya başladığı bir tabloda kendi milli ekonomilerine dayanan ve net etnik-ulusal sınırlar içerisinde hüküm süren etnik-ulusal devletlerin kurulması süreci de kendisini göstermekteydi.

⁹⁵ Malcolm Noel, *Bosnia: A Short History* (Basingstoke ve Oxford: Macmillan), 23.

⁹⁶ Jelavic Barbara, *History of the Balkans; Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 393.

Hal böyleyken, etnik-ulusal topluluklar arasındaki ötekileştirme Yugoslavya'da hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmamış, ve sadece ekonomik sorunların çakacağı kıvılcımla tekrar ön plana çıkacakları günü beklemiştir. Anderson ve Gellner'in işaret ettiği üzere, kimlik tarihi, siyasi ve iktisadi süreçlerin bir sonucu olarak oluşur.⁹⁷ Yani ekonomi kimlikleri şekillendiren süreçlerden sadece biri olarak görülmelidir. Öte yandan "Biz" ve "Onlar" gibi karşıt kutupları oluşturan ötekileştirme süreci yalnızca kimliğe atıfta bulunan bir olgudur.

Yugoslavya'nın çözülme sürecine girmesi sonrasında cumhuriyetler düzeyindeki liderler halef devletlerden oluşan yeniden yapılandırılmış bir sistem bağlamında kendi kazanımlarını azamiye çıkarmaya teşebbüs etmiştir. Bu süreçte Bosna Hersek hâkim tek bir etnik çoğunluğun bulunmayışı ışığında mücadeleye en açık cumhuriyet olarak öne çıkmıştır. 1991'de Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler birbiri ardına bağımsızlık ilan etmeye başlamıştır. Sürecin sonunda yalnızca Sırbistan ve Karadağ federal yapı içinde kalmıştır. İlk ayrılan Slovenya olmuş, onu Hırvatistan takip ederken bir süre sonra ihtilaf birden çok etnik grubun bir arada yaşadığı Bosna Hersek'e sıçramıştır. Burada sorun ulus-devlet normunun Bosna Hersek örneğinde uygulanabilir olmamasından kaynaklanmaktaydı. "Boşnak ulusal kimliği" diye bir olgudan söz etmek mümkün değildi. Etnik-demografik açıdan karma bir yapı arz eden Bosna Hersek'in vatandaşları aslında etnik kökene göre ayrışan "küçük Yugoslavya'da" yaşamaktaydı. "Küçük Yugoslavya" teriminden kasıt Bosna Hersek'te nüfusun en büyük kısmını oluşturan Boşnakların yanı sıra, tarih boyunca rekabet içinde yaşamış Hırvat ve Sırların da ciddi rakamlar oluşturduğudur. Yugoslavya'nın aksine Bosna Hersek'teki etnik gruplar homojen bir dağılım sergilememektedir. Ülke içinde hiçbir zaman net etnik sınırlar var olmamıştı. Ancak savaş, bir süre sonra Yugoslavya'da olduğu gibi Bosna Hersek'in de bölünmesinin bir ön koşulu olacak şekilde etnik açıdan homojen temiz bölgeler oluşturmıştı. Bu tabloda Bosna Hersek yeni inşa edilen ve ülke içinde farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran son derece görünür etnik sınırlarla "küçük Yugoslavya" halini almıştı. Bu ise eski bilinen haliyle farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Bosna Hersek'in sonu anlamına geliyordu.

Yugoslavya'da artan etnik-milliyetçiliğin etkisiyle ulus-devlet normunun ortaya çıkışı federasyonun ve ulusüstü kimliğinin sonunu getirmişti. Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyetinin uluslar bazında dağılması federe cumhuriyetlerin merkezi hükûmetten

⁹⁷ Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, (Londra-New York: Veso), 1991; Gellner Ernest, *Nations and Nationalism* (New York: Cornell University Press, 2008).

bağımsızlıklarını ilan etmesi sonrasında aynı sorunlar Bosna Hersek'te de kendilerini hissettirmişti. "Küçük Yugoslavya" olarak Bosna Hersek bir kez daha kendisini Yugoslavya'yı oluşturan başlıca etnik gruplar olan Sırlar ve Hırvatlar arasında bölünmüş bir vaziyette buluyordu. Bosna Hersek'te çoğunluğu oluşturan Boşnaklarsa kendilerine etnik anlamda Boşnak olarak nitelemelerine izin verilmeyen Yugoslavya'da uzun süredir ayrımcılığa maruz kalmaktaydı. İşte bu nedenledir ki Yugoslavya dağılmaya başladığında Boşnaklar arasında bunu devlet olabilme fırsatı olarak görenlerin sesi yükselmeye başladı. Bu kesim, merkezi Yugoslav makamlarının tahakkümünden uzak ve Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu bağımsız bir Bosna Hersek amaçlamaktaydı. Öte yanda ise Bosna Hersek'teki Sırlar Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalmak ve Sırbistan'la güçlü bağlarını muhafaza etmek arzusundaydı. Hırvatlarsa ülkeyi bölmek ve Hırvat çoğunluğun yaşadığı bölgelerin Hırvatistan'la birleşmesini sağlamak istiyorlardı. Bu bağlamda Avrupa'da empoze edilen ulus devletin gücü Yugoslavya'nın dağılmasına katkıda bulunmanın yanında, görünür bir haldeki etnik sınırlarıyla Bosna Hersek'teki etnik bölünmeleri şekillendiren etnik toplulukların tıpkı eski Yugoslavya'nın genelinde görülen trendi burada da uygulamaya koymasına neden olmuştu.

9 Ocak 1992'de Bosnalı Sırlar Meclisi Bosna Hersek'in Sırp etnik çoğunluğa sahip beldelerinde toplanarak, Bosna Hersek devleti içinde Sırp özerk bölgesini kapsayan Sırp Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmişti. Bosna Hersek Hükûmetiyse 1 Mart 1992'de Bosnalı Sırların boykot ettiği bir bağımsızlık referandumu yapmıştı. Resmi sonuçlara göre referanduma katılım oranı %63,4 olurken katılan seçmenlerin %99,7'si bağımsızlıktan yana oy kullanmıştı. Genel itibarıyla Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatların ezici çoğunluğu bağımsızlıktan yana oy kullanırken Sırlar sandığa gitmemişti. 1991 Ekim'inde Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan sonrasında Sırp Topraklarını Savunma Gücü Sırp çoğunluğun bulunduğu beldelerde kontrolü almaya başlamış ve böylelikle gelecekte Sırp Cumhuriyeti halini alacak siyasi otoritenin temellerini atmıştı. Bosna Hersek'teki Hırvat toplumu da aynı şekilde davranarak kendi askeri gücü olan Hırvat Savunma Konseyini, ve bundan kısa süre sonra da Hersek-Bosna Hırvat Toplumu yapısını oluşturmuştu. Bosna Hersek 3 Mart 1992'de resmen bağımsızlığını ilan etmiş ve takip eden ay içinde, 6 Nisan 1992'de Avrupa Birliği tarafından tanınmıştı. Aynı tarihte Sırların da Sırp Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmesiyle Bosna'daki etnik savaş başlamış oluyordu. Bu noktada Yugoslavya'nın etnik zeminde çözülme sürecinin Bosna Hersek içinde mikro düzeyde de

yansıma bulduğu ve etnik toplulukların kendi bölgelerini belirleyerek kendi etnik-toprağa dayalı birimlerini oluşturmaya başladığı görülmektedir.

Bosna Hersek'teki bölünmelerin nedenleri yalnızca ulus-devlet fikrinin bir sonucu değildi. Bunun yanında Yugoslavya genelindeki tepeden-inme yapıların çöküşü ve yerel yapıların ortaya çıkışı, ve ayrıca farklı etnik topluluklar arasındaki devlet olma söylemleri de etkiliydi. Merkezi Yugoslav hükûmetinin zayıflaması ve akabinde tamamen çökmesi, tepeden-inme yapıların azalan nüfuzu ve buna paralel olarak tabandan yükselen yapıların ortaya çıkışı yalnızca Yugoslavya'da değil Bosna Hersek'te de kendisini gösteren bir gelişmeydi. Yugoslavya'nın uluslar bazında dağılması sonrasında eski Yugoslavya'yı oluşturan ve bugün artık bağımsız devletler halini almış federe cumhuriyetlerin merkezi hükûmetleri de alışılmış devlet yapısının gücünü sergileyebilmekten uzaktı. Tam da bu nedenle kendi topraklarında tabandan yükselen yapıların gelişmesini engelleyebilmeleri mümkün olmamıştı. Bosna Hersek her üç etnik topluluğun da münhasıran kendi kontrollerinde olacak şekilde kendilerine ait topraklar üzerinde hâkimiyet tesis etmeye çalıştığı bir tablo halini almıştı. Tabandan yükselen yapılar özellikle Hırvatistan'da, Sırlar tarafından kurulduğu ilan edilen Sırp Krajina Cumhuriyeti örneğinde görülebilmektedir. Sırbistan'da da artan Arnavut milliyetçiliği merkezi hükûmete karşı duruş sergilemekte ve bağımsızlık talep etmekteydi.

Madison ve Nearssen'in perspektifinde devletler ve bilhassa da ulus devletler, devlet ritüelleri ve ortak bir geçmişin inşa edilmesi de dâhil olmak üzere çeşitli araçlar üzerinden gerçekleştirilen ve böyle araçları ön plana çıkaran kimlik oluşturma'nın vazgeçilmez unsurları arasındadır. Bir yandan da kimlik inşa süreci devletin resmi kurumlarının domine ettiği tepeden inme süreçlerle de sınırlı kalmaz. Bu süreçte halk sadece pasif bir izleyici olarak kalmaz, ve sınır belirleme ve kimlik inşa boyutunda aktif roller üstlenir. Halk sosyal ağlara çeşitlilik gösteren yapılar üzerinden katılır. Bu nevi sosyal ağlar aynı zamanda kimlik ve sınır inşa süreçlerinde önemli rol oynayan kurumlar halini de alır.⁹⁸ Tabandan yükselen bu yapıların yerel yapıları empoze edişi, bilhassa tepeden inme yapıların zayıf kaldığı ya da sorgulandığı durumlarda kimlik oluşturmada büyük bir rol oynar.

Devlet olma fikri ve net bir etnik çoğunluğun hâkim olduğu topraklarda etnik temeller üzerinde yükselen devlet olgusu yalnızca Yugoslavya'nın dağılmasının değil, aynı zamanda Bosna

⁹⁸ Kenneth D. Madsen ve Ton van Naerssen, "Migration, Identity and Belonging", *Journal of Borderlands Studies*, c. 18, sayı 1, (Bahar 2003): 61-75.

Hersek'teki bölünmelerin de nedeni olarak görülmektedir. Bu noktada sorulması gereken soru Bosna Hersek'teki topluluklar arasındaki etnik ayrışmanın ne denli derine gittiğidir. Aynı bölünmelerin Yugoslavya düzeyinde de görüldüğü ve Yugoslavya'nın dağılmasının tetikleyicisi olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu sürecin paralelinde mikro düzeyde bölünmeleri şekillendiren ve halkların kimliklerini bireysel ölçekte belirleyen etkiler de kendilerini hissettiriyordu. Etnik kimlik ötekileştirmenin ve ülke içinde sınırların inşasının başlıca formu olmanın yanı sıra Bosna Hersek'te topluluklar ve bireyler arasındaki etnik gruplar arası ilişkileri de şekillendiren başlıca güç halini almaktadır.

Eski Yugoslavya'dan ayrılan ülkelerdeki ve akabinde de etnik bazda bölünen Bosna Hersek'teki sınırlar otoritenin yapısını ortaya koymanın yanında etnik güvenlik hususlarıyla da yakından ilişkiliydi. Yugoslavya örneğinde sınırlar gücün ve ulusun kalıcılığının fiziki yansıması olarak ortaya çıkmakta ve ulusu tehlikelerden koruma işlevi üstlenmekteydi. Yugoslavya'da federe cumhuriyetler arasında tezahür eden devlet yönetimi uygulamalarında sınırların müzakere konusu ya da esnek olgular olarak görüldüğü bir yaklaşıma rastlanmamaktadır. Kimliğin fiziksel gösterimi olarak ortaya çıkan semboller güç uygulamasını kolaylaştırmakta ve ulus ve devletin bekasını teminat altına almakta işlevseldir. Ulus-devlet normunun gerilemesine vurgu yapan ve ulus-devletin esas itibarıyla mali piyasaların kontrolünü uluslararası şirketlere kaptırdığını iddia eden söylem ve vatandaşların kaderinin piyasaların elinde olduğu iddiasına katılmak mümkün değildir. Aynı argüman devletlerin egemenliği teminat alma yeteneğini kaybettiğini ve dolayısıyla vatandaşları nezdindeki gücünü de yitirmekte olduğunu savunmaktadır.⁹⁹ Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında Sovyet blokunda yeni ulus devletlerin ortaya çıkışının yanı sıra Yugoslavya'nın dağılması da uluslararası arenada görülen gelişmeler arasındadır. Bir yanda ulus-devlet normu Avrupa kıtasını yeniden şekillendirirken diğer yanda Bosna Hersek gibi birden fazla etnik grubun bir arada yaşadığı ve geçmişte etnik gruplar arasında herhangi bir sınırın bulunmadığı ülkelerin de çözülmesi süreçten etkilenmiştir. Tüm etnik gruplar, net bir biçimde tanımlanmış kendilerine ait topraklar istiyordu ki, sürecin sonunda olan da zaten buydu. Savaş Bosna Hersek'teki demografik yapıları değiştirmenin gerekçesi olmuştur. Etnik temizlik, belirli bir bölgede tek bir etnik grubun hâkimiyetini sağlamanın yolu olarak kullanılmıştır. Bu suretle Bosna Hersek'te böylesi net etnik sınırlar tarihte ilk kez ortaya çıkmış ve farklı etnik toplulukları

⁹⁹ Dittgen Herbert, "World without Borders? Reflections on the Future of the Nation-State", *International Journal of Comparative Politics*, C. 34 (Nisan 1999): 161-179.

birbirinden ayırırken bir yandan da ülkeyi siyasi yapısı itibarıyla son derece adem-i merkeziyetçi bir görünüme kavuşturmuştur. Bugün Bosna Hersek'te hâkim iç düzen Dayton Barış Görüşmelerinin ve Dayton Barış Anlaşması veya Dayton Mutabakatı olarak anılan uzlaşının ürünüdür. Dayton Barış Anlaşmasına göre ülke, yeni oluşturulan iç sınır hattı olan ve Dayton Barış Anlaşmasındaki adıyla Entiteler Arası Sınır Hattı (IEBL) olarak anılan hatla birbirinden ayrılan iki Bosna Entitesinden oluşmaktadır. Söz konusu sınır hattı Bosna Hersek'te Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu şeklinde devleti oluşturan iki farklı entitenin bulunduğu ve aslında merkezi hükûmetten daha fazla güce sahip oldukları ikili bir düzeni oluşturmaktadır. Gücün federe cumhuriyetlerde toplandığı eski Yugoslavya'da olduğu gibi savaş sonrası Bosna Hersek'te de merkezi hükûmet zayıf kalmıştır ve asıl güç aslında birbirine karşı duruş içindeki toprağa ve siyasi varlığa dayalı iki Entitede yoğunlaşmaktadır. Böylelikle Bosna Hersek etnik bağlamda "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki ayrımı doğuran güçlü sınırlar ekseninde bölünmüş "küçük Yugoslavya" halini almıştır. Dayton'la oluşturulan Entiteler Arası Sınır Hattı devletler arası bir sınır olmasa da fiiliyatta tıpkı eski Yugoslavya gibi ülkeyi bölen bir sınır işlevi görmektedir.

Akademik yazınlarda belirli terimlerin yanlış anlaşıldığı ve yanlış kullanıldığı bir dünyada "Boşnak" ve "Bosnalı" terimleri arasındaki ayrımı açık bir biçimde yapmak gerekmektedir. Bu çerçevede Boşnak terimi Bosnalı Müslümanların etnik kimliğini yansıtırken Bosnalı terimi vatandaşlık ya da Bosna Hersek'teki kamusal kimlikle ilgili olgulara atıfta bulunur. Esasen, Noel Malcolm gibi bazı yazarlar Bosna Hersek'in Orta Çağ'dan günümüze kendine özgü bir jeopolitik entite olarak sürekli olarak varlığını sürdürdüğü iddiasını dile getirmektedir.¹⁰⁰ Öte yandan bir ülke olarak Bosna Hersek'in tarihsel kimliği bağlamında, Bosnalı ulusal kimliğinin birden fazla etnisite ve dini kimliğin bir arada yaşadığı bir ülkede vatandaşlar arasında geliştirilmesi mümkün olamamıştır. Her ne kadar tarih boyunca varlığını sürdürmüş olsa da Bosna Hersek her daim dışarıdan ciddi etkilere maruz kalan ve özellikle Sırbistan ve Hırvatistan'ın nüfuzunu yoğun bir biçimde hisseden narin bir devlet olarak görülmüştür. Dolayısıyla Bosna Hersek bir "Bosnalı ulusal kimliği" yaratmakta hiçbir zaman başarıya ulaşamamış ve her zaman etnik eksende bölünmüş bir yapı arz etmiştir. Bosnalı ulusal kimliğinin oluşturulamamasının nedenlerinden biri Bosna Hersek'te yaşayan nüfusun Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırlar ve Müslüman Boşnaklardan oluşan üç dini-etnik komüniteden oluşuyor olmasında yatmaktadır. Katolik inancı

¹⁰⁰ Malcolm, *Bosnia: A Short History*, 11.

Hırvatlar arasında, Ortodoks inancı da Sırlar arasında etnik kimliğin ayrılmaz parçası olarak görülmektedir. Bosnalı Müslümanlarsa özellikle Yugoslavya döneminde Bosnalı ulusal kimliğini yaratmak için çaba sarf etmişlerdir. Yine de ancak Yugoslavya dağıldıktan sonra Balkanlardaki diğer etnik topluluklar tarafından kabul gören Boşnak etnik kimliğini inşa edebilmede başarılı olmuşlardır. Bu çerçevede Malcolm'un ortaya koyduğu şekilde bir Bosnalı ulusal kimliğinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak üç hâkim etnik grup olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar arasında bölünmüş Bosna Hersek vatandaşları arasında bir etnik bölünmeden bahsedilebilir.

Mladen Klemenčić Bosnalı ulusal kimliğini "üç taraflı" nitelemesiyle kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Bu da Bosna Hersek'in ulusal kimliğinin Bosna Hersek'in kurucu ulusları olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlardan müteşekkil olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bu iddiayı ispatlamakta zorluk çekmiş ve Bosna Hersek'teki söz konusu önde gelen üç etnik grubun kendine özgü birer kimliği ve kendini algılama yaklaşımı olduğunu, Bosnalı Sırların açıkça Bosnalılara karşı bir tutum sergilerken Hırvatların da Bosnalı ulusal kimliğine şiddetle itiraz ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Bosnalı ulusal kimliğine bağlılık duyan tek grubun Boşnaklar olduğunu eklemiştir. Bu bağlamda Klemenčić ortak bir Bosna-Hersekli kimliğinin bulunmadığı ve ancak üç farklı etnik topluluk olan Boşnak, Sırp ve Hırvat toplumlarına mensubiyete dayalı bireysel kimliklerin varlığından söz edilebileceği sonucuna varmıştır.¹⁰¹

Yugoslavya'da milliyetçilik değerlendirildiğinde bunu etnik kimliğin bir uzantısı olarak görmek ve temelde eski Yugoslav ulusal kimliğinin etnik kimlik ve beraberinde gelen ötekileştirmeye dayandığı argümanına varmak mümkündür. Bu noktada, ötekileştirme süreçlerini açıklama çabası içinde topluluklara etnik perspektiften bakan bu araştırma çerçevesine en iyi uyan kavramsallaştırmanın aslında etnisite ve milliyetçiliği birbirini besleyen olgular olarak gören Ranko Bugarski'ninki olduğu söylenebilir. Bugarski'ye göre etnisite tabii ve yaradılıştan gelen bir olgudan ziyade oluşturulmuş ya da başka unsurları da oluşturabilen, yapıbozuma uğrayabildiği gibi yeniden inşa da edilebilen bir olgu, çeşitli sosyal ilişkilerden doğan bir yapı olarak görülmelidir. Bugarski'nin perspektifinde hem etnisitenin hem de milliyetçiliğin özünde grubun bütünlüğünü sınırlandırarak diğerlerinden ayıran, "Bizi" "Onlardan", grubun içindekileri dışarıdakilerden, yerlileri yabancılardan ayrı tutan hudutların çizilmesi ve muhafazası yatmaktadır. Bu hudutlar kimlik ve ayrı duruşun teminatı olmalarından ötürü hayati bir önem

¹⁰¹ Klemenčić, Mladen, "The Boundaries, Internal Order and Identities of Bosnia and Herzegovina", *IBRU Boundary and Security Bulletin* (2000): 63-71.

taşımaktadır. "Bizim" kim olduğumuzu bilebilmek için "Onların" kim olduğunu bilmek gerekir. "Öz" ancak "Ötekine" atıfla tanımlanabilir. Bu bakış açısından etnisite ile milliyetçilik arasındaki fark esasen nitelikselden ziyade nicelikseldir ve milliyet her iki olgunun da altında yatan dayanışmayı açıklayabilmekte ve tam anlamıyla ortaya koyabilmektedir. Böyle olunca da milliyetçilik aktifleştirilmiş ve ideolojik boyut kazanmış etnisite halini almakta ve algılanan ulusa hizmet hedefleri ışığında bir yönelim arz etmektedir. Bir etnik grubun bir ulus halini alma potansiyeline paralel bir biçimde etnisite, etnik kimliğin artık modern ulusun, özellikle de ulus devletin alt kimliklerinden biri olduğu durumda etnik sınırların ulusal sınırlara dönüşüm sürecinde milliyetçiliğe dönüşebilmektedir. Sonraki aşamada milliyetçilik etnisiteyi işlenecek ve yönlendirilecek ham madde olarak görmekteyken, etnisite de bir yandan milliyetçilikte nihai ifadesini bulmaktadır.¹⁰²

Bazı siyaset bilimciler vatandaşlık politikaları ve sınırlar arasındaki ilişkiyi irdelemekte ve birçok durumda vatandaşlığın bireysel ya da kolektif kimlikle ülkeler arasındaki ya da ülke içindeki sınırlar açısından mühim bir rol oynadığını iddia etmektedirler.¹⁰³ Ancak Bosna Hersek'in vatandaşlık politikası son derece muğlak ve zayıf bir yapıdır ve bu durum bilhassa dışarıdan Hırvatistan ve Sırbistan'ın kendi vatandaşlık politikalarının etkisi kendisini hissettirmektedir. Bunun en iyi örneği 2009'da görülen "beyaz Schengen listesi" olayında görülebilmektedir. 2009 yılında Avrupa Komisyonu Makedonya, Karadağ ve Sırbistan'ın Schengen bölgesinde vizesiz dolaşıma izin veren beyaz Schengen listesine alınmasını öngören bir öneriyi kabul etmiştir. Ancak bu Bosna Hersek açısından bir sorun teşkil etmekteydi, zira Bosna Hersek'in aynı sürece dâhil edilmemesi Boşnakların vizesiz dolaşım kapsamı dışında bırakılması anlamına geliyordu. Hırvatistan savaş döneminden itibaren Bosnalı Hırvatlara çifte vatandaşlık vermekteydi. Dolayısıyla bu gruptaki Bosnalıların tümünün Hırvat pasaportu da bulunuyordu. Öte yandan Sırbistan da Bosna Hersek'li tüm Sırp'ların Sırp pasaport için başvuruda bulunabilmesine izin veriyordu. Dolayısıyla Bosna Hersek'in vatandaşlık politikası dahi "Bosnalı

¹⁰² Bugarski Ranko, *"Language and Boundaries in the Yugoslav Context"*, Busch Brigitta ve Helen Kelly-Holmes, (Ed.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004), 21-22.

¹⁰³ Bosniak Linda *"Denationalising citizenship"*, Aleinikoff ve D Klusmeyer (Ed.), *Citizenship today: global perspectives and practices* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2001); Caoindealbháin O. Brian, *"Citizenship and Borders: Irish national law and Northern Ireland"*, (Mapping frontiers, plotting pathways: routes to North-South cooperation in a divided island projesi kapsamında hazırlanan çalışmalar, 2006): 1-18; Brubaker Rogers, *Citizenship and nationhood in France and Germany* (Cambridge, MA: Harvard University Press 1992).

ulusunu" inşa etmede ancak çok zayıf bir araç olarak görülebilmekteydi. Zira Sırp ve Hırvat etnik-vatandaşlık politikası bir kez daha etnik duvarları kurumsal bir yaklaşımla takviye etmekte ve böylelikle Bosna Hersek içindeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri güçlü bir biçimde etkilemekteydi. Boşnak paydaşların bu hususu AB kurumları nezdinde dile getirmesi sonrasında Avrupa Komisyonu Bosna Hersek'i de diğer Balkan ülkeleriyle aynı listeye alma yönünde karar almıştı.

Bu kısımda eski Yugoslavya ve Bosna Hersek'te etnik ötekileştirme ve kimlik oluşturma süreçleri anlatılmaya çalışılmıştır. Sınırlar ve sınır belirleme süreçlerinin, belirli toplulukların Sovyet blokunun dağılması sonrasında ve uluslararası sistemin yapısında meydana gelen köklü değişikliklerin ardından karşılaşılan iktisadi ve siyasi kriz gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu durumlarda tarihi anlatıların doğurduğu sosyal-mekansal faaliyetler olduğu da gösterilmiştir. Varılan çıkarım sınırların hem küreselleşme hem de yerelleşme süreçlerinin eşzamanlı bir ürünü olduğu, bu bağlamda uluslararası sistemin yapısının yerel yapıyla ilişkilendirilmesi yönünde çabaların göze çarptığı, ve dolayısıyla sınırların hem "tepeden inme" hem de "tabandan yükselen" ilişkilerin bir ürünü olarak görülmesi gerektiği yönündedir. Ayrıca uluslararası sistemin yapısının kriz içinde olduğu durumda tüm taraflar ötekileştirme sürecinin somut biçimde uygulanması sonucunu doğuran kendi tercihlerini ön plana çıkarıcı davranışlar içinde bulunmaktadır. Uluslararası arenada ve Balkanlardaki bölgesel düzende meydana gelen değişimlerin yanı sıra etnik gruplar arasındaki husumet, siyasi ve bölgesel açıdan bölünmüş, merkezi otoritesi zayıf kalmış ve etnik ötekileştirmenin "Biz" ve "Diğerlerini" birbirinden ayıran keskin sınırlarda son derece görünür bir hal aldığı Bosna Hersek'in "küçük Yugoslavya" olarak ortaya çıkışında etkili olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.0. BOSNA HERSEK'TE ETNİK AÇIDAN HOMOJENLEŞME SÜRECİ

Bu bölümde Bosna Hersek'te ülke içindeki iç sınırların inşasının bir ön şartı olarak görülmesi gereken etnik açıdan homojenleşme süreci incelenecektir. Ampirik demografik analiz üzerinden Bosna Hersek'te farklı etnik topluluklar arasındaki sınırların oluşum sürecine odaklanılacaktır. Bosna Hersek'te etnik açıdan homojenleşme sürecinin, tek bir etnik grubun hâkimiyeti altında etnik açıdan 'temiz' bölgeler oluşturulmasını nasıl etkilediği, bu bölgelerin Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında Entiteler Arası Sınır Hattı (IEBL) olarak anılagelen siyasi-idari sınırın Dayton Barış Görüşmeleri sürecinde belirlenmesi ve Dayton Barış Anlaşmasında resmen tanınmasıyla inşasında hem bir ön koşul, hem de başvurulacak başlıca inşâ metodu olduğu ortaya konulacaktır.

Savaştan önce Bosna Hersek etnik toplulukların arazide heterojen bir dağılım sergilediği çok etnisiteli bir ülkeydi. Savaş döneminde ve sonrasında, Bosna Hersek tarihinde bir ilk olarak etnik açıdan tümüyle homojen bölgeler ortaya çıktı. Bu bölgeler büyük ölçüde etnik savaş sırasında vuku bulan etnik temizlik ve zorla göç olgularının sonucuydu. Etnik homojenleşme süreci 1992'de, savaşın başlamasının hemen ardından start aldı. Söz konusu süreç, ülkedeki demografik yapıları tümüyle yeniden şekillendirirken Bosna Hersek'in yüzyıllardır var olan birden fazla etnik grup, din ve kültürün bir arada yaşadığı bir yer olma niteliğini de sona erdirmiştir. Sırp Cumhuriyetinin kurulması, Sırpların Bosna Hersek bünyesindeki bu siyasi entitede toplanması ve etnik açıdan homojen bir yapının doğması sonucunu doğurmuştur. Sırpların etnik açıdan homojenleşmesi esasen Bosna Hersek'in diğer bölgelerinden, büyük ölçüde de Federasyon topraklarından zorunlu göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Paralel bir gelişme Boşnak ve Hırvat toplulukların Sırp Cumhuriyeti topraklarından ve Federasyonun başka kesimlerinden zorunlu göçe tabi tutulması sonucunda Bosna Hersek Federasyonunda da görülmüştür. Bu bağlamda, Bosna Hersek'te zorunlu göçler ve etnik temizlik, günümüzde Bosna'yı oluşturan bu iki entite arasındaki sınırın inşâ sürecinde büyük bir rol oynayan etnik açıdan homojen bölgelerin oluşmasını sağlamıştır.

Bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda Bosna Hersek'teki etnik homojenleşme süreci, çoğunlukla çok daha geniş kapsamlı bir etnik temizlik kavramına atıfla incelenmiştir. Bir olgu

olarak etnik temizlik, belirli bir dini, etnik ya da milli kimlikle bağlantılı kişilerin belirli bir bölgeden çıkarılmasını ifade eder. Bu terimle bir ülke ya da bölgedeki hâkim gruptan farklı bir etnik ya da dini bir gruba mensup insanların bölgeden çıkarılması ya da öldürülmesi uygulamalarına atıfta bulunulur.¹⁰⁴ Bosna Hersek'te etnik ve dini homojenleşme, savaş korkusu ve bizzat etnik temizlik süreçlerinin neden olduğu göçlerle kendisini göstermektedir.¹⁰⁵ Savaş sırasında Bosna Hersek'te meydana gelen etnik temizlik, toplam nüfusu neredeyse 4,3 milyon olan ülkede bir milyondan fazla insanın yer değiştirmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁰⁶

Burada, zorla göç ya da etnik temizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan etnik homojenleşmenin, farklı etnik ya da dini gruplara bağlı topluluklar arasındaki ötekileştirme sürecinin en şiddetli sonuçlarından biri olarak görülmesi gerektiği görüşü dile getirilmektedir. Bosna Hersek'te etnik grup kimliğine dayalı ötekileştirme toprakla ilgili ihtilafın ve etnik şiddetin de temelinde yatan olgudur. Bosna Hersek'te etnik zemine dayalı ötekileştirme 1992-1995 döneminde meydana gelen etnik çatışmaların bir ön koşulu olan, farklı topluluklar arasındaki derin kutuplaşmayı doğurmuştur. Etnik kökene dayalı bu nevi bir ötekileştirme, farklı etnik toplulukların artık aynı sınırlar içerisinde birlikte yaşayamayacağı fikri olarak tanımlanabilen ayrışmayı doğurmuştur. Bu koşullar altında ötekileştirme süreci etnik açıdan "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki ayrımla ortaya çıkar görünmekte ve grup içinde ve grup dışında kalanların tanımlanması ve bu iki kesim arasında bir sınır inşa edilmesiyle tezahür etmektedir. Etnik homojenleşme, "biz" etnik grubuna dâhil kimselerin "bizim" topraklarımızda yer bulmasının yanında etnik açıdan "ötekilerin" de topraklardan atılması mekanizmasını kapsar.

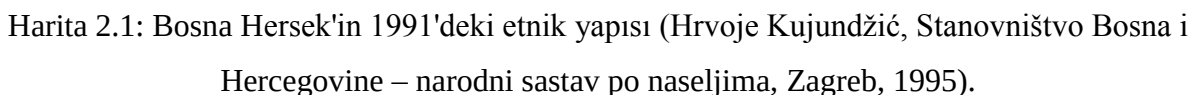
Bosna Hersek'te etnik açıdan homojenleşme sürecini anlayabilmek için savaştan önceki durumu sonrakiyle karşılaştırmak gerekmektedir. Ayrıca aynı dönemde mülteciler ve yerlerinden edilmiş insanlara odaklanan bir analizde ülke içinde meydana gelen ve demografik değişime neden olan ve savaştan önceki Bosna Hersek'in yeniden şekillendirilmesi sonucunu doğuran göçler de dikkate alınmalıdır. Bu noktada büyük ölçüde geçmişteki tabloya kıyasla nüfusun topraklar üzerindeki dağılımında ne şekilde bir değişim meydana geldiği konusuna odaklanılacaktır. Esas itibarıyla, bölgeselliğe ve etnik yapıya odaklanan bir yaklaşımda savaştan önceki ve sonraki

¹⁰⁴ Villen Bell, Andrew, *Ethnic cleansing* (New York: St. Martin's Press, 1996), 1-4.

¹⁰⁵ Kuburic, Zorica, "Ethnic and Religious Homogenization in the Bosnia and Herzegovina and the Process of Reconciliation", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, (2016), C. 36, 38-47.

¹⁰⁶ "Profile of Internal Displacement: Bosnia and Herzegovina", Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council (2003), Erişim adresi: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Bosnia-and-Herzegovina/pdf/Bosnia+and+Herzegovina+January+2003.pdf> .

Savaştan önce, etnik ayrışma olarak nitelenebilecek net sınırların olmadığı ve Bosna Hersek'teki etnik topluluklardan herhangi birinin belirli bir bölgede mutlak çoğunluğunun bulunmadığı bir

tablo hâkimdi. Bir diğer deyişle, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar toprak bazında açık bir ayrışma yaşamamıştı. Yukarıda verilen haritaya bakıldığında, 1991'e, ya da belki daha doğru bir deyişle savaşın başına kadar Bosna Hersek'te farklı etnik topluluklar arasında ayırıcı bir sınır niteliğinde herhangi bir yerden bahsetmek mümkün değildir. Sırp etnik topluluğu daha ziyade Bosna Hersek'in kuzey, kuzeybatı, doğu ve güneydoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Hırvatların büyük çoğunluğu kuzeydeki dar bir bölgede yaşamaktaydı. Bir yandan da ülkenin iç ve özellikle de güney kesimlerinde de Hırvat nüfusun yoğunluğundan bahsedilebilirdi. 1991 Nüfus Sayımı verilerine göre ülkedeki en büyük etnik grup olan Boşnaklarsa çoğunlukla ülkenin kuzeybatı ve orta kesimleriyle Sırbistan'a komşu olan doğudaki bazı bölgelerde yaşıyordu.

1991 Nüfus Sayımı rakamlarına göre Bosna Hersek'teki etnik grupların hiçbirinin ülke içinde mutlak bir çoğunluğundan bahsetmek mümkün değildir. 1991 Nüfus Sayımı verilerinden hareketle ileride Sırp Cumhuriyeti halini alacak bölgelerde yaşayan etnik grupların o dönemdeki nüfus içindeki oranlarına bakıldığında, Sırların %56,6 ile açık biçimde çoğunluğu oluşturduğu söylenebilir. Öte yandan bugün Bosna Hersek Federasyonu olarak geçen bölgede Boşnaklar yine %56,6 çoğunluğa sahipti. Hırvatlarsa toplam nüfusun %21,9'unu oluşturmaktaydı.¹⁰⁷ Ancak 1991'den 1995'e kadar devam eden savaş sonucunda bu tablo tümüyle değişmişti. Savaş, Bosna Hersek topraklarının tümünde çok sayıda insanın yerinden edilmesi ve mülteci durumuna düşmesine neden olan gelişmelerin doğurduğu ülke içinde göçleri tetiklemişti. Bosna Hersek'teki savaş döneminde ülke içinde belirli etnik kimliklerin belirli topraklarla ilişkilendiği artan bir ayrışma meydana gelmişti. Bosna Hersek'teki çatışmaların son derece etnik niteliği ışığında şiddet olayları karşısında insanların yerlerini yurtlarını bırakıp göç etmesi, etnik açıdan homojen bölgelerin ortaya çıkmasına ve böylelikle ileride Dayton görüşmeleri sırasında Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının çizilebilmesine neden olmuştu.

¹⁰⁷ "Ethnic composition of Bosnia-Herzegovina population by municipalities and settlements according to 1991 Census", Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna, 1991.

2.1. Sırp Cumhuriyetinin Etnik Açıdan Homojenleşmesi

Bir süreç olarak etnik homojenleşme Bosna Hersek'te 1991-1995 dönemindeki savaş sırasında gerçekleşse de, insanların eskiden yaşadıkları bölgelere dönüşünü engelleyen düzenlemeler nedeniyle savaştan sonra da devam etmiştir. Marinković'in belirttiği üzere, savaş sırasında etnik homojenleşme gerçekleşmişse de, savaştan sonraki dönemde mültecilerin önceden yaşadıkları bölgelere geri dönüşünün sistematik bir biçimde engellenmesi bu etnik homojenleşme sürecinin tam anlamıyla oturmasını ve kalıcılık kazanmasını sağlamıştır. Sırp Cumhuriyetindeki Sırp mültecilerin uzun dönem burada kalması esas itibarıyla güvenlik saiklerine dayanmakta, savaş döneminde ve sonrasındaki etnik gerilimlerin yanı sıra Bosna Hersek Federasyonundaki varlıklarının artık yok edilmiş olduğu gerçeği de etkisini göstermekteydi. Öte yandan Sırp Cumhuriyetindeki Sırp mülteciler çoğunlukla Bosna Hersek Federasyonunda kalan varlıklarını satma ya da Sırp Cumhuriyetindeki başka varlıklarla takas etme yoluna gitmiştir. Bosna Hersek'i oluşturan entitelerdeki böylesi bir gelişme de etnik homojenliği artırıcı etki yapmıştır.¹⁰⁸

Ülkede etnik açıdan homojenleşme sürecinin işleyişini anlatabilmek için savaştan önceki etnik yapıyı sonrakiyle karşılaştırmak gerekmektedir. Etnik homojenleşme sürecini gösterebilmek amacıyla göç analizi ve Bosna Hersek topraklarındaki mülteciler ve yerlerinden edilmiş insanların tablosu, Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki göç akışına özel atıfla ele alınacaktır. Ayrıca etnik homojenleşme olgusunu açıklayabilmek bağlamında savaştan önce ve sonra Bosna Hersek'te etnik grupların toprak üzerindeki dağılımına dair veriler karşılaştırılacaktır.

Bosna Hersek'te bu konudaki resmi veriler sadece 1991 ve 2013 tarihli nüfus sayımlarıyla toplanmıştır. 1991'le 2013 arasındaki dönemde yalnızca Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü ve Bosna Hersek Federasyonu Federal İstatistik Dairesinin tahminleri bulunmaktadır. Ancak bu tahminlere esas teşkil eden verilerin çok güvenilir olmadığı ve Bosna'yı oluşturan iki entitenin ilgili makamlarının siyasi amaçlarla verileri sık sık manipüle ettiği bilinmektedir. Bu nedenle Bosna Hersek'te gerçekleştirilen son iki resmi nüfus sayımının verileri, yani savaştan önceki 1991 nüfus sayımının verileriyle savaştan çok sonra 2013'te gerçekleştirilen nüfus sayımının verileri esas alınmıştır. 2013'te gerçekleştirilen son sayım, etnik homojenleşme sürecinin gelip

¹⁰⁸ Draško, Marinković, Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici Srpskoj (Geografsko društvo Republike Srpske, Banja Luka, 2005), 155-160.

geçici bir nitelikte olmadığını; tam aksine Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımını tümüyle değiştiren geri dönülemez bir değişim olduğunu göstermektedir.

Sırp Cumhuriyetinden göç edenlerin akışına bakıldığında ya da Bosna Hersek'in söz konusu siyasi entitesindeki mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların rakamları incelendiğinde en büyük değişimin Bosna Hersek Federasyonunda gerçekleştiği görülebilir. Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsünün 1996 tarihli verilerine göre Sırp Cumhuriyetindeki mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların toplam sayısı 419,878 idi. Bu rakamın %78,58'i Bosna Hersek Federasyonundan gelmekteydi.¹⁰⁹ Bu veriler 1 no'lu tabloda özetlenmiş olup, buradan gerek Bosna Hersek Federasyonundan gerekse eski Yugoslavya'yı oluşturan diğer cumhuriyetlerden gelen mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların tam rakamını görebilmek mümkündür.

Önceki ikameti	Sırp Cumhuriyetindeki mülteciler ve yerlerinden edilmiş insanlar	
	Toplam	Yüzde cinsinden
Bosna Hersek Federasyonu	329,932	%78,58
Sırp Cumhuriyeti	51,163	%12,18
Hırvatistan Cumhuriyeti	36,870	%8,78
Slovenya Cumhuriyeti	1,333	%0,38
Yugoslav Sosyalist Cumhuriyeti	428	%0,10
Makedonya	22	%0,01
Bilinmiyor	131	%0,03
Toplam	419,879	%100

Tablo 2.1: Sırp Cumhuriyetindeki mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların önceki ikametlerine göre dökümü, 1996 (Sırp Cumhuriyetindeki mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin dökümü, Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü, Banja Luka, 1996).

Bu nevi bir mülteci akışı Sırp Cumhuriyetindeki demografik tabloyu değiştirmiş, ve diğer bir deyişle esas itibarıyla Bosna Hersek Federasyonu kaynaklı göç Bosna Hersek'i oluşturan bu entitede Sırp etnik topluluğunun homojen yapısını geri dönülemez bir biçimde şekillendirmiştir. Bu bölgelerde yaşayan birçok Sırp savaş döneminde Sırp Cumhuriyetine kaçmış ve bu durum da

¹⁰⁹ "List of refugees and displaced persons in the Republic of Srpska", Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü (Banja Luka, 1996).

buralardaki etnik tabloyu değiştirmiştir. Bu uzun vadeli göçü akışı Sırp Cumhuriyetinin tüm coğrafyasında da nüfus yapısını baştan aşağı değiştirmiş ve Bosna Hersek'i oluşturan bu siyasi entitenin de etnik açıdan homojenleşmesi sürecini tamamlamıştır.

Bu demografik değişim bilhassa Sırp Cumhuriyetinin kurulduğu bölgenin Bosna Hersek'teki savaştan önce ve sonraki etnik yapısını karşılaştırmamız sonucunda görünür hale gelebilmektedir. Bu bağlamda 1991 tarihli ve dolayısıyla savaştan önce gerçekleştirilen nüfus sayımı ile 2013'te gerçekleştirilen son nüfus sayımının verilerini karşılaştırmak elzemdir. 1991'de, yani savaştan önce gerçekleştirilen nüfus sayımına göre bugün Sırp Cumhuriyeti olarak geçen bölgede Sırp etnik grubuna mensup kişiler toplam nüfusun %56,6'sını oluşturmaktaydı.¹¹⁰ Bosna Hersek'te 2013'te gerçekleştirilen son resmi nüfus sayımı verilerine göreyse Sırp Cumhuriyetinin toplam nüfusunda Sırp'ların oranı göz ardı edilemez biçimde artarken diğer tüm etnik grupların oranı düşmüştür. 2013 nüfus sayımına göre Sırp Cumhuriyetinde toplam nüfusun %81,5'ini Sırp'lar oluşturmaktadır.¹¹¹ Bosna Hersek'te meydana gelen bu nevi demografik değişimler, aşağıdaki tabloda yapıldığı gibi son iki nüfus sayımı verileri ışığında etnik yapının karşılaştırılmasıyla net bir biçimde ortaya konulabilmektedir.

¹¹⁰ 1991 nüfus sayımına göre Bosna Hersek'in etnik yapısı.

¹¹¹ Bosna Hersek'te nüfus, hane ve konutların sayımı – 2013, Bosna Hersek İstatistik Kurumu (Saraybosna, Haziran 2016).), 54-56.

Bölge	Etnisite									
	Boşnaklar		Hırvatlar		Sırlar		Diğerleri		Toplam	
Bosna Hersek Federasyonu	1.423.593	%52,3	594,362	%21,9	478,122	%17,6	223,997	%8,2	2.720.074	%62
Sırp Cumhuriyeti	437,379	%26,8	155,863	%9,6	918,646	%56,6	111,954	%7	1.623.842	%37
Brcko DC.	14,737	%44,05	8,408	%25,39	6,849	%20,68	3,123	%9,88	33,117	%1
Bosna Hersek	1.902.956	%43,47	760,000	%17,38	1.366.104	%31,21	347,121	%7,84	4.377.033	%100

Tablo 2.2: Bosna Hersek'in 1991'deki etnik yapısı (Belediye ve yerleşim bazında Bosna Hersek'in etnik yapısı, 1991 Nüfus Sayımı, Bosna Hersek İstatistik Enstitüsü: Bülten No.234, Saraybosna, 1991).

Bölge	Etnisite									
	Boşnaklar		Hırvatlar		Sırlar		Diğerleri		Toplam	
Bosna Hersek Federasyonu	1.562.372	%70,40	497,883	%22,44	56,550	%2,55	101,415	%4,61	2.219.220	%62,84
Sırp Cumhuriyeti	171,839	%13,99	29,645	%2,4	1.001.299	%81,51	25,640	%2,1	1.228.423	%34,78
Brcko DC.	35,381	%42,36	17,252	%20,66	28,884	%34,58	1,999	%2,4	83,516	%2,38
Bosna Hersek	1.769.592	%50,11	544,780	%15,43	1.086.733	%30,78	130,054	%3,68	3.531.159	%100

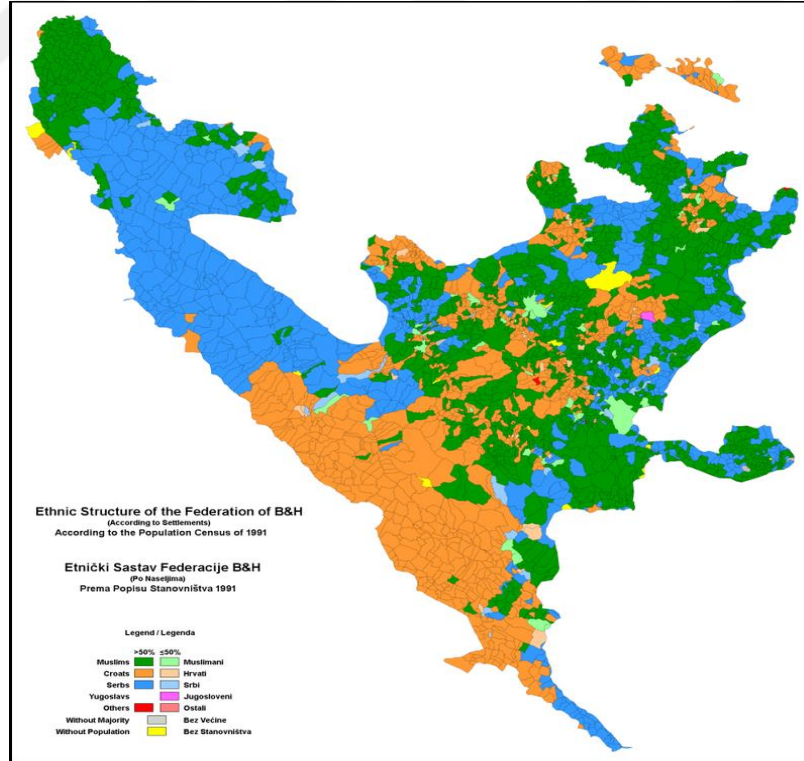
Tablo 2.3: Bosna Hersek'in 2013'teki etnik yapısı (Bosna Hersek'te nüfus, hane ve konutların sayımı – 2013, Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna, Haziran 2016).

Yukarıdaki tablolara bakıldığında savaş döneminde, yani 1991 ile 1995 arasında Bosna Hersek'te geri dönülemez bir etnik açıdan homojenleşme sürecinin gerçekleştiği açıkça görülebilmektedir. Bu dönemde nüfus yapısındaki değişimler Sırp Cumhuriyetinin etnik açıdan homojenleşmesi sonucunu doğurmuş ve bu bölgede Sırların toplam nüfus içindeki payı 1991'deki %56,6 düzeyinden 2013'e gelindiğinde %81,51 düzeyine çıkmıştır. Burada ayrıca etnik homojenleşmenin geçici bir gelişme olmayıp daha ziyade Bosna Hersek'i oluşturan iki entiteden biri olan bu yapıdaki demografik tablonun uzun vadeli bir değişiminin söz konusu olduğu da görülebilmektedir. Buna paralel olarak Sırp Cumhuriyetindeki Hırvat ve Boşnak topluluğun payında da ciddi bir gerileme söz konusu olmuştur. Örneğin, 1991'de Hırvatların toplam nüfustaki payı %9,6 iken bu rakam 2013'te gerçekleştirilen son sayıma göre %2,4'e düşmüştür. Aynı azalış trendi Boşnak etnik topluluğunda da görülmektedir. 1991'de nüfusun %26,8'ini oluşturan Boşnaklar bugün Sırp Cumhuriyetinin toplam nüfusunun sadece %13,99'udur.

Sınırın öte yanında, Bosna Hersek Federasyonunda da aynı demografik değişimler meydana gelmiş ve Sırp etnik nüfusunun payında ciddi bir düşüş görülmüştür. 1991 nüfus sayımı verilerine göre Sırlar Bosna Hersek Federasyonunda yaşayanların %17,6'sını oluşturmaktaydı. Ancak savaştan sonra gerçekleştirilen 2013 nüfus sayımında bu oran %2,55'e düşmüştür. Tüm bunlar savaş sırasında ve sonrasında Bosna Hersek'te yaşayan Sırp etnik topluluğunun mensuplarının büyük ölçüde Sırp Cumhuriyetinde yerleşme kararı aldığını, ve bu durumun da gerek Sırp Cumhuriyeti, gerekse Bosna Hersek Federasyonunun etnik-demografik tablosunu değiştirdiğini göstermektedir.

2.2. Bosna Hersek Federasyonunun Etnik Açıdan Homojenleşmesi

Sırp Cumhuriyetinde meydana gelenle esasen aynı nitelikte bir demografik değişim Bosna Hersek Federasyonunda da net bir biçimde görülebilmektedir. Bosna Hersek'te gerçekleştirilen son iki nüfus sayımı arasındaki dönemde Bosna Hersek Federasyonunda yaşayan Sırp nüfusunda ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. 1991 nüfus sayımı verilerine göre Sırlar sonradan Bosna Hersek'i oluşturan iki entiteden biri olarak Bosna Hersek Federasyonu adıyla anılmaya başlayacak bölgede yaşayanların %17,6'sını oluşturmaktaydı. Ancak savaştan sonra gerçekleştirilen 2013 nüfus sayımında bu oran %2,55'e düşmüştür. Aynı zamanda, Sırp Cumhuriyeti başta olmak üzere diğer bölgelerden de Bosna Hersek Federasyonuna ciddi bir mülteci ve yerlerinden edilmiş insan akışı meydana gelmiştir. Bosna Hersek Federasyonu aynı zamanda özellikle Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarının mensupları arasında kayda değer sayıda ülke içinde yerinden edilmiş insana ev sahipliği yapar hale de gelmiştir.

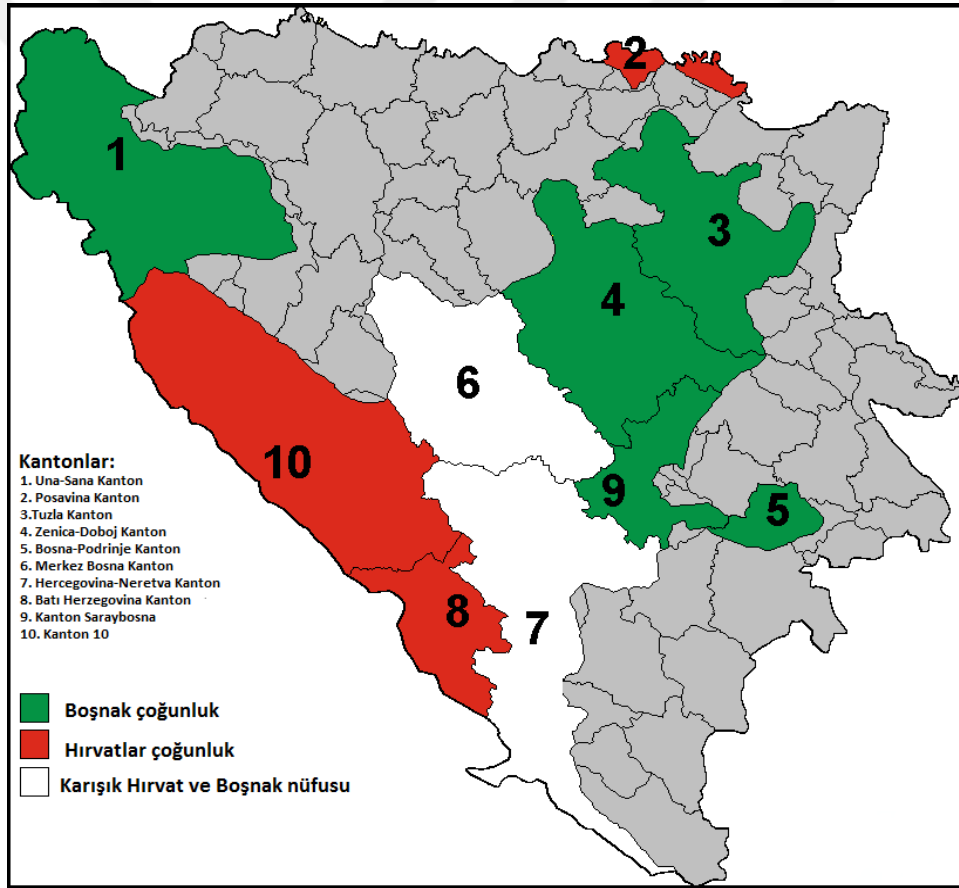
Harita 2.2: Bosna Hersek Federasyonunun 1991 nüfus sayımına göre etnik yapısı (Bosna Hersek Federasyonu Federal İstatistik Dairesi, 1991 Nüfus Sayımı, Saraybosna, 1998).

Harita 2'de mavi renk Bosna Hersek Federasyonu topraklarında yaşayan Sırp etnik topluluğunu, turuncu Hırvatları, yeşilse Boşnak etnik topluluğunun mensuplarını göstermektedir. Bu tabloya bakarak Boşnak etnik topluluğunun bu Entitenin orta ve kuzeybatı kesimlerinde çoğunluğu oluşturduğu sonucuna ulaşabiliriz. Hırvatlar esasen ülkenin güney kesimlerinde çoğunluğu oluştursalar da Boşnaklarla birlikte yaşadıkları Bosna Hersek'in orta kesimlerinde de önemli bir Hırvat etnik yoğunluğundan bahsetmek mümkündür. Ancak bu tablo savaş sırasında büyük bir değişim geçirecek ve Bosna Hersek Federasyonundaki Hırvat ve Boşnak etnik nüfusunda ciddi bir demografik dönüşüm kendisini gösterecekti. Federal Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş İnsanlar Bakanlığının 1996 verilerine göre Bosna Hersek Federasyonunda yerinden edilmiş 725,404 kişi yaşamaktaydı. Bu rakamın %66,07'si, yani 479,323 kişi Boşnak, %15,49'u, yani 112,340 kişi Hırvat, ve %11'i, yani 79,794 kişi de Sırp etnik topluluğuna mensuptu. Savaş döneminde farklı etnik grupların mensupları kendi etnik gruplarının çoğunluğu oluşturduğu ilçelere kaçmış ve böylelikle Bosna Hersek Federasyonu sınırları içinde dahi Boşnak veya Hırvat etnik çoğunluğun açık bir biçimde hâkim olduğu bölgelerle etnik homojenleşme kendisini göstermiştir.¹¹² Dolayısıyla Bosna Hersek Federasyonunda Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarının belirli bölgelerde yoğunlaşmasının yanında bu iki farklı etnik grup arasında kutuplaşmadan da söz edilebilir. İstatistiki verilere (Tablo 2 ve 3) bakarak Bosna Hersek Federasyonunda Boşnak etnik topluluğuna mensup nüfusun oranının 1991'deki %52,3 rakamından 2013'te %70,4 düzeyine geldiğini söylemek mümkündür. Benzer bir gelişme Hırvat etnik topluluğuna mensup gruplarda da yansımaları bulmuş ve bunların da toplam nüfusa oranı 1991'deki %21,9 düzeyinden 2013'te %29,65 düzeyine çıkmıştır. Bosna Hersek'i oluşturan bu iki entiteden birinde Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar bağlamında görülen bu nevi bir etnik homojenleşme ve yoğunlaşmanın yanında, net bir biçimde Boşnak veya Hırvat etnik çoğunluğun hâkim olduğu alanları ortaya çıkaran artan bir bölünme ve belirli bölgelere dayalı toplama süreci de kendisini göstermektedir.

Etnik homojenleşme süreci Bosna Hersek Federasyonu topraklarında ilk kez meydana gelirken Boşnak ve Hırvat çoğunluğun hâkim olduğu etnik açıdan 'temiz' topraklar artık somut bir olgu olarak görülmeye başlamıştır. Genellikle bölgesel ve siyasi hudutları çizmek ya da inşa etmek bağlamında Bosna Hersek Federasyonunda başvurulan temel araçsa görünmez bir hat olarak

¹¹² "Bosna Hersek Federasyonundaki mülteciler ve yerlerinden edilmiş insanların genel tablosu" (Federal Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş İnsanlar Bakanlığı: Saraybosna, 1996).

kendisini göstermiştir. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek Federasyonunda Hırvat ya da Boşnak etnik toplulukları bir araya getiren ve böylelikle Federasyon içinde dahi etnik-siyasi sınırları inşa eden kantonların tesis edilmesi yönünde bir karara varılmıştır. Bu görüşmelerde Bosna Hersek Federasyonunun 10 kantondan mürekkep olması yönünde bir karar alınmıştır [Boşnakların etnik çoğunluğu oluşturduğu 5 kanton (yeşil), Hırvatların çoğunlukta olduğu 3 kanton (kırmızı) ve Boşnak ve Hırvat nüfusun bir karışımının görüldüğü 2 kanton (beyaz)]. Harita 3 Bosna Hersek Federasyonunun siyasi tablosunu, ya da bir başka deyişle kantonlara bölünmüş görünümünü göstermektedir.

Harita 2.3: Bosna Hersek Federasyonunun kantonlara bölünmüş yapısı (Bosna Hersek Federasyonunun etnik kimlik bazında nüfusu, Bosna Hersek Federasyonu Federal İstatistik Dairesi: Saraybosna, 1998).

Kanton	Etnisite							
	Boşnaklar		Hırvatlar		Sırlar		Diğerleri	
1. Una-Sana	248,545	%72,4	9,805	%2,9	71,863	%20,9	13,104	%3,8
2. Posavina	8,102	%13,7	41,925	%70,5	6,685	%11,2	2,766	%4,6
3. Tuzla	348,034	%70,5	33,586	%6,8	64,694	%13,1	47,573	%9,6
4. Zenica-Doboj	279,565	%58,5	88,081	%18,4	70,716	%14,8	39,506	%8,3
5. Bosna-Podrinje	27,635	%68,7	80	%2	11,122	%27,7	1,368	%3,4
6. Merkez Bosna	147,623	%43,4	131,712	%38,7	40,187	%11,8	20,550	6,1
7. Herz.-Neretva	99,953	37,3	108,888	%40,7	37,674	%14,1	21,075	%7,9
8. Batı Hersek	1,611	%1,8	86,164	%96,8	231	%0,3	986	%1,1
9. Saraybosna	250,484	%50,8	34,568	%7,0	133,695	%27,1	74,236	%15,1
10. Kanton 10	12,041	%10,4	59,553	%51,5	41,255	%35,6	2,833	%2,5

Tablo 2.4: Bosna Hersek Federasyonunun kanton bazında etnik yapısına dair tahminler – 1991 tarihli nüfus sayımı (Bosna Hersek Federasyonu Federal İstatistik Dairesi, 1991 Nüfus Sayımı, Saraybosna, 1998).

Kanton	Etnisite							
	Boşnaklar		Hırvatlar		Sırlar		Diğerleri	
1. Una-Sana	246,012	%90,02	5,073	%1,86	8,452	%3,10	13,724	%5,02
2. Posavina	8,252	%18,99	33,600	%77,32	831	%1,90	770	%1,79
3. Tuzla	392,356	%88,16	23,596	%5,30	7,058	%1,59	22,022	%4,95
4. Zenica-Doboj	148,839	%82,33	21,552	%11,92	2,490	%1,38	7,898	%4,37
5. Bosna-Podrinje	22,313	%94,01	24	%0,10	885	%3,73	512	%2,16
6. Merkez Bosna	146,652	%57,58	97,629	%38,33	3,043	%1,19	7,362	%2,9
7. Herz.-Neretva	92,005	%41,44	118,297	%53,29	6,432	%2,90	5,273	%2,37
8. Batı Hersek	718	%0,76	93,725	%98,76	101	%0,10	354	%0,38
9. Saraybosna	346,575	%83,80	17,520	%4,24	13,300	%3,22	36,198	%8,74
10. Kanton 10	8,037	%9,55	64,604	%76,79	10,905	%12,96	581	%0,70

Tablo 2.5: Bosna Hersek Federasyonunda kanton düzeyinde etnik gruplara aidiyet – 2013 nüfus sayımı (Bosna Hersek'te nüfus, hane ve konutların sayımı – 2012, Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna, Haziran 2016, 55)

Tablo 4 ve 5 analiz edildiğinde, bir başka deyişle 1991 ve 2013 nüfus sayımlarının sonuçları karşılaştırıldığında Bosna Hersek Federasyonundaki Sırp nüfusta sert bir düşüş açık ve net bir biçimde görülebilmektedir. Aynı dönemde etnik homojenleşme sürecinin Bosna Hersek'i oluşturan bu entitede de, bilhassa Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar arasında vuku bulduğu gözlemi de yapılabilmektedir. Esasen Bosna Hersek Federasyonunda Boşnak ve Hırvat etnik çoğunluğa sahip ilçelerde etnik homojenleşme süreci, Bosna Hersek Federasyonu içinde bu iki etnik topluluğu birbirinden ayıran siyasi-idari sınırların çizilmesi ve gelecekte kanton halini alacak yapıların oluşması için de bir ön koşul olarak görülebilir.

Bosna Hersek'te savaşın çıkışı sonrasında tüm etnik gruplar birbirlerine karşı savaşır hale gelmişlerdir. Boşnaklar ve Hırvatlar 1992'den 1994'e kadar birbirleriyle de çatışma içinde olmuşlardır. 1994'te, diğer ülkelerin ve uluslararası kuruluşların, özellikle de ABD'nin desteğiyle, savaşta hâkim güç olarak ortaya çıkan ve askeri açıdan daha güçlü konumdaki Bosna Hersek'teki Sırlara karşı güç dengesi sağlayabilmek için Boşnaklar ve Hırvatlar kendi aralarındaki etnik çatışmaya son veren Washington Anlaşmasını imzalamışlardır. Washington Anlaşması aynı zamanda gelecekte Bosna Hersek Federasyonu halini alacak siyasi entitenin de zeminini oluşturmuştur. Ancak Boşnak ve Hırvatlar Bosna Hersek'teki Sırlara karşı birleşene kadar kendi aralarında da savaşmış, ve bu dönemde bugün Bosna Hersek Federasyonunu oluşturan topraklarda Boşnak ve Hırvat etnik gruplar açısından da etnik ve toprağa dayalı homojenleşme süreci meydana gelmiştir. Bosna Hersek Federasyonunda etnik homojenleşme tek bir etnik grubun hâkim olduğu ilçelerde yerine göre Boşnak veya Hırvat nüfusun yoğunlaşması ve böylelikle kutuplaşma meydana gelmesi şeklinde vuku bulmuştur. Bugün artık yalnızca Federasyonun orta ve güney kesimlerinde bazı bölgelerde Hırvat ve Boşnak nüfusun birlikte yaşadığı alanlara rastlanmaktadır. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında bu alanlarda Orta Bosna ve Hersek-Neretva kantonları oluşturulmuş olup, bu bölgeler günümüze kadar iki etnik grup arasındaki dengeyi muhafaza edebilmiştir. Dolayısıyla istatistiki verilerin etnik homojenleşme sürecinin yalnızca Sırp etnik topluluğunun toplandığı Sırp Cumhuriyetinde değil, Bosna Hersek topraklarının tümünde meydana geldiğini teyit eder niteliktedir. Paralel bir süreç Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarına mensup gruplar arasında etnik homojenleşme ve kutuplaşma süreci olarak Bosna Hersek Federasyonunda da meydana gelmiştir. Bu çerçevede Bosna Hersek'te meydana gelen etnik ve toprağa dayalı ayrışmanın ülke içinde gelecekteki hudut ve sınır hatlarının çiziminde belirleyici rol oynadığı söylenebilir.

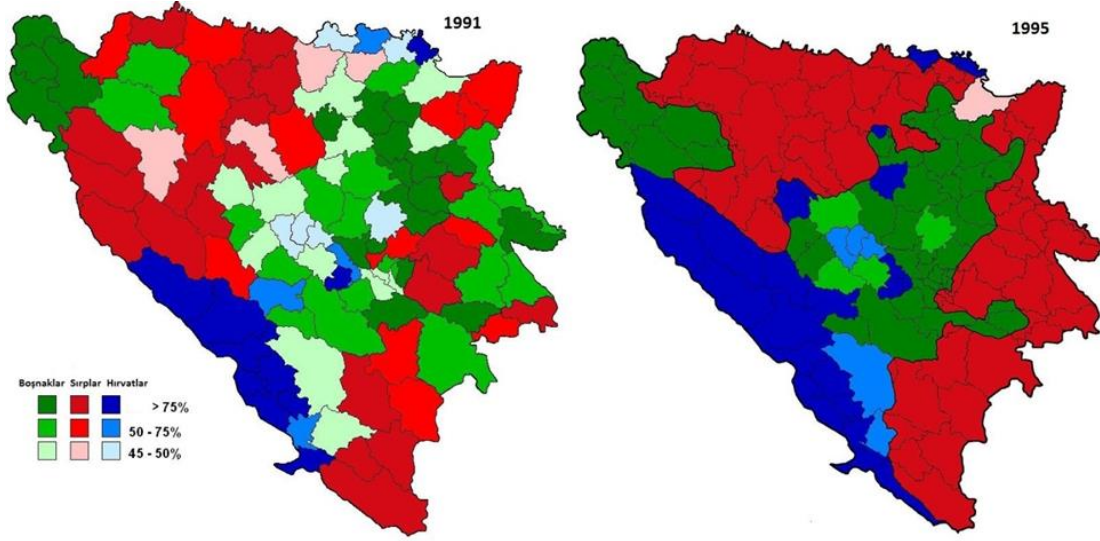
2.3. Bosna Hersek'te Etnik Açıdan Homojenleşme ve Sonuçları

Etnik açıdan homojenleşme süreci Bosna Hersek'in tümünde yaşanmış ve ülkenin demografik yapısında çok ciddi bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bu süreç savaştan önceki dönemde bilinen haliyle Bosna Hersek'i artık sadece tarih kitaplarında görülebilen bir olgu haline getirmiştir. Bosna Hersek'teki çok etnisiteli, çok kültürlü ve birden çok dinin bir arada yaşadığı yapılar geri dönülemez bir biçimde kaybedilmiş, ve bunun yerine ülkedeki farklı etnik ve dini toplulukların topraklar üzerindeki dağılımında belirli alanlarda toplandıkları bir tablo hâkim olmuştur. Etnik homojenleşme süreci, tek bir etnik grubun hâkim olduğu, etnik açıdan "temiz" diye nitelenebilecek bölgeler doğurmuştur. Böylelikle etnik homojenleşme süreci farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımını ve gerek Sırp Cumhuriyetini Bosna Hersek Federasyonundan ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının, gerekse de Bosna Hersek Federasyonunun kendi içinde bu entiteyi oluşturan kantonlar arasındaki etnik tabloya göre çizilmiş sınırların ortaya çıkış sürecini açıklayabilmektedir. Sırp Cumhuriyetinde Sırp etnik topluluğunun homojenleşmesi görülürken Bosna Hersek Federasyonunda Boşnak ve Hırvat etnik kökenden gelen topluluklar arasında hem ayrışma hem de homojenleşme yaşanmıştır.

Savaştan kaçıp sığındıkları yerde yaşamlarını sürdürmeye karar veren çok sayıda mülteci ve yerlerinden edilmiş insan istemsizce de olsa Bosna Hersek'teki bu etnik homojenleşme sürecinin aktörleri halini almışlardır. Bir yandan da Bosna Hersek'teki savaş döneminde Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Boşnak nüfusa karşı Sırp Cumhuriyeti Ordusunun zulmü ve işlediği savaş suçları da göz ardı edilemez. Srebrenica'da ve Sırp Cumhuriyetinin Sırbistan'la sınırı olan doğu kesimlerinde yapılan soykırım buralarda savaşa kadar çoğunluğu oluşturan Boşnak nüfusun sayısını büyük ölçüde azaltmıştır.

Etnik homojenleşme süreci Bosna Hersek'te ülke içindeki sınır ve hudutların inşa sürecinin başlıca ön koşulu olarak algılanmalıdır. Savaş döneminde ve sonrasında etnik açıdan "temizlenmiş" toprakların Bosna tarihinde ilk kez ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çerçevede, bu bölümde ortaya konulan başlıca argüman etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımının Bosna Hersek'teki ülke içi sınırların oluşturulmasının bir ön şartı olduğu, ve tüm bu sürecin farklı etnik toplulukların birbirinden ayrılması ve aralarında bir nevi güvenlik hissini de beraberinde getiren ve ayrıca güvenlik tehditlerini azaltma potansiyeliyle etnik çatışmaları engelleme ihtimali de olan sınırlar çizilmesi ile tezahür ettiği yönündedir. Böylelikle ülke içinde inşa edilen sınırlar

artık oralarda yaşayan halkların etnik kimliklerine uygun bir yapı izlemiş ve bu suretle söz konusu sınırların içinde "kendi" etnik topluluklarına mensup insanlarla birlikte yaşayan ve bu etnik sınırların ötesindeki "diğerlerini" dışlayan bir güvenlik hissiyatı verilmiştir.

Savaş sırasında meydana gelen demografik değişimlerin en açık gösterimi Harita 4'te verilmiştir. 1991-1995 döneminde etnik homojenleşme süreci Bosna Hersek'in demografik yapısını yeniden şekillendirmiştir. Ülkenin kuzey ve doğu kesimlerinde gelecekte Sırp Cumhuriyeti siyasi entitesini oluşturacak şekilde Sırp nüfusun etnik açıdan yoğunlaşması ve homojenleşmesi görülmektedir. Öte yandan Bosna Hersek'in orta ve kuzeybatı kesimlerinde Boşnak topluluklar ekseninde vuku bulan homojenleşme, ülkenin güney kesimlerinde Hırvat etnik topluluğunun net bir şekilde yoğunlaştığı bölgede yansımaları bulmaktadır.

Etnik homojenleşme süreci ülkenin demografik yapısını kalıcı bir biçimde değiştirmiş ve gelecekte, özellikle de Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınırın çizilmesi sürecinde büyük bir rol oynayan etnik kutuplaşmayı doğurmuştur. Ayrıca bu süreç, net Boşnak ve Hırvat etnik çoğunlukların bulunduğu siyasi-idari

kantonların oluşumuyla Bosna Hersek Federasyonunun yapısını da şekillendirmiştir. Bu bağlamda Bosna Hersek'te etnik homojenleşme sürecinin ülke içindeki sınır ve hudutların inşasının ön şartı olduğu açıktır.

Bosna Hersek örneğinden hareketle sınır inşa sürecinde kimlik ve toprağa dayalılık arasındaki yakın ilişkiyi gösterebilmek mümkündür. Sınırlar insanların etnik aidiyetleriyle ve kimlikle yakından ilintilidir. Bosna Hersek'te meydana gelen demografik değişimler Bosna Hersek içindeki sınırların çizilmesinde de zemin oluşturmuştur. Sonuçlara bakarak, Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasında çizilen sınır hatlarının tek bir etnik topluluğa mensup insanların yoğun biçimde yaşadığı bölgeleri oluşturduğu söylenebilir. Bu değişim, ülke içinde farklı etnik gruplar arasında açık bir ayrım öngören sınırların çizilmesiyle Bosna Hersek'in "küçük Yugoslavya" halini alma sürecinde ilk aşamayı temsil etmektedir. Böylesi gelişmeler ilk etapta Bosna Hersek'te etnik savaşın sonuçları olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde meydana gelen demografik değişimler doğrultusunda şekillenmiştir. Bosna Hersek'teki savaş, ülke içinde farklı etnik gruplara mensup toplulukları birbirinden ayırmayı amaçlayan siyasi-idari sınırların inşası sürecinin ön şartı olarak nitelendirilebilecek açık etnik homojenleşme sürecinde yansımaları bulan demografik değişimlere neden olmuştur.

Bosna Hersek'te ülke içindeki demografik tablodaki gelişmelere dair bu analiz kimlik ve sınır belirleme süreçleri arasındaki plansız bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bosna Hersek'teki savaşın yanı sıra güvenlik saikleri, etnik kutuplaşma ve homojenleşme süreçleriyle birlikte ele alındığında, ülke içinde farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımıyla sınır inşa süreci arasındaki yakın bağıntıyı gözler önüne sermektedir. Farklı etnik toplulukların mekansal dağılımı Bosna Hersek'te savaşın ve savaş sonrasındaki demografik gelişmelerin en önemli boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke içinde belirli etnik gruplara mensup toplulukların olağanüstü bir yoğunlaşma ve etnik homojenleşme süreci içinde olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla Bosna Hersek'te sınırların inşasının ön şartı olarak nitelenen bu olgu belirli topraklar üzerinde belirli etnik toplulukların hâkimiyeti ve etnisiteye dayalı mekansal dağılımın şekillendirdiği bir gelişme olmuştur.

Bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda bilhassa Bosna Hersek'teki etnik homojenleşme süreci, çoğunlukla çok daha geniş kapsamlı bir etnik temizlik kavramına atıfla açıklanagelmıştır. Örneğin Kejda Mulaj Bosna Hersek'teki çatışmaların etnik temizlik politikasının şekillendirdiği bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Etnik temizliğin Bosna Hersek'teki halkların

homojenleşmesinin bir aracı olarak benimsendiği argümanını savunmaktadır. Devletin farklı etnik gruplara mensup insanların aynı devlet içinde barış içerisinde birlikte yaşamasına yönelik modeller geliştirememesi ya da böylesi modeller geliştirmek istememesi etnik homojenleşme sürecinde yansımaları bulan etnik temizlik sürecini doğurmuştur. Mulaj'a göre büyük ölçüde etnik temizliğin bir ürünü olan kimlik siyaseti etnik homojenleşmeyi doğurmaktadır; o da Bosna Hersek başta olmak üzere Yugoslavya'daki sınırların yeniden çizilmesi sürecini şekillendirmektedir. Yine Mulaj'ın anlatışında, Bosna Hersek'teki etnik gruplara mensup kişiler içinde bulundukları duruma bakarak kendilerini siyasi ayrışmanın mekanizması olacak bir süreçte etnik topluluklarla özdeşleştirme yoluna gitmişlerdir. Düşman veya hedef olarak görülen "diğerlerine" ilişkin algı, önce ideolojik, sonra da fiziksel bağlamda topluluğun sınırlarının çizilmesinde işlevsel olmuştur. Bu kapsamda etnik temizlik, tek bir etnik grubun hâkim olduğu topraklar üzerinde kontrol tesis edebilmek amacıyla homojen toprakların oluşturulmasına yönelik bir stratejiden başka bir şey değildir.¹¹³ Bu görüşün aksine, Heather Rae etnik homojenleşme sürecini modern devlet inşa süreçlerinin bir parçası olarak görmektedir. Rae'ye göre yirminci yüzyıldan itibaren etnik homojenleşme, etnik temizliğin etnik açıdan "temiz" bölgeler oluşturma başlıca aracı halini aldığı devlet inşa süreçlerinde merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Rae, etnik temizlik sürecinin Yugoslavya'nın dağılmasında ve özellikle de ülke içinde etnik açıdan "temiz" homojen bölgeler ürettiği ve son tahlilde genel itibarıyla devletin kimliğini şekillendirdiği Bosna Hersek'te önemli bir rol oynadığını dile getirmektedir.¹¹⁴ Homojenleşme sürecinin etnik temizliğin bir sonucu olduğu noktasında mutabık kalmak mümkünse de, bu kısımda etnik homojenleşme sürecinin etnik temizliğin bir boyutu olup olmadığından bağımsız olarak savaşın bir ürünü olarak kavramsallaştırılması vurgulanmaktadır. Burada amaç etnik homojenleşme sürecinin Bosna Hersek'te meydana geldiğini ve ülkede, sonraki aşamada etnik temele dayalı iç sınırların oluşturulması sürecine zemin hazırlayacak bir yapı olarak etnik açıdan "temiz" bölgeleri ortaya çıkardığını göstermektir. Bu minvalde, Bosna Hersek'te farklı etnik toplulukların mekansal dağılımı, sınır belirleme süreçleri üzerinde en etkili unsur olmuştur. Ayrıca kimlik ve sınır belirleme süreçleri arasında ayrılmaz bir bağ ve karşılıklı bir ilişki olduğu da ortaya konulmuştur.

¹¹³ Mulaj, Klejda, "On Bosnia's Borders and Ethnic Cleansing: Internal and External Factors", *Nationalism and Ethnic Politics*, 11:1-24 (Routledge: Londra, 2005), 1-25.

¹¹⁴ Rae, Heather, "State Identities and the Homogenisation of Peoples" (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 165-211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.0 DAYTON BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE ENTİTELER ARASI SINIR HATTININ İNŞASI

Bu bölümde Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek içindeki sınırların inşası süreci ele alınacaktır. Bosna Hersek'te barışçıl bir çözüm bulma ve askeri çatışmalara son vermeyi amaçlayan Dayton Barış Görüşmeleri sırasında ülkenin anayasası ve toprak dağılımı bağlamında tarafların tümü için kabul edilebilir bir çözüme ulaşmak elzem hale gelmişti. Bu süreçte, ülke içindeki sınırların belirlenmesi ve inşasında, ve görüşme süreçlerine katılan taraflar arasındaki güç ilişkilerini tanımlamada başvuru kriter ve yöntemler bağlamında karşılaşılan engeller bu bölümde ele alınan sorulardan sadece birkaçıdır. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında, bugün dahi "Biz" ve "Onlar" arasındaki ayrımı tekrar tekrar üreten ve bir yandan da Bosna Hersek vatandaşlarının günlük yaşamını şekillendiren sınır belirleme sürecinde etnik kimlik önemli bir kriter olarak değerlendirilmiştir. Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden sınırla çatışma sonrası Bosna Hersek toplumunda farklı etnik grupların üyeleri arasındaki sosyal gerçekliği ve ilişkileri şekillendiren ve belirli bir toplumun kimleri kapsayıp kimleri kapsamayacağını belirleyen bir düzen tesis edilmiştir.

Dayton'da savaşın tüm tarafları Bosna Hersek'in geleceği konusunu müzakere etmiştir. Bu kapsamda yapılacak başlıca iş ülkeyi oluşturan iki entiteyi, yani Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının inşası olmuştur. Bu bölümde müzakere sürecine taraf olan tüm yerel, bölgesel ve uluslararası aktörler, bunların tercihleri ve aralarındaki güç ilişkileri, ve ayrıca yeni oluşturulan etnik sınırlar ve entiteler arası sınır hattında yansımaları bulan müzakerelerin sonuçları ele alınacaktır.

Bu bölüm esasen iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Bosna Hersek Dayton'a kadarki süreçteki gelişmeler ortaya konulacak ve her biri Bosna Hersek'teki etnik çatışmalara taraf olan tarafların biri, bazıları ya da tümünce reddedilen daha önceki barış teklifleri derinlemesine ele alınacaktır. İkinci kısımda ise Dayton Barış Görüşmeleri sırasında meydana gelen gelişmeler, özellikle de Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının belirlenmesi süreci ayrıntılarıyla ortaya konulacaktır. İkinci kısımdaki tablo bir dizi vaka

incelemesi üzerinden değerlendirilecektir: Goražde, Saraybosna ve Brčko. Goražde, Boşnak etnik topluluğunun Sırp Cumhuriyeti topraklarından çıkarılması sürecine bir örnek olarak sunulmaktadır. Goražde ilçesi Sırp Cumhuriyetinin doğu kısmında yer alan ve nüfusun çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu bir bölgeydi. Bunun yanında Saraybosna örneği şehri etnik gruplar bazında bölen ve Boşnak kısımlarının Bosna Hersek Federasyonuna katıldığı, nüfusu Sırpların oluşturduğu kısımların Sırp Cumhuriyeti topraklarında kaldığı bir sınır belirleme sürecini betimlemekte yararlı olacaktır. Ele alınacak son örnekse Brčko bölgesinde sınırın belirlenmesi sürecidir. Brčko Dayton görüşmeleri sırasında en büyük sorun olarak ortaya çıkmıştır. Zira bölgenin etnik köken açısından karma nüfusunun yanında Bosna'daki etnik savaş döneminde savaştan üç taraf arasında fiiliyatta bölünmüşlüğü buranın statüsünü belirlemeyi güçleştirmekteydi. Üstelik Brčko Bosna Hersek'teki etnik toplulukların tümü açısından çok büyük bir jeostratejik önem arz etmekteydi.

Tüm bu gelişmeler Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna vatandaşlarının etnik köken ya da kimliğinin sınır belirleme süreçleri ve ülke içindeki iç sınırların inşasında başvurulan başlıca yöntem ve kriter olduğunu net bir biçimde ortaya koyabilmek amacıyla ayrıntılarıyla açıklanacaktır. Entiteler Arası Sınır Hattı Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımını takip eder mahiyette çizilmiş olup, bu bağlamda etnisite Dayton Barış Görüşmelerinde sınır belirleme süreçlerinde uygulanan başlıca metod halini almıştır. Mutlak anlamda etnik açıdan homojen bölge diye bir olgunun Bosna Hersek başta olmak üzere hiçbir yerde var olmadığı açıktır. Sırpların kontrolü altındaki bölgelerin bazı kesimlerinde yaşayan çoğunluğun Boşnak olduğu bilinmekteydi. Bu durum bilhassa Goražde ve Saraybosna kentinin bazı bölümleri için geçerliydi. Öte yandan, Hırvatların kontrolü altındaki bölgelerin bir kısmı, Bosna'daki savaştan önce dahi Sırp etnik çoğunluğun söz konusu olduğu alanlardı. Bu bölge ülkenin kuzeybatısında Mrkonjić Grad ve Šipovo kentleri çevresinde kalan ve Dayton barış görüşmelerinde "Yumurta" adıyla anılan alandı. Dolayısıyla, bu bölümde Dayton Barış Görüşmeleri sırasında sınır belirleme sürecine zemin olarak etnik kimliğe başvurulduğu, ve böylelikle müzakerelerin taraflarının tek bir etnik grubun homojen bir biçimde yaşadığı ve bir yandan da aynı bölgeleri "ötekilerin" erişimine kapatan dışlayıcı bir perspektifle hareket ettiği bir yapı ortaya çıkarmaya çalıştığı ifade edilecektir. Bu suretle Bosna Hersek'in iç sınırlarının sınır belirleme süreçlerinde etnik kapsama ve dışlamanın ne şekilde gerçekleştiğinin en net bir örneğini ortaya koyduğu söylenebilir. Bu bölüm sınır belirleme süreçlerinin temel ekseninde

"kendinden olanı" "diğerlerinden" ayırmanın yattığını gösterecektir. Bosna Hersek'te ülke içi sınırların inşasına ilişkin süreç bağlamında sınırın bir duvar olarak "içerideki bizleri" "dışarıdaki ötekilerden" "koruyan" ve ötekileri dışlayan temel işlevi ortaya konulacaktır. Dayton Barış Görüşmelerinde sınır belirleme süreçleri bağlamında ötekileştirme esasen ve pratikte sadece etnik köken üzerinden yapılmıştır.

3.1. Tarihi Arka Plan: Dayton'a Giden Yol

Bosna Hersek'te çok partili sisteme geçiş 1990'da başlamıştır. Bosna Hersek'te yeni siyasi partilerin kurulması yılın ilk yarısında başlayan bir süreç olurken, ilk seçimler Kasım 1990'da gerçekleştirilmiştir. Çok partili sistemin gelişimi eski Yugoslavya'nın tümünde de kendisini gösteren etnik ayrışmaların takip ettiği bir süreç olmuştur. Bu kapsamda Bosna Hersek'te etnik kökeni esas alan üç siyasi parti kurulmuş ve bu partiler sırasıyla Boşnak, Hırvat ve Sırp etnik topluluğunun üyelerini bir araya getiren ve bu etnik gruplardan yalnızca birinin çıkarlarını savunmayı görev edinen yapılar halini almıştı. Belirli etnik gruplara hitap eden etnik-milliyetçi hareketler ve çıkar grupları olarak ortaya çıkan siyasi partiler şunlardı: Liderliğini Alija Izetbegović'in yaptığı ve Boşnak etnik topluluğunun çıkarlarını savunan Demokratik Eylem Partisi (SDA). Liderliğini Radovan Karadžić'in yaptığı ve Sırpı temsil eden Demokratik Sırp Partisi (SDS). Ve son olarak Bosna Hersek'teki Hırvat etnik topluluğunun çıkarlarını korumayı amaçlayan Hırvat Demokratik Birliği (HDZ).

1990'ların başlarında Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler merkezi hükûmetten bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardı. Bosna Hersek yönetimi de 1 Mart 1992'de bir bağımsızlık referandumu yapılması yönünde karar almıştı. Referandumda Boşnak ve Hırvatların desteğiyle bağımsızlık yönünde karar çıkması sonrasında bağımsızlık ilan edilmişse de Sırpların sandıklara gitmediği önemli bir not olarak düşünülmelidir.

1991 Ekim'inde Bosna Hersek parlamentosunun Sırp etnik topluluğunun desteği olmadan Egemenlik Memorandumunu kabulü sonrasında Sırp Topraklarını Savunma Gücü, Sırp çoğunluğun bulunduğu beldelerde kontrolü almaya başlamış ve böylelikle gelecekte Sırp Cumhuriyetinin kuruluşunun ilk adımlarını atmıştı. Bosna Hersek'teki Hırvat toplumu da aynı şekilde davranarak kendi askeri gücü olan Hırvat Savunma Konseyini, ve bundan kısa süre sonra

da Hersek-Bosna Hırvat Toplumu yapısını oluşturmuştu. Boşnaklar da Bosna Hersek Ordusu adını alan kendi askeri güçlerini oluşturmuşlardı. Bosna Hersek 3 Mart 1992'de resmen bağımsızlığını ilan etmiş ve takip eden ay içinde, 6 Nisan 1992'de uluslararası toplum tarafından tanınmıştı. Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan ettiği gün Sırp da Sırp Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan ederek yanıt vermiş ve bu gelişme Bosna Hersek'te etnik savaşın başlangıcı olmuştu. Bir yandan da Hırvatistan ve Sırbistan'ın da Bosna Hersek'teki ihtilafta taraf niteliğinde olduğunun ayrımında olmak da gerek. Hırvatistan, HDZ üzerinden Hırvat etnik topluluğuna siyasi destek vermenin yanında Hırvat Savunma Konseyine de askeri yardım sağlıyordu. Sırbistan ise özellikle Yugoslavya Halk Ordusu (JNA) üzerinden Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuna açıktan askeri ve diğer türlü desteklerini esirgemiordu.

Bosna Hersek'te savaş 1992-1995 döneminde devam etmişti. Çatışmalara taraf olan üç etnik grubun da kendine has hedefleri vardı. Sırp da Yugoslavya çatısı altında kalmak ya da kendi bağımsız Sırp Cumhuriyetlerini kurmak istiyordu. Boşnaklar Yugoslavya'da ayrılarak güçlü merkezi bir yapısı olan bağımsız bir Boşnak devleti kurmak arzusundaydı. Son olarak Hırvatlar da kendi kontrollerindeki bölgeleri ülkeden kopararak Hırvatistan ile birleşme arayışındaydı.

Dayton Barış Anlaşması ile sona eren Bosna Hersek'teki etnik savaşın başından sonuna kadar çeşitli barış teklifleri sunarak barışçıl çözümler bulmaya çalışan uluslararası toplumun ve diplomasinin çabaları da burada not edilmelidir. Avrupa Topluluğu, Birleşmiş Milletlerle birlikte hareket ederek Bosna Hersek'teki krizi çözüme kavuşturmak üzere bir dizi arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. 1992-1995 döneminde tarafların en az birinin kabul etmediği dört farklı barış önerisi masaya getirilmişti. Söz konusu barış önerileri Carrington-Cutileiro Planı (1992), Vance-Owen Planı (1993), Owen-Stoltenberg ya da AB Eylem Planı (1993) ve Temas Grubu Planı (1994) olarak anılmaktadır. Masaya getirilen tüm barış önerileri tek bir etnik grubun hâkim olduğu topraklar oluşturmak amacıyla etnik kriterler ışığında düzenlemeler öngörmekteydi.¹¹⁵

¹¹⁵ Owen, David, *Balkan Odyssey: An uncompromising personal account of the international peace efforts following the breakup of former Yugoslavia* (New York: A Harvest Book, 1995), 374-378.

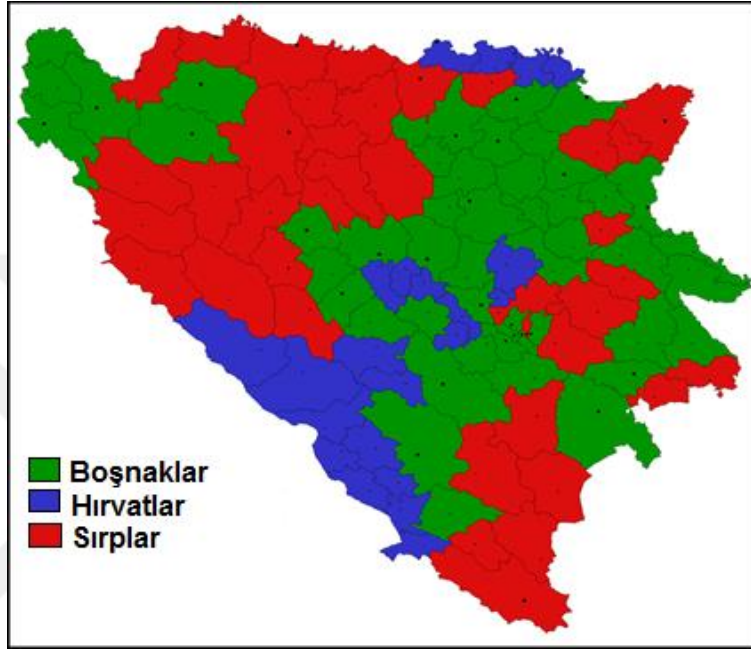
3.1.1. Carrington-Cutileiro Planı

Carrington-Cutileiro planı (Şubat – Mart 1992) arabuluculuk inisiyatifi krizin ortaya çıkmasının hemen ardından Bosna Hersek'te silahlı çatışmaların patlak vermesini önleme amacı gütmektedir. İhtilaftan çıkış için arabuluculuk rolünü üstlenenler Portekiz Büyükelçisi ve Avrupa Topluluğunun (AT) Bosna Hersek'ten sorumlu komisyonu üyesi Jose Cutileiro ile Lord Carrington olarak bilinen ve diğer AT arabulucusu olarak çaba sarf eden Peter Alexander Rupert Carrington idi. Lizbon Anlaşması olarak da anılan barış önerisi Şubat 1992'de düzenlenen AT Barış Konferansı kapsamında masaya getirilmişti. Bu barış önerisini formüle ederken Carrington ve Cutileiro ülkenin siyasi gerçeklerini kabullenmiş ve ülkedeki çatışmaların etnik zemine dayandığı perspektifinin yanında koalisyon kapsamında güçlerin paylaşımına yönelik bir düzenlemenin her üç etnik grubun da toprakları kendi aralarında paylaşması sonucunu doğuran üçe bölünmüş bir devleti ortaya çıkaracağını teslim etmişti. Bu ilkelerden hareketle Carrington ve Cutileiro tüm idari düzeylerde etnik esasa dayalı güç paylaşımı ve merkezi hükûmetin yetkilerinin yerel etnik topluluklarca paylaşılacağı bir yapı önermişti. Bir yandan da Bosna Hersek'teki tüm ilçe ya da kantonların açıkça belirlenen etnik sınırlar tahtında Boşnak, Hırvat ya da Sırp bölgeleri olarak sınıflandırılması öngörülmüştü.¹¹⁶

11 Mart 1992'de Sırp Cumhuriyeti Meclisi önerilen planı reddedip yerine kendi haritasını sunmuş ve bir dizi kentin etnik açıdan bölündüğü ve Hırvatlarla Boşnakların Bosna Hersek'in orta kesiminde bölük pörçük ve izole bir dizi beldede kaldığı bu haritada Bosna'nın topraklarının neredeyse üçte ikisinin Sırp Cumhuriyetine bırakılmasını talep etmişti. Bu karşı öneri ise Cutileiro tarafından reddedilmişti. Ancak Cutileiro yine de ülkeyi oluşturan üç temel birimin yine etnik ilkelere dayalı olarak şekillendiği revize bir plan ortaya koymaktan da çekinmemişti. Bu revize plana göre Bosna Hersek, açıkça Boşnak, Hırvat ve Sırp etnik çoğunlukların bulunduğu kantonlara bölünecekti. 18 Mart 1992'de Alija Izetbegović Boşnaklar adına, Radovan Karadžić Bosnalı Sırpolar adına, Mate Boban da Bosnalı Hırvatlar adına bu anlaşmaya imza koymuştu. Ancak 28 Martta Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Izetbegović ve Bosnalı Hırvatların litedi Mate Boban bu mutabakattan çekilerek imzalarını geri almış, gelecekteki müzakerelerde

¹¹⁶ Greenberg, C. Melanie ve McGuinness, E. Margaret, "From Lisbon to Dayton: International Mediation and Bosna Crisis", Words Over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict (New York: Rowman & Littlefield Publishers INC.), 45.

daha kazançlı çıkabilmek ümidiyle Bosna Hersek'in herhangi bir biçimde bölünmesine karşı çıktıklarını duyurmuşlardı.¹¹⁷

Harita 3.1: Carrington-Cutileiro Planında Bosna Hersek için öngörülen harita
(Luke De Paul, The 1992 Carrington-Cutileiro Peace Plan, Kasım2015).

Carrington-Cutileiro Barış Planı yakından incelendiğinde bu iki diplomatın Bosna Hersek'in 1991'deki nüfus sayımı verilerine atıfla ülkenin etnik yapısı tahtında çizdiği bir haritaya göre şekillenmesinin öngörüldüğü anlaşılabilmektedir. Önceki bölümdeki 1 ve 4 no'lu haritalara bakıldığında Bosna Hersek'teki etnik savaşa dur demek için ilk günlerde öngörülen sınır belirleme süreçlerinde hâkim olan metodun etnik kimliğe dayandığı ve Bosna Hersek'teki etnik grupların toprak üzerindeki dağılımına atıfta bulunduğu görülebilmektedir.

¹¹⁷ Glaurdić, Josip, Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia (Londra: Yale University Press, 2011), 294.

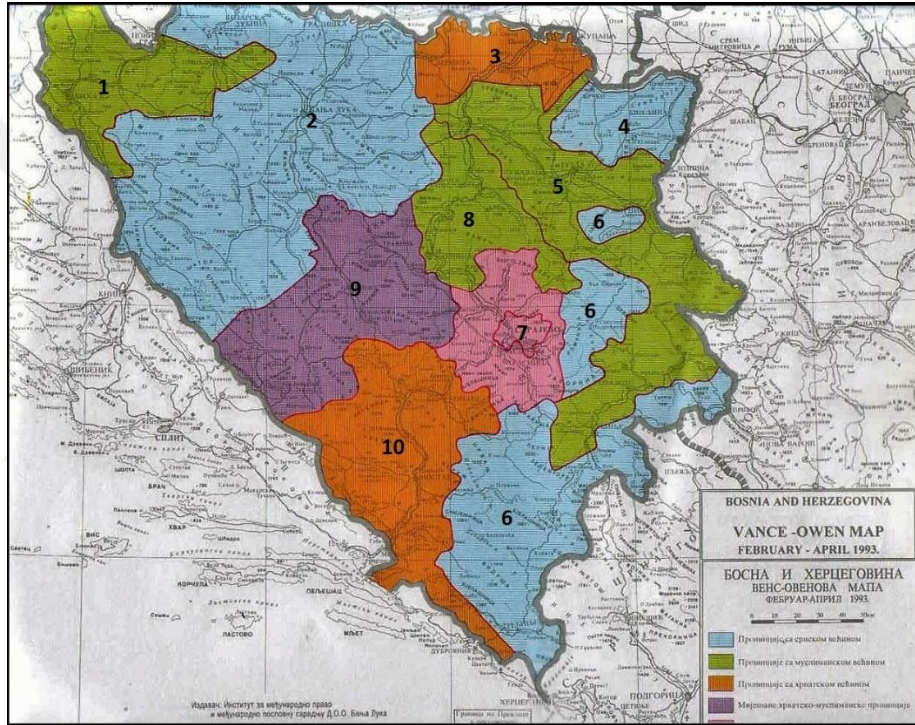
3.1.2. Vance-Owen Planı

Vance-Owen planı (Eylül 1992 – Haziran 1993), Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletlerin Bosna'daki etnik savaşı sona erdirmeye yönünde ikinci çabası olarak değerlendirilebilir. 3 Eylül 1992'de, Birleşmiş Milletler ile birlikte hareket eden Avrupa Topluluğu Londra'da Eski Yugoslavya Uluslararası Konferansını (ICFY) düzenlemiştir. Konferans başkanlığını AT'yi temsilen İngiltere Parlamentosunun eski üyelerinden ve Dışişleri Bakanı Lord David Owen ve Birleşmiş Milletleri temsilen eski ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance yapmaktaydı. İkili kalıcı bir ateşkes sağlamak ve Bosna Hersek'te halihazırda meydana gelmiş bulunan etnik temizliğin etkilerini ortadan kaldırmak amacını güdüyordu. Eski Yugoslavya Uluslararası Konferansına kadar bağımsızlığını ilan etmiş bulunan Sırp Cumhuriyeti, Yugoslav Halk Ordusunun da büyük desteğiyle Bosna Hersek'te büyük topraklar üzerinde kontrol tesis etmeyi başarmıştı. Bosna Hersek topraklarının yüzde 70'inden fazlasının kontrolünü ellerine geçirmiş bulunuyorlardı. Bir yandan da Bosna'daki çatışmaların tüm tarafları etnik temizliğe yaygın bir araç olarak başvuruyordu. Vance-Owen barış planında ülkenin on kantona bölünmesi, bunlardan üçünde Sırpların, ikisinde Hırvatların, üçünde Müslümanların çoğunluğu oluşturması, bir kantonda ise Hırvat ve Müslümanların birlikte çoğunluk olması öngörülüyordu. Saraybosna ise her üç etnik grup arasında güç paylaşımı öngören bir düzenlemeye göre yönetilecek onuncu kanton olacaktı. Ayrıca ilçe statüsüne sahip olması planlanmaktaydı. Bosna Hersek Cumhuriyeti merkezi hükûmeti zayıf bir yapı arz edecek ve kantonlar önemli yetkileri ellerinde tutacaktı.¹¹⁸

Greenberg ve McGuinness'e göre Vance-Owen barış planı sadece Bosnalı Hırvatlar açısından kabul edilebilir görülüyordu. Zira plan bu gruba doğrudan doğruya Hırvatistan'la sınırdaş olan ve Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu büyük bir toprak bırakıyordu. Boşnaklar güçlü bir merkezi hükûmet öngörmediği ve Sırp güçlerin ele geçirdiği toprakların tümünün iadesini sağlamayacağı için ilk etapta plana sıcak bakmıyorlardı. Ancak müzakerelerin sonunda Vance-Owen Planına imza koydular. Öte yandan ülkenin yüzde 70'ini ellerinde bulundurmalarına rağmen planda ancak yüzde 43'lük bir bölümün kendi kontrollerine bırakılmasının öngörülmesiyle tam anlamıyla hayal kırıklığına uğramıştı. Karadžić ilk başta plana imza koymayı reddetti ve planın Bosnalı Sırp Meclisi ya da yeni kurulan Sırp Cumhuriyeti Meclisinin onayına sunulması

¹¹⁸ Bertrand, G. Ramcharan (Ed.), The International Conference of the Former Yugoslavia (Londra: Kluwer Law International), C. II, 1303-1615.

gerektiğinde ısrarcı oldu. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde plan Sırp Cumhuriyeti Meclisince reddedildi. 18 Haziran tarihinde Lord Owen planın resmen "akamete uğradığı" açıklamasını yapacaktı. Bu noktada Vance ICFY sürecindeki görevinden ayrıldığını açıklayacak ve yerini Thorvald Stoltenberg'e bırakacaktı. 1 Nisan 1993'te Cyrus Vance de BM Genel Sekreteri Özel Temsilciliği görevinden istifa ettiğini açıklayacak ve onun yerine de Norveç Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg atanacaktı.¹¹⁹

Harita 3.2: Vance-Owen barış planı (Institute for International Law and International Business Cooperation, Banja Luka)

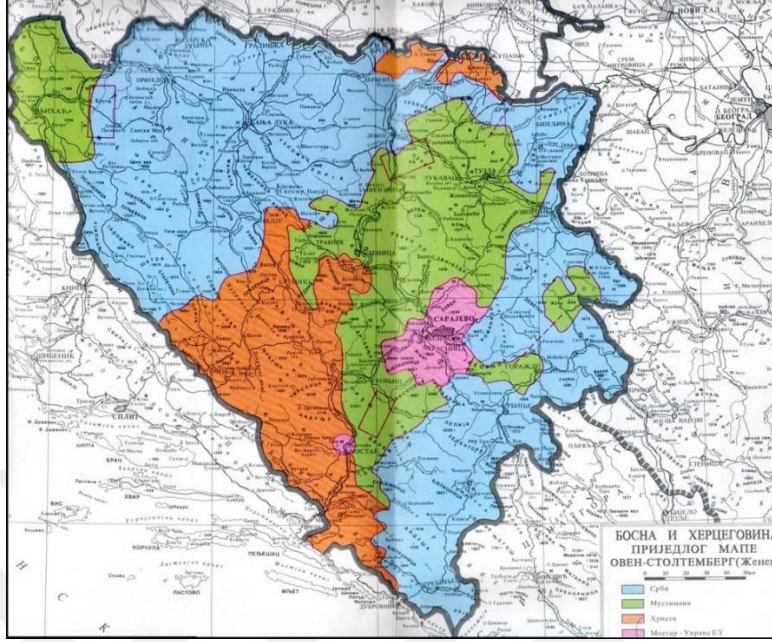
3.1.3. Owen–Stoltenberg Planı

Owen–Stoltenberg planı (Temmuz – Ağustos 1993), Bosna Hersek'teki savaşa bir son vermeye yönelik üçüncü girişimdi. Ancak Owen-Stoltenberg planı üzerinde görüşmeler yapılabilene kadarki dönemde Bosna'daki etnik savaşa ciddi değişimler söz konusu olmuştu. 1993 baharında

¹¹⁹ Greenberg ve McGuinness, From Lisbon to Dayton, 49.

Vance-Owen planının başarısızlığa uğraması sonrasında Sırp güçleri Doğu Bosna'da Boşnakların elinde kalan son bölgeleri de ele geçirmiş ve buralarda sistemli bir etnik temizlik uygulamaya başlamıştı. Birçok Boşnak Srebrenica'ya kaçmak zorunda kalmış ve bazı tahminlere göre bölgedeki köy ve kasabalardaki etnik temizliğin 60,000 kadar Boşnağı etkilediği görülmüştü. Srebrenica'da Boşnakların kontrolünde kalan izole bölge için BM tarafından koruma ve savaşın sonuna kadar "güvenli bölge" statüsü verilmişti. Birleşmiş Milletler Koruma Kuvvetlerinin (UNPROFOR) Boşnakların elinde kalan ve Sırp askeri güçleriyle çevrelenen bu izole bölgeyi koruması öngörülüyordu. Öte yandan zaten kırılğan bir yapı olan Hırvat-Boşnak ittifakı da çözülmüş ve Hırvatlar Hırvatistan'a komşu olan topraklarda etnik temizliğe başlarken Boşnaklar da kendi kontrolleri altındaki bölgelerden diğer etnik grupları uzaklaştırmak için etnik temizliğe başvurur olmuştu. 20 Ağustos'ta BM arabulucuları Thorvald Stoltenberg ve David Owen, Bosna Hersek'i üç mini etnik devlete ayıran ve Bosnalı Sırlara ülke topraklarının yüzde 52'sini, Müslümanlara yüzde 30'unu, Bosnalı Hırvatlara da yüzde 18'ini bırakan bir haritayı taraflara sunmuştu. Sunulan çözüm, etnik temizlik süreciyle meydana gelen değişimleri ve Bosna'daki etnik çatışmaların tarafları arasındaki güç dengelerini yansıtmaktaydı. Plan Bosna Hersek'in federal bir siyasi yapıda olmasını ve Saraybosna'ya bir ilçe statüsü verilmesini öngören "üç cumhuriyetten oluşan bir birlik" olarak tasarlanmıştı. Sunulan önerilerin büyük hayal kırıklığına uğrattığı Boşnaklar 29 Ağustos 1993'te planı reddetmişti.¹²⁰

¹²⁰ Owen, Balkan Odyssey, 239-273.

Harita 3.3: Owen-Stoltenberg barış anlaşmasında Bosna Hersek için öngörülen harita (Institute for International Law and International Business Cooperation, Banja Luka)

3.1.4. Temas Grubu Planı

Temas Grubu planı (Şubat – Ekim 1994), Bosna Hersek'teki savaşa bir son vermeye yönelik dördüncü girişimdi. Önceki girişimlerde Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletler çatışmanın tarafları arasında başlıca arabulucu rolünü üstlenmişti. 1994'ten itibaren Amerika Birleşik Devletleri Bosna Hersek'teki ihtilafa çözüm getirme çabalarında liderlik rolünü üstlenmeye başlamıştı. Çatışmanın tarafları arasında güç dengesi yaratmak ve Sırp tarafının avantajını ortadan kaldırmak üzere Uluslararası Toplum ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri çatışmada aktif bir rol almaya başlamış ve Bosna Hersek'teki Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar arasında askeri ve siyasi bir birliğin kurulmasına ciddi bir destek vermişti. Bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri Bosna Hersek'teki Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki çatışmaya son veren Washington Anlaşmasının kabulü için taraflara baskı yapmaya başlamıştı. Washington Anlaşması Bosna Hersek Cumhuriyeti ile uluslararası toplum tarafından tanınmayan Herzeg-Bosna Hırvat Cumhuriyeti arasında ateşkes sağlamak üzere 18 Mart 1994'te Washington'da imzalanmıştı. Anlaşmaya Bosna Başbakanı Haris Silajdić, Hırvat Dışişleri Bakanı Mate Granić

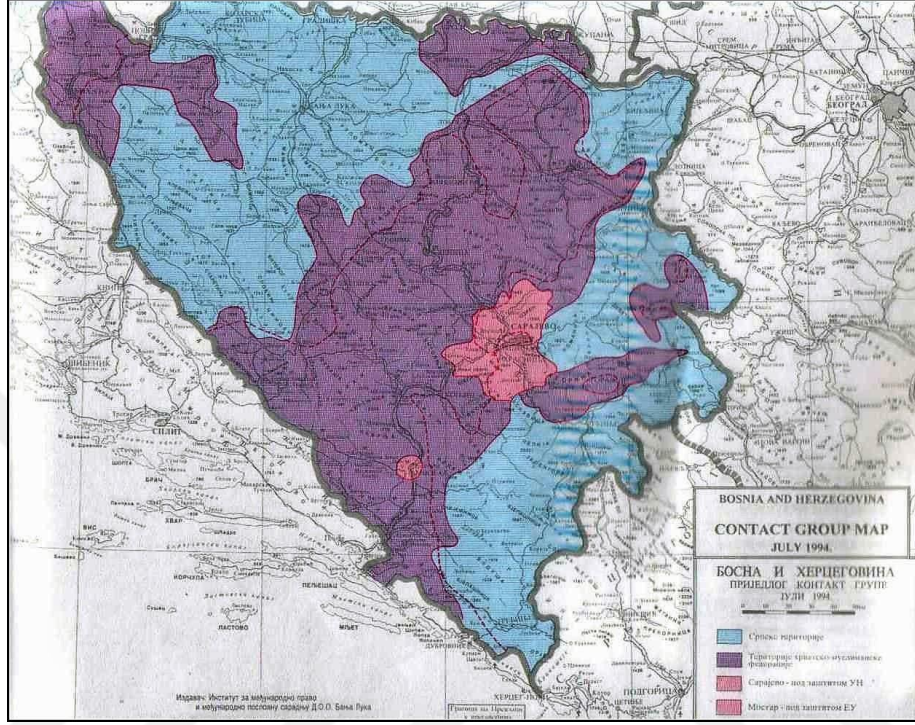
ve Herzeg-Bosna Cumhurbaşkanı Krešimir Zubak imza koymuştu. Anlaşma kapsamında Hırvat ve Bosna hükûmetine bağlı güçlerin elindeki bölgeler on özerk kantona bölünmekte ve Bosna Hersek Federasyonu kurulmaktaydı. Kanton sistemi ilgili bölgede bir etnik grubun diğerine nazaran hâkim pozisyonunu resmiyete dökmek üzere öngörülmüştü ve Bosna Hersek Federasyonu içinde Boşnak ve Hırvatların toprak üzerindeki etnik dağılımı ışığında şekillendirilmişti. Anlaşmanın tarafları Bosna Hersek Federasyonunun on kantona bölünmesini, bunlardan beşinde Boşnakların üçüneyse Hırvatların çoğunlukta olmasını kabul etmişti. İki kantonda ise Boşnak ve Hırvatlar birlikte çoğunluğu oluşturacaktı.¹²¹ Hırvat ve Boşnak etnik toplulukların müzakereler üzerinden Sırlara karşı gevşek de olsa askeri bir ittifak içine girmesiyle Federasyonun Hırvat ve Boşnak toplulukların birlikte sahiplendiği bir yapı olduğu aşikar olmuştu. Savaş sırasında Bosna Hersek Federasyonu topraklarında dahi görülen nüfus değişimleri ve etnik temizlik sonucunda kantonlar çok daha homojen bir niteliğe kavuşmuş ve etnik toplulukların kendi kendilerini idare etmeleri ilkesine dayalı bir yapı kazanmışlardı.¹²²

Washington Anlaşmasının imzalanması sonrasında Boşnak ve Hırvatlar Sırlara karşı güçlerini birleştirmiş ve özellikle Bosna Hersek'in kuzeybatı kesimlerinde daha fazla toprağın kontrolünü ellerine geçirmişlerdi. Bosna Hersek Federasyonunun kurulması ve ortak Federal silahlı kuvvetlerin kaydettiği ilerleme sonrasında Temas Grubu Planı başlığı altında barış müzakerelerine dördüncü kez başvurulmuştu. Temas Grubu ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan oluşmaktaydı. Şubat-Ekim 1994 döneminde grup Bosna Hersek'teki çatışmanın anlaşmayla çözüme kavuşturulması yönünde ciddi bir ilerleme kaydetmişti. Temas Grubu planı da Bosna'daki savaşı sona erdirmekte muvaffak olamamıştı. Ancak yukarıda değinilen diğer barış önerilerine kıyasla Temas Grubu planı gelecekteki müzakereler, özellikle de Temas Grubunu oluşturan beş ülkenin (Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri) Dışişleri Bakanları ile üç ülkenin (Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan, ki o dönemde halen Yugoslavya adıyla anılmaktaydı) liderlerinin Bosna topraklarının Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında yüzde 51-49 oranında paylaşılması yönünde resmi bir mutabakata vardığı Dayton Barış Görüşmeleri esnasında etkili olan tespitleri masaya

¹²¹ "Washington Agreement on Bosnia and Herzegovina" (Washington: United States Institute of Peace, 1994).

¹²² Burg, L, Steven ve Paul, Shoup. 1999. "The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention" (1999), Erişim adresi: <http://www.columbia.edu/cgibin/cul/resolve?clio4249435> (18 Nisan 2017).

koyabilmişti.¹²³

Harita 3.4: Temas Grubu planı (Institute for International Law and International Business Cooperation, Banja Luka)

Sırp lar tarafından Srebrenica'da gerçekleştirilen katliamda 8,000 Boşnak hayatını kaybetmişti. Srebrenica'nın Birleşmiş Milletler koruması altındaki bir bölge olması uluslararası toplumun yüzüne bir tokat gibi gerçekleri vurmuştu.¹²⁴ Bu trajedi Uluslararası Toplumun müdahalesini tetikleyen ve Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde Batılı güçlerin NATO'nun hava saldırıları üzerinden Sırlara baskı uygulamasıyla gerçekleşen müdahalesinin yolunu açan gelişmeydi. Ayrıca BM barış gücü askerlerini rehine almak ve bunları muhtemel NATO saldırılarına karşı bir güvence olarak kullanmak da uluslararası toplumun daha da sert bir tepki vermesi sonucunu doğurmuştu.¹²⁵ Bosna Hersek'teki uluslararası müdahale tüm tarafları müzakere masasına oturmaya ve ülkedeki etnik çatışmalara son vermek üzere barışçı bir çözüm aramaya zorlamıştı. Artık Dayton'daki nihai barış görüşmeleri için zemin hazırды.

¹²³ Holbrooke, Richard, To End A War (New York: Random House, 1998), 54-59.

¹²⁴ Silber, Laura ve Little, Allan. Yugoslavia: Death of a Nation (Londra: Penguin Books, 1996), 345.

¹²⁵ Betts, K. Richard, "The Delusion of Impartial Intervention", *Foreign Affairs*, 1994, C. 73, s. 24.

3.2. Dayton Barış Görüşmelerinde Sınır Belirleme Süreçleri

Bu kısımda Dayton Barış Görüşmelerinde sınır belirleme süreçleri ele alınacaktır. Bu noktada ülkeyi oluşturan iki entiteyi, yani Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının (IEBL) inşası sürecine özellikle odaklanılacaktır. Bu bölümde Dayton Barış Görüşmelerindeki sınır belirleme sürecine ilişkin daha geniş bir perspektif ortaya konulmaya ve kimliğin IEBL'nin çizilmesinde nasıl başlıca kriter halini aldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Aşağıda da görüleceği üzere, Dayton Barış Görüşmeleri sırasında sınır belirleme süreçlerinin başlıca amacı Bosna Hersek'te etnisiteye dayalı ve net sınırlarla birbirlerinden ayrılan siyasi ve idari birimlerin oluşturulması olmuştur. Sınır inşa sürecinde etnik kimlik başvuru önünde gelen yöntem olmuş ve farklı etnik toplumlara ait grupları birbirinden ayıran sınırların oluşturulmasını sağlamıştır.

Önceki bölümde de gördüğümüz üzere Uluslararası Topluluk Bosna Hersek'teki çatışmaları iki boyutlu barış çözümleri sunarak sona erdirmeye çalışmıştır: bunlardan ilki Bosna Hersek'teki farklı etnik grupların toprak üzerindeki dağılımını belirlemek, ikincisi de Bosna'daki etnik çatışmanın tarafları arasındaki güç ilişkilerini düzenlemektir. Bu kısımda aynı kriterlerin Dayton Barış Görüşmelerinde sınır belirleme süreçleri için de geçerli olduğu gösterilecektir.

Uluslararası Toplum Bosna Hersek'teki savaşı sona erdirmek için dört barış önerisi sunmuş, ancak bunların tümü sonuçta akamete uğramıştır. Dayton Barış Görüşmelerinde rol alan taraflar Temas Grubunun üyeleri olan Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya idi. Bazı kaynaklara göre Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Amerika Birleşik Devletleri ve yeni Clinton Yönetimi genel itibarıyla Temas Grubunu göz ardı etme ve müzakere sürecini daha komplike bir hale getirmesinden çekindikleri bu grupla mümkün olduğunca az istişare içinde olma yolunu seçmiştir. Dayton'un özellikle Clinton Yönetiminin dış politikasında, ve genelde de Amerika'nın dünyadaki rolü bağlamında bir dönüm noktası olduğu görülebilmektedir. Bosna Hersek'teki etnik savaşı sona erdirmek Başkan Clinton'un ilk dış politika başarısı olarak nitelenmektedir.¹²⁶ Bu uluslararası güçlerin yanı sıra müzakere süreçlerinin tarafları arasında (Hırvatistan Cumhurbaşkanı ve Bosnalı Hırvatların temsilcisi) Franjo Tudjman, (Yugoslavia Cumhurbaşkanı ve Bosna Hersek'teki Sırpların temsilcisi) Slobodan Milošević ve Bosna

¹²⁶ Chollet, Derek, The Road to the Dayton Accords: A Study of American Statecraft (New York: Palgrave MacMillan, 2005), 201.

Hersek'teki Boşnakların temsilcisi ve ülkenin Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović de yer almaktaydı.

Geçmişteki barış önerileri arasında sadece Temas Grubunun hazırladığı plan Dayton Barış Görüşmeleri üzerinde etkili olabilmişti. Haziran 1994'te Temas Grubu barışa ilişkin çeşitli kural ve ilkeleri ortaya koymuş ve bu bağlamda Bosna Hersek'in topraklarının yüzde 51'inin Boşnak-Hırvat federasyonuna, yüzde 49'unun da Bosnalı Sırlara verildiği bir bölümlenme öngörmüştü. Bu yaklaşım "iki entiteden oluşan bir Bosna Hersek'in oluşturulmasına yönelik anlaşma" olarak anılmaktaydı.¹²⁷ Amerika Birleşik Devletlerinin tüm tarafları müzakereye ve bir barış anlaşması üzerinde mutabakata varmaya zorlayabilmesinde etkili olan başlıca araç Amerika Birleşik Devletlerinin Boşnaklara sağladığı ekonomik destek, NATO kanalıyla uygulamaya geçirilen ateşkes, ve askeri yardım unsurlarından oluşan iki boyutlu yaklaşımdı. Bir yandan da Sırbistan'ın yaptırımlardan kurtulması ve Bosna Hersek'teki Sırp toplumunun Sırp Cumhuriyetinin kurulması yoluyla güvence altına alınan yasal ve toprağa dayalı haklardan yararlanabilmesi öngörülmekteydi. Hırvatistan da Avrupa entegrasyon sürecine hız kazandırılmasıyla ödüllendirilecekti. Öte yandan müzakere sürecinin taraflarının işbirliğine yanaşmaması durumunda Amerika Birleşik Devletlerinin onlara yaptırım uygulama kararlılığı da aşıkardı. Bu çerçevede Sırların müzakerelerin önünü tıkaması durumunda ABD yaptırımlara devam etmeye ve Boşnaklara Bosna'daki Sırlar karşısında NATO'nun askeri desteğini vermeye hazır olduğu görülmüyordu. Boşnak tarafının anlaşmaya yanaşmaması durumundaysa ABD Sırbistan'a uygulanan ambargoyu kaldıracak ve Boşnaklara askeri destek vermeyecekti.¹²⁸

Müzakerelerde rol alan ABD ekibine liderlik eden Richard Holbrook'un karşılaştığı sorunlar esasen üç başlık altında toplanabilir. Öncelikle savaşa son vermek ve pratikte Bosnalı Sırların elinde rehine konumunda olan BM barış gücü kuvvetlerinin güvenli bir biçimde ülkeden ayrılabilmesini sağlama amaçlarını güdüyordu. Bir yandan da Bosna Hersek topraklarının kabul edilebilir bir biçimde paylaşımı üzerinde çalışması, ancak bu paylaşımın ülkenin dağılması sonucunu doğurmaması, ve gelecekte başka çatışmaların yolunu açmaması gerekiyordu. Bir yandan da Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek'in gelecekte karşılaşıacağı anayasal ve toprakla ilgili meselelerin öngörülmesi ve bunlarla ilgili düzenlemeler yapılması

¹²⁷ Kostic, Roland (2009), "*Reconciling the Past and the Present – Evaluating the Dayton Peace Agreement 1995*", Uppsala: Uppsala University Press, s. 25.

¹²⁸ Chollet, The Road to the Dayton Accords, 31-46.

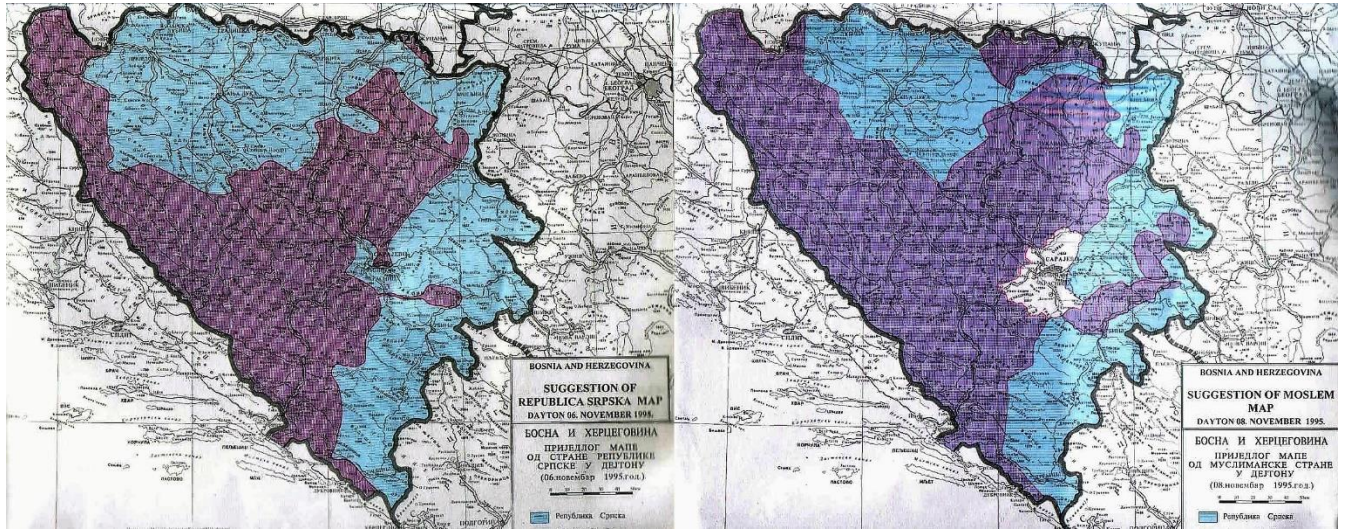
gerekiyordu.¹²⁹ Anayasayla ilgili olarak ele alınan başlıca hususlar devletin gelecekteki siyasi yapılanması ve kurumsal şeması gibi konuları kapsıyordu. Bu bağlamda anayasal ve kurumsal hedefleri arasında Bosna Hersek'i oluşturan iki ana entitenin, yani Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonunun birlikte mevcudiyetinin resmen ve yasal çerçevede tanınması başı çekmektedir. Ayrıca Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde Boşnak ve Hırvatlar da kendi aralarında Federasyonu topluluğun etnik kimliğine dayanan on kantona bölme konusunda mutabık kalmıştır. Dayton'da çözümlenmeye çalışılan anayasal sorunların yanında, Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırın, yani Dayton Barış Anlaşmasındaki adıyla Entiteler Arası Sınır Hattının (IEBL) çizilmesiyle ilgili süreçler de önemliydi.

Dayton Barış Görüşmelerinde toprakların paylaşımı ve sınırlarla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar arasında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında toprakların paylaşım oranı konusundaki önceki mutabakatın (%51-%49) hayata geçirilmesi de yer alıyordu. Bir yandan da Sırp'ların kontrolü altında kalan ancak Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu Goražde ile Saraybosna ve Brčko bölgeleri de çözüm bekleyen konular arasında yer alıyordu. Dayton müzakereleri sırasında sınır belirleme süreçlerinde başlıca amaç etnisiteye dayalı olarak toprağa dayalı homojen birimler oluşturmaktı. Bu kapsamda Bosna Hersek'te ülke içindeki sınırların çizilmesinde "bizden" olanın içeride, "ötekilerin" dışarıda bırakılmasına yönelik olarak toprak üzerindeki kontrolün homojenleştirilmesine başvurulmaktaydı. Özellikle Goražde ve Saraybosna örnekleri ele alınırken temel saikler olarak kapsama ve dışlama üzerinden Entiteler Arası Sınır Hattının çizildiği açıkça ortaya konulacaktır. Kapsama ve dışlama etnisite ya da belirli etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımı üzerinden gerçekleştiriliyor ve Bosna Hersek'teki savaş sırasında meydana gelen etnik homojenleşme sürecini yasallaştırmak suretiyle etnik toplulukların birbirinden ayrılması amaçlanıyordu. Goražde ve Saraybosna örnekleri üzerinden ayrıca kimliklerin ve sınır belirleme süreçlerinin arasındaki karşılıklı ilişki de gözler önüne serilecek ve ötekileştirme süreçlerinin ve geçmişte inşa edilmiş "öteki" algısının bugün artık "bizim" topraklarımızdan dışlanması ve sınırın öte tarafında bırakılması gereken kişileri belirlemede kullanıldığı gösterilecektir.

Dayton Barış Görüşmeleri 1-21 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaletinin Dayton kentindeki Wright-Patterson Hava Kuvvetleri Üssünde gerçekleşmiştir. Dayton Barış Görüşmeleri

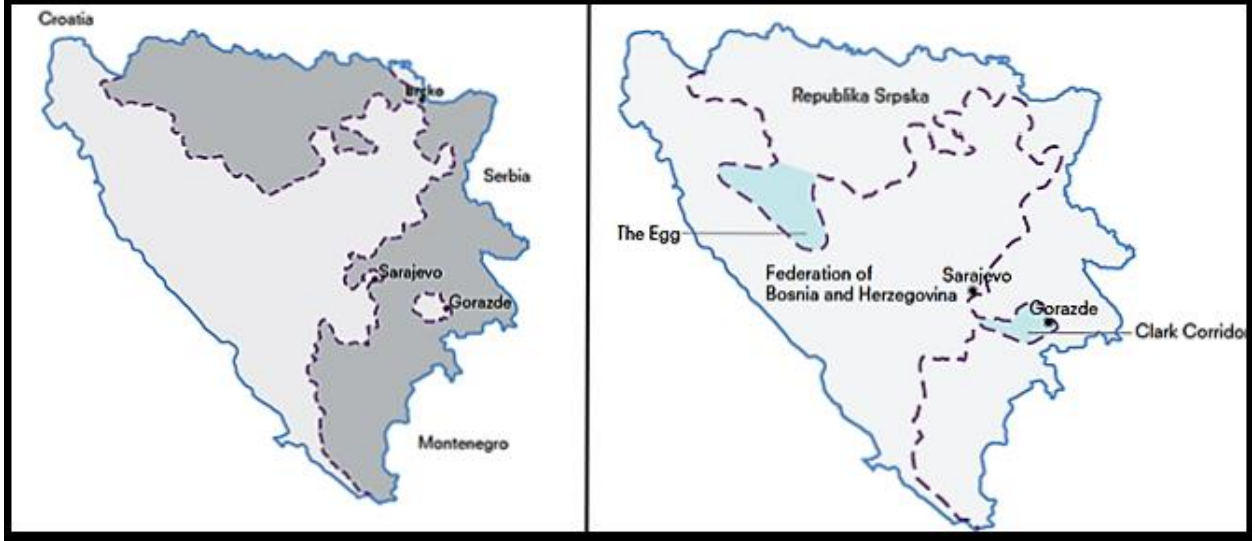
¹²⁹ Camisar, Adriana, Diechtiareff Boris, Letica Bartol ve Switzer Christine "An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords", The Fletcher School of Law and Diplomacy, 2005, 7.

öncesinde Sırp lar Bosna Hersek topraklarının yüzde 46 kadarını ellerinde bulunduruyordu. Boşnakların elindeki bölge yüzde 28, Hırvatların elindekiyse yüzde 25 kadardı. Temas Grubu üyelerinde yansımasını bulan uluslararası toplum çatışmanın tarafları olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinden, Bosna Hersek'i oluşturan bu iki entiteyi birbirinden ayıran net bir sınır hattı içeren bir Bosna Hersek haritasıyla masaya gelmesini istemiştir.

Harita 3.5: Sırp Cumhuriyeti (solda) ve Bosna Hersek Federasyonu (sağda) tarafından önerilen Entiteler Arası Sınır Hattı (Institute for International Law and International Business Cooperation, Banja Luka)

Bunların yanında Dayton Barış Görüşmeleri öncesinde ve sonrasında Bosna Hersek'i oluşturan iki ana entitenin kontrolü altındaki bölgeleri gösteren bir harita da IEBL'de yapılan değişiklikleri de izleyebilmek açısından faydalı olacaktır.

Harita 3.6: Dayton'un arefesinde cephe hattı (solda) ve Dayton'la belirlenen Entiteler Arası Sınır Hattı (sağda) ("Richard Holbrooke, Architect", 2007).

Yukarıdaki önerilerden (Harita 9) müzakere sürecine katılan tarafların Entiteler Arası Sınır Hattı önerilerinin büyük ölçüde ilgili topraklarda yaşayanların etnik kimliğine bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Elbette ki müzakere sürecinin tüm tarafları diğer taraf hilafına kendi kazanımlarını azamiye çıkarmayı istemiştir. Bu bağlamda sınır belirleme süreçlerinde güç ilişkilerinin oynadığı rol ve tarafların askeri anlamda kontrolleri altında bulunan topraklar üzerinde kontrollerini sürdürme istidadı dikkate alınmalıdır. Ancak aşağıda da ortaya konulacağı üzere, Dayton Barış Görüşmelerinde ifadesini bulan IEBL'nin çizilmesi sürecinde Bosna Hersek'teki sınır belirleme süreçlerinin temel direği olarak etnik kimlik bazında kapsama ve dışlama olguları belirleyici rol oynamıştır.

3.2.1. Goražde Örneği

Goražde ilçesi Sırp Cumhuriyetinin doğu kısmında yer alan ve nüfusun çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu bir bölgeydi. Goražde'deki Boşnaklar Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olmak ve Saraybosna'ya bağlı bir yapıda yaşamak istiyorlardı. Nitekim Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti tarafından önerilen haritalara (Harita 9) bakıldığında dahi Bosna Hersek Federasyonu temsilcilerinin Goražde'yi kendi sınırları içinde tutmayı istediği, Sırp Cumhuriyeti temsilcilerinin de bu bölgeyi kendi toprakları dışında bırakmak arzusunda olduğu görülebilmektedir.

Kendi toprakları içinde kalan bu Boşnak beldeyi dışarıda bırakmak Sırp heyetinin sınır belirleme bağlamındaki başlıca hedefleri arasındaydı. Sırp Cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü sağlama bağlamında Goražde'yi topraklarının dışında bırakmayı istiyorlardı.¹³⁰ Esas itibarıyla Goražde Sırp Cumhuriyetinin kontrolü altına aldığı topraklarla çevrili izole bir Boşnak toprağı halindeydi (bkz. Harita 10). Bu bağlamda Bosna Hersek'teki Sırp'ların amacı Sırp nüfusun mutlak çoğunluğu oluşturduğu, etnik açıdan homojen bir yapının vücut bulmasıydı. Sırp'ların mutlak etnik çoğunluğu oluşturduğu bir yapıya kavuşmak içinse Sırp Cumhuriyetinin doğu kesimlerinde Boşnak etnik topluluğun bulunduğu bölgeleri dışarıda bırakmak elzemdi. Yine Boşnak nüfusun çoğunlukta olduğu Zvornik ve Srebrenica beldelerinin aksine Goražde korunabilmiş ve Srebrenica'da meydana gelenler gibi insanlığa karşı işlenen suçlara ve zulme maruz kalmamıştı. Goražde beldesinde etnik temizlik gerçekleşmemişti, ve bu nedenle de Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Goražde konusu Sırp tarafında dışlayıcı, Boşnak tarafındaysa kapsayıcı yaklaşımın ana ekseninde yer bulmuştu.

Goražde'nin Sırp'ların kontrolündeki toprakların dışında bırakılmasıysa çözümü pek kolay bir sorun değildi; zira Goražde'yi Saraybosna'ya ve Bosna Hersek Federasyonunun geneline bağlayacak koridorun nereden geçmesi gerektiği konusunda net bir mutabakat uzak görünüyordu. Dayton görüşmelerinde Goražde konusundaki müzakereler esasen General Wesley Clark ve Richard Holbrook'un arabuluculuğuyla Sırp'ları temsil eden Milošević ve Dayton'daki Boşnak ekibinin bir üyesi olan ve aynı zamanda Bosna Hersek Başbakanlığı görevini de yürüten Silajdžić arasında yürütülmüştü. Önlerindeki hedefse Goražde ile Saraybosna'yı birbirine

¹³⁰ Beriker-Atiyas, Nimet ve Demirel-Pegg, Tijen, "An analysis of integrative outcomes in the Dayton peace negotiations", *The International Journal of Conflict Management*, C. 11, No.4, 2001: 359-378.

bağlayan bir koridor belirlemektir.¹³¹ Holbrooke'a göre Milošević Boşnaklara 2 millik dar bir koridorla Saraybosna'yı Goražde'ye bağlamayı önermişti. Ancak bu koridorun gelecekte olası bir çatışmada Goražde'deki Boşnakların kaçabilmesi için yeterli güvenliği sağlayacak derinlikte bir hat olmadığı düşünülmekteydi. Öte yandan Silajdžić çok daha geniş bir koridorda ısrarcıydı ki, buna da Milošević yanaşmıyordu. Holbrook her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm bulmaya çalışıyor ama bu çabalarında pek de başarılı olamıyordu. Bu süreç devam ederken Goražde ile Saraybosna arasında bir yol açmak ve güvenli kaçış imkânı sağlamak çabaları kapsamında ABD ekibi ve Siyasi-Askeri İşlerden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Clark Milošević'i Pentagon'un bilgisayarlı arazi görüntüleme sistemi olan "PowerScene" ile tanıştırmaya karar verdi. Savaş sırasında Bosna Hersek'in tümü filme alınmış ve bu sanal gerçeklik cihazında kayda geçirilmiştir. Müzakerelere katılan tarafların tümü Bosna Hersek'in üç boyutlu arazisini bu ekranlarda görebilme şansı bulmuştu. Tüm taraflar dağlık araziye gözleriyle görmüş ve gelecekte buradan geçecek koridor hakkında müzakerelere başlamıştı. Saatler süren müzakereler sonrasında dağlık araziden geçen daha geniş bir koridor üzerinde mutabakata varılmıştı. Aslında Goražde dağlarla çevrili bir vadide yer almaktaydı. Taraflar Goražde'yi çevreleyen sınırın Saraybosna'ya kadar dağların zirvelerini takip etmesi konusunda anlaşmaya varmıştı. "PowerScene" sistemini kullanarak Saraybosna ile Goražde arasındaki arazide sanal bir uçuş yapma ve bu iki kenti birbirine bağlayan kabul edilebilir bir hat tespit etme imkânı bulmuşlardı. Söz konusu güvenli geçiş hattına da "Clark Koridoru" adını verdiler (bkz. Harita 10).¹³²

Jordan Branch gibi bazı yazarlara göre modern haritacılığın gelişmesi ve yeni teknolojiler Dayton müzakerelerinde kilit önem taşıyan bir husustu. Branch'e göre yeni haritalama teknolojisi müzakerelere taraf olan siyasi aktörlerin siyasal alan, yapılanma ve otoriteyi algılama şeklini değiştirmekteydi. Bir yanda teknolojinin, diğer yanda da siyasi fikirler, uygulamalar ve çıktılarının kesişimi bizlere daha genel anlamıyla maddi ve fikirlere dayalı değişimi nasıl algıladığımızı da gösterebilmektedir.¹³³ Richard G. Johnson da Branch'in argümanına katılmakta ve Dayton Barış Görüşmelerinin yeni dijital haritalama teknolojilerinin ciddi anlamda sergilendiği ilk sahne olduğunu dile getirmektedir. Analizinde Johnson dijital haritalama teknolojilerinin Dayton Barış

¹³¹ Chollet, *The Road to the Dayton Accords*, 166.

¹³² Holbrooke, *To End A War*, 283–285.

¹³³ Branch, Jordan, "Mapping the Sovereign State: Technology, Authority and System Change", *International Organization*, 65, 2011: 1-36.

Görüşmelerindeki sınır belirleme süreçlerinde oynadığı rolü inceler. Johnson, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının müzakere sürecinde kullanılan haritalama teknolojilerinin yardımıyla ele alınarak oluşturulduğuna vurgu yapmaktadır.¹³⁴ Nitekim diğer kaynaklara göre de yeni teknolojilerin kullanımı, Dayton Barış Görüşmelerinde Bosna Hersek'i oluşturan iki temel siyasi entite arasındaki sınırı çizen ve toplulukları birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattı konusunda karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm bulma bağlamında kayda değer bir rol oynamıştır. Yeni haritalama teknolojilerinin kullanımı kendi başına bir hedef ya da amaç değildi. Daha ziyade bu teknolojiler sınır belirleme sürecinde kullanılan bir araç işlevi üstlenmekteydi. Dijital haritalar, müzakere sürecindeki tarafların Goražde'yi Sırp Cumhuriyeti toprakları dışında ve Bosna Hersek Federasyonu içinde bırakma çabalarına yalnızca yardımcı olmuştu. Bu kapsama ve dışlama süreci aslında topluluğun etnik kimliği veya etnik aidiyeti ile ilgili olarak yapıldığını göstermekte ve dolayısıyla ana sınır belirleme yöntemi olarak kimliğin belirleyici rolünün altını çizmekteydi. Goražde'de yaşayanların Sırp etnik topluluğunun mensupları olduğu bir durumda bölge muhtemelen Sırp Cumhuriyetinin bir parçası olarak kalacaktı. Ancak durum böyle olmadığı ve Goražde'de Boşnak etnik topluluğunun üyeleri yaşadığı için Goražde'nin Sırp Cumhuriyetinden dışlanması ve Bosna Hersek Federasyonu topraklarına dâhil edilmesi konusu gündeme gelmişti. Bu bağlamda Goražde kimliğin Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının inşası süreçlerinin altında yatan belirleyici unsurlardan biri olduğunu gösteren önemli bir örnektir.

¹³⁴ Johnson, G. Richard, "Drawing the Lines in Bosnia", *The Society of American Military Engineers*, C. 88, No. 576, 1996, 1-20; "Negotiating the Dayton Peace Accords through Digital Maps", United States Institute of Peace (USIP), *Virtual Diplomacy Report*, Şubat 1999, 1-6.

3.2.2. Saraybosna Örneği

Saraybosna'daki sınır belirleme süreçleri, bu kentte Entiteler Arası Sınır Hattının ya da etnik ayrım hattının nasıl inşa edildiğini ortaya koyacaktır. Savaştan önce Saraybosna etnik açıdan karma bir nüfusa ev sahipliği yapan bir kentti. Savaş sırasında çoğu Sırp ve Hırvat kenti terk etmiş ve Boşnak etnik nüfus kentte hâkim hale gelmişti. Sadece kentin kenar bölgelerinde bazı mahallelerde Sırp etnik çoğunluğundan söz etmek mümkündü. Dayton Barış Görüşmeleri esnasında Saraybosna en zorlu müzakerelere konu olan bir nokta olarak öne çıkmıştı. Bir önceki örnekte de olduğu üzere, Saraybosna kentinde de sınır inşa süreci, Entiteler Arası Sınır Hattının insanların etnik kimliğine atıfla kapsama ve dışlama süreçleri üzerinden yürütülmüştü. Savaştan önceki barış içinde birlikte yaşayan çok etnisiteli tablonun savaşta yok olması sonrasında, yeni ortaya çıkan kutuplaşma ve etnik homojenleşme süreçleri Saraybosna'da da kendilerini hissettirmiş ve kentin etnik ve siyasi bağlamda nasıl bölüneceği konusunda etkili olmuştu. 1995'te imzalanan Dayton Barış Anlaşmasının bir sonucu olarak Saraybosna, Bosna Hersek'i oluşturan iki entite olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında bölünmüş bir yapı halini almıştı. Yerel düzeyde, savaştan önce kendine has bir kentsel sistemin parçaları olan iki bölge artık Saraybosna'yı bölen idari hattın iki tarafında kalmıştı. Saraybosna artık Bosna Hersek Federasyonunun topraklarında kalan bölgeler ve Sırp Cumhuriyeti kontrolündeki banliyöler olmak üzere iki parçalı bir şehir tablosu çiziyordu. Bugün artık birleşik Saraybosna içinde kalan semtler büyük ölçüde Boşnakların ikamet ettiği yerlerken, Sırp Cumhuriyetinin bir parçası olan banliyöler Sırp etnik topluluğunun çoğunlukta olduğu yerler olarak ortaya çıkmaktaydı.

Sırp kuvvetleri ve Yugoslav Halk Ordusu Saraybosna'yı 5 Nisan 1992'den 29 Şubat 1996'ya kadar kuşatma altında tutmuştu. Bu kuşatma modern çağlarda bir başkentin karşılaştığı en uzun kuşatma olarak değerlendirilmektedir. Dayton Barış Görüşmelerine kadar Saraybosna Sırpların kuşatması altında kalan, hatta bazı küçük kesimleri Sırpların kontrolündeki bir kent olarak kalmıştı. Ayrıca Sırp kuvvetleri kentin Boşnak çoğunluğa sahip ama stratejik önemi de olan Grbavica kesimini de kontrolleri altında tutmaktaydı. Dayton Barış Görüşmelerinde Sırp tarafı kentte halihazırda ellerinde tuttıkları bölgeler üzerindeki kontrollerini sürdürmek ve özellikle de Sırp etnik topluluğun çoğunluğu oluşturduğu banliyöleri ellerinde tutmak istiyordu. Öte yandan Boşnak ve Hırvatlar Saraybosna'yı Bosna Hersek Federasyonunun otoritesi altında birleştirmek

arzusunda idi. Boşnak ve Sırp müzakereciler güvenlik saikiyle ve Sırlara duyulan güvensizlikten ötürü bütünleşmiş bir Saraybosna sağlamak ve kenti Federasyona entegre etmek konusunda ısrarcıydı. Bir yandan da çatışmanın daha da şiddetlenebileceği korkusu da müzakerelerdeki talepleri üzerinde büyük bir etki yapıyordu. Grbavica ise her iki tarafın üzerinde mutabık kalabileceği bir çözüm oluşturma önündeki başlıca engel olarak görülüyordu. Sırp tarafı kentin bu bölgesini elinde tutma konusunda ısrarcıydı. Ancak bu bölge olmadan da bir bütün halinde Saraybosna'dan söz etmek de mümkün olamayacaktı. Holbrooke'a göre uzun müzakerelerden sonra Milošević Grbavica'dan vazgeçmiş ve Saraybosna'nın bütünleşebilmesinin, ve böylelikle Sırp Cumhuriyetinin diğer merkezi olan Banja Luka'nın Sırp Cumhuriyeti içindeki statüsünün daha belirgin hale gelmesinin önünü açmıştı. Holbrooke'a göre Milošević'in planı Sırp Cumhuriyetinin gelecekteki başkenti olarak Banja Luka'nın konumunun güçlendirilmesine dayanıyordu. Esasen Banja Luka'nın Bosna Hersek'i oluşturan bu entitedeki en büyük kent olmasından dolayı tüm idari ve siyasi otorite orada toplanmıştı. Müzakerelerde tüm taraflar Saraybosna'nın bütünleşmesine ve Sırların kentin dış kesimlerindeki bazı küçük banliyöleri ellerinde tutarak buraları Sırp Cumhuriyetinin birer parçası haline getirmesine olur vermişti. O dönemde Sırp Cumhuriyetinin bir parçası haline gelen bu Saraybosna banliyöleri ileriki dönemde büyük ölçüde Sırp etnik çoğunluğun yaşadığı Doğu Saraybosna beldesi olarak anılmaya başlayacaktı.¹³⁵

Dayton Barış Anlaşması kapsamında hazırlanan yeni anayasaya göre Saraybosna kenti dört belediyeden oluşuyordu: Eski Şehir, Merkez, Yeni Şehir ve Yeni Saraybosna. Bu belediyelerin her birinin Şehir Meclisinde yedi temsilcisi bulunacak ve bu temsilcilikler etnik yapıya göre atanarak Bosna Hersek Federasyonunun kurucu halkları sıfatıyla Boşnak ve Hırvatlar arasında dengeli bir temsil yapısı sağlanacaktı.¹³⁶ Bu yapı Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olduktan sonra dahi Saraybosna'nın Federasyonu oluşturan başlıca iki etnik topluluk, yani Boşnaklar ve Hırvatlar, arasında etnik zeminde idari ve kurumsal yapısının tevarüsü sonucunu doğuran bir güç paylaşımı sürecinin kendisini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bosna Hersek Entiteler Arası Sınır Hattı ile ikiye bölünmüşken Bosna Hersek Federasyonunun başkenti olan Saraybosna'nın da bu bölünmüşlükten nasibini almaması bir açıdan doğaldır. Dayton Barış Anlaşması Saraybosna üzerinde iki boyutlu bir etki göstermiştir. Bir yandan Bosna

¹³⁵ Holbrooke, *To End A War*, 310-314.

¹³⁶ Robert, J. Donia, *Sarajevo: A Biography* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006), 341.

Hersek'teki savaşı sona erdirirken bir yandan da ülkeyi ve Saraybosna'yı iki parçaya bölmüştür. Saraybosna bugün artık ülkeyi oluşturan iki entitenin topraklarının kesiştiği bir noktada yer almakta ve IEBL'nin böldüğü alanlara bir örnek teşkil etmektedir. Bu tablonun bir sonucu olarak Saraybosna'nın Doğu kısımları Sırp Cumhuriyetinde kalırken diğer kesimleri Bosna Hersek Federasyonu topraklarında kalmıştır. Bu gelişme ise Saraybosna'daki etnik ayrışma ve siyasi farklılıkları kurumsal bir niteliğe büründürmüştür.¹³⁷

Scott A. Bollens'a göre Saraybosna'da sadece savaş döneminde değil, sonrasında da ciddi demografik değişimler vuku bulmuştur. Bollens kurumsal düzeyde "etnik zemine dayalı" bir yapının getirilmesiyle bir nevi "eşitlik" sağlamaya yönelik çabalara karşın Hırvat ve Sırpların kalıcı olarak Saraybosna'yı terk ettiğini iddia etmektedir. Bu iki etnik topluluğun kentten ayrılışı savaş döneminde başlamış, ve Saraybosna'nın büyük kısmının Bosna Hersek Federasyonuna bırakıldığı Dayton Barış Anlaşması sonrasında da devam etmiştir. Bu durum bilhassa Saraybosna'daki Sırp etnik topluluğu için geçerlidir. Bollens'a göre Saraybosna'nın bölünmesi sonrasında kentin Federasyonun kontrolünde kalan kısmındaki Sırpların büyük kısmı Sırp Cumhuriyetinin kontrolündeki kesimlere göç etmiştir.¹³⁸

Dayton Barış Görüşmeleriyle Saraybosna esas itibarıyla bütünleşik bir yapıya kavuşturulmuş ve Bosna Hersek Federasyonunun kontrolü altında bırakılmıştır. Saraybosna'yı oluşturan bölümler arasında Sırp etnik çoğunluğun hâkim olduğu bir kısım Sırp Cumhuriyetinde kalmıştır. Saraybosna'nın Sırp Cumhuriyetinin kontrolü altında kalan kesimleri Doğu Saraybosna beldesini oluşturmuştur. Doğu Saraybosna'da Sırp etnik topluluğuna mensup bir nüfus yaşamakta ve bu bağlamda da IEBL farklı etnik gruplara mensup insanları birbirinden ayıran mekansal bir düzenleme niteliğini bir kez daha göstermektedir. Dolayısıyla Saraybosna'daki sınır belirleme süreçleri de sınır inşasında etnisiteye dayalı kapsama ve dışlama saiklerinin bir kez daha hâkim olgu olduğunu göstermektedir. Toprakların entitenin içinde ya da dışında bırakılması süreci, tıpkı Goražde örneğinde olduğu gibi bir kez daha etnisiteye göre şekillenmiştir. Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu Grbavica Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olurken yeni oluşturulan Doğu Saraybosna Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde bırakılmıştır.

Saraybosna'nın bütünleşmesi ve Goražde'nin Bosna Hersek Federasyonu topraklarına entegrasyonu sonrasında yeni bir sorun ortaya çıkmıştı. Müzakerelerde Sırp tarafının

¹³⁷ Troncota, Miruna, Sarajevo - a border city caught between its multicultural past, the Bosnian war and a European future, *Eurolimes*, 2015, 135.

¹³⁸ Scott, A. Bollens, *Cities, Nationalism, and Democratization* (Abingdon: Routledge, 2007: 171).

Goražde'yi kendi toprakları dışında bırakması ve Saraybosna ile bu kenti bağlayan bir koridordan çekilmesi, Saraybosna içinde de bazı kesimlerden çekilmeleriyle bir araya gelince 1994'te Temas Grubu şemsiyesi altında varılan ve Bosna Hersek Federasyonuna ülkenin %51'inin, Sırp Cumhuriyetine de %49'unun bırakılması yönündeki yüzdesel toprak bölüşümü mutabakatından kayda değer bir sapma söz konusu olmuştu. Holbrooke'un da ifade ettiği üzere, Savunma Haritalama Kurumu tarafından toprakların yeni bir değerlendirmesi yapıldığında müzakerelere katılan taraflar Temas Grubu Barış Anlaşması eksenindeki mutabakattan açık bir sapma olduğunu, ve artık Bosna Hersek'in yüzde 55'inin Federasyona bırakılmakta olduğunu görmüşlerdi. Anlaşılan o ki, bu tabloyu gören Milošević, Temas Grubunu oluşturan beş ülkenin dışişleri bakanları ve ihtilafa taraf olan üç ülkenin (Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan) liderlerinin tümünün Bosna'nın topraklarının Federasyon ile Sırp Cumhuriyeti arasında yüzde 51-49 oranında bölüşümünü kabul ettiği 1994 tarihli Temas Grubu Planı konusunda ısrarcı olmuştur. Bu durum karşısında Holbrooke Boşnak tarafıyla, yani Izetbegović ve Silajdžić ile konuyu görüşmüş ve onlardan Dayton'daki görüşmeler sırasında Federasyonun topraklarının yüzde 51'den 55'e çıkması ışığında Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasındaki toprak dağılımıyla ilgili daha evvelki rakamsal anlaşmaya uygun davranmalarını istemiştir. Uluslararası toplumun nihai bir anlaşmaya varılması yönündeki baskıları sonrasında Izetbegović ve Silajdžić Bosna Hersek Federasyonunun kontrolü altındaki bazı toprakları karşı tarafa bırakma yönünde bir teklif sunmuştur. Bu teklifte Boşnak tarafı Bosna'nın batı kesiminde büyük bir yumurta gibi görünen bir bölgeyi haritada işaret ederek bu bölgeyi Sırp Cumhuriyetine önermiştir. Söz konusu bölge son dönemdeki Hırvat taarruzu ile ele geçirilen Ključ kentinin güneyinde, Sırpların çoğunlukta olduğu bir alandı. Şeklinden ötürü müzakereler sırasında kısaca "yumurta" diye anılır olmuştu (bkz. Harita 10). Görünüşe bakıldığında Boşnak tarafının müzakerelere katılan Hırvat ekibiyle istişare etmeye gerek görmeden Hırvat kuvvetlerinin kontrolü altındaki bir topraktan vazgeçtiği anlaşılmaktaydı. Hırvat Dışişleri Bakanı Mate Granić haritayı gördüğünde Hırvat Cumhurbaşkanı Tudjman'ın "Hırvat kanıyla" alınan toprakları bırakmaya asla yanaşmayacağını vurgulamıştı. Nitekim konu Tudjman'a sunulduğunda Boşnakların da bir şeylerden vazgeçmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştu. Bu tablo karşısında ABD ekibi diplomatik bir hamle yapma ve Başkan Clinton'ın sürece müdahalesini sağlama yönünde karar aldı. Bugün artık Başkan Clinton'ın Tudjman'ı arayarak onu daha önce varılan anlaşmayı onaylamaya ve "yumurta" diye anılan toprakların Sırp Cumhuriyetine bırakılmasına izin vermeye ikna etmeye çalıştığı

bilinmektedir. Uzun müzakerelerden sonra Boşnak tarafı Hırvatlara ülkenin en kuzeyinde, Hırvat etnik grubuna mensup bir nüfusun yaşadığı ve gelecekte Bosna Hersek Federasyonunun Posavina kantonunun bir parçası olacak bazı toprakları bırakma yönünde karar almıştır. Hırvatistan da bu öneriyi kabul etmiş ve Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında toprakların paylaşımını öngören plana yeşil ışık yakmıştır.¹³⁹

Bu noktada "yumurta" adıyla anılan bölgede Sırpların çoğunluğu oluşturduğu, ve dolayısıyla müzakerelerdeki Boşnak ve Hırvat temsilcilerinin buradan vazgeçmekte çok zorlanmadığı söylenebilir. Hatta Sırp etnik topluluğuna mensup grupları mümkün olduğunca Federasyon yapısı dışında bırakmak mantıklı bir tercih olarak bile nitelenebilir. Bu çerçevede Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entitenin sınırlarının inşası süreci, bir kez daha etnisitenin Dayton Barış Görüşmelerinde sınır belirleme süreçlerinin zeminini ve başlıca yaklaşımını oluşturduğunu göstermektedir. Bosna Hersek'te etnisiteye dayalı sınır inşa süreçlerinin nihai amacı, mümkün olduğunca homojen toprak yapıları oluşturmak ve etnik çatışmaya taraf olmuş etnik topluluklar arasında geçmişte oluşturulan ötekileştirme duygusunu yasal zemine taşımak olarak okunabilir. Farklı etnik kimlikleri sınırlarla birbirinden ayırmak, ötekilik hissini oluşturmak ve beslemek yoluyla etkisini göstermeye devam etmekte olup, aynı zamanda Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasında inşa edilen fiziksel ve fikri sınırların sürekliliğini de sağlayacaktır. Bosna Hersek içinde Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesi bir yandan da Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki kurumsal yapının da temeli olup, bu yapı üzerinden de Bosna Hersek'i oluşturan bu iki entitede yaşayanlar arasında kapsama ve dışlama süreçlerini şekillendiren kural ve ilkeleri de belirlemektedir. Dolayısıyla "Biz" ve "Ötekiler" ayrımı, son tahlilde etnisiteye dayalı ötekileştirmenin yasal zeminini oluşturan bu iki entite üzerinden kurumsallaştırılmaktadır.

Müzakerelerin bu aşamasına gelindiğinde artık Brčko kentinin durumu çözüm bekleyen son mesele olarak masada kalmıştır. Taraflar Brčko konusunda da bir anlaşmaya varmakta güçlük çekmişlerdir. Brčko bölgesi karma bir etnik nüfusa ev sahipliği yapmasından ötürü bilhassa zorlu bir sorun olarak görülmekteydi. İşleri daha da çetrefilli bir hale getiren bir diğer nokta da, bölgenin kuzeyinde esasen Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu bazı kesimlerin Sırpların kontrolü altında, güneydeki bazı kesimlerinse Boşnakların kontrolü altında olması olarak not düşülebilir. Ancak tüm bunların yanında Goražde bölgesinde ve Saraybosna'da sınırın çizilmesi sürecinde

¹³⁹ Holbrooke, To End A War, 335-360.

Dayton Barış Görüşmelerine katılan tarafların Anlaşmanın temel eksenini belirlediği de dikkate alınmalıdır. Bu kısımda Brčko'daki sınır belirleme süreci ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Dayton'daki görüşmeler sırasında tarafların tümü Bosna Hersek'i oluşturan entiteler arasında toprakların bölüşümü konusunda karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir çözüm arayışında olmuştur. Entiteler Arası Sınır Hattı adıyla anılan ve Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran sınırın belirlenmesi sürecinde tarafların tümünün çeşitli tavizler vermesi gerekmiştir. Ancak daha yakından bakıldığında, tarafların esas itibarıyla zaten etnik açıdan "Ötekilerin" yaşadığı (ki bu öteki Boşnak, Hırvat ya da Sırp olabilir) alanlardan vazgeçme yönünde tercihleri dikkat çekmektedir. Sırpların Boşnak nüfusu kendi topraklarının dışında bırakmaya sıcak baktığı, benzer bir durumun Boşnakların ve Hırvatların kontrolü altındaki topraklarda da gerçekleştiği yukarıda açıklanmıştı. Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesiyle sınırın her iki tarafındaki "Ötekilerin" ötekileştirilmesinin yasal ve kurumsal çerçevesi de oluşturulmuştu. Böylelikle çizilen IEHL bir etnik grubun hâkimiyeti altında kalan bölgelerin oluşturulmasını resmîyete dökmüş ve böylelikle bir yanda Sırp etnik topluluğunun mutlak hâkimiyetinin söz konusu olduğu topraklarda Sırp Cumhuriyeti, Boşnak ve Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu alanlarda da Bosna Hersek Federasyonu kurumsal çerçeveyi oluşturmuştu. Bosna Hersek'in böylesine bölünmesiye savaştan önceki Bosna Hersek'in belirleyici niteliği olan etnik çoğulculuğu tümüyle yok etmişti. Bugün artık ülkeyi başlıca iki entiteye bölmek suretiyle ötekileştirme süreci toplum içindeki saf bir etnik ayırmadan öteye geçerek Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında siyasi-idari düzeyde bir ötekileştirme boyutuna ulaşmaktadır. Bir yandan da Bosna Hersek'te etnik kökene dayalı politikaların uygulamaya konması için gereken alanı sağlayan ve etnisiteye dayalı bir düzeni de ortaya çıkarmıştır.

3.2.3. Brčko Örneđi

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere, Dayton görüşmeleri sırasında Brčko, müzakere sürecine katılan tarafların tümünün önündeki en güç sorun olarak göze çarpmaktaydı. Brčko, Bosna Hersek'in kuzeyinde yer almaktadır. Bosna Hersek'teki savaştan önce Brčko'da etnik açıdan karma bir nüfusun yaşadığı söylenebilir. Dolayısıyla savaş başladığında çatışmanın tüm tarafları bu bölge üzerinde hak iddiasında bulunmuştur. Hırvatlar bölgenin kuzeybatı kesimlerinde yaşarken Sırlar daha orta kesimlerinde, Boşnak etnik grubunun mensuplarıysa güney taraflarında yaşıyordu. 1991 nüfus sayımına göre Brčko'nun nüfusu yaklaşık 90,000 idi. Yine aynı nüfus sayımı verilerine göre nüfusun yüzde 50'si Boşnak, yüzde 30'u Hırvat, yüzde 20'si ise Sırp'tı.¹⁴⁰ Savaşın patlak vermesinden sonra tarafların tümü Brčko üzerinde hâkimiyet kurmak için mücadeleye girişmişti. 1995'in başına ya da Dayton Barış Görüşmelerine kadar Hırvat askeri savunma kuvvetleri Posavina bölgesinin yakınlarında kalan, Brčko'nun kuzeybatı kesimlerini kontrolleri altında tutmaktaydı. Sırlar Sırp Cumhuriyetinin iki büyük parçasını birleştiren dar bir koridor oluşturabilmiş ve Bosna'daki entitelerinin batı yarısını Sırbistan'a bağlayabilmişlerdi. Boşnaklarsa bölgede Boşnak etnik grubunun üyelerinin yaşadığı güney kesimleri kontrolleri altında bulundurmaktaydı. Dayton Barış Görüşmelerine kadar savaş döneminde meydana gelen çeşitli gelişmeler Brčko'daki etnik tabloyu ve nüfus yapısını belirli biçimlerde etkilemişti. Farklı etnik topluluklar arasındaki etnik kutuplaşma derinleşmiş, ve Dayton'a gelindiğinde bölgede enteresan değişimlerin vuku bulduğu görülmüştü. ABD'li uzmanların tahminlerine göre 1995'te Sırlar Brčko'nun nüfusunun yüzde 45'ini oluştururken, Boşnakların oranı yüzde 40, Hırvatlarınkiyse yüzde 15 düzeyindeydi. Sırlar ve genel anlamıyla Sırp Cumhuriyeti açısından Brčko jeo-stratejik açıdan büyük bir öneme sahipti; zira Sırp Cumhuriyetinin topraklarının doğu ve batı bölümlerini birbirine bağlayan, ve aynı zamanda Bosna'nın batısındaki Sırları Sırbistan'a bağlayan hat buradan geçiyordu. Sırlar Brčko'nun kontrolünü ellerinde tutmak istiyordu. Ancak Hırvatlar ve Boşnaklar bu fikre katı bir biçimde karşı çıkıyorlardı. Öyle ki bu konu Dayton'daki görüşme sürecinin tümünü tehlikeye sokan bir boyuta ulaşmıştı.¹⁴¹

Dayton Barış Görüşmeleri boyunca tüm taraflar Brčko'da Entiteler Arası Sınır Hattının belirlenmesi için karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm arayışı içindeydi. Sırlar bedeli ne

¹⁴⁰ "Ethnic composition of Bosnia-Herzegovina population by municipalities and settlements according to 1991 Census", Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna, 1991., 78.

¹⁴¹ Holbrooke, To End A War, 351-356.

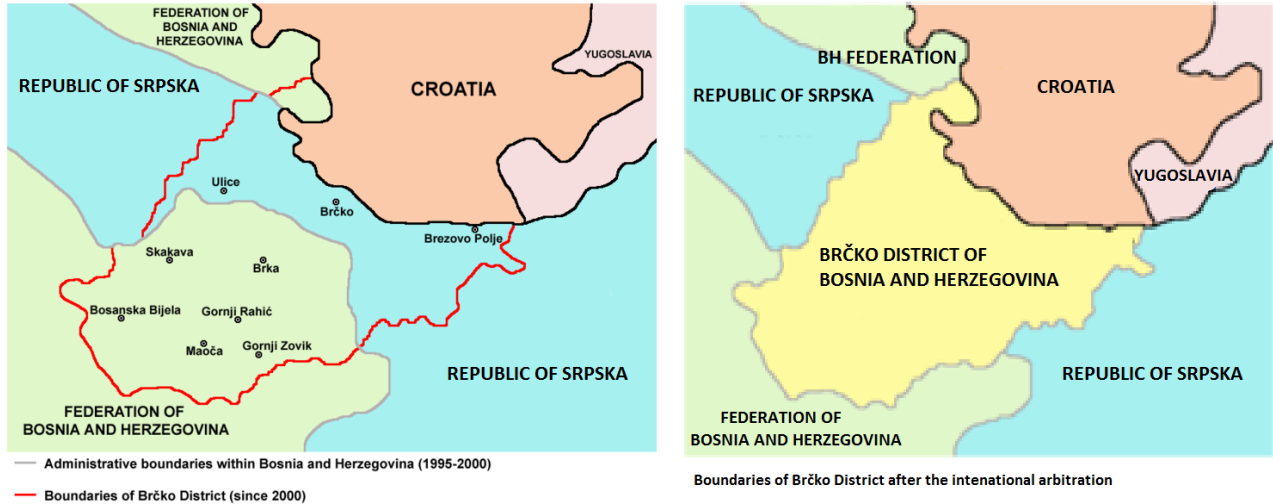
olursa olsun bu koridoru ellerinde tutmak ve Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde bırakmak istiyordu. Sırp'lar açısından kontrolleri altındaki koridor hayati bir önem taşıyordu; zira Sırp Cumhuriyeti topraklarını birleştiren köprü burasıydı. Bu bölge olmadan Bosna'yı oluşturan iki entiteden biri olarak Sırp Cumhuriyeti iki parçaya bölünmüş olacaktı. Öte yandan Hırvat ve Boşnaklar Brčko'nun Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olması konusunda ısrarcıydı. Hırvatlar Brčko'nun Posavina kantonunu Bosna Hersek'in geri kalanına bağlamasından ötürü bu argümanı ileri sürerken Boşnaklar Sırp Cumhuriyetinin batı ve doğu parçalarının birleşmesini engelleyecek şekilde Sırp'ların topraklarının bir bütün oluşturabilmesini engellemeyi amaçlıyordu. Bu tabloda Brčko'nun hem karma bir etnik yapıya, hem de son derece stratejik bir konuma sahip olduğu açıktı.¹⁴²

Liderliğini Izetbegović ve Silajdžić'in yaptığı Boşnak tarafı Brčko kenti ile etrafındaki bölgelerin Sırp Cumhuriyetinin bir parçası haline gelmesi durumunda görüşmelerden çekilme tehdidinde bulunmuştu. Brčko konusunu çözüme kavuşturabilmek için sarf edilen çeşitli çabalar sonrasında Milošević Holbrooke'a Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasından bir yıl sonra Brčko konusunun tahkimle çözülmesi yönünde bir öneri getirdi. Bu çerçevede, müzakerelerin taraflarının karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm üzerinde anlaşmaya varamamasından dolayı Brčko konusu Dayton Barış Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra uluslararası tahkime götürülmek üzere açık bırakılmıştır. Bu teklif ışığında Holbrooke taraflar soruna çözüm bulana ve uluslararası tahkim süreci sonuçlanana kadar Brčko'nun uluslararası toplumun yönetiminde kalmasına karar vermiştir. Böylelikle Dayton Barış Anlaşması Brčko'yu hem Bosna Hersek Federasyonunun hem de Sırp Cumhuriyetinin yönetimi dışında kalan ayrı bir ilçe olarak yapılandırmıştır.¹⁴³ Dayton Barış Anlaşması, Ek 2'nin, "Brčko Bölgesine ilişkin Tahkim" başlıklı Madde V metninde Dayton Barış Anlaşmasının yürürlüğe girmesini takip eden en geç altı ay içinde Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin kendi entitelerini temsil eden birer hakem atamasını öngörmekteydi. Bu hakemler en geç, Anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden bir yıl içerisinde karar verecekti. Hakemlerin kararı kesin ve bağlayıcı olacak ve Taraflarca derhal uygulanacaktı. Tarafların Brčko'nun statüsüyle ilgili karşılıklı bir mutabakata varamaması durumunda bölge mevcut statüsüyle yönetilmeye devam edecek ve Bosna Hersek'i oluşturan her

¹⁴² Holbrooke, *To End A War*, 357-358.

¹⁴³ Newsom, Tammy, *A History of Peace in Dayton, Ohio* (Charleston: The History Press, 2015), 192-195.

iki entitenin de dışında ve bunlardan bağımsız bir toprak olarak Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi ve Bosna Hersek'te Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) yetkisi altında yönetilecekti.¹⁴⁴

Harita 3.7: Uluslararası tahkim öncesi ve sonrasında Brčko bölgesinin sınırları
("Serbian corridor and Brčko District within Bosnia and Herzegovina", 2011).

1997-1999 döneminde Hollanda'nın Lahey kentindeki Uluslararası Adalet Divanında Brčko'nun geleceği ve Bosna Hersek içindeki yasal statüsü konusunda üç tahkim süreci yürütülmüştü. Sırp Cumhuriyeti Dayton Anlaşmasında Sırp Cumhuriyetinin Brčko üzerindeki kontrolünün onaylandığı ve toprakların sürekliliği ilkesinin teyit edildiği iddiasını öne sürmekteydi. Ayrıca Anlaşmada Sırp Cumhuriyetinin Bosna Hersek'in toplam arazisinin yüzde 49'u üzerinde egemenliği tanınmıştı. Sırp Cumhuriyetinin bu bağlamda hakkı olan toprak düzeyine ulaşmak için %0,5'lik bir araziye ihtiyaç duymasından ötürü Entiteler Arası Sınır Hattının Sırp Cumhuriyetinin topraklarını genişletmek üzere biraz güneye kaydırılması gerektiği tezi öne sürülüyordu. Sırp Cumhuriyetinin temsilcileri Brčko bölgesinin Sırp Cumhuriyetinin kontrolü altında kalması ve böylelikle Sırp Cumhuriyetinin iki parçasını birbirine bağlayan ticaret yolları ve Sırbistan ile olan bağlantının güvenliğinin sağlanması gerektiğini iddia ediyordu. Bunların yanında Brčko'nun resmi ve yasal bağlamda Sırp Cumhuriyetinin toprakları içinde kalacak ancak

¹⁴⁴ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Paris, Kasım 1995. Erişim adresi: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

Bosna Hersek merkezi hükûmetinin kontrol ve yönetimine tabi tutulacak ayrı bir entite olabileceği yönünde de bir teklifte bulunmuşlardı. Sırp Cumhuriyetinin getirdiği tüm öneriler, Brčko'nun herhangi bir biçimde Sırp Cumhuriyeti nüfuzu altında kalması sonucunu doğurabilecek hiçbir çözümü kabule yanaşmayan Bosna Hersek Federasyonu temsilcilerince reddedilmişti. Tahkim sürecinde tarafların uzlaşamamasından dolayı Brčko sonuçta özel bir İlçe statüsüne kavuşmuş ve Bosna Hersek'te OHR'nin kontrolü altında ve uluslararası denetime tabi bir bölge olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.¹⁴⁵

Önceki örneklerde, yani Goražde ve Saraybosna'da sınır belirleme sürecinin etnisite ve etnik grubun toprak üstündeki dağılımı ile birlikte ilerlediği görülmüştü. Söz konusu örneklerde sınırlar "Ötekileri" entitenin topraklarından dışlamak amacıyla farklı etnik toplulukların ayrıştırılması amacıyla oluşturulmuştu. Ancak Brčko hem bölge nüfusunun etnik açıdan karma bir yapıya sahip olmasıyla, hem de Bosna Hersek'i oluşturan her iki entite açısından da son derece stratejik bir konumda bulunmasıyla diğer iki örnekten farklı bir noktadadır. Önceki örneklerde müzakere sürecine katılan tarafların Boşnak ve Hırvatları Bosna Hersek Federasyonu topraklarında tutmak ve öteki tarafta da Sırp toplumunu Sırp Cumhuriyeti otoritesi altında bir araya getirmek gibi karşılıklı bir amaca hizmet eden çözümler bulabilmekteydi. Ancak bu durum Brčko bölgesi için geçerli değildir. Dayton Barış Anlaşmasına göre Brčko bölgesinin daha fazla bölünme uygulanmadan bir bütün olarak muhafaza edilmesine karar verilmişti. Bu nedenle de uluslararası tahkim sürecinin tarafları Brčko bölgesini farklı etnik grupların toprak üstündeki dağılımına atıfla daha küçük parçalara bölme opsiyonuna sahip değildi. Brčko'nun karma bir etnik yapıya sahip olması ve Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin jeostratejik pozisyonları karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüme ulaşmayı güçleştirmekteydi.

Uluslararası tahkim sürecinde tarafların tümüyle birbirine zıt duruşlarından dolayı bir çözüme ulaşamadıkları görülmüştü. Bu tablodan dolayı Brčko uluslararası toplumun gözetiminde, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin doğrudan nüfuzundan uzak kendi başına bir ilçe olarak kalmıştır. Tahkim kararı doğrultusunda 2006'ya kadar Brčko'nun kendi kurumları oluşturulmuş ve böylelikle hem kendi kendini yöneten bir idari birim, hem de Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetinin ortak egemenliğine tabi bir bölge olarak kalması sağlanmıştı. 2006'da, Yönetim Kararı kapsamında Brčko ilçesinde Entitelerin tüm mevzuatı ve

¹⁴⁵ Popovic, Vitomir, "Arbitration for the Brcko Area in Light of Dayton Accords", *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14 (2000): 15-28.

IEBL hükümsüz kılınmıştır. Söz konusu Yönetim Kararı "Brčko İlçesinde Entitelerin Mevzuatının Yürürlükten Kaldırılması ve Entiteler Arası Sınır Hattının Yasal Açıdan Hükümsüz Kılınması" başlığıyla yayınlanmıştır. Söz konusu kararla Brčko'nun yöneticisi konumundaki Susan Johnson ilçede entitelerin tüm mevzuatını yürürlükten kaldırmış, ve ayrıca Entiteler Arası Sınır Hattını da hükümsüz kılmıştır. Bunu yapmakla Brčko ilçesinin Bosna Hersek'i oluşturan başlıca entitelerin nüfuzundan uzak kalabilmesi ve Bosna Hersek bünyesinde otonom bir birim olarak varlığını sürdürebilmesi sağlanmıştır.¹⁴⁶

Brčko bölgesinde sınırların inşası örneğinden hareketle, müzakerenin taraflarının ortak bir söylem üzerinde anlaşamadığı durumlarda sonucun statükoya göre belirlendiği, ve dolayısıyla kazanan ya da kaybeden bir taraftan bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Bir yanda Bosna Hersek Federasyonunu temsil eden Boşnak ve Hırvatlar, diğer yanda Sırp Cumhuriyetini temsil eden Sırp her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüme ulaşamadığı için Brčko entitelerin dışında bırakılan bir ilçe olmuş ve sonuçta Bosna Hersek devletinin egemenliği altında özel statüye sahip bir bölge halini almıştır.

¹⁴⁶ "Abolishing Entity Legislation within Brcko District and Declaring the Inter-Entity Boundary Line to be of no Further Legal Significance within the District". Erişim adresi: Brčko Yönetimi internet sitesi: <http://www.brckosupervizija.ba/web/?p=403>.

3.3. Dayton Barış Anlaşması ve Sonuçları

Dayton Barış Görüşmeleri gerçekleşmeden önce, uluslararası toplumun taraflara sunduğu bir önceki barış anlaşması taslağında, silahlı çatışmaların başlaması öncesinde dahi Bosna Hersek'in etnik temeller ekseninde formüle edilen bir sorun olduğu görülebilmektedir. Uluslararası toplumun barış önerileri, Bosna Hersek'ten resmi bir kopuşa izin vermeden rakip etnik-milliyetçi iştiaqların taleplerini karşılayabilmeyi amaçlıyordu. Sunulan tüm barış önerilerinin ortak noktası, ülkede yaşayan halkların etnik kimliği ve farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımını dikkate alarak bölgeleri etnik bağlamda tanımlamak ve ülke içindeki sınırları da bu doğrultuda çizmekti.

Dayton Barış Görüşmelerinde de Entiteler Arası Sınır Hattının belirlenmesi sürecinde gerek Bosna Hersek'te çatışmalara taraf olan grupların gerekse de ülkenin yakın komşuları arasında yer alan ve Bosna Hersek üzerinde tarih boyunca önemli bir siyasi etkiye sahip olmuş ülkelerin taraf olarak masada yer aldığı görülebilmektedir. Bu ülkeler denince elbette ilk akla gelen Hırvatistan ve Sırbistan olmaktadır. Ayrıca, her ne kadar Temas Grubu dünyanın farklı bölgelerinden ülkeler içerse de, Amerika Birleşik Devletlerinin etkisi kuşkusuz en büyük olanıydı. Richard Holbrooke dahi Dayton Barış Görüşmelerinde rol alan Avrupalı devletlerin yeterince güç sahibi olmadığı, ve bu nedenle de ABD'nin müzakere sürecinde liderliği üstlenme kararı verdiğini fark edebilmişti. Bunun yanında ABD ve yönetime yeni gelen Clinton uluslararası boyutta nüfuzunu göstermek arzusundaydı. Holbrooke'a göre ABD'nin yeni yönetimi Bosna Hersek'te bir çözüme ne şekilde ulaşılabilceği konusunda bazı şüpheler taşıyordu. Bu bağlamda Başkan Clinton'ın önünde, Bosna Hersek'in geleceğine ilişkin çeşitli seçeneklerin olduğu söylenebilir. Bunlardan biri Bosna Hersek'in üç farklı etnik devlete bölünmesiydi. Ancak bu seçeneğin nihai sonucunun "Büyük Sırbistan" veya "Büyük Hırvatistan" olacağı da görülebilmekteydi. ABD yönetiminin bu öngörüsünün altında yatansa Henry Kissinger'ın da dile getirdiği ve Bosna Hersek'in tarihte hiçbir zaman tam bağımsız bir ülke olmadığı ve her daim Hırvatistan ve Sırbistan'ın etkisi altında kaldığı yönündeki görüştü. Sonuçta ülkenin uluslararası toplumca tanınan sınırları içinde egemenliğini ve toprak bütünlüğünü muhafaza etme yönünde bir karar alındı. Bu kararın uygulanmasında ise ülkede yaşayan farklı etnik toplulukların birbirinden ayıran iç sınırların oluşturulması ve Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki siyasi entitenin ve bunları birbirinden ayıran net bir sınır hattının ortaya konulması yönünde tercihte bulunulmuştu. Bu yaklaşımın

dayandığı tespit, birden çok milletin bir arada yaşadığı Bosna Hersek'in artık varlığını sürdüremeyeceği, zira savaş sırasında farklı etnik topluluklar arasındaki ayrışmanın geri dönülemez bir biçimde gerçekleştiği, ve savaştan önceki tabloya geri dönmenin artık mümkün olmadığıdır.¹⁴⁷

Dayton Anlaşması olarak da bilinen "Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşma" Kasım 1995'te Amerika Birleşik Devletlerinin Ohio eyaletinin Dayton şehri yakınlarındaki Wright-Patterson Hava Kuvvetleri Üssünde varılan ve 14 Aralık 1995'te Paris'te resmen imzalanan barış anlaşması olarak savaşa son vermişti. Dayton Barış Anlaşması Bosna Hersek'teki savaşa son vermenin yanında ülkenin eski yapısına kıyasla yepyeni bir yapıya bürünmesini de sağlayan metindi. Dayton'un getirdiği en büyük değişiklik Bosna Hersek'te iki tümüyle zıt entiteden ve bunları birbirinden ayıran sınırdan oluşan siyasi yapının tesisiydi. Dayton Barış Anlaşmasıyla Bosna Hersek etnik ilkeler üzerinden Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu olmak üzere ikili etnik-bölgesel bir yapıya kavuşturuluyordu. Bosna Hersek Federasyonu ayrıca kendi içinde de "Boşnak", "Hırvat" ve "karma" kantonlara bölünmüştü. Öte yandan Sırp Cumhuriyeti Sırp etnik grubunun üyelerinin yaşadığı entite olarak ortaya çıkmıştı.

Dayton Barış Anlaşmasına göre Entiteler Arası Sınır Hattının başlıca amacı iki entiteyi, üzerinde mutabık kaldıkları yüzde 51-49 toprak oranı doğrultusunda birbirinden ayırmaktı. Dayton Anlaşmasının bir parçası olarak hazırlanan Bosna Hersek Anayasası açıkça devletin toprak bütünlüğüne vurgu yapmakta ve ülkenin uluslararası sınırlarını tanımaktaydı. Dolayısıyla IEHL farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran, ve Bosna Hersek'i oluşturan ve uluslararası toplumca tanınan iki entite arasındaki idari bölümlenmeyi sağlayan bir iç sınır niteliğindeydi. Bu çerçevede Bosna Hersek, merkezi hükûmetten daha fazla güce sahip iki entiteden oluşan bir ülke olarak kurulmuştu. Skrabalo gibi bazı yazarlar Bosna Hersek'teki Entiteler Arası Sınır Hattını Kıbrıs'taki etnik bölünme hattıyla ya da İsrail ve Filistin'de Yahudi ve Arap yerleşimler arasındaki "Yeşil Hat" ile karşılaştırmaktadır.¹⁴⁸ Campbell ve Jansen de Dayton Barış Görüşmelerini etnik gruplara ait toprakların belirlenmesi süreci olarak görmektedir. Onlara göre barış önerilerinde dile getirilen toprakların etnik gruplara göre şekillendirilmesi yaklaşımı ilk başta 1991 nüfus sayımında bir etnik grubun çoğunluğu oluşturduğu bölgeler üzerinden yürütülmekteydiyse de, daha sonraki aşamada *filiyatta* silahlı etnik milliyetçi güçlerin

¹⁴⁷ Holbrooke, To End A War, 360-365.

¹⁴⁸ Skrabalo, Milovan, "The Evolution of the Inter-Entity Boundary Line in Bosnia and Herzegovina", Uluslararası Sınırlar alanında Yüksek Lisans Tezi, Durham Üniversitesi, 1999.

kontrolünde olan ve bu suretle etnik temizliğe tabi tutularak etnik açıdan homojen hale getirilen alanlar belirleyici olmuştur.¹⁴⁹

Dayton Barış Görüşmeleri esnasında basitçe insanların etnik kimliği üzerinden kapsama veya dışlama süreçleri yürütülerek Entiteler Arası Sınır Hattı (IEBL) inşa edilmiştir. IEBL'nin başlıca amacının Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak olduğu görülmektedir. Dayton Barış Görüşmelerinde Saraybosna ve Goražde örnekleri üzerinden incelenen şekliyle sınır belirleme süreçleri, başlıca amacın Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımıyla tam anlamıyla tutarlı bir sınır hattı çizmek olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınırın çizilmesi sürecinde en basit haliyle "Bizim" etnik grubumuza mensup nüfusun "Bizim" topraklarımızda kalması ve sınırın diğer tarafında kalması gereken kişiler olarak "Ötekilerin" dışlanmasının hayata geçirildiği görülebilmekteydi. Bu tabloda Sırp etnik topluluğunun Sırp Cumhuriyeti topraklarına ve bu entitenin şemsiyesi altına entegre edilmesi sürecine paralel olarak Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarına mensup olanların bu entiteden dışlanarak Bosna Hersek Federasyonu topraklarında, Federasyon şemsiyesi altında bir araya getirilmesi sağlanmıştır. Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarına mensup nüfusun yaşadığı bölgeler Bosna Hersek Federasyonu topraklarına katılırken Sırp etnik nüfusun yaşadığı bölgeler sistematik olarak bu entite kapsamı dışında bırakılmıştır. Burada farklı bir tablo sunan tek örnek Brčko ilçesidir. Brčko etnik açıdan karma nüfusu ve Bosna Hersek'i oluşturan her iki entite açısından da taşıdığı büyük jeopolitik ve jeostratejik önemden ötürü farklı bir noktada durmaktaydı. Bu nedenle uluslararası tahkim sürecinde Brčko'nun geleceği ve o bölgedeki Entiteler Arası Sınır Hattı hakkında nihai bir çözüme ulaşmak mümkün olmamıştır. Böylelikle Brčko kendi kendini yöneten yapılarıyla nevi şahsına münhasır bir ilçe statüsüne kavuşmuştur. Öte yandan Brčko kendine has nitelikleriyle istisnai bir örnek olarak görülebilir ve genel itibarıyla sınır çizme sürecinde etnik kimliğin başlıca belirleyici unsur olduğu sonucuna varılabilir. Bu tespit Saraybosna ve Goražde örneklerinde görülen sınır belirleme süreçlerinde kendisini net bir biçimde hissettirmektedir.

IEBL Bosna Hersek içinde farklı etnik toplulukların birbirinden ayrılmasının yanında ülkede ikili bir siyasi-idari düzeni de oluşturmuştur. Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek'teki entiteler

¹⁴⁹ Campbell, David, "Apartheid cartography: the political anthropology and spatial effects of international diplomacy in Bosnia", *Political Geography*, C.18, no. 4 (1999), 395-435; Jansen, Stef, "National numbers in context: maps and state in representation of the post-Yugoslav wars", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, C. 12, no. 1 (2005), 45-68.

aynı devlet içinde var olan rakip ve birbirine zıt iki kutup olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapı yeni tesis edilen siyasi otoriteler üzerinden ötekileştirmenin yeni mekanizmalarının da yolunu açmaktadır. Bosna Hersek'teki savaş sırasında ötekileştirme farklı etnik gruplara mensup topluluklar arasındaki ilişkilerin tek boyutu olarak kendisini göstermiştir. Savaştan sonra ötekileştirme süreci yeni bir şekil alarak etnik gruplar arasında görülen bir olgu olmaktan, Bosna Hersek'i oluşturan iki siyasi otorite olarak Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti entiteleri arasında kendisini gösteren bir trende dönüşmüştür.

Bosna Hersek'te yeni tesis edilen siyasi düzen birbirine rakip iki siyasi otorite üzerinden yeni bir ötekileştirmeyi ortaya çıkarmıştır. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında rekabetin ilk örnekleri her iki entitenin de ihtilaflı bölge üzerinde siyasi hâkimiyet kurma çabalarının net bir biçimde görüldüğü Brčko'da ortaya çıkmıştır. Yeni tesis edilen siyasi düzen aynı zamanda ülke içinde farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran sınırların kalıcılığını da sağlayan bir yapıdır. Söz konusu iki entite arasındaki ötekileştirme süreci, bu tez çalışmasının bir sonraki bölümünde ele alınacak hâkim sosyal söylemlerde kendisini net bir şekilde göstermekte olup, bu bağlamda önceki aşamada etnik zeminde ortaya çıkan ötekileştirmenin Dayton Barış Görüşmelerinde resmi zeminde kurumsallaştırılması üzerinden siyasi otoritenin kimlik oluşumunu nasıl etkilediği ortaya konulacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.0. SAVAŞ SONRASI BOSNA HERSEK'TE SINIRLER, KİMLİKLER VE HAKİM ÖTEKİLEŞTİRME

Bosna Hersek'te ötekileştirme süreci, sınırların anlamsallığının bir parçası olarak etnik aidiyeti empoze eden dil ve sembollerden sınır anlatılarına, sınır deneyimine ve sınır algısına kadar çok farklı şekillerde tezahür etmektedir. Bunların yanında geçmişte belirlenen etnik gruplar arasındaki sınırlar ve Bosna Hersek'i oluşturan entiteler arasındaki sınır hatlarını sürdüren belirli söylemler de mevcuttur. Günümüzde Bosna Hersek'te ötekileştirme söylemleri etnik zemine dayalı sınır ve hudutların hayata geçirilmesi işlevini de yürütmekte ve bu sınırların zaman ekseninde kalıcılığını sağlamaktadır. Ötekileştirme söylemleri ayrıca ülke içinde barışın konsolidasyonunun ve etnik gruplar arasında uzun vadede savaş sonrası uzlaşının önünde de bir engel teşkil etmektedir. Aslında ilk etapta bu bölüm bu tezin olmazsa olmaz bir parçası olarak görülmeyebilir. Ancak devlet düzeyinde oldukça görünür olan bu ötekileştirme türlerine Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde ve Saraybosna'nın banliyösü ile Dobrinja sınır bölgesinde yapılan alan çalışmalarında da rastlanması hasebiyle bu konunun ele alınması elzem olmuştur. Söz konusu alan araştırmalarında etnik gruplar arasındaki ve entiteler arasındaki ötekileştirme süreçlerinin bayraklar gibi etnik sembollerin ya da sınırdan itibaren hangi etnik grubun yaşadığını gösteren belirli yazıların kullanımıyla görünürlük kazandığı anlaşılmıştır. Ötekileştirme ve etnik sembolizmin söz konusu sınır bölgelerinde son derece hissedilir olmasından dolayı etnik gruplar ve entiteler arasında "Biz" ve "Ötekiler" şeklinde net bir ayrım yaratan günümüzün ötekileştirme söylemlerini de açıklayabilmek amacıyla bu bölümün kaleme alınması gerekmiştir.

Bu bağlamda burada medyada rastlanabilen ve etnisiteye dayalı ötekileştirme söylemlerine ve akabinde de Bosna Hersek'teki siyasetçilerin kamuya açık söylemlerine odaklanılacaktır. Savaş sonrası dönemde ötekileştirme süreci etnik gruplar arasındaki ilişkiler düzleminden entiteler arası, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ötekileştirme düzlemine geçmiştir. Bu koşullar altında etnik ekseninde bölünmüş olan Bosna Hersek'in her iki parçasında da görülebilen etnik politikalar, açık bir biçimde otorite ile üretilen bilgi arasındaki ayrılmaz bağ

doğrultusunda şekillenen ötekileştirmenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bosna Hersek'te siyaseti ve ötekileştirme söylemlerini geliştirebilme imkânına sahip siyasi güç odakları ya da ülkedeki etnik-milliyetçi elitler, bu gücü etnik gruplar ya da entiteler arasındaki ötekileştirmenin itici gücü olarak kullanmakta ve ülke içinde etnik gruplar ya da entiteler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve kimlikleri şekillendirmektedir. Bu çerçevede bu bölümde Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin siyasi makamlarının kendi etnik politikaları üzerinden geçmişte inşa edilen sınırları nasıl daha da güçlendirdiği ve insanların günlük yaşamını nasıl şekillendirildiği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu noktada, Bosna Hersek'te görülen ötekileştirme söylemlerinin insanların gündelik yaşamlarındaki hareketlerini "Öteki" algısını üretecek ve şekillendirecek biçimde değiştirdiği ve insanların ve farklı etnik toplulukların ayrıışmışlığını muhafaza ederek etnik zemine dayanan sınır ve hudutları tahkim ettiği de söylenebilir.

Bosna Hersek'teki ötekileştirme süreci Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonunun siyasi otoritesi arasındaki zıtlasma ekseninde şekillenmektedir. Günümüzde hâkim ötekileştirme söylemleri Bosna'yı oluşturan başlıca iki entitenin siyasi elitlerinin bir ürünüdür. Etnik zemine dayalı siyasi edimleri için kamuoyunun desteğini almak ve meşruiyet temin etmek amacıyla Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin de ilgili otoriteleri, belirli nefret söylemlerine başvurmak ve savaş sonrası dönemde dahi farklı etnik toplulukların ayrıışmış ve birbirine zıt pozisyonlarda kalmasını sağlayan söylemi geliştirmektedir. İlgili otoritelerin ve yereldeki siyasi elitlerin ötekileştirme söylemine başvurmaya sıcak baktığı böylesi bir tablo bilhassa Bosna Hersek'teki seçimlerde kendisini hissettirmekte ve kamuoyunun desteğini kazanmak için kendi etnik grubunu tam anlamıyla harekete geçirmeyi amaçlamaktadır.

Savaş döneminden bu yana Bosna Hersek'te siyasi ortamın pek değişmediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Esasen tablo savaş dönemindekinden pek farklı değildir ve savaş bittikten sonra dahi siyasi partiler büyük ölçüde etnik ekseninde ayrıışmış bir tablo sergilemektedir. Bosna Hersek çok partili siyasi sisteme 1990'da, Komünizmin çöküşü, Yugoslavya'nın dağılması ve beraberinde Komünistler Birliğini de tarihe gömmesiyle geçilmiştir. Ülkedeki ilk demokratik seçimler Haziran 1990'da gerçekleştirilmiştir. Etnik temele dayalı partiler üzerindeki yasağın kaldırılmasıyla Bosna Hersek'teki ilk etnik siyasi partiler kurulmuştur. Bosna'da kurulan ilk üç etnik siyasi parti aynı zamanda ülkedeki başlıca üç etnik grubun da temsilcisi niteliğindedir: Boşnakların Demokratik Eylem Partisi (SDA), Hırvat Demokratik Birliği (HDZ Bi.h) ve

Demokrat Sırp Partisi (SDS) sırasıyla Boşnakların, Hırvatların ve Sırpların çıkarlarını temsil etmektedir.

Sırp Cumhuriyetindeki en büyük iki siyasi parti savaş döneminde ve takip eden bir iki yıllık sürede entitede iktidarda olan Demokrat Sırp Partisi (SDS) ile 2006'dan bu yana iktidarda olan Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakıdır (SNSD). Bosna Hersek Federasyonunda siyasi partiler münhasıran Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarının çıkarlarını temsil etme ekseninde pozisyon almaktadır. Bu bağlamda Federasyonda, savaş öncesinden bugüne kadar Bosna Hersek'in siyasi yaşamında mevcudiyetini sürdüren Hırvat Demokratik Birliği (HDZ BiH) dikkat çekicidir. Hırvat Demokratik Birliği Bosna Hersek'teki en büyük Hırvat siyasi partisi olup bu etnik topluluğu bir araya getirmektedir. Bosna Hersek'teki Boşnakları bir araya getiren siyasi partiler arasındaysa Demokratik Eylem Partisi (SDA) en büyük yapı olarak öne çıkmaktadır. BH için Daha İyi Bir Gelecek Birliği (SBB BiH) ve Boşnak Vatansever Partisi (BPS) gibi yine Boşnak etnik topluluğunun çıkarlarını savunan başka siyasi partiler de bulunsa da bunlar SDA'ya göre daha küçük ve ikinci planda kalan yapılardır.

Bu büyük etnik-siyasi partilerin yanında son yıllarda etnik zemine dayanmayan ya da birden fazla etnik grubu bir araya getiren partiler de ortaya çıkmaktadır. Birden çok etnik grubu bir araya getiren siyasi partiler Bosna Hersek'teki etnik bölünmelerin üstünde bir noktaya ulaşma amacındadır. Bazı etnik zemine dayanmayan siyasi partiler de mevcutsa da, genellikle bunlar Bosna Hersek'te siyaset arenasında kayda değer bir değişimi getirmekten uzak, küçük ve önemsiz yapılar olarak görülmektedir. Etnik zemine dayalı olmayan bir siyasi partinin başarısının tek örneği Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisidir (SDP BiH). SDP 2010'daki seçimlerde üyesi olan Željko Komšić'i 2014'e kadar Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına seçtirmek suretiyle başarı elde edebilmiş olan etnik zemine dayanmayan tek siyasi parti olarak öne çıkmaktadır. Esasen Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisi Bosna Hersek Federasyonundaki Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar arasında kamuoyunun desteğini alabilmiştir. Hırvat seçmenlerin etnik zemine dayanmayan SDP'ye ve adayı Željko Komšić'e verdiği desteğin altında Dragan Čović ve partisi HDZ'nin o dönemde bir yolsuzluk skandalına adının karışması yatmaktaydı. 2010-2014 döneminde SDP Bosna Hersek'te doğrudan doğruya Sırp Cumhuriyetinin çıkarları hilafına merkezileşme siyasetinin bayraktarlığını yapmıştır. SDP daha güçlü bir Bosnalı kimliğinin inşasını ve merkezi devlet kurumlarının güçlendirilmesini savunarak Entitelerden Bosna Hersek'in merkezi kurumlarına yetkilerin devri yolunda çaba sarf etmiştir.

Ancak bu politikalar Sırp Cumhuriyeti makamları ve bu entitenin siyasi elitleri ile derin bir siyasi çatışmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu nevi etnik zemine dayanmayan siyasi partiler parti içi çatışmalar sonucu ortaya çıkıyor olsa da, önde gelen etnik partiler halen Bosna Hersek'teki kilit konumlarını muhafaza etmektedir. Bu tablonun altında derin etnik bölünlemerin ve etnik birliğin kaybı ve bu suretle de "ötekilerin" siyasette hâkim konuma gelmesi korkusunun yattığı söylenebilir.¹⁵⁰ Ancak etnik zemine dayanmayan bir siyasi parti olarak SDP'nin Bosna Hersek'te güç kazandığı bu istisnai örnek dışında vatandaşların genellikle etnik kökenleri ekseninde ayrıışmış olduğu ve münhasıran kendi etnik gruplarının partisini desteklediği görülebilmektedir. Bugün Bosna Hersek'teki en büyük üç etnik parti Boşnakların büyük kısmını bir araya getiren Demokratik Eylem Partisi (SDA), Hırvatların çoğunluğunu temsil eden Hırvat Demokratik Birliği (HDZ BiH) ve en büyük Sırp etnik siyasi partisi olarak öne çıkan ve Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğu içinde mutlak çoğunluğu peşinde sürükleyen Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı (SNSD) olarak sayılabilir. Bosnalı vatandaşların etnik gruplara ayrışıyor olması etnik siyasetin ateşleyicisi işlevini gösteren ve etnik siyasi partileri iktidarda tutan bir yapıyı da beraberinde getirmesinden dolayı bu partiler için oldukça avantajlıdır. Böylesi bir etnik kutuplaşma yalnızca bu partilerin iktidarda kalmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bunlara devletin kaynaklarına, özellikle de kamu kurum ve kuruluşlarındaki kadrolara erişim olanağı verir. Dahası, etnik zemine dayalı siyasi partiler bu durumu güçlerini konsolide, ve bölünmüş bir yapı arz eden etnik topluluklar üzerindeki kontrollerini tesis etmek için kullanırlar. Genel anlamda Bosna Hersek'teki seçmenlerin halen "kendi halklarının" yönetiminde olmanın güven verici olduğunu düşünmelerinden ötürü etnik zeminde yönetimi tercih ettiği söylenebilir.

Ayrıca Bosna Hersek'te yaşayanların kendi etnik kimlikleriyle yakında bağlantılı siyasi yaklaşımlara destek verdiğini varsaymak da yanlış olmaz. Bu çerçevede halkların kimliği, seçmenlerin kendi etnik gruplarının çıkarını savunan politikaları tercih ettiği ve çıkarlarına en iyi söz konusu etnik gruba fayda sağlamayı vaat eden, ancak bunu da çoğu zaman etnik açıdan "Ötekilerin" çıkarların hilafına bir yaklaşımla yapan siyasi partilerin hizmet edeceğine inandığı siyasi yaklaşımın bir parçası olmuş durumdadır. "Ötekilere" açık bir karşı duruşu da içeren bu nevi bir siyasi yaklaşım Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti gibi net bir biçimde

¹⁵⁰ McClelland, Benjamin, "Ethnic Voters and Non-Ethnic Parties: Evidence from Bosnia and Herzegovina", Columbia Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümünde Mini-APSA Öğrenci Kongresinde sunulan bildiri, 26 Nisan 2013, 1-27.

çizilmiş sınırları olan ve etnik açıdan homojen bir yapı görülen bölgelerde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla Bosna Hersek vatandaşlarının etnik kimlikleri ekseninde bölünmüş tablosu, tek bir etnik topluluğun çıkarlarını savunmaya odaklanan siyasi partilerde de benzer bir bölünmeyi beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda Bosna Hersek'teki siyasi elitler arasında böylesi bir kutuplaşma, ötekileştirme söylemlerinin çoğu zaman kamuoyunun desteğini harekete geçirmek ve siyasi iktidarı elde etmek üzere Bosna Hersek'teki tüm etnik taraflarca da kullanılmasından dolayı etnik siyasetin kalıcılığını da sağlamaktadır.

Bosna Hersek Federasyonunda pek fazla Sırp kalmadığı (2011'deki son sayım itibarıyla %2) ve Sırp etnik topluluğunun hemen tümünün Sırp Cumhuriyetinde yaşadığı dikkate alındığında bu ikinci entitedeki siyasi partilerin Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğunun çıkarlarını savunması bir anlamda Bosna Hersek sınırları içinde Sırp Cumhuriyetinin çıkarlarını savunma olarak da düşünülebilir. Böylesi bir durumda Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğunun mensupları kendilerini toprak bütünlüğü olan bir devlet olarak Sırp Cumhuriyetine bağlı hissedebilmektedirler. Böylelikle Bosna Hersek'te Sırp denildiğinde Sırp Cumhuriyeti, Sırp Cumhuriyeti denildiğindeyse Sırp'lar akla gelir olmuştur. Böylesi bir algı ve Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuna mensup kişilerin özdeşleştirilmesi Sırp'ların varlığı açısından bir tehdit oluşturan ve kurumlarının "ortadan kaldırılmasını" isteyen "Ötekilerden" koruyan siyasi bir yapıyı da sağlamayı amaçlamaktadır. Ötekilerden kasıt Bosna Hersek Federasyonu kurumlarında yansımaları bulan Boşnak ve Hırvat gruplaşmasıdır. Bu çerçevede Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitedeki etnik elitlerin siyasi stratejilerinin her daim "Bize" galebe çalma tehdidini temsil eden "Ötekilerden" duyulan korkuya dayandığı söylenebilir.

Bu bölümde Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetindeki resmi makamların birbirlerine nasıl karşı durduğunu açıkça ortaya koymak üzere Bosna Hersek'teki etnik-siyasi elitlerce geliştirilen güncel söylemlere odaklanılacaktır. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ve bugüne kadar varlığını sürdüren çeşitli güncel söylemlerden bahsedilebilir. Bunların tümü bugün Bosna Hersek'i oluşturan iki entitedeki etnik elitlerin ürünleri olup Bosna Hersek'te etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınırların varlığını sürdürebilmesini sağlayan olgu olarak görülebilir. Bu noktada, Bosna Hersek'teki en büyük etnik siyasi partileri temsil eden siyasi liderlerin beyanları üzerinden Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki ötekileştirme ortaya konulmaya çalışılırken bir yandan da bu şekilde tesis edilen ötekileştirmenin belirli siyasi-tarihi koşullar altında nasıl inşa edildiği de ele alınacaktır. "Ötekilerin" nasıl temsil edildiği ve

günümüzde yaygın söylemlerin etnik toplulukların ayrışmasını sürdürerek Bosna Hersek'teki entiteler arasındaki sınırları daha da güçlendirmesi de değinilecek konular arasındadır. Bosna Hersekli siyasetçilerin basında rastlanabilen konuşmalarına odaklanarak Bosna'daki başlıca iki entitenin oluşum ve temsil sürecinde ötekileştirmenin rolü irdelenecektir. Bu güncel söylemler, Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki siyasi ötekileştirmeyi üretmelerinin yanında geçmişte çizilen etnik sınır ve hudutların kalıcılığını sağlamaları ve aynı zamanda Bosna Hersek'te uzun vadeli bir barış ve uzlaş sürecinin önünde de bir engel teşkil etmelerinden dolayı önemlidir.

Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında, entiteler arasındaki ilişkileri ciddi anlamda etkileyen ve Bosna Hersek'i oluşturan iki entite arasındaki sınırı daha da belirginleştiren bazı güncel ötekileştirme söylemleri dikkat çekmektedir.

Bu bölümün ilk kısmında Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasında, etnik savaştan yadigar kalan geçmişe dayalı ötekileştirmede temsilini bulan güncel söylem ele alınacaktır. Bu söylemde, Srebrenica'da yaşananlar sürekli olarak hatırlatılarak Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Boşnak etnik grubunun mensupları arasında dillendirilen bu söylem Sırp Cumhuriyetinin Bosna Hersek'in meşru bir parçası olmadığı ve kurumlarıyla birlikte ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu tablo karşısında Sırp Cumhuriyeti makamlarının verdiği yanıtta sıklıkla bağımsızlık ve Bosna Hersek'ten ayrılma yönünde referandum çağrısı yapmaktır. Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olarak niteleyen söylem, belirli bir etnik grubun kurban olarak, diğer tarafınsa kolektif suçu üstlenen saldırganlar olarak görülmesini gerektirir. Böylesi bir yaklaşımsa her iki tarafın bazı gerçekleri göz ardı etmesi sonucunu doğurur. Taraflardan biri geçmişte yaşanan suçları reddederken diğeri bir olgunun "soykırım ürünü" olması iddiasıyla meşru mevcudiyetine karşı durur. Bosna Hersek'i oluşturan iki entite arasındaki bu nevi siyasi ötekileştirme savaş sonrası dönemden bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda Bosna Hersek'i oluşturan bu iki entite arasındaki karşılıklı düşmanlık algısı yine Bosna Hersek'teki uzlaşma sürecinin de önünde bir engel teşkil etmekte ve farklı etnik topluluklar arasında geçmişte çizilen sınırları ve savaş sonrasında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında tesis edilen entite sınırlarını belirginleştirmektedir.

Bu bölümün ikinci kısmında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında görülen ötekileştirme sürecinin bir parçası olarak etnik sembolizm ele alınacaktır. İki Bosna Entitesi

arasındaki sınır ötekileştirme yaratan ve mekanda farklılık oluştururken farklı etnik topluluklar arasında bölünme ve ayrışmayı da beraberinde getiren sembol ve işaretlerle ortaya konmaktadır. Bosna Hersek'teki siyasi-idari sınırlar etnik sembollerle çizilmiş olup dolayısıyla Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ötekileştirmenin etnik kimliği veya kökeni empoze eden sembolizme dayandığı söylenebilir. Bu bağlamda "Ötekilere" ait etnik sembollerin, marşların, kutlamaların etnik anlamlandırmaların reddi ve yok edilmesinin istenmesi de söz konusudur. Etnik-sembolik ikonlara dayalı bu nevi bir ötekileştirme sırf Bosna Hersek'teki farklı etnik gruplar arasındaki kutuplaşmayı daha da derinleştirmek ve bu suretle entiteler arasındaki sınırları tahkim ederek ülke içindeki ikili siyasi yapının etnik siyasetini sürdürmek amacıyla sembol ve semantik öğelerin sorgulanması ve ortadan kaldırılmasını amaçlar. 2004'te, Bosna Hersek'teki Boşnak siyasi partiler Sırp Cumhuriyetinin bayrak, marş ve diğer sembollerinin kaldırılması için Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. Öne sürdükleri iddia Sırp Cumhuriyetinin tek bir etnik grubu temsil ettiği ve aynı zamanda "Ötekilere" karşı ayrımcılık yaptığı yönündeydi. Bu ise her iki entitenin de çeşitli sembollerinin anayasaya aykırı bulunduğu ve Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin belirli sembollerin resmi kullanımdan çıkarılması ya da yerlerine yenilerinin konması yönünde karar aldığı bir zincirleme reaksiyonu beraberinde getirmiştir. Sırp Cumhuriyetinin etnik sembollerine karşı yapılan son itirazla Sırp Cumhuriyetinin ilan edildiği gün olan 9 Ocak tarihinin milli bir gün olarak anılması anayasaya aykırı bulunmuştur. Buna yanıt olarak 25 Eylül 2016'da Sırp Cumhuriyeti bir referandum düzenlemiş ve referandumda o entitede yaşayan vatandaşlar 9 Ocak gününün Sırp Cumhuriyetinin resmi kuruluş tarihi olarak kutlanmasına devam edilmesi yönünde karar almıştır. Bu nevi etnik sembolizm üzerinden bir ötekileştirme geçmişte etnik gruplar ve entiteler arasında inşa edilen sınırları çok daha güçlü kılmakta ve vatandaşların bir devlet olarak Bosna Hersek'le kendilerini özdeşleştirmesini güçleştirmektedir. Ayrıca Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Sırp toplumu ile Bosna Hersek Federasyonundaki Boşnak ve Hırvatlar arasındaki ayrımı da derinleştirir.

Üçüncü kısımda anayasayla tanınan her üç etnik grubun da Bosna Hersek'i "bitmemiş bir proje" olarak gören yaklaşımları irdelenecektir. Bu noktada Bosna Hersek'teki etnik-siyasi elitlerin bu ülkenin geleceğini nasıl gördüğünü ortaya koymak için her üç etnik grubun da siyasi pozisyonu ayrıntılarıyla analiz edilecektir. Ülkedeki önde gelen etnik grupların görüşleri büyük farklılıklar arz etmektedir. Bu husus özellikle 2009'da "Bosna Hersek'e karşı Sejdic ve Finci tarafından

açılan davada" Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bosna Hersek Anayasası ya da Dayton Barış Anlaşmasında değişiklik yapılması yönündeki kararı sonrasında önem kazanmıştır. Böylesi bir tablo Bosna Hersek'te kapsamlı değişiklikler gerektiren ve Dayton Barış Görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan Bosna Hersek'i sorgulanır kılan hasmane bir atmosfer yaratmaktadır. Özet olarak bu koşullar altında Sırp Cumhuriyetinin yaklaşımının statükoyu korumak olduğu, öte yandan Boşnak siyasi partilerin merkezîyetçi yaklaşımları öne çıkaran ve Bosna Hersek'teki entitelerin ortadan kalkmasını doğuracak bir perspektifi savunduğu, Hırvat siyasi partilerininse Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu federal kantonları bir araya getirerek Bosna Hersek'te Hırvatlara ait üçüncü bir siyasi entitenin kurulması ve bu bağlamda Sırp Cumhuriyeti ile aynı düzeyde özerklik sağlanmasını istediği söylenebilir.

4.1. Günümüzde Ötekileştirme Söyleminin Bir Unsuru Olarak Srebrenica

Bosna Hersek'teki iki ana entite olarak Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti savaşın bir sonucu olduğu, bu iki siyasi kurum arasındaki ötekileştirmenin yakın geçmişte ortaya çıktığı belirtilmelidir. Bosna Hersek'te ötekileştirme konusunda son zamanlarda hâkim söylemleri anlayabilmek için bunların ortaya çıktığı tarihi bağlamı ve son olarak da bunların karşılıklı ilişkilerin tesisini nasıl etkilediğini anlamak gerekir. Farklı etnik topluluklar arasındaki ötekileştirmenin en kalıcı nedenlerinden biri, aynı zamanda Bosna Hersek'teki entiteler arasındaki ilişkileri de etkileyen bir etken olan Srebrenica'da meydana gelen trajik olaylar başta olmak üzere yakın geçmiş konusunda bir fikir birliğine varılamamasıdır. Srebrenica Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki en kararlı ötekileştirme söylemini doğuran nedenlerin başını çekmektedir. Bu söylem yalnızca ülke içindeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri etkilemekle kalmaz, aynı zamanda Bosna'daki iki entite arasındaki hasmane siyaseti de üretilip şekillendirir.

Bosna Hersek'te geçmişte olan olaylar ve genel anlamıyla tarih konusunda bir mutabakata ulaşılamamaktadır. Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasında bugün hâkim olan ilişkiler 1992-1995 arasında meydana gelen son etnik savaşta şekillenmiştir. Bosna Hersek'te savaşın Sırbistan'ın "Bosna Hersek'e saldırısı" mı, yoksa "silahlı çatışma ve etnik savaş" olarak mı görüleceği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Boşnaklar ve Hırvatlar'a göre Bosna Hersek'teki savaş büyük Sırp devleti projesini gerçekleştirmek isteyen Yugoslavya'nın açık saldırısının bir sonucudur. Bu metnin yazarına göreyse Bosna Hersek'teki savaş etnik bir çatışmadır. Bu görüşse savaşın farklı etnik gruplar arasında meydana gelen silahlı bir çatışma olması gerçeğine dayanmaktadır. Ancak Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasında genel anlamda geçmişe ilişkin bir mutabakatın bulunmayışına karşın geçmişte meydana gelen ve ülke içindeki entiteler ve etnik topluluklar arasındaki sınırları tahkim eden bir dizi olay da önemlidir. Ve elbette Srebrenica da bunlardan biridir.

Bu çalışmada Srebrenica'nın ayrıntıları üzerinde fazlaca durmaya gerek olmayabilir. Zira bu konuyu derinlemesine irdeleyen birçok araştırma mevcuttur. Buradaki amaç daha ziyade aynı gelişmelere iki farklı perspektiften bakmanın Bosna Hersek'i oluşturan iki entitenin siyasi duruşu ve karşılıklı ötekileştirmeyi nasıl etkilediğini göstermektir. Kısaca ifade etmek gerekirse, 1995'de Bosnalı Sırpların 8.000'den fazla Boşnağı topluca katlettiği Srebrenica soykırım olarak

değerlendirilmektedir. Savaşın sonra Srebrenica'da olanlar ülkeyi oluşturan başlıca iki idari yapı arasında ötekileştirmeyi yaratan en önemli söyleme de zemin teşkil etmektedir. Savaş sonrası dönemde Boşnak ve Hırvat siyasetçiler Sırp Cumhuriyetini "soykırımın ürünü" olarak nitelemişlerdir. Bosna Hersek'i oluşturan parçalardan biri için kullanılan böylesi bir betimlemeye medyada, siyaset arenasında ve ayrıca Bosna Hersek Federasyonundaki akademik kurumlarda da rastlanmaktadır.

Bosna Hersek Federasyonundaki akademik camiaya göre Sırp Cumhuriyeti adlı entite "Büyük Sırbistan Nazi akımının soykırımla ortaya çıkardığı bir üründür." Bu çerçevede Sırp Cumhuriyeti "uluslararası insan hakları kurallarının son derece ağır bir ihlali olan soykırımın bir ürünüdür." Bu yaklaşıma göre Dayton Barış Anlaşması "Büyük Sırbistan Nazi ideolojisi ve siyasetini, ve soykırıma dayanan uygulamalarını meşrulaştırmıştır."¹⁵¹ Bu perspektifin sonucunda, Bosna Hersek Federasyonunda yaşayan siyasetçiler ve sıradan insanlar Sırp Cumhuriyetini resmi adıyla anmak yerine "soykırım ürünü" olarak anmayı tercih etmektedir. Bu ise Sırp Cumhuriyeti ve kurumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik resmi politikalar için zemin hazırlamaktadır.

Sırp Cumhuriyetini "soykırım ürünü" olarak gören söylem hem Sırp Cumhuriyetinin, hem de Bosna Hersek Federasyonunun perspektifinden irdelenmelidir. Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğunun, Sırp Cumhuriyetinin resmi kurumlarının ve tüm Sırp siyasi partilerinin gözünde Srebrenica bir "katliamdır". Bu betimlemenin temelinde Srebrenica'nın istisnai bir örnek olduğu ve Sırp Cumhuriyetinin topraklarının bütününde Boşnak etnik topluluğunu yok etme eğilimini yansıtan kapsamlı bir siyaset uygulanmadığı gerçeği yatmaktadır. Ayrıca Srebrenica'da Sırp Cumhuriyeti Ordusunun katliamı gerçekleştirmesi öncesinde Sırp kuvvetlerinin tüm kadın, çocuk ve yaşlı Boşnakları başka bölgelere naklettiği de kayıtlara geçmiştir.¹⁵² Bu argüman çoğu zaman Sırp Cumhuriyetinin siyasi temsilcilerinin Srebrenica'da soykırım gerçekleştirildiği iddiasını reddetmekte başvurdukları bir bahane olarak görülmektedir. Bosna Hersek Federasyonunun siyasi temsilcilerinin yaklaşımı ise açıktır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) çok sayıda kararında Srebrenica'yı bir soykırım olarak kabul etmiştir.¹⁵³ Bu bağlamda,

¹⁵¹ Cekic, Smail, "Denial of genocide in Bosnia and Herzegovina", Institute for Research of Genocide (2009), erişim adresi: <http://instituteforgenocide.org/en/wp-content/uploads/2012/01/Denial-of-genocide.pdf>.

¹⁵² Prosecutor v. Radislav Krstić, Dava No. IT-98-33-T, Yargılama Kararı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi – ICTY, (2 Ağustos 2001), 84.

¹⁵³ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY), Krstic Kararı (2001), erişim adresi: http://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic.pdf; Uluslararası Adalet Divanı Basın Açıklaması: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and

uluslararası hukukta Srebrenica'da olan bitenin soykırım olarak kabul edilmesi ve devletleri temsil eden siyasetçilerin de soykırımın gerçekleştiğini kabul etmesi beklenir. Öte yandan, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Srebrenica'daki soykırımla ilgili cezai sorumluluğun yalnızca belirli bireylere ait olduğunu ve Sırp Cumhuriyetinin resmi yapısının kolektif sorumluluğundan bahsedilemeyeceği yönünde de karar almıştır.¹⁵⁴ Srebrenica'nın soykırım olarak kabul edildiği çok sayıda karara rağmen Sırp etnik topluluğunda ve Sırp Cumhuriyeti siyasetçileri ve resmi makamlarında kolektif ve bireysel ölçekte soykırım sürekli olarak inkar edilmektedir. Gerçekleri kabul etmeme yönündeki tavırları da Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasındaki ötekileştirmeyi daha da artırmaktadır. Dahası, Sırp Cumhuriyetinin resmi kurumlarının soykırımı reddetmesi Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasındaki en açık ötekileştirme söyleminin vücuda gelmesini sağlamakta ve bir yandan da entiteler arasındaki ilişkileri ve ülkede yaşayan sıradan insanlar arasındaki etnik gruplar arası ilişkileri de şekillendirmektedir.

Srebrenica o denli güçlü bir söylem yaratmıştır ki, savaşın sonundan itibaren başlıca iki entite arasındaki ötekileştirmeyi beslemektedir. Bosna Hersek'in bir parçasının soykırımla yaftalanması ülke içinde entiteler arasında çizilen sınırları daha da vurgulu bir hale getirmektedir. Srebrenica Sırp Cumhuriyetinin bir soykırım ürünü olduğu yönündeki söylemin gerekçesi ve zemini olmuş ve genel anlamıyla Bosna Hersek Federasyonundaki siyaseti "öteki" entiteye odaklayan bir etki yapmıştır. Savaşın sonunda Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek'in bütünleşik bir parçası olarak Sırp Cumhuriyeti kurulurken Srebrenica'nın Bosna Hersek Federasyonundaki siyaseti tanımlayıcı etkisi, tüm kurumlarıyla Sırp Cumhuriyetinin zayıflatılması hatta tümüyle ortadan kaldırılması yönünde tezahür etmiştir. Bu siyasi tabloda en sık başvurulan söylem Sırp Cumhuriyetinin bir "soykırım ürünü" olarak nitelemektir. Bu söylem aynı zamanda bir etnik grubun kurban, diğer bir etnik grubunsa saldırgan ve soykırım işleyen kesim olarak nitelenmesini ve böylelikle derin bir adaletsizlik ve mağduriyet duygusunun ülkede barışın konsolidasyonu ve uzun vadeli uzlaşma sürecinin önündeki başlıca engel olmasını da sağlamıştır.

Montenegro), Hâkim: Rosalyn Higgins (26 Şubat 2007), erişim adresi: <http://www.icjij.org/court/index.php?pr=1898&pt=3&p1=1&p2=3&p3=1>.

9 Mart 1995 erişim adresi: <http://www.nytimes.com/1995/03/09/world/cia-report-on-bosnia-blames-serbsfor-90-of-the-war-crimes.html>

¹⁵⁴ Birleşmiş Milletler Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Temyiz Dairesi Basın Bülteni: Savcılık makamı - Radislav Krstic Davası Kararı (Lahey, 19 Nisan 2004), erişim adresi: <http://www.icty.org/en/press/appeals-chamber-judgement-case-prosecutor-v-radislav-krstic>

Sırp Cumhuriyetine yönelik ötekileştirme söylemi herkesin dilindeki "soykırım ürünü" tanımlamasıyla ifade bulmuş ve bu perspektif Bosna Hersek Federasyonundaki siyasi elitlerce Sırp Cumhuriyetinin kurumları ve siyasi temsilcilerinin sürekli olarak soykırımı reddeden yaklaşımına bir yanıt olarak şekillendirilmiştir. Sırp Cumhuriyetinde siyaset sahnesindeki başlıca aktör Milorad Dodik'tir. Dodik Sırp Cumhuriyetindeki başlıca siyasi parti olan Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakının (SNSD) kurucusu ve başkanıdır. Milorad Dodik 2006-2010 döneminde Sırp Cumhuriyetinin Başbakanı olarak görev yapmış olup, 2010'dan itibaren de Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmektedir. Uluslararası kurumların Srebrenica'yı soykırım olarak niteleyen çok sayıda kararına karşın Milorad Dodik ve partisi SNSD soykırımı reddeden bir siyasi duruş sergilemektedir. Bu suretle de Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olduğunu belirten söylem Bosna Hersek'te bugün hâkim en güçlü ötekileştirme söylemi olabilmektedir. Aslında Milorad Dodik kamuoyu nezdinde Srebrenica'da soykırım gerçekleştiğini kabul eden ilk Sırp siyasetçidir. 2007'de şunları söylemiştir:

*"...Dolayısıyla olanın bitenin ne olduğunu tam olarak biliyordum. Srebrenica'da olan soykırımdı. Lahey'deki adalet divanı da bu yönde karar vermiştir ve bu yadsınamaz bir hukuki gerçektir..."*¹⁵⁵

Ancak önde gelen Boşnak siyasi partilerinin Srebrenica'daki trajik olayı siyaset konusu yapmaya başlaması ve Sırp Cumhuriyetinin kurumlarıyla birlikte ortadan kaldırılması çağrısında bulunması sonrasında Milorad Dodik Srebrenica'da soykırım olduğunu reddetmeye başlamıştır. 2010'da şunları söylemiştir:

*...Srebrenica'da işlenen suçların üstünü örtmek ya da bunları haklı göstermek gibi bir niyetim yok. Ancak [Srebrenica]'nın cürmün genele mal edilmesi ve Sırpların tümünün soykırıma başvuran bir halk olarak nitelenerek Sırp halkının da çektiği acıların göz ardı edilmesinin gerekçesi olabilmesi mümkün müdür?..*¹⁵⁶

¹⁵⁵ Dodik, Milorad, FaceTV'de yayınlanan mülakat (2007), erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=xxcQDEFROyw>.

¹⁵⁶ Dodik, Milorad, beyanat (2010), erişim adresi: <http://www.6yka.com/novost/77818/izjave-milorada-dodika-o-srebrenici-od-genocida-do-najveceg-udarca-srpstvu>.

2007'den itibaren neredeyse tüm siyasi konuşmalarında Dodik Srebrenica'daki soykırımı açıkça reddetmiş ve benzer beyanlarda bulunmuştur:

"Srebrenica'da hiçbir zaman soykırım gerçekleşmediğini ifade etmek istiyorum. Srebrenica'da bir katliam olduğunu kimse reddetmiyor. Ama bir soykırım olmadı. Srebrenica'da soykırım yapıldığını iddia etmekle amaçları tek suçlunun Sırlar olduğu şeklinde olumsuz bir algı yaratmak. Tekrar söylüyorum: soykırım olmadı! Soykırım olmadı! Ortada olan biten tek şey Boşnak siyasi partilerinin ve bazı yabancıların yapmadığımız bir şey için hepimize cürüm ve sorumluluk yüklemek istemesi ve bu yöndeki niyetleri..."¹⁵⁷

Aynı zamanda ilgili entitedeki resmi makamları da temsil eden Sırp Cumhuriyetindeki siyasetçilerden böyle bir beyan gelmesi, son tahlilde Sırp Cumhuriyetinin bir "soykırım ürünü" olduğu yönündeki iddia gibi belirli söylemlerin ortaya çıkmasına neden olan sistemli bir soykırım reddi yaklaşımını da beraberinde getirmiştir.

Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olduğu yönündeki söyleme savaşın hemen ertesinden bugüne kadar Bosna Hersek Federasyonunun önde gelen hemen tüm siyasetçilerinin kamuoyu nezdinde yaptıkları tüm konuşmalarda rastlamak mümkündür. Bu çalışmada söz konusu söylem savaş sonrası dönemde Bosna Hersek'teki en etkili Boşnak ve Hırvat siyasetçilerin halka açık konuşmaları üzerinden analiz edilecektir. Bu noktada bir yandan geçmişte ya da bugün Bosna Hersek Federasyonunda büyük siyasi nüfuza sahip olmuş, bir yandan da ülkede Sırlar dışındaki etnik toplulukları bir araya getiren siyasetçilerin kamuya açık beyanlarına odaklanılacaktır. Söz konusu siyasetçiler Boşnak tarafında Sulejman Tihić, Haris Silajdžić ve Bakir Izezbegović ile Hırvat tarafında bugün de Bosna Hersek Federasyonunun Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Živko Butimir'dir.

Sulejman Tihić 2001-2014 döneminde Demokratik Eylem Partisi (SDA) Başkanlığını yürütmüştür. SDA Boşnakların önde gelen siyasi partisi olup Tihić parti liderliğini SDA'nın kurucusu ve Bosna Hersek'in ilk Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović'in ölümünden sonra devralmıştır. Tihić aynı zamanda 2002-2006 döneminde Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Boşnak üyesi olarak da görev yapmıştır. Birçok konuşmasında Tihić, Sırp Cumhuriyetini

¹⁵⁷ Dodik, Milorad, seçim mitingindeki konuşması, (Srebrenica, 2012), erişim adresi: <http://www.blic.rs/vesti/politika/dodik-nije-bilo-genocida-u-srebrenici/55lk4p5>.

kastederek Bosna Hersek'in bir parçasını soykırım ürünü olarak nitelemiştir. 2005'te Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığındaki görevi devam ederken şunları söylemiştir:

*"Sırp Cumhuriyeti savaş, etnik temizlik, savaş suçları ve soykırımın bir sonucu olarak 12 yıl önce tesis edilen bir anayasal kategoridir. Haliyle böylesi bir şeyin geçici olması doğaldır."*¹⁵⁸

Srebrenica'da yaşanan acıların siyasileştirilmesine ve Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olarak nitelenerek kurumlarıyla birlikte bu entitenin ortadan kaldırılması yönünde çağrı yapılmasına en büyük katkıyı yapan kişiye Haris Silajdžić'dir. Silajdžić Bosna Hersek Partisinin (SBiH) kurucusu ve başkanıdır. Geçmişte Bosna Hersek Başbakanlığı (1993-1996) ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Boşnak Üyesi (2006-2010) görevlerini yürütmüştür. Haris Silajdžić'in siyasi söylemi Srebrenica'nın siyasileştirilmesine ve kendi siyasi gündemini tartışmaların ana eksenine haline getirmek üzere mağduriyet söyleminin siyasi boyutta dile getirilmesi ve Sırp Cumhuriyetinin kurumlarının ortadan kaldırılması suretiyle Bosna Hersek'te merkezileşme sürecini teşvik etmeye dayanmaktadır.¹⁵⁹ Kendinden öncekiler gibi Silajdžić de aynı söylemi Bosna Hersek'te siyaset arenasında sürdürmektedir. Sırp Cumhuriyetini soykırım yapan bir yapı olarak nitelediği çok sayıda beyanı mevcuttur. Bunlardan biri 2007'de Bosna Hersek'in ulusal televizyonu olan Bosna Hersek Radyo Televizyonunda (BHRT) katıldığı bir programda dile getirdiği bir ifadedir:

*"Sırp Cumhuriyeti soykırımla kurulmuştur. Bosna Hersek'in iki entiteye ayrılması da Bosna Hersek'teki soykırımın, savaş suçlarının ve insanlığa karşı işlenen suçların bir sonucudur. Uluslararası Adalet Divanının kararı kimse inkar edemez. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyeti makamları da bir suçun azmettiricisi konumundadır. Sırp Cumhuriyeti soykırım ürünüdür ve ortadan kaldırılmalıdır; benim de siyasetteki amacım Sırp Cumhuriyetinin ortadan kaldırılmasıdır."*¹⁶⁰

¹⁵⁸ Sulejman Tihić, Jutarnji List tarafından yapılan mülakat, 'RS je rezultat genocida i privremena kategorija', (21.08.2005), erişim adresi: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/tihic-rs-je-rezultat-genocida-i-privremena-kategorija/3301655/>.

¹⁵⁹ Williams, Garrath, "Dangerous victims: On some political dangers of vicarious claims to victimhood", *Distinktion - Scandinavian Journal of Social Theory*, 2008, 81.

¹⁶⁰ Haris Silajdzic, Bosna Hersek Radyo Televizyonu-BHRT röportajı. Röportaj metnine erişim adresi NovinarOnline (16.03.2007): <http://www.novinar.de/2007/03/16/silajdzic-zelim-da-ukinem-republiku-srpsku.html>.

Silajdžić bir Boşnak siyasi partisinin ve genel anlamda Boşnak toplumunun temsilcisi olsa da aynı zamanda Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının da bir üyesiydi ve bu açıdan Bosna Hersek'in merkezi kurumlarına yön veren bir konumda bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu nevi beyanlarda bulunurken ülkenin genelini temsil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Silajdžić'in Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olduğu yönündeki söylemi desteklemeye devam etmesi bir yandan da farklı etnik topluluklar arasındaki ayrışmayı daha da belirgin hale getirmekte ve Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti makamları arasındaki karşılıklı düşmanca tavrı tahkim etmektedir.

Emma Plant'e göre Haris Silajdžić Bosna'da siyaset sahnesindeki varlığı boyunca mağduriyeti bir siyasi söylem olarak benimsemiş ve kendi siyasi çıkarları için Srebrenica'yı kullanmıştır. Srebrenica'nın kamusal söylemlerde kullanılmasında başlıca amaç Boşnak seçmenleri cezbetmektir.¹⁶¹ Çok kereler Silajdžić Auschwitz'deki Yahudilerin yaşadıklarıyla Srebrenica'daki Boşnakların yaşadıkları arasında açık bir paralel çizmiş ve bir yandan da Sırları Nazilere benzetmiştir.¹⁶² Bosna Hersek'in bir parçasının "soykırımla" özdeşleştirildiği bu söylemin yalnızca iç siyasette de kullanılmadığı görülmektedir. Haris Silajdžić Sırp Cumhuriyetinin soykırım ve/veya "halk kırımı" ürünü olduğu iddialarını uluslararası arenada da dile getirmiştir.¹⁶³ Haris Silajdžić'in Bosna Hersek'teki entitelerin Dayton Barış Anlaşması ile ortaya çıkan yapılar olduğunu görmezden gelerek Dayton'la kurulan Sırp Cumhuriyetinin ortadan kaldırılmasını talep ettiği anlaşılmaktadır. Bu yönde siyasi edimlere dayanak olarak BM tarafından 2001'de kabul edilen ve "hiçbir devletin uluslararası hukukun emredici bir kuralının ciddi biçimde ihlali sonucunda ortaya çıkan bir durumu yasal göremeyeceğini" belirten Uluslararası Hukuk Komisyonunun Devletlerin Sorumluluğu Düzenlemelerinin hukuki açıdan pek de sağlam zemine oturmayan bir yorumunu göstermektedir.¹⁶⁴ Buna rağmen Bosna Hersek'in siyasi-idari parçalarından birinin "soykırımcı" olarak nitelendiği bir kamusal ötekileştirme söyleminin Bosna Hersek Federasyonu tarafından bakıldığında mağduriyetin, Sırp

¹⁶¹ Plant, Emma, "The Politicisation of Victimhood", SIT Sempozyumu 'Conflict, Memory, and Reconciliation: Bridging past, present, and future' kapsamında sunulan bildiri, 10-13 Ocak 2012, Kigali- Rwanda, 1-15.

¹⁶² The Stockholm International Forum on the Holocaust, Haris Silajdžić'in beyanı, 27 Ocak 2000, erişim adresi: <http://www.humanrights.gov.se/stockholmforum/2000/page940.html>.

¹⁶³ Haris Silajdžić'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 63. oturumuna hitabı, 23 Eylül 2008. Erişim adresi: http://www.un.org/en/ga/63/generaldebate/pdf/bosniaherzegovina_en.pdf.

¹⁶⁴ Haris Silajdžić'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 63. oturumuna hitabı, 23 Eylül 2008.

Cumhuriyetindeki siyasetçiler ve kurumlar açınsındansa soykırımın reddinin bir ürünü olduğu görölmektedir. Bu söylem, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetindeki siyasi elitler arasındaki düşmanca perspektiflerin ötekileştirme sürecini daha da güçlendirmek ve ülke içindeki sınırları daha da belirgin hale getirmekten başka bir şey yapmadığını göstermektedir. Ülke içindeki sınırların etnik kökene dayandığı durumlarda bu tür söylemler etnik gruplardan birinin tümüyle mağdur, diğerininse topyekun saldırgan olarak görüldüğü bir perspektif doğurmaktadır. Böylesi bir söylemin uzlaşma sürecinin önündeki başlıca engel olmanın yanında ülke içinde kurumsa ötekileştirmeyi de beraberinde getirdiğı ve Bosna Hersek'te geçmişte çizilen entiteler arası sınırların kalıcılığını sağladığı da görölmektedir.

Haris Silajdzic ve lideri olduğu Bosna Hersek Partisi (SBiH) Bosna Hersek Federasyonunda seçmenlerin desteğini yitirdikten sonra, bu entitede Alija Izetbegovic'in oğlu ve partinin yeni lideri olan Bakir Izetbegovic'in başkanlığını yaptığı Demokratik Eylem Partisi (SDA) tekrar siyaset arenasında hâkim konuma gelmiştir. 2010'dan bu yana Bakir Izetbegovic Bosna Hersek'in üçlü Cumhurbaşkanlığı yapısının Boşnak üyesi olarak görev yapmakta olup, 2015'ten beri de Demokratik Eylem Partisinin (SDA) başkanlığını yürütmektedir.

Çok sayıda beyanında Bakir Izetbegovic Sırp Cumhuriyetinin etnik temizlik ve Sırlar dışındaki etnik toplulukların soykırımı ile kurulmuş bir "soykırım ürünü" olduğunu belirtmiştir. Örneğin 2012'deki bir konuşmasında Sırp Cumhuriyetini "soykırım ürünü olarak nitelemiştir:

"...Sırp Cumhuriyeti soykırım ürünüdür! Sırp Cumhuriyetinin saldırganlık, soykırım ve Müslümanlarla Hırvatları hedef alan etnik temizlikle kurulduğunu asla unutmamalıyız..."¹⁶⁵

Sırp Cumhuriyetinin "soykırım ürünü" olduğunu ifade eden bu nevi söylemler söz konusu "öteki" entiteye yönelik olarak Bosna Hersek Federasyonunda siyaset arenasındaki hâkim yaklaşımları da etkilemektedir. Bu söylem Sırp Cumhuriyeti makamlarının yasadışı olduğu yönündeki bir değerlendirmeyi öne çıkarmaktadır. Dahası, Bosna Hersek Federasyonunda yaygın kabul gören bu söylemle Sırp Cumhuriyetinin ve kurumlarının ortadan kaldırılması çağrısını yapan siyasi akımlara da uygun zemin hazırlanmaktadır. Bunlara bir örnek olarak

¹⁶⁵ Bakir Izetbegovic'le Telegraf adına yapılan mülakat (29 Kasım, 2012), erişim adresi: <http://www.telegraf.rs/vesti/436514-izetbegovic-republika-srpska-je-genocidna-tvorevina>.

Bosna Hersek Federasyonu Cumhurbaşkanı Živko Butimir'in 2014'te göreve gelmesi sonrasındaki beyanı gösterilebilir.

*"...Bu görevi yürüttüğüm süre boyunca soykırım ürününün ortadan kaldırılmasını savunacağımı söylemek istiyorum... Bosna Hersek'teki tüm siyasi, hukuki ve adli makamları ve Uluslararası Toplumu Bosna Hersek devletini güçlendirmek ve Sırp Cumhuriyetinin kurumlarını ortadan kaldırmak için birlikte çalışmaya davet ediyorum..."*¹⁶⁶

Bu beyanat, Bosna Hersek'teki entitelerin ortadan kaldırılması ve çok daha merkezi bir yapı arz eden bir devletin kurulmasını savunan Boşnak siyasi partilerinin Bosna Hersek'in geleceğiyle ilgili siyasi görüşlerine daha yakındır. Sırp Cumhuriyeti makamlarının soykırımla kurulan bir yapıyı oluşturduğu yönündeki bu nevi söylemler, Dayton Barış Anlaşmasıyla tanınmış olsa bile söz konusu entiteyi yasadışı gören, Bosna Hersek Federasyonundaki resmi siyasi yaklaşımı etkilemektedir. Bir yandan da Srebrenica'da olanlar ülkeyi daha da bölen ve Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ötekileştirmeyi daha da derinleştiren yasama sorunlarını da etkilemektedir. Bosna Hersek'teki entiteler arasındaki sınır hatlarını daha da belirginleştiren bu tür yasal düzenlemelerden biri Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosunca kabul edilen "Yahudi soykırımı, soykırım ve insanlığa karşı suçların inkarı, önemsiz gösterilmesi, savunulması ya da tasdikini yasaklayan" kannundur.¹⁶⁷

Uluslararası Adalet Divanı (ICJ) 2007'deki bir kararında 1995'te Srebrenica'da soykırım gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ve Bosna Hersek Mahkemesi de Srebrenica'daki katliamın bir soykırım eylemi olduğu yönünde kararlar almıştır. Dahası, bu kararlar tüm Avrupa Birliği ülkelerini 11 Temmuz'da Srebrenica'da ölenleri anmaya çağıran Srebrenica Kararının 2009'da Avrupa Parlamentosunca kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Buradan hareketle Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu 2014'te "Yahudi soykırımı, soykırım ve insanlığa karşı suçların inkarı, önemsiz gösterilmesi, savunulması ya da tasdikini yasaklayan" kanunu kabul etmiştir.

¹⁶⁶ Živko Butimir, göreve başlaması sonrasında basın toplantısı (Saraybosna, 05.09.2014), erişim adresi: <http://www.republikainfo.com/index.php/vijesti/14746-budimir-rs-je-genocidna-tvorevina>.

¹⁶⁷ Yahudi soykırımı, soykırım ve insanlığa karşı suçların inkarı, önemsiz gösterilmesi, savunulması ya da tasdikini yasaklayan kanun taslağı (Saraybosna: 01.09.2014), erişim adresi: http://www.parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/El_materijali_2015/Prijedlog%20Zakona%20o%20zabrani%20negiranja%20genocida_Nasa%20stranka.pdf.

Söz konusu kanuna göre "Uluslararası Adalet Divanı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, veya yerel mahkemelerin kesinleşmiş kararlarıyla kabul edilen soykırım, insanlığa karşı işlenen suç veya savaş suçu durumlarını kamuya açık biçimde reddetmek ya da gerekçelendirmek suretiyle ulusal, ırksal veya dini nefret, çatışma ya da tahammülsüzlüğe neden olan kişiler üç aydan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılır."¹⁶⁸ Bu kanun bugün sadece Bosna Hersek Federasyonunda yürürlüktedir. Dolayısıyla söz konusu entite topraklarında soykırımı reddeden kimseler hapis cezası ile karşı karşıya kalabilecektir. Bosna Hersek Federasyonundaki siyasi partiler aynı kanunu Bosna Hersek Parlamentosunda da kabul ettirmeye çalışmışsa da bu çabaları her zaman için Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğunu temsil eden milletvekilleri tarafından engellenmiştir. Parlamantonun Sırp Cumhuriyetinden gelen üyeleri bu kanunu provokatif ve yıkıcı görmelerinin yanı sıra, soykırımın reddini hedef alan böylesi bir kanunun Bosna Hersek'teki Sırlara karşı kullanılabilecek olmasından dolayı da bu kanuna karşı oy kullanmışlardır. Bu tablo Bosna Hersek'in gerek kendi içinde, gerekse birbirine tam zıt iki idari ve hukuki entitenin varlığıyla ne denli bölünmüş bir ülke olduğunu göstermektedir. Bir yandan da Bosna Hersek'teki entitelerin Bosna Hersek'in merkezi kurumlarına nazaran daha fazla güce sahip olduğu da görülebilmektedir. Tüm devlet düzeyinde kabul edilecek kanunların tümünün entitelerden birinin ilgili makamlarınca engellenmesi mümkündür. Dahası, soykırımın reddini suç haline getiren kanunun Bosna Hersek Federasyonu tarafından kabul edilmiş olması ülke içinde etnik gerilimleri ve entiteler arasında ötekileştirmeyi daha da artırmaktadır.

Önceki örneklerde de gördüğümüz üzere, Bosna Hersek'teki kurumlar ülkede entiteler arasındaki hâkim ötekileştirmenin oluşturulması ve sürekliliğinden sorumludur. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyetini soykırım ürünü olarak niteleyen söylem Srebrenica'da meydana gelen soykırımın sistemli bir biçimde reddedilmesinin ürünüken, Bosna Hersek Federasyonu makamları ve özellikle de bu entitede iktidarda olan siyasetçiler Sırp etnik topluluğunu saldırganlar olarak görmek ve Sırp Cumhuriyetinin bir "soykırım ürünü" olduğunu iddia etmektedirler. Bu söylemin görüldüğü tek arena Bosna Hersek Federasyonu değildir. Bu siyaset kamuoyunu şekillendirmekte ve böylelikle de siyaset arenasındaki hâkim söylemin kamusal yaşamın diğer alanlarını da etkilemesini sağlamaktadır. Sırp Cumhuriyetini "soykırım ürünü" olarak niteleyen

¹⁶⁸ Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosunca kabul edilen Yahudi soykırımı, soykırım ve insanlığa karşı suçların inkarı, önemsiz gösterilmesi, savunulması ya da tasdikini yasaklayan kanun (2014), erişim adresi: <http://sdp.ba/datoteke/uploads/Prijedlog-zakona-o-negiranju-genocida.pdf>.

ötekileştirme söylemi Bosna Hersek Federasyonunda sanat camiasında da kendisini göstermektedir. Bu açıdan en iyi örneklerden biri Saraybosna'nın merkezindeki meydanda sergilenen "Soykırımcı Sırp Cumhuriyeti" adlı eserdir. Bu eser 11 Temmuz 2016'da, Bosna Hersek Federasyonunda yas günü olarak belirlenen "Srebrenica'daki soykırımı anma günü" etkinliği olarak sergilenmeye başlanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ "Masovna grobnica u centru Sarajeva: Postavljena instalacija u obliku Republike Srpske", Klix (09.07.2016), erişim adresi: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/masovna-grobnica-u-centru-sarajeva-postavljena-instalacija-u-obliku-republike-srpske/160709026#8>.

Resim 4.1: Saraybosna'da sergilenen "Soykırımcı Sırp Cumhuriyeti" eseri (Klix.ba adına Nedim Grabovica, 11.07.2016).

Bosna Hersek Federasyonunda Srebrenica'daki soykırım için yas günü olarak ilan edilen 11 Temmuz 2016'da Saraybosna şehir merkezinde Sırp Cumhuriyetinin sınırlarını gösteren ve üzerinde "Sırp Cumhuriyetine Hoşgeldiniz" yazısı yer alan eser sergilenmeye başlanmıştır. Eserde Sırp Cumhuriyeti kemikler ve giysi kalıntılarıyla bezeli bir toplu mezar olarak nitelenmektedir. Eserin mümessillerinden Ejla Patak bu konuda şunları ifade etmiştir:

*"...Bu eserle gençlere bir entite olarak Sırp Cumhuriyetinin soykırım ürünü olduğunu, Sırp Cumhuriyetinin sınırlarının soykırım ürünü olduğunu, ve sadece 11 Temmuz'da değil, her gün, her zaman gerçekleri ifade etmemiz gerektiğini göstermek istiyoruz. Soykırımı yapanları affedebiliriz belki, ama asla unutamayız..."*¹⁷⁰

Eserin bir diğer mümessili Nihad Aličković de yerel basına yaptığı açıklamada şu noktalara işaret etmiştir:

*"...Burada doğruları, gerçekleri ortaya koyduk. Gerçekleri söyleyen tek eser bu. Çoğu kişinin inkar ettiği, Srebrenica'da soykırım yapıldığı gerçeğini ortaya koymak ve Sırp Cumhuriyeti adlı entitenin topraklarında her geçen gün toplu mezarların ortaya çıktığını göstermek istedik..."*¹⁷¹

Sırp Cumhuriyeti bir toplu mezar ya da "soykırım ürünü" olarak yansıtan eser Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuna mensup kesimler ve Sırp Cumhuriyetinin resmi temsilcileri arasında olumsuz bir tepkiye neden olmuştur. Sırp Cumhuriyetinden siyasetçiler, eserin Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğunu tektipleştirerek bunların Srebrenica'da olan bitenin suçunu hep birlikte üstlenmesini sağladığını belirterek itirazlarını ve kızgınlıklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda görüşlerini dile getiren ilk kişilerden biri Sırp Cumhuriyeti Ulusal Parlamentosu Başkanı olup, yazılı beyanatında şunları ifade etmiştir:

¹⁷⁰ Patek, Ejla, Nezisne gazetesine verilen röportaj (Saraybosna, 11.07.2016), erişim adresi: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Postavili-instalaciju-u-obliku-RS-sa-grobnicama/378094>.

¹⁷¹ Alickovic, Nihad, Klix.ba'ya verilen beyanat (Saraybosna, 11.07.2016), erişim adresi: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/masovna-grobnica-u-centru-sarajeva-postavljena-instalacija-u-obliku-republike-srpske/160709026#8>.

"...Sırp Cumhuriyeti vatandaşları ve Bosna Hersek'teki Sırp'ların Bosna Hersek'i kendi ülkeleri olarak görmesini nasıl beklersiniz? Bu bölgede uzlaş ve halkların birlikte varlığını sürdürmesinin yolunun toplu mezar resimleri çizmekten geçtiğini düşünüyorsanız hepimiz toplu mezar resimleri çizelim ve Saraybosna, Capljina, Mostar ve Bihac, Jasenovac ve Pribilovci gibi Sırp'ların da öldürüldüğü yerleri de vurgulayıp geçmişteki savaşlarda hayatını kaybeden herkesin yattığı yeri gösterelim..."¹⁷²

Sırp Cumhuriyetini "soykırım ürünü" olarak niteleyen ötekileştirme söylemi açıkça Sırp etnik topluluğunun kolektif sorumluluğunu vurgulamakta ve aynı zamanda bu entitenin soykırım sonucunda ortaya çıktığını ve dolayısıyla ortadan kaldırılması gerektiğini iddia etmektedir. Sırp Cumhuriyeti makamlarının sistemli bir biçimde soykırımı reddetmesi de, hem Bosna Hersek'teki farklı topluluklar arasındaki ötekileştirmeyi derinleştirmekte, hem de ülkedeki iki entite arasındaki sınırların tahkimine neden olmaktadır.

Sırp Cumhuriyetini açık bir biçimde "soykırım ürünü" olarak niteleyen söylem her iki tarafta da ötekileştirme doğurmaktadır. Öncelikle, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ve Bosna Hersek Adalet Divanının Srebrenica'daki katliamı bir soykırım fiili olarak nitelemesi halinde dahi Sırp Cumhuriyetini Srebrenica'daki soykırımdan topluca sorumlu tutan bir karar söz konusu değildir. Soykırım kararları bu trajedide rol alan bireylerle ilgilidir. Bu gerçeği gözardı eden ötekileştirme söylemi Sırp Cumhuriyeti entitesinin kolektif olarak Srebrenica'daki soykırımdan sorumlu olduğu görüşüne dayanmakta ve entitenin tümünün soykırım ürünü olduğunu ve dolayısıyla varlığının bir zemini olamayacağını iddia etmektedir. Bu noktada genellemeyi beraberinde getiren ve Sırp'ları ve Sırp Cumhuriyeti entitesini saldırgan ya da Bosna Hersek'teki başlıca "öteki" olarak gören bir perspektife de geçiş mümkündür. Ayrıca bu söylem Sırp etnik topluluğunun ve genel anlamda Sırp Cumhuriyetinin derin bir biçimde ötekileştirilmesi ve tüm etnik grupların ortak ülkesi olarak Bosna Hersek algısının anlamsızlaşması sonucunu doğurmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu makamlarınca uygulanan bu ötekileştirme söylemi Bosna'daki Sırp etnik topluluğunun kendisini Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleştirirken bir yandan da ortak Bosnalı kimliğinden uzaklaşmasını sağlayan ciddi bir ötekileştirmeyi beraberinde getirmektedir. Bu şartlar altında Sırp etnik topluluğu Bosna Hersek'te

¹⁷² "U centru Sarajeva RS prikazana kao masovna grobnica", Politika.rs, (11.06.2016), erişim adresi: <http://www.politika.rs/sr/clanak/358913/U-centru-Sarajeva-RS-prikazana-kao-masovna-grobnica>.

kendilerini gerçekten parçası hissedebildikleri tek unsur olan Sırp Cumhuriyetine giderek daha fazla bağlanmaya ve ortak Bosna devleti kimliğinden uzaklaşıp bu Bosna entitesine güçlü bir aidiyet duymaya başlamışlardır. Esasen Bosna Hersek Federasyonunun Sırp Cumhuriyetine karşı uyguladığı ötekileştirmeyle aynı nitelikte bir yaklaşım Sırp Cumhuriyeti tarafından da Bosna Hersek'le ilgili olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla Bosna'daki Sırp etnik topluluğu kimliğini bir bütün olarak ülkeyle değil yalnızca ülkenin bir parçası olan Sırp Cumhuriyeti ile bağlantılandırır hale gelmiştir. Ayrıca Sırp Cumhuriyetinin kurumlarının ortadan kaldırılması yönünde Federasyonca yapılan çağrılara yanıt olarak Sırp Cumhuriyetinin siyasi makamları sıklıkla bağımsızlık ve söz konusu entitenin Bosna Hersek'teki merkezi yapıdan ayrılması yönünde referandum çağrısı dile getirmektedir.

Sırp Cumhuriyetini "soykırım ürünü" olarak gören söylemin bu entitenin kurumları Srebrenica'da soykırım gerçekleştirildiğini kabul edene ve Bosna Hersek'te etnik gruplar ve entiteler arasındaki uzlaşma süreci start alana kadar devam etmesi beklenmelidir.

Bu kısımda Bosna Hersek'teki başlıca iki entite arasındaki ötekileştirmeyi değerlendiren bu örnek üzerinden geçmişte yaşananların ülkeyi nasıl böldüğü ve Bosna Hersek'in iki siyasi-idari parçası arasındaki düşmanlıkları etkileyen karşılıklı ötekileştirmeyi yarattığı anlatılmaya çalışılmıştır. Ötekileştirme söylemi geçmişte olan bitenle yakından ilgiliyse de, bir yandan da gelecekte de ülkedeki iç siyaseti şekillendirmeye devam edeceği ve Bosna Hersek'in geleceğini ve ülkedeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri de etkileyeceği açıktır.

Bugün hâkim olan güncel söylem Bosna Hersek'teki ötekileştirmenin iki entite arasında nasıl oluşturulduğunu, entitelerin karşılıklı ilişkilerini nasıl etkilediğini, ve büyük ölçüde etnik kimliklerle bağlantılı sınırları ne şekilde etkileyip şekillendirdiğini göstermektedir. Başvurulan ötekileştirme söylemi ülkedeki farklı etnik topluluklar arasında kutuplaşmaya neden olmasının yanı sıra entiteler arası sınır hatlarını yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırı da daha belirgin hale getirmiştir. Bu nevi söylemler günlük yaşamda sıklıkla kendilerini hissettirmekte ve bir yandan siyasetin ürünü olarak görülürken bir yandan da Bosna Hersek'teki kamusal yaşamın diğer tüm alanlarını etkileyip barışın konsolidasyonu ve savaş sonrası uzlaşının önündeki en büyük engel olarak ülkeyi daha da bölen bir etki yapmaktadır. Böylesi söylemlerin etnik gruplar ve entiteler arasındaki ilişkilerin geleceği üzerinde büyük etkisi olabilir. Dolayısıyla, hâkim söylemlerde yansımaları bulan etnik gruplar ve entiteler arasındaki ötekileştirme, Bosna Hersek'te, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti

arasında geçmişte çizilen entiteler arası sınırın sürekliliğini sağlayan etken olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2. Bosna Hersek'te Etnik Simgecilik ve Ötekileştirme

Savaş sonrasında Bosna Hersek'te gündelik yaşam "Biz" ve "Ötekileri" birbirinden ayıran başlıca ötekileştirme araçlarından biri olarak görülen etnik sembollerce şekillenir olmuştur. Savaştan önce Bosna Hersek'te nüfus dağılımı oldukça heterojen bir yapıdaydı ve etnik grupları birbirinden ayıran net sınır hatlarından bahsetmek mümkün değildi. Ancak Bosna'daki savaş tarihte ilk kez tek bir etnik grubun açık bir biçimde baskın olduğu, etnik açıdan homojen bölgeler ortaya çıkarmıştır. Dayton Barış Anlaşması savaşa son vermekle kalmayıp aynı zamanda ülkeyi de etnik aidiyet ekseninde parçalara ayırmış ve farklı etnik toplulukları "Ötekilerden" uzak tutan sınırlar belirlemiştir. Dayton Anlaşmasıyla ayrıca Bosna Hersek'te birbirine karşıt duruş içindeki iki siyasi-idari birim oluşturulmuştur: Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti. Savaştan önce Bosna Hersek merkezi bir yapı arz eden bir ülkeyken savaştan sonra merkezi devlet otoritesinin yanında entiteden yerele uzanan çeşitli kademelerde bu merkezi yapıyı bozan yetki paylaşımları söz konusu olmuştur. Farklı düzeylerde yetkiler belirlenmiş, semboller etnik kimliği empoze etmenin ve ülke içindeki sınırları çizmenin başlıca aracı haline gelmiştir. Bu açıdan, savaştan sonraki dönemde etnik sembollerin Bosna Hersek'te günlük yaşamın akışını belirleyip şekillendirmeye başladığından bahsedilebilir. Bosna Hersek'te etnik kimlik sembolizmi en çok bayraklar, armalar, amblemler ve marşlar üzerinden ifade edilmektedir.

Bosna Hersek'in Dayton'da tasarlanan siyasi yapısı siyasi sistemin genelinde etnik kimliği net bir biçimde kurumsallaştırmaktadır. Bu çerçevede Dayton Barış Anlaşması, "Diğerlerinin" yanında Boşnak, Hırvat ve Sırp'ları Bosna Hersek'in kurucu etnik grupları olarak sayan bir nevi anayasa

halini almıştır.¹⁷³ Dayton Barış Anlaşması ile kurulan iki entite olan Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu kendilerini açık bir biçimde etnik esaslara göre tanımlamaktadır. Bosna Hersek Federasyonu Anayasası kurucu halklar olarak yalnızca Boşnak ve Hırvatları sayarken Sırp Cumhuriyeti "Sırp halkının kendi kaderini belirleme noktasındaki vazgeçilemez haklarına" atıfta bulunmaktadır.¹⁷⁴ Federasyonun Entite Anayasasında sadece Boşnak ve Hırvatlar kurucu halklar olarak sayılırken Sırp Cumhuriyeti Entite Anayasası sadece Sırları entitenin kurucu halkı olarak görmektedir. Her ne kadar her iki Entitenin de Anayasaları ve kanunları eşitlik ve farklı düzeylerde devlet yapılarına katılım konusunda farklı yaklaşımlar uygulasa da, fiiliyatta Sırlar ve "Diğerleri" Bosna Hersek Federasyonunda olması gerekenin altında düzeyde temsil edilmekte, öte yandan Sırp Cumhuriyetinde de Hırvatlar, Boşnaklar ve "Diğerlerinin" temsili yetersiz kalmaktadır.¹⁷⁵ Tam da bu nedenle bir ülke olarak Bosna Hersek halkların etnik kimliği üzerinden büyük ölçüde bölünmüş bir görünüm arz eder. Savaşın sonra farklı etnik topluluklar etnik sembollerini empoze etmeye ve böylelikle farklı idari-bölgesel birimleri "kendilerine ait" olarak işaretleyip ülke içindeki etnik topluluklar arasındaki ötekileştirmeyi derinleştirerek "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki ayrımı net bir biçimde üretmektedir.

Bosna Hersek'te, ülkedeki başlıca üç etnik grubun da sembollerinden herhangi birini içermeyen tek sembol Bosna Hersek'in resmi bayrağıdır. Ancak bu devlet sembolü dahi farklı etnik gruplar arasında mutabakatla oluşmuş değildir. Ancak 1997-1999 döneminde Bosna Hersek'te Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi olarak görev yapan Carlos Westendorp'un bir idari kararnamesi ile uygulamaya konulabilmiştir. Bosna Hersek'in 1992'de bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında resmi bayrak, mavi bir kalkan üzerine altı altın zambak ve bir beyaz şeritten oluşan armanın beyaz zemin üzerine yerleştirilmesiyle şekillenmişti. Bu bayrak 1998'e kadar kullanımda kalmıştır. 1998'e gelindiğinde, Dayton Barış Anlaşması sonrası dönemde Bosna Hersek'te yaşayan Bosnalı Sırlar, bu altı zambak içeren bu bayrağın sadece Boşnak etnik topluluğunu yansıttığını düşünüyorlardı. Bu durum karşısında, Bosna Hersek Parlamentosunun tüm tarafların kabul edebileceği bir çözüm üzerinde mutabakata varamaması sonrasında bugün kullanılan

¹⁷³ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Dayton: 21 Kasım 1995, Ek 4, s.7, erişim adresi: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.

¹⁷⁴ Aitken, Rob, *"Ethnicization in Conflict and Postconflict situations: the implications of peace processes and international interventions for ethnic identities and politics"*, "Community Conflicts in context of European Integration" kongresinde sunulan bildiri, Helsinki, 7-12 Mayıs 2007, 14-15.

¹⁷⁵ "The status of constituent peoples and minorities in Bosnia and Herzegovina", Minority Rights Group International's Southeast Europe, Nisan 2003, s. 2.

bayrak BM Yüksek Temsilcisiince uygulamaya konulmuştur. Yeni bayrakta tarihe ya da devletin niteliğine herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Uluslararası Toplum tarafından Bosna Hersek'te uygulamaya konulan yeni bayrak Avrupa Birliğini simgeleyen koyu mavi arka plan üzerine köşegeni üzerinde konumlanmış ve Bosna'nın "Avrupa'daki komşularını" simgeleyen dokuz mavi yıldız ve Bosna Hersek'in coğrafi şeklini yansıtan sarı bir üçgenden müteşekkildir.¹⁷⁶ Bir yıl sonra Westendorp bu kez de milli marşla ilgili kanunun Bosna Hersek Parlamentosunda çoğunluğun desteğini alamaması sonrasında bir milli marşı bir kararname ile kullanıma sokmuştur. Sırlar ve Hırvatlar sözleri olmayan enstrümental bir parça olarak bestelenen marşa karşı çıkmıştır. Ancak bu karşı çıkış melodiyi sevmediklerinden değil, "devlet marşı" nitelemesinden dolayıdır. Bunun yerine "Bosna Hersek marşı" isminin kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu süreç Westendorp tarafından idari kararname mekanizmasının kullanılmasıyla "devlet marşının" kabulü sonucunu doğurmuştur.¹⁷⁷

Bosna Hersek'in resmi devlet sembolleri dışında kalan diğer tüm semboller ülkedeki önde gelen etnik gruplar olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlardan biri ya da daha fazlası açısından etnik anlamlar içermektedir. Bosna Hersek'teki bu etnik gruplar tek bir etnik grubu temsil eden belirli sembollere başvurarak kendi etnik gruplarını farklı kılan ve "ötekilerden" ayıran unsurlara atıfta bulunmaktadırlar. Örneğin Boşnak etnik grubuna mensup kesimler etnik aidiyetlerini zambakları kullanarak vurgulamanın yanında ay-yıldız gibi dini bağlılıklarını net bir biçimde yansıtan belirli sembolleri ve cami şekilleri gibi diğer sembolleri de kullanmaktadırlar. Öte yandan Hristiyan Hırvat ve Sırlar kendi mezheplerini (Katolik ve Ortodoks) yansıyan semboller olarak haçlara ve kilise şekillerine başvurmaktadır. Bu dini sembollerin yanında etnik bağlılıklarını da şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koyan sembollere de başvurmaktadırlar. Bosna Hersek'teki Hırvatlar açısından bu kırmızı ve beyaz karelerden oluşan, dama tahtasını andıran bir armadır. Sırlarsa çift başlı beyaz kartal ya da Kiril alfabesiyle yazılmış dört "S" (C) harfinden oluşan bir tentagramın üzerine oturmuş bir haç sembol olarak kullanmaktadırlar.

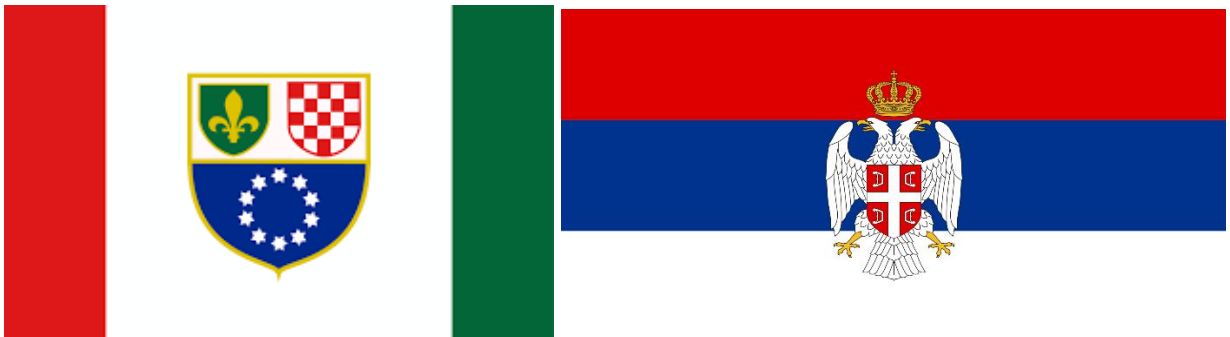
Bosna Hersek'teki savaştan sonra entiteler kendilerini resmi zeminde temsil edecek sembollerini kendileri seçme hakkını elde etmiştir. Bu ise entite düzeyiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kantonlar, belediyeler, kentler gibi daha alt kademedeki bölgesel birimler de semboller kabul

¹⁷⁶ Bosna Hersek'teki Yüksek Temsilcilik Ofisi, "Bosna Hersek Bayrağı Kanunu Hükmündeki Kararname", 3 Şubat 1998, erişim adresi: http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=344.

¹⁷⁷ Merdzanovic, Adis, *Democracy by Decree: Prospects and Limits of Imposed Consociational Democracy in Bosnia and Herzegovina* (Stuttgart: Ibidem Press, 2015), 260.

etmiştir. Bosna Hersek'te sembollerin oluşturulması sürecinde her üç etnik grup da yalnızca tek bir etnik grubu temsil eden semboller kullanmaya başlamıştır. Bu durumun tek istisnası ilgili makamların entitedeki başlıca etnik gruplar olan Boşnakları ve Hırvatları birlikte temsil eden semboller oluşturmada bir uzlaşmaya varamadığı Bosna Hersek Federasyonu örneğinde görülmektedir. Bu noktada savaştan itibaren Bosna Hersek'teki entitelerin muhtelif sembol ve işaretler geliştirdiği söylenebilir. Bosna Hersek Federasyonunun resmi sembolleri Boşnak ve Hırvat etnik toplulukları arasında karşılıklı uzlaşma ile belirlenirken kanton, belediye ve kent sembolleri ilgili yerin etnik-demografik yapısına bağlı olarak şekillendirilmiştir. Dolayısıyla kanton, belediye ya da kentte Boşnaklar çoğunluktaysa söz konusu etnik topluluğun sembolü resmi sembol olarak kabul edilmiştir. Nüfusun etnik açıdan karma olduğu durumlarda o bölgede yaşayan tüm etnik grupların sembollerini içeren tasarımlar benimsenmiştir. Öte yandan Sırp Cumhuriyeti entitesinde neredeyse sadece etnik Sırp'ların yaşıyor olması nedeniyle o entitenin ve entitedeki belediye ve kentlerin sembollerinde yalnızca bu etnik topluluğu yansıtan sembollere yer verilmiştir.

Bosna Hersek'teki savaştan sonra entite makamları Bosna Hersek'te ilgili siyasi yetki düzeyini resmi zeminde yansıtan semboller, işaretler, bayraklar ve marşlar oluşturmuştur. Bu bağlamda Bosna Hersek Federasyonunun resmi bayrağı Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar arasında konsensüs ile tasarlanmıştır. Bu nedenle de o entitenin resmi bayrağında Bosna Hersek'teki bu iki etnik grubun sembolü olan zambaklar ve kırmızı-beyaz dama tahtası bir arada kullanılmıştır. Öte yandan Sırp Cumhuriyetindeki sembollerde sadece Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuyla özdeşleştirilebilen sembollere yer verilmektedir. Örneğin Sırp Cumhuriyetinin bayrağında Sırp etnik grubunun geleneksel sembolleri olan çift başlı beyaz kartal ve Kiril alfabesinden dört "S" harfiyle bezeli haç yer almaktadır.

Resim 4.2: Bosna Hersek Federasyonunun bayrağı (solda), Sırp Cumhuriyetinin bayrağı (sağda)

Bosna Hersek'i oluşturan bu iki entitenin bu bayrakları 2006'ya kadar yürürlükte kalmıştır. 2004'te o tarihte Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanlığını yürüten Sulejman Tihić Sırp Cumhuriyetinin sembollerinin anayasaya uygunluğunun değerlendirilmesi için Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. 2006 yılında Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi nihai kararını açıklamıştır. Bu kararda Sırp Cumhuriyeti kurumlarının Sırp Cumhuriyeti bayrağının Bosna Hersek'in diğer kurucu halklarını rencide etmeyeceği, zira bayrağın tüm Slav halklarını temsil eden renkler içermesi nedeniyle genel anlamda Slav halklarının tarihini ve dolayısıyla Bosna Hersek'teki tüm kurucu halkları temsil ettiği yönündeki görüşünü kabul etmiştir. Öte yandan, çift başlı beyaz kartal ve haç şekilli armanın "münhasıran Sırp tarihi, gelenekleri ve etnik kimliğini yansıttığı, ve bu değerlerin Sırp Cumhuriyeti topraklarındaki diğer kurucu halkların üyeleri ve vatandaşlara empoze edildiği" de kararda belirtilmiştir. Böylelikle Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi Sırp Cumhuriyetinin resmi sembolünü değiştirmesi ve sadece Sırp etnik grubunu değil diğerlerini de temsil eden bir sembol benimsemesi yönünde karar vermiştir.¹⁷⁸

Bu dava Sırp Cumhuriyetinin kurumlarının da Bosna Hersek Federasyonunun sembollerinin anayasaya uygunluğunu sorgulandığı bir süreci başlatmasıyla bir zincirleme reaksiyona dönüşmüştür. Böylelikle, 2006'ya kadar Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinde "Bosna Hersek Federasyonu Arması ve Bayrağı Kanunu", "Sırp Cumhuriyeti Bayrağı, Arması ve Marşı Kanun-i Esasisi", "Sırp Cumhuriyetinin Bayrak, Amblem ve Marşının Kullanımı Kanunu" ve "Sırp Cumhuriyetinde Tatiller ve Kutlamalar Kanunu" anayasaya uygunluk açısından değerlendirilmiştir. 2007'de Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi "Bosna Hersek Federasyonu Arması ve Bayrağı Kanunu" ile ilgili kararında söz konusu entitenin bayrağındaki armanın yalnızca Boşnak ve Hırvat etnik topluluklara mensup olanları temsil ettiğini ve "ötekilere" karşı ayrımcılık teşkil ettiğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesinin vurgusu bilhassa şu noktadadır: "Bosna Hersek Federasyonu arması ve bayrağıyla Sırp halkına mensup kişiler ve Federasyonun

¹⁷⁸ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, "Ocjena ustavnosti grba i zastave Republike Srpske", (31.03.2006), erişim adresi: <http://www.ccbh.ba/odluke/?lang=bs#>.

diğer vatandaşlarına karşı milli ve etnik zeminde ayrımcılık uygulanmaktadır. Özellikle Bosna Hersek Federasyonundaki "ötekiler", makul ve nesnel herhangi bir gerekçe gösterilmeden Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarına kıyasla eşit olmayan bir konumda bırakılmıştır. Bu durum Boşnaklar, Hırvatlar, Sırlar ve Bosna Hersek topraklarında yaşayan diğer vatandaşların eşitliğini teminat altına alan temel anayasal ilkenin bir ihlalidir.¹⁷⁹ Yine söz konusu kararında Anayasa Mahkemesi Sırp Cumhuriyetinde Tatil ve Kutlamalar Kanununun Bosna Hersek'te kurucu halkların, vatandaşların ve diğerlerinin eşitliğini öngören anayasa ilkesine uygun olmadığı ve ayrımcılık niteliğinde olduğunu tespit etmiştir. Dahası, Anayasa Mahkemesi yukarıda belirtilen kanunların anayasal eşitlik ilkesine uygun bir hale getirilmesi ve Bosna Hersek'teki entitelerin her ikisinin de bayrak, sembol, arma ve marşlarının değiştirilmesi yönünde karar verirken bir yandan da Sırp Cumhuriyetinde yalnızca Bosna Hersek'teki Sırp etnik grubunun gelenek ve tarihini yansıtırken diğerlerine karşı ayrımcılık teşkil eden tatil ve kutlamalar konusunda da değişikliğe gidilmesini istemiştir.

Anayasa Mahkemesinin kararı sonrasında Bosna Hersek'teki entiteler resmi sembollerini, işaretlerini, marşlarını vs. değiştirmeye başlamıştır. Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, Sırbistan'ın milli marşıyla aynı olan "Adalet Tanrısı" adlı marşı kullanımdan kaldırmıştır. 23 Nisan 2007'de ise yine Ulusal Meclis kararıyla "Sırp Cumhuriyetinin Amblemi Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanunla önceki armanın yerine Sırp Cumhuriyetinin Kiril alfabesiyle adının baş harfleri olan "RS" harflerinin yanında entitenin adını Bosna Hersek'teki iki resmi alfabeye (Kiril ve Latin) belirten ve orta çağdaki Bosna krallığı olan Kortomanić ile Sırp etnik grubuyla entiteyi özdeşleştiren Karadjordjevic hanedanının taçlarına da yer veren bir geçici amblem kabul edilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, "Ocjena ustavnosti grba, zastave, slavama i svetkovinama Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine" (Sarajevo: 03.04.2007), erişim adresi: <http://www.bosnafolk.com/pdf/U-4-04-OM.pdf>.

¹⁸⁰ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, "Sırp Cumhuriyetinin Amblemi Kanunu", (23.04.2007), erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-amblemu-republike-srpske>.

Resim 4.3: Sırp Cumhuriyetinin geçici amblemi.

Yine Sırp Cumhuriyeti kurumları 2008'de yeni bir marş kabul etmiştir. Ancak Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisince kabul edilen bu yeni marş Bosna'dan bahsetmemektedir. Ulusal Meclisteki Boşnak temsilciler Meclisin Sırp üyelerini milliyetçilik ve ayrımcılık yapmakla suçlamış ve "Cumhuriyetim" adlı ve "onurlu ve iyi insanların yaşadığı parlayan güneşin ülkesinden" bahseden marşın kabulüne karşı çıkmıştır.¹⁸¹ Sonuçta Sırp Cumhuriyetinin yeni marşına ilişkin ilk önerge kabul edilmiştir.¹⁸² Sırp Cumhuriyeti bunların yanında Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin kararını uygulamak için resmi tatil ve kutlamalarda da değişiklik yapmıştır. Mart 2007'de Ulusal Meclis Sırp Cumhuriyetinde Resmi Tatilleri düzenleyen yeni Kanunu kabul etmiştir. Yeni kanuna göre resmi tatiller şunlardır: Yeni Yıl (1-2 Ocak), Cumhuriyet Günü (9 Ocak), Uluslararası Çalışma Günü (1-2 Mayıs), Faşizme Karşı Zafer Günü (9 Mayıs) ve Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşmasının Kabul Günü (21 Kasım).¹⁸³ Sırp Cumhuriyetinde semboller, marşlar, tatiller ve kutlamalarla ilgili bu yeni kanunların tümünde Sırp Cumhuriyetinin ilgili kurumlarındaki Boşnak siyasi temsilcilerinin Sırp Cumhuriyeti entitesi Ulusal Meclisinde veto kullandığı belirtilmelidir. Bunun ardından Sırp Cumhuriyeti Anayasa

¹⁸¹ "Muslims furious at anthem and symbols adopted by Bosnian Serbs", The Irish Times, (17 Temmuz 2008), erişim adresi: <http://www.irishtimes.com/news/muslims-furious-at-anthem-and-symbols-adopted-by-bosnian-serbs-1.945374>.

¹⁸² Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, "Sırp Cumhuriyetinin Sembolleri", erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/narodna-skup%C5%A1tina/obilje%C5%BEj%D0%B0-rs>.

¹⁸³ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, "Sırp Cumhuriyetinde Resmi Tatiller Kanunu", (30.03.2007), Erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-praznicima-republike-srpske>.

Mahkemesi yeni kanunların Sırp Cumhuriyetindeki Boşnak etnik topluluğunun çıkarlarını ihlal edip etmediğini değerlendirmiş ve kanunların söz konusu entitedeki Boşnaklara ya da diğer herhangi bir etnik gruba karşı ayrımcılık ya da hak ihlali teşkil etmediğine karar vermiştir. Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin onayı sonrasında yeni kanunlar resmen yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁴

Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin de arma, bayrak ve marşının Bosna Hersek Anayasasına ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesine aykırı olmaları nedeniyle değiştirilmesi gerektiği yönündeki kararına karşın Bosna Hersek Federasyonu bugüne kadar resmi sembollerini değiştirmemiştir. 2007'den itibaren Bosna Hersek Federasyonu söz konusu entiteyi temsil eden resmi sembollere sahip değildir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin kararından itibaren söz konusu entite Bosna Hersek devletinin resmi sembollerini kendi kamu kurumlarında kullanmaktadır. Bugün dahi, Bosna Hersek Federasyonunda bayrak, arma, marş gibi konularda herhangi bir mutabakattan söz edilememektedir. Bosna Hersek Federasyonu Cumhurbaşkanı Marinko Čavara'ya göre 2015 yılı itibarıyla temel sorun Bosna Hersek Federasyonunun yeni sembollerinde Sırp etnik grubunun nasıl temsil edileceğinin bilinmemesidir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin kararına göre, söz konusu kararı takip eden 6 aylık sürede ilgili Bosna entitelerinin kurumlarının resmi sembollerini değiştirme sürecini başlatması gerekmektedir. Bu amaçla Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu, entitenin yeni sembollerini konusunda bir çözüm bulmak üzere bir Komisyon oluşturmuşsa da bugüne kadar bu konu Parlamentoda hiç ele alınmamıştır. Čavara Bosna Hersek Federasyonu için sembol önerileriyle ilgili kurulan Komisyonun bu sorunu çözmekle ilgilenmediğini ve Federal Parlamenta'ya da herhangi bir öneri sunmadığını belirtmiştir.¹⁸⁵

2007'de Bosna Hersek Federasyonunun arma ve bayrağının anayasaya aykırı olduğu yönündeki karardan sonra entitenin yeni sembollerini için halka açık bir konsept tasarım yarışması düzenleneceği duyurulmuştur. Semboller konusunda kurulan Komisyon Temsilciler Meclisinin şartlı olarak kabul ettiği ilk üç sıradaki tasarımları ayrıntılı değerlendirmeye almıştır. Her üç amblem tasarımı da Bosna Hersek'teki başlıca üç etnik grubu temsil eden üç renkli (kırmızı, yeşil ve mavi) bir kalkan şeklindedir. Her üç teklif de görünüşte aynı renkleri farklı bir kombinasyonla

¹⁸⁴ Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, "Sırp Cumhuriyetinin Bayrağı, Amblemi ve Milli Marşı Kanununda Yapılan Değişiklikler Konusunda Anayasa Mahkemesi Kararları", (22.12.2008), erişim adresi: <http://www.ustavisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=193&odldet=525>.

¹⁸⁵ "Federation of Bosnia and Herzegovina still without the coat of arms and flag", Nezavisne Novine (04.03.2015), erişim adresi: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/FBiH-i-dalje-bez-grba-i-zastave/292057>.

kullanmaktadır. Sunulan öneriler genel itibarıyla Bosna Hersek'in kurucu halklarının ulusal renk ve sembollerinin bir toplamı niteliğindedir. Ancak bugüne kadar Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu bu konuyu hiç görüşmemiştir.¹⁸⁶

Bosna Hersek Federasyonu ve kurumlarının bugüne kadar ilgili entitenin Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi kararını ihlal etmeyecek yeni sembolleri konusunda kabul edilebilir bir çözüme ulaşamamasına rağmen, bu durum Bosna Hersek Federasyonundaki partilerin Sırp Cumhuriyeti ile olan krizi derinleştirmeye çalışmasını engellememiştir. Yine Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin semboller konusundaki kararında belirtilen tüm kurucu halkların temsil edilmesi gereği ışığında, Sırp Cumhuriyeti Ulusal Konseyindeki Boşnak etnik grubunun temsilcileri (ya da yaygın kullanımdaki adıyla "Boşnak Kulübü") 2013'te Sırp Cumhuriyetinin kentleri ve belediyelerinin sembollerinin anayasaya uygunluğu konusunda ilgili entitenin Anayasa Mahkemesine başvurular yapmaya başlamıştır. Boşnak Kulübünün ilk başvurusu Sırp Cumhuriyetindeki Banja Luka ve Nevesinje kentlerinin resmi sembolleri ile ilgiliydi. 2013'te Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Banja Luka ve Nevesinje'nin sembollerinin anayasaya aykırı olduğu ve değiştirilmesi gerektiği yönündeki kesinleşmiş kararını açıklamıştır. Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ilgili entitenin topraklarındaki kentler ve belediyelerin sembollerinin yerel yönetimin tarihi, kültürel ve tabii mirasını yansıtması gerektiğini belirterek, söz konusu iki belediyenin armalarının yalnızca Sırp etnik grubunun sembollerini vurgularken Bosna Hersek'in diğer kurucu halklarının sembollerine yer vermediğini tespit etmiştir.¹⁸⁷

Bu kararın gerekçesi bu kent ve belediyelerin amblemlerinin yalnızca Sırp topluluğunun dini ve etnik kimliğini kapsadığı, ancak sembollerin Sırp Cumhuriyetinde yaşayan tüm vatandaşların kimliğini yansıtması gerektiğidir. Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin bu kararı da Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasında gerilim doğurmuştur. Hırvat dama tahtası, Sırp'ların dört S harfli haçı, zambaklar, hilal, istavroz ve haçlar, katedraller, kiliseler ve camiler Bosna Hersek'teki çok sayıda armada yer bulmuştur. Dolayısıyla 2007'den itibaren her iki entitenin de ilgili makamları "ötekinin" sembollerini ortadan kaldırma yönünde bir mücadeleye girişmiştir. "Ötekilerin" sembollerini ortadan kaldırmada en çok başvuru alan argüman farklı "ötekilere" karşı ayrımcılık yapıldığı ve bu sembollerde temsil bulamadığı yönündedir.

¹⁸⁶ Kovačević, Žana, "U Federaciji BiH još uvek bez novih entitetskih obilježja", Radio Slobodna Evropa (07.12.2009), erişim adresi: https://www.slobodnaevropa.org/a/drzavna_obiljezja/1897458.html.

¹⁸⁷ Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, "Odluka o simbolima Banja Luke i Nevesinje", (20.02.2013), erişim adresi: <http://www.ustavisud.org/Odluka.aspx?cat=13&subcat=39&tip=1&lang=bos&odluke=550&odldet=1581&str=35>.

Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin Banja Luka ve Nevesinje'nin sembolleriyle ilgili kararından hareketle Sırp Cumhuriyetindeki Boşnaklar sembollerin anayasaya uygunluğunun yanında entitedeki resmi tatillerin ve kutlamaların da anayasaya uygunluğunu sorgulamaya başlamıştır. Bu konuda bir örnek olarak Sırp Cumhuriyeti Ulusal Konseyindeki Boşnak Kulübünün Vlasenica belediyesinin arması ve resmi tatiliyle ilgili olarak dile getirdiği itiraz gösterilebilir. Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Vlasenica'nın sembollerinin yalnızca Bosna Hersek'in Sırp etnik grubuna mensup kesimini temsil ettiğine ve diğer etnik gruplara mensup kişilerin Ortodoks kilise sembolü içeren bu resmi sembollerle kendilerini özdeşleştiremediğine karar vermiştir. Ayrıca kentin ve belediyenin resmi tatili de anayasaya aykırı bulunmuştur. Vlasenica'nın resmi tatili olan Aziz Peter ve Paul yortusu şüphesiz yalnızca Ortodoks Hristiyanları ve Sırp kültürel mirasından gelen kesimleri temsil etmektedir. Anayasa Mahkemesi ayrıca Vlasenica'nın resmi tatilinin diğer vatandaşlara kıyasla Sırları daha ayrıcalıklı bir konuma getirdiğini ve böylelikle dinin vatandaşlar arasında bir ayırım ve ayrışma aracı haline geldiğini tespit etmiştir.¹⁸⁸

Sırp Cumhuriyetinin daha alt kademedeki idari kurumlarının sembollerinin o entitenin Anayasa Mahkemesince anayasaya aykırı bulunması sonrasında, 2010'da bu sefer Sırp Cumhuriyeti kurumları benzer bir yaklaşımla Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine Bosna Hersek Federasyonunun tüm idari kademelerine ait sembollerin anayasaya aykırılığı yönünde başvurular yapmıştır. Sırp Cumhuriyeti, Bosna Hersek Federasyonundaki 20'den fazla belediye ve kentin armalarının anayasaya uygunluğunun değerlendirilmesi talebiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Belirli sembollerin Sırp etnik grubuna mensup kesimleri rencide ettiği ve sadece Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarının dini ve etnik unsurlarına yer verdiği yönünde iddialar dile getirmişlerdir. 2015'te Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi iki kantonun (Posavina Kantonu ve 10. Kanton) ve 17 belediyenin (Bosanska Krupa, Cazin, Ključ, Velika Kladuša, Zenica, Posušje, Čelić, Breza, Visoko, Vogošća, Kupras, Čapljina, Prozor, Domaljevac, Kiseljak, Sarajevo Stari Grad, Kladanj) sembollerinin anayasaya aykırı olduğu, zira bunların Bosna Hersek'te ayrımcılığı yasaklayan ve kurucu halkların eşitliğini öngören anayasa ilkelerine uygun düşmediği yönünde karara varmıştır. Ayrıca bu semboller kurucu halklardan sadece biri ya da ikisini temsil ederken diğerlerine, özellikle de Sırlara karşı ayrımcılık yapan dini ve etnik nitelikli unsurlar

¹⁸⁸ Sırp Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, "Saopštenje za javnost sa 151. sjednice Ustavnog suda RS" (25.10.2011), erişim adresi: <http://www.ustavnisud.org/Doc.aspx?cat=12&subcat=27&id=141&lang=bos&tekst=410>.

içermektedir.¹⁸⁹ Önceki örneklerde olduğu gibi Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu yeni entitenin sembolleri için de bir çözüm geliştirmemiştir. Entitenin diğer kurumları da bugüne kadar kantonların ve belediyelerin anayasaya aykırı bulunan sembollerini değiştirme yönünde bir irade göstermemiştir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin kararını uygulamayarak Bosna Hersek Federasyonu Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğu ile olan ilişkileri daha da kötüleştirmektedir.

Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki bu yeni siyasi kriz Boşnakların başlıca siyasi partisi olan Siyasi Eylem Partisi (SDA) ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Boşnak üyesi olan Bakir Izetbegović'in neden olduğu bir gelişmedir. Sırp Cumhuriyetinin Mart 2007'de resmi tatil ve kutlamalar kanununu değiştirmiş olmasına rağmen bu yeni kanun da Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasında ihtilafa konu olmuştur. 2007'de Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi yeni Sırp Cumhuriyetinde Resmi Tatiller Kanununu kabul ederek 9 Ocak tarihini Cumhuriyet Günü olarak belirlemiştir. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Boşnak üyesi sıfatıyla Bakir Izetbegović 26 Kasım 2015'te Sırp Cumhuriyetinde Resmi Tatiller kanununun anayasaya uygunluğunun değerlendirilmesi için Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine bir başvuruda bulunmuştur. Başvuru esasen 9 Ocak tarihinin Cumhuriyet Günü olarak belirlenmesiyle ilgili olarak yapılmıştır. Aynı gün, Anayasa Mahkemesine başvurunun yapılmasını takip eden saatlerde Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi resmi oturumla toplanarak Cumhuriyet Günü'nü entitenin resmi tatili olmaktan çıkarmayacağını ve günün tarihini de değiştirmeyeceğini vurgulamıştır. Meclis ayrıca Sırp Cumhuriyetinin anayasal yetkileri kapsamında Cumhuriyet Günü'nü resmi bir tatil olarak kutlama kararı verdiğinin ve dolayısıyla bu günün Aziz Stefan yortusuyla ya da başka herhangi bir dini bayramla ilişkilendirilemeyeceğinin altını çizmiştir. Sırp Cumhuriyetinin meşru çıkarlarını ve kimliğini korumak için gereken tüm yasal ve siyasi araçlara başvuracakları konusunda bir uyarıda da bulunmuşlardır.¹⁹⁰

9 Ocak 1992'de Saraybosna yakınlarındaki Pale'de Hırvat ve Boşnaklar Bosna Hersek Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan ederken Bosna Hersek'teki Sırp Halkları Asamblesi de Sırpların ülke içinde etnik çoğunluğu oluşturduğu tüm toprakları bir araya getiren Bosna Hersek

¹⁸⁹ Službeni List Bosna i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, broj 33/15 (26.03.2015), erişim adresi: <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/JNimol48L4Q=>.

¹⁹⁰ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi basın açıklaması: "Republika Srpska neće ukinuti Dan Republike" (26.11.2015), erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/vijesti/republika-srpska-ne%C4%87e-ukinuti-dan-republike>.

Sırp Cumhuriyetini ilan etmiştir. Aynı yılın 12 Ağustos tarihinde bir isim değişikliği ile Republika Srpska adı kullanıma alınmıştır. Bosna Hersek'teki bu entitenin hukuki varlığı 1995'te Dayton Barış Anlaşması ile teyit edilmiştir. 9 Ocak tarihinin siyasi önemi yanında dini niteliği de mevcuttur. 9 Ocak, Sırp Cumhuriyeti açısından Cumhuriyet Günü olmanın yanı sıra Ortodoks Hristiyanlarca Aziz Stefan yortusu olarak kabul edilmekte ve böylelikle Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuyla olan bağları tekrar vurgulamaktadır. Cumhuriyet Günü'nün bir Ortodoks Hristiyan bayramı olan Aziz Stefan yortusuyla aynı güne denk getirilmesi nedeniyle 2016'da Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi bu tarihin anayasaya aykırı olduğu yönünde karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi 9 Ocak tarihinin seküler anlamından ziyade dini anlamının öne çıktığını, ve dolayısıyla yalnızca Sırp etnik topluluğuyla özdeşleşen bu günün Sırp Cumhuriyetindeki diğer etnik gruplar ve dinlere karşı ayrımcılık teşkil ettiğini belirtmiştir.¹⁹¹

Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin 9 Ocak tarihini anayasaya aykırı bulması ve değiştirilmesi yönünde karar alması sonrasında Sırp Cumhuriyeti makamları ilk kez Anayasa Mahkemesinin kararına açıkça karşı çıkma yoluna gitmiştir. 15.7.2016 tarihinde toplanan Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi 9 Ocak tarihini Cumhuriyet Günü olarak kabul etme yönünde bir referandum yapılmasına karar vermiş ve aynı oturumda Referandum Cumhuriyet Komisyonunu tesis ederek görevlendirmiştir. Referandumda Sırp Cumhuriyetinin vatandaşlarına "9 Ocak tarihinin Sırp Cumhuriyeti Günü olarak kutlanmasını destekliyor musunuz?" sorusunun yöneltilmesine karar verilmiştir. Ayrıca referandum tarihi olarak da 25 Eylül 2016 seçilmiştir.¹⁹²

Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisinin 9 Ocak'ta referandum düzenleme yönündeki kararı sonrasında Bakir Izetbegović bu kez de Sırp Cumhuriyeti makamlarının referandum düzenleme yetkisi olup olmadığını sorgulamıştır. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi bu konuda çok sayıda karar almış ve öncelikle bir tedbir kararıyla referandum kararını yasadışı olarak nitelemiştir.¹⁹³

Ayrıca 17 Eylül tarihinde Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi "Sırp Cumhuriyetinde Cumhuriyet

¹⁹¹ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi karar özeti: "Bakir Izetbegović, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine", dava no. U-3/13 (13.01.2016).

¹⁹² Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, basın açıklaması: "19. Posebna sjednica Narodne Skupštine: Usvojena Odluka o raspisivanju referendumu o Danu Republike" (15.07.2016), erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/vijesti/19-posebna-sjednica-narodne-skup%C5%A1tine-usvojena-odluka-o-raspisivanju-referendumu-o-danu-republike>.

¹⁹³ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, karar özeti: "Rešenje o neizvršenju", dava no.: U-3/13, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 77/16 (30.09.2016).

Referandumu Kararının askıya alınması tedbirine ilişkin Kararı"¹⁹⁴ ve 1 Aralık 2016'da Izetbegović tarafından yapılan başvuruya yanıt olarak "Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin bağlayıcı ve kesinleşmiş bir kararına konu olan referandumun iptal edilmesi ve Bosna Hersek Anayasasına uygun olmayan referandumun sonuçlarının uygulanmaması" yönünde bir kararı almıştır.¹⁹⁵

Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin tüm bu kararlarına karşın Sırp Cumhuriyetindeki referandum 25 Eylül 2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sırp Cumhuriyetinin ekseriyetle Sırp etnik kökenli vatandaşlarının ezici çoğunluğu Bosna'nın en üst derece mahkemesinin kararı aksine 9 Ocak tarihini resmi tatil olarak tutma yönünde oy kullanmıştır. Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi tarafından yayınlanan Cumhuriyet Günü referandumu sonuçlarına göre katılım oranı yüzde 60 olmuştur. Sonuçlardan seçmenlerin yüzde 99,81'inin Cumhuriyet gününü her yıl düzenlenen "devlet olma" bayramı olarak 9 Ocak'ta kutlamaya devam etmeye evet dediği anlaşılmaktadır. Ulusal Meclis de referandum sonuçlarının uygulanmasına yönelik bir karar almıştır.¹⁹⁶

Referandum sonrasında Bakir Izetbegović'in mükerrer defalar Sırp Cumhuriyetinin adıyla ilgili olarak da Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi nezdinde anayasaya uygunluk değerlendirmesi süreci başlatacağını ifade etmesiyle gerilim daha da artmıştır. Izetbegović entitenin adının sadece Sırp etnik topluluğuna atıfta bulunduğu ve Sırp olmayan diğer vatandaşlara, özellikle de Boşnak ve Hırvat etnik topluluklara karşı ayrımcılık yaptığı argümanı ile Sırp Cumhuriyetinin adına karşı itirazda bulunacağını belirtmiştir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine yapacağı başvurunun Anayasa Mahkemesinin 2000 tarihli kararına ve Sırp Cumhuriyetinin Anayasasının Sırp Cumhuriyetinin Sırp halkının ve içinde yaşayan diğer tüm vatandaşların devleti olduğunu belirten ve Sırp Cumhuriyetinin, Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatların kurucu halklar olarak tanındığı ve dolayısıyla siyasal hayata eşit katılımlarının güvence altına alındığı Bosna Hersek'in başlıca

¹⁹⁴ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, "Decision on interim measure of suspension of the Decision on calling for the Republic referendum in Republic of Srpska", dava no.: U-10/16, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 74/16 (04.10.2016).

¹⁹⁵ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, "Bakir Izetbegović, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Šefik Džaferović, prvi zamjenik predsjedavajućeg Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Safet Softić, predsjedavajući Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine i drugi", dava no.: U-10/16, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 94/16 (23.12.2016).

¹⁹⁶ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, basın açıklaması: "14. redovna sjednica Narodne skupštine: Konstatovani rezultati referendum o Danu Republike" (11.10.2016), erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/vijesti/14-redovna-sjednica-narodne-skup%C5%A1tine-konstatovani-rezultati-referenduma-o-danu-republike>.

iki entitesinden biri olduğunu vurgulayan 1. Maddesine dayanacağını belirtmiştir.¹⁹⁷ Izetbegović'in bu sözlerine yanıt olarak Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik Bosna Hersek Federasyonunun siyasi partileri ve resmi makamlarının Sırp Cumhuriyeti ve kurumlarına karşı saldırılarını sürdürmesi durumunda bu kez Sırp Cumhuriyetinin bağımsızlığı için bir referandum düzenleneceği tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca, tıpkı Federasyonun kendi topraklarında Anayasa Mahkemesinin kararlarını uygulamaktan kaçındığı gibi Sırp Cumhuriyetinin de Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin kararlarını görmezden gelebileceğini ifade etmiştir. Dodik ayrıca Sırp Cumhuriyetindeki siyasi partilerin tüm temsilcilerini Bosna Hersek'in ortak kurumlarından çekebileceği ve böylelikle ülkeyi felç ederek varlığına bir son verebileceğini de söylemiştir.¹⁹⁸

Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin yasadışı bulduğu referandumdan sonra Sırp Cumhuriyetinin resmi kurumları 9 Ocak tarihini Sırp Cumhuriyeti Günü olarak kutlamaya devam etme yönünde karar almıştır. Bu tarih entiteye uygulanan siyasi baskının ve Boşnak siyasi partileriyle genel anlamda Bosna Hersek Federasyonunun kurumlarına karşı direnişin sembolü haline gelmiştir. Hatta Sırp Cumhuriyetinin yeni karayolu olan ve Banja Luka ile Doboj'u birbirine bağlayan yol da o güne ithafen "9 Ocak" diye adlandırılmıştır. Sırp Cumhuriyetindeki Sırp etnik topluluğu yalnızca bu tarihi kendi sembollerini ortadan kaldırmak isteyen diğer entiteye, yani Federasyona karşı açık direnişin tarihi olarak görmekle kalmayıp, aynı zamanda gelecekte tekrar başvurulabilecek bir araç olarak referandumun ilk kez kullanımıyla da Sırp Cumhuriyeti açısından önemini de idrak etmektedir. 9 Ocak tarihinin önemi de tam da bundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca karayoluna da 9 Ocak adının verilmesi bu tarihin entitede sembolleştirilmesi olgusuna da işaret etmektedir.

Bu kısımda ortaya konulduğu üzere, Bosna Hersek'te semboller ötekileştirmenin başlıca mekanizmalarından biri halini almış olup, bu durum özellikle Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasındaki ilişkilerde kendisini göstermektedir. Ötekileştirme süreciyle ilgili olarak dikkat çeken önemli bir husus, bu sürecin büyük ölçüde siyaset ile üretilen bilgi arasındaki

¹⁹⁷ "Izetbegović želi da ospori ime Republike Srpske", B92 (21.09.2016), erişim adresi: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=09&dd=21&nav_category=167&nav_id=1179411; "SDA napada ime Republike Srpske", Nezavisne Novine (12.04.2017), erişim adresi: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/SDA-napada-ime-Republike-Srpske/421488>.

¹⁹⁸ "Dodik najavio da neće odustati od Republike Srpske kao samostalne države", Milorad Dodik'le yapılan mülakat, Index.hr (06.01.2017), erişim adresi: <http://www.index.hr/Vijesti/clanak/dodik-najavio-da-neece-odustati-od-republike-srpske-kao-samostalne-drzave/942360.aspx>.

ilişkilere bağlı olmasıdır. Bosna Hersek'teki karşıt siyasi otoritelerin "ötekilere" zarar verebilmek için kendi nüfuzlarını kullanması siyasi-toprağa dayalı iki entite arasında derin husumet doğurmakta ve bunun üzerinden de ülkedeki süreç ve perspektifleri şekillendirerek entiteler arasındaki sınır hattını tahkim etmektedir. Dolayısıyla semboller Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırı belirginleştiren ötekileştirmenin başlıca boyutlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dahası, Bosna'yı oluşturan her iki entitenin "ötekilerin" sembollerini ortadan kaldırmaya yönelik siyaseti farklı etnik topluluklar arasındaki ayrışmaya hız kazandırmakta ve özellikle sürekli olarak sembolik "Biz" kimliğini ortadan kaldırma tehdidinde bulunan "Ötekinin" siyasetle şekillenen algısı bağlamında gündelik yaşamda belirleyici rol üstlenmektedir.

Bosna Hersek'i oluşturan iki entite ülke içinde günlük yaşamı ve kimlikleri şekillendirmektedir. Entiteler arasındaki ilişkiler Bosna Hersek'teki etnik gruplar arasındaki ilişkilerin de geleceğini belirleyecektir. Birbirine karşı duran iki siyasi otoritenin kabul gören siyasi uygulaması olarak bugün kendisini gösteren sembolik ötekileştirme yalnızca etnik-tabanlı kimliklerin belirginleşmesi ve kutuplaşmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki entiteler arası sınır hattının da kalıcılığına neden olmaktadır. Yine de sembolik ölçekte hâkim konumdaki bu nevi düşmanlıklar insanların kimliklerini de belirli bir biçimde şekillendirmektedir. Örneğin Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğu kendisini artık yalnızca Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleştirmekte ve ortak Bosnalı kimliğini yavaş yavaş da olsa net bir biçimde reddetmeye başlamaktadır. Bu durum özellikle Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisinin o entitedeki kentler ve belediyelerin adından "Bosanski" (Bosnalı) ön ekini silmeyi amaçlayan kararı sonrasında kendisini gösterir olmuştur. Bu suretle Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Bosanski Novi, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška isimleri yerlerini Brod, Šamac, Novi Grad, Dubica ve Gradiška'ya bırakmıştır. Bu karar Sırp Cumhuriyetinde ortak Bosnalı kimliğini baskı altına alma yönündeki kararlılığı göstermektedir. Böylesi bir gelişme etnik gruplar arasındaki mevcut ayrışmaları daha da derinleştirebilir ve Entiteler Arası Sınır Hattının, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında Daytonla çizilen sınırın korunmasına ciddi bir katkıda bulunabilir.

4.3. Bitmemiş Bir Proje Olarak Bosna Hersek

Savaştan önce Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların ülkenin geleceği hakkında farklı görüşleri olduğu söylenebilir. Boşnaklar arasında tabloda bir devlet olma fırsatı görmek yaygın bir eğilimdi. Bu kesim, merkezi Yugoslav makamlarının tahakkümünden uzak ve ülkenin kendi iç siyasi yapısı ekseninde şekillenen bağımsız bir Bosna Hersek amaçlamaktaydı. Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etmeden önce Sırlar Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalmak ve Sırbistan'la güçlü bağları korumak istiyordu. Hırvat etnik grubuna mensup olanlarsa Bosna Hersek'in bağımsızlığı konusunda Boşnakların çabalarına destek veriyor ve merkezi Yugoslav siyasi yapılarından ayrılmayı destekliyordu. Bosna Hersek'te savaşın başlaması sonrasında farklı etnik topluluklar arasında devletin geleceği ile ilgili tasavvurlar oldukça farklı ve birbirine zıt niteliğini sürdürmüştür. Boşnaklar merkezi otoritenin güçlü olduğu ve kendilerinin diğer etnik gruplar üzerinde mutlak hâkimiyete sahip olduğu bir ülke isterken Sırlar arasında Bosna Hersek'te çoğunlukta oldukları bölgeleri birleştirip gelecekte Sırbistan'a katılma fikri hâkimdi. Bosna'daki Hırvatlar da yine kendilerinin çoğunlukta oldukları bölgeleri ülkeden ayırarak Hırvatistan'la birleştirmeyi arzuluyordu.

Savaştan sonraki dönemde bugün de yaklaşık olarak aynı tablonun mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bosna Hersek'te bugün mevcut olan siyasi yapıların kurulmasından sonra dahi ülkenin geleceğiyle ilgili karşıt ve çatışan görüşler dile getirilmektedir. Hemen hemen tümüyle Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Sırp etnik topluluğunun mensupları, Bosna Hersek devleti içinde Sırp Cumhuriyetinin mevcut yetkileri ve pozisyonunun korunması anlamına gelen statükoyu

muhafaza etmek istemektedir. Öte yandan Bosna'daki Boşnak ve Hırvatlar arasında Bosna Hersek'in geleceği konusunda ciddi fikir ayrılıkları mevcuttur. Boşnak siyasi partileri Bosna Hersek'teki entitelerin ortadan kalkması ve ülkenin üniter ve son derece merkezi bir yapı ile yeniden şekillenmesi sonucunu doğuracak siyasi değişimleri talep etmektedir. Boşnakların ülkeyle ilgili vizyonunun aksine Hırvatların siyasi partileri, Bosna Hersek'teki Hırvatların kurucu halklardan biri olarak haklarının bugün tehlike altında olduğunu iddia etmektedir. Bu iddialarsa 2014'teki seçimlerde Željko Komšić'in Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Hırvat Üyesi olarak seçilmiş olmasına dayandırılmaktadır. O yılki seçimlerde Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisinin (SDP BiH) etnik zemine dayanmadan kamuoyunun desteğini alan tek parti olarak ortaya çıkışı sonrasında Komšić Hırvatların temsilcisi olarak Cumhurbaşkanlığı Konseyine seçilmiştir. Željko Komšić'in Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına seçilmesi sonrasında Bosna'daki Hırvatların çoğu Komšić'in Boşnak etnik grubunun mensuplarınca seçildiği ve cumhurbaşkanlığındaki görev süresi boyunca Hırvat etnik grubunu ve bu grubun çıkarlarını savunmak yerine Boşnakların çıkarlarını savunduğu iddiasını dile getirmektedir. Dolayısıyla bugün Hırvat siyasi partileri Bosna Hersek'in, özellikle de Federasyonun, daha da adem-i merkeziyetçi bir yapı kazanması sonucunu doğuracak ve böylelikle Bosna Hersek'teki tüm kurucu halkların tam anlamıyla eşit olacağı bir sistem yönünde değişiklikler talep etmektedir. Dahası, Hırvat etnik siyasi partileri Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu federal kantonları bir araya getirerek Sırp Cumhuriyetine benzer bir yapı oluşturulması suretiyle Bosna Hersek'teki üçüncü siyasi-toprağa dayalı entitenin oluşturulması gerektiğini de savunmaktadır. Kısacası Hırvatlar Bosna Hersek'in daha da federal ve adem-i merkeziyetçi bir yapıya dönüşmesini talep etmektedir.

Bosna Hersek Anayasası ya da Dayton Barış Anlaşmasının bazı kısımlarının değiştirilmesi kaçınılmaz görülse de bu ikilemlerin Bosna Hersek'te güncel siyasi tabloda öne çıkan meseleler haline nasıl ve neden geldiği sorusu önemlidir. Ayrıca bu gelişmelerin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattını nasıl etkileyeceği de önemli bir konudur.

Dayton Barış Anlaşmasında sadece üç Kurucu Halktan birine mensup kişilerin (Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar) Halklar Meclisine ya da Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına aday olmasına izin verilmektedir. Dayton Barış Anlaşması Madde V "Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı üç üyeden oluşur: her biri doğrudan seçimle Federasyon topraklarından seçilen bir Boşnak ve bir

Hırvat ve yine doğrudan seçimle Sırp Cumhuriyeti topraklarından seçilen bir Sırp" hükmüne amirdir.¹⁹⁹ Dervo Sejdić ve Jakob Finci, Dayton Barış Anlaşmasının da parçası olan bu düzenlemeye itiraz eden Bosna Hersek vatandaşlarıdır ve konuyu ülke içindeki mahkemelere ve uluslararası mahkemelere taşımışlardır. Sejdić Roman etnik grubunun üyesiyken Finci ise etnik kökeni itibarıyla Yahudidir. Seçimlere katılmak istemelerine rağmen 2006 ve 2007'de Bosna Hersek Merkezi Seçim Komisyonu kendilerine etnik kökenlerinden ötürü Cumhurbaşkanlığı ya da Parlamenter Asamblesinin Halklar Meclisine seçilme hakları bulunmadığı yönünde yazılı bir ret kararı vermiştir. Bosna Hersek Merkezi Seçim Komisyonunun bu yöndeki kararı sonrasında Sejdić ve Finci Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi nezdinde Bosna Hersek devletine karşı bir dava açmıştır. 2006'da Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Anayasanın herhangi bir hükmünün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olup olmadığı değerlendirmesi bağlamında görevsizlik kararı vermiştir. Sejdić ve Finci'nin bir sonraki adımı konuyu 2006'da Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımak olmuştur.²⁰⁰

22 Aralık 2009'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yüce Divanı Dayton Anlaşmasıyla getirilen anayasal düzenlemeler kapsamında etnik azınlıklara mensup kişilerin Cumhurbaşkanlığı ya da Parlamentonun Halklar Meclisine aday olamaması durumu karşısında Bosna Hersek'in etnik kimliği dikkate almayan yeni bir seçim sistemi benimsemesinin gerektiği yönünde karar vermiştir. Mahkeme, azınlıklar da dâhil olmak üzere "diğerlerinin" Halklar Meclisi ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığına aday olamamasının, ayrımcılığa karşı güvence sağlayan ve yasama organına serbest seçim hakkını koruyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlali olduğuna da karar vermiştir. Dahası, Mahkemenin kararı seçim kanununun ve Dayton Barış Anlaşmasının V sayılı maddesinin Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı ve Parlamenter Asamblesinin Halklar Meclisine adaylığın önünde sadece insanların etnik kökenine dayanan bir engel üzerinden ayrımcılık yapıldığı yönündedir.²⁰¹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Sejdić ve Finci'nin Bosna Hersek'e açtığı davadaki kararı anayasada bazı değişikliklerin, ya da en azından Dayton Barış Anlaşmasının bazı kısımlarının değiştirilmesinin de yolunu açmıştır. Bu durum Bosna Hersek'teki üç farklı etnik grubun

¹⁹⁹ "General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", Madde V (Ohio: 30.11.1995), 67, erişim adresi: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf.

²⁰⁰ "Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina", Open Society Foundation (16.01.2015), erişim adresi: <https://www.opensocietyfoundations.org/litigation/sejdic-and-finci-v-bosnia-and-herzegovina>.

²⁰¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "*Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*" (Strazburg: 22.12.2009), 42-43.

tümünün de yeni sorunlarla nasıl başa çıkılması gerektiği konusunda farklı görüş ve algılara sahip olduğu bir tabloda devletin yeniden şekillendirilmesine yönelik fırsatlar üzerinden Bosna Hersek'teki etnik gruplar arasında yeni bir ayrışmanın da kapılarını açmıştır. Ancak Bosna Hersek'teki başlıca siyasi partilerin bir çözüm üzerinde mutabakata varamamasından ötürü Sejdić ve Finci davasında talep edilen düzenlemeler halen hayata geçirilememiştir.

Esasen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararını uygulayabilmek için Bosna Hersek'in seçim kanununun değiştirilerek etnik kökene dayalı ayrımcılığa son verilmesi gerekmektedir. Dayton Barış Anlaşmasına göre Bosna Hersek iki seçim bölgesine ayrılmıştır. Bu bağlamda Bosna Hersek'teki her iki entite de bir seçim bölgesi oluşturmaktadır. Öte yandan, Bosna Hersek'teki tüm etnik siyasi partilerin üzerinde uzlaştığı tek bir konu varsa, o da Seçim Kanunu değişse bile "diğerlerine" karşı ayrımcılık yapmadan Bosna Hersek'teki başlıca etnik grupların kurucu niteliğini güvence altına almaya devam etmesi gereğidir. Bu sorunu çözmek içinse farklı etnik siyasi partiler farklı önerilerle gelmiştir. Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda o entitede iktidarda olan partinin (Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı - SNSD) başkanı olan Milorad Dodik Dayton Barış Anlaşması madde V'de değişikliği öngören küçük çaplı revizyonlar önermiştir. Dodik'in önerisinde Cumhurbaşkanlığına Bosna Hersek Federasyonundan bir Boşnak ve bir Hırvat, ve Sırp Cumhuriyetinden bir Sırp seçilmesini öngören ilkenin basitçe Bosna Hersek Federasyonundan iki üye, Sırp Cumhuriyetinden de bir üye seçilmesini öngören bir düzenlemeyle, Cumhurbaşkanlığının üyelerinin etnik kökenini vurgulamaksızın değiştirilmesi teklif edilmektedir. Dodik'e göre Federasyonun bu uygulamayı ne şekilde hayata geçireceği, önde gelen Boşnak ve Hırvat siyasi partileri arasında mutabakatla o entite tarafından belirlenmesi gereken bir husustur. Bu çözümle Sırp Cumhuriyeti kendisini temsil etmek üzere bir Sırp'ın seçilmesini güvence altına alırken benzer bir sonucun Bosna Hersek Federasyonunda elde edilmesi için nasıl bir düzenleme yapılacağı halen muallakta kalmaktadır.²⁰²

Öte yandan Sejdić ve Finci davasında verilen kararın uygulanması Bosna Hersek Federasyonundaki Boşnak ve Hırvat etnik gruplar arasında etnik gerilimlerin yeniden alevlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bosna Hersek'teki Hırvat etnik siyasi partilerinin liderleri yine Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde kalacak üçüncü bir seçim bölgesi oluşturulmasını talep etmektedirler. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Hırvat üyesi ve Bosna Hersek'teki önde

²⁰² "Dodik: RS je riješila pitanje Sejdić-Finci", N1'in Milorad Dodik'le röportajı (21.11.2016), erişim adresi: <http://ba.n1info.com/a123591/Vijesti/Vijesti/Dodik-RS-rijesila-pitanje-Sejdic-Finci.html>.

gelen Hırvat siyasi partisinin (Hırvat Demokratik Birliği - HDZ) başkanı Dragan Čović'e göre, üçüncü seçim bölgesi Bosna Hersek Federasyonunda Hırvat etnik çoğunluğa sahip kantonlardan oluşturulabilir. Bu sorunla ilgili olarak dile getirilen bir ikinci öneri Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin yine iki seçim bölgesi olarak kalması, ancak Federasyonun biri Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu kantonlardan, diğeri de Boşnakların çoğunlukta olduğu kantonlardan oluşan iki alt seçim bölgesini bir araya getiren bir yapı olarak değerlendirilmesi yönündedir. Bu koşullar altında Federasyondan Cumhurbaşkanlığına iki üye seçilmesi gelecekte seçilecek üyeler için etnik köken şartı aramaksızın Dayton'la kurucu halklara verilen hakların ilke olarak muhafazasını sağlayacaktır. Bu plana ilişkin olarak Dragan Čović ve partisi HDZ, yeni kurulacak üçüncü seçim bölgesinin Sırp Cumhuriyetinin topraklarını da kapsamaması kaydıyla Sırp Cumhuriyetindeki siyasi partilerden de destek almıştır.²⁰³

Sırp larca dile getirilen çözüme ya da Hırvatların Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde üçüncü bir seçim bölgesi oluşturulması yönündeki önerisine Boşnak siyasi partilerinin bakışı epey olumsuz olmuştur. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Boşnak üyesi ve halen Bosna Hersek'teki en güçlü Boşnak siyasi partisinin (Demokratik Eylem Partisi - SDA) başkanı Bakir Izetbegović Cumhurbaşkanlığına seçilecek üyelerin doğrudan seçimle gelmesini savunmaktadır. Izetbegović'in sunduğu plana göre Bosna Hersek genelinde en çok oyu alan üç aday etnik kökenlerine bakılmaksızın Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının üyeleri olarak seçilecektir. Böylesi bir çözümse Bosna Hersek'teki Hırvat siyasi partileri için kabul edilemez, zira bu durumda 2014'te Željko Komšić'in Hırvat seçmenlerin yanında Boşnak seçmenlerin de oylarıyla Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Hırvat üyesi olarak seçildiğine benzer bir tabloda bir etnik grubun üyelerinin bir diğer etnik grubun temsilcisini seçmeleri mümkün olabilecektir. Bu öneri Bosna Hersek'in daha da merkezîyetçi bir yapıya dönüşümünde önemli bir adım olacağı ve ülke içindeki seçim bölgelerinin ortadan kaldırılması yoluyla Bosna Hersek devleti içinde Sırp Cumhuriyetinin yetkilerine doğrudan bir tehdit teşkil edeceği için Sırp Cumhuriyetinin kurumları ve siyasi partileri için de olumsuzdur. Bu noktada Bosna Hersek'teki farklı etnik grupların siyasi pozisyonları, öne sürdükleri potansiyel çözümler ve bu grupların talepleri Sejdić ve Finci

²⁰³ "Čović i Dodik se slažu o provedbi presude Sejdić-Finci", Mostar'da gerçekleşen Čović-Dodik toplantısı sonrasında yapılan basın toplantısı raporu, Klix.ba (05.09.2013), erişim adresi: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/covic-i-dodik-se-slažu-o-provedbi-presude-sejdic-finci/130905084>; "Dodik: Podrška dogovoru FbiH o Sejdić-Finci", Banja Luka'da gerçekleşen Dodik-Čović toplantısı sonrasında yapılan basın toplantısı raporu, Aljazeera Balkans (27.09.2013), erişim adresi: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dodik-podrska-dogovoru-fbih-o-sejdic-finci>.

kararının uygulanmasının ve bu konuyla ilgili olarak tüm tarafların kabul edebileceği bir çözümün bulunmasının önündeki başlıca engeldir. Bu durum Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasındaki ayrışmaları ve ötekileştirmeyi de daha da derinleştirmektedir.

Dayton Barış Anlaşmasının "diğerlerinin" de Bosna Hersek'teki siyasi hayata katılmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesi ve üçüncü bir "Hırvat" seçim bölgesinin oluşturulması ihtimali Bosna Hersek'te etnik kökene dayalı siyasi çatışmalar için de zemin oluşturmaktadır. HDZ'nin başını çektiği Hırvat siyasi partileri Bosna Hersek Federasyonunda Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu kantonları bir araya getirebilecek üçüncü bir seçim bölgesi oluşturulması önerisini sıklıkla dile getirmeye başlamış ve bu yaklaşım son tahlilde ülkenin daha da federe bir yapı alması ve özyönetim açısından Sırp Cumhuriyetine benzeyen bir Hırvat siyasi entitesinin kurulması sürecinde dönüm noktası olarak görülür olmuştur. Bosna Hersek'teki Hırvatların siyasi liderlerinin çeşitli beyanlarına göre bu, ülkede o etnik grubun tam anlamıyla kurucu halk statüsünü kazanabilmesi bağlamında Bosna Hersek'teki Hırvatların nihai hedefidir.²⁰⁴

Bosna Hersek'in etnik zeminde dağılması fikri savaş öncesinden bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Resmi kaynaklarca doğrulanmasa da Bosna Hersek'in dağılma potansiyelinin değerlendirildiği ilk gizli görüşmenin 1991'de Yugoslavya Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević ile Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman arasında gerçekleştiği belirtilmektedir. 1991'de iki lider Sırbistan'ın Karađorđevo köyünde bir araya gelerek Bosna Hersek'in iki ülke arasında nasıl bölünebileceği konusunu ele almışlardır.²⁰⁵ Bugün dahi bazı batılı güvenlik uzmanları Balkanlarda uzun vadede barışın tek yolunun Balkan ülkelerinin sınırlarının etnik gruplara göre yeniden çizilmesinden geçtiğini dile getirmektedir. Her ne kadar Balkanlarda sınırların yeniden çizilmesi bölgedeki siyasetçiler arasında popüler bir konuya da, uluslararası sistemde ciddi değişiklikler olmadan ve süper güçlerin müdahalesine başvurulmadan, Balkanlarda yeni silahlı çatışmalara girişmeden böyle bir şey olabilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Ivana Marić gibi bazı Bosna Hersek'li siyaset analistleri dahi Bosna'daki başlıca üç etnik grubun çıkarlarının farklı olmakla kalmayıp aynı zamanda çatışan birbirine zıt pozisyonlar olduğunu ifade etmektedir. Marić'e göre Sırp Cumhuriyetinin uzun vadede çıkarları ülkeden ayrılmak

²⁰⁴ "Čović: Treći entitet će činiti Hercegovina, Posavina, srednja Bosna i Žepa", Nezavisne'nin Dragan Čović ile röportajı (07.01.2017), erişim adresi: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Covic-Treci-entitet-ce-ciniti-Hercegovina-Posavina-srednja-Bosna-i-Zepce/406779>.

²⁰⁵ "Tajni plan Tuđmana i Mološevića", Telegraf (25.03.2015), erişim adresi: <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1493481-tajni-plan-tudjmana-i-milosevica-evo-kako-je-ubijena-titova-jugoslavija-i-dogovoren-rat-srba-i-hrvata-foto-video>.

yönündedir. Öte yandan Boşnaklar daha merkezi bir devlet yapısı isterken Hırvatlar Bosna Hersek bünyesinde kendi siyasi entitelerine sahip olmak arzusunda. Dolayısıyla bu koşullar altında Bosna Hersek'te merkezîyetçi bir yapının katmerlenmesi, ülkenin geleceğiyle ilgili senaryolardan biridir.²⁰⁶ Ülkenin geleceğine dair böylesi farklı vizyonlar bilhassa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin etnik açıdan "diğer" gruplara karşı ayrımcılığa son verilmesi için Dayton Barış Anlaşmasının bazı kısımlarının değiştirilmesi gerektiği yönündeki kararı sonrasında önemli bir hale gelmiştir. Bosna Hersek'te gelecekte seçim kanununda yapılması öngörülen değişiklikler ve üçüncü bir Hırvat seçim bölgesinin oluşturulması ihtimali bir Hırvat siyasi entitesinin kurulması yönündeki planların önünü açmış ve Bosna Hersek'te daha adem-i merkezîyetçi bir yapı ortaya çıkması ihtimalini doğurmuştur. Bu durum 2017'de Hırvatistan'ın AB kurumları nezdinde bu fikirle ilgili lobi faaliyetlerine başlamasıyla daha da görünür bir hal almıştır. 15 Şubat 2017'de Avrupa Parlamentosu "Bosna Hersek Raporu 2016" metnini onaylamıştır. Avrupa Komisyonunca her yıl hazırlanan bu rapor ülkedeki siyasi ve iktisadi tabloyu mercek altına almakta ve ayrıca AB ile entegrasyonun şartlarını yerine getirme bağlamında kaydedilen ilerlemeyi de incelemektedir. Ancak söz konusu rapor ilk kez 2016'da federal yapı ve daha adem-i merkezîyetçi bir sistemin daha etkin ve işlevsel bir Bosna Hersek için temel ilke olarak öne çıkarılmasıyla dikkat çekmektedir. Raporun 4. maddesinde "uygun kurumsal koşullar sağlanana kadar Bosna Hersek AB üyeliği perspektifinde başarılı bir aday olarak değerlendirilemeyecektir. Dolayısıyla tüm siyasi liderlerin seçim kanununda yapılacak değişiklikler de dâhil olmak üzere gereken reformları hayata geçirmek için çaba sarf etmesi, ve bu bağlamda federal ve adem-i merkezîyetçi bir yapı ve meşru temsil ilkeleri de dâhil olmak üzere daha önceki raporlarda dile getirilen hususların dikkate alınması ve bu suretle tüm vatandaşların tüm kademelerde siyasi pozisyonlara seçilmeye eşit koşullara tabi olmasının güvence altına alınması gerekmektedir."²⁰⁷ Böylesi bir perspektif artan düzeyde adem-i merkezîyetçi bir yapının ve daha da federal bir sistemin Bosna Hersek'in ileride AB üyeliği sürecinin koşulları arasında yer almasıyla sonuçlanabilir. Hatta mevcut tablodaki iki entitenin, yani Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonunun yanı sıra, yine bu federasyondan ayrılarak Hırvat çoğunluğun hâkim olduğu bölgeleri bir araya getiren "üçüncü bir entitenin"

²⁰⁶ Marić, Ivana, Radio Slobodna Evropa tarafından yapılan röportaj, "Marić: Čovićeva populistička igra sa hrvatskom izbornom jedinicom" (04.05.2017), erişim adresi: <https://www.slobodnaevropa.org/a/maric-coviceva-populisticka-igra/28468459.html>.

²⁰⁷ Avrupa Parlamentosu, "Bosna Hersek Raporu, 2016", Madde 4 (Brüksel: 15.02.2017), 4.

zemini de hazırlanabilir. Avrupa Parlamentosunda, Bosna Hersek'teki Hırvat etnik topluluğunun ulusal çıkarlarını korumayı amaçlayan Hırvatistan'ın etkisiyle kabul edilen bu rapor Zagreb ile Saraybosna arasındaki ve ayrıca Bosna Hersek'teki Boşnak ve Hırvat etnik topluluklar arasındaki gerilimi daha da artıracaktır.

Boşnakların gözünde Bosna Hersek'in geleceği çok daha merkezîyetçi bir yapıdadır. Zira ülkedeki mutlak çoğunluğu oluşturmaları hasebiyle böylesi bir yapı bu grubun çıkarlarına daha çok hizmet edecektir. Öte yandan Sırp lar özerkliklerinin azalması sonucunu doğurabilecek her türlü gelişmeye sert bir biçimde karşı çıkmakta ve birbiri ardına göreve gelen AB Yüksek Temsilcilerince Dayton Barış Anlaşmasında geçmeyen "uydurma" "Bonn Yetkilerine"²⁰⁸ dayanarak zorla Sırp Cumhuriyetinden merkezi hükûmete devredilen yetkilerin geri iadesini talep etmektedirler. 1995'ten bugüne Bosna Hersek'te görev yapan Yüksek Temsilciler tek taraflı kararlarıyla Sırp Cumhuriyetinin adalet, enerji, kamu ihaleleri, sınır yönetimi, mülteci sorunları, istatistikler gibi konulardaki yetkilerini Bosna Hersek'in merkezi hükûmetine devretmiştir. Bir yandan da Hırvatların Bosna Hersek Federasyonundan ayrılarak kendi özerk entitelerini kurma istidadı da bilinmektedir. Bosna Hersek'teki etnik grupların böylesi birbirine zıt çıkarlarının ışığında farklı etnik gruplar arasındaki ayrışmanın artık son derece derinleşmiş olduğu ve birlikte yaşayamayacakları iddiası da dillendirilir olmuştur. Halkların artık bir arada yaşayamayacağı argümanı kendilerini Bosna Hersek'in "ötekisi", bir anlamda "yabancı" parçası olarak gören Sırp Cumhuriyeti makamlarının ya da federasyondan ayrılma talebini dile getiren Hırvat etnik topluluğunun da sık sık başvurduğu bir söylem halini almıştır.

Tam da ülkeyle ilgili bu farklılaşan vizyonlardan ötürü Friedrich Ebert Stiftung, Bosna Hersek'te gelecekte meydana gelebilecek gelişmelerle ilgili senaryolar konusunda inceleme ve çalışmaları desteklemiştir. "Bosna Hersek 2025: Gelecekteki gelişmelerle ilgili senaryolar" başlığını taşıyan ve Paul Pasch tarafından derlenen kitapta siyaset, ekonomi, akademi, medya ve sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından ve siyasi yelpazenin farklı kanatlarıyla farklı etnik kökenlerden 20 uzmanın çalışmaları bir arada sunulmuştur. Eserde öncelikle mevcut durum incelenmiş, sonrasında da ülkenin geleceği üzerinde önemli bir rol oynayabilecek dinamiklere odaklanılmıştır. Farklı perspektiflerden hareketle araştırmacılar Bosna Hersek'in geleceğiyle ilgili beş muhtemel

²⁰⁸ "Barışın Uygulanması Konferansının Kapanış Raporu", Barışın Uygulanması Raporu Fıkra XI.2. Konsey, Dayton Barış Anlaşmasının yorum ve uygulanması bağlamında AB Yüksek Temsilcisinin en üst ve nihai otorite olduğunu ve "Bosna Hersek genelinde ve Entitelerde Barış Anlaşmasının uygulanmasını sağlamak için gereken tedbirler" de dâhil olmak üzere çeşitli konularda "uygun göreceği şekilde bağlayıcı karar alabileceğini memnuniyetle karşılamaktadır, (Bonn: 9-10 Aralık 1997).

senaryo üzerinde durmuşlardır: statükonun devamı, işlevsel adem-i merkeziyetçi devlet, işlevsel merkezi devlet, bölgelerin yeniden birbirine bağlanması ve devletin dağılması. Statüko senaryosunda 2025'e gelindiğinde Bosna Hersek'in halen mevcut iki entite, 10 kanton, Brcko ilçesi ve üç kurucu halktan oluşan yapısını sürdürdüğü öngörülmektedir. İşlevsel adem-i merkeziyetçi devlet senaryosunda Bosna Hersek bir AB üyesi olarak görülmekte ve hukuk devletinin işlerlik kazandığı bir yapıda siyasi elitlerin belirli etnik grupların çıkarlarına dayalı bir siyasi sistemin getirdiği sorunların üstesinden gelebildiği bir tablo tasvir edilmektedir. İşlevsel merkezi devlet senaryosunda Bosna Hersek yine bir AB üyesi olarak görülmekte ve şiddet içeren çatışmalar ve sonrasında uluslararası toplumun askeri müdahalesinin siyasi, iktisadi ve adli reformların önünü açan daha basit bir karar alma sürecini mümkün kılması beklenmektedir. Bölgelerin yeniden birbirine bağlanması senaryosunda Bosna Hersek'in AB bünyesinde diğer eski Yugoslavya ülkeleriyle birlikte yeni bir siyasi paradigmanın ortaya çıktığı ve ulusal ya da etnik zemin ekseninde ayrışmaların artık anlamını yitirmesiyle bölgelerin yeniden birbirine bağlandığı, çözülmeyen ziyade bağlar kurmanın öne çıktığı yeni bir perspektif öngörülmektedir. Son senaryo ise Bosna Hersek'in sonu anlamına gelmektedir. Dağılma senaryosuna göre 2025'e gelindiğinde Bosna Hersek artık bilinen haliyle mevcudiyetini yitirmiş olacaktır. Onlarca yıldır devam eden etnik gerilimin silahlı çatışmaya dönüşmesini engellemek isteyen uluslararası toplumun gözetimi altında Bosna Hersek'in üç ülkeye ayrıldığı bir yapı öngörülmektedir.²⁰⁹

Bu derleme çalışması 25 Nisan 2012'de Banja Luka'da sunulmuş ve aynı ülkede yaşamalarına rağmen farklı etnik toplulukların Bosna Hersek'in geleceği hakkındaki tasavvurlarının farklılığını ortaya koymuştur. Bosna Hersek Anayasasında yapılması kaçınılmaz değişiklikler ışığında Bosna Hersek'teki durumun belirsizliği, tüm etnik grupların kendi çıkarlarını her türlü "ötekilerin" çıkarları hilafına savundukları bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Böylesi bir atmosferde ise mutlak öncelik bedeli ne olursa olsun grubun "kendisinin" etnik anlamda "ötekilerden" korunmasını sağlamaktır. Geleceğin belirsiz olduğu bu tabloda böylesi bir ötekileştirmenin başlıca sonucu Bosna Hersek'teki başlıca siyasi otoriteler arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattını pekiştirmek olmaktadır. Bu durum özellikle her daim siyasi varlığına tehdit olarak görülen "ötekileri" dışarıda bırakmak suretiyle sınırlarını daha somut bir hale getirmeye çalışan Sırp Cumhuriyeti entitesinde kendisini göstermektedir. Bu noktada Dayton ile inşa edilen sınır,

²⁰⁹ Pasch, Paul (Ed.), "Bosnia and Herzegovina 2025: Scenarios of Future Developments" (Friedrich-Ebert-Stiftung, Saraybosna: 2012), erişim adresi: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09055.pdf>.

"ötekini" dışarıda bırakan ve ülkenin etnik açıdan tümüyle "kendinden" olduğu bir algıyı doğuran niteliğinden ötürü mutlak biçimde savunulması gereken bir olgu halini almıştır. Dolayısıyla Boşnak, Hırvat ve Sırp olmayan "ötekilere" karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için Bosna Hersek'in temel direği ve sınırlarının hukuki zemini niteliğindeki Dayton Barış Anlaşmasında değişiklik yapılması gerekmektedir. Böyle durumlarda "ötekinden" duyulan korku hiç olmadığı kadar büyük olabilmektedir. Bu durum ayrıca etnik kutuplaşmayı da beraberinde getirmekte ve Bosna Hersek'te etnik zeminde geçmişte inşa edilen sınır ve hudutların kalıcılığını da sağlamaktadır.

Bu noktada Bosna Hersek bitmemiş bir proje ya da son derece ayrılmış etnik topluluklar arasında etnik zeminde bölünmüş bir "küçük Yugoslavya" olarak görülmektedir. Medyada her daim kendisini hissettiren korku ve Bosna Hersek'teki etnik siyasi elitlerce empoze edilen siyasi ötekileştirme de etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınırların kalıcılığına katkıda bulunmaktadır. Bu durum, Dayton Barış Anlaşmasının bazı bölümlerinin değiştirilmesinin gerektiğinin açık bir biçimde ortaya çıkmasıyla son yıllarda bilhassa dikkat çeker olmuştur. Bu çerçevede etnik kutuplaşma, sürekli ötekileştirme ve "öteki" hakkında olumsuz algılar Bosna Hersek'i oluşturan iki siyasi entite olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının mevcudiyetinin devamını sağlayan başlıca mekanizmalar olmuştur.

4.4. Ötekileştirme ve Bosna Hersek'teki Sınırlar ve Hudutlar Üzerindeki Etkisi

Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek'in halkların etnik kimlikleri tahtında bölünmesi meşrulaştırılmıştır. Ancak Dayton sonrası Bosna Hersek'te barış süreçlerinin ve iki tarafta paralel olarak yürütülen kurumlaşma politikalarının etnik bağlamdaki sonuçlarının da başlıca etkisi etnik grupları ve kimliklerini daha da belirgin kılmak olmuştur. Kendilerini etnik grubun etnik savunucuları olarak gösterme bağlamında rekabet içinde olan etnik siyasi partilerden oluşan etnik bloklar Bosna Hersek'te siyasi rekabetin temel unsurunun etnisite olduğu bir tabloyu doğurmuştur. Bugüne kadar Bosna Hersek'te barışı inşa süreci, barışın konsolidasyonu ve etnik gruplar arasında uzlaşma mümkün olamamıştır. Bu koşullar altında, toplumun etnik ölçekte bölünmüş tablosu kapsamında halen ötekileştirme, sembolik ötekileştirme ve Bosna Hersek'in geleceği hakkında farklı fikirler kendilerini gösteren olgulardır. Bunların tümü Bosna Hersek'te entiteler arası sınırların ve etnik grupları birbirinden ayıran çizgilerin kalıcılığını etkilemektedir.

Etnik zeminde toprakları bölünmüş ve Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti gibi iki farklı siyasi otoritede yansımasını bulmuş Bosna Hersek halen dahi mevcut farklılıkların üstesinden gelebilecek farklı kimlik dinamiklerine ulaşma yolunda mesafe kat edememektedir. Bunun nedeniyse son tahlilde ötekileştirme söylemlerini yaratan ve böylelikle farklı etnik topluluklar arasındaki kutuplaşmaya zemin teşkil eden geçmişle hesaplaşmanın halen daha yapılamamış olmasında yatmaktadır. Bu tablonun ışığında Bosna Hersek'teki farklı entiteler savaş olgusuna farklı açılardan bakmaktadır. Entitelerden biri açısından savaş etnik çatışma olarak görülürken diğerinde Bosna Hersek'e yapılan bir saldırı olarak algılanmaktadır. Aynı şekilde, savaşın taraflarının savaşta olan bitenlere bakışı da farklıdır. Etnik gruplardan biri

olanları bir zafer olarak görürken diğerleri kendilerini hakarete uğramış ve trajedi yaşamış olarak görmektedir. Bosna Hersek'teki savaş suçlarının ve soykırımın inkarı da bu çerçevede ülkedeki farklı etnik toplumlar arasındaki kutuplaşma ve karşılıklı düşmanlığı da beraberinde getiren hâkim ötekileştirme söylemlerinin ortaya çıkış nedeni olarak okunabilir. Söz konusu ötekileştirme perspektiflerinin tümü ülkedeki etnik gruplar arasında uzlaşmanın önündeki başlıca engel halini almıştır.

Ötekileştirme süreci Bosna Hersek'teki sembolik etkinlikler ve olgularda da kendisini göstermektedir. Savaş dönemine atıfta bulunan kutlamalar da etnik kutuplaşmayı doğurmakta ve toplumlar arasındaki uçurumları derinleştirmektedir. Bosna Hersek'in bir parçasının resmi tatil ilan ederek kutladığı bazı günler ülkenin diğer bir parçasında hakaret olarak algılanabilmektedir. Bir entitede cadde ve mahallelere savaştaki önemli kişi veya olaylara atıfla isim verilmesi de diğer entitede hasmane bir tavır olarak algılanabilmekte ve korku ve nefretin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bayraklar, armalar ve marşlar gibi sembollere ilişkin tercihleriyle de tarafların birinin diğerini rencide edebilmesi mümkündür. Tüm bunlar Bosna Hersek'i oluşturan entiteler ve farklı etnik toplumlar arasındaki derin siyasi düşmanlığı devam ettiren unsurlar arasında sayılabilir.

Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının inşasının önkoşulu olan toplumların artan düzeyde birbirinden ayrılması ve belirli bölgelere dayalı bir yapı benimsenmesi aynı zamanda ayrışmaları daha da artıran en büyük unsur halini almıştır. Dayton Barış Anlaşması ve Bosna Hersek Anayasasının değişmesinin kaçınılmaz olduğunun görüldüğü bir tabloda geçmişte empoze ve kabul edilen ve toplumları birbirinden ayırarak bölen etnik çerçevelerin bugün tekrar sorgulanması söz konusu olacaktır. Bu durumsa, "ötekilerin" kabulünün önünü açmak yerine mevcut sınırları daha da belirgin hale getirebilir, hatta yeni sınırların oluşmasını da sağlayabilir. Federalleşme sürecinin belirginleştiği ve ülkenin daha da adem-i merkezîyetçi bir yapıya büründüğü bir tablonun Uluslararası Toplumun kabul edebileceği bir gelişme olması durumunda, özellikle Bosna Hersek Federasyonu topraklarında özerk bir Hırvat siyasi entitenin oluşmasıyla bu gerçekleşebilir. Dolayısıyla savaş döneminde gerçekleşen etnik kimliklerin toprağa bağlanması süreci Bosna Hersek'te savaş sonrası dönemde etnik kimliğin önemini yitirebilmesini de engellemektedir. Gerek Bosna Hersek'teki entiteler gerekse federasyonu oluşturan kantonlar giderek etnik zemine dayalı topraklar olarak

görülmektedir. Böylesi gelişmelerse yalnızca mevcut Entiteler Arası Sınır Hattının daha da belirginleşmesinin ve belki de yeni sınırların ortaya çıkmasının nedeni olabilir.

Bu bölümde Bosna Hersek'teki sınır ve hudutların halkların etnik kimliğiyle büyük ölçüde bağlantılı olduğu ve belirli uygulama ve anlatıların yanında otorite-bilgi ilişkileri ışığında son derece çetrefilli bir yapı arz ettiği ortaya konulmuştur. Etnik zemine dayalı siyaset üzerinden Bosna Hersek'teki etnik siyasi partiler etnik anlamda "ötekilere" tam zıt bir perspektifte, kendi etnik grubuna özel çıkarları hayata geçirmeyi amaçlayan ötekileştirme söylemlerini doğurmaktadır. Dahası, Bosna Hersek'teki her iki entitenin de siyasi kurumları "ötekilere" karşı ayrımcı bir yaklaşımla kendi sembollerini empoze etmekte ve bu nevi bir sembolik ötekileştirme Bosna Hersek'te entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırların kalıcılığını sağlayan başlıca mekanizmalar olarak ortaya çıkmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.0. BOSNA HERSEK'TE DAYTON SONRASI SINIR DEĞİŞİKLİĞİ SÜRECİ

Dayton barış görüşmeleri sırasında çizilen Entiteler Arası Sınır Hattı (IEBL) Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşma, ya da bilinen adıyla Dayton Barış Anlaşması kapsamında entiteler arasında mutabık kalınan ve hukuken tanınan hudut olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, ülkenin tümünü kapsayacak şekilde iki entite arasındaki sınır hattını belirlemiştir. Bazı noktalarda IEBL'nin binaların, evlerin ya da arsa veya tarlaların ortasından geçmesi, sınırda yaşayan ve kendilerini toprağa dayalı iki farklı idari yapı arasında sıkışmış bulan topluluklar açısından bazı sorunlar yaratmaya başlamıştır. Sınır bölgelerinde yaşayan bu gruplar giderek daha karmaşık bir hal alan idari, hukuki ve diğer sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaya başlamışlardır. Bu tablo Doboş ile Usora arasındaki ve Saraybosna'nın Dobrinja ilçesindeki sınır hattında özellikle belirgindir. Bu bölümde bu iki örnek ayrıntılı bir biçimde irdelenecektir.

Bu noktada Bosna Hersek'teki sınırların değişen niteliğı ele alınmalıdır. Böylesi bir çaba da sınırların halkların etnik kimliğıyle etkileşimine ve bir yandan sosyal yapılar olan bir yandan da belirli hukuki ve idari kural ve düzenlemelere tabi sınırların insanların gündelik yaşamı üzerindeki etkisine ışık tutacaktır. Okuduğunuz bölümün amaçlarından biri, halkların etnik kimliğinin tıpkı Dayton Barış Görüşmelerinde Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesi sırasında olduğu gibi sınırın değişimi sürecinde de etkili olan başlıca unsur olduğunu göstermektir. Alan

araştırmasıyla ulaşılan bulgular da bu açıdan halkların kimliği ve sınırlar arasındaki etkileşimi gözler önüne sermeye ve gözle görülmeyen bu sınırların mikro ölçekte ve insanların günlük yaşamlarında nasıl bir etkisi olduğunu ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Bu sayfalarda ayrıntılarıyla betimlenecek alan araştırmasının odaklandığı konular arasında sınırın aşılması ve sınır yönetimi, sınır sembolleri ve sınırın anlamsallığı, sınır anlatıları, sınır deneyimi ve sınır algısı sayılabilir. Ancak bu boyutların tümü bireysel kimliğin yanında kolektif kimlik üzerinden de irdelenecektir.

Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır hattını geçme süreci günlük yaşamda yeni bazı uygulamaları ve bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Böylesi uygulamalar özellikle Bosna'yı oluşturan iki entiteyi birbirinden ayıran sınırın Dobrinja'daki kesiminde göze çarpmaktadır. Sınırı geçme süreci sıradan insanlar için doğrudan doğruya bazı zorluklar doğuruyor denilemez. Ancak taksi şoförleri ya da toplu taşıma sistemleri gibi bazı gruplar açısından sınır geçme sürecinde dolaylı bazı komplikasyonların doğduğu söylenebilir. Dolayısıyla Bosna Hersek'teki başlıca iki siyasi entite arasındaki IEBL'yi aşmanın belirli bazı zorlukları vardır. Bu bölümde ele alınacak bir diğer konu da sınır bölgelerinde ne gibi yeni uygulamaların geliştiği ve bölgede yaşayanların bunlarla nasıl başa çıktığıdır. İnsanların sınırı aşmada yukarıda belirtilen zorlukları aşmak ve söz konusu sınır bölgelerinde özellikle görünür olan karmaşık idari prosedürler bağlamında hangi stratejileri geliştirdiği de irdelenecektir.

Sınırlardaki semboller ve sınırların anlamsallığı da sınırlardaki topluluklarda bireysel ve kolektif kimliklerin semboller ve işaretler üzerinden nasıl temsil edildiğini göstermek amacıyla ele alınacak konular arasındadır. Alan araştırmasında ulaşılan bulgulara göre çoğu durumda sınır bayraklar, armalar ve hoşgeldiniz tabelaları gibi o entiteyi vurgulayan etnik ve etnik-siyasi sembollerle işaretlenmiştir. Burada semboller halkın kimliğinin fiziki tezahürü olarak algılanmaktadır. Semboller ve işaretler üzerinden kimliği empoze etme süreci de ayrıntılarıyla irdelenecektir. Bunun yanında empoze edilen sembollerin bu sınır bölgelerinde birlikte yaşayan farklı etnik gruplar arasındaki ilişkileri nasıl etkileyebildiği de gösterilecektir. Genel itibarıyla örneklerin birçoğunda semboller ve işaretler üzerinden temsil edilen etnik sembolizm sınırda yaşayan farklı etnik toplulukların arasındaki ayrışmayı daha da derinleştirmekte ve bunu da "Bizim" ve "Ötekilerin" nerede olduğunu ve nerelerin "bizim", nerelerin "onların" toprağı olduğunu vs. somut biçimde göstermek suretiyle yapmaktadır. Böylesi kimlik temsilleri genel itibarıyla etnik grupların birlikte varoluşuna hizmet etmek yerine "Biz" ve "Ötekiler" arasında

etnik açıdan keskin ayrımlarla Bosna Hersek'te etnik zemine dayanan ve geçmişte tesis edilmiş ötekileştirmenin kalıcılığını ve devamlılığını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın ele aldığı başlıca araştırma konuları arasında sınır anlatıları, sınır deneyimi ve sınır algısı da yer almaktadır. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırın fiziksel engellerin bulunmadığı açık bir sınır olmasına rağmen bir topluluğu "Ötekilerden" ayıran imge ve anlatılar üzerinden algılandığı görülmektedir. Tam da böyle anlatılar üzerinden sınırlar somutlaşıp vücut bulmakta olup, bu noktada halkların kimliğinin sınırlarla ve "Ötekilerin" algılanış biçimiyle etkileşimini vurgulamak bilhassa önem arz etmektedir. Entiteler Arası Sınır Hattı fiziken var olmayan, gözle görülemeyen bir sınır olup çoğu zaman sadece bazı sembol ve işaretlerle belirlenmektedir. Yine de bu sınır insanların aklındaki varlığını sürdürmekte, ve bunu da Bosna Hersek'te esasen geçmişte savaş dönemlerinde hissedilen karşılıklı korku ve tehdidin bir ürünü olarak sürdürmektedir. Sınır algısını ve sosyal boyutta inşa edilen farklılıkları anlamının tek yolu, sınır anlatılarına ve bu sınırların insanların gündelik yaşamındaki uygulamalarda nasıl yansımaları bulduğuna odaklanmaktan geçer. Bu bölümde ele alınacak iki örnekte bireysel ve kolektif kimlikler arasında açık bir farklılaşma görülmektedir. Sınırlardaki topluluklarda yaşayan insanlar arasındaki ilişkiler düzeyinde bireysel kimlik büyük önem arz etmektedir. Genel itibarıyla bireysel kimliklerin siyasi bir etkisi olmasa da, kolektif kimlik ötekileştirmeyi yaratan başlıca güç olup genel anlamıyla etnik ötekileştirmenin siyasi tahayyülünün ürünüdür. Buradan hareketle bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki sert ayrışma ile bunların sınır toplulukları üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Çalışmaya konu tüm kişiler özellikle günlük yaşam bağlamında sınır bölgelerinde yaşayan komşular arasında bir etnik ötekileştirmenin söz konusu olmadığında hemfikirdir. Ancak konu siyaset olduğunda kolektif kimlik daha baskın bir konuma gelmekte ve etnik ve siyasi zemine dayalı ötekileştirmeyi yaratmaktadır. Bu durum da farklı etnik toplulukların kimlikleri üzerinden dışlanmasının açık bir biçimde siyasetin bir sonucu olduğunu ve Bosna Hersek'teki siyasi tabloda, ülkeyi oluşturan başlıca iki entite arasındaki rekabete dayalı ilişkileri yansıttığını göstermektedir. Bu bölümde ayrıntılarıyla ele alınacak her iki örnek de sınırların değişen tabiatı ve kimliğin bu süreçteki etkisiyle ilgili olmaları açısından önemlidir. Bosna Hersek içindeki sınırların değişim süreci gerek tavandan tabana, gerekse de tabandan tavana yürüyen bir süreçtir.

Ele alınacak ilk örnek Sırp Cumhuriyeti topraklarındaki Doboje ile Bosna Hersek Federasyonu topraklarındaki Usora arasındaki sınır hattına odaklanmaktadır. Bu örnek aslında Bosna

Hersek'te Entiteler Arası Sınır Hattının tabandan tavana yönelen bir inisiyatifle değiştirilmesi sürecine ilişkin benzersiz bir örnektir. Bosna'yı oluşturan iki entiteye bağlı iki belediye, mevcut sınır hattının evlerin ve gayrimenkullerin ortasından geçtiği ve dolayısıyla sınır bölgesinde yaşayanların günlük yaşamını zorlaştırdığından bahisle kırsal alanlardaki bazı arazilerin değiş-tokuşu yoluyla sınır revizyonu yapma istidadını dile getiren bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Öte yandan bu mutabakatta da yeniden çizilen hattın da toplulukları etnik kimliklerine atıfla birbirinden ayırması öngörülmektedir. Süreç halen devam etmekte olup varılan mutabakatın hem Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin hükûmetince, hem de Bosna Hersek'in merkezi kurumlarınca onaylanması gerekmektedir.

Ele alınacak ikinci örnek Saraybosna'nın Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında paylaşılan Dobrinja banliyösüdür. Bu örnekte sınırın yeniden çizilmesi süreci tamamlanmış olup, tavandan tabana bir süreçle ülke içindeki sınırların revize edilebileceği gösterilmiştir. Dobrinja kentsel bir alan olup sınır hattı uluslararası tahkimle değiştirilmiştir. Uluslararası tahkim süreci sonrasında tahkim kararı uygulanmıştır. Dobrinja örneği üzerinden sınırda yaşayan toplulukların sınırın değişen niteliği ve bu değişimin onların gündelik yaşamlarını nasıl etkilediği ortaya konulacaktır.

İrdelenen her iki örneğin de ortak noktası kimliğin Bosna Hersek'te sınırların değişimi sürecinde yine çok önemli bir rol oynamış olmasıdır. Ötekileştirme ya da kapsama ve dışlama süreci kuşkusuz insanların etnik kimliğiyle şekillenmektedir. Ötekileştirme süreci ya da "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki ayrım açık bir biçimde insanların etnik aidiyetine dayanmaktadır. Bu noktada sınırlar buralarda yaşayan halkları bir yandan birbirlerinden ayırırken bir yandan da bir araya getirmektedir. Bununla ilgili süreçler de sınırlarda gündelik yaşamın ayrıntıları üzerinden anlaşılabilir. Siyasetin her zaman, özellikle de halkların kolektif kimliğinin siyasi konularla etkileşim içinde olduğu süreçlerde insanları birbirinden ayırdığı gösterilecektir. Öte yandan sınırlarda yaşam bireysel zeminde etnik toplulukları bir araya getirmektedir. Zira buralarda yaşayanların ilgili entitelerin merkezinden uzak olması ve kendi kaderleriyle baş başa bir yaşam sürüyor olması buralardaki ahalinin etnik topluluklar arasında birlikte yaşama dinamiklerini hissedebilmesini sağlamaktadır. Yine de, sınırlardaki toplulukların birlikte varoluşu Dayton sonrası dönemde farklı etnik topluluklar arasında ayrışmayı katmerlendirmeyi başarabilen siyasetin şekillendirdiği bir olgudur. Bir yandan da, gündelik yaşam ve rutin sınırda hayatın karmaşıklığını azaltma bağlamında farklı etnik toplulukları bir araya getirebilmektedir.

5.1. Doboj ve Usora Arasında Toprak Değişimi Örneği

Doboj Sırp Cumhuriyeti entitesinin kuzeyinde yer alan bir belediyedir. Geçmişte çok daha büyük bir belediye olan Doboj Dayton Barış Görüşmeleri sırasında üç parçaya bölünmüştür. Parçaların en büyüğü Sırp Cumhuriyeti entitesine entegre edilirken diğer iki parça olan Doboj Jug (Güney Doboj) ve Doboj Istok (Doğu Doboj) Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olmuştur. Bu noktada Doboj Bosna Hersek'teki birçok yerleşimle aynı kaderi yaşayarak savaşta bölünmüştür. Bu bölünme de orada yaşayanların etnik kimliği üzerinden olmuştur. Farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımı geçmişte tek parça olan Doboj'un bölünmesinin altında yatan başlıca nedendir.

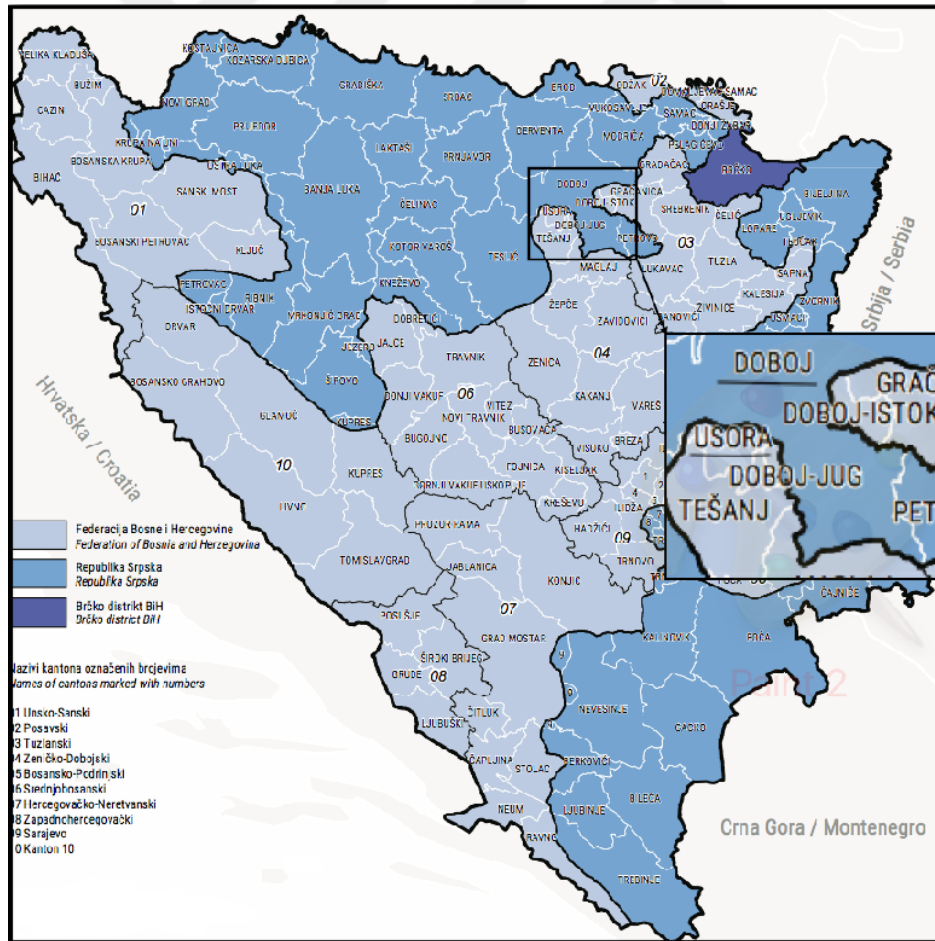
Sırp Cumhuriyeti topraklarındaki Doboj beldesinde Sırlar çoğunluğu oluştururken Bosna Hersek Federasyonunda kalan Doboj Jug ve Doboj Istok'ta Boşnaklar etnik çoğunluk konumundadır. Sırp Cumhuriyetinin parçası olan Doboj'da Sırp etnik topluluğuna mensup kişiler toplam nüfusun %73,7'sini oluştururken Boşnakların oranı %15,32, Hırvatlarınkiyse %2,6'dır. Bosna Hersek Federasyonunun parçası olan Doboj Istok ve Doboj Jug'da ise Boşnaklar etnik çoğunluğu oluşturmaktadır. Doboj Jug'da Boşnakların oranı %97,1, Doboj Istok'ta ise %95 civarındadır.²¹⁰

Bu bölümde Sırp Cumhuriyetindeki Doboj ile Bosna Hersek Federasyonundaki Usora arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattına odaklanılacaktır. Usora ve Doboj Bosna Hersek'i oluşturan başlıca

²¹⁰ Bosna Hersek'te nüfus, hane ve konutların sayımı – 2013 (Kesinleşen sonuçlar), Bosna Hersek İstatistik Kurumu (Saraybosna, Haziran 2016), 58.

iki siyasi entite olan Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır hattının tam üzerinde kalan yerleşimler nedeniyle toprak sorunlarının öne çıktığı sınır beldeleridir.

Savaştan önce, bugün Bosna Hersek Federasyonu topraklarında kalan Usora Tešanji belediyesinin bir parçasıydı. Hırvatlar Usora'da yaşayanların büyük kısmını oluşturmaktaydı. Savaş döneminde Usora'daki Hırvat etnik grubuna mensup nüfus Bosna Hersek topraklarında kurulan ancak uluslararası ölçekte tanınırlık kazanamayan Hırvat jeopolitik entitesi olan Herzeg-Bosnia ile bir arada hareket etmişlerdir. Bosna Hersek Federasyonunu oluşturan ve Boşnak ve Hırvat etnik topluluklarını bir araya getiren Washington Anlaşmasıyla Usora Tešanji'dan ayrılarak Zenica-Doboij kantonunun bir parçası olmuş ve Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu ayrı bir belediye statüsü kazanmıştır. 2013 nüfus sayımı sonuçlarına göre Usora'da yaşayanların %92,3'ü Hırvat etnik topluluğuna mensuptur.²¹¹

²¹¹ Bosna Hersek'te nüfus, hane ve konutların sayımı – 2013 (Kesinleşen sonuçlar), Bosna Hersek İstatistik Kurumu (Saraybosna, Haziran 2016), 66.

Harita 5.1: Doboj ve Usora'nın coğrafi konumu

Doboj'da Hırvatlar iki kırsal yerleşim olan ve Lončari adıyla anılan bir bölgede yer alan Makljenovac ve Jelači-Filipović'te Usora belediyesine yakın sınır alanlarında ikamet etmektedir. Makljenovac'ın etnik yapısına bakıldığında bir kısmında Boşnakların çoğunlukta olduğu, Usora ve IEBL'ye yakın kesimindeyse Hırvat etnik grubuna mensup kişilerin çoğunluğu oluşturduğu görülebilmektedir. Benzer bir tablo Jelači-Filipovići için de geçerlidir. Jelači-Filipovići de tek bir kırsal bölge olarak geçse de, Jelači kısmında Boşnaklar, Filipovići kısmındaysa Hırvatlar yaşamaktadır. Dolayısıyla her iki yerleşimin de bir kısmında Hırvatların, diğer bir kısmında Boşnak etnik grubuna mensup kişilerin yaşadığı etnik açıdan bölünmüş bir tablo arz ettiği söylenebilir. Doboj'u Sırp Cumhuriyetinden, Usora'yı da Bosna Hersek Federasyonundan ayıran Entiteler Arası Sınır Hattı tam da yukarıda belirtilen Hırvatların yaşadığı yerleşimlerin ortasından geçmektedir.

1995'te, Dayton Barış Anlaşması uyarınca Makljenovac ve Lončari iki entite, yani Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasında bölüşülmüştür. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek içindeki sınırları çizenler sınır süreçlerinin etkilerini ya da Entiteler Arası Sınır Hattının sınırda yaşayan toplulukları nasıl etkileyebileceğini pek önemsememiştir. Bosna'daki iki entite arasındaki sınır hattını böyle çizmekle bazı yerleşimlerin iki farklı siyasal ve idari otorite arasında bölünmesine neden olmuşlardır. Bu sürecin sonuçlarıysa sadece bu sınır bölgelerinde yaşayan insanlar hissetmektedir. Buralardaki arazilerin sınırla ikiye bölündüğü, hatta bir evin bazı odalarının sınırın bir tarafında, diğer kısımlarının diğer tarafında kaldığı örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Bu ise aynı evin bir kısmının Sırp Cumhuriyetine, diğer kısmının Bosna Hersek Federasyonuna ait olduğu durumlar doğurabilmektedir. Bazı ailelerin gayrimenkulleri entiteler arasında bölündüğü için fiziken bir entitede yaşarken elektrik ya da su aboneliklerini diğer entiteyle yapmak zorunda kaldığı durumlar da sık görülmektedir. Görüşülen katılımcılardan biri bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Evimizde yaşarken öğle yemeğini Bosna Hersek Federasyonunda yememiz ama gece uyumaya Sırp Cumhuriyetine geçmemiz gerçekten çok saçma”*.²¹² Ayrıca gayrimenkullerin iki farklı siyasi-idari entite arasında bölünmüş olduğu bir tabloda burada yaşayanların kime emlak vergisi ödemeleri gerektiğini belirlemede zorluk çektiği de görülebilmektedir. Dolayısıyla varlıkların statüsü,

²¹² Marko Pranjić ile görüşme(Makljenovac: 19.08.2016).

kadastro ve vergi ödemesi gibi konular ve altyapı hizmetlerine abonelik süreçleri bu sınır hattının çetrefilli bir hale getirdiği olgulardır. Sınırdaki yaşayan ve Bosna Hersek'teki iki farklı siyasi-idari otorite arasında sıkışmış olan toplulukların yaşamını etkileyen bu tür pratikle ilgili sorunlar önemlidir.

Bu kısımda alan araştırmasıyla ulaşılan bulgular ortaya konulacaktır. Alan araştırması, imzalanan "Doboj ve Usora arasında Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesi sürecini başlatmaya yönelik inisiyatif" kapsamında kalan Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerini kapsamaktadır. Söz konusu belgede bu iki sınır yerleşiminin Sırp Cumhuriyetindeki Doboj belediyesi kapsamı dışında bırakılarak Bosna Hersek Federasyonundaki Usora belediyesi sınırları dâhilinde bırakılması yönünde irade dile getirilmiştir. Araştırmayla varılan sonuçlar bu iki sınır yerleşiminde yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelere dayanarak sunulacaktır. İnceleme kapsamında sınır hattında yaşayan ve gerek Entiteler Arası Sınır Hattından, gerekse de bu inisiyatiften doğrudan doğruya etkilenen insanlarla görüşülmüştür. Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde yaşayanlar tam da bu grubu oluşturmaktadır. Araştırmada görüşülen kişiler rastgele seçilmişse de her iki sınır yerleşiminden de çoğunluğu oluşturan Hırvatlar dışındaki etnik grupların üyeleriyle de görüşülmeye özen gösterilmiştir. Hırvatların yanında Hırvat olmayanların da görüşlerinin irdelenmesindeki amaç bunların bu sınır yerleşimlerinde çoğunluğu oluşturan ve esas itibarıyla bu inisiyatifin hedef kitlesini oluşturan Hırvatlardan farklı bir görüşe sahip olup olmadığını anlamaktır. Ayrıca her haneden tek bir kişiyle görüşülmüştür. Araştırma 12'si Makljenovac, 6'sı da Filipovići'den olmak üzere toplam 18 kişilik bir grupta gerçekleştirilmiştir.

Makljenovac kırsal yerleşiminde toplamda 60 kadar hane bulunmaktadır. Makljenovac'ın araştırma inisiyatifine konu olan ve fiiliyatta da araştırmanın gerçekleştirildiği Hırvat kısmı 40 kadar haneden oluşmaktadır. Söz konusu 40 hane içinden araştırma kapsamında 12 katılımcı ile görüşülmüş olup, etnik köken bağlamında bunların biri Sırp, ikisi Boşnak, geri kalanlarsa Hırvat olarak nitelenmiştir. Makljenovac'ın Hırvat kesimindeki 40 hane arasında bazı evlerin geçmişteki savaş dönemlerinde yıkıldığı ve halen böyle harap ve kullanılamaz durumda kaldığı görülmüştür. Bir yandan da bölgede yaşayan bazı kimselerin bu araştırmaya katılmayı reddettiği de görülmüştür. Bunlar esasen burada yaşayan topluluğun araştırmaya katılmak istemeyen kadın üyeleri olup ailelerinin erkek üyelerinin görüşmelerde yer alarak ankete yanıt vermesinde ısrarcı olmuşlardır.

Doboj ve Usora sınır belediyeleri arasında imzalanan inisiyatife konu olan bir diğer yerleşim olan Filipovići'de ise yaklaşık 15 hane bulunmaktadır. Burada araştırma toplam 6 katılımcıdan oluşan bir örneklemle gerçekleştirilmiştir. Bunlardan sadece biri etnik köken olarak Sırp'tır. Esas itibarıyla söz konusu 15 haneden sadece birinde Hırvat olmayan kimseler yaşamaktadır. Ve o hanedeki etnik Sırp aile bu araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Bu yerleşimden diğer beş katılımcı etnik köken olarak Hıvattır.

5.1.1. Doboj ve Usora Arasında Entiteler Arası Sınır Hattını (IEBL) Uyarlama İnisiyatifi

Makljenovac ve Lončari kırsal yerleşimleri Entiteler Arası Sınır Hattının böldüğü yerler olup Bosna Hersek Federasyonundaki Usora ile Sırp Cumhuriyetindeki Doboj belediyeleri arasında kalmaktadırlar. Dayton Barış Anlaşması ile bu yerleşimler esas itibarıyla nüfusun etnik yapısı dikkate alınarak yerelde birkaç parçaya bölünmüştür. Dayton Anlaşması ile getirilen bu bölünmüş yapıdan sonra bu iki yerleşimde ikamet edenler halen Bosna Hersek'i oluşturan siyasi entitelerden hangisine bağlı olduklarını net olarak bilememektedirler. Bu belirsizliğin altında yatan nedenin Entiteler Arası Sınır Hattının tam olarak nereden geçtiğinin bilinmemesi olduğu anlaşılmaktadır. Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek'in iç sınırları harita üzerinde 50 metre kalınlığında bir alanı örten kalın bir kalemle çizilmiştir. Dolayısıyla Dayton Anlaşmasındaki kabule göre, aynı zamanda Entiteleri Birbirinden Ayıran Bölge ve Mutabık Kalınan Ateşkes Hattı olarak da işlev gören Entiteler Arası Sınır Hattının yaklaşık 50 metrelik bir hassasiyet oranıyla çizildiği anlaşılmaktadır.²¹³ Bu ise tam da o 50 metrelik koridora denk gelen kesim ve gruplar için bir sorun teşkil etmektedir. Jeodezi ve Varlık İşleri Federal İdaresi Direktörü Željko Obradović'in de belirttiği üzere;

"Entiteler Arası Sınır Hattının uzunluğu 1.146 km'dir. Hattın çiziminde esas alınan unsur çatışmaların gerçekleştiği hat ve burada görülen etnik yapıydı. Bu ise sorunlu bir yaklaşımdı

²¹³ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Madde IV: Delineation and Marking, (Dayton: 21.11.1995), 9.

zira yolların ya da halkın yaşadığı yerleşimlerin ortasından geçtiği sık görülen bir durumdu. Daha mantıklı bir yaklaşım o tarihte mevcut idari birimler üzerinden sınırların çizilmesi suretiyle iskan edilmiş alanların toparlanabilmesini sağlamak olacaktı. Bu bugün yaşanan bazı sorunların önünü alabilirdi. Zira bugün sınır hattı yerleşimlerden, evlerin bahçelerinden, mezarlıklardan, yolların ortasından vs. geçmektedir. Sınırı çizmede kullanılan harita ABD'de Virginia Kartografya Enstitüsünde muhafaza edilen 1:50.000 ölçekli bir haritadır. Bu ise arazide sınırı doğru bir biçimde gösterebilmek için yeterli çözünürlük değildir. Söz konusu haritada bir milimetre gerçekte 50 metreye tekabül etmektedir. Ve kalemle çizilen hat da arazide 25 metre kalınlığında bir sınır hattı oluşturmaktadır. Yuvarlak hesap 50 metrelik bir hat dersek 115 kilometre uzunluğunda bir şeritten bahsettiğimiz daha net bir biçimde anlaşılacaktır. Banja Luka'dan çalışma arkadaşlarımızla birlikte yaptığımız tespitlere göre 549 hane bu hat üstünde kalmakta olup, yaklaşık 2000 kişinin buralarda yaşadığı görülmektedir. Bu alanda hangi tarafın idari, siyasi ve adli yetkiye sahip olduğu belirsizdir. Yani buraya gerçek anlamda "sahipsiz bölge" denilebilir. Bu da ciddi bir sorundur. Örneğin bu bölgede yaşayanların bazıları bir entitedeki elektrik idaresiyle abonelik yaparken gereken belgeleri diğer entiteden alabilmektedirler. Bu bölgede yetkiler net bir biçimde tanımlanmamıştır. Genel itibarıyla bu 'sahipsiz bölgede' idari ve adli yetkilerin hangi tarafa ait olduğunu belirlemek elzemdir".²¹⁴

Makljenovac ve Lončari'nin Entiteler Arası Sınır Hattında yer almasından dolayı bu iki yerleşimde yaşayanlar kendilerini bilfiil sınırda yaşar bulmakta ve birbirine karşıt duruş içindeki iki siyasi entite arasında sıkışmış hissetmektedirler. Ayrıca Obradović'in bahsettiği türde sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Makljenovac'ta IEHL'nin içinden geçtiği 15 kadar ev bulunmaktadır. Filipovići'nin Lončari bölgesinde de aynı sorunu yaşayan 15 kadar hane mevcuttur. Makljenovac ve Filipovići neredeyse tümüyle Hırvatların yaşadığı yerleşimlerdir.

²¹⁴ Bosna Hersek Jeodezi ve Varlık İşleri Federal İdaresi Direktörü Željko Obradović ile yapılan görüşme (Saraybosna, 26.07.2017).

ihtiyaçlarının sistemli bir biçimde göz ardı edilmesi bir paradoks olarak görülebilir. Alan araştırmasıyla ulaşılan bulgularla da ortaya konulacağı üzere, Bosna Hersek Federasyonundaki Usora belediyesinin Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalmalarına rağmen bu Hırvat hanelerin birçoğuna evlerini yeniden inşa etmekte destek verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Federasyonun bir parçası olan ve çoğunluğu Hırvatların oluşturduğu Usora'nın, bölgeyle ilgili sorumluluğun aslında Sırp Cumhuriyeti makamlarında olmasına rağmen burada yaşayan ve evlerine dönen Hırvatlara destek olmaya daha sıcak baktığı görülmektedir. Dolayısıyla bilhassa bu iki sınır yerleşiminde Usora'nın yolların ve altyapının yeniden inşasını finanse etmeye de sıcak baktığı söylenebilir. Bu noktada akla gelen soru, bu bölgede yaşayan halk Sırp etnik grubuna mensup olsaydı Sırp Cumhuriyeti makamlarının onların ihtiyaçlarını göz ardı edip etmeyeceği yönündedir. Muhtemelen öyle bir durumda daha fazla sorumluluk üstlenmeye sıcak bakacaklardı.

Nüfusunun neredeyse tümünü Hırvatların oluşturduğu ve Federasyona bağlı Usora belediyesi Doboj belediyesiyle toprak değişimi yönünde inisiyatifi başlatan taraf olmuştur. 2013'te Bosna Hersek'i oluşturan farklı entitelere bağlı bu iki sınır belediyesi arasında toprak değiş tokuşu sürecini başlatan Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić olmuştur. Anlaşılan, Makljenovac ve Filipović'in Lončari yerleşimine savaştan sonra geri dönen mültecilerden gelen çok sayıda şikayet sonrasında Nikić, Doboj belediyesinin ilgili makamlarıyla muhtemel bir toprak değiş tokuşu konusunu görüşmeye başlamıştır. Görüşmeler esasen halen Doboj belediye başkanlığı görevini sürdüren Obren Petrović'le yürütülmüştür. Makljenovac ve Filipović'de yaşayanların ısrarıyla Usora Doboj'la toprak değiş tokuşuna ilişkin resmi görüşmeleri başlatmıştır.

2014'ün başında Usora Belediyesi Doboj Belediyesi ile toprak değiş tokuşuna ilişkin resmi teklifini sunmuştur. Teklifin Haziran 2014'te Doboj Belediye Meclisine sunulmasını takiben Usora ve Doboj, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki toprak oranını Dayton Barış Anlaşmasında resmiyete dökülen mevcut %51-49 düzeyinde sabit tutmak kaydıyla Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi bağlamında yeterli ve karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir çözüm bulmak üzere "Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifi değerlendirme komisyonunu" kurmaya karar vermiştir. Komisyona sınırdaki iki belediyenin yetkilileri üye olarak atanmıştır. Üç üyeli Komisyonda Doboj Kenti Belediye Başkan Yardımcısı Nebojša Marić, Doboj Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı Pejo Krnjić, ve Usora Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı Budimir Jovanović görev almıştır. Çok sayıda toplantı sonrasında

Komisyon Sırp Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinin 2. fıkrası ve Dayton Barış Anlaşmasının Tarafların (Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti) Entiteler Arası Sınır Hattını ancak karşılıklı rıza çerçevesinde değiştirebileceğini öngören Entiteler Arası Sınır Hattı Anlaşmasıyla ilgili 2. Maddesinin 2. Eki uyarınca Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonunun yetkili kurumlarıyla Bosna Hersek devletinin ilgili kurumlarına sunulmak üzere ortak bir teklif oluşturulmasına karar vermiştir.²¹⁵ Ekim 2014'te ortak Komisyon aşağıdaki hususları vurgulayan sonuç raporunu sunmuştur:

1. Doboj Belediyesi ve Usora Belediyesi arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifiyle ilgili bilgiler kabul edilmiştir;

2. Kamuya açık değerlendirmelere ilişkin Karar uyarınca, Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması konusu kamuya açık bir görüşmede ele alınacaktır;

3. İnisiyatif ve gerçekleştirilen değerlendirmeye ilişkin Raporlar bu konu, karşılıklı rıza ile çözüme kavuşturulması ve Doboj Belediyesi ile Usora Belediyesi arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması için Bosna Hersek'in her iki siyasi entitesinin yetkili kurumlarına sunulacaktır.²¹⁶

Komisyon kararını verdikten sonra Usora ve Doboj'dan temsilciler her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm bulmak üzere çalışmaya başlamıştır. Aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonundan Usora Belediyesi ile Sırp Cumhuriyetinden Doboj Belediyesi kendi meclislerinden Komisyonun alacağı her türlü kararın kabul edileceği ve uygulanacağı yönünde karar çıkarmışlardır. 3.3.2015'te Doboj Belediye Meclisi Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanmasına yönelik İnisiyatifi resmen kabul ettikleri yönünde karar almıştır. Bu kararlar konunun kamuoyu nezdinde tartışılmasını sağlamayı ve Komisyonun alacağı kararları kabul ederek bunları Sırp Cumhuriyetinin ilgili makamlarına iletmeyi kabul etmiş bulunmaktadır.²¹⁷

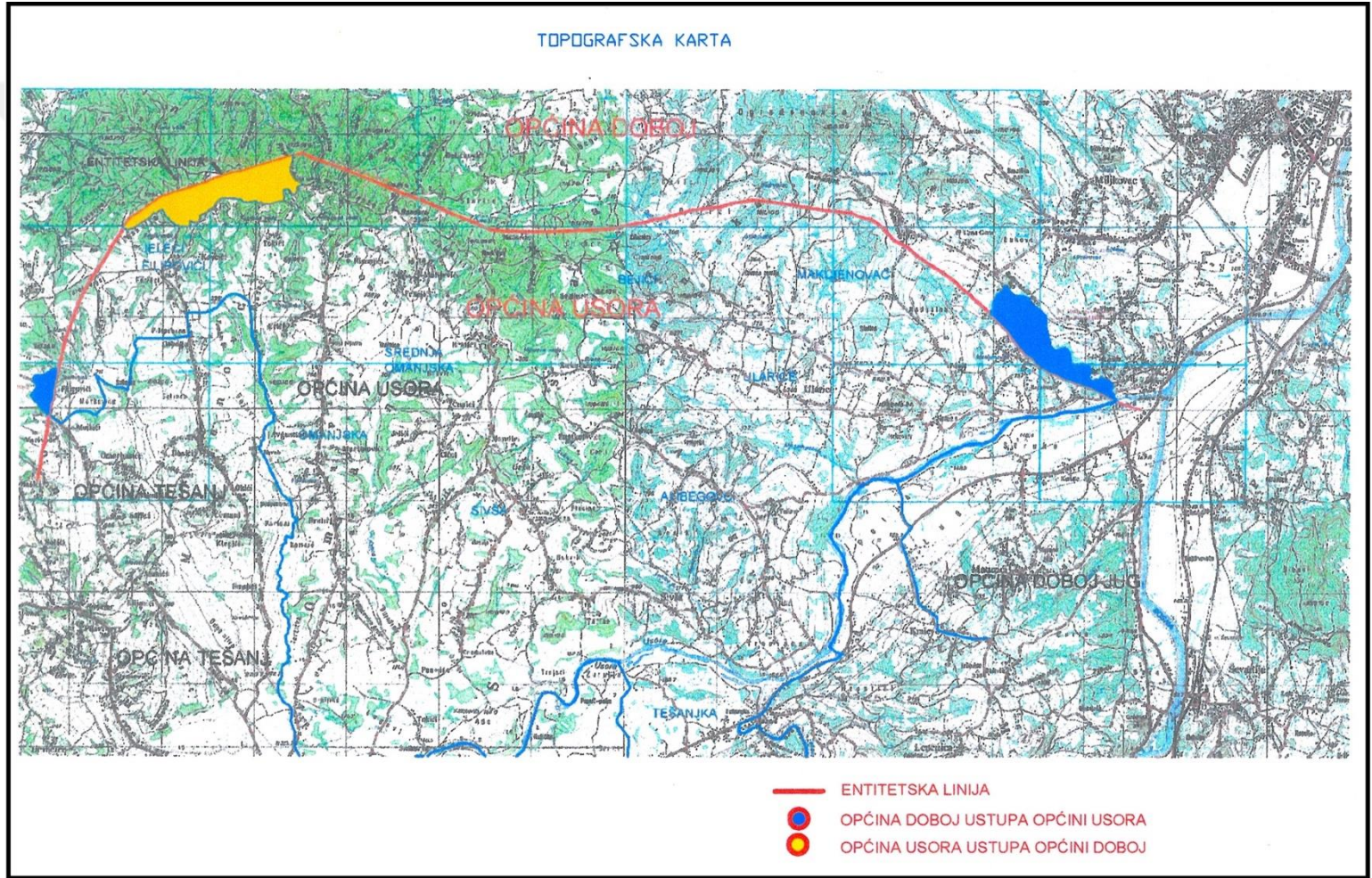
"Doboj ve Usora arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifinin değerlendirilmesi Komisyonunun" kurulmasının hemen ardından Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić önderliğinde Usora Belediyesinin temsilcileri Makljanovac'ın Hırvat tarafı ile Filipovići'nin yine Hırvatların oturduğu Lončari kısmının Bosna Hersek Federasyonunun Usora

²¹⁵ "Agreement on the Inter-Entity Boundary Line and Related Issues", The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Madde 2, Ek 2 (Dayton: 21.11.1995), s. 10.

²¹⁶ "Doboj Belediyesi ve Usora Belediyesi arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifi hakkında bilgi", Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifini değerlendirme komisyonu (Usora, Ekim 2014).

²¹⁷ Zaključak, Skupština Grada Doboj - Republika Srpska, Broj: 01-013-20/15 (Doboj: 03.03.2015), Yayınlayan: *Službeni glasnik Grada Doboj*, No. 3 (Doboj: 11.03.2015), s. 25.

Belediyesi topraklarına dâhil edilmesi ve bunun karşılığında Usora Belediyesinin ormanlık alanda kalan iskan edilmemiş arazileri terk etmeye hazır olduğu yönündeki önerisini sunmuştur. Usora Belediyesi temsilcilerince önerilen 14 no'lu haritada mavi renkle gösterilen alanlar Makljenovac'ın ilgili kısımlarını ve Filipović köyünü göstermektedir. Sarı renkle gösterilen alanlar bahsi geçen iki yerleşim karşılığında Usora'nın vazgeçmeye hazır olduğu bölgelerdir. Kırmızı hat Usora Belediyesini Doboj Belediyesinden ve aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonunu Sırp Cumhuriyetinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattıdır. Bu alanlar Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki siyasi entite arasındaki yüzde 51-49 toprak oranını bozmayacak ve hem her iki entite hem de Bosna Hersek'in merkezi kurumları açısından kabul edilebilir olacak şekilde belirlenmiştir. Bu çözümle hem Dayton Barış Anlaşması hem de bu anlaşmayla öngörülen toprak dağılımı muhafaza edilmiş olacaktır. Usora Belediyesinin temsilcilerinin sunduğu harita aynı zamanda Doboj Belediyesi ile Usora Belediyesi arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanmasına ilişkin resmi inisiyatifin de bir parçası olmuş ve bu konuda oluşturulan Komisyonca kabul edilmiştir. Komisyonun bu öneri üzerinden devam etme yönünde karar alması sonrasında resmi teklif onaylanmak üzere Usora ve Doboj Belediye Meclislerine sunulmuştur.

Harita 5.3: Usora Belediyesi temsilcilerince öneri olarak sunulan ve Komisyonca Doboj ve Usora arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifi bağlamında değerlendirilmek üzere kabul edilen çözüm niteliğindeki harita.

На основу Закључка Скупштине града Добој број: 01-013-19/15 од 03.03.2015. године и Закључка Опћинског вијећа Усора број: 01-05-122/15 од 13.05.2015.године и указане потребе, Град Добој, Хиландарска 1, 74000 Добој, којег заступа Градоначелник, Обрен Петровић и опћина усора, Сивша б.б. 74230 Усора, коју заступа Илија Никић, подносе:

ИНИЦИЈАТИВУ о покретању поступка прилагођавања међуентитетске линије између града Добој и опћине Усора

Члан 1.

Предмет ове Иницијативе је покретање поступка код надлежних органа да у складу са Уставом и законом дефинишу нову међуентитетску линију разграничења између града Добој и опћине Усора, на основу Закључка Скупштине Града Добој и Опћинског Вијећа Усора.

Члан 2.

Град Добој би у дијелу насељеног мјеста Макљеновац уступио опћини Усора дио свог подручја у површини од 445.000 м² (44,5 ха) и у дијелу насељеног мјеста Лончари, засеок Филиповићи дио свог подручја у површини од 78000 м² (7,8 ха), а опћина Усора би граду Добој уступила дио свог подручја површине 523.000 м² (52,3 ха) у дијелу насеља Јелечи – Филиповићи.

Члан 3.

Међуентитетска линија између опћине Усора – Федерација Босне и Херцеговине и града Добој – Република Српска, почела би у дијелу к.о. Макљеновац, од тачке А до тачке Б.

Ентитетска линија креће од тачке А координате „у6505318,87 х4951104,96“, мјеста гдје иста пресијеца ријеку Усору, наставља у правцу сјеверозапада преко парцеле 1447 и 1448/1 и излази на цесту број 1839, пресијеца цесту 1839 и наставља границом парцела у правцу сјеверозапада бр.1461/1, 1462, 1465/2, 1456/4, 1455/4, 1455/3 (које ће припасти опћини Усора) и излази на цесту бр.1552. Наставља средином пута у правцу истока у дужини од 30 м и даље у правцу сјевера границом парцела бр.1550/2, 1549/3 (припадају опћини Усора), излази на цесту бр. 1547 и наставља средином истог до парцеле 1565. Наставља границом парцеле 1565 и даље границама парцела 1211, 1209, 1207, 1203, 1202, 1197/2, 1197/1, 1195, 1193, 1191, 1198 (све припадају опћини Усора) и излази на границу парцеле 1186. Наставља даље у правцу сјеверозапада границом парцела бр. 1186, 1185, 1182/4, 1182/3, 1182/1, 1182/2, 1180/5, 1181 (све припадају опћини Усора) и излази на цесту 1833. Наставља у правцу сјевера лијевом страном пута уз парцеле број 548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 557/2, 557/1 и излази на пут 1827. Наставља средином пута 1827 у правцу сјеверозапада до парцеле 143/1 која припада опћини Усора. Даље наставља у правцу југозапада границом парцеле 143/1, пресијеца пут 1831 и даље границом парцела 128/1,

127, 126, 131 и дијелом парцеле 133, гдје пресијеца Ентитетску линију, односно, тачке Б, координате „у6503960,17 х4952146,34“.

Ентитетска линија даље наставља у правцу сјеверозапада, па запада, како је то већ утврђено све до тачке Ц, гдје опет имамо измјену.

Опис измјенене Ентитетске линије од тачке Ц до тачке Д, у дијелу к.о. Јелечи опћина Усора и к.о. Станови град Добој.

Измјена почиње од тачке Ц координате „у6496688,11х4953714,08“ на међној линији пута и парцеле 651. Наставља у правцу југа уз пут границом парцеле 651, до пута бр.1329, наставља средином истог у правцу запада до спајања са путем бр.654 и путем 1686. Даље наставља средином пута 1686 у правцу запада и југозапада до парцеле бр.701, све су уписано у к.о. Јелечи опћина Усора. Даље наставља границама парцела 701 и 703 које остају у опћини Усора, те даље сијече путеве, односно границом путева 663 и 752/1 и даље наставља границом парцела у правцу сјеверозапада, парцеле 737/5, 737/6, 737/7, 737/8, 737/9, 737/10, 737/11, 737/12, 737/13, 737/14, 734, 744, 746/2, 757, 758, 776, 777 (све остају у опћини Усора) и излази на Ентитетску линију у тачки Д, координате „у6494576,85 х4953002,94“. Даље наставља без промјене постојећом Ентитетском линијом у правцу југозапада до тачке Е, координате „у6493861,46, х4951429,17“, гдје почиње измјена.

Опис измјенене Ентитетске линије од тачке Е до тачке Ф. Ентитетска линија почиње од тачке Е (пресека са парцелом 84) и наставља у правцу запада и југозапада границом парцела 84, 83/2, 79, сијече парцелу 76 и границом исте, у правцу југозапада излази на пут бр.137/2 (ове парцеле остају у опћини Усора). Наставља средином пута 137/2 у правцу југоистока до парцеле 152, а даље границама парцела 125, 153, 154/1, 154/2, 154/3 и 157 и излази поново на пут 137/2 и средином истог у правцу југоистока до тачке Ф, координате „у6493768,23 х4950920,03“, гдје Ентитетска линија сијече пут (наведене катастарске честице остају у опћини Усора). Даље Ентитетска линија наставља у правцу југа без промјене.

Саставни дио ове Иницијативе је топографска карта на којој су означена подручја су предмет ове Иницијативе.

Члан 4.

Ова Иницијатива сачињена је у (4) четири истоветна примјерка од којих за своје потребе свака страна задржава по (1) један, а по (1) један примјерак се шаље надлежним институцијама у циљу споразумног рјешавања међуентитетске линије на подручју града Добој и Опћине Усора.

Број: 02-022-1-988/15
Дана: 30.06.2015.

Број: 02-31-20/15-
Дана: 30.06.2015.

ОПЋИНА УСОРА
ОПЋИНСКИ НАЧЕЛНИК

Илија Никић

Resim 5.1: Kabul edilen ve imzalanan "Doboj Belediyesi ve Usora Belediyesi arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifi"

Doboj Belediyesi ve Usora Belediyesi arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifi esasen yukarıda verilen haritanın resmi belge niteliği kazanmasıyla uygulamaya geçirilmiştir. İnisiyatif 30 Haziran 2015 tarihinde Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić ve Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović tarafından imzalanmıştır.

Doboj ve Usora belediyeleri arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanması inisiyatifine göre sınırdaki Makljenovac yerleşiminin bir parçası olan 445.000 m² büyüklüğündeki bir alan ile Filipovići'nin Lončari kısmını oluşturan 78.000 m²'lik bir arazinin Doboj tarafından terk edilmesi öngörülmüştür. Buna karşılık olarak Usora Belediyesi Jeleči-Filipovići'nin Lončari kısmında aynı büyüklükte, yani 523.000 m²'lik bir alanı terk etmeyi kabul etmiştir. İnisiyatif kapsamında sınırdaki iki belediye arasında yeniden çizilen ve değişmiş haliyle Entiteler Arası Sınır Hattının izlemesi öngörülen hattın coğrafi koordinatları da net bir biçimde gösterilmektedir. İmzalanması sonrasında inisiyatif Bosna Hersek'teki üst makamlara onay için sunulmuştur. Usora inisiyatifi Bosna Hersek Federasyonunun ilgili makamlarına iletirken Doboj da aynı metni Sırp Cumhuriyetinin ilgili kurumlarına sunmuştur. Dahası, her iki belediye imzalanan inisiyatifi Bosna Hersek'in merkezi kurumlarına birlikte iletmiştir.

Bu inisiyatif sayesinde sınırdaki söz konusu yerleşimlerde yaşayanların sorunlarının kolaylıkla çözülebilmesi mümkün olabilecekti. Ancak bu tabandan tavana inisiyatifin resmen kabul edilerek uygulanabilmesi için önce her iki entitenin ilgili kurumlarınca, yani Bosna Hersek Federasyonu Hükûmeti ve Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisince kabul edilmesi gerekmektedir. Bu kurumların İnisiyatifi kabul etmesi sonrasında belgenin Bosna Hersek'in merkezi kurumlarınca, yani Bosna Hersek Parlamenter Asamblesi ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığınca da onaylanması şarttır. Dayton Barış Anlaşmasında Entiteler Arası Sınır Hattının karşılıklı mutabakatla değiştirilebileceği kabul edilse de devlet içindeki entitelerin sınırlarını değiştirme süreçlerinde onay yetkisi yalnızca ilgili devlet kurumlarında bulunmaktadır. Başka bir deyişle sınırlar Bosna Hersek'in merkezi devlet kurumlarının yetki alanında kalmakta ve ancak bu kurumların böylesi bir belgeyi onaylama yetkisi bulunmaktadır. Bosna Hersek'teki entitelerin yetkisiyse yalnızca yine karşılıklı mutabakat içinde olmak kaydıyla sınırların değiştirilmesi yönünde öneri sunmakla sınırlıdır.

Dayton Barış Görüşmeleri sırasında yapılan ve etnik grupların bazı üyelerini sınırın yanlış tarafında ve siyasi açıdan birbirine zıt duruş içindeki iki entite arasında sıkışmış durumda bırakan hatalar Sırp Cumhuriyetinden Doboj Belediyesi ve Bosna Hersek Federasyonundan Usora

Belediyesince düzeltilmeye çalışılmışsa da Entiteler Arası Sınır Hattının belirlenmesi yetkisi bu belediyelere değil Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin kurumlarına ve merkezi devlet kurumlarına aittir. Komisyonun üyeleri çalışmalarını tamamlamış ve inisiyatif yerel ölçekte Belediye Meclislerince resmen kabul edilmiştir. Sırp Cumhuriyeti Jeodezi ve Varlık İşleri İdaresi ile Bosna Hersek Federasyonu Jeodezi ve Varlık İşleri Federal İdaresi imzalanan inisiyatifin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında Dayton Barış Anlaşması ile öngörülen %51-49 toprak oranını değiştirmedigini tespit etmiştir. Bu bilgi 2016'da kendisiyle yapılan görüşmede Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić tarafından da teyit edilmiştir. Görüşmede Ilija Nikić şu hususlara da işaret etmiştir:

*"Bu inisiyatifte kaybeden taraf yoktur. İnisiyatif iyi komşuluk ilişkileri sağlayacak ve herkes için kazançlı olacak sonuçlar doğuracaktır. Toprakların değiş tokuşu konusunda her iki tarafın kabul ettiği karar Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin ilgili kurumlarına gönderilmişse de bu kurumlar bu konuda görevsizlik kararı vermiştir. Dolayısıyla inisiyatif Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı ve Bosna Hersek Bakanlar Kuruluna iletilmiştir. Ancak bugüne kadar bu kurumlardan bir yanıt alamadık. Doboş ve Usora bu süreçte kendilerine düşen görevi yerine getirmiştir. Ancak Entiteler Arası Sınır Hattı konusunda yetkinin entitelere değil ortak devletin kurumlarına ait olmasından dolayı imzalanan inisiyatif halen bu kurumların bir yerlerinde değerlendirilmeyi beklemektedir. Gerçekten de inisiyatifimizin yakın gelecekte devlet kurumunca değerlendirilmeye başlanacağını ve sürecin sonunda da oylanarak resmi onayı alacağını umuyoruz."*²¹⁸

Doboş Belediye Başkanı Obren Petrović de bu görüşleri paylaşmaktadır. İnisiyatifin devlet kurumlarına sunulduğunu vurguladıktan sonra şu hususlara işaret etmiştir:

"Bu konu Doboş ve Usora arasında ufak bir toprak değiş tokuşuyla ilgili olup süreç Komisyon ve iki belediyeden uzmanlarca yürütölmüştür. Her şey şeffaf bir biçimde ve Dayton anlaşmasındaki hükümlere uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durumda kimsenin bir kaybı olduğunu söyleyemeyiz. Zira toprak yüzdeleri değişmemektedir ve her iki taraf, ve özellikle de evlerine geri

²¹⁸ Bosna Hersek Federasyonu Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić ile yapılan görüşme (Omanjska - Usora: 21.07.2016).

dönen insanlar bu inisiyatiften fayda sağlayacaktır. Banja Luka'da bana bu inisiyatifle Sırp Cumhuriyetine ihanet ettiğim ve bir hain olduğumu söylediler. Ama bir yandan da bu inisiyatif konusunda birlikte çalıştığımızı da biliyoruz. Ancak şu anda süreçte bir çıkmaza girmiş durumdayız ve takıldığımız yeri ve takılma nedenimizi anlayamıyoruz. Bunu yaparak sınırın ne tarafında olduklarına bakılmaksızın insanların kaderleriyle oynuyoruz."²¹⁹

Sınırdaki iki belediyenin başkanlarıyla yapılan görüşmelerde belli bazı sorulara odaklanılmıştır: Bu sorular şunlardır:

1. Doboj ve Usora arasında Makljenovac ve Lončari yerleşimleriyle ilgili toprak değiş tokuşu sürecini başlatan kim olmuştur ve sürecin başlatılmasının nedeni nedir?
2. Sınırların yeniden çizilmesi sürecinde öne çıkan başlıca kriterler nelerdir?
3. Sınır bölgesinde yaşayan toplulukların etnik yapısı ve üyesi oldukları etnik gruplar sınırların yeniden çizildiği bu süreçte önemli bir rol oynamış mıdır? Bu inisiyatfin yalnızca Hırvat etnik topluluğuna mensup grupları Bosna Hersek Federasyonunda Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu Usora Belediyesi sınırları içine almaya yönelik oluşuyla ilgili ne söyleyebilirsiniz?
4. Yerel halkın ve genel anlamıyla sınır bölgesinde yaşayan grupların imzalanan inisiyatife tepkisi ne olmuştur?

Bu sorular söz konusu iki belediye arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme sürecinin dinamiklerine ışık tutacak biçimde formüle edilmiştir. Görüşmeler IEBL'nin yeniden çizilmesi sürecinde hangi faktör ve kriterlerin kullanılmış olduğunu anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu noktada odaklanılan husus bu sürece start verilmesine neden ihtiyaç duyulduğu ve bu süreçte kimlik ve sınırların nasıl bir etkileşim sergilediğidir. Ayrıca sınır hattının değişmesi sürecinde etnik kimliğin önemli bir rol oynayıp oynamadığına da bakılmıştır. Bunlara ek olarak tabandan başlayan bir süreç olarak sınırların değişiminin yerel halkın gözünde nasıl algılandığını anlamak da amaçlar arasındadır.

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimleriyle ilgili olarak toprakların değiş tokuşu sürecinin nedeni ve kim tarafından başlatıldığıyla ilgili ilk soruya her iki Belediye Başkanı da sınırdaki bu iki belediye arasındaki sınır hattının yeniden belirlenmesi sürecinin tam da Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde yer alan bu yerleşimlerde yaşayan yerel halkça başlatıldığını teyit ederek yanıt vermiştir. Her iki Belediye Başkanı da bu sürecin başlatılmasının nedenleri arasında, Bosna

²¹⁹ Sırp Cumhuriyetinde Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović ile görüşme (Doboj: 20.07.2016).

Hersekteki başlıca iki entiteyi tesis eden ve bunlar arasındaki sınır hattını belirleyen Dayton Barış Anlaşmasının imzalanması ve uygulanması sonrasında sınırdaki toplulukların karşı karşıya kaldığı büyük sorunlara vurgu yapmıştır. Her iki başkan da Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin kurulması ve Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesinin sınırda yaşayan toplulukların yaşamını daha da güçleştiren sorunlar yarattığına işaret etmektedir.

Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić bu süreci başlatanların Makljenovac ve Filipovići'deki yerel halkın temsilcileri olduğunu, ve sürecin başlatılmasının nedenininse yeni oluşturulan sınır hattının bu iki sınır köyü başta olmak üzere sınırda yaşayan topluluklar açısından yarattığı sorunlarda görülebileceğini vurgulamıştır. Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić bu soruyla ilgili olarak şu hususlara işaret etmiştir:

"Süreci ilk başlatanlar entiteler arası sınır hattının üzerinde yani Makljenovac ve Jelaçi-Filipovići'de yaşayan yerel halkın temsilcileridir. Tüm bu süreç bu yerel toplulukların temsilcilerinin benimle görüşmek üzere belediyemize gelmesiyle başlamıştır. Onlarla görüştüğümde bana sorunlarından bahsettiler. Ardından tüm istek ve dileklerini tek bir belge halinde ortaya koymaya karar verdik. Sonraki aşamada inisiyatifi hazırlayan bir Komisyon oluşturuldu. İnisiyatif Doboj'u temsil eden kişilerle birlikte hazırlandı. Peki böyle bir taleple neden geldiler bize? Açıkçası bu insanlar tam olarak sınır hattının üzerinde yaşamakta ve bu da onlar açısından gündelik yaşamda bazı sorunlar yaratıyor. Evleri ve arazileri sınır hattıyla ortadan ikiye bölünen bu insanlar karşılaştıkları sorunları çözmek istiyordu. Evet bu belediyeler arası sınır hattı çizildi belki ama sonraki aşamada bunu entite düzeyinde de tanımlamak gerekiyordu. Bu sınır hattı kadastro birimlerini, meskenleri ve diğer binaları, arsaları vs. ikiye bölmekte. Entiteler arası sınır hattını düzeltecek ve daha doğru ifade etmek gerekirse, sınır hattının evleri ve arsaları ikiye böldüğü durumlarda bu ev veya arsanın Federasyona mı, yoksa Sırp Cumhuriyetine mi ait olduğunu belirleyecek bir Komisyon kurulması gerekiyordu. Ev ve arsaları bu bölünmüşlükten kurtarmayı ve sınırda yaşayan insanların o yerin hangi entiteye bağlı olduğunu anlayabilmesini sağlamayı görev edindik. Mevcut durum oldukça sıkıntılı. Buralarda yaşayanların bazılarının evlerinin bir odasının bir entitede, bir başka odasının diğer entitede olduğu durumlar mevcut. Sık sık insanların Sırp Cumhuriyetinde yaşamalarına rağmen

*bazı resmi belgelerinin Bosna Hersek Federasyonunca düzenlendiği de görülebiliyor. Bu durum da sınırda yaşamı çeşitli şekillerde güçleştiriyor."*²²⁰

Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović bu soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

"Toprak değiş tokuşu sürecini başlatan Usora Belediyesidir. Aslında oranın Belediye Başkanı, bu konu hakkında yakından bilgi sahibi kişilerle yaptığımız ortaklaşa bir toplantı sonrasında benimle temasa geçti. Öncelikle saygı duymamız gereken medeni haklar söz konusu. Yerel halkla bu konuyu görüşmeyi kabul ettik. Buralardaki insanların evleri ve arsaları sınırla ikiye bölünmüş durumda. Dolayısıyla onlara nüfus kayıtlarını nereden, hangi belediye ve entiteden almak istediklerini sorduk. Ayrıca kadastro açısından da hangi belediyeye bağlı olmak istediklerini. Birçok sorunla karşı karşıya olduğumuz ortaya çıktı. Bunun üzerine her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm bulmak üzere Komisyonu kurmaya karar verdik. Usora Belediye Meclisinin kurduğu çalışma grubuyla görüşmelere başlamamız sonrasında Doboj, daha doğrusu Belediye Meclisi de kendi çalışma grubunu kurdu. Her iki çalışma grubunda da her iki Belediyenin Kadastro ve Emlak İşleri Dairesinden birer temsilci yer alıyordu. Sınır hattının üzerinde kalan evler için bir çözüm bulmaya ve bunların tümünün tek bir tarafa devrini sağlamaya çalıştık. Bunu yapmanın en kolay yolu da buraları Usora'ya devretmek olacaktı. Aslında bu konuda ilk teklif Usora'ya devir yönündeydi. Böyle yaparak halihazırda Usora Belediyesine bağlı yaşayan bu insanların böyle sorunlarla artık karşılaşmaması ve medeni haklarını Usora'da kullanmasını sağlamış olduk. Doboj Belediye Meclisi Usora'nın sunduğu öneriyi oybirliğiyle kabul etti. Zira mevcut tabloda vatandaşların karşı karşıya olduğu sorunların önemini hepimiz anlıyorduk. Elimizdeki bu sorunu çözmek için onlara bu iki yerdeki [Makljenovac ve Filipovići] toprakları verdiğimiz, karşılığında da kullanılmayan bazı alanları aldığımız bir öneriyi kabul ettik. Bu öneride bozulan hiçbir denge yok. O bölgede kamuya açık herhangi bir bina da yok. Sadece özel mülkler bulunuyor. Dolayısıyla Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri bozacak bir durum da yok. Aynı inisiyatifin Usora Belediye Meclisince de kabul edilmesi bekleniyor. Biz Doboj'da bu inisiyatifi herhangi bir sorun olmadan

²²⁰ Ilija Nikić ile görüşme, (Omanjska - Usora: 21.07.2016).

*oybirliğiyle kabul ettik. Dolayısıyla koyduğumuz hedef ve kriterler doğrultusunda üzerimize düşeni tam olarak yerine getirmiş bulunuyoruz."*²²¹

Belediye Başkanlarının söylediklerine yakından bakıldığında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında Dayton'la çizilen sınır olan Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesi sürecinin tümüyle tabandan tavana işleyen bir süreç olduğu görülebilmektedir. Sınırdaki iki belediyeyi ve Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entiteyi birbirinden ayıran hattı yeniden çizmeyi amaçlayan inisiyatifi başlatanlar bilfiil sınır üzerinde yaşayan insanlar olmuştur. Dolayısıyla, varoluşsal, hukuki ve idari sorunlarını çözmek amacıyla sınırdaki yaşayan topluluklar harekete geçmeye ve mevcut tabloda karşılaştıkları sorunları ortadan kaldırmaya yönelik bir toprak değiş tokuşu talep etmeye karar vermişlerdir. Sınırdaki bu iki yerleşimde yaşayanlar kendilerini sınır hattında sıkışmış hissetmekte ve idari ve yasal sorunlar doğuran bir çerçevede iki farklı idari-siyasi düzene tabi olduklarını görmektedirler. Bu sorunların bazıları meselenin kadaströ ve yasal boyutuyla ilgilidir. Bu noktada iki belediye ve hatta iki entite arasında "sıkışmışlığın" getirdiği kamu hizmetleriyle vs. ilgili sorunlar öne çıkmaktadır. Tam da bu nevi sorunların sınırdaki yaşayan bu grupları toprak değiş tokuşu sürecini başlatmaya ve bu iki sınır belediyesi arasındaki hattı yeniden çizmeye zorladığı görülmektedir. Verilen yanıtlardan bu iki sınır belediyesi arasındaki sınır hattının değiştirilmesi sürecinin ortak çıkarlar doğrultusunda başlatıldığı anlaşılabilmektedir. Tüm çabalar sınırdaki yaşayan halkın her gün karşılaştığı ve sınırdaki yaşamı daha da güç bir hale getiren sorunları çözmek yönündedir.

Sınırların yeniden çizilmesi ve Doboj ve Usora arasında toprak değiş tokuşu sürecinde belirleyici olan kriterler konusundaki ikinci soruya yanıt olarak da yine her iki taraf da benzer şeyler söylemektedir. Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić sınırdaki yaşayan gruplar ve bunların sorunlarına genel anlamıyla atıfta bulunurken Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović bu sürecin yasal boyuttaki ayrıntılarını etkileyen teknik detaylara daha ayrıntılı bir biçimde değinmiştir. Petrović daha ziyade Entiteler Arası Sınır Hattını belirleyen ve bu hattın değiştirilmesinin koşullarını ortaya koyan Dayton Barış Anlaşmasına odaklanmıştır. Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić ise aşağıdaki yanıtı vermiştir:

²²¹ Obren Petrović ile görüşme (Doboj: 20.07.2016).

*"Usora Belediyesinin başlıca amacı ihtilafa konu bölgedeki bu iki yerleşimde yani Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan ve evlerinin ortasından sınır geçen insanların bu bölünmüş tablodan kurtularak tek bir entiteye bağlanabilecek derli toplu tek bir komünitede bir araya gelebilmesini sağlamaktır. Sınır hattının evlerin ortasından geçip bu evleri ikiye bölmesi durumu gerçekten saçmadır. Bu prosedüre start vermenin başlıca nedeni de buydu. Sınırdaki yaşayan insanların gündelik yaşamını kolaylaştırmak bu toprak değiş tokuşu sürecini başlatırken dikkate alınan temel nedendi. Entiteler arasındaki sınırlar Dayton'la belirlenmişti. Sınırın tam nereden geçtiği konusunda Federal Jeodezi Dairesinden veriler almıştık. Sonrasında da bu veriler Sırp Cumhuriyeti Jeodezi Dairesinin verileriyle karşılaştırılmıştı. Ancak bunu yapmakla her iki tarafın da tek ve aynı sınırdan bahsettiği sonucuna varabildik. Makljenovac ve Filipovići'nin bir kısmının Usora'ya inisiyatif uyarınca devri konusunda mutabakata vardıldıktan sonra aynı büyüklükte bir alanın da Doboj'a devriyle bu verilen yerlerin telafisi gerekmektedir. Çözümü de Usora'nın eşit büyüklükte bir alanı terk etmesinde bulduk. Böylelikle gerekli koşulları ve kriterleri yerine getirerek bu inisiyatifin her iki taraf için de kabul edilebilir olmasını sağladık ve bu suretle inisiyatifin hukuken kabul edilebilir olmasının ve ayrıntılarıyla değerlendirilmek üzere ortak devletin kurumlarına sunulmasının ön koşullarını yerine getirebildik."*²²²

Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović'in yanıtı ise şu şekildedir:

"Süreçte normal mantık bize yol gösterse de, sınırın çizilmesi sürecinde %51-49 oranında bir değişiklik yapılmaması ilkesini Federasyon lehine ihlal edemeyeceğimizi de asla unutmamalıydık. Dayton ile getirilen %51-49 kriterini tam olarak sağlayan ve her iki taraf için de hiçbir şeyin değişmemesini mümkün kılan dengeli bir toprak değiş tokuşu yapmayı başardık. Bunu yapmakla, herhangi bir değişiklik yapılması gerektiğinde söz konusu değişikliğin belediyelerin karşılıklı oluruyla yapılması, ve belediye düzeyinde kabul sonrasında entitelere ve devlet düzeyindeki kurumlara sorunu çözmeleri ve nihai karara varmaları için iletilmesi yönünde açık bir düzenleme içeren Dayton Anlaşmasının Ekinin şartlarına da uyulmuştur. Ayrıca güvendiğimiz bir nokta da var. Bakanlar Kurulu yanılmıyorsa 2010'da sınır hattının insanların yaşamını olumsuz etkilediği yerlerde gereken düzeltmeleri yapmak üzere bir tür Komisyon kurmuştu. Ancak süreç sonunda bu komisyon pek bir şey yapmadı. Aslında dürüst olmak

²²² Ilija Nikić ile görüşme, (Omanjska - Usora: 21.07.2016).

gerekirse bu zor bir süreç. Biz de bu yüzden sürece kendimiz başladık. Zira vatandaşlarımızın sorununa en yakından bakabilenler bizleriz. Bu nedenle kendi entite hükûmetimize, yani Sırp Cumhuriyeti Hükûmetine gönderilmek üzere bir öneri hazırlamaya karar verdik. Her iki tarafın da çıkarına olan ortak bir metin önerdik. Usora Belediyesi de metni kendi Federal Hükûmetine gönderiyor. Bu sayede tüm hükûmetlerin konu üzerinde mutabık kalması sağlanacak. Zira bizim yetkimiz sadece öneriyi sunmakla sınırlı. Nihai kararı verme hakkına sahip değiliz. Muhtemelen bu sorun entiteler düzeyinde bile çözülemez. Sanırım onlar da bunu yapmak için gereken yetkiye sahip değiller. Dolayısıyla devlet düzeyinde karar alma gerektiğini düşünüyorum. Yani bizden yana süreçte vatandaşların taleplerini ve Dayton Anlaşması ile Ekin şartlarını tam olarak yerine getiren ve toprak dengesini bozmayan ortak bir öneri sunmuş bulunuyoruz. Bu sorunu da böylelikle çözmeye çalıştık.”²²³

Verilen yanıtlardan görüldüğü üzere buradaki başlıca kriterin inisiyatifin ve Usora ile Doboj arasındaki toprak değiş tokuşuyla ilgili anlaşmanın Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında Dayton Barış Anlaşması ile getirilen %51-49'luk toprak oranını bozmamasını sağlamak olduğu açıktır. Bu nedenle de sınırdaki iki belediye Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasındaki toprak dengesini bozmayan bir çözüm bulmakla mükelleftir. Yapılan görüşmelerde Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki Entiteler Arası Sınır Hattının yasal zeminini teşkil eden Dayton Barış Anlaşmasının şartlarının yerine getirilmesinin başlıca kriter olduğu, zira bu anlaşmanın sınırın yanı sıra entiteler arasındaki toprak dağılımının yüzdesel oranını da belirlediği ve Entiteler Arası Sınır Hattının hangi koşullar altında yeniden çizilebileceğini düzenleyen yasal zemini oluşturduğu açıktır.

Savaş sonrası dönemde Bosna Hersek'te etnik gruplar arasındaki ilişkilerin oldukça hassas bir konu olması ışığında üçüncü sorunun dikkat çekici olduğu görülebilmektedir. Üçüncü soru şuydu: Sınır bölgesinde yaşayan toplulukların etnik yapısı ve üyesi oldukları etnik gruplar sınırların yeniden çizildiği bu süreçte önemli bir rol oynamış mıdır? Bu inisiyatifin yalnızca Hırvat etnik topluluğuna mensup grupları Bosna Hersek Federasyonunda Hırvatların çoğunluğu oluşturduğu Usora Belediyesi sınırları içine alırken Makljenovac'ın Boşnak etnik topluluğuna mensup kesimini kapsam dışında bırakmaya yönelik oluşuyla ilgili ne söyleyebilirsiniz? Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović Entiteler Arası Sınır Hattının çiziliş gayesinin farklı etnik

²²³ Obren Petrović ile görüşme (Doboj: 20.07.2016).

grupları birbirinden ayırmak olduğunu teyit etmiştir. Ayrıca bu inisiyatifin de aslında Dayton Barış Görüşmeleriyle başlayan sürecin devamı olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić'in bu soruyu yanıtlarken kendisini pek rahat hissetmediği görülmekteydi. Bu süreçte başvuru yaklaşımı gerekçelendirirken sadece Hırvat etnik topluluğuna mensup kesimlerin bilfiil sınır hattı üzerinde kaldığını iddia etmiştir. Öte yandan her iki Belediye Başkanı da bu inisiyatifin altında bazı ekonomik gerekçelerin de olduğunu belirtmiştir. Usora Belediyesinin iktisadi çıkarları savaştan sonra Usora'nın Hırvat azınlıkların sınırdaki bu yerleşimlere dönüşü sürecini finanse ediyor oluşunda yansımaları bulmaktadır. Belediye ayrıca karayollarının yeniden yapılması süreçlerini ve su ve elektrik gibi altyapı hizmetlerini de finanse etmiştir. Dolayısıyla bu yatırımlar da Usora'nın söz konusu alanların kendi bölgesine ve yetki kapsamına alınması için ek bir neden teşkil etmektedir. Bunların yanında kimliğin de bu süreçte çok önemli bir rol oynadığı görülebilmektedir. Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović'in bu soruya yanıtı şöyle olmuştur:

*"Açıkkçası bu konu daha çok Usora'nın çıkarlarını ilgilendiriyor. Bu iki yerde yaşayanların hemen hepsinin Hırvat olduğu da doğru. Ayrıca sınır hattının da bu insanların evleri ve arsalarının ortasından geçtiği de şüphe götürmez bir gerçek. Dayton'la Bosna etnik kökene göre bölünmüş olup bu durum bu sürecin devamında da kendisini göstermektedir. Ancak bildiğiniz üzere, Usora'nın bu iki yerleşime ilgisi bizden daha fazla. Usora'nın geride kalan yıllarda Makljenovac ve Filipovići'deki Hırvat kesimlere yardımcı olduğu yadsınamaz bir gerçek. Buraların yollarının bir kısmını onarıyor ve ahalinin savaştan önceki evlerine sürdürülebilir bir biçimde dönebilmesi için geri ödemesiz hibeler veriyorlar. Elbette bunu sadece Makljenovac ve Filipovići bağlamında söylüyorum, her ne kadar bu yerler Sırp Cumhuriyetinin bir parçası olsa da. Bizim de savaştan sonra bölgeye dönenlere karşı sorumluluklarımız var ve elimizdeki imkânlar kapsamında onlara hep yardımcı olmaya çalışıyoruz. Ancak onların kendilerini Doboj'dan ziyade Usora'nın bir parçası olarak gördüğünü düşünüyorum, ki bu da bence bir sorun değil. Tüm yaptığımız ortak bir noktada buluşmaya ve sınırda yaşayan insanlara yardım etmeye çalışmak. Bunda yanlış olan bir şey göremiyorum."*²²⁴

Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić bu soruyla ilgili olarak şöyle yanıt vermiştir:

²²⁴ Obren Petrović ile görüşme (Doboj: 20.07.2016).

*"Şey... Evet elbette yakından baktığımızda bu sürecin yalnızca Hırvat etnik kökenden gelen kişileri kapsadığı sonucuna varabiliriz. Kimse bu insanlara nereye bağlı yaşamak istersiniz diye sormamış. Dayton'la buralarda yaşayan halk birbirinden ayrılmış, yine Dayton'la oluşturulan sınır Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan Hırvatlar Sırp Cumhuriyeti egemenliğinde bırakılmıştır. Bu iki yerleşimde yaşayanlar Doboj'un yerel makamlarınca ihmal edilmiştir. Şunu hemen söyleyebilirim; biz bu insanlara Doboj'a kıyasla daha fazla yardım ediyoruz. Uzun bir süredir bu insanların savaştan zarar gören evlerinin ve bu yerleşimlerdeki altyapının onarımı, yolların yeniden yapılması, su altyapısının hazırlanması, elektrik ve telefon şebekelerinin kurulması vs. için finansman sağlamaktayız. İnsanlarımız sınırın öteki tarafında da kalmış olsalar onlara karşı bir sorumluluğumuz olduğunu anlatmam gerek. Bu sırf savaş sonrası dönemle ilgili de değildir. 2014'teki sel felaketini anımsıyor musunuz? Açıkçası Makljenovac su altında kalmıştı. O zaman da onlara Doboj'un sağladığından daha fazla yardım sağladık. Yani kimliğin bu süreçte önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Öte yandan bu insanların büyük kısmı su veya elektrik gibi hizmetlerin faturalarını ödemek ya da muhtelif belgeleri almak için de bize geliyorlar. Dolayısıyla konu sadece kimlikle de ilgili değil. Onlar kendilerini Doboj'dan ziyade Usora'ya bağlı hissediyorlar."*²²⁵

Verilen yanıtlar kimliğin, özellikle de etnik kimliğin bu süreçte hâkim olduğunu göstermektedir. Her iki belediye başkanı da bu iki sınır yerleşiminde Usora'nın ekonomik çıkarlarının da söz konusu olduğunu kabul etmektedir. Öte yandan bu yerlerde yaşayanlar etnik açıdan Hırvat olmasaydı da Usora'nın aynı şekilde davranıp davranmayacağı sorusu akla gelebilir. Muhtemelen tam da bu nedenle Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan Hırvat etnik grubuna mensup kişiler Doboj belediyesinin kurumlarınca göz ardı edilmiş ve marjinalize bir konumda bırakılmıştır. Zira etnik kökenleri bu kimselerin "öteki" algısı içinde kalmasına neden olmuştur. Yine aynı nedenle Usora, "bizden" gördüğü ihtiyaç sahibi bu kişilere sınırın öteki tarafında kalmalarına rağmen yardım etmeye karar vermiştir. Bu nedenle sınırların yeniden çizilmesi sürecinde dahi etnik kimliğin ve etnik grup üyeliğinin en belirleyici rolü oynadığı söylenebilir. Sadece kapsama ve dışlama gibi basit süreçlerle Hırvat etnik grubuna üye kesimler azınlık oldukları Doboj'un dışında bırakılarak etnik çoğunluğu oluşturdukları Usora sınırları içine alınacaktır.

²²⁵ Ilija Nikić ile görüşme, (Omanjska - Usora: 21.07.2016).

Son soru yerel halkın ve sınırdaki yaşayan toplulukların imzalanan inisiyatife tepkisini irdelemektedir. Her iki belediye başkanı da Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan yerel halkın ulaşılan çözümden yani Usora ve Doboj arasında imzalanan inisiyatiften son derece memnun olduğunu iddia etmektedir. Belediye başkanları sınırdaki yaşayanların inisiyatifin günlük hayatlarında karşılaştıkları sorunları çözebilecek oluşundan dolayı bu anlaşmaya sıcak baktığını vurgulamıştır. İnisiyatifin devlet kurumlarınca da kabul edilmesi durumunda günlük yaşamlarını güçleştiren tüm bu sorunlar kolaylıkla çözüme kavuşturulabilecektir. Bu çözümün uygulanması durumunda tüm bu hukuki, idari ve diğer sorunlar ortadan kalkabilir. Tam da bu pratiğe dönük nedenlerden dolayı sınırdaki yaşayanlar bu karşılıklı kabul gören çözümü memnuniyetle karşılamışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Doboj Belediye Başkanı Obren Petrović şu hususlara işaret etmiştir:

*"Vatandaşlardan bahsederken her yaptığımız şeyi yerel halkla istişare içinde yaptığımızı söylemem gerek. Bu bağlamda öncelikle yerel halkla konuşmaktayız. Çalışmalarımızı yerel halkla istişare içinde yürüttük ve bu nedenle bu çözüme de son derece sıcak bakıyorlar. Sunduğumuz çözüm gündelik yaşamlarında karşılaştığı sorunları ortadan kaldıracak için bize karşı duydukları minnettarlığı ifade ediyorlar. Bu son derece olumlu bir tepki ve müzakere sürecinde Mecliste de aynı tepkiyi görebiliyorduk. Bunun bir nedeni de sürece en başından beri müdahil olmalarını sağlamamızdı. Sınırın bir evin ya da bahçenin içinden geçtiği durumları göz ardı etmemiz mümkün değil. Aynı çatı altında yaşayan bir ailenin sınır hattıyla bölündüğü bir durumla bile karşılaştık. Örneğin ailenin babası bir belediyenin ve bir entitenin sınırları içindeyken ailenin oğlu diğer belediye ve entitede yaşıyor olabiliyordu. Üstelik aynı binada yaşadıkları halde, sırf binanın farklı girişlerini kullandıkları için. Dolayısıyla insanlarla konuşarak buraya mı yoksa oraya mı ait olmak istediklerini sormamız gerekiyordu."*²²⁶

Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić vatandaşların son derece memnun olduğunu vurgulayarak şunları söylemiştir:

"Vatandaşlar bu öneriden ve sonraki aşamada da net bir biçimde kendi çıkarlarına olan bu çözümden son derece memnundur. En başından beri karşılaştığımız yaklaşım son derece

²²⁶ Obren Petrović ile görüşme (Doboj: 20.07.2016).

olumluydu. Zira buralarda yaşayanların öneri ve dileklerini dikkate aldık ve inisiyatif önerisini hazırlama sürecine öyle başladık. Umuyorum ki bu inisiyatif çok yakında kabul edilecek ve uygulamaya konulacaktır. Genel itibarıyla yerel halk son derece minnettardır. Bir yandan da hepimiz bu süreci mümkün olduğunca yakın bir tarihte tamamlamayı umuyoruz."²²⁷

Usora ve Doboj belediye başkanlarıyla yapılan görüşmeler sınırdaki bu iki belediye arasında toprak değiş tokuşu sürecine daha yakından bakabilmemizi sağlamalarından ötürü son derece önemlidir. En önemli soru muhtemelen Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesi sürecinde etnik kimliğin oynadığı rolle ilgili olandır. Her ne kadar iki başkan da Usora'nın Makljenovac ve Filipovići'deki ekonomik çıkarlarının önemine işaret etse de, Usora'nın buralarda yaşayan halka yardımcı olma kararının esasen bu yerleşimlerde yaşayanların Hırvat etnik grubuna mensup olmasına dayandığı da göz ardı edilemez bir gerçektir. Dolayısıyla Usora'nın buralardaki ihtiyaç sahibi halka yardımcı olma kararının etnik aidiyetlere dayalı bir tercih olduğu sonucuna varılabilir. Daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu Hırvatlar Sırp etnik grubunun üyesi olsalardı büyük ihtimalle Doboj Belediyesi bunların marjinalize olmasına izin vermeyecekti. Bu noktada bazı etnik toplulukların marjinalize edilmesiyle ilgili kararlar bu örnekte bunların sınırın hangi tarafında kaldıklarına bakılmaksızın "bizden" ya da "öteki" etnik gruba mensup olmasıyla ilintilidir. Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan etnik Hırvatların Doboj tarafında "öteki", Usora tarafında "bizden" görüldüğü açıktır. Bu şartlar altında iki sınır yerleşiminde yaşayan yerel halkın Usora'ya katılmaya karar vermesi şaşırtıcı değildir. Bu çerçevede kimliğin sınır hattının yeniden çizilmesinde son derece önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ayrıca bir sonraki bölümde ortaya konulan bulgular bu inisiyatifle Makljenovac kırsal yerleşiminin ikiye bölüneceğini ortaya koyacaktır. Etnik Boşnakların yaşadığı kısım Doboj ve Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde kalmaya devam ederken sadece Hırvatların yaşadığı kısım Usora belediyesi ile Bosna Hersek Federasyonuna entegre edilecektir. Yani Usora'nın yalnızca etnik Hırvatları kapsayacak şekilde sınırlarını değiştirmeye sıcak baktığı söylenebilir. Bu da Bosna Hersek'te sınırların yeniden belirlenmesi süreçlerinde etnik kimliğin halen son derece önemli olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Usora'nın diğer belediyenin sınırları içinde kalan Hırvat etnik grubuna mensup kesimlere bağlılığı ve bunlara yardımcı olma yönündeki

²²⁷ Ilija Nikić ile görüşme, (Omanjska - Usora: 21.07.2016).

kararı sınırların bir açıdan esnek olduğunu ve sınırda yaşayan toplulukların etnik aidiyeti doğrultusunda uyarlanabildiğini göstermektedir.

5.1.2. Sınırdaki Yaşayan Toplulukların İnisiyatif Tepkisi

İnisiyatif ile ilgili farklı görüşleri anlayabilmek için öncelikle Makljenovac ve Filipovići arasında bazı farkların olduğu ifade edilmelidir. Filipovići yerleşimi etnik açıdan hemen tümüyle homojendir. Filipovići'de yaklaşık 15 hane bulunmaktadır ve bunların sadece biri etnik açıdan Sırp iken diğerleri Hırvattır. Makljenovac'da durum biraz daha farklıdır.. Orada 60 kadar hane bulunmaktadır. Makljenovac'ın Hırvat kesimi 40 kadar haneden oluşmaktadır. İnisiyatif de sadece çoğunlukla Hırvatların yaşadığı bu 40 haneyi kapsamaktadır. Bu 40 hanede yalnızca bir Sırp aile yaşamakta ve iki hanede de Boşnaklar ikamet etmektedir. Yerleşimdeki kalan 20 kadar hane inisiyatif kapsamına alınmamış olup buralarda büyük ölçüde etnik açıdan Boşnak aileler ikamet etmektedir. Dolayısıyla Filipovići ile karşılaştırıldığında Makljenovac etnik açıdan daha büyük çeşitlilik gösteren ve farklı etnik topluluklara mensup ailelerin halen birlikte yaşam inşa etmeye çalıştığı bir yer olarak dikkat çekmektedir. Makljenovac'ın etnik açıdan çeşitlilik gösteren yapısına karşın Filipovići hemen tümüyle Hırvatların yaşadığı ve sadece tek bir etnik Sırp aile barındıran bir yerleşimdir.

Sınırdaki yaşayan toplulukların Doboj ve Usora arasında toprak değiş tokuşuna yönelik olarak imzalanan inisiyatif tepkileri de farklı farklı gelişmiştir. Bazı durumlarda görüş farklılıkları görüşülen kişilerin etnik kimliğine bağlı olabilmektedir. Sınırdaki yaşayan, etnik açıdan Hırvat olan ve inisiyatiften doğrudan doğruya etkilenen kesim imzalanan inisiyatifle ilgili olarak son derece iyimserdir. Bu grubun perspektifinde inisiyatif onları Usora'daki Hırvat etnik topluluğuyla birleştirmenin yanında sınırdaki yaşamının neden olduğu ve mevcut tabloda karşı karşıya kaldıkları sorunlarını da çözebilecektir. Makljenovac ve Filipovići'nin etnik açıdan Hırvat sakinleri açısından bu inisiyatif gerek gündelik yaşamları gerekse sürdürülebilir bir gelecek bağlamında büyük önem arz etmektedir. Görüşülen hemen herkes toprak değiş tokuşu düzenlemesinin önemini vurgulamış ve bu sürecin mümkün olan en kısa sürede tamamlanacağı ümidini dile getirmiştir. Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde sadece birkaç aile Sırp etnik grubuna mensuptur. Bunlarsa inisiyatifi umursamamakta ya da hafifçe olumsuz bir perspektifle

değerlendirmektedirler. Bu aileler inisiyatifin Hırvat etnik grubunun çıkarına bir düzenleme olduğunu kabul ederken sürecin sonuçlarıyla ilgili net bir perspektif sergilemekten uzaktırlar. Öte yandan görüşülen etnik açıdan Boşnak aileler inisiyatife net bir karşı duruş dile getirmekte ve sürece açıkça karşı çıkmaktadırlar. Bu görüşte olmalarının başlıca nedeni, inisiyatifin Makljenovac kırsal yerleşimini etnik açıdan bölünmüş bir yapı haline getireceği ve bu çerçevede sadece Hırvat etnik grubuna mensup kesim Usora sınırları içine dâhil edilirken etnik Boşnakların Doboj ve Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde kalacağında yatmaktadır. Esasen yerleşimin iki parçaya bölünmesi fikrine karşı çıkmakta ve genellikle de köyün bütünlüğünü koruma yönündeki arzularını dile getirmektedirler.

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinin her ikisinde de Sırp etnik grubuna mensup kişiler inisiyatifin geleceğiyle ilgili şüphelerini dile getirirken bir yandan da Doboj ile Usora arasındaki toprak değiş tokuşu süreçlerini pek umursamadıklarını da belli etmişlerdir. Öte yandan çalışmada görüşülen her iki etnik Sırp da bu inisiyatifin yalnızca sınırın her iki yanındaki Hırvatların çıkarına olduğunu belirtmiştir. Bu kişiler Doboj ile Usora arasında toprak değiş tokuşunun Entiteler Arası Sınır Hattını savaştan sonra bölünmüş bir tabloda kalan Hırvatların çıkarları doğrultusunda yeniden çizeceğini ve sonuçta bu inisiyatifin yalnızca bu etnik grubu yine etnik zemine dayalı bir alanda bir araya getirmeyi amaçladığını vurgulamışlardır. Doboj ve Usora arasında Entiteler Arası Sınır Hattının uyarlanmasına yönelik süreci başlatmak üzere imzalanan inisiyatifle ilgili görüş bildiren Branko Pavlović (77), Makljenovac'ta yaşayan ve Sırp etnik grubuna mensup bir kişi olarak şunlara işaret etmiştir:

*"Bence bir toprak değiş tokuşu filan olmuyor. Böyle bir planı hayata geçirmek kolay değil. Bir prosedürle başladılar işe, ama üzerine başka bir şey yapılmadı. Muhtemelen Hırvatların Usora'daki diğer Hırvatlarla bir araya gelebilmesine olanak tanıyan bir biçimde toprak değiş tokuşu yapmaya karar vermişlerdir."*²²⁸

Yine çalışma kapsamında görüşülen ancak Filipovići yerleşiminde yaşayan Slavko Bosić (56) toprak değiş tokuşu ile ilgili olarak imzalanan inisiyatifle ilgili yorumları sorulduğunda şunları söylemiştir:

²²⁸ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

*"Bir anlamda zaten Federasyona bağlıyız. Burası Doboj'dan ziyade Usora'ya bağlı bir yer. İnisiyatif Dayton'un [Barış Anlaşması] savaştan sonraki dönemde Hırvatları bölünmüş bir halde bıraktığından dolayı ortaya çıktığı düşünülen adaletsiz tabloyu düzeltmeye yöneliktir. Bense burada Filipovići'de onların arasında kalan Hırvat olmayan tek kişiyim. Burada benden başka herkes Hırvat. Bence nereye bağlı olduğum [Doboj mu yoksa Usora mı] önemli değil. Umursamıyorum da açıkçası. Ancak şimdi her şeyin değişeceğini ve buranın [Filipovići] onlara [Usora ve Bosna Hersek Federasyonu] bağlanacağını düşünüyorum."*²²⁹

Filipovići sınır yerleşiminde hiç etnik Boşnak aile yaşamamaktadır. Dolayısıyla inisiyatifle ilgili olarak görüşülen Boşnakların tümü Makljenovac yerleşiminde ikamet etmektedir. Orada da etnik kimlik olarak kendilerini Boşnak olarak tanımlayan iki kişiyle görüşme yapılmıştır: Huso Makarević (72) ve Halida Omerović (55).

Makljenovac'tan Huso Makarević'e göre inisiyatif savaş sonrası dönemde siyasetçilerin sınırda yaşayan toplulukları etnik kimliklerine göre bölmek için oynadıkları tümüyle siyasi bir oyundur. Bu soruya yanıt verirken kendisini pek rahat hissetmeyerek sadece şunları söylemekle iktifa etmiştir:

*"İnisiyatif sadece siyasetçilerin bizleri bölmek için oynadığı yeni bir oyun. Entitelerin tüm amacı insanları birbirine düşürmek. Savaştan önce bile burada komşularımız olan Hırvatlar ve Sırlarla şimdi olduğu gibi bir arada yaşıyorduk."*²³⁰

Huso Makarević'in verdiği yanıtta bu inisiyatifin yalnızca topluluğu etnik kimlik tahtında daha da ayrıştırdığı sonucuna varılabilir. Üyelerinin hangi etnik gruba bağlı olduğundan bağımsız olarak sınırdaki bu insanların birlikte yaşadığını, ve siyasi otoritenin şimdi onları etnik kimlik bazında ayırmaya çalıştığını ifade etmektedir. Makljenovac yerleşiminde görüşülen ikinci etnik Boşnak olan Halida Omerović de inisiyatif konusunda ancak kısa birkaç şey söylemiştir: Sözlerini Huso Makarević'ten de daha kısa kesip sadece şunları söyleyerek inisiyatif hakkında yorum yapmaktan kaçınmıştır:

²²⁹ Slavko Bosić ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

²³⁰ Huso Makarević ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

*"Bana bunlar [Doboj ve Usora] hiçbir şey sormadı. Hırvatlar bu inisiyatifi başlatan. Biz de öteki taraf. Kimse bir şey sormadı. Bana gelip de burada mı orada mı yaşamak istiyorsun diyen olmadı. Bana sorarsanız buralar hep Bosna Hersek."*²³¹

Yerleşimlerde yaşayan halkın Boşnak ve Sırp etnik gruba mensup üyelerinin İnisiyatife yönelik yaklaşımlarının aksine Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan Hırvatların neredeyse tümü Usora ve Doboj arasında toprak değiş tokuşunu desteklemektedir. Bu kesimden sadece bir kişi kendisini doğrudan doğruya etkileyecek toprak değiş tokuşu fikrine destek vermediğini ifade etmiştir. Makljenovac'tan kendisini Hırvat olarak değil Katolik olarak tanımlayan Marko Pranjić (76) inisiyatifi ilk kez konuyla ilgili araştırma yapmak üzere Makljenovac'a gelen gazetecilerden duyduğunu vurgulamıştır. Bu sürecin sınırdaki yaşamını daha da karmaşık bir hale getirebileceğinden çekinerek inisiyatifle ilgili endişelerini dile getirmiştir. Bu görüşünü de Makljenovac'ın Doboj'a yalnızca dört kilometre mesafede yer almasına ve bu yakınlıktan dolayı Doboj'a ve Sırp Cumhuriyetine bağlı kalmak istemesine dayandırmaktadır. Görüşmede Marko Pranjić şu hususları vurgulamıştır:

*"Srpska'ya [Sırp Cumhuriyeti] bağlı kalmak isterim. Ben buradayım ve burada kalmak istiyorum. Görüyorsunuz, çok hasta ve yaşlıyım. Doboj da burnumun dibinde. Bizi mesela Usora'ya bağlarlarsa, ayrıntılı bir muayene için hastaneye gitmem gerekirse Makljenovac'a 80 kilometre mesafedeki Zenica'ya gitmem gerekir. Bu düzene alışkınım şimdi. İdari tüm işlerimi Doboj'da hallediyorum. Diğerleri gibi benim de emlakla ilgili sorunlarım var; sınır evimin ortasından geçiyor. Ama bu çok mesele değil. Şahsen benim açımdan bu [inisiyatif] çözeceğinden çok daha fazla sorun yaratabilir."*²³²

Marko Pranjić'in bu görüşlerinin altında yatan başlıca neden pratik mülahazalar olup bunlardan dolayı Doboj ile Usora arasında toprak değiş tokuşu fikrine açık bir biçimde karşı çıkmaktadır. Makljenovac'ın Doboj'a yakınlığı ve inisiyatifin kabul edilmesi durumunun daha da fazla sorun yaratabilecek olması bu yaklaşımının altında yatan başlıca nedendir. Görüşmede ayrıca sınırda

²³¹ Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

²³² Marko Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 19.08.2016).

yaşıyor olsa da evinin Doboj Belediyesi ve Sırp Cumhuriyeti nezdinde kayıtlı olduğunu ve tüm altyapı aboneliklerinin Doboj'a bağlı olduğunu da vurgulamıştır.

Makljenovac'tan Marko Pranjić dışında görüşülen ve kendisini etnik açıdan Hırvat olarak niteleyen diğer herkes Doboj ile Usora arasındaki anlaşmaya sıcak bakmaktadır. Bu iki sınır yerleşiminde yaşayan ve kendisini Hırvat olarak niteleyen kişiler arasından görüşülen onyedinci kişinin geri kalanı, bu sınır yerleşimlerinin Usora Belediyesi ve Bosna Hersek Federasyonuna entegre edilmesini öngören bir toprak değiş tokuşu fikrine büyük destek vermektedir. Bu yaklaşımın altında yatan nedenler arasında etnik aidiyetin etkisi ve sınırın öteki tarafındaki Hırvat toplulukla bir araya gelebilme istidadı sayılabilir. Öte yandan pratiğe dönük nedenler de söz konusudur. Usora'nın bu iki yerleşimde yaşayan Hırvatlara daha büyük önem vermesi bunlar arasında başı çekmektedir. Geçmişte Usora Hırvatların varlıklarını yeniden inşa etmesine yardımcı olmak üzere mali destek sağlamış, altyapıyı inşa etmiş, ve bunların yanında bu iki sınır yerleşiminde belirli yatırımlar yapmıştır. Örneğin Makljenovac'tan Stjepan Pranjić (63) Doboj ve Usora'nın savaştan sonra bölünmüş bir tablo arz eden ve Hırvatların ikamet ettiği bir parçası Usora'ya, bir diğeryse Doboj'a bağlanan Makljenovac'ın tekrar birleştirilmesi için toprak değiş tokuşu öngören bir anlaşma yaptığını vurgulamıştır. Pranjić'e göre bu inisiyatif Hırvatların maruz kaldığı adaletsizliği giderecek ve mevcut tabloda karşı karşıya kaldıkları idari sorunları ortadan kaldıracaktır. Ayrıca bu inisiyatifte kaybeden bir taraf olmadığını düşünmektedir. Sözlerinde şunları da dile getirmiştir:

*"Anlaşma herkesin Usora'ya bağlanmasını sağlayacak şekilde yapıldı. Şahsen benim açımdan evimin ve topraklarımın iki entite arasında bölünmüş olmak yerine tek bir bütün olması önemlidir. Makljenovac'ta Hırvatların sahibi olduğu mülkler sayıca daha fazla. Ama insanlar sınırın verdiği rahatsızlıklardan ötürü buraya dönmek istemiyorlar. Usora'ya bağlanmamız durumunda bazılarının yurtdışından dönerek buradaki varlıklarını tekrar eski haline getireceği söyleniyor. Bugünse şu anda karşı karşıya olduğumuz sorunlar yüzünden bu kişiler buraya dönmek istemiyorlar. Bu sürecin Sırp Cumhuriyetinin umurunda olduğunu pek sanmıyorum. Ben Federasyonun bir parçası olmak isterim. Sınırla bölünmüş bir yapıda kalmak istemem. Ama bunların hepsi belirsiz konular şu anda."*²³³

233 Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Benzer bir görüş yine Makljenovac'ta yaşayan, savaşın Hırvatları sınırla böldüğünü ve sınırın her iki tarafındaki Hırvat topluluklarının yeniden bir araya gelmesinin çok daha iyi olacağını düşünen Ilija Krišto (52) tarafından da dile getirilmektedir. Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan daha birçok Hırvat gibi Krišto da onları kendi topraklarına katmak isteyen Usora'nın bir parçası olmak istemektedir.²³⁴ Filipovići'de yaşayan Hırvatlar da genel anlamda bu fikri paylaşmaktadır. Filipovići'de yaşayan Ante Filipović (65) bu sınır yerleşiminde yaşayanların fiziken sınırda konumlandığını ancak tam olarak nereye ait oldukları konusunda kafa karışıklığı yaşadıklarını ifade etmiştir. Daha ziyade sınırda hayatı daha karmaşık hale getiren pratik sorunlara odaklanmış ve bu inisiyatife verdiği desteği dile getirmiştir. Bu minvalde şunları ifade etmiştir:

*"Biz aslında Usora'nın ve Federasyonun [Bosna Hersek Federasyonu] bir parçasıyız. Ama Dayton'a [Barış Anlaşması] göre Sırp Cumhuriyetinde yaşıyoruz. Ben Federasyonda olmak istiyorum. Fiziken Federasyonun içindeyiz ama kağıt üstünde Sırp Cumhuriyetinde görünüyoruz. İdari işler ve belgeler gibi diğer tüm hususlarda Federasyonun bir parçasıyız. Elbette bu inisiyatif idari, mali ve duygusal bağlamda hayatımızı daha kolaylaştıracaktır. Mesela kadastro, jeodezi gibi işlerin hepsini tek bir belediyede, tek bir kurumla halletsek çok daha kolay olurdu. Bu şekilde yapmak daha iyi."*²³⁵

Filipovići yerleşiminde yaşayan Jozo Filipović (55) görüşülen kişiler arasında en konuşkan olanlarındandır ve Filipovići'de yaşayanların neden inisiyatife büyük destek verdiğini ve Usora Belediyesi ile Bosna Hersek Federasyonunun resmen parçası olmayı neden arzuladığını ayrıntılarıyla açıklamıştır. Doboj ile Usora arasında imzalanan inisiyatif konusunda bir şeyler söylemesini isteyen soruya yanıt olarak şunları söylemiştir:

"Bu gerçekten delilik. Böyle gitmez. Ordakiler [Doboj Belediyesinin ilgili kurumları] hiç bize gelip yardım önermiyorlar. Tüm istedikleri bizi yok edip öldürmekti. Ama dert değil. O savaş dönemi, biz de bunu geride bırakabiliriz. Ancak ekonomik anlamda Doboj'daki hastaneye nasıl giderim? Çocuklarım onların okuluna nasıl gider? Elektrik, su, diğer kamu hizmetleri hep Usora'dan aldığımız şeyler. Ama bir yandan da diyorlar ki siz Sırp Cumhuriyetinin bir

234 Ilija Krišto ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

235 Ante Filipović ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

parçasısınız! Ben bu konularda uzman değilim ama bu meselenin bu şekilde [inisiyatif doğrultusunda] düzeltilmesi gerektiğine gerçekten inanıyorum. Şu anki durumuyla kalamaz. Kilisemiz bile Sırp Cumhuriyetinde. Bu meselenin çözülmesi gerek. Sınırlar her zaman yolları, ırmakları, tabii sınırları izler. Ama burada evlerin ortasından geçiyor. Bir anlaşmaya varmamız ve Dobo ile Usora'nın bu çözümü kabul etmesi önemli. [Siyaseten] tepede olanlar bunlarla ilgilenmiyor. Onlar bizi hiç düşünmez. Bu konuda bizler, burada yaşayan insanlar anlaştık. Liderlerimiz yani Dodik [Milorad Dodik, Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı (SNSD) lideri ve Sırp Cumhuriyeti'nin mevcut Cumhurbaşkanı], Čović [Dragan Čović, Bosna Hersek Hırvat Demokratik Birliği (HDZ BiH) lideri] ve Izetbegović [Bakir Izetbegović, Demokratik Eylem Partisi (SDA) lideri ve halen Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'nın Boşnak üyesi]... Bu adamlar kim? Onlar bizi görmüyor zaten. Biz halk olarak burada yaşıyoruz. Bu şekilde burada sıkışmış vaziyetteyiz. Etrafı Sırp Cumhuriyetiyle kuşatılmış Hırvat topluluğu halinde yaşamımızı sürdürüyoruz. Kimsenin de umurunda değiliz. Bize yardım teklif eden filan olmuyor. Her açıdan Usora'nın sistemine entegre durumdayız. Burada yirmi kadar haneyiz. 20-30 kişi yaşıyor burada. Usora buraya iki milyon mark kadar yatırım yaptı. Ayrıca Usora savaştan sonra buraya dönenlere de mali destek veriyor, aylık yüz mark kadar. Peki şimdi hangi noktadayız dersek? Söyleyelim, Sırp Cumhuriyeti Usora'nın buraya yatırdığı parayı geri ödesin. Bu para karşılığında Sırp Cumhuriyetinden taraf olabiliriz isteyerek. Sonuçta onlar bizimle hiç ilgilenmiyor, ama bir yandan birden bire üzerimizde hak iddia ediyorlar. Bu olmaz böyle! İnisiyatif akamete uğrasa dahi insanlar bunu güç kullanarak yapmayı deneyecektir. İnsanlara nereye ait olmak istediklerini sormadan artık onları bağlayacak kararlar alınamaz. Bugün ilk kez karşılaştığımız bir durum belediyelerin yerel halkın çıkarlarını karşılayan bir çözümü hayata geçirmek için bir araya gelmesi. Ayrıca kimse beni istemediğim bir şeyin parçası olarak yaşamaya zorlayamaz. İstemiyor değilim. Ama burada yaşayacaksak da insana yakışır bir hayat için gereken koşulları sağlayın.”²³⁶

Jozo Filipović'in söylediklerinden Filipović'i yerleşiminin Dayton Barış Anlaşmasında Sırp Cumhuriyeti'nin bir parçası haline getirilmesine rağmen Usora Belediyesi ve Bosna Hersek Federasyonuna daha entegre bir tablo arz ettiği sonucuna varabiliriz. Etnik köken olarak neredeyse tümü Hırvat olan yerleşim sakinleri IEBL'nin öteki tarafında kalan ve Hırvatların etnik

²³⁶ Jozo Filipović ile görüşme (Filipović: 25.07.2017).

çoğunluğu oluşturduğu Usora'yla daha entegre bir tablo çizmektedir. Söylediklerinden Usora'nın Filipovići'ye yaklaşık yarım milyon avro kadar bir yatırım yaptığı ve altyapıyı oluşturarak idari perspektifte bölgenin Usora'ya daha yakından bağlı olduğu bir tabloda buralarda yaşayanların kendilerini fiziken bağlı bulundukları Doboj'dan ziyade Usora'ya ait hissetmelerini sağladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Usora'nın yaptığı yatırımlar, aynı sınırlar içinde Hırvat etnik kökenden gelen diğerleriyle paylaşma isteğiyle bir arada değerlendirildiğinde bu sınır topluluğunun Doboj ve Usora arasında imzalanan inisiyatife bakışını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.

Elbette Usora'nın Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerine yatırım yapma kararının altında yatan saik oralarda etnik açıdan "bizden" olanların yaşaması olduğu, Doboj'un bu topluluğu göz ardı etme kararınınsa yine oralarda yaşayanların etnik açıdan "ötekiler" olduğu yönündeki perspektif ve algıya dayandığı anlaşılmaktadır. "Biz" kavramının etnik köken ve yetkiyle şekillendiği bir ortamda ötekileştirme süreci Hırvat etnik kimliğinde ve Usora ile Bosna Hersek Federasyonuna aidiyet hissinde yansımaları bulmakta ve "biz" ve "burası" algısını oluşturmaktadır. Öte yandan etnik açıdan ötekileri tanımlayan "ötekiler" kavramı Sırp Cumhuriyetinde yansımaları bulurken "onların" ve "orası" konseptleri de yine böyle şekillenmektedir. Yine Jozo Filipović'in sözlerinde orada yaşayanların fiziken sınır üzerinde konumlanması ve Dayton Barış Anlaşmasına göre Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalmasına rağmen, Usora belediyesindeki Hırvat çoğunluğun etkisi bu yerleşimlerde etnik çoğunluğu oluşturan Hırvatlar arasında bilhassa güçlü bir biçimde hissedilmektedir. Dolayısıyla yetki ve etnik kökenin etkileşimi bu süreçte göz ardı edilemez. Kimlik de sınırda yaşayan toplulukların inisiyatifi destekleyip desteklemedikleri sorusuna verecekleri yanıtı şekillendirmede yine büyük bir rol oynamaktadır. Görüşmede Jozo Filipović bir yandan da Doboj ve Usora arasında toprak değiş tokuşu fikrinin ilk olarak Filipovići ve Makljenovac sınır yerleşimlerinde ortaya çıktığını da kabul etmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmede Filipović sınırda yaşayan bu topluluğun Doboj'dan ziyade Usora'ya bağlı olmasından dolayı Doboj ve Usora'nın yerel makamları arasında temasları başlatarak sınır hattını düzeltmeyi ve bu sınır topraklarını Usora ve Bosna Hersek Federasyonuna bağlamayı amaçladığını söylemiştir. Görüşmede şu hususlara da işaret etmiştir:

*"Savaşta sonra tüm bunların yeniden inşasını Usora Belediyesi yapmıştır. Sokak aydınlatması, su şebekesi, elektrik, yollar... Tüm bunları Sırp Cumhuriyeti değil Federasyon ve Usora sağladı bizlere. Sırp Cumhuriyetinin tek yaptığı savaşta bize yıkım getirmektir. Dolayısıyla onlara bir borcumuz filan yok. Her anlamda Usora'nın bir parçasıyız. Sadece kağıt üzerinde Sırp Cumhuriyetinde sayılıyor. Burada sınır evlerin, ahırların, bahçelerin içinden geçiyor. Sonraki aşamada evlerin ve emlakın bölünmüş yapısını ortadan kaldıracak ve fiiliyatta olduğu gibi resmiyette de Usora Belediyesinin bir parçası olmasını sağlayacak bir toprak değiş tokuşu fikrini ortaya attık. Halihazırda her açıdan Usora'nın parçası olmaya alıştık zaten. Bu inisiyatifle bu durum resmiyete de dökülmüş olacak."*²³⁷

Bu ifade Usora Belediye Başkanı Ilija Nikić'in de verdiği ve toprak değiş tokuşu fikrinin ilk etapta doğrudan doğruya sınır hattı üzerinde bulunan Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde yaşayan yerel halkın temsilcilerinden çıktığı bilgisini de teyit eder niteliktedir. Yukarıda aktarılan beyanında Ilija Nikić yerel halkın onunla konuştuğunu ve bunu takip eden kısa bir süre içerisinde Usora'nın ilgili makamlarının bu insanlar adına Doboj'un ilgili makamlarıyla resmi müzakerelere start verdiğini belirtmiştir. Gerek Ilija Nikić'in gerekse Jozo Filipović'in beyanları Doboj ile Usora arasındaki bu toprak değiş tokuşu sürecinin, bu iki belediye arasında sınırın yanında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında Dayton'la oluşturulmuş Entiteler Arası Sınır Hattının da yeniden çizilmesini sağlayabilecek tümüyle tabandan tavana yönelen bir süreç olduğunu teyit etmektedir.

5.1.3. Sınırdaki Yaşam: IEBL'nin Sınırdaki Yaşayan Topluluklara Etkisi

Bu bölümde Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde yaşama dair belirli anlatılar çerçevesinde Entiteler Arası Sınır Hattının gündelik yaşam üzerindeki etkisine dair araştırma bulguları sunulacaktır. Buralarda yaşayanlarla yapılan söyleşilerde görüşülen kişiler karşı karşıya oldukları sorunları vurgulamışlardır. Mülakat yapılan bir kişinin ifadesiyle: *"Sınıra ne kadar yakın yaşarsanız sizi o denli etkiler. Özellikle de tam sınır hattının üzerinde yaşıyorsanız bunu*

²³⁷ Jozo Filipović ile görüşme (Filipovići: 25.07.2017).

gerçek anlamda hissedersiniz."²³⁸ Bu cümle sınırın sınır bölgesinde yaşayanlar üzerindeki etkisinin genel bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Sınır hattında yaşam belirsizliğin yanında çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. IEBL'nin bu iki sınır yerleşiminde doğurduğu sorunlar esasen dört kategoride sınıflandırılabilir:

- A. İdari sorunlar
- B. Güvenlik sorunları
- C. İktisadi marjinalleştirme
- D. Sosyal sorunlar

İdari sorunlar kapsamında, tam sınır hattında yaşamaktan mütevellit, bazı resmi belgeleri temin etmede karşılaşılan bazı sorunlara değinilebilir. Bu topluluğun karşılaştığı bir ikinci sorun sınırda güvenlikle ilgilidir. Sınır bölgeleri Usora ve Doboju'n yerel makamlarının ve ayrıca Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin siyasi kurumlarının yetki alanları arasında kaldığı içindir ki, güvenlik sorumluluğunun Bosna Hersek'i oluşturan bu iki siyasi entite arasındaki paylaşımı çetrefilli bir görünüm arz etmektedir. Halen bölgedeki polis teşkilatlarının hiçbirisi bu sınır bölgelerinde tam bir kontrol ve güvenlik yapısı tesis etmiş değildir. Bunun sonucunda da bu bölgelerde suç yüksek düzeyde seyretmektedir. Bir üçüncü sorun kategorisi olan iktisadi marjinalleştirme de bu sınır yerleşimlerini etkilemektedir. Ne bu bölgedeki belediyeler, ne de Bosna Hersek devletini oluşturan siyasi entiteler savaştan sonra bölgeye dönüş için sürdürülebilir bir destek yapısı sunmamaktadır. Dolayısıyla bölgede yaşayanların çoğunluğu işsiz durumdadır. Ayrıca bu sınır bölgelerinde özellikle gençler arasında büyük merkezlere göç kendisini hissettiren bir olgudur. Dördüncü sorun kategorisi kendisini sınır hattının tam olarak nereden geçtiğini bilememe olarak gösteren ve dolayısıyla net bir aidiyet duygusundan yoksun kalma sonucunu ve bir topluluk olarak göz ardı edilme hissini doğuran sosyal sorunları kapsar. Bu kapsamda sınırdaki belediyelerin veya siyasi entitelerin biri ya da her ikisi, veyahut bizzat Bosna Hersek devleti nezdinde marjinalleşme söz konusu olabilmektedir.

A. İdari Sorunlar

²³⁸ Ilija Krišto ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde IEBL idari açıdan tam anlamıyla birbirine paralel sorunlar doğurabilmektedir. Bu kapsamdaki idari sorunlar sınır hattının evleri ve arazileri bölüyor olmasından ve dolayısıyla da buralarda yaşayanların idari bağlamda nereye bağlı olduklarını tam olarak bilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu tablo örneğin kadastro konusunda sorunlar yaratmaktadır. Yerleşimler tam sınır hattı üzerinde kaldığı için hem iki entiteye, hem de bu entitelere bağlı ilgili belediyenin kadastro ve tapu ofislerine bağlı olma bağlamında belirsizlik hâkimdir. Bu durumsa insanların emlak vergisini nereye ödeyeceklerini bilememelerinin yanında, tam sınır hattındaki arazilerine bir şey inşa etmek istediklerinde nereye başvuracaklarından da emin olamamaları sonucunu doğurmaktadır. Tam olarak Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır hattında kalmanın ortaya çıkardığı bu tablo da, belirli belgelerin temin edilmesinde zorluk çıkarmaktadır. Ayrıca, savaş sonrası dönemde buralarda yaşayan insanlar "arada kalmışlık" ve "kime ait olduğu belli olmayan bölgede" bulunmanın bir sonucu olarak ev inşaatı için finansman temininde ve gereken başvurularda da zorluk yaşamıştır.

Gerek Makljenovac gerekse de Filipovići'de yaşayanlar sınırın tam olarak nereden geçtiğini bilememektedir. Sorunun kaynağında, Dayton Barış Anlaşmasına göre sınır hattının elli metre kalınlıkta bir çizgi olması yatmaktadır. Bu da diğer tüm idari sorunların kaynağı olan nedendir. Makljenovac'tan Anto Jelač (58), kendisiyle yapılan görüşmede savaştan sonra ne tür sorunlarla karşı karşıya olduklarını ve idari açıdan nereye bağlı olduklarını bilmemenin getirdiği zorlukları dile getirmiştir. Bilhassa savaştan sonraki tabloyu ve sahibi olduğu yapıların yeniden inşası için verdiği mücadeleyi özetlemiştir:

"Nereye ait olduğumuzu bir süre bilemedik. Hatta açıkçası halen daha tam olarak bilemiyoruz. Usora'dakiler bizi görmezden geliyordu. Ha keza Doboj'dakiler de. Savaştan sonra buradaki evimize dönmek istedik ama bunu yapabilmek için evimizi yeniden yapmamız gerekiyordu. O dönemde hem Usora hem de Doboj belediyesi yıkılan yerlerin yeniden yapılması için fonlardan maddi yardım sağlamaktaydı. Ancak biz mali yardım için başvurmaya çalıştığımızda her iki belediye de bizi reddetti. Usora'ya gidip yardım istedik. Sonuç alamadık. Sonra Doboj'a gittik; oradan da bir şey çıkmadı. Usora'da 'siz Doboj'a bağlısınız' dediler. Doboj'a gittiğimizde de 'sizden Usora sorumlu' dediler. Bir şekilde Doboj'dan yardım alarak evimizi yeniden inşa etmeyi başardık. Özellikle savaşın hemen akabinde durum böyleydi. Bize resmen yokmuşuz muamelesi

yaptılar. Kimseye bağlı değilmışiz gibi. Bugün dahi durum çok da farklı değil. Artık resmen nereye bağlı olduğumu bilmek için gereken belgeleri temin edebileceğim bir yer istiyorum."²³⁹

Anto Jelaç'ın söylediklerinden bu sınır yerleşimlerinde yaşayanların sınırın tam olarak nereden geçtiğini bilmediklerini anlayabiliyoruz. Gerek Makljenovac'ta, gerekse de Filipovići'de Entiteler Arası Sınır Hattı yer yer evlerin ve arsaların ortasından geçiyor. Bu ise evleri tam da Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti siyasi-idari entiteleri arasındaki sınır hattında kalan insanlar açısından çok ciddi bir sorun teşkil ediyor.

Makljenovac'tan Janja Pavlović (42) evinin büyük kısmının Sırp Cumhuriyeti topraklarında kaldığını, ancak çocuklarının oturduğu yandaki evin aynı bahçeyi paylaşmasına rağmen Bosna Hersek Federasyonu sınırları içinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca şunları da sözlerine eklemiştir:

"Bu da tam bir kafa karışıklığına neden oluyor. Zira evlerimiz iki entite arasında bölünmüş durumda. Çocukları telefonla aramam gerektiğinde bile sorun yaşıyoruz. Hem alan kodu değişik, hem de farklı bir operatöre bağlılar. Rezillik resmen! Aynı bahçenin içindeyiz; evlerimizin arası da sadece birkaç metre."²⁴⁰

Ancak görüşülen kişilerin büyük çoğunluğunun dile getirdiği başlıca sorun türü ev ve arazilerinin IEBL ile bölünmesi sonucunda kadastro bağlamında yaşadıkları idari sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Bu ise bilhassa bu iki sınır yerleşiminde yaşayanların arazilerine bir bina inşa etmek istediğinde kendisini hissettiren bir durum. Bu konuyla ilgili olarak Stjepan Pranjić şunların altını çiziyor:

"En büyük sorun topraklarımıza bir bina yapmak istediğimizde ortaya çıkıyor. Arazilerimiz Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arasında bölündüğü için hem Usora hem de Doboş kadastro ofisi nezdinde kayıtlı çıkıyoruz. Dolayısıyla imar izni almak istediğimizde her iki belediyeden de izin almamız gerekiyor. Bunlarsa çok uzun süren ve karmaşık idari süreçler, zira her iki belediyenin de ilgili komisyonu önce araziye görmek sonra da kendi kayıtlarında gereken değişikliği yapmak istiyor. Komisyon bu işlemleri tamamladıktan sonra resmi yanıtı beklememiz

²³⁹ Anto Jelać ile görüşme (Makljenovac: 21.07.2017)

²⁴⁰ Janja Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 21.07.2017).

*gerekiyor. Malum, ihtiyacımız olan binayı yapabilmek için her iki belediyenin de imar komisyonundan olumlu yanıt almamız gerekiyor."*²⁴¹

Makljenovac ve Filipovići'de sınır hattının üzerinde kalan kişilerle yapılan görüşmelerin neredeyse tümünde kadastro önde gelen sorunlardan biri olarak dile getirilmiştir. Filipovići'den Ante Filipović (65) de kadastro sorunlarının sınırda yaşamı daha da güçleştirdiğini ifade eden isimler arasındadır. Bu bölümün giriş kısmında da belirtildiği üzere, geçmişte Usora Tešanj Belediyesinin bir parçasıydı. Ancak savaştan sonra Usora, Bosna Hersek Federasyonunun bu bölgesinde Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu bir bölge olarak belediye statüsüne kavuşmuştur. Bu bağlamda, Ante Filipović, Filipovići'deki kadastro sorunlarının Makljenovac'takilerden de karmaşık olduğunu ifade etmektedir.. Kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

*"Genel itibarıyla sınır, özellikle de kadastro meseleleri hayatımızı güçleştiriyor. Kadastro bağlamında arazimin iki farklı entiteden iki farklı belediye arasında bölünmüş olması kabul edilebilir bir durum değil. Hatta üç belediye bile diyebiliriz. Savaştan önce Usora Tešanj'a bağlı olduğu için kadastro gibi bazı idari birimler halen daha Tešanj belediyesinde kalmış durumda. Dolayısıyla tapumu alabilmek için Usora ve Tešanj Federal Belediyelerine ve ayrıca da Sırp Cumhuriyetindeki Doboj Belediyesine gitmem gerekiyor. Ayrıca arazinizde ölçüm yaptırmak isterseniz de tapu ve kadastro dairesinden birini çağırmanız gerek. E o zaman da başka bir sorun çıkıyor. Federasyondan gelen uzman sadece Bosna Hersek Federasyonu topraklarında kalan kısmı ölçüyor. Ama arazim iki entite arasında kaldığı için bir de Sırp Cumhuriyetindeki Doboj'dan kadastro teknisyeni çağırmam ve arazinin diğer kısmında da ölçüm yaptırtmam gerekiyor."*²⁴²

Ayrıca sınır, o bölgede yaşayan insanların arazileri bir entitede olmasına rağmen resmi belgeleri diğer entitedeki belediyeden almak zorunda kalması gibi bazı karmaşık durumlara da neden olmaktadır. Bu durum bilhassa Filipovići sınır yerleşiminde kendisini göstermektedir. Jozo Filipović (55) içinde bulunduğu durumla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

²⁴¹ Josip Krajina ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

²⁴² Ante Filipović ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

*"Savaşta sonra bize Bosna Hersek Federasyonundaki Usora'nın yetki alanında kaldığımızı söylediler. Burada her şeyi yapan Usora. Tüm belgelerimizi de Usora'dan aldık. Ama 2011'de sınırın nereden geçtiğini tespit etmek için jeodezi komisyonu gelip buralara baktığında bizim aslında iki entiteyi birbirinden ayıran sınır hattında kaldığımızı ve arazilerimizin aslında Sırp Cumhuriyeti topraklarında yer aldığını söylediler. Elektrik, su vs. ödemelerini Usora'ya yapıyorum ama artık kadastro işleri için Sırp Cumhuriyetindeki Doboj'a gitmem gerekiyor. Ayrıca emlak vergisini de oraya ödemem gerekiyor. Kimbilir daha neler çıkacak."*²⁴³

Benzer bir durum Makljenovac'ta da görülmektedir. Makljenovac'tan Stjepan Pranjić (63) de sınır üzerinde yaşayanlardan biri. O da altyapı hizmetleri açısından Usora'ya bağlı olmasına rağmen evinin ve arazilerinin bir kısmının Bosna Hersek'i oluşturan iki entiteden Sırp Cumhuriyetinde kalması nedeniyle vergilerini oraya yatırması bekleniyor. Stjepan Pranjić ve ailesinin içinde bulunduğu durum son derece karmaşık, ve bu tabloyu en iyi anlatabilecek kişi de kendisi:

"Evim tam sınır hattında kalıyor. Yatak odası Federasyon topraklarında. Mutfak ve oturma odasıysa Sırp Cumhuriyetinde. Yani uyumaya Federasyona gidiyorum. Yemekleriyse Sırp Cumhuriyetinde yiyorum. Bu dairede karımla birlikte yaşıyorum. Oğlum, gelinim ve onların çocuklarıysa dışarıdan ayrı bir girişle ulaşılan ikinci katta yaşıyor. Evimin yüzde ellisinden fazlası Federasyon topraklarında. Dolayısıyla kadastro kurallarına göre ev o entitenin bir parçası sayılıyor. Ancak evin girişi Sırp Cumhuriyetinde kalıyor. Oğlum gilin evin girişiye öteki tarafta, dolayısıyla onların eve Bosna Hersek Federasyonuna ait kısımdan ulaşıyor. Son nüfus sayımında [2012] evin girişinin konumunu esas alan yeni bir metodoloji uyguladılar. Dolayısıyla son sayımda ben ve karım Federasyonda yaşıyor olarak kaydedildik. Oğlum ve ailesiyse Sırp Cumhuriyetinde ikamet ediyor görünüyor. Gördüğünüz üzere kadastro ve nüfus sayımı bile evin ve evde yaşayanların konumunu belirlemede farklı yaklaşımlar uygulayabiliyor. Evin girişinin konumunun yalnızca nüfus sayımı bağlamında dikkate alındığı anlaşıyor. İkamet ve vergiler gibi diğer hukuki işlerdeyse evin oran olarak daha büyük bir kısmının hangi tarafta kaldığına bakılıyor. Yani kısacası hepimizin kafası biraz karışık... [Sırp Cumhuriyeti] bana vergi ödemem

²⁴³ Jozo Filipović ile görüşme (Filipovići: 25.07.2017).

için kağıt gönderiyor. Ama bir yandan da bu sözde Cumhuriyet bana hiçbir hizmet vermiyor. Madem onlara vergi ödemem gerekiyor; onların da bana vatandaş olarak doğru muamele etmesi lazım. Vergi ödemeye itirazım yok. Ama sırf Hırvat olduğum için de saygısızlık görmek istemem. Sırf Hırvat olduğumuz için bize karşı ayrımcılık uygulandığını ve göz ardı edildiğimizi düşünüyorum. Benim şahsım özelinde kadastryla ilgili sorunlar bu aralar başımı ağrıtıyor. İnekler için bir ahır inşa etmeye çalışıyorum. Bunun için Usora'dan da mali destek aldım. Ama bunu yapmamı olanaksız hale getirmeye çalışıyorlar. İnşaat komisyonu iki kere geldi buraya ve bir şeyleri kayda geçirdiler. Ama bugüne kadar resmi bir yanıt alamadık. Sınırdan ve her iki entitedeki idarenin beceriksizliğinden dolayı söz konusu mali yardımı da kaybetme ihtimali doğdu şimdi. Kaldı ki Usora büyükbaş hayvan ahırı için verilen mali yardımda olduğu gibi, Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalacak yatırımlar için finansman sağlamaya pek sıcak bakmıyor. Yani ikametim ve diğer bütün her şey Usora'da dâhil olmak üzere, ama arazimin büyük kısmı Sırp Cumhuriyetinde olduğu için yatırımı oraya yapmak istediğimde sorun oluyor. Doboj'a başvurunca da öyle bir mali destek vermiyorlar. Senin kaydın Usora'da diyorlar. Doboj ile Usora arasındaki bu siyasi rekabette haklarından olan benim. İnisiyatifin uygulanmasını istiyorum; zira Usora Doboj'a kıyasla Hırvatlara daha çok destek oluyor.”²⁴⁴

Stjepan Pranjić'in anlattıklarından Entiteler Arası Sınır Hattının, bu bölgede iki sınır belediyesi ve Bosna Hersek'i oluşturan iki anayasal ve hukuki entite arasındaki sınır üzerinde yaşayan yerel halk açısından büyük bir sorun teşkil ettiğini görmek mümkün. Pranjić en büyük sorun olarak tapu ve kadastro kayıtlarına işaret ediyor. Tüm söylediklerinden kadastronun ikamet, vergi ödeme, mali yardım başvurusu gibi diğer tüm sorunların temelinde yatan şey olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla sınırdaki diğer iki yerleşim olan Makljenovac ve Filipovići'deki gündelik yaşamı en büyük ölçüde etkileyen unsurun tapu-kadastro kayıtları olduğu söylenebilir.

Sınırdaki yaşamın olumsuz çağrışımlarının yanında Stjepan Pranić ayrıca sınırdaki yaşayanların bu durumu avantaja çevirecek şekilde nasıl kullanabileceğinden de bahsediyor. Kendisiyle yapılan görüşmede kendi karısı da dâhil olmak üzere Makljenova sınır yerleşiminde yaşayanların resmen Bosna Hersek Federasyonunda ikamet ediyor olmalarına karşın Sırp Cumhuriyetinden belirli faydalar sağlamak için yeni taktikler geliştirdiğini kabul etmiştir. Doboj'un sadece dört kilometre uzakta oluşu nedeniyle sınırdaki yaşayanların tümünün bölgesel hastane merkezlerinden birine de

²⁴⁴ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

ev sahipliği yapan Doboj'da sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek ve sağlık sigortalarını orada kullanabilmek için gerçek olmayan ikamet göstererek orada kayıt yaptırdıkları anlaşılmaktadır. Böyle yapmamaları durumunda Usora'da ikamet eden kişiler olarak hastaneye gitmek istediklerinde Makljenovac'a 80 kilometre mesafedeki Zenica'ya gitmeleri gerekmektedir. Bu nokta Makljenovac'ta görüşülen birçok kişi, özellikle de Marko ve Kata Pranjić tarafından teyit edilmiştir. Bu bağlamda, Doboj belediyesindeki sağlık hizmetlerini kullanma noktasında benzer yaklaşımlar içinde olan iki aile üyesinin de etkisiyle bu konuyu diğerlerine kıyasla daha ayrıntılı bir biçimde ele alan Stjepan Pranjić'in sözleri açıklayıcı olabilecektir:

"[Makljenovac'ta ikamet eden] ve bizden farklı olarak ikamet kaydını Sırp Cumhuriyetinde yaptıran çoğu kişi kaydı Bosna Hersek Federasyonunda olan bizlere kıyasla daha iyi bir durumda. Örneğin yarın tedavi için hastaneye gitmem gerekse, Doboj oldukça yakında. Ama kaydımız Usora'da olsaydı o zaman Zenica'ya gitmemiz gerekecekti. Gelinim doğum yapmak için yaklaşık seksen kilometre uzaktaki Zenica'ya gitmek zorunda. Üç doğum yaptı ve üçünü de Doboj'da yaptı. Ve tabii ki Sırp Cumhuriyetinde sağlık sigortası olmadığı için bu doğumların tümünü ücretli olarak yaptırmak zorunda kaldı. Bu hamile haliyle Zenica'ya kadar gitmesi mümkün değil. Artık 'ikametimi Doboj'a aldırısam mı' diye düşünüyor. Hatta evleri Makljenovac'ın Sırp Cumhuriyeti topraklarında ve yetki alanında kalan kısmında yer alan bazı arkadaşlarıyla bu konuyu konuşmuş. Sırf sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyarsa Doboj'daki hastaneyi kullanabilmek için. Benim hanım da aynı şeyi düşünüyor. İkametini Doboj'daki akrabalarının yanına aldırarak gerektiğinde oradaki tıbbi olanaklardan yararlanmak istiyor. Yoksa mecbur kalıp Zenica'ya gitmekten başka bir çare yok gibi görünüyor."²⁴⁵

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Stjepan Pranjić'in ailesi gibi Makljenovac sınır yerleşiminde yaşayanların bazıları kendilerine birçok sorun çıkaran sınırla başa çıkabilmek ve bir entitede ikamet ederken bir diğer entitenin sunduğu olanaklardan da yararlanabilmek için çeşitli stratejiler geliştirmekte. Makljenovac'ta ikamet edenlerin büyük kısmının fiziken ve kayden Usora'ya bağlı olmak istemesine rağmen burada yaşayanların Doboj'daki sağlık hizmetlerinden yararlanması bağlamında böylesi bir ikilem kendisini hissettirmektedir. Bu örnek sınırda yaşamın zorluklarından sadece biridir. Dolayısıyla, IEBL'nin sınırda gündelik yaşamı güçleştiren

²⁴⁵ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

birçok soruna neden oluşunun yanında Doboj'da sağlık hizmetlerinden yararlanabilme olanağının pek de öncelikli bir fayda olmadığı söylenebilir. Yukarıda belirtilen idari sorunlara bakarak bu iki sınır yerleşiminde yaşayanların tamamen kaza eseri Bosna Hersek'i oluşturan ve birbirine karşıt duruş içindeki iki siyasi entite arasındaki sınır hattı üzerindeki konumdan dolayı ciddi sıkıntılar çektiği anlaşılabılır.

Sınırın belirlenmesiyle birlikte ortaya çıkan ve idari bağlamda kafa karışıklığı yaratan sorunlar Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında bölünmüş bir yapı arz eden bu sınır yerleşimlerinde bilhassa net bir biçimde kendilerini göstermektedir. Bu durum, savaştan önce böylesi ülke içi sınırların olmadığı Bosna Hersek açısından yeni bir tabloya işaret etmekte ve bu yeni çizilen sınırların fiziken bu sınır üzerinde yaşayan insanları nasıl etkileyebileceği dikkate alınması gereken bir konu olarak kendisini göstermektedir. Aynı zamanda, Bosna Hersek'te yeni oluşturulan entitelerin belirli sorunlarla nasıl mücadele edebileceklerini bilmeyişi de dikkat çekicidir. İnisiyatif Bosna Hersek'te bu tür sorunları çözebilmek için bir öncü girişim niteliğindedir. Bu sürecin önemi tümüyle tabandan tavana bir süreç olmasında ve çözüm arayışında sınırdaki yaşayanları da sürece entegre etmesinde yansımaları bulunmaktadır. Savaş sonrası dönemde IEHL'nin her iki tarafında kalan siyasi idareler arasındaki işbirliği oldukça sınırlı düzeyde seyretmiştir. Bunun nedeni Dayton'la tesis edilen yeni siyasi ve toprağa dayalı tabloda ve yine Dayton Barış Anlaşmasının sonucu olarak Bosna Hersek'i oluşturan iki hukuki-siyasi entite arasındaki rekabete dayalı ilişkilerde aranabilir.

Yine de, Entiteler Arası Sınır Hattı çok çeşitli idari sorunlar da yaratabilmektedir. Ancak konuya daha yakından bakıldığında, sınırın birçok örnekte insanların evleri ve arazilerinin ortasından geçen konumunun tapu-kadastro sorunları yarattığı ve bu sorunların da ikamet ve vergi sorunları, çeşitli izinleri almakta yaşanan güçlükler, mali yardım başvurularında yaşanan sıkıntılar, ve her iki belediyenin de bu sorunları görmezden gelmesi gibi başka meselelere neden olduğu görülebilmektedir.. Tüm bu sorunlar Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde gündelik yaşamı şekillendirmektedir. Dolayısıyla insanların hayatı Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesi sonucunda ortaya çıkan karmaşık idari düzenleme ve prosedürlerin etkisinde kalmaktadır.

B. Güvenlik Sorunları

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde Entiteler Arası Sınır Hattının yarattığı bir diğer sorun türü de güvenlikle ilgilidir. Bu noktada da, bir önceki sorun kategorisinde yani idari sorunlarda olduğu gibi, güvenlik sorunlarının da sınır hattının net konumunu açık bir biçimde bilememekten doğduğu ve son tahlilde hangi entitenin güvenlik yapılanmasının yetkili olduğu sorusunun kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Kadastro kayıtlarına göre Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti ve Usora ve Doboş sınır belediyeleri arasındaki sınır hattını net bir biçimde konumlandırmak mümkündür. Ancak gerçekte sınırın nehirler ya da yollar gibi tabii hatları izlememesinden dolayı, Usora ve Doboş güvenlik kuvvetleri çoşu zaman bu iki sınır yerleşiminde yetki paylaşımı sorunları yaşamaktadır. Bu sınır yerleşimlerinde yaşayanlar sınırın her iki tarafındaki polis teşkilatlarının da sorunlarını göz ardı ettişinden şikayet etmektedir. Bu sınır bölgelerinde polis devriyesine pek sık rastlanmamaktadır. Bunun sonucunda da Makljenovac ve Doboş'da suç oranlarının arttığı görülebilmektedir.

Yapılan görüşmelerde yerel halktan birçok kişı sınır bölgelerinde yaşanan güvenlik sorunlarından duydukları endişeyi dile getirmiştir. Bu durum özellikle Doboş gibi büyük bir kentsel merkeze yakın olan Makljenovac örneğinde belirgindir. Sınırın her iki tarafındaki yerel polis teşkilatlarının yetki paylaşımıyla ilgili sorunların yerelde suç örgütlerince faaliyetlerini artırmakta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Savaş sonrası dönemde Makljenovac'ta bölgedeki suç örgütleri arasında çatışmalar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, uyuşturucu üretimi, ormanların yasadışı kesimi, varlıklara zorla el konulması ve hırsızlık gibi vakalarla karşılaşmıştır. Tüm bunlar bölge halkını etkilemekte ve sınırda güvensiz bir ortam doğurmaktadır. Yerel halkla yapılan görüşmelerde çoşu zaman bir suç işlendişinde kime haber vermeleri gerektişini ya da hangi polis teşkilatının müdahil olacaşını bilmedikleri anlaşılmıştır. Bir kez daha, Entiteler Arası Sınır Hattının tam konumunun bilinmiyor oluşu Usora ve Doboş polis teşkilatları arasında yetki paylaşımı açısından sorun yaratmaktadır. Bu durum sınırda yaşayan insanların hayatını etkilemekte ve kendilerini güvende hissetmemelerine neden olmaktadır. Makljenovac'tan Marko Pranjić sınırda güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalıp kalmadığı yönündeki soruya şöyle yanıt vermiştir:

*"Burada sıkıntılı bir durumda olduğumuz malum. Makljenovac'a döneli birkaç yıl oldu. Ve bu süre zarfında polisi sadece birkaç kez gördüm. Onlar da bir suç zaten olup bittikten sonraydı. Elbette Makljenovac'ta güvenlik konusuyla ilgili şikayetlerimiz var. Doboj'dan bazı çeteler bu bölgeyi yasa dışı amaçları için kullanıyorlar. Bu sınır bölgesini kanunlara aykırı bir biçimde uyuşturucu satmak için kullanıldıkları biliniyor. Ayrıca buraların ahalisinin tüm şikayetlerine rağmen ne Federal Polisin ne de Sırp Cumhuriyeti Polisinin bunlarla ilgili hiçbir şey yapmadığı da malum-u ali. Bu çeteler bu bölgenin polisin pek umurunda olmadığını biliyor ve bunu da yakalanma riskini azaltmak için kullanıyorlar. Bir yıl önce Sırp Cumhuriyeti polisi bir hint keneviri tarlası buldu. 151 kadar kök bulundu orada. Savaştan sonra buralara geri dönüp de birkaç yıl önce vefat eden birilerinden kalan terk edilmiş bir tarlayı kullanmışlar. Ayrıca Rijeka'da [Hırvatistan] yaşayan komşularımızın evini de soymuşlardı. Ama sonuçta hiçbir şey olmadı. Aslına bakılırsa hangi entitenin polisinin buraya baktığından bile emin değilim. Polisin bu bölgedeki umursamazlığı kendimizi güvende hissetmemizi engelliyor."*²⁴⁶

Huso Makaravić'se bu soruyu gülerek yanıtlıyor:

*"Güvenlik derken... Bir taraf beni kovalıyorsa öteki tarafa geçiyorum. O tarafta beni kovaladıklarında da ilk tarafa geri dönüyorum. Bu durumu suçlular da çok iyi biliyor ve bu nedenle de polisin bulunmadığı bu sınır alanlarında faaliyet gösteriyorlar. Ormanların yasa dışı kesilmesi, silah kaçakçılığı, evlere hırsız girmesi... Buralarda ne ararsanız var."*²⁴⁷

Makljenovac'ten Branko Pavlović de bu sınır bölgesinde suç aktivitesinin daha yüksek düzeyde seyrettiğini söylüyor. Buna neden olaraksa Entiteler Arası Sınır Hattında polis kontrolü olmamasını gösteriyor ve durumun esasen Bosna Hersek Federasyonundaki Usora ile Sırp Cumhuriyetindeki Doboj polis teşkilatları arasında yetki paylaşımının net olmayışına dayandığını vurguluyor. Ayrıca çoğu zaman buralardan olup da yurtdışında yaşayan insanların ev ve mallarının hırsızlığa kurban gittiğini de ifade ediyor. Bu çerçevede görüşme sırasında şunları söylemiştir:

²⁴⁶ Marko Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 19.08.2016).

²⁴⁷ Huso Makarević ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

*"Burada, yani Makljenovac'ta ciddi güvenlik sorunlarımız var. Sınırın net bir biçimde tanımlanmamış olması güvenlik kontrollerinin bulunmayışının da temel nedeni. Bu bölgede polis devriyesi görmek çok nadiren olan bir şey. Sınırla ilgili polisin yetki sorunları açık. Bu nedenle her iki taraf da bizi görmezden geliyor. Bu da burayı suçlular için son derece avantajlı bir yer haline getiriyor. Çok sayıda eve hırsız girdi. Bunların hedefi genellikle savaş döneminde yurt dışına gidip halen oralarda yaşayan insanların evleri veya malları. Hatta yerel çeteler arasında silahlı çatışmalar bile oluyor. Neyse ki hayatını kaybeden olmadı. Yanlış hatırlamıyorsam sadece bir tek kişi yaralanmıştı."*²⁴⁸

Görüşülen kişilerin verdikleri yanıtlardan hareketle Makljenovac'ta güvenlikle ilgili önemli sorunlar olduğunu söyleyebiliriz. Artan suç oranının altında yatan nedeninse bu sınır bölgesinde polis kontrolünün bulunmayışı olduğu söylenebilir. Ancak diğer tüm sorunların kaynağında yatan temel sorun aslında Bosna Hersek'i oluşturan iki entite ve bu entitelere bağlı iki belediye arasında bu sınır yerleşimlerini birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının belirsiz ve karmaşık yapısıdır. Bu Usora ve Doboj'un polis teşkilatları arasındaki yetki sorunlarını doğuran da bu tablodur.

Makljenovac ile karşılaştırıldığında Filipovići'de benzer suç faaliyetlerine rastlanmasa da, yine de sınırda hangi tarafın polis teşkilatının yetkili olduğu konusunda benzer sorunların görüldüğü de bir gerçektir. Daha net söylemek gerekirse, yukarıda da belirtildiği üzere Filipovići başlangıçta tamamen Usora'ya bağlıyken Dayton Barış Anlaşmasıyla bu bölge kısmen Sırp Cumhuriyetine bağlanmıştır. Dolayısıyla Doboj ve Sırp Cumhuriyetinin polis teşkilatı bu bölgeyi kontrolü altında bulundurmaktadır. Bu tabloysa bölgede yaşayan Hırvat toplumunun tepkisini çekmektedir. Bölgenin sakinlerinin bir kısmı Sırp Cumhuriyetine bağlı polisin Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu bu bölgede yetkisini reddetmektedir. Bu yaklaşımın altında yatan nedense Sırp Cumhuriyetinin silahlı güçleri ve kendilerini Herzeg-Bosna'ya bağlı hisseden kesimler arasındaki çatışmadır. Etnik zemine dayanan bu çatışmanın sonucunda her iki taraf da kayıp vermiş ve Hırvat etnik topluluğunun üyelerinin Sırp Cumhuriyeti güvenlik güçlerine karşı hasmane tavrının temelleri atılmıştır. Bu topluluğun üyelerinden biri olan Jozo Filipović şunları söylemiştir:

²⁴⁸ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

*"Bu bölgede her alanda Usora yetkili. Ama kimse polis ve güvenlik kontrolleri yapmıyor. Bu nedenle de kendimizi güvende hissetmiyoruz. Doboj bu arazilerde izleme çalışması hiç yapmıyor. Ama Doboj'a sorarsanız şimdi onlara bağlıyız. Son yirmi yılda bu bölgede kontrol Usora polisindeydi. Filipovići'de yaşayanlar Usora makamları dışında birilerinin topraklarımız üzerinde kontrol ve yetki sahibi olması fikrine sıcak bakmıyor. Hepimiz Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Usora belediyesinden alıyoruz belgelerimizi. Doboj ve Sırp Cumhuriyetinin bize kişisel bir belge verdiği vaki değildir. Ama bugün artık Sırp Cumhuriyeti polisi buraya gelip nasıl güvenlik kontrolü yapabilir ve hepimizin Usora ve Federasyona kayıtlı olup olmadığımıza bakabilir ki? Ama Dayton'a göre bunu yapabilmeleri mümkün ve yapıyorlar da. Usora'ya bağlı olursam kendimi daha güvende hissederim. Burada savaş yaşadık biz. Sırplarla savaşta verdiğimiz kayıplar bile oldu. Güvenlik yapıları nasıl düzenlenirse düzenlensin, geçilemeyecek çizgiler var. Bu adamlar bizi öldürüyorlardı. Ayrıca ailemizin birçok üyesini de yaraladılar. Ben bu çizgiyi geçemem. Onlara güvenmiyorum. Onlarla sadece ekonomik işbirliği yapabiliriz. Başka bir şey olmaz."*²⁴⁹

Yukarıdaki anlatımdan Filipovići örneğinde Doboj ve Usora'nın polis kuvvetleri arasındaki yetki paylaşımıyla ilgili teknik konuların tek sorun olmadığı anlaşılabilmektedir. Bunun yanında Hırvat etnik topluluğunun Sırp Cumhuriyeti entitesinin güvenlik yapılarına karşı hissettiği derin güvensizlik de kendisini göstermektedir. Dolayısıyla güvenlik endişeleri, etnik açıdan "biz" ve "ötekiler" arasındaki net bir ayrıma da dayanmakta ve bu çerçevede Bosna Hersek Federasyonundan Usora'nın polis teşkilatı "bizim" güvenlik güçlerimiz olarak algılanırken Sırp Cumhuriyetinden Doboj'un polis teşkilatı yabancı ve tehdit olarak görülmektedir. Bu durum sınır yerleşimi Filipovići'de yaşayan Jozo Filipović'in anlatımından da anlaşılabilmektedir. Dahası, Filipovići'nin anlattıklarından bu yaklaşımın temellerinde Bosna Hersek'te meydana gelen ve insanların etnik kökenlerine göre ayrışarak birbirleriyle açık bir biçimde savaştığı son savaşın yattığını da anlamak mümkündür.

C. İktisadi Marjinalleştirme

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinin savaştan bu yana karşı karşıya olduğu bir üçüncü sorun kategorisi bu sınır bölgelerinin ekonomik açıdan marjinalleştirilmesiyle ilgilidir. Sınır

²⁴⁹ Jozo Filipović ile görüşme (Filipovići: 25.07.2017).

bölgelerinde yaşayanların Bosna Hersek'teki siyasi entitelerin biri ya da her ikisince ekonomik açıdan marjinalleştirildiğini gösteren alan araştırmaları ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Görüşülen kişilerin dörtte üçünden fazlası marjinalleştirildiklerini belirtirken, bölgeye herhangi bir yatırım yapılmaması, mültecilerin sürdürülebilir bir biçimde eski ikametgahlarına geri dönüşü için uluslararası ya da ulusal ölçekte destek sağlanmaması, yüksek işsizlik düzeyi gibi hususlara işaret etmektedirler. Sonuçta sınırdaki bu bölgede nüfusun hızla yaşlanma sürecinde olduğu ve bilhassa genç nüfusta yüksek bir göç oranının hâkim olduğu açıktır.

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde yaşayanların büyük kısmı tarımla geçinmeye çalışmaktadır. Šaban Muratović'in (78) de belirttiği üzere savaştan sonra Makljenovac'a dönenler Bosna Hersek'te yaşayanların büyük çoğunluğuyla aynı kaderi paylaşmaktadır. Muratović'e göre, Makljenovac'a dönüşü sonrasında aldığı tek yardım savaşın yıktığı evinin yeniden inşası için malzeme temini olmuştur. Öte yandan kalan tüm giderleri kendi cebinden karşılaması gerekmiştir. Görünüşe göre evi tam olarak Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde yer almaktadır. Bugün karısıyla birlikte yaşamakta ve tek gelir kaynağı olarak emekli maaşını görmektedir. Aynı durum araştırma kapsamında görüşülen hemen herkes için de geçerlidir ve ekonomideki kötü tablonun sorumlusu olarak siyasetçiler gösterilmektedir. Bilhassa sınırdaki yaşamı iyileştirmede karşılaşılan zorluklar, ve belki daha net bir ifadeyle söylemek gerekirse bu sınır yerleşimlerindeki mevcut ekonomik durumu düzeltme çabalarının önündeki idari engeller dikkat çekicidir. Bu bağlamda Šaban Muratović şunları söylemektedir:

*"Siyasetçiler Bosna Hersek'i mahvettiler. Başka ne söylenebilir ki? Halk ve çalışabilecek kadar şanslı olanlar, ve hatta emekliler bu durumdan çok rahatsız. Örneğin savaştan sonra gelen dış yardımları düzgün biçimde kullanmış olsalardı bütün bu tablo çok daha farklı görünebilirdi. Sınırdan dolayı gelen yardımları evlerimizi yeniden yapmak için kullanamadık. Ve siyasetçiler uluslararası yardım için başvuruda bulunmamıza olanak tanıyacak şekilde idari engelleri ortadan kaldırmak için hiçbir şey yapmadılar. Kimsenin umurunda değilsiniz. Ne buradakiler ne oradakiler umursamıyor sizi. Siyasetçiler en büyük sorunumuz. Doboj'takiler [siyasetçiler] Usora'daki siyasetçileri sevmiyor. Usora'dakiler de Doboj'dakileri. Ve bunun bedelini ödeyenler de biz fukaralar."*²⁵⁰

²⁵⁰ Šaban Muratović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Görüşülen ve marjinalleştirmeyeyle ilgili soruya olumlu yanıt veren herkes bu hissi yaşadıklarının altını çizirken ekonomi alanında bu durumun etkilerini ve sınırdaki yaşam koşullarını doğrudan etkileyebilecek yatırımların olmadığını vurgulamışlardır. Ayrıca görüşülen herkes ülke içi ve dışından gelen yardımlar konusunda ve ülkenin yeniden inşasına ayrılan fonlarla ilgili sorunlar olduğunu da belirtmiştir. Bir kez daha Entiteler Arası Sınır Hattının varlığı ve bölgede ikamet eden insanların ev ve arazilerinin Bosna Hersek'i oluşturan iki siyasi entite ve bunlara bağlı belediyeler arasındaki sınır çizgisiyle bölünmüş oluşu bu durumun nedeni olarak gösterilmiştir. Makljenovac ve Filipovići'te yaşayanların sahibi olduğu varlıkların Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında kalmışlığı ışığında bu sınır bölgelerinde yaşayan insanlar ev veya binalarının yeniden inşası için yardım başvurusunda bulunduklarında sıklıkla reddedilmişlerdir. Dolayısıyla Entiteler Arası Sınır Hattının sınırdaki iktisadi koşulları da etkilediği söylenebilir. Söylenenlerden Bosna Hersek'teki siyasi entitelerin isteyerek Bosna Hersek'in "diğer" kısımlarına yatırım yapmaya yanaşmadığı ve tam da bu nedenle sınırdaki yer alan vatandaşların Bosna Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti, ya da her ikisince de görmezden gelindiği anlaşılabilmektedir. Bu durum aşağıdaki ifadelerde kendisini göstermektedir. Örneğin Filipovići'den Slavko Bosić şunları söylemiştir:

*"Kendimi göz ardı edilmiş ve marjinalleştirilmiş hissediyorum. Ayrıca mevcut durumun umurunda olmadığı da söylenemez. Yerel makamlardan neye ihtiyaç duyarsanız duyun, bu sizin için bir sorun. Zira tam sınırdaki yaşadığımız için fiiliyatta her iki tarafa da ait sayılmıyoruz. Esasen işlerine geldiğinde her iki tarafa da [Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti] bağlıyız. Bizden bir şey istediklerinde hemen alıyorlar. Ama bizim bir şeye ihtiyacımız olduğunda bizi tanımıyorlar ve oraya ait olmadığımızı söylüyorlar. Örneğin Makljenovac ve Filipovići'de savaşın zarar verdiği evlerimizin yeniden inşası söz konusu. Nereye bağlı olduğumuz belli olmadığı için uluslararası bağışçılardan gelen fonları kullanamıyoruz. Savaştan sonra Hollanda'dan binalarımızın yeniden inşası için mali yardım geldi. Ancak sınır hattı konusunda belediyeler ve entiteler arasındaki sorunlardan dolayı fonlar kullanılamadan kaldı ve biz de mali destek alamadık."*²⁵¹

²⁵¹ Slavko Bosić ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

Oldukça benzer şeyler Makljenovac'tan Ilija Krišto tarafından da dile getirilmiştir. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinden siyasetçiler arasındaki çekişmelerde özellikle ekonomik anlamda sıradan insanların tümüyle yalnız bırakıldığını belirtmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmede Ilija Krišto sınır yerleşimlerinin siyasi ve iktisadi açıdan göz ardı edildiğini vurgulamıştır:

*"Evet, kelimenin tam anlamıyla marjinalize ediyoruz. Siyasetçilerin bize daha çok ilgi göstermesi gerek. Sınır o kadar önemli değil. Öncelik insanlara verilmeli. İhtiyacı olan insanlara, bir evi ve kalacak yeri olmayanlara, evleri ve binalarını onaramamış olanlara ve hala bu konuda gelişme bekleyenlere destek verilmesi gerek. Böylesi bir gelişme herkesin bu bölgelere geri dönmesine olanak tanıyacaksa da, sadece vaatler verilmekte ve başka bir gelişmeye rastlanmamaktadır. Bitmek bilmez siyasi çatışmalarda bu bölge yavaş yavaş haritadan silinmekte. Buradaki nüfus hızla yaşlanırken gençler buraları terk etmekte. Ne iş var, ne mali yardım. 8-10 yıla buralar tamamen boşalacak."*²⁵²

Makljenovac'tan Branko Pavlović'in ve daha nicelerinin söylediklerinden bu sınır bölgelerinde belirleyici unsurun Entiteler Arası Sınır Hattı olduğu anlaşılabilmektedir. IEBL mikro düzeyde özellikle tapu-kadastro konularında sorunlar yaratmaktadır. Sonraki aşamada kadastro sorunları evlerin yeniden inşası ve ülke içinden ve dışından mali yardımlara başvurular gibi diğer tüm sorunlar açısından da belirleyici olmaktadır. Görüşmede Branko Pavlović şunları söylemiştir:

"Komşularımdan biri savaşta yıkılan eski evini yeniden inşa etmek için herhangi bir yardım alamadığından dolayı bu sürecin yükünü tek başına kaldırmaya çalıştı. Ama arazisi Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınır hattında olduğu için ne Usora ne Doboj ona inşaat ruhsatı vermedi. Burada herkesin bildiği bir husus şu: Doboj ve Usora'daki yerel makamlar bu araziye yeni bir şey inşa edilmesine izin vermiyor. Sadece savaştan önce mevcut olan binalar yeniden inşa edilebiliyor ya da mevcut binaların onarımına izin veriliyor. Ancak kadastro sorunlarından dolayı bu komşum mali yardım için de başvuruda bulunamadı. Çünkü eski evi tam sınır hattı üzerinde kalıyordu ve bugün yenisini de inşa etmesine izin verilmiyor. Genel itibarıyla ekonomik açıdan marjinalleştirilmiş durumdayız ve bu bölgenin

²⁵² Ilija Krišto ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

genel anlamda görmezden gelindiği söylenebilir. Entiteler bu bölgelerde herhangi bir inşaat ruhsatı vermiyor. Dolayısıyla kimse de bu kimsesiz topraklara yatırım yapmak istemiyor. Bu belediyelerin ikisi de bizi net bir biçimde gözardı ediyor. Hal böyleyken biz de onlara bağlı olmak istemiyoruz. Sınırın bugün nereden geçtiği ya da yarın nerede olacağı umurunda değil. Ne olursa olsun bizim arada kalmışlığımız devam edecek zira."²⁵³

Kendisiyle yapılan görüşmede Branko Pavlović bahsettiği komşusunun aslında savaştan önce Makljenovac'ta yaşayan ancak savaş döneminde Hırvatistan'a kaçan bir aile olduğunu belirtmiştir. Yukarıda belirtilen sorunlar nedeniyle bu ailenin Makljenovac'a geri dönmeye yanaşmadığını ifade etmiştir. Söylediklerinden Entiteler Arası Sınır Hattının yarattığı sorunların mültecilerin ihtilafa konu bu sınır bölgelerine dönüşünün önünde engel teşkil ettiği açıkça anlaşılabilmektedir. Alan araştırmasında görüşülen kişilerin büyük kısmının yakın geleceğin mevcut tabloda düzelme getirmesini beklemediği sonucuna varılmıştır. Bu gruptaki insanlardan Makljenovac'lı Stjepan Pranjić iyimser olduğu yönündeki söylentilere rağmen herhangi bir değişiklik olmasına pek ihtimal vermemektedir. Söylediklerinden, Makljenovac'taki topraklar konusundaki ihtilaf nedeniyle Bosna Hersek'teki entitelerin de güvenlik konusunu dahi gözardı ettiği ve ihtilafli toprakların mayından arındırılmasına yönelik hizmetleri dahi vermekten kaçındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca herhangi bir mali destek verilmemesinden dolayı, Avusturya'da mülteci statüsüyle kaldığı dönemde bir kenara koymuş olduğu tasarruflarını evinin yeniden inşasına yatırmaktadır.

"Ben iyimser bir insanım. Avusturya'da mülteci olarak kaldıktan sonra daha hızlı bir toparlanma yaşanacağına inanıyordum. Sürecin hemen başlarında Makljenovac'a dönüşümüz sonrasında daha da sıkıntılıydı tablo. Daha iyi bir hayatımız olacağını düşünüyorduk. Bu da geri dönmemizdeki başlıca nedendi. Geri dönüşümüz sonrasında önce babam evin yakınındaki tarlada öldü. Oralarda çimleri keserken mayın patlamasında kaybettik onu. Onu kaybettikten sonra arazilerimizin büyük kısmını masrafları kendi cebimizden karşılayarak mayınlardan arındırdık. Hem Federasyon Hem de Sırp Cumhuriyeti sınır bölgesindeki arazilerimizin sorumluluğunu almaya yanaşmadığı için evimizi çevreleyen araziler için mayın temizlemecilere ücret ödemek zorunda kaldık. Savaş döneminde arazilerimiz çatışmalardaki sınır hattında

²⁵³ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

kaliyordu. Sınırdaki yaşayan bizlere taraflar saygı duymuyorlar. 1992'de savaş döneminde evim tümüyle yandı. Aldığım tüm yardım Usora'nın inşaat malzemeleri için verdiği 5000 paraydı. Geri kalan tüm işleri kendi cebimizden karşıladık. Başlıca sorun buydu: bu bölgeye yeniden hayat kazandırmak için herhangi bir destek veya yardım sağlanmaması. Ekonomik açıdan var olduğumuz söylenemez. Genel itibarıyla Makljenovac'taki yerel toplumda çok sayıda işsiz bulunuyor. Bir yandan da mültecilerin geri dönüş sürecinin sürdürülemez bir nitelik bürünmesi karşısında gençler bölgeden ayrılıyor ve bizler de burada yaşayan toplum olarak yok olmanın eşiğine gelmiş bulunuyoruz."²⁵⁴

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise etnik kimliğin ekonomi alanında dahi önemli bir rol oynadığıdır. Görüşülen grupta Hırvat etnik kökenden gelen birçok kişi bölgelerinin kağıt üzerinde Sırp Cumhuriyetine bağlı olmasına rağmen Usora ve Bosna Hersek Federasyonunun Makljenovac ve Filipovići'deki Hırvat ailelerin ev ve binalarının yeniden inşası çalışmalarını finanse ettiğini dile getirmiştir. Bu durum da sınırın mekansal boyutta etnik semine dayalı bir yapı arz ettiğini ve oralarda yaşayanların etnik kimliğine bakılarak sınır uygulamasında esneklik gösterildiğini ortaya koymaktadır. Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinin aslında Sırp Cumhuriyetindeki Doboj belediyesine bağlı olmasına karşın Usora federal belediyesinin bu iki yerleşime ekonomik açıdan destek sağlamaya hazır oluşu da bu durumun en önemli göstergesidir. Tablo, Entiteler Arası Sınır Hattının tam üstünde kalmasına rağmen iktisadi açıdan tümüyle Usora ile entegre olan Filipovići yerleşiminde kendisini daha da belirgin bir biçimde göstermektedir. Filipovići'de görüşülenlerin hemen tümü Doboj belediyesi ve Sırp Cumhuriyeti bağlamında ekonomik açıdan marjinalleştirildiklerini söylerken, Usora'nın bu sınır yerleşimine yatırım yapmaya sıcak baktığını ve kısmen Doboj topraklarında kalmalarına rağmen onlara yardımcı olduğunu memnuniyetle dile getirmişlerdir. Bu husus özellikle Jozo Filipović'in aşağıda alıntılanan vurgusunda dile getirilmektedir:

"Elbette marjinalleştirildiğimizi hissediyorum. Size bir örnek vereyim. Ekonomik açıdan tümüyle Usora'ya bağlıyız; ama Dayton'a [Dayton Barış Anlaşması] bakarsanız Doboj'un ve diğer entitenin bir parçasıyız. Savaş sonrasında buralardaki evlerimize ocaklarımıza dönerken onlar [Doboj] bize niye yardım etmemiş? Hırvatız diye umurlarında değildik. Madem onlara bağlıyız,

²⁵⁴ Marko Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 19.08.2016).

*buralara döndüğümüzde neden kimse gelip bize yardım teklif etmedi? Neden kimse bize gelip 'buyurun evlerinizi yeniden inşa ettik, altyapıyı da toparladık' demedi? Yenilenen tüm evlerden yeniden inşa edilen altyapıya kadar burada ne varsa, Doboj'un değil Usora ve Federasyonun sağladığı mali desteğin bir sonucu."*²⁵⁵

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde oturanlarla yapılan görüşmelerin çok büyük bir kısmında ne tarz bir marjinalleştirme hissettikleri vurgulanmıştır. Bölge ahalisine göre marjinalleştirme esasen kamusal yaşamın iktisadi boyutunda görülmektedir. Yukarıda verilen yanıtlardan ekonomik marjinalleştirmenin mali yardım, yatırım ve yeni istihdam yaratma gibi konularda yansıma bulunmaktadır. Sınırın bu bölgelerinde ekonomik tablonun geneli sunulmaktadır. Entiteler Arası Sınır Hattı arazi ve varlıkların ortasından geçip gitmekte ve dolayısıyla Bosna Hersek'teki yerel belediyeler ya da siyasi entiteler bu bölgeye iktisadi açıdan yeterli önemi vermemektedir. Öte yandan, mesele sadece bu iki yerleşim arasındaki kayda değer iktisadi boşlamayla ilgili de değildir. Sınırdaki yer alan bu iki yerleşimin kapsamlı bir biçimde ekonomik açıdan gözardı edilmesi ve aynı zamanda Bosna Hersek'te en hassas durumdaki kategorilerden birini oluşturması da dikkat çekicidir. Makljenovac ve Filipovići'de oturan hemen herkes savaş döneminde mülteci konumundaydı. Bugünse savaş sonrası dönemde sınırın bir ya da her iki tarafındaki otoritelerin sistemli ihlaliyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

D. Sosyal Sorunlar

Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerindeki sosyal sorunlar da basit bir biçimde Entiteler Arası Sınır Hattının varlığıyla ilintilidir. Bu sorunlar sınır hattının arazide fiziken çizilmemiş olması ve dolayısıyla sınırdaki yaşayanların sınır hattının tam olarak nereden geçtiğini bilemediği bir tabloda farklı siyasi-idari yönetim düzeylerini birbirinden ayıran yapı ve koşullar ışığında şekillenmektedir. Böylesi koşullar bölgede yaşayanların topluluk olarak gözardı edildiği ve

²⁵⁵ Jozo Filipović ile görüşme (Filipovići: 25.07.2017).

sınırdaki belediyelerin biri ya da her ikisince ve genel anlamda da Bosna Hersek'i oluşturan siyasi entitellerce de marjinalleştirildiği yönünde bir hissiyatı doğurmaktadır. Bu ise sonraki aşamada bu sınır topluluklarının gelecekle ilgili belirsizlik ve kötümserlik hissetmesine ve marjinalleştirilerek gözardı edilecekleri ve kendi hallerine bırakılacakları algısına boğulmalarına neden olacaktır. Sınırdaki yaşayan kimseler genellikle, iki nokta dışında işaretlenmemiş bu sınırın tam olarak nereden geçtiğini bilememektedirler. Alan araştırması sırasında insanlara sınırın tam olarak nereden geçtiği sorulduğunda tümü aynı yanıtı vermiştir. Makljenovac ve Filipovići'de ikamet eden kimselerin IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğini bilmediği görülmüştür. Buralarda oturan kimseler genellikle kısa bir yanıtla, sınırın nereden geçtiğini bilmediklerini belirtmişlerdir. Bu çerçevede en kapsamlı yanıt veren Branko Pavlović bölgede ikamet eden halk nezdinde IEBL'nin konumuna ilişkin genel görüşü yansıtmaktadır.

*"Sınırın nerede olduğunu net bir biçimde bilen kimse yok. Kimisi burada diyor, kimisi şurada. Sınırı işaretleyen iki resmi tabela var. Bunlardan ilki Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ana yolda, diğeri de Makljenovac'ın girişinde. Ancak bu tabelaların konumu bile çok güven vermiyor. Makljenovac'taki bu tabelaya göre ilk iki evin Federasyona bağlı olması gerek. Ama bunlar aslında Sırp Cumhuriyetinde. Bu tabelanın bile sınırın doğru yerini göstermesi beklenmiyor artık. Sınır çizgisi 50 metrelik bir hassasiyet oranına sahip. Son yıllarda Doboj ve Usora'nın temsilcileri gelip sınırın konumunu gösteren yolun yerinde çok sayıda değişiklik yaptı. Kısacası, sınır görünür değil ancak konumu tam da doğru olmayan bir tabelayla yerine işaret ediliyor. Yani aramızdan kimse sınırın tam olarak nereden geçtiğinden emin olamıyor."*²⁵⁶

Öte yandan Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde bir sınır hattı tayininin mümkün olmadığı da söylenebilir. Bunun nedeniyse, yukarıda da açıklandığı üzere mevcut tabloda sınırın evler ve diğer binaların içinden geçmesi ve dolayısıyla fiziken işaretlenmesinin mümkün olmamasıdır. Böylesi koşullar bölgede yaşayanlar arasında sınır hattının nerede olduğunu, nereye ve hangi Bosna Hersek siyasi entitesine bağlı bulunduklarını bilmeme boyutunda bir kafa karışıklığı yaratmaktadır. Entiteler Arası Sınır Hattı tam da bu hat üzerinde kalan yerel toplulukların gündelik yaşamını nasıl etkileyeceği düşünülmeden çizilmiştir. Filipovići'den Ante

²⁵⁶ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Filipović'in sözleri sınır hattının nasıl suni bir yapı olduğunu ve genellikle kartoğraf ve stratejistlerin yeni sınır ve hudutları belirlerken dikkate aldığı kuralların hiçbirini umursamadan çizildiğini ortaya koymaktadır.

*"Bu sınır yalnızca haritada görünen bir şey. Burada kendi gözlerimizle görebileceğimiz bir yansıması yok. Sınırlar genellikle doğal sınırları, yolları ya da benzeri unsurları izleyecek şekilde çizilir. Burada böyle bir durum yok. Burada sınır insanların evleri, arazileri ve yolların ortasından geçiyor. O kadar suni bir yapı ki sanki burada insanların yaşadığı bilinmeden çizilmiş gibi."*²⁵⁷

Bu ifade son derece önemli, zira Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Entiteler Arası Sınır Hattını çizenlerin aslında Bosna Hersek'in bu kısmında kimsenin yaşayıp yaşamadığını dikkate almadığı, ve bu yeni çizilen sınırın fiilen sınırdan yaşayan yerel halkı nasıl etkileyeceğinin düşünülmediği açık.

Yerel halkın sınır hattının tam olarak nereden geçtiğini bilmemesi kafa karışıklığı ve aidiyet bağlamında soru işaretleri doğurmaktadır. Bu sınır topluluklarının üyeleri tam olarak nereye ait olduklarını bilememektedir. Sorulara yanıt verenlerin büyük kısmı Bosna Hersek'i oluşturan iki siyasi entite arasında sıkışmış, bunların kenarında kalmış gibi hissettiklerini ifade etmiştir. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, ve Usora ve Doboj sınır belediyeleri arasındaki sınır hattında konumlanmış bulunmaktadır. Bu iki sınır belediyesi arasında yapılması öngörülen toprak değiş-tokuşunun zeminini oluşturacak olan inisiyatif dahi yerelde kafa karışıklığını artırmaktadır. Kendisiyle yapılan görüşmede Huso Makarević sınırın nereden geçtiğiyle ilgili olarak nereye ait olduğu konusunda bir ikilem ve kafa karışıklığı yaşadığını vurgulamıştır.

*"Çoğu yerde sınır evlerin içinden geçiyor. İnsanlar nereye ait olduklarını bilemiyorlar. Entiteler ve sınırdaki belediyeler arasında sıkışmış konumdayız. Benim de kafam biraz karışık açıkçası. Ben de sınır hattında yaşıyorum ve bildiğim kadarıyla şu anda evimin ve arazimin daha büyük kısmını içinde bulunduran Sırp Cumhuriyetinin bir parçasıyım. Ancak inisiyatif hayata geçirilirse Usora ve Federasyonun bir parçası olacağım."*²⁵⁸

²⁵⁷ Ante Filipović ile görüşme (Filipović: 24.07.2017).

²⁵⁸ Huso Makarević ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Marko Pranjić de benzer şeyler söylüyor. Sınırın konumu ve kendisi ve ailesinin nerede bulunduğu konusunda kafası da biraz karışık. Anlattığı kadarıyla evinin büyük kısmı Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalıyor. Dolayısıyla bu entitenin bir parçası olması öngörölmüş durumda. Ama yine de bir miktar belirsizlik olduğunu vurguluyor. Kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylüyor:

*"Sınırın tam olarak nereden geçtiğini buralarda kimse bilmiyor. Ben kendi adıma bunu söyleyebilirim ama komşularıma da sorsanız onlar da aynı şeyleri söylerler size. Buraya kimse gelip de sınırın tam olarak nereden geçtiğini söylemedi bize. En azından bildiğim kadarıyla hiçbir şey resmiyete dökölmüş değil ve buraya geri döndüğömden beri, yani 2004'ten bu yana burada yaşıyorum. Sınır tam da buraya döndüğöüm yıl işaretlenmişti. O günlerde sınırı evimizin bahçesinin tam girişinde, giriş kapısında göstermişlerdi. Yanlış hatırlamıyorsam o sınırı göre evin girişi, daha doğrusu merdivenler Federasyon topraklarında kalırken evin geri kalanı Sırp Cumhuriyetinde kalıyordu. O günlerden bu günlere sınır tabelasının yeri çok kereler değişti. Doboj ve Usora belediyeleri sınırın tam olarak nereden geçtiği konusunda bir mutabakata varamıyorlar. Dolayısıyla bugüne kadar birçok kez yerini değiştirdiler. Elli metre orada, elli metre burada... Birkaç yıl önceyse Doboj ve Sırp Cumhuriyeti evlere kapı numarası vermeye başladı. İlk başta bu numaralardan almadım. Ama sonra Doboj belediyesine gidip mevzu nedir, nereye bağliym diye sordum. Birkaç gün sonra beni kadastro dairesine gönderdiler. Onlar da evimin büyük kısmının Sırp Cumhuriyetine mi Federasyona mı bağli olduğunu belirlemek için baktılar. Söylediklerine göre evimizin yüzde ellisinden fazlası Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalıyor. Sonra uzun bir süre resmi kararı bekledim. Sonuçta Sırp Cumhuriyetinin Doboj belediyesince verilen bir bina numarası aldım. Sonunda meseleyi çözmeyi başardım. Ama bugün sınırı yine değiştirmek istiyorlar. Anlaşılan o ki bu sınırdaki sorunlar hiç bitmiyor."*²⁵⁹

Görüşölen birçok kişi sınır hattının doğurduğu kafa karışıklığını dile getirmiş ve Bosna Hersek Federasyonuna mı yoksa Sırp Cumhuriyetine mi bağli olduklarını bilmediklerini ifade etmiştir. Ayrıca sınırda yaşamın her açıdan güç olduğunu vurgulamış ve Bosna Hersek'teki her iki siyasi

²⁵⁹ Marko Pranjić ile görüşme(Makljenovac: 19.08.2016).

entitenin de onları gözardı ettiğini belirtmişlerdir. Bu yöndeki bir görüş Kata Pranjić (61) ile yapılan mülakatta dile getirilmiştir:

*"Kimse sınırın nerede olduğunu bilmiyor. Tek bildiğimiz şey bizim o sınırın üzerinde olduğumuz. Ne ben, ne de komşularım hangi tarafa bağlı olduğumuzu bilmiyoruz. Ne bizler, ne de savaş döneminde terk edilen bu alanlara yaşamı geri getirme çabalarımız kimsenin umurunda değil. Kimse bizi istemiyor. Ne tarafa baksak kapılar yüzümüze kapanıyor. Kimse bizi umursamıyor. Ne Sırp Cumhuriyeti ne de Bosna Hersek Federasyonu. Burada sınırda yaşam çok güç."*²⁶⁰

Evet, sınırda yaşam oldukça güç görünüyor. Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlar idare, ekonomi ve güvenlikle ilgili endişelerinin yanında gündelik yaşamlarını şekillendiren sosyal sorunlarla da karşı karşıya. Sınırdaki, her iki entitenin belediyelerinin de göz ardı ettiği bir yerde yaşam, bu sınır bölgelerinde yaşamın geleceğiyle ilgili hayal kırıklığı ve kötümserliği besliyor. Burada yaşayanların hissettiği genel belirsizlik görüşmelerde açık bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu bölümü kapatırken Makljenovac'tan Stjepan Pranjić'in sözlerine yer verilebilir:

*"Döndükten sonraki dönemde daha hızlı bir ilerleme bekliyordum. Ama burada, sınırda, zaman durmuş gibi. Burada hayat yok. Değişim çok yavaş oluyor. Siyasi kayırma, işsizlik, gençlerin bölgeden ayrılması... Bu sistemi gerçekten sevmiyorum. Buna sadece milliyetçilik denebilir. Ve bizler hepimiz bunların tam ortasında kalmış durumdayız. Biliyorsunuz, sınır bekçiliği hiç kolay bir iş değildir. Dünyanın neresinde olursanız olun, sınırdaki bekçiler en çok ve en birinci derecede sıkıntı çekenlerdir. Sınırdaki yaşayan insanlar her daim marjinalize olmuş, terk edilmiş ve kendi sorunlarıyla başa çıkma sürecinde kendi başlarına bırakılmışlardır."*²⁶¹

5.1.4. Sınırı Geçmek ve Sınırdaki Etnik Sembolleştirme

²⁶⁰ Kata Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

²⁶¹ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Bu kısımda Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinden geçen Entiteler Arası Sınır Hattının insanların Bosna Hersek'i oluşturan ve birbirine karşıt tutum içindeki iki siyasi entite arasındaki bu bölgede insanların ve malların sınırdan serbestçe geçişini etkileyen bir hudut işlevi görüp görmediği konusunda yapılan alan çalışmasının sonuçları ortaya konulacaktır. Ayrıca yine bu kısımda, özellikle Bosna Hersek'teki entitelerin kurumları, sınırdaki belediyeler ve bölgede yaşayanlarca kullanılan etnik sembollere atıfla sınırın bu bölgede nasıl işaretlendiği irdelenecektir. Sınırdaki yaşayan toplumların etnik kimliğinin etnik semboller üzerinden nasıl uygulandığı ve bu iki sınır yerleşiminde farklı etnik kökenden gelen gruplar arasında ne tür bir etkileşim yarattığı konusuna özel olarak ağırlık verilecektir. Daha özelden ise etnik kimlik ve etnik sembollerin bu sınır bölgelerindeki etkileşimi ve bunların etnik gruplar arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği de irdelenecektir.

Araştırmada, 1996'nın sonuna kadar Entiteler Arası Sınır Hattının bir hudut işlevi gördüğü anlaşılmıştır. O yıla kadar Makljenovac ve Filipovići'de Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti entiteleri arasındaki çizgide Bosna Hersek'teki Avrupa Kuvvetleri (EUFOR) ve her iki siyasi entitenin polis güçlerinin denetimindeki kontrol noktaları bulunmaktaydı. Ancak 1996'dan sonra söz konusu kontrol noktaları kaldırılmıştır. O zamandan beri IEBL'nin alışılmış anlamda bir sınır işlevi görmediği, ancak farklı idari birimleri birbirinden ayıran bir çizgi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. 1996'dan sonra entite makamları ve ayrıca yereldaki belediyelerin ilgili mercileri sınırı siyasi-toprağa dayalı yetki alanlarını gösterecek şekilde sembollerle işaretlemeye başlamıştır. Ayrıca Doboj ve Usora'daki yerel makamlar bilhassa Makljenovac yerleşiminde IEBL'nin tam konumunu gösteren tabelaları yollara da yerleştirmiştir. Savaşın sonraki dönemde yerel halk da etnik kökeni vurgulayan semboller kullanmaya başlamıştır. Bu uygulamalar da bu sınır bölgelerinde etnik gruplar arasındaki ayrışmayı daha da derinleştirmiştir. "Proleter Makljenovac" yerel futbol kulübünün ambleminde yapılan değişiklik Boşnak ve Hırvat etnik toplumları arasında mikro ölçekteki etnik ayrışmayı daha da belirginleştiren tipik bir örnektir. Aşağıda daha ayrıntılı biçimde de ele alınacak olan bu olay sınırda yaşayan yerel toplumların etnik kimliği ötekileştirme sağlayacak ve "Biz" ve "Ötekiler" arasında ayrım yaratacak biçimde kullandığını göstermesi açısından oldukça önemli bir örnektir.

Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde IEBL fiziken görünür bir nitelikte değildir. Sınırın geçtiği düşünülen hattı gösteren herhangi bir işaret olmadığı için bu iki yerleşimin sınırda

bulunduğunu ve esasen Bosna Hersek'in farklı siyasi entiteleri ve farklı sınır belediyeleri arasında bölünmüş olduğunu fark etmek ilk etapta çok da kolay olmamaktadır. Ancak anlaşılan odur ki, geçmişte de böyle bir tablo olduğunu söylemek doğru olmaz. Savaşın sonra özellikle Makljenovac'ı çevreleyen topraklar sınırın her iki tarafındaki silahlı güçler arasında çatışmalar meydana geldiği için yüksek riskli bir bölge olarak görülmekteydi. Bu bölgede ilk etapta Sırp Cumhuriyeti Ordusuna mensup Sırp güçleriyle Herzeg Bosnia'nın Hırvat silahlı kuvvetleri arasında çatışmalar meydana gelmişti. Ancak 1994 ve Washington Anlaşması sonrasında Bosna Hersek Cumhuriyeti ve uluslararası toplumun tanımadığı Hırvat Cumhuriyeti olan Herzeg Bosnia bir araya gelerek Bosna Hersek Federasyonu Ordusunu kurmuş ve bu dönemden sonra Sırp Cumhuriyeti Ordusu kendisini bu yeni oluşturulan Bosna Hersek Federasyonunun ortak silahlı kuvvetleriyle mücadele eder bulmuştur.

Bosna Hersek'teki savaş Ekim 1995'te sona ermiştir. Aralık 1995'te Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasına kadar Birleşmiş Milletler Koruma Kuvvetleri (UNPROFOR) Bosna Hersek'teki ateşkesin kontrolünü yürütmüştür. Bosna Hersek'te Barışa İlişkin Genel Çerçeve Anlaşması, ya da daha yaygın olarak bilinen adıyla Dayton Barış Anlaşmasının 1-A sayılı Eki Barış Anlaşmalarının Askeri Boyutu Konusundaki Anlaşma adını taşımaktadır. Söz konusu Ek 1-A'nın 1. Maddesinde çok uluslu ve NATO tabanlı Uygulama Kuvvetlerinin (IFOR) kurulması ve ateşkesi ve Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti entitelerini birbirinden ayıran yeni Entiteler Arası Sınır Hattını izleme konusunda yetkinin UNPROFOR'dan IFOR'a devri öngörülmektedir.²⁶²

Güvenlik konusundaki tehditlerin artması, etnik gruplar arasındaki tolerans eksikliğinin kendisini göstermesi ve Bosna Hersek'te yeni etnik çatışmaların doğabilmesinden duyulan korku nedeniyle IFOR Entiteler Arası Sınır Hattı boyunca uzanan bir kontrol noktaları sistemi oluşturmuştur. Kontrol noktaları esasen IEHL'nin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki yollarla kesiştiği yerlerde kurulmuşsa da Makljenovac örneğinde olduğu gibi bazı sınır

²⁶² "Bosna Hersek'te Barışa İlişkin Genel Çerçeve Anlaşması", Ek 1-A: Madde I (21 Kasım 1995'te Dayton'da paraflanarak 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanmıştır), ss. 4-5, erişim adresi: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.

yerleşimlerinin doğrudan doğruya IEBL üzerinde yer aldığı durumlarda da bu noktalara başvurulmuştur. Savaş döneminde Makljenovac sınır yerleşiminde her iki tarafın da çok sayıda kayıp verdiği kayıtlara geçmiştir. Bu nedenle 1996 sonuna kadar bu sınır yerleşiminde IEBL'den geçişi kontrol altında tutmaya yönelik kontrol noktaları mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu kontrol noktalarında IFOR, yeni kurulan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti silahlı güçleriyle birlikte insan ve malların geçişini kontrol altında tutmaktaydı. 1995'ten 1996'nın sonuna kadar IEBL'yi geçmek isteyen kişiler Bosna Hersek'te yeni kurulan siyasi entiteler arasındaki sınırı geçerken her seferinde kontrol edilen kimlik belgelerini göstermek zorundaydı. O dönemde IFOR'un en büyük endişesinin farklı etnik topluluklar arasındaki çatışmaların yeniden alevlenmesi olmasından dolayı birinci önceliğin Bosna Hersek içindeki sınır bölgelerinde silah giriş-çıkışını kontrol altına almak olduğu anlaşılmaktadır. 1996'dan sonra IFOR IEBL'den çekilse de 1997 sonuna kadar bir yanda Sırp Cumhuriyetindeki Doboj'dan, diğer yanda da Bosna Hersek Federasyonundaki Usora'dan polisin bu bölgelerdeki sınır geçişlerini kontrol altında tutmak üzere devriye gezdiği kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Bosna Hersek'i oluşturan bu iki siyasi entitenin silahlı kuvvetleri de IEBL'de konuşlanmış bulunuyordu. 1997 sonunda Entiteler Arası Sınır Hattının tümünde kontrol noktaları kaldırılmıştır.

Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlar Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırdaki kontrol noktalarının var olduğu dönemi hala hatırlamaktadır. Yalnızca ülkeye 1997'den sonra geri dönen kişiler ülke içinde kontrol noktalarının ve hudut kontrollerinin varlığına dair bir anıya sahip değildir. Yapılan görüşmelerde bu alanlara 1997'de ya da daha önce dönenlerin tümünün IEBL'nin sınırdaki yaşayan topluluklar üzerindeki büyük etkisini ve önemini vurguladığı görülmektedir. Söz konusu dönemde IEBL'nin bir duvar işlevi gördüğünü ve sınırın hemen öteki tarafında, belki sadece birkaç yüz metre uzakta yaşayan aile ve komşularını ziyarete gitmek istediklerinde dahi buralarda yaşayan insanların karşısına güçlük çıkardığını ifade etmektedirler. Görüşülen iki kişinin bu konuda söyledikleri de bu sonucu teyit eder niteliktedir. Makljenovac'tan Stjepan Pranjić bu konuda şunları söylemiştir:

"1996'ya kadar bu bölgelerde askerlerin devriye gezmesi söz konusuydu. Sonraki dönemde de polis devriyeleri bu sınırı kontrol altında tutuyordu. 1996'nın sonuna doğru kontrol noktaları kaldırıldı ve sınırı geçmek çok daha kolay bir hal aldı. Kontrol noktaları kalkana kadar IFOR burada görev yapıyordu. [IFOR] yeni çatışmaların doğmasından endişeleniyordu. 1996'dan

sonra onların görevini entitelerin polis kuvvetleri üstlendi. Ancak artık bu düzenleme de kullanılmıyor. Artık sınırı geçmede herhangi bir sorun yaşanmıyor. 1996'nın başında Makljenovac'a geri döndüğüm zaman sınırı ancak kimlik belgelerimizle geçebiliyorduk ve buradaki kontroller son derece sıkıydı. Yanımızda ne götürdüğümüzü, nereye gittiğimizi, sınırı neden geçmekte olduğumuzu soruyorlardı. Aynı gün içinde sınırı mükerrer defalar geçmemiz gerekse bile aynı prosedür tekrarlanacaktır. Bir de sınırı geçerken bizi sürekli güvenliğimiz konusunda uyarıyorlardı. O zamanlar gerçekten de bir ülkede yaşıyor gibi hissetmiyor, iki ayrı ülke arasında bölündüğümüzü düşünüyorduk. Neyse ki artık durum böyle değil."²⁶³

Benzer koşullar Filipovići sınır yerleşiminde de savaş sonrası dönemin görünümünde hâkim renkleri oluşturmaktaydı. Slavko Bosić IEBL'deki kontrol noktalarından bahsederken Makljenovac'ta yaşayanların ifadelerine benzer sözler kullanıyordu. Ancak söylediklerini daha da önemli kılan şey IEBL'nin engel niteliğinin ekonomik bağlamda daha da hissedilir oluşuna yaptığı vurgudur. Kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylüyor:

"Bu gördüğümüz sınırda artık güvenlik güçlerine gerek yok. Ama durum her zaman böyle değildi. Şimdi bu sınır sadece idari işlevler üstleniyor. Ama 1997'ye kadar Filipovići'nin ana caddesinde bazı kontrol noktaları bulunuyordu. Sınırı geçerken kimliğimizi göstermemiz gerekiyordu. Filipovići'de yaşayanlar geçimini tarımdan sağlıyor. O gün de öyleydi, bugün de öyle. Hele ki savaşın hemen sonrasındaki dönemde bu tablo daha da netti. Birçoklarımız sınırın her iki tarafında da toprağa sahip. Dolayısıyla sınırın öte tarafındaki tarlalarımıza gitmek için sınırı geçmemiz gerektiğinde sınır kontrol noktalarıyla karşı karşıya kalıyorduk. Bu ise burada yaşayan bizler için hayatı çok daha güç bir hale getiriyor. Ayrıca çok da can sıkıcı zira biz bu durumla hemen her gün karşı karşıya kalıyoruz. Üstelik bazı zamanlarda ek belgeler de talep ediyorlardı. Örneğin kışlık odun hazırlamak için sınırın öbür tarafındaki ormana gidecek olduğumuzda kendi arazimizde kalan ormana gittiğimizi ispatlamamız bekleniyordu. Aksi halde bizden ormandan izinsiz ağaç kesimi cezası tahsil ediyorlardı. Ayrıca tüm araçların, otomobil ve traktörlerin de gereken belge ve kayıtlarının vs. tam olması gerekiyordu. Yoksa sınırda sorun

²⁶³ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

yaşayabiliyorduk. Dolayısıyla sınır yaşamımızın hem genelinde hem de ekonomik boyutunda olumsuz bir etki yapıyordu. O zamanlar oldukça sıkıntılı ve zor zamanlardı."²⁶⁴

IEBL Bosna Hersek'i oluşturan bir entiteden diğerine geçişlerde bir engel niteliği taşıyordu. Ayrıca sınırda yaşayan, yani bu iki sınır yerleşiminde ikamet eden insanlar da bu sorunlarla günlük hayatlarında karşılaştıkları için en büyük sıkıntıyı çeken kesim olmuştu. Araştırmada IEBL'nin 1997'ye kadar fiziksel bir duvar olarak işlev gördüğü anlaşılmıştır. O tarihten sonra ise kontrol noktaları kaldırılmış ve sınır hattının etkisi azaltılmıştır. Yine de, fiziki sınır hattının kaldırılması sonrasında dahi sınırın insanların algısındaki ve aklındaki ağırlığı "bizi" düşmanca tavırlar içindeki "ötekilerden" ayıran hayali bir fiziksel sınırla aynı mahiyette devam etmiştir. Bu sınırların varlığına ilişkin algı Makljenovac'tan Halida Omerović ile yapılan görüşmede vurgulanan bir noktadır. IEBL'nin bu sınır bölgesindeki etkisi konusunda şunları söylemiştir:

"Bence bu sınır hiçbir şey ifade etmiyor. Ne fiziken ne ruhen beni etkilemiyor. Öncelikle buraya geri dönmek istemesem gelmezdim. Kimse beni rahatsız etmiyor. Ben de hiç sorun yaşamıyorum. Psikolojik açıdan hiçbir sıkıntı yok. Bir yere gittiğimde kim olduğumu ne olduğumu söylemekten çekinmiyorum. Aynı şey Doboş ve Usora için de geçerli. Yine de bazıları açısından sınır olmaması daha iyi olabilir. Bazı insanlar için sınır hala nispeten önemli. Psikolojik boyutta bazı insanlar bu sınıra çok büyük bir önem atfediyorlar. Özellikle savaşta yakınlarını kaybedenler... Bir örnek vereyim. Makljenovac'ta çocukları Sırp'larla savaşta öldüğü için Doboş'a gitmeyi reddeden bir çift yaşıyor. Artık onlara güvenmedikleri için oraya gitmek istemiyorlar. Bunlar tümüyle savaşın sonuçları. Sırp Cumhuriyetine gitmeyi reddettikleri için sınırı geçmek bile istemiyorlar. Belki aile üyeleri gibi bir yakını kaybetmiş olsam ben de aynı şekilde tepki gösterebilirdim. Birini kaybetmenin verdiği acı ne kadar büyük bilemiyorum. Ama ne olursa olsun Sırp ve Hırvat anneler etnik kökenlerinden bağımsız olarak aynı duyguların içindeler. Acı acıdır. Sınır bu insanları etkiliyor. Sınırı geçmeyi reddedenler azınlıkta. Bu acıların dinmesi de zaman alıyor. Acılar geçene kadar zaman gerek."²⁶⁵

²⁶⁴ Slavko Bosić ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

²⁶⁵ Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

Kendisiyle yapılan görüşmede Halida Omerović sınırı geçerek Sırp Cumhuriyetine adım atmayı reddeden kişiler hakkında bilgi vermiştir. Bunlar kocalarını ve çocuklarını bu sınır bölgesindeki silahlı çatışmalarda kaydeden iki yaşlı kadındır. Araştırma kapsamında bu insanlarla da iletişime geçilmeye çalışılmışsa da genel anlamda bir görüşmeyi kabul etmemişlerdir. Halida Omerović'in söylediklerinden hareketle bazı insanlar açısından IEBL'nin halen daha bir bariyer işlevi gördüğü, ancak bu bariyer işlevinin savaş döneminde yaşanan kayıpların verdiği acının bir sonucu olan manevi bir sınır olgusuna dayandığı söylenebilir. Geçmişte yaşanan ve Bosna Hersek'teki son etnik savaşta zirve yapan gelişmelerin bir ürünü olan etnik zemine dayalı ötekileştirme, kişisel kayıplarla bir araya gelerek düşman addedilen "Ötekilerin" yaşadığı yere açılan sınır geçişini kapatan manevi kontrol noktalarının kalıcılığını sağlamaktadır. Bu durum sınırların fiziksel nitelik taşıyabileceği, ancak manevi sınırlar söz konusu olduğunda her zaman için etnik zemine dayalı ötekileştirmenin ürünlerinin ön plana çıkacağı şeklinde yorumlanabilir. 1997'den sonra insanların sınırın bir tarafından diğerine geçmesini, bir sınır yerleşiminin bir köşesinden diğerine geçişi ya da bir sınır belediyesinden diğerine, veyahut Bosna Hersek'i oluşturan bir entiteden diğerine geçişi güçleştiren fiziksel bir engelin varlığından söz edilemez. O tarihten sonra geriye kalan tek şey insanların hayatlarını ve gündelik yaşamlarını kişisel düzeyde etkileyen manevi sınırlardır. Bu manevi sınırlardan başka Bosna Hersek'teki siyasi entiteleri birbirinden ayıran IEBL'den geçişi engelleyen herhangi bir etken söz konusu değildir. Bugünlerde insanlar sınırın diğer tarafına geçişte hiçbir güçlük yaşamamaktadırlar. Dolayısıyla IEBL de artık savaşın hemen ertesindeki bariyer işlevini yitirmiş durumdadır. Artık daha ziyade Dayton'la oluşturulan siyasi entiteler olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran idari-bölgesel bir sınır olarak işlev görmektedir.

Kontrol noktaları kaldırıldıktan sonra dahi her iki siyasi entitenin silahlı kuvvetleri IEBL'yi izlemeye devam etmiştir. Ancak sınırda artık herhangi bir evrak kontrolü yapılmamaktadır. IEBL Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin silahlı kuvvetlerinin sınır hattı yakınlarında ve Saraybosna yakınlarındaki gibi stratejik açıdan önemli noktalarda konuşlanması suretiyle kontrol edilmektedir. Ancak bu durum Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinin olduğu bölge açısından çok önemli değildir. 2005'te Sırp Cumhuriyeti Ordusu ile Bosna Hersek Federasyonu Silahlı Kuvvetleri bir araya gelerek Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerini oluşturmuş ve böylelikle bahsi geçen yerel üsler dahi ortadan kalkmıştır. Ancak kontrol noktaları kaldırıldıktan sonraki dönemde Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin siyasi makamları ve yerelde, sınır belediyeleri

sınırı yol tabelaları ve bayraklarla işaretlemeye başlamıştır. İdari sınırları resmi ve bazı durumlarda da gayri resmi sembol ve işaretlerle işaretleme konusunda siyasi ve idari iradeye karşın yerelde birlikte yaşayan halk Bosna Hersek'teki tek bir etnik topluluğu temsil eden sembollerini kullanma yönünde bir uygulama geliştirmiştir. Dolayısıyla IEBL'de ötekileştirme artık yerel makamların ve orada yaşayan halkın artık Bosna Hersek içindeki insanları, yetki ve oluşum merkezlerini birbirinden ayıran görünmez sınır hattının kalıcılığını sağlama yönündeki iradesiyle devam etmektedir.

Dayton Barış Anlaşmasında IEBL'nin belirlenmesi ve işaretlenmesiyle ilgili konular ele alınmıştır. Dayton'da imzalanan anlaşmaya göre Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti sınırı ancak uluslararası barış gücü kuvvetlerinin eşliğinde resmen işaretleyebilme yetkisine sahiptir. Dayton Anlaşmasında IEBL hattının belirlenmesi görevi IFOR'a verilmiştir. Sonraki dönemde IFOR bir isim değişikliği ile İstikrar Gücü (SFOR) adını almış ve halen NATO tarafından yetkilendirilerek Bosna Hersek'te barışı koruma görevini sürdürür olmuştur. IEBL'nin işaretlenmesi işlemi bugüne kadar yapılmamıştır. Dolayısıyla sınırın tam olarak nereden geçtiği konusunda Entiteler ya da Bosna Hersek'teki siyasi makamların net ve resmi bir teyidi bulunmamaktadır. IEBL'nin tam olarak nereden geçtiği konusundaki kafa karışıklığı esasen Dayton Barış Görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır. Dayton Barış Anlaşmasına göre Entiteler Arası Sınır Hattı aynı zamanda Kabul Edilen Ateşkes Hattı olarak da belirlenen Entiteleri Birbirinden Ayıran Bölge olarak da işlev görmekle olup söz konusu bölge elli metre derinliğinde bir alan olarak öngörülmüştür.²⁶⁶ Bu nedenle IEBL'nin tam olarak nereden geçtiği konusunda elli metrelik bir hata payı bulunabilmekte ve Doboş ve Usora'daki yerel makamların yol işaretini tam olarak nereye koyacakları konusunda bir anlaşmaya varamamasından dolayı Makljenovac'daki yol tabelasının yeri mükerrer defalar değiştirilmiştir. Bu durum aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Ancak ilk etapta IEBL'nin Bosna Hersek'i oluşturan entiteler veya kantonlar açısından etkisi ışığında bu sınır bölgelerindeki semboller ve işaretler konusuna odaklanılacaktır. Böylelikle entite ve kanton düzeyinde IEBL'nin bu sınır bölgesinde işaretlenmesi sürecinin nasıl tezahür ettiği irdelenecektir. Entite düzeyindeki analizin ardından belediye düzeyine odaklanılarak sınırdaki belediyenin kendi idari yetki alanını işaretlemekte kullanması öngörülen sembollerini ne şekilde empoze ettiği incelenecektir. En sonda ise yerel topluluklar ve etnik temele

²⁶⁶ "Bosna Hersek'te Barışa İlişkin Genel Çerçeve Anlaşması", Ek 2: Madde IV (21 Kasım 1995'te Dayton'da paraflanarak 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanmıştır), s. 10, erişim adresi: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.

dayalı sembol ve işaretleri nasıl kullandığı irdelenecektir. Ayrıca Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde etnik gruplar arasındaki ilişkileri şekillendirmede etnik sembolizmi kullanmaya yönelik uygulamaların etkisi de incelenecektir.

Kontrol noktalarının kaldırılmasından sonra Sırp Cumhuriyeti entite makamları ve Bosna Hersek Federasyonuna bağlı kantonlar IEBL'yi genellikle ana yollar üzerindeki yol tabelaları ile işaretlemeye başlamıştır. Bu durum Makljenovac'ta da geçerlidir. 1999'da Sırp Cumhuriyeti makamlarının yanı sıra Bosna Hersek Federasyonuna bağlı kantonlar Makljenovac yerleşiminin anayolu üzerinde IEBL'yi işaretlemiştir. Bölgede yaşayanların ifadelerinden söz konusu yol tabelalarına yerel vandalların mükerrer defalar zarar verdiği anlaşılmaktadır. Bunun Sırp Cumhuriyeti entitesine bağlı makamların diktiği ve "Sırp Cumhuriyeti. Hoşgeldiniz!" yazılı tabela bağlamında daha sık karşılaşılan bir durum olduğu da dile getirilmiştir. Aynı yol üzerinde Sırp Cumhuriyeti makamlarınca yerleştirilmiş ve o siyasi entitenin resmi arması olan, ve ortasında iki başlı bir kartalın yanında Kiril alfabesiyle yazılmış dört "S" harfini içeren yol tabelaları da yerleştirilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi Bosna Hersek'teki diğer etnik gruplara karşı ayrımcılık içerdiği gerekçesiyle Mart 2006'da söz konusu armanın anayasaya aykırı olduğu yönünde karar almıştır.²⁶⁷ Söz konusu karardan sonra Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi iki başlı kartalın yerine söz konusu entitenin adının baş harfleri olan "RS" harflerinin Kiril alfabesiyle yazılışını içeren bir amblemi geçici mahiyette kabul etmiştir.²⁶⁸ Ancak buna rağmen bu çalışma kapsamında söz konusu sınır bölgesinde alan araştırmasının yapıldığı 2016-2017 döneminde dahi Bosna Hersek'te yaşayan halklardan yalnızca Sırp etnik topluluğunun kendisiyle özdeşleştirebileceği iki başlı kartalı içeren yol tabelalarına rastlanabilmekteydi. Söz konusu yol tabelası Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin aksi yöndeki kararına karşın Sırp Cumhuriyeti entite makamlarınca kullanılmakta ve yalnızca Sırp etnik grubunu temsil eden ve bir yandan da Bosna Hersek'teki diğer etnik grupları kızdırabilecek semboller içermektedir. Makljenovac yerleşimindeki ana yolun yakınlarında IEBL üzerine yerleştirilen yol tabelaları bu sınır bölgesinde Haziran 2017'de gerçekleştirilen alan araştırması sırasında fotoğraflanmıştır.

²⁶⁷ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, "Ocjena ustavnosti grba i zastave Republike Srpske", (31.03.2006), erişim adresi: <http://www.ccbh.ba/odluke/?lang=bs#>.

²⁶⁸ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, "Sırp Cumhuriyetinin Amblemi Kanunu", (23.04.2007), erişim adresi: <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-amblemu-republike-srpske>.

Resim 5.2: Sırp Cumhuriyetince kullanılan yol tabelası.

Resim 5.3: Bosna Hersek Federasyonuna bağı Zenica-Doboj kanton makamlarınca yerleştirilen yol tabelası.

Yukarıdaki fotoğraflardan, Makljenovac örneğinde yalnızca Sırp Cumhuriyeti entitesinin etnik içerikli sembollere yer veren yol tabelaları kullanmakta ısrar ettiği anlaşılmaktadır. Ancak

yukarıda da belirtildiği üzere, Sırp Cumhuriyetinin kullanmakta olduğu bu arma anayasaya aykırı bulunmuş olup resmi kurumlarca kullanılmaması gerekmektedir. Sırp Cumhuriyetinin sınırlarını işaretleme uygulamasının aksine, Bosna Hersek Federasyonu böylesi yol tabelaları kullanmamaktadır. Federasyon tarafına ait böylesi yol tabelaları daha ziyade Bosna Hersek Federasyonuna bağlı kanton makamlarınca kullanılmaktadır. Dolayısıyla Makljenovac örneğinde IEBL yol tabelalarıyla da işaretlense de, bu işaretlemeyi yapan Bosna Hersek Federasyonunun Zenica-Doboj Kantonudur. Kantonun kullandığı tabelalar Zenica-Doboj kantonunun yetki alanında kalan bölgeler gösterilmekte ve kantonun adının yanında kısaca "Hoşgeldiniz" mesajına yer verilmektedir. Daha yakından bakıldığında entite düzeyinde yalnızca Sırp Cumhuriyetinin etnik temele dayalı semboller uygulayarak IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğini gösterme yoluna gittiği görülebilmektedir. Sırp Cumhuriyetinin aksine, Bosna Hersek Federasyonu makamları sınırı işaretleme işini kantonlara bırakmıştır. Bu nedenle, Makljenovac yerleşimindeki tabelada "Bosna Hersek Federasyonuna Hoşgeldiniz" yerine "Bosna Hersek Federasyonunun Zenica-Doboj Kantonuna Hoşgeldiniz" anlamında bir yazı yer almaktadır. Bu durum da Bosna Hersek'teki siyasi entitelerde IEBL'nin işaretlenmesi konusunda farklı uygulamalar olduğunu göstermektedir. Bir yanda Sırp Cumhuriyeti siyasi nüfuzunun ulaştığı ölçeği ve topraklarının sınırlarını gösteren sembolleri kullanmaya çok sıcak bakarken, diğer yanda Bosna Hersek Federasyonu bu işi kanton düzeyindeki yönetimlere bırakmıştır. Bunun nedeniyse Bosna Hersek Federasyonunun son derece merkezîyetçi bir siyasi yapı sergileyen Sırp Cumhuriyetine kıyasla adem-i merkezîyetçi bir yapı ekseninde şekillenmiş olmasında yatmaktadır.

Entite düzeyindeki yönetimin yanı sıra sınır bölgelerinde ve bu bağlamda da Makljenovac yerleşiminde IEBL'nin işaretlenmesi sürecine müdahil olan belediye düzeyi de aktif bir rol oynamaktadır. Makljenovac ve Filipovići'de Doboj'un belediye makamları hiçbir zaman IEBL'nin tam konumunu gösteren herhangi bir resmi levha veya sembol kullanmamıştır. Öte yandan Doboj belediyesi, ve özelde de Doboj Gaziler ve Engellileri Koruma Dairesi savaşta ölen Sırp savaşçıları anmak için bir haç dikmiş olup bu anıt tam da Makljenovac'ın girişine, ana yolun yanına yerleştirilmiştir. Söz konusu anıt aşağıdaki fotoğrafta görülebilmektedir.

Fotoğraf 5.4: Makljenovac yerleşiminin girişi.

Bu haç şeklindeki anıtı savaşta üyelerini yitiren etnik gruplardan sadece biri için dikmenin yanında anıtta sadece Sırp etnik topluluğuyla ilişkilendirilebilen Ortodoks ikonlarının da bulunması dikkat çekicidir. Makljenovac'ta bir yanda Sırp'lar, diğer yanda Hırvat ve Boşnaklar arasında etnik gruplar arası tahammülsüzlüğün tohumlarını atmak bu anıtı dikmenin sonuçlarından biridir. Bu durum Makljenovac'ta Doboj'un belediye teşkilatının bu yöndeki uygulamaları konusunda yorum yapmaya yanaşan tek kişi olan Halida Omerović'in söylediklerinde de yansımaları bulmuştur.

"Makljenovac'ın girişine dikilen haçın aslında orada olmaması gerek. Orada ölenler onların savaşçıları [Sırp Cumhuriyeti Ordusu] değil, bizim savaşçılarımızdı [Boşnak ve Hırvatlardan oluşan Bosna Hersek Ordusu]. Buradaki insanlar bu anıta sinirlendiler, isyan ettiler. Özellikle de anıtın dikilmesinin hemen ardından. Ama zaman geçtikçe duyguları biraz yatıştı. Öyle bir anıt diktiler ki, sanırsın ölenler onların savaşçıları. Ama gerçek böyle değildi. Onlar bize saldırdılar. Burada ölenlerin çok büyük bir kısmı bizim savaşçılarımızdı. Bu anıt dikildikten sonra Boşnak ve Hırvatlar da her bir etnik grup için ayrı ayrı benzer ama bağımsız anıtlar dikmek istediler. Ama

*sonunda hepsi bu plandan vazgeçtiler. Düşününce, burada bizim insanlarımız öldü. Yukarıda da kendi savaşçıları için anıt dikmeye karar verdiler. Burada bazılarımız aile bireylerini kaybettik. Elbette bu bize dokundu. Burada insanlar o haçtan kurtulmak istediler. Ama sonunda krizi daha da derinleştirip başka sorunlar yaratmamak için bundan vazgeçtiler. Açıkçası ben de olsam protesto ederdim. Özellikle burada bir yakınımı kaybetmiş olsam."*²⁶⁹

Dine dayalı ve sadece Sırp etnik topluluğuyla ilişkilendirilebilecek Doboj'dan farklı olarak Usora belediyesinin tek yapmak istediği IEBL'yi Makljenovac'taki kendi topraklarını ve idari yetki alanını işaretlemektir. Makljenovac'ın belediye meclisindeki temsilcilerine ve yerel halka göre 2004'te Usora belediyesi IEBL'yi ve ayrıca belediyenin sınırlarını gösteren yol tabelaları dikmiştir. Ancak sınır hattının elli metrelik kalınlığından ötürü son bir iki yıllık dönemde söz konusu karayolu tabelasının yeri tam da elli metrelik bir alanda birkaç kez değiştirilmiştir.

Resim 5.5: Makljenovac yerleşimindeki "Usora Belediyesi" yol tabelası.

Makljenovac sınır yerleşiminde IEBL'nin tam nereden geçtiğiyle ilgili muğlaklık Doboj ve Usora sınır belediyeleri arasında da yanlış anlamalara neden olmaktadır. Sınırın 50 metre genişlikte bir hat olduğu bir ortamda iki belediyenin sınırın tam olarak nereden geçtiği ve dolayısıyla da

²⁶⁹ Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

tabelanın nereye konulması konusunda mutabakata varamaması nedeniyle tabelanın yeri çok kereler değiştirilmiştir. Tabelanın hemen arkasındaki ev, alan araştırması sırasında görüşülen Marko Pranjić'e aittir. IEBL ve söz konusu tabela konusunda Marko Pranjić şunları söylemiştir:

"Oradakiler [Usora] sınıra tam da benim Makljenovac'a döndüğüm yıl olan 2004'te bir tabela koydular. Onu da tam benim evin bahçesinin köşesine, bahçe kapısının yakınına yerleştirdiler. Söz konusu tabelaya göre benim ev Usora belediyesine bağlı alanın tam ucunda yer alıyor. Ancak bu tabelayı ilk koyduklarında tabela evin elli metre gerisindeydi. O zamanki konumuna bakınca benim ev Doboj'da kalıyordu. 2004'ten bugüne kadar bu tabelanın yeri kaç kere değişti hatırlamıyorum. Önce elli metre bu tarafa çektiler, sonra elli metre şu tarafa. O kadar çok yeri değişti ki artık sınırın tam nereden geçtiğinden emin değilim. Kimse de sınır tam olarak şuradan geçiyor diyemiyor artık. Zaten kimsenin umurunda da değil sınırın nereden geçtiği. Tapu-kadastro dairesine gittiğimde sınırın tam da benim evin içinden geçtiğini söylediler."²⁷⁰

Bu sözler IEBL'nin tam olarak nereden geçtiği konusundaki muğlaklığın altını bir kez daha çizmektedir. Hatta bölgedeki sınır belediyeleri olan Doboj ve Usora dahi entiteler arası sınır hattını gösteren bir yol tabelasının nereye konulacağı konusunda bir mutabakata varamamıştır. Söz konusu tabelada Usora Belediyesinin arması yer almaktadır. Görüldüğü üzere Usora'nın Hırvat etnik çoğunluğun yaşadığı bir belediye oluşundan ötürü Usora'nın arması Hırvatların etnik sembolü niteliğindeki kırmızı-beyaz dama tahtası figürünü içermektedir.

Entite ve belediye düzeyinde IEBL'nin konumunu işaretlerle gösterme süreçleri karşılaştırıldığında enteresan bir sonuca varmak mümkündür. Makljenovac'ta IEBL'nin Sırp Cumhuriyetince entite düzeyinde etnik sembollerle işaretlendiğini, buna mukabil olaraksa belediye düzeyinde de benzer etnik sembollere Bosna Hersek Federasyonunun Zenica-Doboj Kantonuna bağlı Usora Belediyesince başvurulduğunu görmek mümkündür. Bu noktada düzeylerdeki farklılığın nedenini sormak gerekmektedir. Sınırı gösteren işaretlere ilişkin uygulamada oldukça dikkat çekici bir husus göze çarpmaktadır. Sırp Cumhuriyetinde belediye düzeyindeki makamların Bosna Hersek'te entite düzeyindekine benzer bir önemi olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Bosna Hersek Federasyonunun adem-i merkeziyetçi siyasi yapısı ve Boşnak etnik çoğunluğun yaşadığı kantonlar ile Hırvat etnik çoğunluğun yaşadığı kantonlardan,

²⁷⁰ Marko Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 19.08.2016).

ve hatta Boşnak ve Hırvat nüfusun bir arada yaşadığı kantonlardan oluştuğu gerçeği de dikkat çekmektedir. Bosna Hersek Federasyonunun Zenica-Doboj kantonu etnik açıdan karma nüfusa sahip iki kantondan biri olup dolayısıyla etnik kimliğin kanton düzeyinde değil söz konusu kantondaki belediyeler düzeyinde vurgulanması söz konusudur. Bu nedenle Usora belediyesi yetki alanını etnik zemine dayalı sembollerle göstermeye karar vermiştir.

Yukarıdaki örneklerden Sırp Cumhuriyetindeki entite makamlarının ve Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Doboj-Zenica kantonundaki Usora belediyesi makamlarının Makljenovac yerleşiminde IEBL'yi gösteren işaret ve tabelaları uygulamakta olduğu anlaşılmaktadır. Sınır hattını gösteren işaretleri uygulama sürecinde hangi etnik grubu temsil ettiği son derece net olan tabelalar kullanılmaktadır. Örneklerde her iki tarafın da etnik işaretlerine yer verildiği görülmüştür. Benzer uygulamalar Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde yerel düzeyde ve bu sınır bölgelerinde yaşayan yerel halkın uygulamalarında da kendisini göstermektedir. Bölgede yaşayanlar çeşitli sembol ve işaretlerle hangi etnik gruba bağlı olduklarını göstermektedirler. Bu durum bilhassa Hırvatların her iki sınır yerleşiminde de çoğunluğu oluşturduğu bir tabloda Hırvat etnik sembollerinin uygulanması sürecinde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla, örneğin Filipovići'nin girişinde yerleşimin adına yer veren tabelanın yanında bir de bu bölgede yaşayanların çoğunluğunun Hırvat olduğunu şüphe götürmez bir biçimde ifade ederek etnik ötekileştirmeye vurgu yapan haç şeklinde bir küçük anıt da yer almaktadır. Bu noktada bir parantez açıp Hırvatlar ve Sırp larca kullanılan haç tasarımları arasındaki farklar hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Sırp larca kullanılan haçlarda İsa'nın çarmıha gerilmesi asla gösterilmez. Bu farklılıktan ötürü söz konusu ikonografi unsurunu ihtiva eden haçların Bosna Hersek'teki Hırvat etnik grubuyla büyük ölçüde özdeşleştiği söylenebilir. Filipovići yerleşiminin girişine konulan bu küçük haç şeklindeki anıt Bosna Hersek'te yalnızca Hırvatların kendileriyle özdeşleştirdiği Katolik inancına vurgu yapan etnik semboller içermektedir. Dolayısıyla Hırvat etnik topluluğu, sıklıkla etnik kimliğinin fiziki yansıması olarak işlev gören etnik semboller kullanılmaktadır. Filipovići yerleşiminin girişi ve söz konusu haç aşağıdaki fotoğrafta görülmektedir.

Resim 5.6: Filipovići yerleşiminin girişı.

Etnik sembol ve işaretlerin, ya da en azından yalnızca bir etnik grubu temsil eden diğer ikonografi unsurlarının yanında bu sınır bölgelerindeki sıradan yerleşimler arasında etnik sembollerle ilgili başka uygulamalara da rastlanmaktadır. Makljenovac'taki "Proleter" futbol kulübü bu noktada ilginç bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu örnek üzerinden etnik sembollerin bu sınır bölgesindeki insanların hayatının her boyutunu nasıl etkilediğiyle ilgili çıkarımlara varılabilir. Dolayısıyla bu etnik sembol ve işaretlerin farklı düzeylerdeki resmi kurumların başvurduğu bir uygulama olmanın da ötesine geçerek bu bölgelerde yaşayan sıradan insanların da etnik ötekileştirme eğilimlerini pratiğe dökmeye kullandıkları bir yol olduğu da söylenebilir. Proleter futbol kulübü de tam da bu tür bir tablonun örneğidir. Bölgede yaşayan insanların verdiği bilgilerden Proleter'in 1956'da Makljenovac'taki yerel halkın futbol kulübü olarak kurulduğu anlaşılmaktadır. Savaştan önce tüm etnik gruplara mensup insanlar yerel futbol kulübünün faaliyetlerine katılmaktaydı. Ancak savaştan sonra ilginç bir gelişme olmuştur. Dayton Barış Anlaşmasına göre Makljenovac yerleşiminin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında paylaşılmış olduğu bir tabloda, yerleşimin bir kısmı Federasyona bağlı

Usora belediyesinde kalırken diğerk bir kısmı Sırp Cumhuriyetine bağı Doboj belediyesinin yetki alanında kalmıştır. Dolayısıyla savaştan sonra bölgede yaşayan nüfusun etnik yapısında bir değışim olmamasına rağmen IEBl'nin yerleşimi iki parçaya böldüğü söylenebilir. Bugün Dayton'la çizilen IEBl'nin bir sonucu olarak Proleter futbol kulübünün sınıra yakın olsa da fiilen Usora Belediyesi bölgesinde kaldığı görölmektedir. Bu bölge Hırvat etnik grubunun mensuplarının çoğunlukta olduğı kısım olduğı için, burada yaşayanlar yerel futbol kulübünün resmi ambleminde de değışiklik yapmaya karar vermiştir. Yeni amblemde Hırvatların etnik sembolü olan kırmızı-beyaz dama tahtasına yer verilmiştir. Bölgede yaşayan Hırvatların böyle bir uygulamaya gitmesi bilhassa Makljenovac yerleşiminde çoğunluğu oluşturan Hırvat ve Boşnak etnik gruplarına mensup insanlar arasında etnik tolerans eksikliği sonucunu doğurmaktadır. Bu gelişme sonrasında o dönemde kulübün yönetiminin Boşnak etnik grubuna mensup üyeleri kulüpten ayrılmıştır. Ayrıca Boşnak etnik kökenli futbolcular da takımdan ayrılmış olup bir daha da bu takımın formasını giymeyi kabul etmemişlerdir.

Resim 5.7: "Proleter Makljenovac" Futbol Kulübünün amblemi.

Yine Makljenovac'taki başlıca iki etnik grup olan Hırvat ve Boşnaklar uzun yıllar boyu yerel futbol kulübünün tesislerini çeşitli gösteri ve kutlamalar için kullanmaktaydı. Ancak Hırvat etnik grubuna mensup kesimin tarafsız semboller yerine Hırvat etnik kimliğiyle özdeşleşen sembolleri kullanmada ısrarcı olması sonrasında Boşnaklar yerel kulübü "Hırvatların futbol kulübü" olarak görmeye başlamış ve "bizim" kulübümüz olarak değil "onların" kulübü şeklinde bir algıyı benimsemişlerdir. O tarihten sonra futbol kulübünün stadı ve binası yalnızca Hırvat etnik grubunun mensuplarınca kullanılır olmuştur. Bu çerçevede Hırvatların etnik sembollerinin kullanımının ötekileştirme doğurduğu ve Makljenovac'taki Boşnak ve Hırvat etnik gruplarını birbirinden ayırtırmaya başladığı söylenebilir. Yerel futbol kulübü Proleter'e ilişkin bu örnek Makljenovac sınır yerleşiminden Hırvat Stjepan Pranjić ve Marko Pranjić ile Boşnak Halida Omerović'in aşağıdaki sözlerinde yansımaları açık bir biçimde bulunmaktadır:

*"Bu meselenin temelinde futbol kulübünün ambleminde yapılan değişiklik yatıyor. Kısaca özetlemek gerekirse, kulüp yönetiminde çoğunluğu oluşturan Hırvatlar amblemi değiştirerek Herzeg-Bosna'nın Hırvat kesiminin sembolü niteliğindeki kırmızı-beyaz dama tahtasını kullanmaya karar verdiler. Yeni çizilen sınırlara göre Proleter Makljenovac futbol kulübü Federasyon topraklarında kalırken, yerleşimde yaşayan Boşnaklar Sırp Cumhuriyeti tarafında kalmıştır. Hırvatlar Herzeg-Bosna'nın sembolünü kulübün amblemine de koymak istemiştir. Burada herkes Hırvat olduğu için Sırp'ların sembollerini de kullanmak istemediler. Ayrıca Yugoslavya da artık var olmadığı için o ülkenin sembollerine de yer vermeye sıcak bakmadılar. Bosna Hersek'in sembollerini kullanalım diyenler oldu ama o semboller neler diye sorunca kimseden doğru dürüst bir yanıt alamıyorsunuz. Bazıları Bosna Hersek'in bayrağını kullanmayı teklif ettiyse de o bayrak da kimseyle özdeşleştirilebilen bir sembol değil. En sonunda bir oylama yaptılar ve yönetim Hırvatların dama tahtasını resmi ambleme eklemeye karar verdi."*²⁷¹

Görüşmede Marko Pranjić şunları söylemiştir:

"Geçmişte olduğu gibi bugün de Makljenovac'taki farklı etnik toplulukların üyeleri arasında bazı sorunlar yaşanıyor. Yerel futbol kulübümüz bunun en iyi örneği. Proleter Makljenovac futbol kulübü Makljenovac'ta oturan herkesin ortak kulübüydü. Ama artık sınırın bizi ayırdığı bu

²⁷¹ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

tabloda futbol kulübünün de artık konumu itibarıyla Usora ve Hırvatlar'a daha yakın bir pozisyonda kaldığı söylenebilir. Kulüp hala varlığını sürdürüyor ama Makljenovac'ın Müslüman kesimi kulübe katılım göstermiyor ve maçlarda da bize destek vermeyi reddediyor. Kızgınlar ve onları anlıyorum. Açıkçası bu durumdan dolayı üzgünüm. Her şey ellinci yıldönümünde amblemi değiştirerek Hırvat dama tahtasını ambleme eklememizden kaynaklanıyor. Şahsen ben bu değişikliğe karşıydım ama bana soran olmadı. Bir yandan da, bu değişiklik artık gerçekleşti ve amblem artık böyle kalacak. Burada etnik kimlik dışında farklı bir anlam veya sembole yer vermek mümkün değil. Çoğu kişi, özellikle de Boşnaklar artık yerel futbol kulübümüzde oynamayı ve etkinliklerine katılmayı reddediyor. Kutlama düzenlediğimizde aralarından bazıları katılsa da artık eskisi gibi değil. Eskiden kutlamaları hep birlikte yapardık. Onların ve bizim dini bayramları birlikte kutlanırdı. Artık her şey çok farklı. Futbol kulübünün kendi binası var ve bu amblem işinden sonra sadece Hırvatlar o binayı kullanır oldu. Boşnaklarsa bina hiç yokmuş gibi davranıyor."²⁷²

Marko ve Stjepan Pranjić'ten başka, Proleter Makljenovac hakkında yorum yapan tek Boşnak Halida Omerović olmuştur. Bu konuda söylediklerine aşağıda yer verilmiştir:

"Futbol kulübü konusunda şunları söyleyebilirim. İnsanlar Makljenovac'a geri dönmeye başladığında etnik zeminde bazı ufak tefek gerilimler yaşandı. Şimdi her şey yoluna girdi. O zamanlar artık geride kaldı. Ama silahlı olmasa da gerilimler yine başlıyor ve bunun nedeni de sadece yerel futbol kulübümüz. Hırvatlar dama tahtasını kulübün amblemine eklemeye karar verdiğinde kulübün yönetimi ve takımındaki tüm Boşnaklar kulüpten ayrıldı. Boşnaklar hatta Makljenovac'ın Boşnak tarafında kendi futbol kulüplerini kurma planları da yaptılar. Ama böyle bir kulüp kurulmadığı için zamanla yavaş yavaş Proleter'e geri dönmeye ve kulübün etkinliklerine tekrar katılmaya başladılar. Ama aslında bu geri dönüş sadece futbolcularla sınırlı kaldı. Artık yönetimde bizden kimse yok. Futbolcuların da hepsi dönmedi. Sadece bir kısmı tekrar takıma döndü. Savaş ve etnik gerilimlerin hatıraları hala çok taze. Burada bu gerilimi hissetmek hala mümkün, eskisi kadar yoğun olmasa da. Hayat eski haline yavaş yavaş geri dönüyor ama hala zamana ihtiyaç var."²⁷³

²⁷² Marko Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 19.08.2016).

²⁷³ Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

Proleter Makljenovac futbol kulübü örneği bağlamında ötekileştirmenin unsuru olarak etnik sembollerinin kullanmanın mikro ölçekte dahi halen son derece etkili ve görünür olduğu anlaşılmaktadır. Makljenovac'ta yaşayanlar kendi etnik kimliklerini empoze etmeye ve etnik zemine dayalı semboller ve işaretler kullanarak "biz" ve etnik açıdan "diğerleri" arasında ayrım yapmaya oldukça yatkındırlar. Bu örnekte böylesi bir uygulamanın bu sınır bölgesinde etnik gruplar arasındaki ilişkileri ne ölçüde etkilediği görülebilmektedir. Futbol kulübünün ambleminde yapılan değişiklik etnik toleransın yitimi sonucunu doğurmuş ve böylelikle de savaş sonrasında etnik uzlaşya katkı yapmak yerine etnik zeminde ayrışmayı daha da belirgin bir hale getirmiştir. Bu tür örneklerden hareketle devlet, entite ve belediye düzeyinde böylesi etnik ayrışmaların meydana geldiği ve küçük yerel topluluklar arasında dahi son derece görünür olduğu anlaşılabilmektedir. Bilhassa Bosna Hersek'in etnik zemine dayalı iki entitesinin ve farklı etnik grupların hâkim olduğu iki belediyenin tam ortasındaki Makljenovac ve Filipovići'de bu tablo dikkat çekmektedir. Dahası, etnik ayrışma uygulamaları mikro ölçekte de benimsenmekte ve yerel halk arasında dahi günlük hayatın ve sınırda yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Bu nedenle yerel halk halihazırda etkili olan etnik ötekileştirme süreçlerini daha da tahkim eden ve bunların kalıcılığını sağlayan etnik sembollerinin kullanmaya sıcak bakmaktadır.

5.1.5. İnisiyatifte Kimliğin Rolü

Bu bölümde Bosna Hersek'te etnik kimlikler ve sınırlar arasındaki ilişkinin incelenmesiyle ulaşılan araştırma sonuçları ortaya konulacaktır. Makljenovac ve Filipovići'nin yerli halkıyla yapılan görüşmelerde IEBL'nin arazideki fiili etnik dağılıma göre mi çizildiği, ve İnisiyatifin de etnik kimlik dikkate alınarak mı şekillendirildiği konuları üzerinde durulmuştur. Bu araştırma sorusu, Bosna Hersek'te sınırlar ve kimlikler arasındaki etkileşimin entite veya kanton düzeyinin yanı sıra mikro düzeyde de nasıl bir mahiyet arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada ortaya konulan başlıca hipotezlerden biri Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayıran IEBL'nin toplulukların etnik kimliği dikkate alınarak çizildiği

yönündedir. Bu çerçevede yerel halka IEBL'nin bu bölgelerde sınır topluluklarını birbirinden ayırırken etnik kimliği dikkate alıp almadığı sorulmuştur.

İlerleyen sayfalarda sunulacak sonuçlara göre, bu konudaki sorulara yanıt verenlerin yüzde yetmiştenden fazlası bu iki sınır yerleşiminde IEBL'nin amacının farklı etnik topluluklar arasında bir ayrım sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Bosna Hersek'teki savaş da etnik zemine dayalıydı ve bu da bugün Bosna Hersek'teki sınır ve hudutların etnik esasa dayalı oluşunu daha da vurgulayan bir gerçeklik olarak öne çıkmaktadır. Görüşülen kişilerden bazılarının ilk başta parçası oldukları etnik toplulukların IEBL'nin çizilmesi sürecinde önemli bir rol oynamadığını belirtmelerine rağmen hemen ardından Sırp etnik grubuna mensup toplulukların Sırp Cumhuriyeti topraklarında, Boşnak ve Hırvat etnik grubuna mensup kesimlerince Bosna Hersek Federasyonu topraklarında kalmış olduğunu açıklamaya giriştikleri çelişkili bir tablo ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda ortaya konulacak bulguların ışığında mikro düzeyde dahi IEBL'nin farklı etnik toplulukları birbirinden ayırma işleviyle çizildiği görülmektedir. Bu husus alan araştırması kapsamında Makljenovac ve Filipovići'de görüşülen kişilerin çok büyük kısmınca da teyit edilmiştir.

Makljenovac'tan Ilija Krišto IEBL'nin inşa sürecinde kimliğin etkileriyle ilgili soruya olumlu yanıt verenlerden biridir. Makljenovac'ın Hırvat kesiminin, Bosna Hersek Federasyonundaki Usora'ya bağlanmasındaki belirleyici nedenin söz konusu belediyede Hırvat etnik topluluğun çoğunluğu oluşturması olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İnisiyatifin amaçlarından birinin bu süreci tamamlamak ve Dayton Barış Anlaşmasına göre Sırp Cumhuriyetine bağlı Doboj Belediyesinin yetki alanında kalan Makljenovac'ta yaşayan Hırvatların kendi etnik topluluklarına entegrasyonunu sağlamak olduğunun da altını çizmiştir.

"Savaştan önce Makljenovac'ta yaşayanlar kendilerini tek bir topluluğun parçası olarak görmekteydi. Ancak savaştan sonra yerleşim Hırvat ve Boşnakların ayrıştığı iki parçalı bir yapıya bürünmüştür. Makljenovac'ın Hırvat kesimi büyük ölçüde Usora federal belediyesine bağlanırken Boşnakların yaşadığı daha küçük bir kesimi Sırp Cumhuriyetindeki Doboj'a bağlı bırakılmıştır. Sınırın farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak amacıyla çizilmiş olduğu sonucuna varmak son derece kolaydır. Doboj ve Usora arasında formüle edilen bu İnisiyatifin dahi ana amacı bu ayrışma sürecini tamamlamaktır. Bu İnisiyatifle Doboj'a bağlı kısımda kalan

*az sayıdaki Hırvat da nihayet Usora'ya bağlanacaktır. Buradan hareketle, sınırın nüfusun etnik yapısını izlediğini söyleyebilirim."*²⁷⁴

Filipovići'den Ante Filipović de oldukça benzer bir görüş dile getirmiş ve Entiteler Arası Sınır Hattını inşa sürecinde etnik kimliğin etkisine vurgu yapmıştır.

*"Elbette bu sınır etnik kimlikleri takip etmektedir. Savaştan önce olduğu gibi bugün de Usora'nın Bosna Hersek'te Hırvatların yaşadığı bir bölge olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu nedenle Makljenovac'ın bir kısmı Dayton'la Usora'ya bağlanmıştır. Kalan kısmı da Doboj ve Usora arasındaki karşılıklı mutabakatla şekillenen bu İnisiyatifle Usora'ya dâhil edilecektir. Misal, bir Sırp köyü Federasyona neden bağlı olsun ki? Aynı şey bizim için de geçerli. Neden bölünmüş bir tabloda kalalım ki?"*²⁷⁵

Filipovići'den Slavko Bosić de oldukça benzer görüşler dile getirmiştir. Bosić'in ailesi Filipovići yerleşimindeki tek Sırp hanedir. O da sınırların belirlenmesinde ve sonrasında değiştirilmesi sürecinde etnik yapıya ve Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların arazideki dağılımına bakıldığını teyit eder nitelikte sözler söylemiştir. Bu minvalde şunları ifade etmiştir:

*"Bence sınırlar etnik yapılara bağlı kalmaktadır. Filipovići'de yaşayanların Doboj'a bağlı olmak istememesi gayet normal. Daha önce olduğu gibi, buradaki Hırvatların bir bütünlük arz etmesi gerek. Bu tablonun önündeki tek engel olarak Dayton ve Entiteler Arası Sınır Hattı yer alıyor. Ama bu İnisiyatifle artık her şey değişecek. Ve şu anda olan da tam olarak bu. İnsanlar kimlikleri bazında kendilerini eşit gördükleri kendi etnik toplulukları içinde yaşamaya yaklaşıyor bu süreçle. Bu insanlar Hırvat ve tam da bu nedenle sınırın bu tarafında değil öte tarafında olmak istiyorlar."*²⁷⁶

Filipovići'den Ante Filipović savaş, sınırlar ve etnik kimlikler arasındaki nedensellik ilişkisine işaret etmiştir. Filipović'e göre savaş etnik zemine dayanmaktaydı ve bu nedenle IEHL'nin Bosna Hersek'te toprak üzerindeki etnik dağılımı izlemesi doğaldır. Başlangıçta IEHL'nin

²⁷⁴ Ilija Krišto ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

²⁷⁵ Ante Filipović ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

²⁷⁶ Slavko Bosić ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

belirlenmesinde en önde gelen unsurun etnik kimlik olmadığını iddia etse de, sonraki sözlerinde Dayton Barış Görüşmelerinin altında yatan temel mantığın Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak olduğuna işaret etmiştir. Aşağıdaki sözleri bu görüşü son derece net bir biçimde ortaya koymaktadır:

"Savaşla ortaya çıkan sınırın hem Sırp Cumhuriyeti ile Federasyonu, hem de Doboş ile Usora'yı birbirinden ayıran resmi hat olarak belirlendiğini düşünüyorum. Sınır hattını her iki taraftan çevreleyen elli metrelik alan da IEBL oluyor. Sanırım silahlı güçlerin cephe hatları müzakerelerin başlangıç noktası olarak belirlenmiş. Sonrasında da bu cephe hatlarının orta noktası sınır olarak belirlenmiş ve resmi kabul görmüş. Çatışan güçlerin tam orta noktasından geçen sınır hattına dayanan Dayton'da ulusal yapılara ya da ailelerin ev veya gayrimenkullerine dikkat edildiğini düşünmüyorum. Bunların hiçbirisi önemli görülmedi o noktada. En azından Filipovići örneği bize bunları söylüyor. Dayton'da hâkim mantığın etnik yapıyı izleyen sınırlar çizmek olduğu doğrudur. Ama bizim örneğimizde sınır Hırvatları ikiye bölmüş oluyor. Dolayısıyla genel itibarıyla cevabım evet olacak. Sınır Bosna Hersek'teki etnik yapıyı izleyen bir biçimde çizilmiş. Ama burada, Filipovići'de bunun bir istisnası söz konusu. Yoksa en başından beri Usora'nın bir parçası olmamız gerekirdi. İnisiyatifi beklememize gerek kalmazdı."²⁷⁷

Bu sözlerden IEBL'nin Bosna Hersek'te arazide etnik zemine dayalı dağılımı izlemek üzere çizildiğini, ancak Dayton Barış Görüşmeleri sırasında her zaman bu yaklaşımı izlemenin mümkün olmadığını ve özellikle de mikro düzeyde bunun mümkün olamayabildiğini çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla sapmalar yalnızca mikro ölçekte ve IEBL'nin hemen yakınlarında söz konusu olmaktadır ve bunun da başlıca nedeni elli metre kalınlığında bir hat olan sınırın böylesi bir sapmaya izin veriyor olmasıdır. IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğinde savaşın sonundaki askeri cephe hattı belirleyici olmuşsa da, savaşın etnik zemine dayalı oluşu ışığında bu sınırların yine etnik kimlikleri izlemekte olduğu söylenebilir. Dahası, İnisiyatifin amacının mikro ölçekteki bu küçük sapmaları düzeltmek ve yalnızca Hırvat etnik topluluğuna mensup kesimi Usora'ya dâhil etmek amacına yönelik oluşu ışığında, IEBL'nin esasen etnik kimlikle ve Bosna Hersek toprakları üzerinde etnik grupların dağılımıyla ilgili olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

²⁷⁷ Ante Filipovići ile görüşme (Filipovići: 24.07.2017).

Bu kısmın başında da belirtildiği üzere, sözlerine başlarken IEBL'nin bölgede yaşayanların etnik kimliğini izlemediği yönünde bir beyanda bulunan kişilerin sözleri de dikkat çekicidir. Zira bu sözlerin hemen ardından İnisiyatifin açık bir biçimde sınırların etnik kimliklere göre çizilip değiştirildiğinin net bir delili olduğunu açıklamaya geçilmiştir. Bu şekilde yanıt verenlerden biri Makljenovac'tan Stjepan Pranjić'ti. Pranjić'e göre IEBL, Uluslararası Toplumun Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek'e dayattığı bir şeydir. Ancak bir yandan da bunu söyledikten sonra Bosna Hersek'te sınır inşa sürecinde ve ayrıca sınır ve hudutların değiştirilmesi sürecinde de etnik kimliğin başlıca rolü oynadığını fark etmiştir.

*"Bu sınırın etnik bağlarımızın ürünü olduğunu düşünmüyorum. Bu düşüncemin altında yatan neden benim arazimin savaş alanında kalması ve Sırlar ile Hırvatlar arasındaki askeri sınır hattının arazimden geçmesi... Bu hattın Dayton'da Uluslararası Toplum tarafından empoze edildiğini düşünmeye daha meyilliyim. Etnik kimlik önemliyse biz Hırvatların bir arada olması ve Federasyon ile Sırp Cumhuriyeti arasında bölünmüş bir yapı çizmemesi beklenir. Ama bir yandan da İnisiyatife sadece Makljenovac'taki Hırvat etnik topluluğuna mensup kesim dâhil edildiği için sonuçta bu toplumun tekrar bir araya geleceği öngörülebilir."*²⁷⁸

Olumlu yanıtlar arasında Kata Pranjić'inki en kapsamlı olandı. Pranjić IEBL'nin farklı etnik topluluklar arasındaki fiziksel ötekileştirmenin açık bir sonucu olduğuna işaret etmiştir. Sınırların değiştirilmesi sürecinin bölgede yaşayanların etnik kimliğine bağlı bir biçimde yürütülmesi ve özellikle de tam olarak etnik kimliği izleyen bir hat üzerinden IEBL'yi yeniden belirlemek üzere Doboj ve Usora arasında İnisiyatifin imzalanmasıyla Hırvat etnik grubuna mensup kesimin "Hırvat" kimliğe sahip Usora belediyesi sınırları içinde kalması sağlanırken yine Makljenovac sınır yerleşiminde yaşayan Boşnakları kapsam dışı bırakma tercihi açıktır.

"Bana sorarsanız etnik aidiyet ve sınırlar birbiriyle bağlantılıdır. Bazıları burada, yani Makljenovac'ta Hırvatların Entiteler Arası Sınır Hattıyla bölünmüş bir yapıda olduğuna bakarak bu görüşe katılmıyor. Muhtemelen bunun nedeni de burada, yani Makljenovac'ta sınır hattının savaş sırasında çizilmiş olmasında yatıyor. Savaştaki cephe hattı bugün Dayton'la çizilen sınırla büyük ölçüde örtüşüyor. Ama bunun yanında Hırvatların ikamet ettiği büyük parça ilk etapta

²⁷⁸ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

*Usora'ya bağlanmıştı. Şimdi de Makljenovac'ta kalan Hırvatlar da Usora'ya katılacak. Halen onay sürecinde olan İnisiyatifin yapacağı şey tam olarak da bu. Hırvatları Usora şemsiyesi altında bir araya getirecek. Öte yandan, etnik kimliğin önemli olmadığını iddia edenler bir yandan Hırvatlar Usora'ya dâhil edilirken Boşnakların dışarıda bırakılmasını nasıl açıklayabilirler ki? Öte yandan, savaştan önce dahi tek bir yerel toplum halindeydik. Dayton bizi etnik zeminde bölmüştü ve Dayton'la yapılan hatalar da bugün artık bu İnisiyatifle düzeltilecek. Bu konuda haklı mıyım, değil miyim tam bilemiyorum ama Dayton barış görüşmelerine katılmış değilim. Bana görüşümü soran da olmadı. Belki buradaki insanlar halen bunların hatırası taze olduğu için gerçekleri kabullenmeye yanaşmıyorlar. Bunu kimse böyle açık açık söylemek istemiyor zira insanlar bu konuda eleştirilmek istemiyor. Ancak Bosna Hersek'te etnik kimlik çok önemli.*²⁷⁹

Bosna Hersek'te ülke içindeki sınırların oluşturulması ve değiştirilmesi sürecinde etnik kimliğin önemli olduğunu kabul eden kısa yanıtlar arasında Kata Pranjić'in söyledikleri en kayda değer olanıdır. Bunun bir nedeni Pranjić'in şahsi görüşünün bu çalışmadaki başlıca argümanlardan birini teyit eder nitelikte olmasıdır, bir diğeri de etnik kimliğin Dayton Barış Görüşmeleri sırasında ve Entiteler Arası Sınır Hattının belirlenmesi sürecinde başlıca rolü oynamış olmasıdır. Ayrıca etnik kimlik Bosna Hersek'te sınırları değiştirme sürecinde de belirleyici rol oynayan başlıca kriter olarak görülmekte ve bu etkisi bilhassa Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Usora ile Sırp Cumhuriyetinin bir parçası olan Doboş sınır belediyeleri arasında toprak takası sürecinde kendisini göstermektedir. Bu görüş aynı zamanda etnik zemine dayalı ötekileştirmenin Bosna Hersek'teki savaş öncesinde ve sırasında ortaya çıktığını ve farklı etnik topluluklar arasındaki sınırların resmîyete kavuşturulduğu Dayton Anlaşması sonucunda etnik açıdan "Ötekiyi" sınırın diğeri tarafında tutma amacını güttüğünü de teyit etmektedir.

Yerel halk arasında kimlik ve sınır arasındaki korelasyonla ilgili görüşleri irdelemeye yönelik alan araştırmasının sonuçları da bu iki kategorinin tartışma götürmez bir biçimde aynı olgunun farklı yansımaları olarak algılanabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu görüş etnik kimliğin hem Dayton Barış Görüşmeleri sırasında sınır belirleme sürecinde, hem de Dayton sonrası dönemde Bosna Hersek'te sınırların değiştirilmesi sürecinde belirleyici olduğunu teyit etmektedir. Bu husus, devlet düzeyindeki ayrışmaların aynı zamanda mikro ölçekte etnik gruplar

²⁷⁹ Kata Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

arasındaki ilişkileri ve etnik zemine dayalı ötekileştirme uygulamalarını da etkilediğini ve şekillendirdiğini göstermesi açısından da önemlidir. Dahası, Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan etnik Hırvatlarla göre Dayton'da yapılan "hatalar" nihayet tüm Hırvatların tek bir siyasi/toprağa dayalı yapı altında bir araya gelmesini ve bunun sonucunda da etnik açıdan "temiz" yeni alanlar oluşturulmasını sağlamak suretiyle düzeltilecektir.

5.1.6. Sınırdaki Kimlik İkilikleri

Alan araştırması sırasında ve Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlarla yapılan görüşmelerde sınırda gündelik yaşamın konuşulduğu her durumda yerel halkın bu iki sınır yerleşiminde yaşayanlar arasında herhangi bir sorun, gerilim ya da etnik düşmanlık olmadığını vurguladığı dikkat çekmektedir. Bu noktada farklı etnik kökenden gelen insanların birbirlerine hemen her gün yardımcı olduğunu ve bir arada yaşamının gereklerine göre yaşamlarını sürdürdüğünü vurgulamışlardır. Örneğin savaşın hemen ertesinde zarar gören ev ve binalarını onarmakta birbirlerine yardımcı olduklarını ve savaştan sonraki dönemde günlük yaşamda birbirlerine destek verdiklerini, bu konuda da Makljenovac ve Filipovići'nin kırsal yerleşimler olması ve halkın büyük kısmının tarımla uğraşması ışığında açık havada yapılan çalışmalarda birbirlerine yardım ettiklerini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, bu ifadelerden hareketle farklı etnik gruplara mensup kimseler arasında etnik zemine dayalı kişisel ötekileştirmenin söz konusu olmadığı sonucuna varılabilir.

Öte yandan, konu siyasete geldiğinde etnik ötekileştirme son derece görünür bir hal almıştır. Dolayısıyla konu buraya geldiğinde insanlar kendilerini etnik zemine dayalı "Biz" ve "Ötekiler" kategorilerine yerleştirme yoluna gitmektedir. Konu siyasete geldiğinde "Biz" ve "Ötekiler" ayrışması birbirine son derece zıt duruş içindeki rakip tarafların somutlaştığı kutuplar olmaktadır. İlk etapta bu sınır bölgesinde yaşayan farklı etnik gruplar arasında hem gündelik yaşamda hem de siyasette keskin bir ayrışmanın olduğu intibasına varılabilir. Ancak derinlemesine bir analiz yapıldığında, ne zaman siyasetle ilgili bir soru sorulsa kolektif kimliğin ön plana çıktığı ve önceden tesis edilmiş etnik "Öteki" kategorisini de yüzeye çıkardığı görülmüştür. Bu tespitin ışığında "Ben" kişisel kimliği ve "Biz" kolektif kimliği arasındaki fark üzerinden yansımaları bulan açık kimlik ayrışmaları olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgu, kişisel ya da bireysel

kimliğin, sınırda yaşamın güçlüklerinin de ışığında büyük ölçüde etnik zemine dayalı ötekileştirmeden uzak ve gündelik yaşamın gerekleri doğrultusunda gelişen olgular olduğunu göstermektedir. Öte yandan kolektif kimlik büyük ölçüde, etnik zemine dayalı ötekileştirmeyi üreten, geliştiren ve sağlayan siyasetin tek başına şekillendirip yarattığı bir olgudur. "Ben" olmakta ifadesini bulan bireysel kimlikle "Biz" olmakta kendisini gösteren kolektif kimlik bir anlamda etnik zeminde ortaya çıkan "Ötekiler" algısından net bir biçimde ayrışmaktadır. Dolayısıyla, bu bölümde, örneklerden hareketle mülakatlarda kendilerini net bir biçimde gösteren ve bireysel düzeyde kişiler arası ilişkileri ve kolektif düzeyde de etnik gruplar arasındaki ilişkileri büyük ölçüde etkileyen bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ayrışmaya ışık tutmaya çalışılacaktır. Bunun yanında, yerel halkla yapılan görüşmelerde etnik aidiyet ve farklı etnik topluluklara aidiyeti yansıtan bir nevi yapay duygu arasındaki karşılıklı ilişkinin varlığı da dikkat çekmiştir. Boşnak ve Hırvatlar Bosna Hersek Federasyonu ya da devletin kendisiyle yakın bir bağlantı içindeyken Sırp etnik topluluğunun mensupları Sırp Cumhuriyetiyle güçlü bir bağa sahiptir ve Bosna Hersek'i oluşturan bu entiteye bağlı oldukları yönünde güçlü bir his tesis etmişlerdir. Dolayısıyla aidiyet duygusu ve bağlanma dahi etnik kimliğe göre değişen şekillerde tezahür edebilmektedir. Bu aidiyet duygusu aynı zamanda Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelerde konu siyaset olduğunda etnik gruplar arasındaki ilişkileri etkileyen hususlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Alan araştırmaları sırasında konuşulan herkes farklı etnik gruba mensup komşularıyla sırf bu farklılıktan kaynaklanan herhangi bir kişisel sorunları olmadığını vurgulamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerindeki yerel halk esasen tarımla uğraşmaktadır. Görüşülen herkes bu sınır bölgesinde yaşamın zorluğu karşısında birbirlerine yaşamın tüm boyutlarında yardımcı olduklarını ifade etmiştir. Makljenovac yerleşiminde etnik gruplar arasındaki ilişkiler konusunda Anto Jelač şu hususlara işaret etmiştir:

"Buradaki sınır farklı etnik gruplara mensup kişiler arasındaki ilişkileri etkilemiyor. Hem de hiç etkilemiyor. Değişen bir şey yok. Her şey savaştan önceki gibi. Farklı etnik kökenden gelen komşularımız var. Birbirimizi iyi tanıyoruz ve birbirimize destek oluyoruz. Sınır pek önemli değil ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerimizi de şekillendirmiyor. Ayrıca herhangi bir ayrışma veya ihtilafa da neden olmuyor. Aramızda etnik zemine dayalı herhangi bir sorun yok. Burada bizler Katolik Hırvatlar olarak çoğunluğu oluşturuyoruz ve Boşnak ve Sırp komşularımızla çok iyi

ilişkilerimiz var. Kısacası dini ve etnik gruplar arasında kişiler arasındaki ilişkiler gerçekten imrenilecek düzeyde."²⁸⁰

Anto Jelač'ın bu söyledikleri her iki sınır yerleşiminde yaşayan herkesin genel yaklaşımına bir örnektir. Bireysel düzeyde sıradan vatandaşlar arasında herhangi bir etnik gerilim olmadığını ve kişisel arasındaki ilişkilerin etnik ötekileştirmeden olumsuz etkilenmediğini göstermektedir. Aynı zamanda sınırda yaşayanların bireysel kimliğinin siyasetten ve siyasetin etkisinden bağımsız olduğunu gösteren açık bir örnektir. Öte yandan, ulaşılan bulgular etnik kökene dayalı siyasetin kolektif kimlik bağlamında etnik ötekileştirmeyi şekillendirip ürettiğini de göstermektedir. Siyasetin kolektif kimlikle etkileşimi söz konusu olduğundaysa, görüşülen herkes siyasetin ayrışmanın ardında yatan güç olduğunu ve bu sınır bölgesinde etnik gruplar arasındaki uzlaşıya katkıda bulunmadığını dile getirmektedir. Bu yaklaşım Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanların tümünün genel bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Aşağıda verilecek örnekler etnik zemine dayalı siyasetin daha saldırgan ve hasmane kolektif etnik kimliklerin oluşumu sürecine nasıl katkıda bulunduğunu gösterecektir. Siyaset etnik zeminde kapsama ve dışlamanın temelini oluşturmakta ve etnik açıdan "Ötekilerin" oluşumunu sağlamaktadır. Bu bulguyu teyit eder nitelikte çok sayıda örnek verilebilir. Burada bu örneklerden sadece ikisiyle iktifa edilerek, fiiliyatta karşılaşılan durum üzerinden siyasetin farklı etnik toplulukları kolektif kimliklerini şekillendirmek yoluyla nasıl birbirinden uzaklaştırdığı ve bu çerçevede her zaman için farklı ve öteki olanın varlığına ihtiyaç duyulan bir tabloyu ortaya koyduğu gösterilecektir. Bu farklı ve öteki kimliği ise çoğu zaman etnik zeminde dayandırılmaktadır.

Etnik zemine dayalı siyasi uygulamaların bu sınır bölgelerindeki yerel halkı nasıl etkilediğinin oldukça ilginç bir örneği Makljenovac'ın 2014'te karşı karşıya kaldığı sel felaketinin neden olduğu zararda görülebilir. 2014'te bu sınır bölgesi ve Makljenovac yerleşimi ciddi bir sel felaketiyle karşılaşmış ve selde bölgede yaşayanların bir çoğunun ev ve varlıkları zarar görmüştür. Dolayısıyla çok kısa bir süre içinde burada yaşayanlar evleri su altında kaldığı için kalacak yerden yoksun kalmanın yanında su ve yiyecek ihtiyaçlarını da karşılayamaz olmuşlardır. Genel itibarıyla Makljenovac'ta ciddi ekonomik kayıplar meydana gelmiştir. Sel sırasında siyasetin çirkin yüzü kendisini net bir biçimde göstermiştir. Bölgede yaşayanların anlattıklarına göre, sel sırasında Makljenovac yerleşiminin Doboj belediyesiyle arasındaki

²⁸⁰ Anto Jelač ile görüşme (Makljenovac: 21.07.2017)

bağlantı yolu kapanmış ve bu nedenle de Doboj'daki yerel makamlar ihtiyaç sahiplerine doğrudan yardım götürememiştir. Dolayısıyla sel sırasında sağlanan yardımlar tümüyle Usora belediyesinden gelmiştir. Ancak selden sonra Doboj'daki yerel makamların kendi yetki bölgelerinde yaşayanlar arasında sadece etnik açıdan Sırp hanelere yardım sağlarken etnik köken itibarıyla Hırvat ve Boşnak olanları göz ardı etmesi ciddi bir sorun olmuştur. Doboj'daki makamlar Hırvatlara Usora'nın yardım edeceğini varsaymıştır ki, sonuçta böyle de olmuştur. Ancak bu koşullar altında, Usora'nın yetki bölgesinde yaşayan bazı etnik Hırvat hanelere yardım götürülmemiş, bir yandan da Doboj'un yetki bölgesindeki bazı Hırvat haneler yardımdan yoksun kalmıştır. Bu nevi etnik zemine dayalı siyasi yaklaşımlar bu sınır bölgesindeki farklı etnik topluluklar arasında derin bir kutuplaşma doğurmuştur. Bu örnekte dikkat çekici bir ayrıntı Usora'nın fiilen Makljenovac'ın Doboj belediyesi sınırları içinde yaşayan Hırvat ailelere dahi yardım götürmeye hazır oluşudur. Makljenovac'ta yaşayan Branko Pavlović etnik açıdan Sırp olmasına karşın eşi Hırvattır. Evleri IEBL üzerinde bulunsa da Usora'nın yetki bölgesine daha yakın bir konumdadır. Sel sırasında evleri zarar görmüş ve bunun yanında besledikleri hayvanlardan da çoğunu kaybetmişlerdir. Selden sonra kendileri dışında tüm Hırvat komşuları Usora belediyesinden yardım almış, ancak eşinin Hırvat olmasına rağmen Pavlović'in etnik kimliği nedeniyle onlara böylesi bir yardım sağlanmamıştır. Görüşmede Pavlović şu hususlara da işaret etmiştir:

“Burada sel olduğunda bazılarına yardım yapıldı, bazılarına da yapılmadı. Bizim yerimiz tam sınırda ve Usora’ya sorarsanız fiiliyatta onlara bağlıyız. Ama sel sırasında Federasyon tarafında kalanların hepsine yardım yapıldı; bir bize yapılmadı. Makljenovac’ta yaşayan herkese evlerindeki zararı onarmaları için fon sağlandı ama bize hiçbir şey gelmedi. Bunun nedeniyse eşim Hırvatken benim Sırp olmam. Bu nedenle de bizi etnik açıdan Sırp bir aile olarak görüyorlar. Sorun esas itibarıyla buydu. Elbette bunu kimse böyle açık açık söylemiyor, ama buralarda işlerin böyle yürüdüğünü biliyoruz. Usora sadece Hırvatlara yardım ederken Boşnak etnik grubuna mensup olanlara da doğrudan doğruya Federal fonlardan destek sağlandı. Doboj’un yetki alanında yaşayan bazı kişilere bile sırf Hırvat oldukları için Usora’dan maddi ve mali destek sağlandı. Ama bize Usora’dan hiçbir şey gelmedi. Sadece bir süre sonra Doboj’dan ufak çaplı bir mali destek geldi. Hasarı karşılamaya yetmiyordu ama hiç yoktan iyidir.”²⁸¹

²⁸¹ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Halida Omerović'in söyledikleri de yukarıda belirtilenleri teyit eder niteliktedir. Omerović etnik açıdan Boşnak olup, ev ve arazilerinin Sırp Cumhuriyetine bağlı Doboj belediyesinin yetki alanında kalmasına karşın selden sonra ailesi Doboj'un yerel makamlarınca göz ardı edilmiştir.

“Bana ve aileme ve genel itibarıyla da Boşnaklara sel sırasında ve sonrasında sadece Federasyondan destek geldi. Sel sırasında yollar da su altında kaldığı ve Makljenovac ile Doboj arasındaki bağlantı kesildiği için Doboj'dan yardım gelmedi. Makljenovac'ta yaşayan Boşnakların Doboj'a kızgınlığı sel sırasında yardım edemediği için değil. Fiziken mümkün olmadığını anlıyoruz. Ama selden sonra yaptıkları bizi gerçekten hayal kırıklığına uğrattı. Makljenovac'ta yalnızca Sırp etnik toplumuna mensup olanlara destek sağladılar ve bizi Federasyondan yardım dilenmek zorunda bıraktılar. Usora bile bizi umursamadı ve sonuçta Federasyon'da, özellikle de Zenica kentinde toplanan yardımlar sayesinde maddi ve mali destek alabildik. Zenica'da yaşayan Boşnaklar selden etkilenen alanlara yardım götürmek için bir kampanya başlattılar. Doboj bize hiçbir yardım sağlamadı. Sadece Sırlara yardım ettiler. Usora da sadece kendi Hırvatlarının ihtiyaçlarıyla ilgilendi. Bizyse Sırp Cumhuriyetinde yaşıyor oluşumuza karşın Federasyondan yardım geldi. Doboj'dan gelip bizi ziyaret edip, ihtiyaçlarımızı soran bile olmadı. Hiçbir şey gelmedi.”²⁸²

Yukarıdaki örnekler Bosna Hersek'te siyasetin son derece etnik bir zemine dayandığını ve bu durumun özellikle bu sınır bölgelerinde kendisini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tam da böylesi etnik zemine dayalı edimler Bosna Hersek'te etnik ötekileştirmenin itici gücü niteliğindedir. Bosna Hersek'te siyaset kolektif etnik kimlikleri etkilemekte ve gerek devlet düzeyinde gerekse mikro düzeyde etnik gruplar arası ilişkileri doğrudan doğruya şekillendirmektedir. Makljenovac ve Filipovići'de yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelerde de bu görüşler teyit edilmiştir. Görüşülen kişilerin tümü siyasetin Bosna Hersek genelinde ve bu sınır bölgesi özelinde tüm etnik ayrışmaların zemini olduğunu ifade etmiştir. Söyledikleri günlük yaşamın insanları etnik ve dini kökenlerine bakmaksızın bir araya getirdiği, öte yandan siyasetin her zaman için insanları temelde etnik kimlik ekseninde ayırarak aralarına kimlik taşından döşenmiş güçlü duvarlar diktiği şeklinde özetlenebilir. Örneğin Makljenovac'tan Makarević

²⁸² Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

Huso, siyasetin ve Bosna Hersek'teki etnik topluluklardan sadece birinin çıkarlarını temsil eden siyasetçilerin etnik zemine dayalı ayrışmaların altında yatan temel neden olduğunu ve bu kimselerin iktidarda kalma stratejilerinin ülke içindeki etnik toplulukları birbirinden uzaklaştırma amacına yönelik eylemlere dayandığını dile getirmiştir. Bir yandan da farklı etnik grupların gerek savaş öncesinde gerekse sonrasında barış içinde yaşadığını ve Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar arasında herhangi bir etnik gerilim olmadığını vurgulamıştır. Hal böyleyken, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki siyasi tablonun farklı etnik gruplar arasındaki kutuplaşmanın tek kaynağı olduğunun altını çizmiştir.²⁸³ Bosna Hersek'i oluşturan bu başlıca iki siyasi entite arasındaki siyasetin bu sınır bölgelerinde yaşayan etnik toplulukların hayatını neden bu denli etkilediği sorusunun yanıtı Branko Pavlović ve Stjepan Pranjić'in söylediklerinde bulunabilir. Görüşmelerde etnik gruplar arasındaki ilişkiler ile etnik zemine dayalı siyaset arasında doğrudan bir bağ olduğunu dile getirmişlerdir. Ötekileştirmenin birbirine zıt duruş içindeki iki siyasi yapı arasında devlet düzeyinde son derece görünür olduğunu açıklamaya çalışırken Pavlović ve Pranjić etnik zemine dayalı siyasetin ilgili etnik toplulukların aidiyet hissiyle yakından bağlantılı kolektif kimliği şekillendiren güç olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu noktada aidiyet hissi etnik zemine dayalı politikalarla yine etnik zemine dayalı kolektif kimlikler arasında bir nevi köprü vazifesi görmekte ve böylelikle ülkenin genelinde ve bu iki sınır yerleşimi özelinde farklı etnik gruplar arasındaki son derece derin kutuplaşma ve ötekileştirmeyi doğurmaktadır. Branko Pavlović bu hususta şunları söylemiştir:

“Bosna Hersek'teki Sırlar, ülkenin neresinde yaşadıklarına bakılmaksızın tümüyle Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleşiyorlar. Öte yandan Boşnak ve Hırvatlar da Bosna Hersek Federasyonu ya da genel anlamda devletle kendilerini özdeşleştiriyorlar. Sanırım Sırların Sırp Cumhuriyetinin siyasi etkisine bu denli açık olmasının ve Boşnaklarla Hırvatların yaklaşımlarının da Federasyonun ortaya koyduğu siyasi duruşa son derece yakın oluşunun nedeni de bu. İşte bu nedenle ne zaman siyasetten konuşsak bir ayrışma kendisini gösteriyor. Ama kişisel bazda bakınca hiçbir sorunumuz yok. Sınırların olduğu yerde bölünme de olur. Boşnaklar Bosna Hersek'te daha merkezi bir yapı hayal ediyorlar. Sırlar içinse önemli olan tek

²⁸³ Huso Makarević ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

şey Sırp Cumhuriyeti. Biz de burada tam da bu iki grubun orta yerinde kalmış vaziyetteyiz. Bu nedenle de kolektif bir bölünme yaşıyoruz.”²⁸⁴

Bu beyandan Bosna Hersek’teki güç odaklarının mikro düzeyde etnik gruplar arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini görebilmek mümkündür. Stjepan Pranjić de benzer şeyler söylemiş ve bir de önemli olguya işaret etmiştir. Pranjić’e göre etnik zemine dayalı bölünmeler entitelerin siyasi edimlerinin bir ürünüdür ve bu durum da özellikle etnik kutuplaşmanın zirve yaptığı seçimlerde görünür bir hal almaktadır.

"Siyaset her zaman etnik gruplar arasındaki mevcut yapıları etkileyegelmiştir. Bu durum savaş sırasında ve sonrasında böyle oldu. Özellikle Sırp Cumhuriyeti kurulduktan sonra Sırlar kendilerini Bosna'nın sadece o parçasıyla özdeşleştirmeye başladılar ve bir yandan da bir devlet olarak Bosna Hersek'in varlığını sistematik biçimde göz ardı eder oldular. Sadece Sırp Cumhuriyetine karşı sadakat duyuyorlar ve her zaman için o entitenin siyasi iradesinin uygulayıcısı oldular ve olacaklar. Biz Hırvatlar ve Boşnak etnik grubuna mensup olanlarsa bizim çıkarlarımızı savunan Federasyona daha yakın bir bağa sahibiz. Ama son tahlilde etnik bölünmeler Bosna Hersek'teki siyasetin ürünleri ve bu durumu özellikle de Bosna'da son derece sıklıkla yapılan seçimler sırasında görebilmek mümkün.”²⁸⁵

Bu sözlerden Bosna Hersek’teki farklı entitelere aidiyet hissinin ve etnik zemine dayalı siyasetin birlikte kolektif kimlikleri şekillendiren temel güç olduğu ve ülke içindeki mevcut etnik ötekileştirme sürecini derinleştirip tahkim ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Böylesi bir siyasi ortamda kolektif etnik kimlikler etnik grupların kaynaşmasının önünde bir engel halini almaktadır; zira bireyler kendilerini halihazırda mevcut etnik sınırları daha da güçlendiren etnik gruplaşmalar içinde görmektedir. Mülakatlarda kayda geçirilen bu söylemlere göre, etnik ötekileştirmenin göz ardı edilebilir bir olgu olduğu bireysel düzeye kıyasla etnik “Ötekinin” mevcudiyetini koruduğu bir ortamda siyasetin kolektif kimlikleri etkileyip şekillendirdiği su götürmez bir gerçektir.

²⁸⁴ Branko Pavlović ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

²⁸⁵ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

Görüşmelerde konuşulan kişiler arasında etnik ayrışmaların büyük ölçüde etnik-kolektif kimliklere dayanmasının önemine vurgu yapanlar genel anlamda siyasetçileri ve etnik açıdan “Öteki” olanların çıkarları hilafına tek bir etnik grubun çıkarlarını temsil eden etnik siyaseti suçlu görmektedir. Bosna Hersek’te Dayton sonrası siyasi ortamda etnik zemine dayalı siyasetin başlıca oyuncularını, Bosna Hersek’in birbirine karşıt duruş içindeki iki temel siyasi yapısı olagelmıştır. Dolayısıyla Bosna Hersek Federasyonu sadece Boşnak ve Hırvat etnik gruplarının çıkarlarını savunan siyasi otorite olarak görülebilirken Sırp Cumhuriyeti de sadece bu ülkedeki Sırp etnik grubunun çıkarlarını savunmaktadır.

Alan araştırmaları sırasında görüşülen kişiler bu sınır bölgesinde etnik gruplar arasındaki ilişkilerden bahsetmenin güçlüğüne ortaya koymuştur. Bunun esas nedeni de savaşın anılarının halen çok taze oluşudur. Savaş sırasında çekilen sıkıntıları, etnik zulüm ve etnik temizliği hatırlamak Bosna Hersek’te yaşayan herkesin kalbinde derin bir acı veren yaradır. Görüşülen kişilerin birçoğu etnik gruplar arasındaki ilişkiler konusuna derinlemesine girmeye pek yanaşmamışsa da, bu konuda açık bir biçimde konuşanların tümü siyasetin bu alandaki etkisini ve Bosna Hersek’te etnik gruplar arasında uzlaşmayı sağlayacak uzun vadeli sürecin önündeki başlıca engel olduğunu vurgulamıştır. Bu görüş bilhassa Makljenovac’tan Halida Omerović’in söylediklerinde yansımaları bulmaktadır:

“Savaştan önce olduğu gibi bugün de dostlarımla hala dostuz; Sırp ya da Hırvat olmalarına bakılmaksızın. Tek yapmak istediğim şey onlarla barış içinde birlikte yaşamak. Siyasetten konuşmak bizi her zaman bölüyor ve ayırıyor birbirimizden. Ama kendimiz hakkında konuştuğumuzda, bu küçük yerden konuştuğumuzda aramızda hiçbir sorun yok. Bunun nedeni de o kimselerin [Bosna Hersek’teki siyasetçiler] kendi koltukları [siyasi mevkileri] için mücadele ediyor oluşu. Bu kişiler bizim aramızda bizzat kendileri yarattıkları karşılıklı düşmanlıklardan besleniyor. Öte yandan bizler, burada yaşayan normal insanlar sırf hayatta kalabilmek için çaba sarf ediyoruz ve bunu komşularımızın yardımı olmadan yapmak mümkün değil. Onlarsa [siyasetçiler] bizi birbirimize yabancılaştıran temel unsur aslında. Bizler sadece sıradan insanlarız. Onlarsa bize çok büyük vaatlerde bulundular. Ama bir de şu halimize bakın. Yoksulluk içinde yaşıyoruz ve hiç olmadığımız kadar bölünmüş bir haldeyiz. Ne için savaşıyorduk? Ne için can verdik? Çok fazla zaman kaybettik. Bugünse bu bölünmüş yapının içinde birlikte yaşadığımız yapıyı tekrar inşa etmeye çalışıyoruz. Ama bir bakın bize. Bu zor

zamanlarda hayatta kalmak istiyorsak birbirimize yardım etmekten başka yolumuz yok. Siyasetçiler sattılar bizi. Hatta bütün ülkeyi sattılar. Ama bir yandan da daha doğmamış torunlarının bile zengin doğmasını sağladılar. Bizlerse tamamen sömürülmüş hissediyoruz. Hepimiz öyle. Boşnaklar, Sırp, Hırvatlar, hepimiz. Bosna Hersek'teki siyasetçiler yalnızca kendi çıkarları için mücadele ettiler ve biz de bu mücadelede zayıf olduk. Onlar ve uyguladıkları etnik siyaset bizi bölen şey oldu. Bizler, yani sıradan insanlar birlikte yaşamakta zorlanmıyoruz. Bilirsiniz, farklı etnik gruplara mensup insanlar savaştan sonra dahi, hatta gençler arasında dahi birbirlerini tanıyıp evlenebiliyorlar. Etnik toplumlar bu evlilikleri kınasa da bireysel ölçekte bu önemli değil. Örneğin benim Boşnak komşum Doboj'dan bir Sırp oğlanla evlendi. İlk başta ailesi buna çok ciddi tepki verdi; zira babası savaşta Sırp ordusuna karşı savaşırken ölmüştü. Başlangıçta 'babanı öldürenler gibi bir Çetnikle nasıl evlenirsin' diye sordular kızı. Ama bunlar geçmişte kaldı bugün. Aile artık oğlanı kabul etti. Çünkü dediğim gibi insanlar bireysel ölçekte bunları umursamıyor. İnsanlar yavaş yavaş birbirlerine alışıyor. Ama bu zaman alacak bir süreç".²⁸⁶

Halida Omerović'in sözleri Bosna Hersek'teki temel sorunlara ve devlet ölçeğinde etnik zemine dayalı siyasetin ürünü olan etnik ayrışmalara işaret etmektedir. Siyasetçiler ve uyguladıkları siyaset kolektif kimlikleri etkilemekte ve şekillendirmektedir ve her zaman için etnik "Ötekinin" mevcut olmasını ve etnik açıdan "Bizi" tehdit etmesini sağlamaktadır. Buna karşın birey düzeyinde sıradan insanlar böylesi bir etnik "Öteki" olgusunu göz ardı edip diğer insanları kabullenmede çok daha kapsayıcı olabilmektedir. Omerović, ülkedeki zor koşulların ışığında hayatta kalabilmek için sıradan insanların işbirliği yapmak zorunda olduğunu da belirtmektedir. Omerović'e göre siyasetçiler iktidarlarını korumak için insanları bölmeye yönelik uygulamalarda bulunmakta ve böylelikle de Bosna Hersek'te farklı etnik topluluklar arasındaki etnik ayrışmanın kalıcı olmasını sağlamaktadır. Aynı bölünme kolektif kimlikler söz konusu olduğunda duvarları ve etnik sınırları da inşa etmekten ziyade bireysel düzeyde insanlar savaştan önceki Bosna Hersek'te mevcut olan etnik birlikte yaşama pratiğini yeniden hayata geçirmek için çaba sarf etmektedir. Bu sınır bölgesinde siyasetle kolektif kimlikler arasındaki dolaysız korelasyona işaret eden yukarıdaki beyanların yanında Makljenovac'ta yaşayanlar insanlarla sağlanan rastgele iletişim kapsamında pazar yerinde dile getirilen bir nokta da oldukça ilginçtir. Makljenovac'ta herhangi

²⁸⁶ Halida Omerović ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

bir bar ya da taverna bulunmadığı için yerleşimin Hırvat ve Boşnak kısımlarını birbirinden ayıran yol ayrımının hemen üst kısmındaki pazar yerini bölgede yaşayan erkekler bir araya gelerek alkol almak için de kullanmaktadır. Araştırmacı bir akşam yerel halktan tanıdıklarına orada katılarak bu sınır bölgesinde yaşamla ilgili konuşmalarını dinlemiş ve etnik kimliklerin bu sınır yerleşiminde gündelik yaşamı nasıl etkilediğini anlamaya çalışmıştır. O akşam bölgede yaşayan çok sayıda insanla konuşulurken bir ifade özellikle dikkat çekmiştir. Etnik açıdan Hırvat olan Josip Krajina (41), sohbet sırasında bu sınır bölgesinde etnik gruplar arasındaki ilişkilerle Bosna Hersek'in güç odaklarına yakınlık arasında ilginç bir bağlantıya da dikkat çekmiştir. Diğer birçokları gibi etnik zemine dayalı siyaseti kınamanın yanında bir de Makljenovac yerleşiminin güç odaklarından uzak bir yerde oluşundan dolayı buradaki etnik gruplar arasındaki ilişkilerin özenilecek bir durumda olduğunu iddia etmiştir. Sınırdaki yaşamla ilgili sorulara yanıt olarak Josip Krajina şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bizi bölüp birbirimizden ayırmaktan başka bir şey yapmayan bu parazit sistemde sıradan insanların Bosna Hersek'i hayatta tutan son şey olduğunu düşünüyorum, zira sadece bizler bu bölgelerde tekrar birlikte yaşama ortamının doğmasına çalışıyoruz. Gençler için burada refah yok. Hem de hiç. Hepsi yavaş yavaş buraları terk ediyor. Kalan bir kaç tane işe yarar adam da en kısa zamanda buralardan gitmenin planlarını yapıyor. Burada hayat yok. Bu toprakları seviyorum ama burada gelecek yok. Hepimiz ve özellikle de gençler siyasetçilere, ya da kendi ifadeleriyle etnik liderlerimize çok kızgınız. Onlar bizi bölüp savaşa zorladılar. Bugün dahi hala buradalar. Hala bizim başımızdalar ve hala bizi bölüyorlar. Biz de ömrümüzün en güzel yıllarını bir hiç için ziyan ediyoruz. Ama biliyorsun, sınırdaki yaşam insanların düşündüğünden daha iyi aslında, çünkü o iktidar odaklarından uzaktayız. Biz iki yetki alanının en ucunda yer alıyoruz ve uzaktakiler bizi asla anlayamayacak. İktidar odaklarına daha yakın olanların anladığı tek şey Dodik, Čović ve Izetbegović. Ve bu insanlar için siyaset önemli olan tek şey. Ve bizler, yani sıradan insanlar da burada her gün hayatta kalma mücadelesi veriyoruz. Onlar [etnik liderler] bizim gözümüzde ölü. Bize, hepimize ihanet ettiler. Hem sınırın bu tarafında hem de o tarafında. İktidar odaklarına daha yakın olanlar için hayat çok daha kolay. Sınırdaki yaşayan bizlerin sınırdaki yaşamın mali ve iktisadi zorlukları, hatta neredeyse her anlamdaki zorlukları ışığında birlikte bir yaşam inşa etmesi bir zorunluluk. Ama ahlaki ve insani bir açıdan baktığımızda burada yaşamak çok daha güzel, çünkü biz bu ayrımların üstesinden gelebildik. Burada hepimiz

birbirimize yardım ediyoruz ve bizim açımızdan bu sınırın pek bir önemi yok. Sınırdaki yaşayanlar iktidar odaklarından uzaktalar. İktidar odaklarında yaşayanlarsa etnik açıdan daha tutkulu. Bizim burada, sınırdaysa, öyle bir durum yok. Burada insanlar gündelik yaşamlarındaki ihtiyaçlarına odaklanıyorlar daha ziyade. Ve her zaman birbirlerine yardımcı olmaya hazırlar. Etnik ve dini ayrımlar umurlarında değil.”²⁸⁷

Josip Krajina'nın söyledikleri sadece siyasetin kolektif kimlikleri etkileyip şekillendirdiği ve ülke içindeki etnik bölünmeleri doğurduğu tezini teyit etmesinin yanında etnik ayrışmanın gücünü ve iktidar odaklarına yakınlığı doğrudan doğruya konuyla ilgili bir noktaya koymasından ötürü son derece önemli. Krajina'ya göre etnik zemine dayalı milliyetçilik tümüyle kolektif kimlikleri şekillendiren etnik siyasetin bir ürünü ve tüm yaptığı Bosna Hersek vatandaşlarını etnik kimliklerine göre birbirlerinden uzaklaştırmak. Bu durum ayrıca Bosna Hersek'te etnik zeminde geçmişte inşa edilen sınır ve hudutların kalıcılığını sağlayan etnik ötekileştirmeyi de üretmektedir. Dahası, siyaset burada tetikleyici olmakta ve ülke içinde ötekileştirmenin başlıca nedeni olarak öne çıkmaktadır. Bir yandan da sıradan insanlar Bosna Hersek'in dağılmasının önündeki son engel olarak nitelenebilmektedir. Krajina'nın ifade ettiği üzere Bosna Hersek'in başlıca üç etnik grubunun liderliğini temsil eden Milorad Dodik, Dragan Čović ve Bakir Izetbegović bu insanların gözünde çok uzun zaman önce öldüler. Bu üç etnik lider sadece tek bir etnik grubun çıkarlarını savunmayı bir tik haline getirmiş ve bu yönde politikaları savunmayı içselleştirmiş olup bu noktada diğer tüm etnik grupların çıkarlarına aykırı duruşları benimsemektedirler. Dolayısıyla sıradan insanlar Dayton sonrası dönemde ülke içinde farklı etnik grupları birbirinden ayıran etnik zemine dayalı siyasetten bunalmış durumdadır. Ancak sınırdaki yaşayan insanların bu gerçekten iktidar odaklarına daha yakın yerlerde yaşayan ve dolayısıyla etnik siyaseti empoze edenlerden daha fazla etkilenenlere kıyasla daha haberdar olduğu da görülmektedir. Krajina'nın da altını çizdiği üzere sıradan insanların hayatta kalabilmek için işbirliği yapması gerekmektedir. Bu koşullar onları geçmişte var olan ancak savaşla yok edilen farklı etnik grupların birlikte yaşamını yeniden inşa edebilmek için farklılıkların üstesinden gelmeye zorlamaktadır. Bu durum kendisini siyasetin etkisinin en zayıf olduğu yer olan sınır bölgesinde net bir biçimde göstermektedir. Buralarda, ülkeyi daha da

287 Josip Krajina ile görüşme (Makljenovac: 24.07.2017).

bölmekle tehdit eden etnik ayrımları ve etnik zemine dayalı hudut ve sınırları yok sayabilecek insanları bulmak mümkündür.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılabilceği üzere, sınırda “Ben” ifadesinde şeklini bulan bireysel kimliklerle “Biz” sözünde kendisini gösteren kolektif kimlikler arasında bölünmüş bir kimlik olgusundan söz etmek mümkündür. Ayrıca tek bir kimliğin bu ayrılmaz parçalarının birbirine çok zıt olduğu da anlaşılmaktadır. Bireysel kimlikler etnik zemine dayalı ayrışmaların aksi yönde etki ederken kolektif kimlikler geçmişte inşa edilen ve halen de farklı etnik toplulukları “Biz” ve “Ötekiler” ekseninde derin uçurumlarla ayırmaya devam eden etnik ötekileştirmeyi muhafaza etmektedir. Bu tablonun altında yatan neden bireysel kimliğin, diğer insanlara yönelik kişisel tavırları şekillendiren gündelik hayata daha fazla odaklanması ve bu alanın aslında siyasetten de oldukça uzak olması olarak gösterilebilir. Sınırdaki yaşamın oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Ve tam da bu nedenle “Ötekiler” olmadan “Biz” de varlığını sürdüremeyecektir. Bu bağlamda bireysel kimlik daha ziyade gündelik yaşamın ihtiyaçlarıyla ilintili olup, siyasetten daha az ölçüde etkilenmektedir. Bireysel kimliğin aksine, kolektif kimlik etnik zemine dayalı siyasetin etkisine son derece açıktır ve bu nedenle farklı etnik gruplara mensup insanların birlikte yaşamasını engelleyen bir duvar olarak görülebilir. Aynı zamanda Bosna Hersek’te etnik zemine dayalı hudut ve sınırların da varlığını sürdürebilmesini sağlamaktadır.

5.2. Saraybosna'da IEBL'nin Yeniden Çizilmesi: Dobrinja Örneği

Bosna Hersek'in başkenti olan Saraybosna'da yaşayanlar geride kalan etnik savaşın en kötü etkileriyle karşı karşıya kalmışlardı. Bosna Hersek'in talihsizliği geçmişte birden çok etnik grubun birlikte yaşadığı bu kent örneğinde yansımaları net bir biçimde bulunmaktadır. Saraybosna'da tam anlamıyla bir etnik temizlik yaşanmış ve kent Sırp askeri kuvvetleri, yani o dönem henüz resmen tanınmayan Sırp Cumhuriyeti tarafından modern tarihin en uzun süreli kuşatmasına maruz bırakılmıştır. Kuşatma 2 Mayıs 1992'den 26 Şubat 1996'ya kadar gerçekten inanılması güç 1395 günlük bir süre boyunca devam etmiştir. Savaş gerek askerlerden gerekse sivillerden çok sayıda kurban almış ve altyapıya gerçekten büyük zarar vermiştir. Geleceğin belirsizliği de bir travma yaratmış ve Saraybosna kentinde ve içinde yaşayanlarda büyük yaralar bırakmıştır. Bu makus gelişmeler o dönemde ve halen Saraybosna'da ve banliyölerinde yaşayan insanların kimliklerini ciddi ölçüde etkilemiştir. Etnik düşmanlıkların neden olduğu savaş geçmişte farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Saraybosna'nın kapsayıcı kolektif kimliğini ortadan kaldırmış ve yerine etnik zemine dayalı hasmane kimliklerden oluşan bölünmüş bir yapı koymuştur. Bu birbirine zıt duruş içindeki kimliklerin, özellikle Saraybosna'da düşmanca bir "Biz" ve "Ötekiler" perspektifinde yansımaları bulan bir Boşnak-Sırp ayrışması içerdiği şüphe götürmez. Tam da böylesi bir etnik zemine dayalı ötekileştirme, Saraybosna'da yaşayan en büyük iki etnik grubu birbirinden ayıracak olan sınırın inşasının altında yatan başlıca nedenlerden biridir.

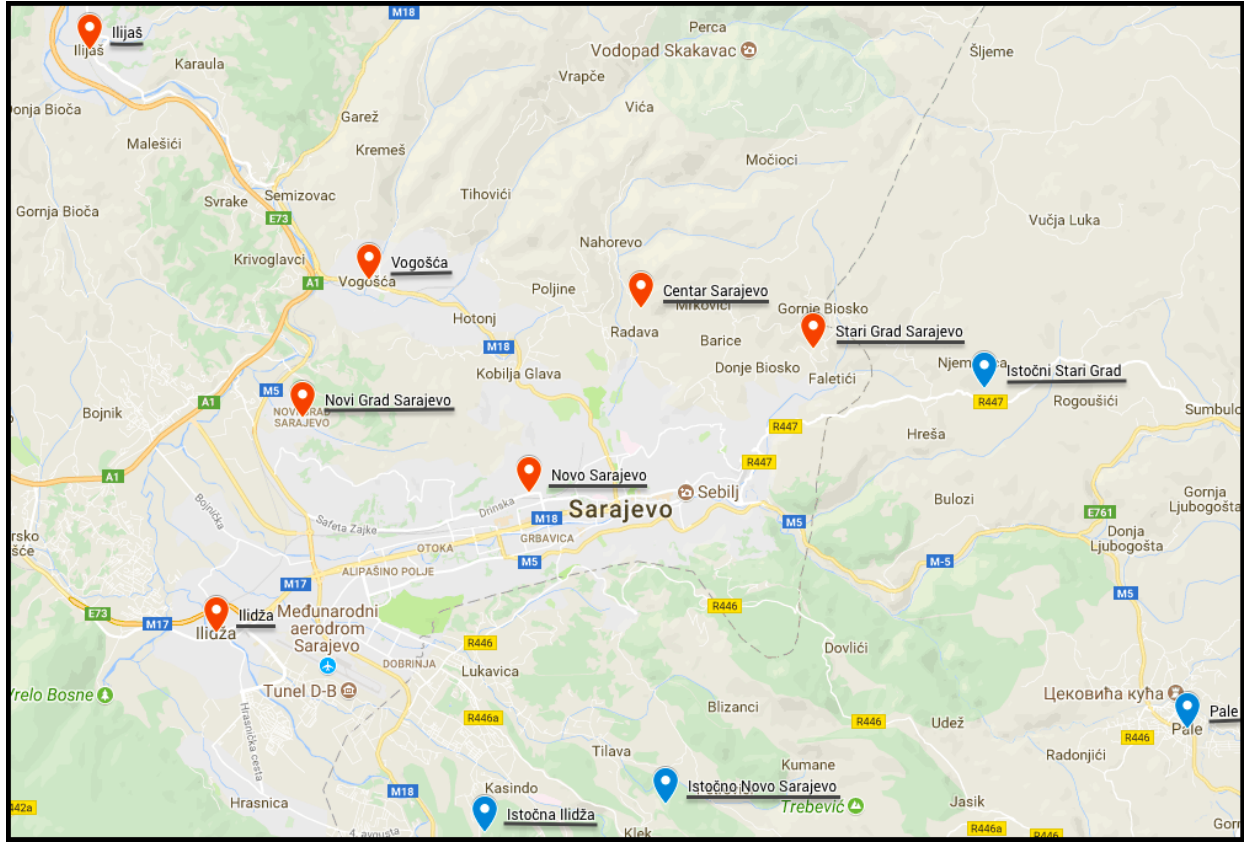
Saraybosna Bosna Hersek'in birden fazla etnik gruba ev sahipliği yapan çeşitli sınır belediye ve kentleriyle aynı kaderi paylaşmıştır. Savaş döneminde Saraybosna'da ve çevresinde etnik kutuplaşma ve homojenleşme süreçleri yaşanmış ve bu süreçler zaman içinde kentin de etnik zeminde bölünmesinde belirleyici olmuştur. 1995'te varılan Dayton Barış Anlaşmasıyla etnik şiddet sona ermiş ve esas itibarıyla etnik açıdan homojen iki entiteden, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinden oluşan egemen bir Bosna Hersek devleti kurulmuştur. Tam da yeni kurulan bu iki siyasi entitenin orta yerinde kalan Saraybosna bugün dahi bölünmüş bir görünüm arz etmektedir. Dayton barış görüşmeleri sırasında kentte Boşnakların etnik çoğunluğu oluşturduğu alanlar Bosna Hersek Federasyonuna bağlanırken etnik açıdan Sırpların çoğunlukta olduğu yerler kentin diğer kısımlarından ayrılmış ve Sırp Cumhuriyetinin yetki alanında kalan yeni belediyeler olarak yapılandırılmıştır. Dayton'la çizilen Entiteler Arası Sınır

Hattı Saraybosna'daki etnik yapıyı ve etnik grupların dağılımını izlemektedir. Dayton Barış Anlaşması Saraybosna kentinin etnik kimliğe göre çözülmesi sürecini düzenleyen bir metin olmuştur. Bosna Hersek Federasyonuna Boşnak etnik çoğunluğun yaşadığı kentsel alanlar verilmiştir. Bu kentsel alanlarda savaş döneminde ve sonrasında Boşnakların oranı gözle görülür bir biçimde artarken Sırp ve Hırvat etnik gruplarına mensup olanların sayısında çok ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Saraybosna'nın "Boşnak" olarak görülen ve Bosna Hersek Federasyonuna bağlanan kısımları Saraybosna Kantonu halini almış ve Ilidža, Saraybosna Yeni Şehir, Vogošća, Saraybosna Merkez, Saraybosna Eski Şehir, Ilijaš ve Yeni Saraybosna belediyeleri ekseninde yapılandırılmıştır. Esas itibarıyla Sırp etnik grubunun yaşadığı ve kentin banliyölerinde kalan kısımlar Sırp Cumhuriyeti siyasi entitesine bağlanmıştır. Dayton'dan, yani 1995'ten sonra bu bölgeler Sırp Cumhuriyetinin siyasi otoritesi ve yetki alanında ayrı belediyeler olarak yapılandırılmıştır. Sırpların etnik çoğunluğu oluşturduğu bu yeni kurulan belediyeler Doğu Ilidža, Doğu Yeni Saraybosna, Doğu Eski Şehir ve Pale'dir.

Dayton Anlaşmasına göre Saraybosna'nın işlevsel kentsel alanının yaklaşık yüzde 35'i Sırp Cumhuriyetine verilmiştir. Geniş anlamıyla Saraybosna'nın bu kısmında savaştan önceki daha büyük alanları kaplayan belediyelerin yerine kurulan dört yeni belediye bugün artık IEBL ile şehrin gerisinden ayrılan, geçmişte daha kırsal bir nitelik arz etse de Bosnalı Sırpların toprak üzerindeki iddiaları ve bu bölgeyi geliştirme çabaları ışığında kentleşme baskısı yaşayan bir bölge niteliğindedir.²⁸⁸ Dolayısıyla Dayton Anlaşması yalnızca Bosna Hersek devletini etnik kökene göre şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Saraybosna kentini de farklı etnik toplulukların, özellikle de Sırpların ve Boşnakların mekan üzerindeki dağılımına göre bölmek suretiyle etnik zeminde ayırtmıştır. Dayton'la Saraybosna kenti içinde ayrı etnik-ulusal alanlar yaratılmış ve bunlar birbirlerinden Entiteler Arası Sınır Hattı ile ayrılmıştır.

Harita 15 Saraybosna'nın etnik kimliğe göre bölünmesiyle oluşturulan yeni belediyeleri göstermektedir. Kırmızıyla işaretli belediyeler Boşnak etnik çoğunluğun yaşadığı ve Bosna Hersek Federasyonunun yetki alanında kalan yerlerdir. Maviyle işaretlenen belediyelerse etnik Sırpların yaşadığı ve Sırp Cumhuriyeti entitesinin topraklarında kalan yeni oluşturulmuş belediyelerdir. Haritadaki kesik çizgi Entiteler Arası Sınır Hattını göstermekte olup bir yandan bu sınır belediyelerini, diğer yandan da Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetini birbirinden ayırmaktadır.

²⁸⁸ Bollens, A. Schott, *Cities, Nationalism and Democratization* (Routledge: London ve New York, 2007), 107.

Harita 5.4: Saraybosna'nın etnik zeminde bölünmesiyle oluşturulan belediyeler.

Sırp Cumhuriyeti	Etnik yapı, 1991 nüfus sayımı			Etnik yapı, 2013 nüfus sayımı		
	Boşnak	Hırvat	Sırp	Boşnak	Hırvat	Sırp
Doğu Ilidža	%22,5	%2,3	%68,0	%4,4	%1,1	%93,2
Doğu Yeni Saraybosna	%10,3	%1,0	%84,8	%0,4	%1,0	%96,3
Doğu Eski Şehir	%16,9	%0,4	%81,3	%3,8	%0,6	%94,7
Pale	%20,8	%0,9	%74,4	%0,9	%0,6	%97,8

Tablo 5.1: Sırp Cumhuriyetinde kalan Saraybosna belediyelerinin etnik yapısı.

"Bosna Hersek'te belediyelerin 1991 ve 2013 nüfus sayımlarına göre etnik yapısının karşılaştırmalı analizleri" (Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna: 2017).

B-H Federasyonu	Etnik yapı, 1991 nüfus sayımı			Etnik yapı, 2013 nüfus sayımı		
	Boşnak	Hırvat	Sırp	Boşnak	Hırvat	Sırp
Ilidža	%45,7	%11,0	%33,4	%87,1	%4,5	%2,4
Yeni Şehir Saraybosna	%51,1	%6,4	%26,9	%84,2	%4,2	%3,7
Vogošća	%50,7	%4,3	%35,8	%92,4	%4,2	%2,1
Saraybosna Merkez	%50,1	%6,8	%21,0	%85,6	%6,0	%4,0
Saraybosna Eski Şehir	%79,4	%2,3	%8,2	%88,7	%1,9	%1,3
Ilijaš	%41,7	%6,9	%45,2	%92,6	%1,9	%2,1
Yeni Saraybosna	%36,6	%9,6	%32,3	%74,4	%7,2	%3,2

Tablo 5.2: Bosna Hersek Federasyonunda kalan Saraybosna belediyelerinin etnik yapısı.

"Bosna Hersek'te belediyelerin 1991 ve 2013 nüfus sayımlarına göre etnik yapısının karşılaştırmalı analizleri", (Bosna Hersek İstatistik Kurumu, Saraybosna: 2017).

Yukarıdaki istatistikler Bosna Hersek'te yapılan son iki resmi nüfus sayımı olan 1991 ve 2013 nüfus sayımlarının verilerine dayanmaktadır. Bu iki tablodan savaş döneminde gerçekleşen etnik homojenleşme ve kutuplaşmanın Saraybosna'nın geçmişteki Bosna Hersek'in farklı etnik grupların bir arada yaşadığı kimliğinden uzaklaşıp geri dönülmez bir biçimde bölünmesi sonucunu doğurduğunu görmek mümkündür. Tablolara bakıldığında savaş sırasında etnik grupların mekan üzerindeki dağılımında meydana gelen değişimin toplulukları etnik kimlik ekseninde bölmeye yönelik olarak çizilen Entiteler Arası Sınır Hattının önkoşulu olduğu

görülebilmektedir. Savaş döneminde yaşanan etnik temizlik ve zorla göç uygulamaları Saraybosna'nın merkezinde ve banliyölerindeki etnik yapıyı tümüyle değiştirmiştir. Dolayısıyla Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Saraybosna'da Boşnakların etnik çoğunluğu oluşturduğu kesimler kentin Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kısmında kalırken Sırpların yaşadığı banliyöleri Sırp Cumhuriyetinin bir parçası olmuştur. Verilerden savaştan sonra dahi mültecilerin savaştan önce yaşadıkları yerlere geri dönüşü yönünde ciddi bir hareket olmadığı görülebilmekte olup bu da Saraybosna'nın farklı etnik grupların birlikte yaşadığı bir yer olma niteliğini kaybetmesine ve etnik açıdan bölünmüş bir kent olmasına neden olan geri dönülemez bir süreç işaret etmektedir. Gerek idari açıdan, gerekse Boşnak-Sırp düşmanlığına işaret eden etnik kimlikler ekseninde bölünmüş olan bu kentte zihinlerde bir sınırın var olduğu son derece açıktır ve bu görünmez sınır kendisini düşmanca ve etnik zemine dayalı "Biz" ve "Ötekiler" tahayyülünde ve ötekileştirme sürecinde göstermektedir.

Saraybosna'nın sonradan Bosna Hersek Federasyonunun Saraybosna Kantonu halini alan federal kısmında bugün artık 40,000'den az Sırp yaşamaktadır, ki bu rakam savaştan önce genel anlamıyla Saraybosna'nın kentsel alanında yaşayan 140,000 Sırp rakamına göre oldukça düşüktür. Saraybosna'daki Sırp nüfusun böylesi azalmasının bir nedeni Dayton'la çizilen siyasi sınırların Saraybosna'nın Sırp çoğunluğun yaşadığı kesimlerini Sırp Cumhuriyetine entegre etmesiye, bir diğer nedeni de kentten Sırp Cumhuriyetinin başka kesimlerine geri dönülemez bir biçimde akan Sırp nüfus olarak ifade edilebilir. Bu nüfus akışı savaş döneminde çok sayıda Boşnak'ın terk etmek zorunda kaldığı Brčko, Srebrenica ve Bratunac gibi yerlere doğru olmuştur.²⁸⁹ Dolayısıyla Dayton barışı Saraybosna'nın etnik açıdan homojenleşmesi sürecini hızlandırmıştır.²⁹⁰ Bu gelişmelerin sonucu ise etnik açıdan çok daha homojen ve tek bir etnik gruba ev sahipliği yapan bir kentin doğmasıdır. Saraybosna kentinde böylesi nüfus hareketleri meydana geldikten sonra artık kentin savaştan önceki çok kültürlü ve birden fazla etnik gruba ev sahipliği yapan yapısını yeniden benimseyip canlandırabilmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu somut gerçeklik de Saraybosna'nın Boşnak ve Sırplarını birbirinden ayıran sınırların resmen tanınmasını sağlayan Dayton Barış Anlaşmasında yansımaları bulmuştur.

Saraybosna'da yeni siyasi coğrafyayı yansıtır ve Saraybosna kentinin Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasında bölünmüş olduğu zımni bir gerçekliği doğurur nitelikteki Entiteler

289 Lippman, Peter, Case Study: Democratic Initiative of Sarajevo Serbs, (Washington D.C.: The Advocacy Project, 2000), 14.

290 Kumar, Radha, "Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition", (Londra: Verso, 1997), 114.

Arası Sınır Hattını çizme kararı zaman içinde Boşnak ve Sırp etnik toplulukları arasında bir nebze gruplar arası istikrarı da sağlamıştır denilebilir. Saraybosna'nın IEBL ile bölünmesi, çatışma içindeki ve gerek savaş sırasında gerekse savaştan çok sonra dahi birbirlerini bir güvenlik tehdidi olarak etnik “Bizi” “Ötekilerden” ayırma amacına yöneliktir. Saraybosna'daki en büyük iki etnik grup arasında böylesi bir sınır çizme edimi ise “Ötekilerin” sınırın diğer tarafında bırakılması yoluyla bir güvenlik hissi sağlamaktadır. Öte yandan aynı yaklaşım, kenti uzun vadede bölünmüş bir yapıya mahkum edebilir ve Saraybosna kentinde gelecekte uzlaşmanın önündeki başlıca engel olarak etnik grupların birlikte yaşadığı bir yapının yeniden kurulabilmesini engelleyebilir. Bu çerçevede Saraybosna birbirine zıt duruş içindeki iki siyasi bölge ve birbirine karşı duran iki siyasi-idari düzen arasındaki sınır hattı olmuştur.

Saraybosna'nın etnik kimlik ekseninde bölünmesi ve idari açıdan kenti Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetinin siyasi otoritesine bağlı farklı parçalara bölen Entiteler Arası Sınır Hattının oluşturulmasıyla özellikle Dobrinja banliyösünde kendisini gösteren yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum Dobrinja'nın özellikle I ve IV sayılı mahallelerinde görülmektedir. Dayton müzakereleri sırasında ve akabinde de Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşmasının (GFAP) 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanması esnasında taraflar Bosna Hersek'in Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında bölünmesinin savaştaki sınır hattını esas alacak şekilde olması gerektiği yönünde bir mutabakata varmıştır. Ancak Dayton görüşmeleri sırasında kullanılan harita 1/600.000 ölçeğindeyken sonrasında 1/50.000 ölçeğinde resmi haritaya aktarım yapılmıştır. Bunun sonucunda da Saraybosna'nın kenar semtleri olan ve 200 metre genişlikte ve 2 km uzunluktaki bir alanı kaplayan Dobrinja I ve IV mahalleleri iki farklı hattın varlığından dolayı ihtilafa konu bir bölge olmuştur. Resmi haritada gösterilen resmi IEBL hattı alanda çatışmaların gerçekleştiği fiili sınır hattından farklı bir noktadadır. Dolayısıyla Dayton'da Dobrinja'dan geçen Entiteler Arası Sınır Hattını çizerken esasen Boşnakların hâkim olduğu askeri güç olan Bosna Hersek Ordusu ile Sırpların savaş dönemindeki askeri gücü olan Sırp Cumhuriyeti Ordusu arasındaki ateşkes hattı esas alınmıştır. Dayton Anlaşması kaleme alınırken ayrıntılara çok dikkat edilmediği için IEBL fiilen bazı küçük grupların üzerinden geçer şekilde çizilmiştir; ki bu durum özellikle Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Yeni Şehir Saraybosna ile Sırp Cumhuriyetine bağlı Doğu Yeni Saraybosna belediyeleri arasında kalan Dobrinja'da kendisini göstermektedir. İhtilaf konusu alan sınırın net bir biçimde IEBL üzerinde kalan bir kısmıdır. Söz konusu alanda 1400 kadar hane bulunmaktadır. Bunlar esas itibarıyla

Bosna Hersek'teki birbirine karşıt duruş içindeki iki entite arasındaki “sahipsiz topraklar” olarak da görülebilecek olan Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde yer alan apartmanlardaki dairelerdir. Dobrinja'da IEBL binaların içinden geçmekte ve daireleri dahi bölmektedir. Bu durumsa bazı dairelerin bazı odalarının Bosna Hersek Federasyonunda, bazı odalarının da Sırp Cumhuriyetinde kaldığı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu dairelerde yaşayanlar savaş sonrası dönemde gündelik hayatı etkileyen sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunları Bosna Hersek'teki entitelerin yerel makamlarına şikayetlerinde dile getirmişlerdir. Ancak ne yazık ki bu sorunlara çözüm bulma yönündeki çağrılar 2001'deki uluslararası tahkim sürecine kadar yıllarca göz ardı edilmiştir. Nisan 2001'de Bosna Hersek'teki Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi Wolfgang Petritsch her iki tarafı da bağlayan bir kararla tarafları Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünde Entiteler Arası Sınır Hattıyla ilgili sorunları çözmek üzere bağlayıcı ve kesin uluslararası tahkime gitmeye zorlamıştır. Yüksek Temsilci Petritsch bu konuya bakmak üzere İrlandalı bir hâkim olan Diarmuid P. Sheridan'ı atamıştır. İki aylık bir süreç sonrasında Haziran 2001'de Sheridan nihai kararıyla Saraybosna'nın Dobrinja yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesini zorunlu tutmuştur. Bu kararla bu sınır bölgesindeki yaklaşık 1400 kadar apartman dairesinin büyük kısmı, bölgenin esasen Boşnak etnik grubuna mensup insanların yaşadığı bir yer olması nedeniyle Bosna Hersek Federasyonuna bırakılmıştır. Bu kapsamda 1100 kadar apartman dairesinin bulunduğu konutları içeren bölge Bosna Hersek Federasyonuna bırakılırken 300 kadar dairenin bulunduğu bir kısimsa Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalmıştır. Bu bölümde Dayton sonrasında Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme sürecinin Dobrinja örneğinde nasıl yürüdüğu ayrıntılarıyla gösterilmeye çalışılacaktır. Dobrinja Saraybosna'nın Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki idari sınır üzerinde yer alan bir banliyösüdür. Sırp Cumhuriyetindeki Doboj ve Bosna Hersek Federasyonundaki Usora sınır belediyeleri arasında IEBL'nin değiştirilmesine yönelik bir önceki örnekte süreç halen devam etmektedir, ve söz konusu örnek Bosna Hersek'te entiteler arası sınırların değiştirilmesi sürecinde tabandan tavana yürüyen süreçleri ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak o örnekten farklı olarak Dobrinja tamamlanmış bir süreçtir ve kararın uluslararası tahkimle verildiğı ve sınır değişim sürecinde tavandan tabana yürüyen bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi sürecinin nasıl yürüdüğünü ve pratikte bunların nasıl uygulandığını göstermesi açısından Dobrinja örneğı kendine has nitelikler içermektedir. Aynı zamanda özellikle insanların kendilerini sınır hattının “öteki” tarafında

buldukları durumda yerel halkın sınırların değişimi sürecine nasıl tepki verdiğine de ışık tutabilmektedir. Dolayısıyla IEBL'nin nasıl yeniden şekillendirildiğine odaklanmanın yanında bu sürecin uluslararası tahkimden ve Dayton'la inşa edilen Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesi sürecinden etkilenen yerel halk için ne gibi sonuçlar doğurduğu da irdelenecektir. Bu bölüm Saraybosna'nın Dobrinja banliyösüne ilişkin uluslararası tahkim süreciyle bu sürecin bu sınır bölgesinde yaşayanlar üzerindeki etkilerine odaklanacaktır. Bu bölümün ilk kısmında uluslararası tahkim sürecinin nasıl geliştiği ve etnisitenin ve etnik kimliklerin bu süreçte nasıl bir rol oynadığı incelenecektir. Bu kısımda Dobrinja konusunda uluslararası tahkim sürecine yön veren başlıca kişi olan Diarmuid P. Sheridan'ın beyanlarına odaklanılacaktır. Bunlardan hareketle IEBL'nin yeniden çizilmesinde belirleyici kriterin ne olduğu araştırılacak ve etnisitenin bu süreçteki etkisi anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu kısımda ayrıca hâkim Sheridan'ın kararları da incelenecek ve ihtilaf konusu bölgede belirli kısımları neden belirli bir entiteye verdiği ve bu kararda hangi kriterleri dikkate aldığı analiz edilecektir. İncelemeler sırasında hâkim Sheridan ile e-mail kanalıyla şahsen iletişime de geçilmeye çalışılmışsa da geri dönüş yapmadığı için Saraybosna'nın ihtilafa konu Dobrinja banliyösüyle ilgili kararına ilişkin ikincil kaynaklardan yararlanmak zaruri olmuştur. Hâkimin kararı değerlendirildikten sonra Dobrinja'da yaşayanların Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi sürecine tepkileri de ortaya konulacaktır. Bu bölümün diğer kısımlarında Dobrinja yerleşiminde IEBL geçişlerinde uygulanan süreçlere, güvenlik mülahazalarına ve etnik sembollerin kullanımına, ya da başka bir deyişle sınır bölgelerinde etnik kimliklerin etnik sembol ve işaretler üzerinden nasıl gösterildiğine odaklanılacaktır. Sonrasında alan araştırmasıyla ulaşılan bulgular sunulacaktır. Bu sınır bölgesinde yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelerde toplanan veriler bu kısımda takdim edilecektir. IEBL'nin sınırdaki yaşamı nasıl etkilediği, buralarda yaşayanların ötekileştirme süreci, karşılaştıkları sorunlar vs. konulardaki görüşleri ve düşünceleri aktarılacaktır. Buradaki araştırmada, geçmişte ihtilafa konu bu alanda etnik çoğunluğu oluşturan Boşnak ve Sırp etnik gruplarının üyeleri başta olmak üzere 30 yetişkin katılımcıyla yapılan görüşmeler temel alınmıştır. 30 katılımcıdan 18'i Boşnak, 11'i Sırp, biri ise Hırvat etnik topluluğuna mensuptur. Araştırmaya katılan Boşnaklardan 15'i erkek, 3'ü kadındır. Dobrinja'daki Sırp etnik topluluğundan araştırmaya katılanların 8'i erkek 3'ü de kadın olup, tek Hırvat katılımcı da erkektir.

5.2.1. Uluslararası Arabuluculuk ve Dobrinja'da IEBL'nin Yeniden Çizilmesi

Bosna Hersek'te 1992-1995 döneminde meydana gelen etnik savaş sırasında Saraybosna'nın Dobrinja yerleşiminde esasen Boşnaklardan oluşan Bosna Hersek Ordusu ile Bosna Hersek'teki Sırp kuvvetleri arasında sert çatışmalar meydana gelmiştir. Savaşın sonra Dobrinja Bosna Hersek'in yeni kurulan iki entitesi arasında bölünmüş bir halde kalmıştır. Dayton Barış Anlaşmasına göre Dobrinja'nın dörtte üçü Bosna Hersek Federasyonuna bırakılmıştır. Dobrinja'nın Sırp Cumhuriyetine bırakılan ve bu siyasi entite topraklarına entegre edilen kısmı ise ilk etapta "Sırp Yeni Saraybosna" (Srpsko Novo Sarajevo) olarak adlandırılan yeni bir belediye halini almıştır. Bu isim Eylül 2004'te Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi bu ve Sırp Cumhuriyetindeki benzeri belediyelerin isimlerinin "Sırp" sıfatının kullanımından ötürü anayasaya aykırı olduğu yönündeki kararına kadar yürürlükte kalmıştır.²⁹¹ 2004'ten sonra bu belediyenin adı Doğu Yeni Saraybosna olarak değiştirilmiştir.

Dayton görüşmeleri sırasında kullanılan harita 1/600.000 ölçeğindeyken sonrasında 1/50.000 ölçeğinde resmi haritaya aktarım yapılmıştır. Bu sürecin sonucu olarak, Saraybosna'nın ihtilafa konu iki yerleşimi olan ve 200 metre genişlik ve 2 km uzunluktaki bir alanı kaplayan Dobrinja I ve IV'da IEBL ile ilgili belirsizlikler kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu belirsizliklerin nedeni birbirini tutmayan iki farklı hat bulunmasıdır. Bunlardan ilki savaş sonundaki ateşkes hattı, diğeri de Dayton'la belirlenen IEBL'dir. Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırın tam olarak nereden geçtiği konusunda muğlaklığın bir diğer kaynağı da IEBL'nin aslında 50 metrelik bir şerit oluşudur. Kaldı ki, Dayton'la çizilen ve Dobrinja'dan da geçen bu sınır hattı apartmanların da içinden geçebilmekte ve "burası" ve "orası" arasında kalan insanların hayatını daha da karmaşık bir hale sokmaktadır. Bu durum 1400 kadar apartman dairesinin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki IEBL ile yaratılan "sahipsiz topraklarda" "arada kalmış" bir konumda olması sonucunu doğurmuştur. Savaşın ve Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra Bosna Hersek'teki entite makamlarının Dobrinja yerleşimindeki sorunlara bir şekilde çözüm getirmesi beklenmekteydi. Ancak savaşın uzun yıllar sonra bile herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.

²⁹¹ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Sejfudin Tokić - Sırp Cumhuriyeti davası, dosya no: U-44/01 (Saraybosna: 27.02.2004). Erişim adresi: <http://www.ccbh.ba/odluke/#>.

Harita 5.5: Dobrinja yerleşimindeki ihtilafa konu topraklar (Sırp Cumhuriyeti Jeodezi ve Varlık İşleri İdaresi- Doğu Saraybosna Bölgesel Birimi, Doğu Saraybosna: 2016).

Bu harita Dobrinja kentsel alanında ihtilafa konu toprakları göstermektedir. Mavi çizgi savaşın sonundaki ateşkes hattını, pembe renkli çizgi ise Dayton’la çizilen ve Bosna Hersek’teki iki siyasi entiteyi birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattını göstermektedir. Bu iki farklı sınır hattının arasında kalan bölge ne “burası” ne “orası” olabilmekte ve Bosna Hersek’teki başlıca iki siyasi düzen arasında kalan uzun sınır hattı arasında çok geniş bir “sahipsiz toprak” alanı oluşturmaktadır. Dobrinja yerleşiminde bu statüdeki alan büyük ölçüde Saraybosna’da

gerçekleştirilen 1984 Kış Olimpiyatları öncesinde ve hemen sonrasında inşa edilmiş binalarla kaplıdır. IEBL, yani Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasındaki sınır hattıysa binaları, hatta bu binaların içindeki apartman dairelerini dahi bölecek bir biçimde çizilmiştir. Yerel makamların, yani Bosna Hersek Federasyonundan Yeni Saraybosna belediyesi ile Sırp Cumhuriyetinden Doğu Yeni Saraybosna'nın bu soruna uygun bir çözüm getirememesi sonrasında konu Bosna Hersek'i oluşturan iki merkezi otoriteye götürülmüştür. Yıllarca bu soruna çözüm getirmeye çalıştıktan sonra entite makamları "Sınır Sorunları Geçici Komisyonunu" kurmuşsa da, çabaları her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm doğurmamıştır.

Bu nedenle Bosna Hersek'teki Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi Wolfgang Petritsch 5 Şubat 2001'de hem Sırp Cumhuriyeti hem de Bosna Hersek Federasyonu açısından bağlayıcı bir kararla tarafları Saraybosna'nın Dobrinja I ve IV banliyölerinde Entiteler Arası Sınır Hattı konusunda nihai ve bağlayıcı tahkime yönlendirmiştir. Yüksek Temsilci tahkim heyetinin başına da İrlandalı hâkim Diarmuid P. Sheridan'ı atamıştır. Yüksek Temsilci bu kararıyla Bosna Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşmanın (GFAP) 5. Ekinde belirtilen bir prosedürü uygulamaya koymuştur. 5. Ek entitelerin mutabık kalamadıkları konulara çözüm getirebilmek için adil ve bağımsız bir tahkim prosedürünün uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Bu kararın gerekçesi olaraksa Yüksek Temsilci entitelerin Başbakanlarının Dobrinja bağlamında böylesi bir bağımsız süreç konusunda anlaşmaya varamamasını göstermiştir. Resmi açıklamasında Yüksek Temsilci Petritsch, bu tür sorunları çözmek için kurulan IEBL komisyonlarının IEBL'nin apartmanların içinden geçtiği bu sınır bölgesinde nihai bir sonuca varamadığına işaret etmiştir. Yüksek Temsilci Petritsch, Dobrinja yerleşiminde IEBL konusunda uluslararası tahkim uygulamasının yasal çerçevesi olarak bu kararın GFAP Ek 10 kapsamındaki yetkileri ile Yüksek Temsilciye barış anlaşmasının sivil açıdan uygulanması konusunda kesin yetki veren Aralık 1999'da Bonn'da gerçekleştirilen Barış Uygulama Konseyi Konferansının Sonuçlarının 11. Maddesine dayandırıldığını belirtmiştir. Ayrıca IEBL'nin konumunda yapılması kabul edilen değişikliklere ilişkin teyit süreci GFAP Ek 2 ile düzenlenmektedir. Bunların yanında hakemin kararının yürürlüğe girmeden önce uluslararası yetki sahibi Bosna Hersek İstikrar Gücü (SFOR) tarafından da teyit edilmesi gerekmektedir.²⁹²

²⁹² "The High Representative Imposes Arbitration in Dobrinje I and IV", Yüksek Temsilcilik Ofisi - OHR (Saraybosna: 05.02.2001), Erişim adresi: <http://www.ohr.int/?p=56279>.

İki ay süren uluslararası tahkim sürecinde hâkim Sheridan Bosna Hersek'i oluşturan her iki siyasi entitenin temsilcilerinin yanı sıra Dobrinja'daki ihtilaf konusu bölgede yaşayan yerel halkla da görüşmüştür. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin yetkilileri bu sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattı konusunda zıt yaklaşım ve argümanlar sergilemişlerdir. Sırp Cumhuriyetinin temsilcileri mevcut durumu korumaya çalışmış ve bunun mümkün olmaması durumunda ihtilaf konusu bölgenin kendi siyasi entitelerine devredilmesi gerektiğini, zira Dayton Anlaşmasında Sırp Cumhuriyetinin Bosna Hersek'in tüm topraklarının yüzde 49'una sahip olmasının öngörülmesine rağmen bu rakamın fiiliyatta sağlanamadığını belirtmişlerdir. Sırp Cumhuriyetinin heyetine liderlik eden Vladimir Lukić daha önceden gerçekleşen Brčko'nun devri ile entitenin anlaşmada güvence altına alınan rakamın yüzde 4, yani 258 kilometrekare altında kaldığında ısrar etmekteydi. Tahkim sürecinde Sırp Cumhuriyeti Başbakanı Mladen Ivanić Saraybosna'nın bu kesiminde mevcut sınır hattını muhafaza etmekten yana görüş bildirmiştir. Sırp Cumhuriyeti Dayton'la getirilen ve Bosna Hersek'in entitelere bölünmesinde uygulanan yüzde 51-49 oranı konusunda ısrarcı olmuş ve Sırp Cumhuriyetine bu yüzde 49'luk oranın hiçbir zaman sağlanmamasından dolayı Dobrinja'nın bu iki mahallesinin bu durumu tazmin etmek amacıyla verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan Bosna Hersek Federasyonunun temsilcilerinin dile getirdiği görüşler daha pratiğe dayalı yaklaşımlar olup ihtilafa konu apartmanların nitelikleri gibi hususlara atıfta bulunmaktaydı. Müzakerelerde Bosna Hersek Federasyonunu temsil eden ekip savaş döneminde ve hemen akabinde bu sınır bölgesinden iki binden fazla Boşnak'ın uzaklaştırıldığını iddia ederek o dönemden beri bu kişilerin savaştan önceki ikametlerine dönmek için çaba sarf ettiğini belirtmiştir. Görünüşe göre Saraybosna'nın bu ihtilafli bölgesinde Boşnaklar ihtilafa konu apartmanların büyük kısmının sahibidir. 1100 kadar apartman dairesinden 650 kadarı Saraybosna'nın diğer kesimlerinde ya da Bosna Hersek'in diğer şehirlerinde yaşayan Boşnaklara aittir.²⁹³

Boşnaklara ait bu apartman dairelerinde Saraybosna'nın Dayton Anlaşmasıyla Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimlerinden kaçan Sırp'lar yaşamaktadır. Federasyona bırakılan kesimden kaçtıktan sonra bu kişiler terk edilmiş bu apartmanlarda barınmaya başlamıştır. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyeti makamlarının uluslararası bir anlaşma olarak Dayton Anlaşmasına dayanan pozisyonuna karşın Federasyonun siyasi makamları daha ziyade mülkiyet hakları ve

²⁹³ Hana Imamović, "International Arbiter Decides on Dobrinja", Alternative Information Network - AIM (Saraybosna: 25.04.2001), Erişim adresi: <http://www.aimpress.ch/dyn/trae/archive/data/200105/10511-005-trae-beo.htm>.

savaştan önceki ikamete dönüş hakkı gibi medeni hukuk konularına odaklanmışlardır. Müzakerelerde Bosna Hersek Federasyonunu temsil eden ekibin temel argümanı Boşnakların ihtilafa konu mesken bloklarındaki apartman dairelerinin büyük kısmının sahibi olduğu ve bu nedenle Bosna Hersek Federasyonunun Dobrinja'nın ihtilafı toprakları üzerinde hakkı bulunduğu yönündedir.

Entiteler Arası Sınır Hattını yeniden çizme süreci esasen savaş sırasında zorla yerinden edilen mültecilerin savaştan önceki yerlerine dönme ve orada yaşama yönündeki yasal haklarını ortaya koymuştur. Antonio Prlenda'nın 9 Mayıs 2001'deki raporunda Dobrinja'daki ihtilafı ilgili belirttikleri Sırlara savaş sonrası dönemdeki daha önceki bir olayı hatırlatmıştır. Mart ve Nisan 1996'da bir tarafta Bosnalı Sırlar, diğerinde Boşnak ve Bosnalı Hırvatlar arasında savaş döneminde çizilen bir sınır hattının yeri Dayton anlaşması uyarınca değiştirilmiştir. Sonuç olarak birçok Bosnalı Sırp aile Saraybosna'nın Federasyona devredilen çeşitli banliyölerini ve ülkenin çeşitli yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu ailelerin bazıları Boşnaklar ve Hırvatların yapabileceklerinden korktukları için bu bölgelerden ayrılmıştır. Bazılarıysa dünyaya Bosna'daki üç etnik grubun birlikte yaşayamayacağını göstermek isteyen Sırp milliyetçilerin baskısı altında bu yola başvurmak durumunda kalmıştır. Bu ailelerin bir kısmı zaman içinde evlerine dönmüşse de bazıları Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalan ve bu nedenle boş kalmış bulunan Boşnak ve Hırvat daire ve evlerine yerleşmişlerdir. Dobrinja I ve IV'de yeni dairelere yerleşen birçok Sırp buraların artık Sırp Cumhuriyeti kontrolünde kalacağı inancıyla bunu yapmıştır. Bu bölgelerin tekrar Federasyonun bir parçası olması durumunda buralarda yaşayan ailelerin kısa vadede geçebileceği bir yer bulunmamaktadır. İsmi verilmemiş Birleşmiş Milletler görevlileri ve diğer batılı yetkililerden alınan bilgilere atıfla Dobrinja meselesinin ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin bir yere yerleştirilmesiyle ilgili sorunları ortaya koyduğu söylenebilir. İki toplum arasındaki gerilimi azaltmak isteyen Federasyon yetkililerinin Sırların birçoğunun kendilerine başka bir yer bulana kadar Dobrinja I ve IV'te kalmasına izin verecek aşamalı bir süreci kabul ettiği görülmektedir. Öte yandan bu bölgenin geçmişteki ahalisi de buraya geri dönme konusunda heyecanlı olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁴

İki ay süren incelemeler, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin temsilcileri müzakereler ve yerel halkla yapılan görüşmeler sonrasında 17 Nisan 2001'de Yüksek Temsilci

²⁹⁴ Prlenda, Antonio, "Sarajevo's Last Divide", Institute for War & Peace Reporting - IWPR (Saraybosna: 09.05.2001), Erişim adresi: <https://iwpr.net/global-voices/sarajevos-last-divide>.

tarafından atanan uluslararası hakem Diarmuid P. Sheridan Entiteler Arası Sınır Hattının nereden geçmesi gerektiği yönünde karara varmış ve ihtilaf konusu bölgeyi ve buradaki evleri Bosna Hersek Federasyonuna bırakmıştır. Uluslararası hakem Diarmuid P. Sheridan kararını Saraybosna’da düzenlenen bir basın toplantısında kararını canlı yayında okumuştur. Kararı okurken Sheridan öncelikle konuyla ilgili bir teknik meseleye değinmiş ve özellikle de ilk etapta Entiteler Arası Sınır Hattını ortaya çıkaran ve Dobrinja’daki bu sınır bölgesini bölen Dayton anlaşmasına odaklanmıştır. Dayton’da kullanılan ilk haritanın 1/600.000 ölçeğinde olmasına rağmen sonrasında bu haritanın 1/50.000 ölçeğindeki bir haritaya aktarıldığını kabul etmiştir. Bunun yanında Dobrinja örneğinde bu sınır yerleşimindeki ateşkes hattının Entiteler Arası Sınır Hattı ile tam örtüşmediğini de vurgulamıştır. Ayrıca Dayton Barış Görüşmelerinde IEBL’nin 50 metrelik hata payı bulunan bir hat olarak kabul edildiğini ve bunun da sınır hattının tam nereden geçtiğini belirlemede sorun teşkil ettiğini de sözlerine eklemiştir. Bu çerçevede basın toplantısı sırasında şunları söylemiştir:

"...Bu ölçekteki bir haritanın, hatta 1/50.000 ölçekli bir haritanın dahi haritacıların iki entite arasındaki sınır hattını net bir biçimde gösterebilmesi için yeterli ayrıntı sağlayabileceğini düşünemiyorum. Ayrıca Pentagon’da bulunduğu belirtilen ve 1/600.000 ölçeğindeki harita elimde olsa bile o haritadan hareketle Dobrinja I ve IV’te çatışma hattının ve IEBL’nin aynı yerlerden geçtiği sonucuna varmak mümkün olmayacaktır. 1/50.000 ölçekli bu haritaları inceledim ve bir haritacının bu ölçekteki bir haritadan hareketle Dobrinja I ve IV’te net bir hat çizebilmesini mümkün görmüyorum. Ancak çok daha düşük ölçekli bir haritaya geçildiğinde belirli bir bölgedeki binaların hatları belli olmaya başlıyor. Herhangi bir haritacının bilerek binaların içinden geçen bir hat çizeceğini kesinlikle düşünmüyorum..."²⁹⁵

Hâkim Sheridan’ın kararı oldukça nettir ve birçok noktada IEBL’nin mevcut binaların içinden geçtiğini gördüğünde şaşırdığı anlaşılmaktadır. Binaları, daireleri, hatta bir dairenin içindeki odaları dahi bölen bir sınır hattının çizilmesine izin veren haritacıların kararlarının kendisinde hayal kırıklığı yarattığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki sözlerinde de belirttiği üzere bu durumun sorumluluğu Bosna Hersek’i oluşturan entiteler olan Federasyon ve Sırp Cumhuriyetine aittir ve

²⁹⁵ Sheridan, P. Diarmuid, "Dobrinja I ve IV hakkındaki tahkim kararı", (Saraybosna: 17.04.2001), Erişim adresi: http://www.ohr.int/?ohr_archive=arbitration-award-for-dobrinja-i-and-iv-3.

bu entiteler sınır hattını yeniden tanımlamak için bir araya gelerek bu sorunu çözmeye gerçek anlamda çaba göstermemişlerdir. Sheridan'a göre Bosna Hersek'i oluşturan her iki entite de Bosna Hersek'teki sınırların düzenlenmesine yönelik ortak alt komisyon çerçevesinde tüm konularda bir mutabakata varamamıştır. Kararına şu hususları da eklemiştir:

“Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere IEBL hattının doğru yerden geçtiği ve bir haritacının binaların içinden geçen bir hattı bilerek çizeceği konusunda şüphelerim var. Dolayısıyla harita konusunda vardığım sonuç ne Sırp Cumhuriyetinin üzerinde ısrarcı olduğu çatışma hattına ne de tahkim sürecinde Federasyonun öne sürdüğü IEBL hattına güvenmenin mümkün olmadığı yönündedir. Yine de, yaptıkları birçok toplantıya rağmen Dobrinja I ve IV hakkında bir mutabakata varamadıkları için tarafları kınamıyorum. Kalan diğer tüm hususlarda mutabakata varmışlardır, ki bu da büyük bir başarıdır. Dolayısıyla, Yüksek Temsilci tarafından verilen yetki tahtında, çatışma hattını ve IEBL'yi de dikkate almış olsam da, hattın nerede olması gerektiği konusunda kendi sonuçlarıma varmış bulunuyorum...”²⁹⁶

Dobrinja yerleşimindeki mevcut tabloya işaret edip, ardından da tahkim sürecindeki karşıt tarafların, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin resmi yaklaşımlarını inceleyip analiz etmiştir. Bu noktada şu hususlara işaret etmiştir:

“...Bu aşamada tahkim sürecinin ilgili taraflarının ifadelerini dikkate almanın uygun olacağını düşünüyorum. Federasyonun öne sürdüğü görüşte savaştan önce Dobrinja I ve IV'de Sırp olmayanların yaşadığı ve bu kişilerin buralardaki yerlerini terk etmek zorunda kalıp mülteci haline geldikleri dile getirilmektedir. IEBL hattına uymuş olsalar da Federasyon'un iddialarının ana eksenini bu insanların evlerine geri dönmek istediği yönündedir. Bunun yapılması durumunda da IEBL'nin değiştirilmemesi durumunda bu insanların bazı varlıklarının hattın sağ tarafında, yani Sırp Cumhuriyetinde kalacağı açıktır. Tahkim sürecinin son haftasında Dobrinja I ve IV'te yaşayanların sunduğu deliller ele alındığında bu ikilem ayrıca irdelenecektir. Ancak şu aşamada Sırp Cumhuriyetinin konumunun oldukça net olduğu ve sınır hattının çatışma hattından geçtiğini ve dolayısıyla ilgili apartmanların kendi bölgelerinde, bölünmemiş bir biçimde kalmış olduğunu iddia ettikleri söylenebilir. Kapanış konuşmasında Sn. Lukic Dobrinja I ve IV'te yaşayanların

²⁹⁶ a.g.e.

yaşları, cinsiyetleri, etnik, dini, dilsel ve diğer kimliklerinden bağımsız olarak buralardaki yerlerini tümüyle terk etmiş olduğunu belirtmiştir. Bu alanlar Dobrinja I ve IV çatışma hattında yer aldığı için terk edilmiştir. Ayrıca insanın canı malından değerli olduğu için ve can gittikten sonra oralardaki malları kullanmak mümkün olmayacağı için Dobrinja I ve IV'te yaşayanlar buraları terk etmişlerdir. Dobrinja I ve IV'teki evlerinden olan herkesin hızla konuta kavuşturulacağı sözünü veren Sırp Cumhuriyeti Başbakanının sunduğu delil dikkate alınmıştır. Bu konuda kararlı olduğundan hiç şüphem yok ve Sayın Başbakanın hüsnü niyetle hareket ettiğini kabul ediyorum. Tahkim sürecinde toprağın %51/49 oranında bölünmesi konusunda önemli ihtilaflar dile getirilmiştir. Sırp Cumhuriyeti kendilerine düşen yüzdeyi (%49) almadıklarını ve bu açığı kapatmak için Dobrinja I ve IV'teki ihtilaflı bölgeyi almaları gerektiğini iddia etmiştir. Bana verilen yetkileri aşarak toprak konusunu başka bağlamlarda değerlendiremem. Ancak Dobrinja I ve IV örneğinde böylesi bir eksikliği değerlendirmek bana verilen yetkiler arasında değil...²⁹⁷

Bu noktada hâkim Sheridan tahkim sürecindeki tarafların karşıt görüşlerini vurgulamış ve yerlerinden edilen insanlar konusunun başlıca sorun olduğunu ve bu tahkim sürecindeki en önemli mesele olduğunu işaret etmiştir. Dobrinja sınır yerleşiminde yaşayıp da yerlerinden edilmiş insanlar esasen evlerinden zorla çıkmak zorunda kalan Boşnaklardır. Hâkim Sheridan'a göre bu nokta, Sırp Cumhuriyetinin temsilcilerinin dile getirdiği, Bosna Hersek'in topraklarının yüzde 49'unun kendilerine vaat edilmesine rağmen bu oranı yakalayamadıkları ve bunu telafi etmek amacıyla Dobrinja yerleşimi üzerinde hak sahibi olmaları gerektiği yönündeki görüşten daha önemlidir. Sözlerine devam ederek nihai kararını verirken şunları ifade etmiştir:

"...Neredeyse tümü Federasyon tarafından olan insanların evlerinden edilmiş olduğuna kanaat getirmiş bulunuyorum ve vicdanımın izin verdiği tek çözüm bu insanların tekrar yerlerine kavuşmasını sağlamaktır. Bunu yapmak için de apartman bloklarının ve okulun çizilmesini öngördüğüm IEBL hattı içinde yer alması gerektiği yönünde bir karara varmam gerekmektedir. Bu noktada, varmış olduğum görüşü hayata geçirmek üzere Binbaşı Batchelor tarafından hazırlanan haritaya atıfta bulunmaktadır. Bu minvalde apartman blokları ve okulun etnik gruplar arasındaki sınır hattının Müslüman-Hırvat Federasyonuna ait tarafında kalması

²⁹⁷ a.g.e.

yönündeki kararımı açıklıyorum. Bunu yapmakla da gerçekten insani bir yaklaşımda olduğumu hissediyorum. Bu naçizane kararım ışığında sizlerden, vicdanımın başka bir kararı talep etmesi halinde vereceğim kararın o yönde olacağına inanmanızı istiyorum.”²⁹⁸

Bu karar sonrasında alandan temin edilen ek bilgiler ve yeni hazırlanan haritanın analizi ışığında Bosna Hersek Federasyonuna 1100 apartman dairesi verilirken Sırp Cumhuriyetine ihtilafa konu dairelerden 300 kadarı kalmıştır. Miroslav Krleža sokağı, Indira Gandhi sokağı ve Danilo Poranjac ve Fočanski Propisi sokaklarının büyük kısmı ile William Shakespeare ve Ivan Ribar meydanları ve Dušan Pajić İlkokulu artık Bosna Hersek Federasyonuna bağlanırken iki Dobrinja mahallesinin kalan kısımları Sırp Cumhuriyetine ait olmuştur. Sırp Cumhuriyetinde kalan 300 kadar dairede oturanların büyük kısmının sahibi halen Federasyonda ikamet eden Hırvat ve Boşnaklar, Sırp Cumhuriyetinde ikamet eden birçok kimse de Federasyon topraklarında kalan daireler üzerinde aynı şekilde hak sahibidir.²⁹⁹

24 Nisan 2001’de Saraybosna’daki Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) Koalisyon Basın Bilgilendirme Merkezinde hâkim Diarmuid P. Sheridan açıklamaları sırasında Dobrinja yerleşiminde değiştirilmiş Entiteler Arası Sınır Hattını gösteren yeni haritayı sunmuştur.

Sheridan’a göre "...Neredeyse tümü Federasyon tarafından olan insanların evlerinden edilmiş olduğuna kanaat getirmiş bulunuyorum ve vicdanımın izin verdiği tek çözüm bu insanların tekrar yerlerine kavuşmasını sağlamaktır. Bunu yapmak için de çizilmesini önerdiğim IEBL hattında aparman dairelerinin ve okulun ilgili tarafta kalması gerektiği yönünde karar vermem gerekmiştir.”³⁰⁰

Sheridan bir harita hazırlamış ve bunu da basın toplantısında sunmuştur. Aşağıda gösterilen bu haritada kırmızı çizgi çatışma hattını, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki ateşkes hattını izleyen eski Entiteler Arası Sınır Hattını göstermektedir. Mavi hat

²⁹⁸ a.g.e.

²⁹⁹ Imamović, Hana, "International Arbitration Decides on Dobrinja - Letters Draw a New Border", Alternative Information Network - AIM (Saraybosna: 25.04.2001), Erişim adresi: <http://www.aimpress.ch/dyn/trae/archive/data/200105/10511-005-trae-beo.htm>.

³⁰⁰ Hardy, Kerensa, "Judge Issues decision in Dobrinja arbitration matter", SFOR Informer Online 112 (3 Mayıs 2001).

Sheridan'ın kararı ışığında bugün artık apartmanların içinden geçmeyip bunun yerine sokak ve caddeleri izleyen yeni IEBL'yi göstermektedir.

Resim 5.8: Sheridan tarafından Saraybosna'daki basın toplantısında sunulan harita (Yüksek Temsilcilik Ofisi – OHR)

Dobrinja'nın eski ve yeni sınır hattını gösteren daha ayrıntılı haritasını bulma çabaları sonucunda söz konusu harita Sırp Cumhuriyeti Jeodezi ve Varlık İşleri Dairesinde bulunmuştur. Harita 17'de Dayton'la çizilen IEBL kırmızı renkle gösterilirken Sheridan'ın kararı ışığında çizilen yeni hat siyah renkle işaretlenmiştir.

Harita 5.6: Dobrinja'da IEHL (Sırp Cumhuriyeti Jeodezi ve Varlık İşleri İdaresi - Doğu Saraybosna Bölgesel Birimi)

Ancak bu noktada sorulması gereken soru Saraybosna'nın Dobrinja yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattını yeniden çizme sürecinde hâkim Sheridan'ın hangi kriteri esas aldığıyla ilgilidir. Bir başka deyişle, bu sınırın revize edilmesi sürecinde etnik kimlik nasıl bir rol oynamıştır? Bu

sorulara yanıt vermeye çalışmadan önce tahkim sürecinde hâkim Sheridan'ın önceliğinin ne olduğunu anlamak gerekmektedir. Kararında şu noktaya işaret etmiştir:

"...Savaştan önce Saraybosna'da Boşnaklar, Sırp, Hırvatlar ve diğer milletlerden insanlar yaşamaktaydı. Bu gerçekten uluslararası bir şehirdi ve oldukça da güzel bir yerd. "Sırp Saraybosna", "Boşnak Saraybosna", "Hırvat Saraybosna" veya bunlar gibi ifadeleri kabul etmek istemiyorum gerçekten. Bana göre Saraybosna kenti bahsettiğim etnik gruplardan oluşan tek bir yapı. Bu insanların birçoğu buradan kaçmak zorunda kalmış ve gerçekten de herkesin bu harika kente geri dönmesi ve bu kentin Bosna Hersek'in başkenti olarak (şu anda olduğu gibi) savaşın küllerinden yeniden doğması en içten arzumdur. Çizilen hattan bağımsız olarak Dobrinja I ve IV'teki apartmanlar bağlamında bölgede yasal olarak ikamet eden ve buradaki evlerini aslında kaybetmemesi gereken Sırp, Boşnak, Hırvat ya da diğer kimselerin gecikmeksizin buradaki ikametgahlarına tekrar kavuşması, ve hak ettikleri olağan imkânlarla gereğince erişebilmesi gerekmektedir. Yalnızca bu insanlarla buradaki toplum eski haline geri dönebilir ve yaşanan gerilimin izleri ortadan kalkabilir. Bu tahkim sürecinin başından itibaren odağımın kurumlardan ziyade insanlarda olduğunu ve bu talihsiz çatışmalar sırasında yaşanan güçlük anlatılarının bazılarında etkilenmememin mümkün olmadığını ortaya koymuştum. Ayrıca herhangi bir apartmanın ya da ikametgahın mülkiyetini herhangi bir kişiye devretme ya da herhangi bir kişiden böylesi bir mülkiyeti alma yetkisine sahip değilim. Bu konu Medeni Hukukun bir konusu. Ancak herhangi bir kişinin ya da kişilerin yasaya aykırı biçimde mal sahibi olması veya mallarının elinden alınması durumunda mümkün olan en kısa sürede, yerine göre Federasyon ya da Sırp Cumhuriyeti tarafından söz konusu kişilere yeniden ikamet sağlanması için tedbirler alınmalıdır. Günün sonunda bugüne kadar çektikleri sıkıntıların üzerine yenilerini yaşayan insanlara rastlamak ciddi stres yaratmaktadır..."³⁰¹

Bu karardan hareketle, özellikle "Sırp Saraybosna", "Boşnak Saraybosna" ya da "Hırvat Saraybosna" gibi ifadeleri kabul etmeyen Sheridan'ın Saraybosna'ya neden etnik olarak bölünmüş bir kent olarak bakmakta zorlandığını anlayabilmek mümkündür. Bir yanda Sheridan'ın Saraybosna'yı tekrar Bosna Hersek'in çok uluslu başkenti olarak görme ve "savaşın küllerinden yeniden doğması" yönündeki arzusu olsa da kentin bu çok uluslu ruhunun gerek

³⁰¹ Sheridan, P. Diarmuid, "Dobrinja I ve IV hakkındaki tahkim kararı", (Saraybosna: 17.04.2001).

savaş sırasında gerekse de sonrasında geri dönülmez bir biçimde kaybolduğunu söylemek gerekmektedir. Bu iddiaların zemini olarak etnik kutuplaşma ve homojenleşme süreçlerinin yalnızca Saraybosna’da değil, Bosna Hersek’in tümünde gerçekleştiğini gösteren nüfus istatistiklerini göstermek mümkündür. Kararında Sheridan kurumlardan ziyade insanlarla ilgilendiğini açık bir dille ortaya koymuştur. Entitelerin ihtilaf konusu bu toprakların kime ve neden ait olması gerektiği yönündeki iddialarından ziyade bu sınır bölgesinde yaşayan sıradan insanların sorun ve ihtiyaçlarına daha çok odaklandığı anlaşılmaktadır. Tahkim sürecinin ve kararının genel itibarıyla ülke içinde yerlerinden edilmiş insanların zilliyet, mülkiyet, ikamet ve savaştan önceki ev ve yerlerine geri dönme haklarıyla ilgili bir medeni hukuk sorunu olduğunu vurgulamıştır. Kararında hâkim Sheridan Dobrinja’lı birçok insanın, özellikle de Sırp olmayanların evlerinden ayrılmak ve mülteci konumunda kalmak zorunda olduğuna kanaat getirdiğini vurgulamıştır. İhtilafa konu bölgedeki evlerin sahiplerinin çoğunluğunun Boşnak toplumuna üye olduğuna işaret ettikten sonra bu insanların zorla yerlerinden edilmiş olduğunu ve evlerine geri dönmelerinin engellendiğini belirtmiştir. Bir yandan da bu insanların evlerine Saraybosna’nın bugün artık Bosna Hersek Federasyonunda kalan kısımlarından gelen Sırpların yerleşmiş olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla her iki etnik grubun üyeleri de kendi mülklerini geri alamama ve mülklerine gidememe gibi aynı sorunlardan muzdariptir. Tahkim kararının sunulan delillere ve insanların evlerinden çıkmak zorunda bırakılmalarına karşın buralara gerçekten geri dönmek istediklerini belirten mektuplarına dayandığı görülmektedir. Kararında Dobrinja’lı birinden almış olduğu bir mektuptan da alıntı yapmıştır:

"...Sn. Sheridan, sizden binaları dairelerimizin hatta oturma odalarımızın, koridorlarımızın, banyo ve yatak odalarımızın ortasından geçen bir sınır hattıyla bölmemenizi istiyorum, ki bu çok ilkel bir davranış türü olacaktır." Ben de bu hislere tam olarak katılıyorum. Ek 2'yi hazırlayanların da bu durumun farkında olduğunu ve bu suretle IFOR komutanına bilgi vermek kaydıyla tarafların karşılıklı mutabakatı üzerinden IEBL'nin yeniden düzenlenmesine izin verildiğini düşünüyorum..."³⁰²

Bu karardan esas konunun insanların evlerine geri dönme hakkı ile bölünmüş apartmanlardaki dairelerin mülkiyeti olduğunu ve bu meseleye bakarken etnik kimlik merceğinden de bakmak

³⁰² a.g.e.

gerektiğini anlamak mümkündür. Tahkim kararının herkesin mülkünü elden çıkarmasına olanak tanıma amacı güttüğü görülmektedir. Öte yandan, mevcut tabloda evinden olanların büyük kısmının Boşnak olmasından dolayı karar Dobrinja'nın büyük kısmını Bosna Hersek Federasyonuna verme yönünde şekillenmiştir. Hâkim Sheridan'ın kararı şüphesiz geri dönenler konusunu su yüzüne çıkarmaktadır. Ancak bir yandan da ihtilafa konu apartmanlardaki dairelerin sahiplerinin Sırp etnik grubunun üyeleri olması durumunda da kararın aynı yönde çıkıp çıkmayacağı da insanın aklına gelen bir sorudur. Yine de süreç böylesi bir şüpheyi doğuruyor denemez. Dolayısıyla bu sürecin tümüne etnik kimlik açısından bakmaya karar verildiğinde Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme sürecinde dahi farklı etnik grupların toprak üzerindeki dağılımının belirleyici olduğu sonucuna varılabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse, herkesin önceki ikametine dönme hakkının tanınması durumunda söz konusu binanın Boşnakların çoğunlukta olduğu bir yer olacağı görülmekte ve binanın ilgili entiteye devri yönünde karar verilmektedir. Buralardaki dairelerin çoğunun sahibi Sırp olsaydı Dobrinja I ve IV ile ilgili ihtilafta karar muhtemelen Sırp Cumhuriyeti lehine çıkacaktı. Kaldı ki, ihtilafa konu bölgede böyle bir tablonun olduğu durumda buradaki varlıklar ve mülkiyetle ilgili bir sorun zaten ortaya çıkmayacaktı. Dolayısıyla Dobrinja örneğinde insanların toprak üzerindeki dağılımın mülkiyet hakkı ile insanların eski yerlerine dönme hakkı bir arada değerlendirilmesi ışığında Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırın yeniden çizilmesi sürecinde belirleyici olan başlıca kriter kendisini göstermektedir. Kararının sonunda hâkim Sheridan buralardaki evlerine geri dönenlerin haklarının önemini vurgulamış ve IEBL'nin farklı toplulukları birbirinden ayırmak yerine sadece haritada bir hat olarak kalacağı yönündeki ümidini dile getirmiştir.

“...Tahkim süreci sırasında ‘Berlin Duvarı’ konusu da geçti. Ancak ben çizilen sınırın sadece harita üzerinde, iki entite arasındaki hudutu gösteren bir çizgi olarak kalacağını, ve hiçbir durumda hattın iki tarafındaki insanların diğer tarafla ilgili olarak tam bir hareket ve orada iş yapma özgürlüğüne sahip olmasını engellemeyeceğini düşünüyorum. Gelecekte hattın gündelik hayatta herhangi bir etkisinin olmayacağını, ve buradaki farklı toplulukların etnik kökenleri ne olursa olsun birbirlerine komşu olarak bir araya geleceğini ve zaman içinde yeniden inşa edilen Dobrinja I ve IV'ün meyvelerini paylaşacağını ummak çok daha cesaret verici... Hat çizilse de sınırın iki tarafındaki insanların hareket özgürlüğünün ve sınırın öteki tarafında iş yapabilme

özgürlüğünün önüne geçmeyeceğini öngörüyorum. Gündelik yaşamın pratikteki uygulamaları sayesinde hattın fiiliyatta ortadan kalkacağını ve farklı etnik kökenlerden de olsalar buralarda yaşayan toplulukların zaman içinde komşuluk bağlarını güçlendirerek Dobrinja I ve IV'ün yeniden inşasının meyvelerinin tadını çıkaracağını umabilirsek ne ala.”³⁰³

Sheridan'ın kararının öneminin, hâkimin uluslararası tahkim sürecinde çeşitli makamların, özellikle de Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin sunduğu hukuki perspektiflere pek aldırmasında, ve aksine kararın bu sınır bölgesinde yaşayan ve Bosna Hersek'teki etnik çatışmaların başlaması sonrasında terk etmek zorunda kaldıkları varlıklarına dönmeyi uman sıradan insanların gündelik yaşamla ilgili ihtiyaç ve haklarını dikkate almasında yattığı söylenebilir. Genel perspektiften bakıldığında Sheridan'ın kararı medeni hukuk boyutunda gerekçelendirilmekte ve bu noktada insanların savaştan önceki varlıklarına dönme hakkı ile Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi ve fiiliyatta Bosna Hersek'in Anayasası olan Dayton Barış Anlaşması ile teminat altına alınan haklara dayanmaktadır. Kararıyla Sheridan, Dobrinja banliyösünün tümünü Bosna Hersek'i oluşturan entitelerden tek birine devreden ya da ihtilafta dile getirilen karşıt görüşlerden tek birine açıktan öncelik tanıyan bir pozisyon almamıştır. Dobrinja'nın nispeten daha küçük bir kısmını Sırp Cumhuriyetinde bırakarak tahkimin aslında oldukça adil ve bağımsız niteliğini ortaya koymuştur. Hâkim Sheridan Dobrinja'nın büyük bir kısmının Bosna Hersek Federasyonuna bağlanması yönünde karar almış ve bunun nedeni olarak da buradaki dairelerin büyük kısmının sahibinin etnik açıdan Boşnak olmasına ve bu nedenle de evlerine dönmelerinin mümkün olmamasına atıfta bulunmuştur. Ayrıca söz konusu bölgenin ahalisinin sürdürülebilir bir biçimde buraya dönmesi için gereken ortamı yaratmada halen bir tehdit olarak görülen "ötekiler" arasında kalmak yerine "kendi" toplumumuzun sağladığı güvenlik hissinin elzem olduğu da görülmektedir. Bu noktada bir kez daha, Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi sürecinde dahi dikkate alınan başlıca kriterin etnik kimlik olduğu görülmekte ve bu da kimlik ve sınırın birbirinden ayrılmaz kavramlar olduğunu göstermektedir.

5.2.2. Sınırdaki Yaşayan Toplulukların Arabulucuğa Tepkisi

³⁰³ a.g.e.

Bu kısımda, Sheridan'ın kararını açıklamasının hemen ardından meydana gelen gelişmeler ortaya konulacaktır. Sheridan'ın Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında Entiteler Arası Sınır Hattının düzeltilmesi meselesinde verdiği karar özellikle Dobrinja'daki Sırp etnik grubuna mensup kesimde sert bir tepki doğurmuştur. Sheridan'ın kararının 24 saat içinde uygulanması planlanmıştır. Kararın açıklanmasının hemen ardından Dobrinja'da yaşayan Sırlar sokaklarda toplanmaya ve protestoya başlamıştır. Kararın açıklanması sonrasında protesto eden tek grup bölgedeki Sırlar olmamış, Sırp Cumhuriyetinin resmi makamları da Dobrinja konusundaki kararda değişiklik talebinde bulunmuştur. Diğer tarafta Bosna Hersek Federasyonunun siyasi temsilcileri karardan memnun olduklarını ifade ederek kararın mümkün olan en kısa sürede uygulanmasını talep etmişlerdir. Bu tablo ışığında bu bölümde Sheridan'ın kararının açıklanmasının sonrasında meydana gelen gelişmeler ortaya konulacak ve genel olarak alan araştırmasında ulaşılan bulgular, özelde de Dobrinja'da yaşayan sıradan vatandaşların bu sınır yerleşiminde sınırların değişimi konusundaki yaklaşımları sunulacaktır.

Kararın açıklandığı gün olan 24 Nisan 2001'de düzinelerce Sırp sokaklarda ateş yakıp "Sırbistan, Sırbistan" diye slogan atmış ve Bosna'yı oluşturan iki entite arasındaki sınırın Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünde alması öngörülen yeni şekli ve uluslararası hakem Sheridan tarafından verilen kararı protesto etmişlerdir. Saraybosna'lı Sırların Demokratik İnisiyatifi, bölgede yasal bir biçimde yaşayan Sırlardan burayı terk etmemelerini istemiş ve bölgeden dışarı bir göçün bu durumun doğurabileceği en kötü sonuç olacağını ifade etmiştir. Gerek Bosna Hersek'teki uluslararası barış gücünü yöneten Birleşmiş Milletler, gerekse İstikrar Gücü (SFOR) bu kararın Dobrinja'da kayda değer bir olaya yol açmasını beklemediklerini ifade etmiştir. Ancak aynı gece Bosna Hersek Federasyonu polisinin Dobrinja'nın bir kısmına girişi 50 kadar Sırp protestocu tarafından engellenmiştir. Hatta kurdukları barikatlardaki bazı protestocular polise taş dahi atmıştır. Söz konusu sokak ve caddelerdeki protestocuların "Sırlarla birlikte yaşamak istiyoruz" diyerek Sırp Cumhuriyetinin yetki alanında kalmak konusunda ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır. 25 Nisan günü SFOR'un yanı sıra uluslararası ve yerel güvenlik güçleri gündüzleri düzenledikleri devriyeleri sıklaştırmışsa da, protestocular gece tekrar geri dönmüştür. Sonraki gün olan 26 Nisan'da her iki taraftan resmi yetkililer bir araya gelerek Dobrinja'daki Sırların güvenliğiyle ilgili tam bir güvence vermişlerdir. Dobrinja I ve IV bölgesinde yaşayan Sırların büyük kısmı buraya savaş döneminde Saraybosna'nın diğer kesimlerinden gelmiş ve bunların birçoğu savaş sırasında çatışmalara Sırp tarafında katılmış oldukları için hem evlerinden çıkarılmaktan hem de

Federasyon polisi tarafından taciz edilmek ve tutuklanmaktan korkmaktalardı. Saraybosna Kantonu ve Doğu Saraybosna'nın yerel makamları bir ay boyunca kimsenin evinden çıkarılmayacağı ve Federasyon polis gücündeki Hırvat, Müslüman ve Sırp polislerin Dobrinja ahalisini provoke etmemek için devriyelerini sivil görünümlü araçlarla yapacağı konusunda anlaşmaya varmıştı.³⁰⁴

Anlaşıldığı kadarıyla 24 Nisan günü Bosna Hersek Federasyonu ve Saraybosna Kantonuna bağlı polis kuvvetleri planların aksine Dobrinja I ve IV'e girmemiştir. Polisin bölgeye girişi o dönemde bölgede yaşayan ve esas itibarıyla orada yasadışı bir biçimde bulunan kişilerin barışçıl gösterileriyle engellenmiştir. Bir sonraki gün, yani 25 Nisan sabahı erken saatlerde Sırp Cumhuriyetinden göstericilerin Dobrinja'dan yayın yapan bir TV ekibine fiziki saldırıda bulunduğu bildirilmiştir. Saldırıya uğrayan TV ekibinin bir üyesi olay yeri yakınlarında hiçbir SFOR mensubunun bulunmadığını belirtmiştir. Bu olay olur olmaz SFOR, güçlerinin tahkim kararından etkilenen bölgelere daha da dikkatle eğileceğini ifade eden bir basın açıklaması yapmıştır. Ancak Dobrinja'da yaşayanlar Dobrinja'nın "Sırp" tarafına yeni göstericiler getiren otobüslerin akışının devam ettiğini ve bu göstericilerin eskiden sınır hattı olan caddede bir önceki gece yarısından itibaren toplanarak ateşler yaktığını, şişeler atıp küfürlü bir biçimde bağırıldığını bildirmişlerdir. Aynı gün saat sabah 11 civarında kantona bağlı polis güçlerinin Dobrinja I ve IV'e girdiği ve sokaklarda devriye gezmekte olduğu duyurulmuştur. Ne yazık ki bunların tümü Dobrinja'da savaşla çizilen hattan daha farklı bir sınır hattını uygulama yönünde geçmişte yapılan teşebbüsleri hatırlatmaktadır. O zamanlarda da gösteriler düzenlenmiş, ateş açılmış, hatta iki entiteyi birbirinden ayıran bir duvarın inşasına dahi başlanmıştı.³⁰⁵

Dobrunja caddelerindeki bu gelişmelere paralel olarak Sırp Cumhuriyeti Hükûmeti de kararda değişiklik yönünde çağrıda bulunmaktaydı. 25 Nisan günü Sırp Cumhuriyeti Meclisi Sırp Cumhuriyeti Hükûmetinin uzmanlar ekibinden Dobrinja I ve IV yerleşimlerinde Entiteler Arası Sınır Hattıyla ilgili kararıyla ilgili olarak hakeme bir itirazda bulunmasını istemiştir. Dobrinja konusundaki tahkim kararıyla ilgili olarak parlamentonun görüşünü ortaya koyan bir metin kabul edilmiş ve Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu Bosna Hersek Federasyonunun yetkili makamlarından Dobrinja I ve IV yerleşimlerindeki vatandaşların güvenliği, ve yürürlükteki

³⁰⁴ Kampschror, Beth, "Dobrinja Serbs protest arbitration", *Central Europe Review - CER*, C. 3, No. 15 (30.04.2001). Erişim adresi: <http://www.ce-review.org/01/15/bosnianews15.html>.

³⁰⁵ Hana Imamović, "International Arbiter Decides on Dobrinja", *Alternative Information Network - AIM* (Saraybosna: 25.04.2001).

düzenlemeler ve etik anlayışı doğrultusunda insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi için her türlü tedbirin alınacağı yönünde gereken güvenceleri talep etmiştir. Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu Sırp Cumhuriyeti Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş İnsanlar Bakanlığında vatandaşların ikamet yeriyle ilgili olarak özgürce dile getirdikleri iradeleri tahtında Dobrinja I ve IV'da yaşayanların kalıcı ikametlerine ilişkin projenin 60 gün içerisinde tamamlanmasını istemiştir. Tahkim kararının Dobrinja I ve IV'te yaşayan vatandaşlar ve Sırp Cumhuriyeti açısından "ciddi sonuçlarını" dikkate alarak Ulusal Meclis Yüksek Temsilcilik Ofisinden insanların bölgeden çıkarılması sürecinin bu yerleşimlerdeki ailelerin konut sorunlarının çözülmesiyle senkronize bir biçimde yürütülmesini talep etmiştir. Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi çeşitli resmi kurumların ve hizmet kuruluşlarının bu yerleşimlere ciddi miktarda yatırım yaptığını belirterek Bosna Hersek Federasyonu Hükûmetinden ve Yüksek Temsilcilik Ofisinden yatırılan fonların serbestçe kullanılmasını istemiştir. Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu ayrıca Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının Sırp üyesinden ve Bosna Hersek'in ortak kurumlarındaki Sırp temsilcilerden Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi nezdinde Dobrinja konusundaki tahkim kararının anayasaya uygunluk değerlendirmesi için sürecin başlatılmasını talep etmiştir. Ayrıca kabul edilen metinde Sırp Cumhuriyeti Meclisinin Dayton Barış Anlaşmasının imzalanması sonrasında Sırp Cumhuriyetinin gündeme getirmediği 180 kilometrekarelik alan konusunun nihai bir çözüme kavuşturulmasını istediği ifadesiyle sona ermektedir.³⁰⁶

Sheridan'ın kararıyla ortaya çıkan yukarıdaki sorunların tümüne karşın zaman içinde Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin siyasi makamları ve Dobrinja yerleşiminde yaşayan yerel halk uluslararası tahkimle verilen kararı kabul etmiştir. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti makamları, tahkim kararının uygulanması ve sıradan vatandaşların evlerine geri dönmelerine izin verilmesi gerektiği yönünde karar vermiştir. Öte yandan Dobrinja'da yaşayan Sırların büyük kısmının Saraybosna ve Bosna Hersek Federasyonunun diğer kesimlerindeki evlerinden olmuş olduğu ve Boşnaklar buradaki evlerine dönerken kendileri Bosna Hersek Federasyonuna geri dönemedikleri ışığında güç bir durumda kaldıkları da söylenebilir. Bu insanlar kendi evleri müsait hale gelene kadar Dobrinja I ve IV'teki evleri boşaltma olanağına sahip değildiler. Bu durumun farkında olan her iki tarafın yerel makamlarının temsilcileri bir yandan Sırlara daha fazla zaman tanınırken bir yandan da Bosna Hersek Federasyonunun da

³⁰⁶ Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, "Meclisin Dobrinja I ve IV konusundaki Tahkim Kararı ile ilgili görüşleri", (Banja Luka: 25.04.2001).

etnik Sırp'ların kendi bölgesindeki evlerine dönebilmesini sağlaması gerektiği konusunda mutabakata varmıştır. Görüldüğü üzere Sheridan'ın kararını değerli yapan asıl nokta Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin de nihayet insanların mensubu olduğu etnik gruptan bağımsız olarak ev ve diğer emlakın gerçek hak sahiplerine iade edilmesi sürecini başlatması olmuştur.

Bugün artık bu karardan yıllar sonra alan araştırması savaş sırasında buradan ayrılmak zorunda kalan tüm Boşnakların Dobrinja I ve IV'ün Bosna Hersek Federasyonuna devredilmesi sonrasında buradaki evlerine geri döndüğünü göstermiştir. Ancak Dobrinja'da yaşayan Sırp yerel halk Sheridan'ın kararına nasıl bir tepki vermiştir? Bu soru, bu çalışma çerçevesinde Saraybosna'nın bu sınır banliyösünde yapılan alan araştırmasında ele alınan başlıca konulardan biri olmuştur. Toplanan verilerden hareketle Sheridan'ın kararı konusunda çeşitli görüşlerin olduğu söylenebilir. Dobrinja'daki en büyük iki etnik grup olan Boşnaklar ve Sırp'lar arasında görüşlerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Boşnak etnik grubuna mensup kişilerin kararı doğru bulduğu görülürken Sırp toplumunun üyelerinin kararı tasvip etmediği ve bunu Uluslararası Toplumun onlara karşı aldığı kararlar zincirinin bir halkası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Karara karşı tavırlardaki böylesi farklılıklar Dobrinja'daki yerel halkla yapılan görüşmelerde çok zaman kendisini göstermiştir.

Dobrinja'daki Sırp toplumunun bir üyesi olan Slobodan Šiljegović (46) karara verilen tepki ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Dayton'dan sonra Saraybosna'da sınır konusunda çözüme bağlanmamış sadece bir mesele kalmıştır. O da burada, yani Dobrinja I and IV'teki kentsel alandaki sınır konusudur. [Sheridan] burada sınır hattını Sırp'ların aleyhine bir biçimde çizmiştir. Bakın tablo şöyleydi: işin en başında, Dayton'dan önce insanlar gelecekteki sınır hattının cadde ve sokaklardan geçmesi ihtimalini konuşuyorlardı. Zira burası kentsel bir alan ve binalarla ve meskenlerle dolu. Ama Dayton'da yeni çizilen sınır hattı resmen binaların içinden geçiyordu. Asıl mesele buydu. Yıllar sonra tahkim süreci oldu. Buradaki mesele Dayton sonrasında çözümsüz kalmıştı, zira Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti Hükûmetleri bir anlaşmaya varamadılar ve tahkime gitmek zorunda kaldılar. Tahkim süreci 2001'de gerçekleşti ve karar sadece Dobrinja'nın bu kısmıyla ilgiliydi. Bu tahkim sürecinde bölgenin büyük kısmı Bosna Hersek Federasyonuna verildi. Esasen sınır hattı Boşnakların Federasyona bağlanacağı şekilde çizilmişti. Böylesi bir kararın nedeni olaraksa [Boşnakların] bu bölgedeki evlerin büyük kısmının sahibi olduğu

belirtilmişti. Ama bu önemli değil. Sonuç aynı. Boşnakların yaşadığı bir yeri Sırp Cumhuriyetinden alıp Federasyona bağlamak."³⁰⁷

Benzer bir görüş yine Dobrinja'daki Sırp toplumunun bir üyesi olan Slaviša Pandurević (48) tarafından da dile getirilmiştir. Pandurević'in Sheridan'ın kararına tepkisi çok zaman etnik kimlikle birlikte kendisini gösteren ve birçok durumda Dobrinja'daki Sırp toplumunun tavrında belirleyici olan aidiyet hissini ortaya koyan bir biçimde dile getirilmiştir. Bu çerçevede Slaviša Pandurević şunları söylemiştir:

"Görüyorsunuz ya, Sırp Cumhuriyeti ve Doğu Yeni Saraybosna bize esasen onlara ait olduğumuz için yardım etmekteydi. Savaştan sonra burada her şeyi baştan yapıp onardılar. Ama şimdi dışarıdan birinin, bir yabancıнын kararıyla bizler Federasyona bağlanmış olduk. İnsanlar haliyle biraz garip hissediyorlar. Bu noktada hisler biraz karışık ve etnik kimlik de işin içinde. Boşnaklar Federasyona bağlanmaktan son derece mutlu. Sırlarsa duruma şüpheyle bakıyor ve büyük bir kayıp hissi içindeler. Genel itibarıyla Sırlar karardan memnun değiller. Ama artık Federasyona bağlı olduğumuz gerçeğini de kabul etmemiz gerek. Kimse bize bir şey sormadı ve birden bire hoşlanmadığımız, sevmediğimiz bir şeyin parçası olduk. Önem vermediğimiz ve bize ait olduğunu hissetmediğimiz bir şeyin. Artık resmen Federasyonun bir parçası olmamıza karşın halen Federasyondan ziyade Sırp Cumhuriyetine bağlı hissediyoruz kendimizi."³⁰⁸

Bu sözlerden Sırların Sheridan'ın kararından memnun olmadığını anlamak mümkündür. Bunun başlıca nedeni de Dobrinja I ve IV'ün, ve ayrıca burada yaşayan etnik topluluğun tahkim süreci öncesinde Sırp Cumhuriyeti siyasi entitesine bağlı olmasıdır. Tahkim kararının uygulanması sonrasında Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olan Sırp etnik topluluğu kendisini Bosna Hersek'in yabancı oldukları veya "öteki" hissettikleri" bir parçasında bir azınlık olarak görmektedir. Pandurević ayrıca artık "öteki" entitenin bir parçası olmalarına karşın halen duygularının Sırp Cumhuriyetiyle olduğuna da işaret etmiştir. Bu sözlerden Dobrinja'daki Sırp etnik toplumunun Bosna Hersek'in "kendilerine" ait kısmında çoğunluk olmaktan, uluslararası

³⁰⁷ Slobodan Šiljanović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

³⁰⁸ Slaviša Pandurević ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

tahkim süreci sonrasında yabancı gördükleri ve etnik açıdan "ötekilere" ait olan diğer entitede azınlık konumuna geldikleri algısı anlaşılabilir.

Bu bağlamda ciddi içgörüler içeren bir diğer anlatımsa yine etnik açıdan Sırp olan Veselka Popović'in (61) sözlerinde görülmektedir. Kendisiyle yapılan görüşmede tahkim süreci sonrasındaki tabloyu ve kararın uygulanmasının hemen ardından yerel Sırp toplumunun tepkisini dile getirmiştir. Bu bağlamda şu noktaları vurgulamıştır:

*"Dayton sonrasında bu yerleşimde etnik gerilim söz konusuydu. Bunun nedeniyse Federasyon ile Sırp Cumhuriyeti arasında kalmış olmamızdı. Ömrüm boyunca burada yaşadım ve dolayısıyla burayı çok iyi biliyorum. Şimdi savaştan ve çatışmalardan sonra evlerimiz ve buradaki varlığımız kendisine karşı savaş verdiğimiz Federasyonun bir parçası olmuş durumda. Buradaki ev ve arazilerin büyük kısmı Saraybosna'nın Federal kesimine verildiği için buradaki Sırp'ların büyük kısmı bu görüşte. Tahkim süreci sonrasında insanlar panik içinde kaldılar. Bu çalkantılı dönemde hepsi Federasyonun bir parçası olmaları sonrasında olacakları anlamak için Doğu Yeni Saraybosna belediyesine gittiler. Birçoğu bu yeni durumu kabullenmekte zorlandı. Ama ilk etaptaki panikten sonra insanlar duruma alışmaya başladılar. Yine de iki ülke arasında bölünmüş değiliz. Sıradan insanlar sonuçta buranın tek bir ülke olduğunu gördüler. Bu yerleşim Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu arasında bölünmüş durumda. Tahkimde yapmaya çalıştıkları kadastro parsellerini tekrar birleştirerek ev ve gayrimenkullerin tek bir entiteye bağlı olmasını sağlamaktı. Elbette yine de sınırın üzerinde kalanlar var ama bunların sayısı epey az. Buna rağmen sıradan vatandaşlar arasında sorun yok. En başta farklı etnik grupların mensupları arasında bazı gerilimler oldu. Ama artık bunlar da kalmadı. Sheridan'ın kararı Bosna Hersek'te sadece bina ve evlerin birden fazla entite arasında bölündüğü durumlarda bunların tek bir entiteye bağlanması amacıyla yönelik olarak sınırların değiştirildiği tek somut örnektir. Esasen burada yaşayanlar arasında Boşnakların etnik çoğunluğu oluşturması ve Dobrinja'nın bu kısımdaki emlakın büyük kısmının sahibi olmasından dolayı ihtilafa konu bölgenin büyük kısmının Federasyona verilmesi söz konusu olmuştur. En azından benim bildiğim ve duyduğum kadarıyla böyle."*³⁰⁹

³⁰⁹ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Veselka Popović uluslararası tahkimin başlıca amacının ihtilafa konu ev ve konutların Bosna Hersek'in tek bir entitesine devrini sağlamak olduğunu kabul etmiştir. Daha birçokları gibi Popović de bölgenin büyük kısmının Bosna Hersek Federasyonuna bağlanmasının nedeni olarak bu bölgedeki insanların ve emlak sahiplerinin büyük kısmının etnik açıdan Boşnak oluşuna işaret etmektedir. Kararın açıklanmasının hemen ardından etnik gerilim doğsa da, kısa bir süre sonra hayatın normale döndüğünü vurgulamıştır.

Bu nevi görüşlerin yanında, Sırp etnik grubuna mensup kişilerden görüşülenlerin bazıları Sheridan'ın kararı uygulamaya konduktan sonra ciddi bir sorun yaşanmadığını ve bu meselelerin büyük ölçüde siyasallaştırılmış olduğunu belirtmiştir. Mirjana Vagurić (60) gibi çalışma kapsamında görüşülenlerden bazıları uluslararası tahkimin hemen ardından siyasi etkisini vurgulamıştır. Sırpların kararın kamuya açıklanmasından sonra protestoda bulunduğu işaret etmiştir. Ayrıca söylediklerinden sürecin tümünü siyasi bir oyun olarak gördüğü ve sıradan insanların bu oyunda marjinal bir pozisyonda kalarak ihmal edildiğini düşündüğü sonucuna da varılabilmektedir. Bu çerçevede görüşme sırasında şu hususların altını çizmiştir:

*"Bazılarının ikameti değiştiği için biraz garip hissettiler. Ayrıca bazıları da kendilerini daha az güvende hissediyorlar artık. Bence Sheridan'ın kararı sonrasında kendisini Federasyonda bulan benim gibi Sırplar için bu geçerli. Ama yavaş yavaş da buna alışıyoruz. İlk etapta Sırplar şikayetlerini dile getirip kararı reddediyorlardı. Ama ne yapabiliriz ki? Bizde bu işler hep böyle. Kimse bize bir şey sormadı. Ne savaşa başlarken, ne bugün. Bizler hepimiz Bosna'da sadece büyük güçlerin ve yerel hainlerin siyasi oyunlarında piyon gibiyiz."*³¹⁰

Bosna Hersek'teki tüm süreçler gibi devlet içindeki sınır ve hudutların yeniden çizildiği bu süreç üzerinde de siyasetin etkisini vurgulayan bu görüşün yanında, görüşmelerde dile getirilen bir diğer konu başlığı da gündelik yaşamın gereksinimleriyle ilgilidir. Milan Radivojević (Sırp - 52) tahkim sonrası dönemde Sırplar protesto yaparken Boşnakların kutlamalara başladığını ancak kısa süre sonra insanların daha temel sorunlara tekrar odaklanmaya başladığını ifade etmiştir. Bu çerçevede, Sheridan'ın kararı konusunda yorum yapması istendiğinde kısaca şunları söylemiştir:

³¹⁰ Mirjana Vagurić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

*"Sheridan'dan sonra Sırp lar protesto yaparken Boşnaklar tahkim kararını kutluyordu. Karar Sırp lar ve Sırp Cumhuriyeti açısından ciddi bir kayıp ve Boşnaklarla Bosna Hersek Federasyonu açısından da büyük bir zafer olarak algılanıyordu. Ama bu sadece en baştaki algıydı. Sonrasında insanlar sınırlar konusunda düşünmeyi bıraktılar. Herkes bir iş bulup hayatını sürdürmeye odaklanmıştı. Bu zor zamanlarda hayatta kalmak önemli. Burada sırf hayatta kalabilmek, varlığını sürdürebilmek için bile mücadele vermek gerekiyor. Bu yüzden fazla zaman geçmeden Bosna'nın can sıkıcı gerçeklerine geri döndük."*³¹¹

Sırp etnik grubunun bir mensubu ve Doğu Yeni Saraybosna'daki bölgesel savcılıkta savaş suçlarına bakan ekibin yöneticisi olan Mirela Ćosić'in (37) söyledikleri bu bağlamda gerçekten önemlidir. Dobrinja'da yaşayan biri olarak Sheridan'ın buradaki Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme sürecindeki yaklaşımıyla ilgili önemli içgörüler sunmuş, ve Sheridan'ın bu sınır yerleşiminde IEBL'yi yeniden neden ve nasıl çizdiğiyle ilgili olarak diğerlerinin dile getirmediği bir dizi önemli hususa işaret etmiştir. Sheridan süreç ve kararıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Bu sürecin en başından itibaren nasıl yürüdüğünü açıklamama izin verin. Başlangıçta, Dayton'la çizilen ancak evlerin ve binaların içinden geçtiği için son derece sorunlu olan bir sınır hattı vardı. Dayton'dan hemen sonra sınır hattının gelişimi süreci öyle bir tepki doğurmuştu ki, bir noktada Sırp lar Federasyonla ve Saraybosna'nın Federal kısmıyla bir ilgileri olmasını istemedikleri için sınıra bir duvar bile inşa etmeyi düşünmüşlerdi. Sonraki aşamada her iki Entite Bosna Hersek'te sınır sorunlarını çözme ortak komisyonunu kurdu ve Dobrinja'da sınırı cadde ve sokaklarla meydanları izleyecek şekilde tadil etme yönünde bir inisiyatife start verildi. Ancak o ortak komisyon amacına gerektiği gibi ulaşamadı. Zira her iki taraf için de kabul edilebilir çözümler bulamıyorlardı. Sonrasında, entite ve devlet düzeyinde karar alma mekanizmalarıyla siyasi bir çözüme ulaşamadıkları için hep birlikte uluslararası tahkime başvurmaya ve Dobrinja için bir çözüm bulmaya karar verdiler. Daha doğrusu, Bosna Hersek'teki Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi tarafından tahkim sürecini kabul etmeye zorlandılar. Bu süreç Sheridan süreci olarak biliniyor. İhtilaf konusu bölgeler arasında Sırp Cumhuriyetinin ilgili kurumlarınca önemli yatırımlar yapılmış olan ve Sırp etnik grubuna mensup insanlara ev sahipliği yapan kesimleri Sheridan kararıyla o entiteye bağladı. Öte

³¹¹ Milan Radivojević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

yandan Boşnakların yaşadığı ve Federasyonca imar edilen geri kalan ve daha büyük bir kısmı da Federasyona bağladı. İhtilafa konu bölgenin en yoğun yerleşime sahne olan bölümünde sınırı cadde ve sokakları izleyecek şekilde çizdi. Bir yandan da diğer kesimlerde fiziksel hatları dikkate almayıp sınırı mümkün olan her durumda değiştirme yoluna gitti. Bence bunu kasten yaptı, ve bu da üzerinde düşünülmüş bir karardı. Daha düzgün sınır hatları çizmek istememişti. Bunun nedeni de sıradan insanların algılayabileceği net bir sınırın varlığının olmasını istememesi ve böylelikle etnik zeminde ayrışmayı daha da güçleştirmek istemesiydi. Tahkimin hemen akabindeyse buraya öyle büyük bir mülteci akını olmadı. Genellikle Ilidža'dan kaçan Sırplar buraya yerleştirilmişti. Sheridan'ın çizdiği sınırdan sonra güvenlik sorunları ortaya çıktı; zira bölgenin çok büyük bir kısmı Federasyona bağlanmıştı. Sırpların bazıları bu sınır bölgesinden göç etmeye ve buradaki varlıklarını satmaya başladılar. Her ne kadar Entiteler Arası sınırın yeni konumunu net bir şekilde gösterse de, Sheridan her iki tarafın da bunu kabul etmesi kaydıyla toprak tavizlerinde bulunulmasına da hukuken olanak sağlamıştı. Örneğin burada sınır sokak boyunca devam ediyor ve dolayısıyla doğal bir sınır olarak görülüyor. Ama başka yerlerde bu kadar açık değil. Dolayısıyla büyük ölçüde Sırpların yaşadığı bölgeler Boşnak etnik çoğunluğa sahip başka bölgelere karşılık olarak bir nevi tazminat gibi görülebilmektedir. Burada, yani sınırdaki yaşam konusunda, savaştan önce burada yaşayan Müslümanlar buraya geri dönüp ev ve varlıklarını yeniden inşa ettiler. Bugün de burada herhangi bir sorun olmadan yaşayabiliyorlar. Bahsettiğimiz birlikte yaşama burada kendisini gösteriyor ve devamlılığı da sağlanmış durumda. Burada savaştan önce de yaşamışlardı, ve bugün de normal şartlarda yaşamlarını burada sürdürüyorlar. Bugün artık etnik gruplar arasında gerilim yok. Böyle gerilimler ancak savaş döneminde ve hemen sonrasında vardı. Buraya geri döndüler ve burada kaldılar. Bence Sheridan sınır hattını savaş sonrasında etnik grupların birlikte yaşamasına zemin oluşturmak ve sınırların etnik kimlik ekseninde toplulukları net bir biçimde bölmesi ihtimalini ortadan kaldırmak için sınır hattını bilerek böyle çarpıttı. Etnik kimliğin bu süreçte çok önemli bir rolü olsa da bence Sheridan eline geçen her fırsatta sınır hattını çarpıtarak farklı etnik toplulukların, ki bu örnekte Boşnaklarla Sırpların mümkün olduğunca birbirleriyle karışmasını ve doğrudan temas içinde olmalarını sağlayarak bu sınır bölgelerinde etnik toplulukların birlikte yaşayacağı geleceği inşa etme hedefine ulaşmak istedi. Uluslararası tahkime giden her konuda ve bu süreçle getirilen her çözümde siyasi bir arka plan söz konusudur. Bizim örneğimizde de burada olan böyleydi ve ben de bunun tesadüf olduğunu

düşünmüyorum. Dobrinja merkezi dışında da yolları izleyen bir hat çizebilir ve toprakları net bir biçimde bölebilirdi; ama öyle yapmadı. Halen bu sürecin altında siyasi bir arka planın yattığına kaniyim."³¹²

Mirela Ćosoć görüşülen Sırlar arasında en ayrıntılı yanıtı veren olmuştur. Ćosoć'a göre Sheridan yalnızca ihtilafa konu meskenlerin çoğunluğunun kime ait olduğuna bakmakla yetinmemiştir. Anlaşılan o ki, binayı kimin yaptığı, yani Bosna Hersek Federasyonunun mu, yoksa Sırp Cumhuriyetinin mi binayı diktiği de önemli görülmüştür. Dolayısıyla kendisiyle yapılan görüşmelerde Sheridan'ın Dobrinja'nın büyük kısmını, burada hem Boşnak çoğunluğun yaşaması, hem de söz konusu entitenin burayı inşa etmiş olmasından dolayı Bosna Hersek Federasyonuna bağlama yönünde karar verdiğine işaret etmiştir. Bu görüşten hareketle, Sheridan'ın kararının altında iktisadi bir zemin olduğunu da kolaylıkla anlayabiliriz. Her ne kadar etnik kimliğin sınırın yeniden belirlenmesi ve yeniden inşa süreçlerinde başlıca rolü oynadığını vurgulasa da, Sheridan'ın savaş sonrasında etnik grupların bir arada yaşamasının zeminini sağlamak amacıyla Entiteler Arası Sınır Hattını mümkün olduğunca çarpıttığını düşünmektedir. Toplanan verilerin nicel analizi sonucunda görüşülen Sırların neredeyse tümünün genel görüşü Sheridan'ın Sırp etnik grubunun ve Sırp Cumhuriyetinin çıkarlarına zarar verdiği yönündedir. Dobrinja'daki Sırlar Sheridan'ın kararını büyük bir kayıp olarak görürken Boşnaklar kararının son derece adil ve yerinde olduğunu düşünmektedir. Dobrinja'daki Boşnak etnik topluluğunun üyeleri çoğu zaman bu karara gerekçe olarak benzer hususlara işaret etmişlerdir. Görüşülenlerin tümü Dobrinja'nın ihtilaf konusu kısmında Boşnakların çoğunluğu oluşturduğunu ve bu nedenle burasının Bosna Hersek'in "bizim" olan tarafına bağlanması ve etnik açıdan "ötekilerin" bölgesine bırakılmaması gerektiğini iddia etmektedir.

Dobrinja yerleşiminde yaşayan ve Boşnak etnik kimliğine sahip olan Damir Adžić (63) görüşmelerde diğerleriyle aynı husus ve argümanları dile getirmiştir. Ayrıca tahkim sürecinde mutabık kalınan ödünlerin söz konusu olduğuna, ve ihtilafa konu bölgenin Federasyona bırakılmasının altında yatan başlıca neden olarak da bu bölgenin büyük ölçüde Boşnakların yaşadığı bir alan oluşuna işaret etmiştir. Bunların yanında Sheridan'ın evleri ve konutları Bosna Hersek'i oluşturan siyasi entitelerden yalnızca birine bağlamak ve bunların Entiteler Arası Sınır Hattıyla bölünen ve bu hat üzerinde kalan bir yer olmaya devam etmesini engellemek istediğini

³¹² Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

de dile getirmektedir. Bu bağlamda Damir Adžić'in sözlerini bir bütün olarak burada aktarmak aydınlatıcı olabilir:

*"Burada, yani Dobrinja'daki sınır ilk olarak Dayton'la tanımlanmıştır. İlk çizildiği dönemde evleri, binaları, apartman dairelerini bölen bir şekilde çizilmiştir. Çok yıllar sonra entiteler bu sorunları çözmek amacıyla bir komisyon kurmuşlardır. Ancak yine yıllar süren başarısız müzakerelerde her iki taraf için de kabul edilebilir olan bir çözüme ulaşamamışlardır. Bu konuda mutabakata varamadıkları için de süreç bir bütün olarak uluslararası tahkime götürülmüştür. Tahkim sırasında sınırda yaklaşık 100-200 metrelik bir düzeltme yapılmıştır. Öte yandan bölgenin daha büyük bir kısmı Federasyona bırakılmıştır; zira evler ve konutların büyük kısmında Boşnaklar yaşamaktaydı. Bildiğiniz üzere, bölgenin büyük kısmının Sırp Cumhuriyetinden ayrılarak Federasyona bağlanması sonrasında nüfusun etnik yapısında da aynı yönde bir değişim yaşanmıştır. Tahkimden sonra Federasyona bırakılan kısımda kalan çok sayıda Sırp kendi evlerini çoğu zaman Boşnaklarla takas etmeye ya da Boşnaklara satmaya ve ardından da Doğu Yeni Saraybosna'ya ya da Sırp Cumhuriyetinin diğer başka bölgelerine taşınmaya başlamıştır. Tahkim sürecinde olan biten özetle budur. Süreç sırasında belirli bölgelerin devri söz konusu olmuşsa da asıl amaç ailelerin yaşadığı ev ve binaların entitelerden sadece birine bırakılmasını sağlamaktır. Sanırım bu binaları ilk yapanın ve sahiplerinin kim olduğu da önemli bir nokta olmuştur. Sonuçta entiteler açısından çok önemli olmasa da sınır bölgesinde yaşayan insanlar açısından önemli küçük sınır düzenlemelerinden bahsediyoruz. Biz Boşnaklara göre Sheridan doğru yönde karar vermişken Sırlar bu karardan son derece hoşnutsuzdur."*³¹³

Herkesçe bilinen bazı hususların yanı sıra, Damir Adžić'in sözlerinden ihtilafa konu bölgenin Bosna Hersek Federasyonuna devrinin Dobrinja'da yaşayanların etnik kimliklerine göre kutuplaşması ve etnik zeminde daha da ayrışması sonucunu doğurduğu anlaşılmaktadır. Adžić etnik Sırlardan birçoğunun buradaki mal varlıklarını Sırp Cumhuriyetindeki başka yerlerle takas etme ya da bunları toplumun Boşnak üyelerine satma yönünde bir karara isteyerek vardığını iddia etmektedir. Bu husus da, ülke içindeki sınırların değiştirilmesi sürecinde dahi, bilhassa Bosna Hersek gibi savaşı yaşamış toplumlarda sınır ve kimlikler arasında net bir karşılıklı ilişki

³¹³ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

bulunduğunu göstermektedir. Entiteler Arası Sınır Hattının düzeltilmesi sonucunda Sırplar muhtemelen kendilerini "kendilerine ait" görmedikleri, aksine "ötekine ait" ve yabancı gördükleri bir şeyin içinde azınlık olarak bulmuşlardır ve bu his bilhassa uzun vadeli ikametgahla ilgili kararlar bağlamında belirgin olmuştur. Özellikle yıllar süren etnik çatışmalardan çıkmış ve halen daha etnik zeminde ötekileştirmeyi derinden hissedenden Bosna gibi toplumlarda benzeri kararların alınmasında güvenlik saiklerinin yanında aidiyet hissinin de belirleyici olması son derece muhtemeldir.

Dobrinja'da görüşülen kişiler arasında en gençlerinden biri olan Damir Fazlić (23) bu konuda Dobrinja yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesinin pratikte nasıl bir önemi olduğunu vurgulamıştır. Sözlerinde şu hususları dile getirmiştir:

*"Bu yapılmadan önce bizim binadaki durumun son derece kafa karıştırıcı olduğunu hatırlıyorum. Binamız sınırla ikiye bölünmüştü ve resmen her iki entiteye de bağlıydık. Ya da fiiliyatta arada kalmış ve aslında hiçbir yerde olamamış olduğumuzu da söyleyebilirsiniz. Ayrıca elektrik su gibi hizmetlere bağlantı işi de son derece sorunluydu. Kamu hizmetlerinin bazıları için Sırp Cumhuriyetine fatura ödüyorduk; bazıları içinse Federasyona. İçinde yaşadığımız bina seksenli yıllarda inşa edilmiş ve o dönemde böylesi bir bölünmüşlük yokmuş. Dayton'la çizilen sınır tam da binamızın içinden geçiyor. Ancak tahkimden sonra bizi Bosna Hersek'in Federasyonda kalan kısmına bağladılar. Şimdi insanlar bu durumdan memnunar. Öncelikle o karmaşık idari sorunlardan kurtulduk. İkincisi, Boşnaklar Federasyonda, kendi halklarıyla birlikteyken çok daha rahat hissediyorlar. Eskiden sınırda yaşıyorduk. Her zaman üstü örtülü bir korku hissediliyordu. Savaşta rol almış yaşlıların bazıları Sırp Cumhuriyetinin polisinden korkuyordu. Aynı durum Sırplar için de geçerliydi."*³¹⁴

Tahkime ve uygulamasına ilişkin pratiğe dönük idari nedenlere odaklanan bu kişilerin yanında sürecin tümüne zorla yerinden edilmiş mültecilerin savaştan önceki evlerine ve varlıklarına geri dönüşü perspektifinden bakanlar da mevcuttur. Aziz Mamišević (48) bunlardan biridir. Mamišević kararın açıklanmasından sonra hissettiklerini şöyle ifade etmiştir:

³¹⁴ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

*"Hepimiz Sheridan'ın kararının açıklanmasını heyecanla bekliyorduk. Bölgenin büyük kısmının Federasyona bağlanıp entegre edildiğini öğrendikten sonra son derece mutlu olduk. Öte yandan Sırp kararını protesto ediyor ve duvarlar inşa edeceklerini açıklıyorlardı. Aslında bir duvar da inşa edildi. On metre uzunluğunda ve ana meydana bizleri Sırp Cumhuriyetinden ayıracak şekilde... Ama aynı gün de ortadan kaldırıldı. Bizim açımızdan bu çeşitli nedenlerle büyük bir zafer sayılabilir. Ama bunların en önemlisi, mülteci durumundaki Boşnakların büyük kısmının artık kendi varlıklarını tekrar sahiplenebilme ve buraya geri dönebilme şansını yaşamış olmasıdır. Ayrıca o günden sonra bu bölgenin Federal polis kuvvetlerinin kontrolü altında olması da son derece önemlidir. O güne kadar Sırp polis kuvvetlerine güvenmediğimiz için kendimizi hiç rahat hissedememiştik. Genel itibarıyla Federasyon son derece önemli bir ihtilaftan galip çıkarken bir yandan da bu karar Bosna Hersek'in genelinde toprakların geri iadesi konusunu ihtimaller arasına getirdi. Sadece Dobrinja'daki Boşnaklara evlerin iadesiyle kalmayıp, Bosna'nın Federal kısmında da Sırlara varlıkların geri iadesi söz konusu olabilir."*³¹⁵

Burada yaşayanların tahkim süreci ve Sheridan'ın kararına tepkisini özetlemek gerekirse, görüşülen kişilerin çok büyük kısmının Saraybosna'nın bu sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme gerekliliği ve gündelik yaşamdan gerekçelere odaklandığı sonucuna varılabilir. Nitekim, süreç aslında evlerin, binaların ve apartman bloklarının Bosna Hersek'i oluşturan ve birbirine karşıt duruş içindeki iki entite ve iki farklı sınır belediyesi arasında bölünmüş olduğu için başlatılmıştır. Tahkimin sonuçlarına ilişkin olumlu ve olumsuz tavırlar bağlamında ise görüşmelerde etnik kimliğin bu sürece ilişkin görüşleri nasıl etkilediğini görmek pek de zor olmamıştır. Genel itibarıyla Sırp etnik topluluğunun sürecin tümünü oldukça haksız bir gelişme olarak gördüğü, öte yandan Boşnakların karardan son derece memnun olup, son derece adil bir karar olarak algıladıkları söylenebilir. Dobrinja yerleşiminde IEHL'nin değiştirilmesi sürecinin etnik kimliklere ne şekilde tekabül ettiği sorusuna yanıt olaraksa, yukarıda yapılan alıntılardan Sheridan'ın bölgenin büyük bir kısmını Bosna Hersek Federasyonuna bağlama kararının burada yaşayanların ve buralardaki varlıkların sahiplerinin çoğunun Boşnak oluşuna dayandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Entiteler Arası Sınır Hattının yeniden çizilmesi süreci dahi Saraybosna'nın banliyösü olan Dobrinja'da farklı etnik toplulukların mekandaki dağılımı ve etnik kimliğine bağlı bir seyir izlemiştir.

³¹⁵ Aziz Memişević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

5.2.3. Sınırdaki Yaşam: IEBL'nin Dobrinja'daki Etkisi

Bu bölümde alan araştırmasıyla ulaşılan bulgular sunularak Dobrinja'da Entiteler Arası Sınır Hattının yerel halkı ve sınırda gündelik yaşamlarını nasıl etkilediği sorusuna yanıt aranacaktır. Ayrıca IEBL'nin tahkim süreci öncesi ve sonrasında neden olduğu sorunların türleri de irdelenecektir. Gözle görülemeyen idari sınırın burada yaşayan ve Bosna Hersek'teki iki ayrı siyasi düzen "arasında" kalan sıradan insanların günlük yaşamlarını şekillendirdiği için bu noktaları anlamak büyük önem taşımaktadır. Bölge halkıyla yapılan görüşmelerde yukarıda ele alınan konuda da olduğu üzere, sıradan vatandaşların karmaşık idari ve yetkisel prosedürler karşısında zorlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca vatandaşlar çeşitli güvenlik sorunlarıyla ve etnik zeminde ekonomik ayrımcılıkla ve benzeri sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde aşağıdaki boyutlar ele alınacaktır:

A. İdari ve hükûmet yetkisine ilişkin hususlar;

B. Güvenlik sorunları;

C. İktisadi meseleler ve sosyal sorunlar;

A. İdari ve Hükûmet Yetkisine İlişkin Hususlar

İncelenen bir önceki örneğe benzer biçimde, yerel halkın yüzyüze olduğu sorunların en önemlileri idari ve yetkisel süreçlerle ilgilidir. Tahkim sürecinin üzerinden artık epey zaman geçmiş olmasına rağmen Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünün halen Bosna Hersek'teki iki farklı siyasi-idari yapının, yani Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti siyasi entitelerinin arasındaki konumu çeşitli sorunlara neden olmaktadır. İdari konularda ve hükûmet yetkisi bağlamında net bir tablonun olmayışı bu sınır yerleşiminde gündelik yaşamı güçleştirmektedir. Geçmişte ihtilaf konusu olan Dobrinja'da yaşayan sıradan vatandaşlar halen daha ısıtma, elektrik, gaz gibi hizmetlerin karşılığını ödeme ve çöplerin toplanması gibi konularda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bugün bile bazı altyapı hizmetleri için Bosna Hersek Federasyonu kurumlarına, diğerleri için de Sırp Cumhuriyeti kurumlarına kayıtlı olan bazı haneler mevcuttur. Geçen zaman içinde sınırdaki bu yerleşimlerde yaşayanların gündelik yaşamlarını son derece zor ve kafa karıştırıcı bir hale sokan böylesi karmaşık idari süreçlerle yaşamayı öğrendiği anlaşılmaktadır.

Dobrinja'da yaşayan bir Boşnak olan Hamdija Osmić (54), kendisiyle yapılan görüşmede uluslararası tahkim süreci ve Sheridan'ın kararının Dobrinja'daki idari meseleler bağlamında olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Sheridan'ın kararının uygulanmasıyla en azından kadaastro sorunlarının ortadan kalktığını ifade etmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

"Burada sınır evlerin ve binaların ortasından geçiyordu. Sheridan sürecinden önce ev veya apartmanın yarısından yani yüzde 50'sinden fazlasının Federasyonda yer alması durumunda söz konusu konut bloğu Federasyon tapu dairesinde kaydediliyordu. Aksi haldeyse Sırp Cumhuriyetinde. Genel itibarıyla Sheridan'ın kararıyla bu belirsizlik ortadan kalktı; zira Sheridan kararıyla konut birimlerini bölünmüş bir yapıdan kurtarıp tek bir entiteye bağladı. Aslında hala sınır hattının üzerinde yer alan ve sınırın böldüğü bazı evler var ama bunlar

Dobrinja'nın kentsel alanının dışında kalıyor. Burada Usora ve Doboj'da söz konusu olan durumdan bahsedemeyiz. Burada tapu işlerini ve emlakın mülkiyetiyle ilgili belgeleri tek bir yerden alabiliyoruz. Oradaysa bu belgeleri alabilmek için her iki entiteye de gitmeniz gerekiyor. Ama biliyorsunuz; nüfus sayımı söz konusu olunca tam aksi bir tablo ortaya çıkıyor ve yeni sorunlarla karşılaşyoruz. Nüfus sayımında uygulanan sistem kadastroda geçerli olandan farklı. Nüfus sayımı ve kullanılan metodoloji bağlamında evin girişinin nerede olduğu önemli. Girişin konumu hanenin Federasyonda mı yoksa Sırp Cumhuriyetinde mi yer aldığını ve kaydedileceğini belirliyor. Evin girişinin Federasyon topraklarında kalması durumunda nüfus sayımında ev o entitede sayılıyor. Aksi halde de Sırp Cumhuriyetinde kaldığı varsayılıyor. Bazı durumlarda evin nispeten küçük bir kısmının Sırp Cumhuriyetinde, ve çok daha büyük bir kısmının Bosna Hersek Federasyonunda kalmasına rağmen sırf binanın girişi Sırp Cumhuriyeti tarafında diye bütün bina ve içinde yaşayanlar Sırp Cumhuriyeti entitesinde kalmış sayılıyorlar. Tam da bu noktada kadastro ile nüfus sayımı arasındaki yöntem farklılıklarını görebilirsiniz. Jeodezi kural ve kriterleri nasıl bir tablo çizerse çizsin diğer entitedeki emlak için kayıt açmanız mümkün değildir. Tahkim sürecinden önce bu sorunu çözmemiz yönünde çok sayıda talep alıyorduk. Bu uluslararası tahkime başvurmanın başlıca nedenlerinden biriydi aynı zamanda. Aynı binanın farklı katlarında yaşayan insanları düşünün. Bazı durumlarda üst kat ve girişi bir entitedeyken zemin kat ve o katın girişi öteki entitede kalıyordu. Böylesi durumlarda teorik olarak binada yaşayanların aynı anda her iki entitede de kaldığını söylemek mümkün olabiliyordu. Kafa karıştırıcı; öyle değil mi? Son nüfus sayımında Federasyona bağlı kabul edilen kısımda kayıt işlemlerini Federasyon tarafından gelen yetkililer yapıyordu ve çok sayıda Sırp kayıt altına alınmayı reddetmişti. Şahsen tanıdığım bazı Sırp'ların aslında yaşadıkları yer olan Saraybosna'nın Federasyon tarafındaki seçimleri umursamadıkları ve sırf Sırp Cumhuriyetinde oy verebilmek için adreslerini değiştirip Sırp Cumhuriyetinde kaydolduklarını biliyorum. Bunun yanında altyapı hizmetleri, telefon ve elektrikle ilgili sorunların da halen devam ettiğini söyleyebilirim. Elektriği Sırp Cumhuriyeti tarafından alıyoruz ve faturaları oraya ödüyoruz. Diğer tüm altyapı hizmetlerinde ise Federasyona ve Saraybosna'nın federal tarafına bağlıyız. Bir şekilde buna alıştık ama hala Dobrinja'daki altyapı hakkında çeşitli şikayetlerim var. Geçmişte olduğu gibi bugün de bir biçimde sınırda kalmış insanlar olduğumuz için altyapı ve özellikle de yollar konusunda hemen hiç yatırım göremiyoruz."³¹⁶

³¹⁶ Hamdija Osmić ile görüşme (Dobrinja:16.08.2017).

Hamdija'nın söylediklerinden belirli bazı sorunlar ihtiyari bazı uygulamalarla çözümlenirken bazı sorunların altyapı hizmetleriyle ilgili idari meseleler olarak varlığını sürdürdüğü ve bir yandan da tapu kayıtlarında kullanılan yöntemle nüfus sayımındaki yaklaşımın birbiriyle uyumsuz oluşunun halen Dobrinja'da yaşayanların günlük yaşamına etki ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum bilhassa sırf fiziken içinde yaşadıkları ama belli ki aidiyet hissi beslemedikleri Bosna Hersek Federasyonunun siyasi yaşamının bir parçası olmaksızın Sırp Cumhuriyetinde oy verebilmek için ikamet adresini değiştirmeye kadar işi vardiyan ve etnik kimlikleriyle birlikte bu tür yaklaşımları sergileyen Sırp etnik grubu mensupları bağlamında kendisini göstermektedir. Bu noktada idari sorunlarla ilgili olarak en ilgi çekici görüşlerden biri Slaviša Pandurević'nin dile getirdiği hususlar ve her iki entitedeki elektrik idareleri ve posta teşkilatlarının yetki alanları konusundaki eleştirilerde ortaya konulmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla halen birbiriyle ilintili bazı sorunlar varlığını sürdürmektedir. Dobrinja yerleşiminde yaşayan diğer kişilerle yapılan görüşmelerde elektriği Sırp Cumhuriyeti ve Doğu Yeni Saraybosna'dan aldıkları dile getirilmiştir. Ancak Dobrinja'nın ihtilafa konu bu kısmının Bosna Hersek Federasyonuna devri sonrasındaki gelişmeler dikkat çekicidir. Bu noktada Saraybosna'nın Federal kısmına dâhil olmaları sonrasındaki gelişmeleri açıklayan Slaviša Pandurević'in söyledikleri aydınlatıcıdır. Bu nedenle söyledikleri burada aynen aktarılacaktır:

"Sırp ve Boşnaklar burada hep bir arada yaşamışlardır. Ancak savaş sırasında ve sonrasında çok sayıda Sırp buradan ayrılmıştır; özellikle de bu bölge Federasyona bağlandıktan sonra. Şimdiyse bu yerleşim hemen tümüyle Boşnak çoğunluğun yaşadığı bir yer haline almıştır ve Sırp artık çoğunluk olmaktan çıkıp azınlık konumuna gelmişlerdir. Muhtemelen Boşnaklar burada çoğunluğu oluşturduğu için Sheridan bu bölgeyi Federasyona bağlama yönünde karar vermiştir. Bence başlıca neden budur. Ancak esas sorun sıradan vatandaşlara hiç kimsenin bir şey sormamış olmasında yatmaktadır. Ne tahkimden önce, ne de sonrasında... Bugün bile sınırda yaşayanlar olan bizlere bir şey soran yok. Örneğin artık Federasyona bağlanmamızdan sonra herhangi bir sorunuz var mı diye soran yok. Ama hepimiz biliyoruz ki sorunlar devam ediyor. Entiteler arasında toprak değiş tokuşu sırasında bizler Federasyona bağlanırken bazı insanların bir sürü nedenden ötürü sınırın öteki tarafına geçmeyi reddettiği görülmüştü. Bunu söylerken de esasen Boşnaklardan bahsediyorum. Ancak durum öyle ki, idari nedenlerle hepimizin sınırı

geçmesi gerekiyor zaman zaman. Bunların en sık rastlanan örneği elektrik faturalarıyla ilgili. Federasyonun bir parçası olmamızdan sonra postane konusundaki sorunlar da öylece kaldı. Tahkim kararı sonrasında Sırp Cumhuriyetinin postacıları Dobrinja'nın Federal tarafına gelmeyi tamamen reddediyorlar. Ayrıca Sheridan'ın kararı sonrasında burası onların görev alanı olmaktan da çıktı. Elektriği Doğu Yeni Saraybosna'dan ve Sırp Cumhuriyetinden aldığımız için elektrik faturalarımızı almak ve ödemek için hepimizin Doğu Yeni Saraybosna'daki postaneye gitmesi gerekiyor. Postacı buraya gelmiyor ve Federal Saraybosna'daki postane de Doğu Yeni Saraybosna'dan posta alma işini organize etmedi, ki bu çerçevede elektrik faturalarımız da gelmiyor. Halen bu konuda ciddi bir kafa karışıklığı söz konusu. İnsanlar gerçekten kızgınlar bundan dolayı. Durumu bir gözünüzün önüne getirin: Elektriği Sırp Cumhuriyetinden alıyoruz ama o entitenin postacıları buraya gelip elektrik faturalarımızı getirmeyi reddediyor. Sırf biz artık Federasyona bağlıyız diye. Bunun gerekçesi olarak da artık kendi yetki ve sorumluluk alanlarında olmadığımızı gösteriyorlar. Bir yandan haklılar, zira Federasyon bölgesindeyiz ve Federasyon Sırp Cumhuriyetinin posta teşkilatının bu bölgede faaliyet göstermesine izin vermiyor. Şimdi her ay toparlanıp, sınırı geçip, Doğu Yeni Saraybosna'daki postaneye gidip, elektrik faturalarımızı alıp yerinde ödememiz gerekiyor. Ve bu da sırf Federal posta teşkilatı Sırp Cumhuriyetinden faturaları almak istemediği ve Sırp postacılar da bu işte kendi üstlerine düşen kısmı yapmadığı ve yapamadığı için oluyor. Burada işte böyle sorunlarla yaşıyoruz. Biz sıradan vatandaşlar üzerinden birbirleriyle uğraşıyorlar. Buranın tümüyle Federasyonun yetki alanında olduğunu varsayıyoruz. Halen bu konuda yeni prosedürler geçerli. Anlaşılan o ki, Sırp Cumhuriyetindeki posta teşkilatının tüm postayı Saraybosna'daki Federal posta teşkilatına göndermesi gerekiyor. Onun ardından da Federal Saraybosna'daki posta teşkilatının elektrik faturalarımız da dâhil olmak üzere tüm posta gönderilerini evlerimize getirmesi gerekiyor. Bu işin böyle yürümesi lazım. Ama fiiliyatta öyle olmuyor. Ama çoğu zaman Sırp Cumhuriyetinden posta geldikten sonra bunu ev adresimize teslim edecek bir postacı bulunamıyor. Anlaşılan o ki Federasyon tarafında sınıra yakın yaşayan bizler için görevlendirilmiş bir postacı yok. Dolayısıyla ne bize gelen postaları alabiliyoruz; ne de elektrik faturalarımızı. İşte bu nedenle bizzat Doğu Yeni Saraybosna'ya gidip faturalarımızı alıp yerinde ödememiz gerekiyor.³¹⁷

³¹⁷ Slaviša Pandurević ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Yetki alanları sorunu yukarıdaki örnekte ayrıntılarıyla anlatılan postaneler meselesiyle sınırlı da değildir. Anlaşılan o ki, benzer sorunlar Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti polis teşkilatlarının yetki alanları konusunda, ve özellikle de Saraybosna Kantonu ile Doğu Yeni Saraybosna polis teşkilatı arasında Dobrinja'da yaşanan yetki sorunlarında da arz-ı endam etmektedir. Bu konu Dobrinja'lı bir Boşnak olan Adnan Ćamilović (42) ile yapılan görüşmede dile getirilmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmede Ćamilović Entiteler Arası Sınır Hattının tam olarak nereden geçtiğini bilip bilmediği konusundaki soruya şöyle bir yanıt vermiştir:

*"İşte sınır bu sokak boyunca uzanıyor. Daha da net konuşmak gerekirse, sokağın bir tarafı Sırp Cumhuriyetine, diğer tarafı da Federasyona bağlı. Bu durum bizim hayatımızı pek etkilemiyor aslında. Sınırdaki değişiklikler yapıldı ama yapılan düzeltmeler çok büyük ölçekli değil. Yirmi otuz metre gibi bir şey. Sokağın sağ tarafı Sırp Cumhuriyetinin yetki alanında; sol tarafı da Federasyonun. Bunu ilgili entitelerin polis teşkilatları bu bölgede alan kaydı yaparken gördüm. Ama sokağın tam ortasında bir trafik kazası yaparsanız iş komikleşiyor. Böyle bir durumda kimin yetkili olduğunu ve hangi entitenin polisinin meseleye bakacağını bilmek zor. Bu nevi işler olduğunda Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti polisleri buraya gelip olaya kimin bakacağına orada karar veriyorlar. Ancak her durumda her iki polis departmanının da yerinde hazır olması gerekiyor. Hatta bazen trafik kazasına karışan araçların hangi tarafa kaç santim geçtiğini ölçerek olayın kimin yetki alanında olduğuna ve bu işten kimin sorumlu olacağına karar veriyorlar. Bunun yanında, eskiden konutlar da sınır hattı üstünde kalıyordu. Ama tahkim sonrasında binalar taraflardan ya birine ya da diğerine bağlandı net bir biçimde. Dolayısıyla sıradan insanlar fiilen sınırın üzerinde kaldıkları durumlarda karşılaştıkları ziyadesiyle karmaşık idari süreçlerden kurtulmuş oldular böylelikle."*³¹⁸

Adnan Ćamilović ile yapılan görüşmeden sonra tesadüfen polis konusunda yukarıda bahsedilen gibi bir olayla karşılaşan ve bir sokaktaki yetkilerin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında paylaşılmasıyla ilgili bir soruna şahit olan Mirjana Vagurić (otuzlu yaşlarının ortasında bir Sırp) ile de görüşülmüştür. Vagurić durumu şu şekilde açıklamıştır:

³¹⁸ Adnan Ćamilović ile görüşme (Dobrinja: 13.08.2017).

*"Bir tarafı Federasyona, diğer tarafı da Sırp Cumhuriyetine bağlı olan Dobrobosanska sokağında bir trafik kazası yaptım. Karşıdan karşıya geçerken sokağın ortasında bir adam bana arabasıyla çarptı. Olay olur olmaz kimi aramam gerektiğini düşünmeye başladım. Sırp Cumhuriyetinden, Doğu Yeni Saraybosna polisini aramaya karar verdim. Bir süre sonra polis incelemeler için olay yerine gelerek bunun sokağın Federasyona bağlı tarafında olduğunu ve dolayısıyla Sırp Cumhuriyeti polisinin yetkisi dışında kaldığını bana söyledi. Kaza raporunu düzenlemeyi resmi yanıtla reddetmeden önce de buranın Federasyonun yetki alanında olduğunu ve bu işin yapılmasını istiyorsam Federasyonu aramam gerektiğini söylediler. Ben de bu sefer Saraybosna'nın Federal kısmının polisini aradım. Uzun lafın kısısı, sonuçta polisten ümidimi tamamen kestim; her iki taraftan da. Bunun nedeni de Saraybosna'dan gelen bir polis memurunun bana bilhassa Sırp Cumhuriyeti polisi buraya zaten gelmişse kazanın tümüyle sokağın diğer tarafında meydana geldiğini söylesem daha iyi olacağı tavsiyesini vermesiydi. Düşünebiliyor musunuz? Tam anlamıyla bir saçmalık! Böyle şeyleri sadece Bosna'da görebilirsiniz. Başka yerde olmaz. Sonuçta hepsinden vazgeçip doktora gittim. Neyse ki ciddi bir şeyim yoktu; sadece ufak tefek bereler. Olay da böyle kapandı. Neredeyse onlar [Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti polisi] bile nereye bağlı olduğumuzu bilmiyor, ya da bilmezden geliyor. Özellikle de sınırın hemen yakınında ya da üzerindeyse."*³¹⁹

Aynı sokak, ve birbirine karşıt iki entite arasında bölünmüşlüğü ortaya çıkaran uygulamalar konusunda Damir Fazlić aşağıdakileri söylüyor:

"Buradan pek uzak olmayan bir sokak var. Sheridan'ın çizdiği yeni sınır oradan geçiyor. Sokağın bir tarafı Sırp Cumhuriyeti; diğer tarafıysa Federasyon. Orada yaşayanlar sokak ikiye bölündüğü için her iki Entitenin polis teşkilatıyla ilgili sorunlardan şikayet ediyorlar. Ayrıca polisin o sokakta devriye gezmediği ve sadece bir şey olduğunda geldiği de anlaşılıyor. Kış aylarında kimse o sokağın karını temizlemek istemiyor. Bunun da nedeni her iki entitenin de o sokaktan sorumlu olması; ya da başka bir deyişle sokağın Federasyon ile Sırp Cumhuriyeti arasında kalmış olması. Aynı şey sınır hattıyla bölünen yeşil alan ve parklar için de geçerli. Her iki entite de, buralardan sorumlu sosyal hizmetler kurumları da buraların bakımı, çimlerin

³¹⁹ Mirjana Vagurić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

kesilmesi gibi işleri göz ardı ediyor ve sadece ilgili entitenin sınırına kadarki yerlere bakıyorlar. Yani o sokağın yakınlarında yaşayanlar böylesi sorunlardan ciddi muzzarip."³²⁰

Yetki alanları konusundaki böylesi sorunlar, özellikle de Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin polis ve posta teşkilatlarıyla ilgili hususlar doğal olarak Dobrinja'da yaşayan sıradan insanları olumsuz biçimde etkilemekte ve gündelik yaşamlarını güçleştirmektedir. Ancak meseleye daha yakından bakıp toplanan veriler ampirik bir analize tabi tutulduğunda, sorulara yanıt verenlerin yüzde doksan kadarının Dobrinja'daki Entiteler Arası Sınır Hattı konusundaki uluslararası tahkim süreci ve Sheridan'ın kararının genel anlamıyla idari sorunların büyük kısmını çözdüğünü vurguladığı görülebilmektedir. Zira bu süreç ve kararlar bu kentsel alan artık sınırın üzerinde yer alan bir bölge olmaktan çıkmış ve evler ve konutlar Bosna'yı oluşturan entitelerden tek birine bağlanmıştır. Yukarıdaki örneklerden görülebileceği üzere halen bazı sorunlar varlığını sürdürse de bunlar tahkimden önceki sorunlara kıyasla çok daha küçük kalmaktadır. Tahkim süreci tam da Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti siyasi-idari entiteleri arasındaki sınır hattında kalan insanların karşılaştığı çok sayıda ciddi soruna çözüm getirmiştir. Yönetim Bosna Hersek genelinde ve Dobrinja gibi sınır bölgeleri özelinde başlıca sorun olarak görülmektedir. Bugünkü idari prosedürlerin doğrudan doğruya ülkenin entiteler, kantonlar, belediyeler gibi yeni kurulan idari birimlere ayrılmasıyla ilgili olduğu dikkate alınmalıdır. Bosna Hersek'in idari sistemine yöneltilen bu tür eleştiriler, sınırdaki idari sorunlarla ilgili soruya yanıt olarak aşağıdakileri ifade eden Mirela Ćosoć'un sözlerinde yansımaları bulmaktadır:

"Bu tahkim kararı Dobrinja'daki idari sorunlarımızı çözdü. Sınır savaştan hemen sonra Dayton'la belirlenen hat sonucunda karşı karşıya kaldığımız bu tür sorunları ortadan kaldıracak şekilde yeniden çizildi. Artık böylesi sorunlarla karşılaşan kimseyi tanımıyorum desem yeridir. Tüm bunlar tahkimle çözüme kavuşturuldu. Tahkim kararının verilmesi sonrasında Bosna'yı oluşturan her iki entitenin idari makamları sonuçta geçmişte yerel halkın başına bela olan hukuki ve idari sorunları çözen kararı uygulamıştır. Sürecin oldukça zor geçtiğini ve ancak yavaş yavaş oturduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama sonuçta bir yerlere varıldı. Ancak hala kalan bazı sorunlar da yok değil. Örneğin savaş sonrası dönemde inşa edilen ancak gereken izinlere sahip olmayan bazı binaların ruhsat durumu bunlardan biri. Böylesi sorunlar halen güncel, dikkat çekici, ve çözümden uzak bir durumda. İnşaat izni olmadan yapılan kamu binaları

³²⁰ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

ve özel binalar var ve bunların bugün meşru bir hale gelmesi için çaba sarf ediliyor. Bunlar hala son derece sorunlu örnekler ve çözüme kavuşturulmaları da güç görünüyor. Böyle süreçler doğan olarak zor. Özellikle de işlevsellikten uzak ve düzensiz idari yapımız ve son derece karmaşık idari süreçlerimizin ışığında. Entitelerden belediye düzeyine kadar yönetim yapılarımız ve idari sistemimizin tümü oldukça verimsiz diyebiliriz. Dolayısıyla genel itibarıyla her zaman şu veya bu şekilde idari sorunlarımızın olduğunu ve olacağını da söylemek mümkün. Yalnız farklı idari yönetim seviyelerinin temas ve etkileşim içinde olduğu bu sınır bölgelerinde böylesi sorunların çok daha belirgin olduğunu unutmamak gerek."³²¹

Yukarıda verilen örneklerden Dobrinja'daki uluslararası tahkim sürecinin ve bu süreç sonucunda Sheridan'ın kararının Saraybosna'nın bu sınır yerleşimindeki sorunların büyük çoğunluğunu çözümlendiği sonucuna varılabilir. Tahkimden önceki en büyük sorun evlerin ve konutların bilfiil Entiteler Arası Sınır Hattının üzerinde kalmasıydı. Bu çerçevede evler ve apartmanlar Bosna Hersek'i oluşturan iki bölgesel-idari yapı arasında paylaşılmıştır. Tahkim kararının uygulanması bu sorunları çözmüş ve Boşnak toplumunun üyelerinin savaştan önceki evlerine ve gayrimenkullerine geri dönebilmesine olanak tanımıştır. Aynı zamanda bu süreçle sınırda yaşayanların karşı karşıya kaldığı hukuki ve idari sorunların büyük kısmına da çözüm getirilmiştir. Bu tespit görüşülenlerin büyük kısmınca da teyit edilmiştir. Ancak yine de bazı sorunların varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla henüz çözüme kavuşturulamamış olan sorunlar her iki entitedeki posta teşkilatlarının yetki alanlarıyla ve Saraybosna'nın Dobrinja sınır yerleşiminde Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki yeni tesis edilen sınır hattında yer alan Dobrobosanska sokağında entitelerin polis teşkilatlarının yetki alanlarının paylaşımında görülmektedir. Genel itibarıyla, yerel halkın Sheridan süreci olarak andığı uluslararası tahkim sürecinin fiili sorunların büyük kısmını çözmüş olduğu ve dolayısıyla Bosna Hersek'te sınırların tavandan tabana yönde çözümünün oldukça faydalı bir araç olabileceği sonucuna varılabilir. Bu sürecin esası ve önemi, sonuçlarının Bosna Hersek'i oluşturan ve karşıt duruş içindeki iki siyasi entitenin çıkarlarına değil Dobrinja sınır yerleşiminde yaşayan sıradan halkın çıkarları ve bunların günlük yaşamdaki ihtiyaçlarına dayanmasıyla ilintilidir. Bunun yanında, yerel halkın beyanlarına daha yakından baktığımızda sınırı değiştirme sürecinin bazı yeni uygulamaların da kapısını açtığını

³²¹ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

görebilmekteyiz. Bilhassa tapu kayıtlarıyla nüfus sayımının metodolojileri arasındaki farka vurgu yapan Hamdija Osmić'in söyledikleri bu noktada dikkat çekicidir. Bu çerçevede Dobrinja'daki Sırp'ların birçoğunun Sırp Cumhuriyetinde oy kullanabilmek için kayıtlı ikamet adreslerini Doğu Yeni Saraybosna'ya aldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Sheridan'ın çabalarına karşın Dobrinja'da bazı idari sorunlar halen gündelik yaşamın etnik kimlik veya bağlarla karşılıklı ve güçlü bir ilişki içindeki bazı boyutlarını şekillendirebilmektedir. Sıradan insanların halen tüm çabalara karşın pek istenmeyen bir tabloyu ortaya çıkaran ve vatandaşları gündelik yaşamlarını birbirine karşıt duruş içindeki iki siyasi-idari düzen arasındaki bir sınırda yaşadıkları gerçeğine göre şekillendirmeye zorlayan bir durum içinde oldukları görülebilmektedir.

B. Güvenlik Sorunları

Savaş sonrası dönem boyunca Uluslararası Toplum özellikle NATO'nun liderlik ettiği barış gücü niteliğindeki İstikrar Gücü (SFOR) gibi barış gücü yapıları üzerinden Bosna Hersek'te belirgin bir mevcudiyeti muhafaza etmiştir. 2004'e kadarki dönemde Bosna Hersek'te 60.000 kadar NATO askeri bulunduğu bilinmektedir. 2004'ten sonra barış gücü süreci Avrupa Birliği'nin gözetimindeki bir yapıya geçmiş ve 7.000 kadar askeri personelle yürütülmüştür. Bugün artık sadece iki geçici askeri üsteki Birleşmiş Milletler güçlerinden bahsedilebilir. Söz konusu barış gücü kuvvetleri büyük ölçüde Entiteler Arası Sınır Hattı çevresinde konuşlanmış ve Bosna Hersek'te etnik çatışmaların yeniden alevlenmesini engelleme görevi üstlenmiştir. Başkent Saraybosna'nın bir parçası olan ve aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırda yer alan Dobrinja da yüksek riskli bir bölge olarak görülmektedir. Bu nedenle savaş sonrası dönem boyunca barış gücü bu sınır bölgesinde varlığını güçlü bir biçimde sürdürmüştür. 1996'ya kadar kimlik kontrolü yapılmadan IEBL'den geçiş yapılmasına izin vermeyen askeri kontrol noktaları mevcuttu. 1996-1998 döneminde kontrol noktaları halen varlığını sürdürse de artık sadece güvenlik işlevleri üstlenir olmuşlardı. Bu dönemde sınır geçme süreci basitleştirilmiş olup sadece dönem dönem kontrollerin yapıldığı görülmekteydi. 1998'de Dobrinja'daki kontrol noktalarının kaldırıldığı ve güvenlik-gözetim sorumluluğunun tümüyle Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nin polis teşkilatlarına bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Alan araştırmaları sırasında ve Dobrinja'da yerel halkla yapılan görüşmelerde, savaşın hemen ertesinde başlıca konu olarak görülen güvenliğin artık bu sınır yerleşiminde sorun olmaktan çıktığı görülmüştür. Tek bir kişi istisna olmak kaydıyla görüşülen kişilerin tümü Dobrinja yerleşiminde yerel halkın artık herhangi bir güvenlik sorunu yaşamadığını vurgulamıştır. Görüşülenlerin neredeyse tümü kendilerini oldukça güvende hissettiklerini ve Bosna Hersek'i oluşturan her iki entitenin de polis teşkilatının işini çok iyi yaptığını belirtmiştir. Geçmişe, özellikle de savaşı takip eden ilk iki yıla bakanlar Dobrinja'da Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde yer alan sınır kontrol noktalarını hala net bir biçimde hatırlayabiliyorlar. Ayrıca savaştan sonra bu bölgenin özellikle Dobrinja'daki en büyük etnik gruplar olan Sırlar ve Boşnaklar arasında gerilime de sahne olduğu belirtilmektedir. Bu noktada, aşağıdaki bölümde Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünde geçmişe ve bugün karşılaşılan güvenlik sorunlarıyla ilgili olarak toplanan veriler ortaya konulacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, görüşülen kişilerin büyük kısmı Dobrinja'da bugün bir güvenlik sorunu olmadığını belirtmiştir. Edin Spahi  gibi bazıları Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin polis teşkilatlarının yetki alanlarının biraz muallak kaldığını ve bunun nedeninin de Entiteler Arası Sınır Hattının net bir biçimde belirlenmemiş oluşunda aranabileceğini vurgulamıştır. Spahi 'e göre bu sorun uluslararası tahkimle bir nebze çözülmüşse de halen her iki entiteye bağlı bekçilerin ve polis devriyelerinin bu sınır bölgesindeki yetki alanları tam netleştirilebilmiş değildir. Bu noktada kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

"Dobrinja Bosna Hersek'in diğer bölgelerinden daha güvenlidir; çünkü biz tam sınırdayız ve dolayısıyla her iki entitenin polis kuvvetleri de bu bölgede devriye gezmekte ve bölgeyi kontrol altında tutmaktadır. Savaştan sonra sınırın tam nereden geçtiğinin bilinmemesinden doğan bazı durumlar olmuştu ve bunlarda her iki entiteye bağlı polis kuvvetleri ihtilafa konu bu bölgede kendilerinin yetkili olduğunu iddia ederek neredeyse çatışmanın eşiğine gelmişlerdi. Ama tahkim sürecinden sonra resmi haritalarda yeni sınırların da çizilmesiyle artık böyle durumlar yaşanmaz oldu. Ama başka sorunlarımız da yok değil. Mesela yetki sorunu. Sırp Cumhuriyetine bağlı polis g  leri Federasyon topraklarına geçemiyor ve orada faaliyet gösteremiyor. Aynı şey Federasyon polisi için de geçerli. Bir entitede polisin bir hırsız kovaladığını düşünün. Hırsız sınırı geçerse o entitenin polisi takibi bırakıp diğer entitenin polisini aramak zorunda kalıyor ki

operasyon devam edebilsin. Bu da ironik değil mi biraz? Bu arada hırsız da arazi oluyor elbette. Hırsızlar ve suçlular için bu delice tablo çok iyi."³²²

Dobrinja'da görüşülen kişiler arasında en genci olan Damir Fazlić güvenlik konusundaki soruya etnik zemine dayanan olayların pek nadir olduğunu söyleyerek yanıt vermiştir. Bu tür durumlara tek tük rastlandığını ve bunların çoğu zaman kişisel meselelere dayandığını vurgulamıştır. Böylesi olayların arka planında hep futbol taraftarları gibi büyük gruplar arasındaki kavgaların yer aldığını belirtmiştir. Ancak Fazlić'e göre böyle olaylar bile giderek daha nadiren görülmektedir. Öte yandan etnik gerilim için genel anlamıyla siyasette ve geçmiş kuşaklarda kabahat görmekte ve bu kuşaklar Bosna Hersek'te siyaset arenasında varlıklarını sürdürdükçe etnik düşmanlıkların da varlıklarını sürdüreceğini dile getirmektedir.

"Dobrinja'da güvenlik alanında çok mesafe kat edildi. Artık eskisi gibi gergin bir tablo yok. Artık etnik olaylara nadiren rastlanıyor. Genel anlamda insanlar giderek sınırı daha rahat bir biçimde geçerek başka dini inançlara ve etnik kimliklere sahip insanlarla birlikte takılabiliyor. Beş ya da altı yıl önce bu bölgede etnik zeminde ciddi çatışmalar söz konusuydu. Bunlar genellikle böylesi kavgaları bilerek organize eden futbol taraftar grupları arasında oluyordu. Böylesi bir iki olayın ciddi sonuçları oldu hatta. Böyle kavgalarda hayatlarını kaybedenler oldu. Neyse ki o nesil artık büyüdü ve artık böyle olaylar olmuyor. Genel itibarıyla insanlar ve siyasetçiler bizleri her şeyin giderek kötüye gittiğine ikna etmeye çalışıyor. Ama ben buna katılmıyorum. Bence her konuda az da olsa ilerleme kaydediliyor. Ama ne yazık ki gelişme kaydedilmesi bazılarının çıkarlarına uymuyor. Bunu derken de esasen siyasetçilerden bahsediyorum. Bizleri birbirimize düşüren eski kuşaklar hala şikayet edenler arasında başı çekiyor. Bana sorarsanız, Bosna Hersek'in altmış beş yaşından yaşlı vatandaşlarının oy kullanmasını yasaklamak lazım. Burayı bu hale onlar getirdiler ve genellikle de siyasetini etnik bölünme ve nefrete dayandıran siyasetçileri destekliyorlar. Öte yandan gençler bunların hepsini yok sayıyor ve sandıklara gitmiyorlar. Burası berbat bir devlet halinde! Sanırsınız her zaman buranın demir yumrukla yönetilmesi gerek. Sorarsanız herkes demokrasiden yana. Ama fiiliyatta yolsuzluk, nefret ve milliyetçiliğe dayanan tam bir teknokraside yaşıyoruz."³²³

³²² Edin Spahić ile görüşme (Dobrinja: 18.08.2017).

³²³ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Görüşülen ve güvenlik konularıyla ilgili soruya kısaca artık böylesi sorunların görülmediği şeklinde yanıt veren birçok kişi gibi Veselka Popović de ilk etapta kısa bir yanıt vermişse de, akabinde Sırp Cumhuriyeti Ordusunun eski bir üyesinin tutuklanması ve Dobrinja'da "Berlin Duvarının" inşası olaylarını anlatmaya başlamıştır. Bu bağlamda söylediklerini tam olarak alıntılanmak faydalı olacaktır:

*"Güvenlik dersiniz, burada öyle sorunlar yok. Sınırdan olmamıza rağmen güvenlik sorunu yok. Aslında savaştan sonra biraz gerilim yaşanmıştı ama o günler artık geride kaldı. Burada Dobrinja'da yaşanan belirli bir olay vardı aslında. Goran Vasić'in tutuklanması ve Berlin Duvarı meselesi. Burada Dobrinja'da geçmişte Sırp Cumhuriyeti Ordusunun bir askeri olan ve savaş sırasında üç Boşnağı öldürdüğü söylenen Goran Vasić'in tutuklanmasına karşı protestolar düzenlenmişti. Bir gün sınırı geçip Federal Saraybosna'ya gittiğinde onu tutukladılar. Bu olaydan sonra Dobrinja'lı Sırlar protestoya başlayarak serbest bırakılmasını talep ettiler. Hatta protestocular Federal Saraybosna'yı Sırp Saraybosna'dan ayıran caddenin ortasına bir duvar bile diktiler. Kısa süre sonra da Vasić'i yargılamadan serbest bıraktılar. Sanırım suçsuzmuş."*³²⁴

Bu anlatımın akabinde bu olayın tüm arka planını anlayabilmek için Goran Vasić'in tutuklanması meselesini araştırmak ve özellikle de Dobrinja sınır yerleşiminde "Berlin Duvarı" dikilmesi olayını irdelemek zorunlu olmuştur. Bu çerçevede olayla ilgili haberler araştırılmıştır. Yerel haber kuruluşlarının bu konuyu haber yaptıkları görülmüştür. 13 Ocak 1998'de Alternative Information Network (AIM) Bosna Hersek güvenlik kurumlarının yakından tanıdığı bir isim olan Goran Vasić'in Hakija Turajlica'yı öldürdüğü iddiasıyla tutuklanıp savcılığa sevk edildiği, ancak suçu sabit olmadığı için hakkında verilen kararların bozulduğu yönünde bir haber yapmıştır. Vasić'in 1993'te Saraybosna havalimanı yakınlarındaki Sırp askeri kontrol noktasında Bosna Hersek Cumhuriyetinin Eski Başbakan Yardımcısı Turajlica'yı öldürdüğü iddia edilmiştir. 1993'te bir grup Sırp'ın Sırların kontrolü altındaki Lukavica'dan Saraybosna'ya uçan tarifeli uçuştan inen yirmi yolcuyu taşıyan UNHCR otobüsünü kaçırdığı anlaşılmaktadır. Aynı gece yolcuların tümü serbest bırakılmışsa da Hakija Turajlica suikaste kurban gitmiştir. Vasić davası

³²⁴ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Saraybosna Kanton Mahkemesine götürülmüştür. Hakija Turajlica'nın havalimanından Saraybosna şehir merkezine güvenli bir şekilde naklinden sorumlu olan BM barış gücü askerleri dahi sürece dâhil edilmiştir. Soruşturma sonrasında suikastin altında aslında adli bir vakanın yattığı ve aslında Turajlica'nın geçmişte suç sayılan bazı faaliyetlere birlikte karıştığı eski iş ortaklarınca öldürüldüğü anlaşılmıştır. Aynı haberde, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınır hattı yakınında Vasić'in tutuklandığı yer olan Dobrinja'da ayaklanan Sırp toplumunun mensuplarının bir "Saraybosna Duvarı" (Berlin Duvarı) inşa ettiği de belirtilmektedir. Aynı gece Sırp Cumhuriyeti polisinin müdahalede bulunarak söz konusu duvarı ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Soruşturma kapsamında iki ay süren tutukluluk süresi sonrasında Vasić bu adli vakaya karıştığı yönünde delile ulaşamadığı için serbest bırakılmıştır.³²⁵ Bu olay, kolektif kimliğin etnik açıdan "biz" ve "ötekiler" arasında kutuplaşmayı doğuran ve Bosna Hersek'i oluşturan iki entiteyi birbirinden ayıran sınır duvarının inşasına kadar varabilen çeşitli olaylarla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Suikastin etnik bir zemine dayanmadığı anlaşılrsa da, ötekileştirmeye hız kazandıran ve Saraybosna'nın Dobrinja banliyösündeki en büyük iki etnik grup arasında kutuplaşmayı artıran siyasetin bu olayda bir rolü olduğu şüphesizdir. Hatta bizzat Sheridan bile tahkim kararını kamuya açıklarken "Berlin Duvarlarından" bahsetmiştir. Konuşmasında şunları söylemiştir:

*"...Süreç sırasında iki entite arasındaki sınırı gösteren ancak hiçbir durumda her iki tarafta yaşayan insanların hattın öteki tarafına geçme ve orada işini görme özgürlüğünü sınırlamayan Berlin Duvarlarından bahsedilmiştir..."*³²⁶

Yukarıdaki örnekler arasında en tartışmalı ifadenin Dobrinja sınır yerleşiminde güvenlik sorunlarının varlığını bir yandan teyit bir yandan da reddeden Mirela Ćosić'inki olduğu söylenebilir. Kendisine sınırdaki yaşamının ona marjinalize edildiği hissi verip vermediği sorulduğunda şunlara işaret etmiştir:

³²⁵ "Goran Vasić, osumnjičeni za ubojstvo potpredsednika Vlade BiH", The Alternative Information Network - AIM (Saraybosna: 13.02.1998). Erişim adresi: <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199802/80213-004-pubs-sar.htm>.

³²⁶ Sheridan, P. Diarmuid, "Dobrinja I ve IV hakkındaki tahkim kararı", (Saraybosna: 17.04.2001), Erişim adresi: http://www.ohr.int/?ohr_archive=arbitration-award-for-dobrinja-i-and-iv-3.

*"Kendimi tehlikede hissediyorum! Bu hissin en çok da ne zaman geldiğini biliyor musunuz? Tüm bu nefret unutuldu ve hayat normal seyrinde devam ediyor. Ama sonra birden Doğu Yeni Saraybosna'dan Slavija ile Saraybosna'dan misal Željezničar arasında bir futbol maçı oluyor ve buradan geçen taraftar gruplarının çok yüksek sesle etnik gruplar arasında nefreti dile getiren şeyleri bağırarak geçtiğini görüyoruz. Böyle zamanlarda o huzursuzluk, korku ve tahammülsüzlük hisleri, o nefret ve aramızda sonsuza dek var olacak o derin uçurum kendisini hissettiriyor. Yani bu öyle silgiyle kolayca silebileceğiniz bir şey değil. Dört yıllık savaş ve yüzeye çıkan o nefret... Tüm bu zaman boyunca o nefretin nerede saklandığını ve böylesi büyük bir ölçeğe nasıl ulaştığını gerçekten bilmiyorum. Belki o savaş suçlularına baktığımda o büyük suçları işleyenlerin çoğunun aslında kendi özel yaşamı pek de olmayan tipler olduğunu, her zaman için kanunla zaten sorun yaşadıklarını, ve aslında pislik dediğimiz kişiler olduğunu görebiliyorum. Sonra, aramızdaki ayrışmalar yüzeye çıktığında, tam da bu bahsettiğim tipler suçların en büyük ve en ağırıklarını işlemişlerdi. Tüm bu cinayetler sadece nefretin kendisini fiziksel olarak göstermesinden ibaretti. Şimdi kendimize bunları teşvik eden şeyin ne olduğunu sormamız gerek. Bugün toplumlarımızda en büyük sorunlar siyasi olanlar. Bosna Hersek'teki seçimlerde siyasetçiler, siyasi açıdan kolay başarılar elde edebilmek için etnik gruplar arasındaki nefreti teşvik ediyorlar ve bu nefret de her zaman kendisini çok kolay bir biçimde gösterebiliyor. Açıkçası hala milliyetçilerin tüm seçimleri kazanabilmesine çok şaşırıyorum. İnsanların nefret söylemlerine bu kadar açık olduğu sürece bu da böylesi bir nefretin insanların içinde hala mevcut olduğunu gösteriyor. İşte bu nedenle onlar da ülke içindeki etnik bölünmeleri teşvik eden milliyetçi siyasi partilere destek veriyorlar. Bunların tümü söz konusu nefret ve düşmanlıkların ortadan kalkmadığını, halen toplumumuzda güçlü bir biçimde mevcut olduğunu gösteriyor. Hala ötekileri, bizden farklı olanları kabullenme gibi değerleri benimseyen gerçek anlamda demokratik bir toplum olabilmiş değiliz. Bu milliyetçilik aramızda kendisini her zaman gösteriyor ve bu açıdan sınıra yakın bu noktada kendimi pek de güvende hissetmiyorum. O radikal ve beyni yıkanmış milliyetçilerden korkuyorum."*³²⁷

Ancak Dobrinja sınır yerleşimindeki güvenlik sorunları sorulduğunda Ćosić şu hususları vurgulamıştır:

³²⁷ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

"Burada güvenlik özenilecek bir düzeyde. Ancak sınırda olmamızdan ötürü her iki entitenin güvenlik teşkilatları arasında süregelen bir koordinasyon olması gerektiği görülüyor. Bilhassa gösteriler, kamuya açık toplantılar, müzik ve spor etkinlikleri sırasında... Her iki entitenin güvenlik teşkilatları ve polisi buraya gelip güvenlikle ilgili görevlerini oldukça iyi bir biçimde yapıyorlar. Burada, yani sınırdaki fiziksel güvenlik boyutu böyle. Ama güvenlik hissi dediğinizde, hala sınırda yaşamının verdiği bir rahatsızlık da var. Yani, açık konuşmak gerekirse, bir topluluk olarak bizler ve şahsen ben, hangi entiteye bağlı olduklarına bakmaksızın Bosna Hersek'teki güvenlik yapılarımıza gerçekten güveniyoruz. Ama o tutkulu milliyetçiler başta olmak üzere çıldırmış gibi olan kişilere hala şüpheyile yaklaşıyoruz. Bilinçaltımızda bir yerde bu korku hala kendisini gösteriyor. Bu da savaşın bir etkisi. Söylemek istediğim şey de bu aslında. Rahatsızlık veren bir şeyler olduğunda o korku her zaman kendisini hissettiriyor. Örneğin futbol taraftarları arasındaki kargaşa gibi durumlarda toleranssızlık ve nefret kendisini gösteriyor. İşte o anlarda siz de rahat hissedemiyorsunuz. Doğu Yeni Saraybosna'da savaş suçları savcılığının başında olduğum için sıradan insanların asla farkına varmadığı bazı şeyleri bilebiliyorum. Bunu kimse bilmez ama beş yıl kadar önce Dobrinja'daki Sırplar olan bizlerin hepimizin öldürüleceği yönünde tehditler aldık. Derhal Sırp Cumhuriyeti polisine bildirdik bunları. Bu gelişmelerin ardından Banja Luka'da acil bir toplantı düzenlendi ve gelecek birkaç haftalık dönemde güvenlik değerlendirmeleriyle ilgili talimatlar verildi. Tehdit mesajı şöyle bir şeydi: "Dobrinja'daki bütün Sırplar hazır olsun!" Federal polis ve onların istihbarat teşkilatıyla güvenlik tedbirlerini başarılı bir biçimde koordine ettik; ki bu da Bosna'nın güvenlik yapılarına duyulan güveni geliştiriyor. Ama hala daha ciddi bir güvensizlik düzeyi söz konusu. Sonuçta burada Bosna Hersek'teki savaşın en sıkıntılı dönemlerinde hayatta kalabildik."³²⁸

Mirela Ćisić'in bu söyledikleri sınırdaki güvenlik mülahazaları konusunda önemli içgörüler vermesinden ötürü büyük önem arz etmektedir. Görüşülen kişilerin büyük kısmı, muhtemelen bu sınır bölgesinde faaliyet gösteren her iki polis teşkilatına ve güvenlik kurumlarına duydukları güvenden ötürü sınırda herhangi bir güvenlik sorunu olmadığını belirtse de, Mirela Ćosić onların aksine güvenlik yapılarıyla bu sınır bölgesinde yaşayan sıradan insanlar arasındaki ayrımın altını çizmiştir. Her iki entitenin de polis ve istihbaratına gerçekten güvendiğini dile getirirken bir yandan da etnik gruplar arasındaki nefret ve düşmanlığın maalesef sıradan insanlar ve özellikle

³²⁸ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

de "çıldırılmış tipler" arasında hala varlığını sürdürmesinden duyduğu endişeye de değinmiştir. Ve tam da böylesi bir etnik nefretin varlığını sürdürmesinden ötürü bu sınır bölgesinde tam bir güvenlik hissine kavuşamamaktadır. Muhtemelen güvenlik kuvvetlerinin sıradan insanları koruyacağından şüphe duymamaktaysa da, bu kuvvetlerin herhangi bir anda gelişebilecek olayları öngörme ve engelleme yeteneklerinin de sınırlı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenlerle söyledikleri büyük önem taşımaktadır. Zira insanların güvenlik hissini sadece güvenlik yapılarını düşünerek değil, aynı zamanda etnik açıdan tutkulu "ötekiler" başta olmak üzere sıradan insanların potansiyel tehditlerini de dikkate alarak değerlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

C. İktisadi Meseleler ve Sosyal Sorunlar

Bu kısımda Dobrinja sınır yerleşimindeki ekonomik sorunlar ele alınacaktır. Genel itibarıyla ekonomi sosyal yaşamın oldukça önemli bir boyutu olagelmıştır. Ekonominin birleştirici bir güç, siyasetinse, en azından Bosna Hersek örneğinde toplumu bölen ve etnik kimlikleri vurgulayarak "biz" ve "ötekiler" arasında etnik kutuplaşmayı teşvik eden bir etki olduğu yönünde yaygın kabul gören bir görüş mevcuttur. Dobrinja'daki alan araştırmasıyla ulaşılan bulgular da bu tezi tam olarak teyit eder niteliktedir. Bu noktada, bu bölümde bu sınır yerleşiminde ekonomi ile ilgili olarak Dobrinja'da yaşayan sıradan vatandaşların görüşlerine yer verilecektir. Bir yandan da bu sınır bölgesinde ekonomik sorunların halen devam ettiği de ortaya konulacaktır. Bunlara ek olarak Entiteler Arası Sınır Hattının sınırda ekonominin akışını ve sıradan insanların hayatlarını nasıl etkilediği de irdelenecektir.

Dobrinja'da yaşayanlarla yapılan görüşmelerde büyük çoğunluk, en azından bugün için etnik zemine dayalı bir ekonomik ayrımcılığın söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ancak görüşülenlerden bazıları bunun savaşın hemen ertesinde ciddi bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Savaştan sonra istihdam konusu başta olmak üzere etnik bazda ekonomik ayrımcılığın net bir şekilde kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Dile getirilen görüşlerden bu durumun geçmiştekine göre epey azalarak da olsa bir ölçüde devam ettiği sonucuna varılabilir. Etnik açıdan bir Boşnak olan Nihad Barjaktarević'e (31) göre Entiteler Arası Sınır Hattı uzun bir süre ekonomik bir engel olarak işlemiştir. Hat bir yandan Federal Saraybosna'da iş bulmak isteyen Sırpların önünde bir duvar olarak dururken bir yandan da Boşnak toplumunun üyelerinin Doğu Yeni Saraybosna'da

ve genel itibarıyla Sırp Cumhuriyetinin yetki alanına düşen bölgelerde iş bulabilmesini engellemektedir. Kendisiyle yapılan görüşmede Nihad Bajraktarević şu hususları vurgulamıştır:

*"Uzun bir süre sınır hem Boşnaklar hem de Sırların önünde ekonomik bir duvar olarak durmuştur. Ama bu artık söz konusu değildir. Geçmişte Boşnaklar Federal Saraybosna'da Sırlara iş vermeye yanaşmazken Doğu Yeni Saraybosna'da Boşnaklara karşı ekonomik ayrımcılık vardı. Ama bu artık geride kaldı. Aslında böylesi bir ayrımcılık hala görülüyor, ama en üst kademelerde. Sırlar hala çalıştıkları yerlerde en üst mevkilere gelemiyorlar. Bunun da suçlusu siyaset ve siyasi partiler üzerinden gerçekleşen işe alımlar. Bu durum kendisini Bosna Hersek'in tümünde gösteriyor. Sanırım Sırp Cumhuriyetinde de aynı durum geçerli. Aslına bakarsanız bundan eminim. Alt ve orta kademelerdeki diğer işler içinse herhangi bir ayrımcılık söz konusu değil. Ya da en azından sesli bir biçimde bu dile getirilmiyor."*³²⁹

Benzer şeyler Dobrinja'lı bir Hırvat olan Hrvoje Pančić (36) tarafından da dile getirilmiştir:

"Biliyorsunuz; savaş etnik gruplar arasındaki ilişkileri, ülkedeki siyaset ve ekonomiyi baştan şekillendirdi. Karşılıklı düşmanlıklar ekonomide de yansımaları bulmakta. Savaştan sonra Boşnak veya Hırvatların Doğu Yeni Saraybosna'da iş bulabilmesini düşünmek dahi mümkün değildi. Aynı şey Federal Saraybosna'da Sırlar için de geçerliydi; özellikle de şehir merkezinde. İnsanlar bunun artık böyle olmadığını söylüyorlar ama ben pek emin değilim bundan. Boşnak ve Hırvatların Sırp Cumhuriyetinde kamu sektöründe iş bulması hala imkânsız. Aynı şey Saraybosna'nın Federal Kantonundaki kamu kurumlarında çalışmak isteyen Sırlar için de geçerli. Ama özel sektörde işler daha farklı. Özel sektördeki işverenler açısından etnik kimlik çok mühim değil. Bu bağlamda sınırın ekonomik bir sınır olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz, her ne kadar insanlar bunu kabul etmek istemese de. Bosna Hersek'te etnik ayrımcılık yasadışı ve dolayısıyla insanlar bunun artık bir sorun olmadığını iddia edebiliyorlar. Ama hepimiz biliyoruz ki Sırlar her zaman için Boşnak veya Hırvatlar yerine Sırlarla çalışmayı tercih ederler. İş konusunda Boşnak ve Hırvatlar için de aynısı geçerli. Bunu kimse kabul etmek istemiyor. Artık

³²⁹ Nihad Bajraktarević ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

etnik kimliğin bir önemi yokmuş gibi davranıyoruz. Ama bu hala istisnasız bir biçimde önemli; özellikle de Bosna Hersek'te kamu sektöründe."³³⁰

Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu Entiteler Arası Sınır Hattının ve etnik kimliklerin ekonomi ve istihdam alanında artık bir engel olarak görülmediğini belirtse de yukarıda alıntılanan görüşler bunun aksini ifade etmektedir. Entiteler ve etnik gruplar arasındaki sınırlar hala istihdam konusunda önem arz etmektedir. Her iki ifadeden de özel sektörle kamu sektörünün bu konuda farklı pozisyonlarda olduğu sonucuna varılabilmektedir. Özel sektörde etnik kimliğe dayalı bir ayrımcılıktan bahsedilmezken kamu sektöründe pozisyonların tümüyle "kendi" toplumumuzun üyelerine ayrılmış olduğu ve etnik açıdan "ötekinin" hala ciddi bir ayrımcılık ve dışlamaya tabi olduğu söylenebilir.

Entiteler Arası Sınır Hattının ekonomik bir duvar rolüyle ilgili olarak Milan Radivojević oldukça ilginç bir yorumda bulunmuştur. Öncelikle böylesi bir duvar işlevinin artık söz konusu olmadığını vurgulamışsa da ardından etnik kimliğin savaş sırasında ve hemen sonrasında dış yardımlar konusunda önemli bir rolü olduğunu da kabul etmiştir. İnsani yardım kuruluşlarının etnik kimlikten hareketle faaliyetlerini yürüttüğünü ve Dobrinja yerleşiminde tek bir etnik gruba yardım götürmeyi seçtiğini vurgulamıştır. Bu noktada kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

*"Hayır; hiç hem de! Bu durum [etnik kimliğe dayalı ekonomik ayrımcılık] savaştan sonraki dönemde görülebilmekteydi. Ama bugün şahsen buna pek rastlamıyorum. Hala varlığını sürdürüyor olabilir ama istisnai durumlarda kalmıştır. Aslında böylesi bir ayrımı savaş sırasında ve sonrasında insani yardım yapılarında görebilmekteydik. Bu yapılar etnik gruba göre ayrılan bir görünüm içindelerdi. Tek bir etnik gruba yardım ederken diğerlerini göz ardı ediyorlardı. Örneğin "Merhamet" o dönemde de, bugün de Federasyonda mı yoksa Sırp Cumhuriyetinde mi yaşadıklarına bakmadan sadece Boşnaklara yardım ederdi. Öte yandan, "Kolo srpskih sestara" [Sırp Kız Kardeşler Camiası] tümüyle Sırp etnik grubuna mensup olanlara yardım için çalışırken "Caritas" da sadece Hırvatlara yardım ediyor."*³³¹

³³⁰ Hrvoje Pančić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

³³¹ Milan Radivojević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

Bu ifadeden insani yardım kuruluşlarının etnik yönelimi olduğu ve bu çerçevede savaş sırasında ve sonrasında sadece bir etnik gruba yardım ederken etnik açıdan "öteki" olanların ihtiyaçlarını göz ardı ettiği sonucuna varılabilir. Bu ise Dobrinja sınır yerleşiminde etnik gruplar arası ötekileştirmeyi daha da belirginleştirme ve etnik gruplar arası ilişkileri şekillendirme potansiyeli olan ekonomik bir ayrımcılık şekli olarak değerlendirilebilir.

Entiteler Arası Sınır Hattı söz konusu olduğunda sınır hattının nereden geçtiğiyle ilgilenen kamu kurumları konusu da önem kazanmaktadır. Nitekim, Dobrinja'dan biriyle bir görüşmede tam da IEBL üzerinde yer alan bir otopark örneği verilmiştir. Görüşülen kişiye IEBL'nin tam olarak nereden geçtiği sorulduğunda şu yanıtı vermiştir:

"Oradaki büyük otoparkı görüyor musunuz? Eskiden orası Sırp Cumhuriyetine aitti. Ama tahkimden sonra o binanın bir kısmı Bosna Hersek Federasyonuna devredildi. Şimdi bina entiteler arası sınır hattıyla bölünüyor ve bir parçası Federasyonda, bir parçası da Sırp Cumhuriyetinde kalıyor. Bendeki bilgilere göre bu otopark Sırp Cumhuriyeti tarafından inşa edilmişse onların yetki alanında kalması ve o entiteye bağlı olması gerekir. Ama bu otopark epey eski ve Yugoslavya zamanlarından kalma. Dolayısıyla tahkim sürecinde oranın fiilen ikiye bölünmesine karar verilmiş. Şimdi binanın içinde otoparkın Federasyona ait olan kısmını Sırp Cumhuriyetine ait olan kısmından ayıran bir duvar var. Sonraki aşamada duvar binayı tam olarak ikiye bölmüş ve Federasyona bırakılan kısım resmi olarak Federasyon mülkü konumuna geldi. Aslında binanın sahibi bugün Saraybosna Federal Belediyesi. Duvarsa sınır hattının tam olarak nereden geçtiğini göstermek üzere inşa edilmiş bulunuyor."

Resim 5.9: Dobrinja'nın Doğu Yeni Saraybosna tarafından otoparka giriş

Resim 5.10: Dobrinja'nın Federal Saraybosna tarafından otoparka giriş

Kimliğinin verilmesini istemeyen ve araştırmacıya bu konuda bilgi veren Dobrinja sakiniyle görüşmenin hemen ardından otoparka gidilerek duvar ve bina görülmüştür. Bu noktada bu

bölünmüş otoparkla ilgili daha ayrıntılı bilgi verebilecek bir yetkili arayışı olmuştur. Binada biraz zaman geçirildikten sonra "Rad - Doğu Saraybosna" yazılı bir tabelayla karşılaşılmıştır. Burada biraz fotoğraf çekildikten sonra binanın girişine gidilip mülakat yapılabilecek bir yetkili arayışı olmuştur. Binanın "Rad - Doğu Saraybosna" yazılı girişinde etnik açıdan Sırp olan ve bu konuda konuşmaya sıcak bakan bir çalışan olan Strahinja Trifkovic (37) ile karşılaşılmıştır. Verilen bilgilerden ilk etapta bu otoparkın Doğu Yeni Saraybosna ve Sırp Cumhuriyeti yetki ve mülkiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası tahkim sürecinin hemen ardından, Entiteler Arası Sınır Hattı yeniden çizildiğinde otopark Bosna Hersek'i oluşturan başlıca iki entite arasında bölünmüştür. Bu gelişmeyle geçmişte tek bir şirketin işlettiği otopark ikiye bölünmüş ve biri Bosna Hersek Federasyonuna, diğeri de Sırp Cumhuriyetine ait iki şirket tarafından işletilir olmuştur. Bugün aynı binanın bir kısmı Saraybosna Federal Kantonunun "Rad" sosyal iktisadi işletmesine, diğeri kısmı ise Sırp Cumhuriyeti ve Doğu Yeni Saraybosna "Rad" sosyal iktisadi işletmesine aittir. Kısa bir sürede söz konusu şirket ve otopark entiteler arasında paylaşılmıştır. Tahkim sonrasında aynı bina içinde ve aynı çatı altında aynı ismi taşıyanlar da farklı entitelere bağlı olan iki şirketin alanlarını ayıran bir duvar inşa edilmiştir. Strahinja Trifković bu gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

"...Gördüğünüz üzere otopark bölünmüş durumda. Ama eskiden tek bir kamu hizmetleri firmasıydı. Burası Doğu Yeni Saraybosna'nın Rad kamu iktisadi teşebbüsüydü ve binanın tümü de Saraybosna'nın Sırp tarafında kalmaktaydı. Ama tahkimden sonra sınır hattı değişti. Tahkim kararına göre yeni çizilen sınır kamuya ait bu otoparktan geçiyor. Bildiğim kadarıyla burası Yugoslavya zamanında inşa edilen bir kamu binası olduğu için ve bazı sınır sorunlarından ötürü Federasyona bağlanan kısmı ayrı bir kamu iktisadi teşebbüsü olarak bu sefer Federal Saraybosna'ya bağlı "Rad" işletmesi halini aldı. Kısa bir süre sonra da yeni sınır ekseninde bina ikiye bölündü. Aynı isme sahip iki kamu iktisadi teşebbüsünün aynı çatı altında, aynı kamusal alanı paylaştığı bir yapı oluşturuldu böylelikle. Tahkim kararının uygulanmasının ve binanın entiteler arasında bölünmesinin hemen ardından otoparkı ikiye bölen duvar inşa edilerek otoparkın her iki parçasının da farklı entitelere bağlı ayrı bir kamu iktisadi teşebbüsü olması sağlandı. Bugün her iki tarafın da kendi ayrı girişi var ve her iki taraf da tahkim sürecinde kendilerine verilen kısmı kullanıyor. Açıkçası bu duvar işi tam bir saçmalık. Orada da burada da "Rad" kamu iktisadi teşebbüsü yazıyor. Ama artık binanın bir kısmı Sırp Cumhuriyetinden ve

Doğu Yeni Saraybosna'dan "Rad" kamu iktisadi teşebbüsüne, diğer kısmı da Federasyondan ve Federal Saraybosna'dan "Rad" kamu iktisadi teşebbüsüne bağlı. En azından onlar öyle düşünüyorlar. Bizim gibi sıradan insanlara bir şey soran yok. Bizim tüm yaptığımız yeni ortaya çıkan durumlara alışmak..."³³²

Strahinja Trifković ile görüşmenin hemen ardından otoparkın diğer tarafına geçilerek Bosna Hersek Federasyonuna bağlı otopark şirketinin çalışanlarıyla görüşülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla otoparkta dolaşırken ilk fark edilen şey girişin üzerinde şirketin adını belirten bir tabelanın yer almayışı olmuştur. Daha yaklaşıp otoparkın iç kesimine bakıldığında içinde tek bir çalışan bulunan küçük bir oda görülmüştür. Araştırmacı kendisini tanıttığında söz konusu çalışan konuya biraz şüpheyle yaklaşmış ve görüşme yapma konusunda tereddüt ettiğini göstermiştir. Yine de sonuçta küçük bir sohbete olumlu yaklaşmıştır. Mirza Ramić (41) adlı ve etnik açıdan Boşnak olan bu çalışan genel itibarıyla daha önce konuşulan kişilerle aynı yönde sözler söylemiştir. Bu bağlamda kendisiyle yapılan görüşmede şunları vurgulamıştır:

"... Evet eskiden bu şirketin sahibi, kontrol eden ve kullanan Sırp Cumhuriyetinden Doğu Yeni Saraybosna makamları idi. Ama o meşhur tahkim süreci sonrasında yeni çizilen sınırın bu binayı ortasından ikiye böldüğü anlaşıyor. Bunun üzerine bu umumi otoparkı bir biçimde ikiye böldüler ve bir parçasını Federasyona devrettiler. O günden bu yana bina bu yeni sınır hattını izleyen bir duvarla ikiye bölünmüş durumda. Onların girişi binanın o köşesinde; bizimki de aynı binanın tam öteki tarafında. Otoparkın toplam kapasitesi iki yüz araç. Bu rakamın 165'i Federal Saraybosna'ya ait. Sırp Cumhuriyetine sadece 44 araçlık bir kısım bırakılmış. Aynı adı taşıyan iki kamu iktisadi teşebbüsü bu otoparkın sahibi ve kendilerine düşen kısımların yönetim ve bakımından sorumlular..."³³³

Yukarıda aktarılan sözlerden Entiteler Arası Sınır Hattıyla bölünmüş bir yapı arz eden kamu iktisadi teşebbüslerine ne olabileceğini görmek mümkündür. Bu beyanlara göre kamu iktisadi teşebbüsünün Bosna'yı oluşturan entitelerden biri tarafından inşa edilmiş olması durumunda muhtemelen bölünmeden o entiteye bağlı bir biçimde kalacağını söylemek mümkündür. Böyle

³³² Strahinja Trifković ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017)

³³³ Mirza Ramić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

durumlarda söz konusu teşebbüs muhtemelen ihtilafa konu binaları inşa eden entite hangisiyse ona bırakılmaktadır. Ancak bu bina entitelerce değil eski Yugoslavya tarafından inşa edilmiş olduğu için bina ikiye bölünmüş ve bir parçası Bosna Hersek Federasyonuna, diğeri de Sırp Cumhuriyetine verilmiştir. İktisadi çıkarların her türlü sınır belirleme ve değiştirme sürecinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Sheridan'ın ekonomik perspektifinden hareketle bir kamu iktisadi teşebbüsünü ikiye bölerek bir parçasını bir entiteye, diğeri parçasını da diğeri vermeyi son derece adil bir yaklaşım olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Bu kamu iktisadi teşebbüsünün entiteler arasında paylaştırılması sürecinde kaybeden ve kazananlardan bahsetmekse doğru olmaz. Dobrinja'daki Sırp'ların bu süreçte kaybeden tarafta olduklarını hissettikleri, zira ihtilafa konu alanın ve söz konusu otoparkın büyük kısmının Saraybosna Kantonu ile Bosna Hersek Federasyonunun kontrolüne bırakıldığı anlaşılabilmektedir. Bir yandan da Boşnaklar Dobrinja'da sınırın yeniden çizilmesi sürecinde kazanan tarafta olduklarını hissini besleyebilmektedirler. "Biz" ve "Ötekiler arasında ihtilafı ilgili hissiyat ve "kazananlar" ve "kaybedenler" ilişkisinin yanında, bu otoparkın eski Yugoslavya tarafından inşa edilmiş olması ve Dobrinja'daki en büyük otopark olmasından dolayı Sheridan'ın bu otoparkı ikiye parçaya bölme kararı her iki tarafın da aynı otoparkı kullanabilmesine olanak tanımasından dolayı son derece adil bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu perspektifte pürüz olarak görülen tek husus aradaki duvardır. Konuya pratik açıdan bakıldığında tarafların "kendi" kısımlarını ve "öteki" tarafa düşen kısmı tam olarak tespit edebilmek için duvarın gerekli olduğu söylenebilir. Muhtemelen Sheridan insanları bir araya getirecek bir kamusal alan yaratmak istemişti ancak sonuçta bunun olmadığı görülüyor. Kamu iktisadi teşebbüsü yasal zeminde entiteler arasında bölünmüş ve yeni IEHL'nin geçtiği hatta fiziken "Biz" ve "Ötekileri" birbirinden ayıran bir duvar inşa edilmiştir.

Bazıları tahkim kararından sonra etnik ayrımcılık sürecinin devam ettiğini iddia etmektedir. Görüşülen kişiler arasında kimliğinin açıklanmasını istemeyen bir Sırp, Sheridan'ın kararıyla Sırp Cumhuriyetine bırakılan kesimlerde yaşayanların yüzde 99'unun Sırp etnik grubuna mensup olduğunu, diğeri kesimlerdeyse çoğunluğu Boşnakların oluşturduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Dobrinja'nın büyük kısmının Bosna Hersek Federasyonuna devri sonrasında birçok Sırp'ın buradaki mallarını satarak bu bölgeden ayrılma yönünde karar verdiğinin de altını çizmiştir. Anlaşılan o ki bu karar Dobrinja sınır yerleşiminde etnik ayrışmayı daha da belirgin bir

hale getirmiştir. Bu çerçevede, bölgedeki bir kafe'de yapılan görüşme sırasında şunları söylemiştir:

"... Sırp Cumhuriyetine bırakılan kısımlarda yaşayanların yüzde 99'u Sırlardır. Dolayısıyla etnik yapıya bakarsak buralar zaten bizim sayılırdı. Bu bölgede yaşayan Boşnak ve Hırvatları saysan bir elin parmaklarını geçmez. Biliyorsunuz, etnik ayrışma Dayton'dan hemen sonra entiteler arası sınır hattının tesisi ve sınırın her iki tarafında etnik grupların konsantre bir hale gelmesi ile meydana geldi. Federasyona bırakılan küçük bir Sırp kesimde dahi Sırp etnik grubuna mensup olan kişilerin yoğun bir göçü görüldü. Burada yaşayan Sırların büyük kısmı Federasyonda yaşamak istemedikleri için mallarını Boşnaklara satıp ayrıldılar. Benim ailemde dahi böyle yapanlar oldu. İnsanlar muhtelif nedenlerden dolayı Sırp Cumhuriyetine göç etmeye karar veriyorlar..."³³⁴

Dobrinja'nın Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimlerinden Sırların göçü konusunda buna benzer söylemler Mirela Ćorić ile yapılan görüşmede de dile getirilmiştir. Ancak Ćorić bunlara ek olarak bir hususa daha değinmiştir. İlginç bir biçimde Ćorić Boşnakların Dobrinja'nın Sırp Cumhuriyetine bırakılan kısmında da artan bir biçimde mülk edinmekte olduğundan şikayet ederken Doğu Yeni Saraybosna'dan Sırların böyle bir yaklaşım içinde olmadığını belirtmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

"Burada devam eden süreç aslında sessiz bir asimilasyon süreci. Kendinize burada sıradan yaşamları nelerin etkilediğini bir sorun. Ekonomi ve sosyal meseleler en büyük etkiyi yapan şeylerdir. Burada da aynısı geçerli. Peki o zaman burada, bu bölgelerde olup biten ne? Öncelikle, Dobrinja'nın büyük kısmının Federasyona bağlanmasından sonra Sırların birçoğu evlerini satarak geri dönmek üzere buradan ayrıldılar. Ama süreç orada da kalmadı. İktisadi açıdan baktığımızda, evler nerede ucuzsa insanlar oradan ev alır; değil mi? Bugün Doğu Yeni Saraybosna'da, ya da Dobrinja'nın bize kalan kısmında metrekare fiyatları Federal Saraybosna'dakinden çok daha düşük olduğu için birçok Hırvat ve özellikle de Boşnaklar buraya gelerek ev alıyor ve yerleşiyor. Mesela biz böyle bir şeyi asla yapmazdık. Doğu Yeni Saraybosna'dan Sırların gidip Federal Saraybosna'dan daire alması çok nadir olan bir şeydir.

³³⁴ İsminin verilmesini istemeyen kişiyle mülakat (Dobrinja: 15.08.2017).

*Biz oraya çok nadiren gidiyoruz. Sadece Doğu Yeni Saraybosna'da bulamadığımız bir şey almak ya da yapmak istediğimiz zaman gideriz oraya. Onlar [Boşnaklar] buraya gelip gayrimenkul aldığında biraz garip hissediyoruz. Bizler [Sırlar] kendimizi Saraybosna'ya daha uzak hissederken onlar [Boşnaklar] açısından burası hala tek bir kent; ve Dobrinja da Saraybosna'nın kentsel bölgelerinden biri sadece. Tüm bu etkenler burada etnik grupların giderek daha büyük ve yoğun bir ölçüde iç içe geçmesini açıklıyor. Yavaş yavaş, yıldan yıla, onlar buraya daha fazla sayıda gelerek Dobrinja'nın bize ait olan Sırp tarafına yerleşiyorlar. Burası artık savaşın hemen ertesinde olduğu gibi etnik açıdan sadece Sırların yaşadığı bir yer değil. Halen Sırların çoğunluğu oluşturduğu bir yer olsa da etnik açıdan temiz olduğunu söyleyemeyiz. Ve bunun nedeni de, daha önce de söylediğim üzere, onların buraya gelip daire almaya devam ettiği bir süreç; ki buna paralel işleyen Sırların giderek Federal Saraybosna'ya yerleştiği bir süreç yok.*³³⁵

Mirela Ćorić ile sohbet bu konuyla da sınırlı kalmamıştır. Ekonomik sorunlar konusunda Sırp etnik topluluğuna mensup kimselerin Bosna Hersek Federasyonundan emekli olma hakkıyla ilgili sorunlara da değinmiştir. Bosna Hersek'te yaşayanların yanında bu çalışmanın yazarı açısından da bu kulağa oldukça tanıdık gelen bir meseledir. Kısaca özetlemek gerekirse, Federasyon halen bugün artık Bosna Hersek'i oluşturan o entiteye bağlı yerlerde çalışmış olsalar da birçok Sırp'ın emeklilik hakkını tanımamaktadır. Ancak Ćorić'in söylediklerinden söz konusu bu ekonomik ayrımcılıktan etkilenenlerin büyük kısmını Saraybosna'nın bugün artık Bosna Hersek Federasyonunun siyasi kontrolü altında olan kesimlerinde yaşayan Sırların oluşturduğunu anlamak mümkündür. Kaldı ki, bu Sırların birçoğu bugün artık Doğu Yeni Saraybosna'da ikamet etmektedir. Ćorić bu konuda şunları söylemiştir:

"... Elbette etnik zeminde ayrımcılığa uğradığımızı hissediyoruz! Örneğin Bosna Hersek Federasyonunda emeklilik hakkından yoksun bırakılan Sırların durumu açık. Bu burada Saraybosna'da bilhassa göze çarpan ve henüz bir çözüme kavuşturulamamış büyük bir sorun. Savaştan önce 20-30 yıldır Federal Saraybosna'da çalışmış olan ve Doğu Yeni Saraybosna'da yaşayan birçok Sırp bugün artık ulaşmak için o çok çaba sarf ettikleri emeklilik hakkının ellerinden alındığını görüyor. Bu insanlar Sırp Cumhuriyetinin Emekli Sandığına devredilmiş

³³⁵ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

durumda. Ve bu meseleyle ilgili sorunların hiçbirisi de bugüne kadar çözülememiş. Bunlar halen askıda olan ama bir yandan da sıradan insanların hayatlarını net bir biçimde etkileyen iktisadi, idari, hukuki ve siyasi sorunlar. Bunlar arasında halen çözümsüz kalan birçok sorun mevcutsa da bu husus Doğu Yeni Saraybosna'da ve Sırp Cumhuriyetinin genelinde Sırp'ların hayatlarını etkilediği kuşku götürmez bir mesele. Anlaşılan o ki, kimin hangi tarafa ait olduğunu herkes biliyor. Federasyon tarafından Sırp'lara karşı ayrımcılık ve dışlama uygulanıyor. Üstelik 'başkentimiz' olduğu iddia edilen bu yerde..."³³⁶

Mirela Ćorić'in verdiği bu örnek esasen savaşın sonundan bugüne kadar varlığını sürdüren bir sorunla ilgilidir. Kısaca özetlemek gerekirse, uzun yıllar boyunca insanların emeklilik hakkı göz ardı edildikten sonra 2000 yılında Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında bir anlaşmaya varıldı ve bu anlaşmayla emekli maaşlarının, faydalanıcıların anlaşmanın imzalandığı tarih itibarıyla yaşamakta olduğu bölge veya entitelerin kendi emekli sandıklarınca ödenmesi yönünde karar verilmiştir. Takip eden birkaç yıllık dönemde, belirli örneklerde Sırp Cumhuriyeti makamlarının Bosna Hersek Anayasa Mahkemesine başvuru yaparak emekli maaşlarının bu maaşlara hak kazanıldığı entitede ödenmesi yönünde talepte bulunduğu görülmüştür. Anayasa Mahkemesi bu başvuru ve taleplerin tümünü reddetmişse de Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aksi yönde karar alarak Bosna Hersek Federasyonunun o entitede emekliliğe hak kazanan insanların savaşın sona ermesini takip eden dönemim tümü için hak kazandıkları maaşların ödemesi gerektiğini belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrıca Bosna Hersek'in ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin emeklilik hakkıyla ilgili yasal düzenlemeleri de değiştirmesi yönünde karar almıştır. Bu konudaki dava Bosna Hersek'te Šekerović ve Pašalić'in Bosna Hersek'e açtığı dava olarak bilinmektedir.³³⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararına ve emeklilik konusundaki kanunların değiştirilmesi yönündeki çağrıya karşın bu konu Bosna Hersek Federasyonunun siyasi makamlarınca hep göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu karar da hiçbir zaman hayata geçirilmemiştir. Burada da belirtildiği üzere, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında ülke içinde yerlerinden edilmiş insanların emeklilik haklarıyla ilgili olarak varılan ilk anlaşma etnik kutuplaşma ve ülke içinde

³³⁶ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

³³⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Bosnia and Herzegovina required to change its laws on pensions for internally-displaced people", "Šekerović and Pašalić v. Bosnia and Herzegovina" davasına ilişkin basın bülteni (Strazburg: 08.03.2011). Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-3462780-3897144&filename=003-3462780-3897144.pdf>.

etnik homojenleşme süreçlerine katkıda bulunmuştur. Daha basit bir biçimde ifade etmek gerekirse, Bosna Hersek'teki her iki entitenin de anlaşmanın imzalandığı tarih itibarıyla kendi topraklarında yaşayan hak sahiplerine emekli maaşı ödemeyi kabul etmesi ülke içinde yerinden edilmiş mültecilerin uzun vadede o an bulundukları yerde kalmasını sağlayacak zemini oluşturmuştur. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyetine kalan bölgede yaşarken ülke içinde yerinden edilmiş insanlar haline gelen Boşnak ve Hırvatlar ile Bosna Hersek Federasyonuna kalan bölgede yaşayıp da aynı duruma düşen Sırp'lar zorla ayrılmak zorunda bırakıldıkları entitelerden emekli maaşı almaya hak kazanmış olup, bu da uzun vadede bu kimselerin zorla ayrılmak zorunda kaldıkları entitelerde kalabilmesi için gereken koşulları sağlamıştır. Sırp Cumhuriyeti söz konusu anlaşmadan memnun değildir; zira Sırp Cumhuriyeti emekli sandığı emekliliğine Bosna Hersek Federasyonunda hak kazanan ancak bu anlaşma uyarınca Sırp Cumhuriyeti emekli sandığına devredilen kişilerin emekli maaşlarını karşılayabilmek için gereken fonları temin etmekte zorlanmaktadır.

Ekonomik sorunlarla ilgili olarak yukarıda yer verilen tüm bu kötümser yorumlara karşın birçok kişi ekonomik sorunlar olsa da ekonominin hem bu sınır yerleşimindeki mevcut koşullar açısından, hem de bu bölgenin gelecek perspektifi için son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sırp Cumhuriyetine bağlanan alanda yaşayan Boşnaklar ile tahkim kararı sonrasında kendilerini Bosna Hersek Federasyonunda bulan Sırp'lar savaşta zarar gören evlerinin yeniden inşası için sağlanan yardımlar konusunda herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda söylediklerinden entitelerce sağlanan savaş sonrası yardımları konusunda sürecin ilgili kişinin etnik kimliğinden bağımsız olarak yürüdüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kimsenin ayrımcılığa uğradığını hissettiği söylenemez. Yukarıda belirtilen ve ekonomi perspektifinde Dobrinja'da yaşamı güçleştiren tüm sorunlara karşın bu sınır yerleşiminde yaşayanların genel görüşüne göre ekonomi aynı zamanda farklı etnik toplulukları bir araya getiren ve birleştiren güçtür. Görüşülen kişiler arasında Milan Radivojević gibi isimler kısaca ekonomik sorun olmadığını ve aksine ekonominin bu sınır bölgesindeki tüm etnik toplulukların birinci önceliği olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çerçevede Radivojević kısaca şunları söylemiştir:

*"Burada ekonomi başlıca konu ve öncelik. İş imkânı olduğunda ve insanların para kazanma olanağı olduğunda etnik gerilimler ikinci plana atılıyor. Nitekim, burası bölünmüş de olsa hala tek bir ülke."*³³⁸

Büyük ölçüde kötümser yorumlarda bulunan Mirela Ćorić ekonomiyle ilgili sözlerine şöyle son vermiştir:

"Savaşla aslında hiçbir şeyi değiştirmedik. Sadece çok fazla şey kaybettik. Bir sürü insan savaşa kurban gitti. En sonda ise bölünmüş bir ülke olduk. Ülkeyi ikiye böldük. Ama daha yeni sınırlar çizilmeden bile ekonomi kendi özel rolünü oynamaya başladı. Savaştan hemen sonra insanlar ötekilerle ticarete başladı. Onlar bizimle; biz onlarla. Bu durum ülke içinde göçlere de neden oldu, ki bunun sonucu olarak da artık etnik açıdan tam anlamıyla temiz topluluklar olmaktan çıktık. Bunun en iyi örneği bizim bölgelerimizde ev satın alan Boşnaklar konusunda daha önce söylediklerim. Bunun da tek nedeni burada Federal Saraybosna'ya kıyasla çok daha düşük metrekare fiyatlarının olması. Hayat ve ekonomi sizleri ev fiyatları ve işler üzerinden yaşadığınız yeri değiştirmeye zorluyor. Gerisi teferruat. Günün sonunda, hatta daha doğru bir ifadeyle ay sonunda hayatta kalabilmek için maaşınızı almak ve masraflarınızı ödemek zorundasınız. Bu da ülke içinde göçlerin ve etnik grupların birbiriyle karışmasının bir nedeni. Artık tam anlamıyla saf etnik topluluklar olması mümkün değil. Ekonomi her şeye yön veren ilke haline geldi. Bir birey olarak işsizseniz ve hayatınızı idame ettirecek kaynaklara sahip değilseniz etnik açıdan saf bir toplum karın doyurmaz. Bana sorarsanız, burada işim olmasa Federal Saraybosna'ya gidip orada çalışmak zorunda kalırdım. Başka yolunuz yoksa ne yapabilirsiniz ki? Aslında birçok Sırp Saraybosna'ya gidip orada çalışıyor. Sonuçta orası hala devletin merkezi ve en çok işe ev sahipliği yapan en güçlü işgücü pazarının olduğu başkent. Aynı zamanda para da orada. Gururunuz ve milliyetçi hisler hayatta kalabilmek için gereken kaynaklara sahip değilseniz bir anlam ifade etmez. Ekonominin ve toplumda hayatta kalmanın birinci derecede önemli olduğu bir tabloda sınırların bir anlamı yok. Yalnızca siyasete ve etnik farklılıklara baktığınızda sınır önemli ve anlamlı bir şey oluyor. Bu ise aslında siyasetçilerimizin elindeki en büyük silah ve her seçimde de buna başvuruyorlar. Örneğin seçimler sırasında gerilimleri ve etnik düşmanlıkları tırmandırıyorlar. Sonra da seçimden sonraki dört yıl boyunca sıradan insanların bilinci ön

³³⁸ Milan Radivojević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

*plana çıkıyor. Seçimden sonraki yıllar boyunca sıradan insanlar hayatta kalmaya, bir iş sahibi olmaya, hayatlarında bir şeyler başarmaya odaklanıyor. Sonra, dört yıl geçince ve yeni seçimlerin zamanı gelince her şey baştan başlıyor ve milliyetçilik yine yüzeye çıkıyor. Şüphesiz biz sıradan insanlar arasında hala ötekilere karşı derin bir nefret söz konusu ve bu da kendisini en çok seçimler sırasında gösteriyor. Ama seçimleri geride bıraktıktan sonraki dört yıllık dönemde ekonomi ve hayatta kalma başlıca konular halini alıyor. O dönemde hepimiz herhangi bir sorun yaşamadan bir arada geçinip gidiyoruz; ki bu da çok normal. Genel itibarıyla sınır ekonomik bir engel olarak işlemiyor. Ekonomik alanda özgürlük olduğu ve bu alanın siyasetin etkisinden bağımsız olduğu için ekonomi Bosna Hersek'te düzgün işleyen tek şey aslında."*³³⁹

Görüşülen kişilerin büyük kısmının söylediklerine bakıldığında ekonominin Dobrinja'nın sıradan vatandaşlarının gözünde başlıca konu olduğunu ve bu sınır topluluklarında hayatta kalmak için elzem mesele olarak görüldüğünü anlamak mümkün. Dobrinja'daki sınır yerleşimleri aslında etnik, dini ve diğer duruşlarına bakılmaksızın ekonomik açıdan marjinalize olmuş bir durumdalar. Bu yerleşimlerde yaşayanlar idari ve yönetim yetkisiyle ilgili sorunlara boğulmuş durumda. Kendilerini sınırda, iki farklı düzenin arasında yaşamaya alıştırmış durumdalar; ki bu farklı düzenler orada yaşayanların tüm bireysel çabalarına karşın onları etnik açıdan "bizim" olan ve "ötekiler" şeklinde bölmeye devam ediyor.

Dolayısıyla görüşülen kişilerin çoğu açısından iş imkânı ve ekonomik fırsatlar sağlanması sınırdaki topluluklar için genel itibarıyla büyük önem arz etmektedir. Ekonominin insanları bir araya getiren bir güç olduğu, onları işbirliği yapmaya ve birbirlerini tanımaya zorladığı, ve nihayet "ötekilere" karşı genel yaklaşımları etkileyişi yönünde genel bir görüş hâkimdir. Ekonomik çerçevedeki işbirliği dahi kuşkusuz etnik grupların birlikte yaşamasının ilk adımıdır. Saraybosna hem başkenttir, hem de ülke içinde en çok paranın döndüğü yer. Dolayısıyla bu banliyöler, hangi entiteye bağlı olduklarından bağımsız olarak ekonomide canlanmadan faydalanma potansiyeline sahiptir. Böylesi bir ekonomik gelişim potansiyeli iş ortamında farklı etnik grupların karışmasının önünü açarak ilerleyen dönemde savaşla kaybedilen ve etnik ayrışma, etnik homojenleşme ve etnik zemine dayalı siyasetle daha da aşınan etnik gruplar arasında birlikte yaşamanın getirdiği toleransı geri kazanmaya yardımcı olabilir. Şüphesiz

³³⁹ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

ekonomi insanları bir araya getiren ve etnik ötekileştirme sürecini geriletip sosyal ekseninde etnik kimliğe dayalı olarak inşa edilen sınırları ortadan kaldırabilme potansiyeline sahip bir olgudur.

5.2.4. Dobrinja'da IEBL'nin Geçilmesi Uygulama ve Deneyimleri

Bu kısımda çok önemli iki konu ele alınmaktadır: Bunlar Entiteler Arası Sınır Hattını geçme uygulama ve deneyimleri ile Dobrinja sınır yerleşiminde etnik sembollerdir. Sınır hattını geçme deneyimleriyle ilgili olarak alan araştırmasıyla ulaşılan bulgular sunulmadan önce sınır hattının Bosna Hersek'in resmi kurumlarınca nasıl çizildiği ve Dobrinja'daki yerel halkın bu konudaki görüşleri ele alınacaktır. Akabinde, sınırı geçme süreçlerine odaklanılacak ve bu bağlamda araştırmacının kişisel deneyimi ile sınırı hemen her gün geçen diğer insanların deneyimleri aktarılacaktır. Ayrıca alan araştırması sırasında insanların sınırı geçmeyi reddettiği bazı durumlar olup olmadığı da irdelenmiş ve böyle durumlar varsa bu insanların kimler olduğu ve sınırı geçmeyi reddetmekteki nedenleri ele alınmıştır. Bu çerçevede sınırı aşmama yönündeki tutumlar hakkında içgörü sağlayabilecek örnekler ve Dobrinja'da yaşayanlar arasında böyle davranışların nedenleri irdelenecektir.

Dobrinja'daki sıradan vatandaşların genellikle sınır hattının nereden geçtiğini bildiği anlaşılmaktadır. Birçoğu sınırın varlığından haberdarsa da belirli yerlerde tam olarak nereden geçtiğini bilmedikleri de anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Dobrinja'da yaşayanların birçoğu halen IEBL üzerinde asker kontrol noktaları ve barikatların olduğu zamanları hatırlayabilmektedir. Söz konusu dönemde, yani kontrol noktaları ve barikatların kaldırıldığı 1996'ya kadarki zaman diliminde IEBL'nin nereden geçtiği açıktı; zira Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti entitelerini, Federal Saraybosna'yı Doğu Yeni Saraybosna'dan, ve Dobrinja'daki Boşnak ve Sırp etnik topluluklarını birbirinden ayıran fiziksel sınır hattı görülebiliyordu. Söz konusu askeri kontrol noktaları ve barikatların sadece ana yollar üzerinde yer aldığı, öte yandan Dobrinja'nın geri kalan kısmında sadece entitelerin sınır hattının nereden geçtiğini gösteren kırmızı demir sütunlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sütunların varlığını araştırmacıyla görüşmelerde dile getiren ilk kişi Slobodan Šiljegović olmuştur:

"Çoğu kişi sınırın tam nereden geçtiğini bilmez. Dayton Barış Anlaşması imzalandıktan sonra sınır hattı görünür işaretlerle işaretlenmişti. Bu amaçla da kırmızı demir sütunlar kullanılmış ve bunların üzerine yerleştirilen bir tabelayla tam koordinatları belirtilmişti. Ancak kısa süre sonra bunlar sınırın her iki tarafındaki yerel halk tarafından ortadan kaldırıldı. Şimdi artık geriye bir şey kalmadı ve sonraki dönemde sınırı bir daha işaretleyen de olmadı. Şimdiyse sınırı görünür kılan bir şey olmadığı için sınır hattını bulmakta zorlanıyoruz. Söz konusu sütunların yok edilmesine rağmen resmi haritalarda sınır net bir biçimde işaretlenmiş ve SFOR [İstikrar Gücü] tarafından hazırlanan haritalar her iki entiteye ve Sırp Cumhuriyeti ile Federasyonun Tapu-Kadastro dairelerine verilmişti. Entitelerin resmi makamları sınırın koordinatlarını net bir biçimde biliyor ve resmi kabul gören ve sınır hattını ilgilendiren planlama süreçlerinde kullanılan birbirine eş haritalara sahipler. Ama tahkim süreciyle sınır değiştirildiği için Dobrinja'nın bazı kesimlerinde yaşayanlar halen bizi bölen bu hattın tam nereden geçtiği konusunda şüphelere sahip."³⁴⁰

Bu anlatım görüşülen diğer kişilerce de teyit edilmiştir. Bunlardan biri olan Milorad Katić (76) Sırp Cumhuriyeti Ordusundan emekli bir subay olup İstikrar Gücü (SFOR) ve savaştan hemen sonra sınır hattını işaretlemekle sorumlu Fransız taburu ile söz konusu sütunların yerleştirilmesi sürecinde de görev almıştır. Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının işaretlenmesi sürecine Sırp Cumhuriyeti Ordusunun resmi temsilcilerinden biri olarak katılmış olup, söylediklerine bakılırsa entitelerin ordularının temsilcilerinin süreçte sadece gözlemci rolü üstlenmesine izin verilmiştir ve IEBL'nin işaretlenmesi konusunda resmi sorumluluk tümüyle SFOR kuvvetlerine aittir.

"Dobrinja'daki sınırın konumunu biliyorum; çünkü sınırın işaretlenmesi sürecine katıldım fiilen. Ama sonraki dönemde o sınır hattı değişti. İlk etapta hat üstünde bir nevi tabela olan kırmızı metal sütunlarla işaretliydi. O sütunların tam konumunu biliyorum; zira bunları NATO'nun Fransız taburu ve SFOR kuvvetleriyle birlikte diktik. Ayrıca yanımızda Bosna Hersek Federasyonu Ordusunun temsilcileri de vardı. Ben de elbette Sırp Cumhuriyeti Ordusunun görevlendirdiği ekipteydim. Söz konusu işaretler bugün artık yok. Çünkü sıradan insanlar bunları söküp muhtemelen geri dönüşüm için metal atık olarak sattılar. Ama bu bahsettiklerim

³⁴⁰ Slobodan Šiljanović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

tahkimden önceki süreçti. İnsanlar sütunları kaldırmamış olsa dahi bugün bu sütunlar bir anlam ifade etmeyecekti, çünkü sınır hattı zaten değişti. İnsanlar genellikle Dobrinja'nın merkezinde, ana yollarda ve meydanlarda sınır hattının nereden geçtiğini biliyorlar. Ama kentsel kesimlerden daha kırsal kesimlere geçtikçe sınırın tam olarak nereden geçtiği konusunda insanların bilinç düzeyi azalıyor."³⁴¹

Dobrinja'nın merkezi dışında kalan alanlarda ve söz konusu yerleşimin büyük aile evlerinin yer aldığı daha kırsal kesimlerinde de araştırma yapılmıştır. Bu bölgelerde görüşülen kişiler arasında, sınırın tam olarak nereden geçtiğini şahsen bilmediğini ifade eden Slaviša Pandurević de yer almaktadır. Pandurević, Milorad Katić'in Dobrinja şehir merkezi ve kentsel alanlar dışındaki insanların Entiteler Arası Sınır Hattının nereden geçtiğini bilmediği yönündeki görüşlerini teyit etmektedir. Görüşmede Slaviša Pandurević şu hususları vurgulamıştır:

"Dobrinja'nın merkezinde, bölgenin ana meydanı yakınlarında insanlar sınırın nerede olduğunu biliyorlar. Ama merkezden uzaktaki insanlar sınır hattının nereden geçtiğini bilmiyor. Tahkim süreci sınır hattı üzerinde kalan ve sınırın böldüğü emlakla ilgili sorunları çözmüş olsa da, burası gibi kırsal alanlarda hala sınır hattının ailelerin ev ve arazilerini böldüğü durumlar söz konusu. Dobrinja'nın bu bölgesinde sınır hattının tam olarak nereden geçtiğini yollardaki tabelalara bakarak kestirebiliyoruz. Örneğin bu önümüzdeki yolda sokak lambalar var. Ama bunlar sadece tahkimden önce Sırp Cumhuriyetine bağlı olan kesimlerde yer alıyor ve tahkimden önceki sınır hattının geçtiği noktada onlar da bitiyor. Eskiden sokak lambalarına bakarak sınır hattının yerini kestirebiliyorduk. Ama tahkim sonrasında sınır hattı değişti. Sınır tahkim kararına göre değişti ve artık Sırp Cumhuriyetine bağlı toprakların daha iç tarafından geçiyor. Artık o tepesinde beyaz bir top olan sokak lambası direkleri de sınırın yerini kestirmede bize yardımcı olamıyor. Ancak tahkimle sınır hattının belirlenmesi sonrasında her iki entitenin resmi mercileri yeni çizilen sınır hattını gösteren düzenlemeler yapmaya karar verdiler. Bugün Federal Saraybosna'yı Doğu Yeni Saraybosna'ya bağlayan ana yol üzerinde sınırın yerini gösteren tabelalar var. Birçok yerde "Sırp Cumhuriyetine Hoş Geldiniz" ya da bir tarafında "Doğu Yeni Saraybosna Kenti" diğer tarafında da "Saraybosna Kantonu" yazan metal tabelalar var. Bu

³⁴¹ Milorad Katić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

idari tabelalara bakarak sınırın nerede olduğunu görmek mümkün. Sınırın konumunu gösteren başka bir işaret de yok zaten."³⁴²

Pandurević'in sözlerinden eski sınır hattının konumunu sokak lambalarındaki farklardan çıkarmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Slaviša Pandurević'le yapılan görüşmeden sonra, bahsettiği metal tabelalara gidilerek bunların fotoğrafları çekilmiştir. Ve gerçekten de söylediği üzere bu yol üzerinde yerleştirilmiş sokak lambalarının Doğu Yeni Saraybosna ve Sırp Cumhuriyeti tarafında başlayarak Federal Saraybosna ve Bosna Hersek Federasyonu tarafına geçilmesini takiben bittiği anlaşılmaktadır. Bu gözlem Pandurević'in sözlerini teyit eder niteliktedir. Sınırın varlığına işaret eden metal tabelalar aslında sınırın tek resmi nişanesi olarak dikkat çekmektedir. Bir tabelada "Saraybosna Kantonu" ifadesiyle Federal bölgenin sonuna gelindiğine işaret edilmektedir. "Doğu Yeni Saraybosna Kenti" yazılı bir diğer yol tabelası da Sırp Cumhuriyetinin ve o entiteye bağlı Doğu Yeni Saraybosna Belediyesinin sınırlarının başladığı yeri göstermektedir. Ayrıca Dobrinja'nın yine Saraybosna'nın Dayton Barış Anlaşması ile Sırp Cumhuriyetine bırakılan bir diğer eski belediyesi olan Pale tarafından girişinde de ana yol üzerinde Federal Saraybosna ve Bosna Hersek Federasyonu topraklarının sona erdiğini gösteren "Saraybosna" yazılı iki tabela ile bunların birkaç metre ötesinde "Sırp Cumhuriyetine Hoş Geldiniz" yazılı çok daha büyük bir tabela yer almaktadır. Bu metal tabelalar yerel belediye ve entite makamlarınca Entiteler Arası Sınır Hattının her iki tarafına yerleştirilen istisnai tabelalardır.

³⁴² Slaviša Pandurević ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Resim 5.11: Dobrinja sınır yerleşiminde sınırın konumu.

Resim 5.12: Pale tarafından Dobrinja'nın kırsal bölgelerine girişte Entiteler Arası Sınır Hattı.

Kendisiyle yapılan görüşmede Entiteler Arası Sınır Hattının arazide görünür olmadığını teyit eden bir diğer isim de Mirela Ćorić olmuştur. Ćorić sınır hattı işaretlenmiş olmasa da tüm resmi haritalarda hattın tam olarak nereden geçtiğinin gösterildiği gerçeğine vurgu yapmıştır. Belediye düzeyinden entite düzeyine kadar tüm kademelerde resmi makamların IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğini bildiğinin altını çizmiştir. Anlaşılan o ki, kadastro kontrollerinde ve genel itibarıyla alanda yapılan çalışmalarda söz konusu resmi haritalar halen kullanılmaktadır.

*"Sınır işaretli olmadığı için gözle de görünmüyor. Ama resmi ve siyasi haritalarda gösteriliyor ve bunlardan hareketle resmi kurumlar arazideki işlerini yürütebiliyorlar. Bu nevi operasyonel haritalar Bosna Hersek'te güvenlik kurumları tarafından yaygın biçimde kullanılıyor. Güvenlik teşkilatlarının yanında tapu-kadaastro daireleri de sınır hattının tam koordinatlarını gösteren haritalara sahip. Bu haritalar örneğin Dobrinja'da ve sınırın yakınında bir suç işlendiğinde kullanılıyor. Her iki entitenin güvenlik kuruluşları olay yerine giderek suçun tam olarak nerede işlendiğini ve hangi tarafın bu olayda yetkili olduğunu anlamaya çalışıyorlar. Ancak alanda sınırın nereden geçtiğini gösteren bir şey bulabilmek oldukça güç. Sınır, "Saraybosna Kantonu" veya "Sırp Cumhuriyetine Hoş Geldiniz" yazılı resmi tabelalar dışında görünür biçimde işaretlenmiş değil. Ama biliyorsunuz, bu durum burada yaşayan insanları pek etkilemiyor. Ya da en azından fiziken açık biçimde işaretlenmiş ya da görülebilir bir durumda değil. Ticaretin akışında bir kısıtlama yok ve gerek ticari mallar gerekse insanlar serbestçe dolaşabiliyor. Bu sınırlar savaştan hemen sonraki dönemde askeri ve polis kontrol noktalarıyla işaretlendikleri zamanki kadar görünür değil."*³⁴³

Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde herhangi bir çit, barikat ya da duvar söz konusu değildir. Ancak ihtilafa konu entite sınırlarını gösteren ve kendi kural, yönetmelik ve yetki alanları bulunan birbirine zıt siyasi idari düzenlere işaret eden "hoş geldiniz" tabelaları bulunmaktadır. Entiteler Arası Sınır Hattı Dobrinja yerleşiminin merkezinde cadde isimleri ve etnik semboller üzerinden fark edilebilmektedir. Dobrinja'nın kenar semtlerine kıyasla merkez bölgelerinde herhangi bir "hoş geldiniz" veya "güle güle" tabelası bulunmamaktadır. Söz konusu tabela ve yol işaretleri genellikle Dobrinja'da, yaya ve yolcu trafiğinin en yoğun olduğu ana cadde üzerinde yer almaktadır.

³⁴³ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin birçoğu çok uzun bir süre boyunca, özellikle de savaştan hemen sonraki dönemde 1996'ya kadar, insanların sınırın konumunu önceki dönemde kuşatma hattı işlevi gören ve sonrasında da *fiilen* Bosna Hersek'i oluşturan iki entite arasındaki sınırı oluşturan askeri kontrol noktalarından ve barikatlardan çıkarabildiğini belirtmiştir. Ancak 1996'dan sonra kontrol noktalarının kaldırılmasıyla Entiteler Arası Sınır Hattı bahsi geçen "hoş geldiniz" ve "güle güle" yol tabelaları dışında görünür olmaktan çıkmıştır. Tahkim kararı sonrasında, yani 2001'den itibaren IEBL, yukarıda bahsi geçen sokak tabelaları dışında arazide işaretli bir hat olmaktan çıkmıştır. Bu çerçevede sınırın Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında Dobrinja sınır yerleşimini ikiye bölen görünmez bir hat olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Dobrinja'da yaşamayanlar için sınırın nereden geçtiğini anlamak oldukça güçtür. Dolayısıyla sınırı geçiş anı görülebilen bir olgu olmaktan ziyade hissedilen bir deneyimdir. Araştırmacının kişisel deneyimi Dobrinja sınır yerleşimindeki bu gözle görülemeyen sınır hattının belirli bir sınır geçiş uygulaması ve deneyimi oluşturduğu yönündedir. Araştırmacı 2016'da Dobrinja sınır yerleşimine ilk gidişinde sınır hattını geçiş deneyimini yaşamış ve taksicilerin kendine has sınır geçiş uygulamasına şahit olmuştur. 2016'da yazar birkaç günlüğüne Federal Saraybosna'da kalmıştır. Akabinde Dayton'la belirlenen sınır hattını ve Dobrinja'da Sheridan'ın getirdiği değişiklikleri gösteren haritaları tedarik etmek üzere Doğu Yeni Saraybosna giderek Sırp Cumhuriyeti Jeodezi ve Varlık İşleri İdaresi - Doğu Saraybosna Bölgesel Birimini ziyaret etmiştir. Bu süreçte öncelikle Saraybosna kent merkezinden Dobrinja'nın Federal kısmına giden trolleybüsü kullanmıştır. Trolleybüsten indiğinde yerel halka sınırı geçerek Dobrinja'nın Sırp Cumhuriyeti yetki alanında kalan kısmı olan Doğu Yeni Saraybosna'ya nasıl gidebileceğini sormuştur. Oradakilerden biri Dobrinja'nın bu iki bölgesi arasında toplu taşıma olmadığını söylemiş ve Sırp Cumhuriyeti Jeodezi Dairesinin bulunduğu Doğu Yeni Saraybosna'ya geçmek için yürümek ya da taksi tutmak gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine yazar taksi tutmaya karar vermiştir. Trolleybüs istasyonunun yakınlarındaki bir taksi durağına giderek bir taksiye binen yazar gitmek istediği yeri belirtmiş ve Doğu Yeni Saraybosna yönünde yola çıkmıştır. Bir dakikadan kısa bir süre içinde sadece birkaç yüz metre yol alan taksinin sürücü aracı durdurmuş, araçtan inmiş, taksinin üzerindeki taksi tabelasını çıkarmış ve yoluna o şekilde devam etmiştir. İlk etapta yazar bu durum karşısında şaşırmış ve taksi sürücüsüne bu hareketin amacının ne olduğunu ve neden aracın tavanından taksi tabelasını çıkardığını sormuştur. Bu soruya yanıt olarak taksi şoförü Dobrinja'nın iki tarafını ve Bosna Hersek'i oluşturan iki entiteyi birbirinden

ayıran sınır hattına yaklaştıkları bilgisini vermiştir. Taksi şoförünün verdiği bilgiye göre entitelerden birinde kayıtlı taksilerin diğerinde faaliyet göstermesine izin verilmemektedir. Bu nedenle entitelere bağlı polis güçleriyle sorun yaşamamak ve kurallara uymamaktan dolayı ceza yememek için Dobrinja'nın her iki tarafında ilgili entiteye bağlı taksilerin diğer entiteye geçerken durup taksinin tavanındaki taksi tabelasını çıkararak yola devam ettiği belirtilmiştir. Taksici yazarı Doğu Yeni Saraybosna'ya, Jeodezi dairesine kadar götürmüştür. Dönüşte yazar trolleybüs istasyonuna yürümeye karar vermiş ve otomobille sadece birkaç dakika alan bu mesafeyi aşarak Federal Dobrinja'ya ulaşmıştır. Dönüş yolunda taksicinin durarak taksi tabelasını çıkardığı yeri de tekrar görmüştür. Bu noktada etrafa dikkatle bakmasına karşın Entiteler Arası Sınır Hattının varlığını gösterir mahiyette herhangi bir işaret veya tabela olmadığını fark etmiştir. Her iki yanında caddeler olan geniş bir yoldan başka bir şey değildir ortam. Sınır hattının gözle görülmemesine karşın taksi tabelasının çıkarılması görünmez bir sınırın dahi muhtelif sınır geçme uygulamalarını doğurabildiğini göstermektedir. Ayrıca sınırı geçme sürecinin gözle görülmekten ziyade deneyimlenen bir olgu olduğuna da işarettir. Öncelikle, her iki entitenin toplu taşıma sistemlerinin sadece sınır hattına kadar gittiği ve taksicilerin de sınırın öte tarafına geçmelerinin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada sınırın öte tarafına geçmeleri gerektiğinde oradaki polis tarafından cezaya tabi tutulmamak için taksiciler sınırı geçme bağlamında taksi tabelasını çıkarmak gibi belirli uygulamalar geliştirmişlerdir. Dolayısıyla, "buradan" "oraya gitme sürecinde gözle görülmeyen sınır hattını geçmek fiziken görülemeyen ancak sadece deneyimlenebilecek bazı sınır geçme uygulamalarının söz konusu olduğu söylenebilir.

Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattını geçme sürecinde yaşanan böyle bir deneyim sonrasında yazar mülakatlarda bölgede yaşayanlara bu konular hakkında neler düşündüklerini sorarak sınırın her iki tarafındaki taksicilerin sınırı geçmedeki bu uygulamasının başka nedenleri de olup olmadığını irdelenmiştir. Etnik açıdan Boşnak olan ve adının verilmesini istemeyen kırklı yaşlarının ortasındaki bir kişiyle bölgedeki bir kafede yapılan bir görüşmede bu konularda şu hususlar belirtilmiştir:

"Dobrinja'nın her iki tarafından taksiciler arasında bu nevi davranış ve uygulamaların gelişmesinin nedeni hangi entiteye bağlı olurlarsa olsunlar, diğer entitede çalışmalarının yasal olarak mümkün olmayışı yatmaktadır. Sınır hattını geçip sınırın öteki tarafında iş yapmak için

gereken izne sahip değildirler. Burası tek bir ülkeyken ve aslında Dayton Barış Anlaşmasına dayanan Bosna Hersek Anayasası ülkenin tümünde mal ve hizmetlerin iki entiteyi birbirinden ayıran sınır hattı üzerinden dahi serbestçe akışını güvence altına alırken bu bence çok saçma bir kısıtlama. Taksicilerin diğer entitede çalışabilmesini engelleyen bu kısıtlamanın Dayton Barış Anlaşmasının ve Anayasamızın bir ihlali olduğunu ve bunu yaparak entitelerin Bosna Hersek Anayasasını ihlal ettiğini düşünüyorum. Bu kanuna aykırı..."³⁴⁴

İsminin verilmesini istemeyen bu kişi Bosna Hersek'i oluşturan her iki entite tarafından taksiciler için uygulanan kuralların Bosna Hersek Anayasasına ve hukuka aykırı olduğunu, zira Bosna Hersek'in tümünde ve Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinden mal ve hizmetlerin serbestçe akışını öngören yasal düzenlemeleri ihlal ettiğini belirtmiştir. Sınırın hangi tarafında olursa olsunlar, Dobrinja'da yaşayan hemen herkes bu sorunlarla ve gözle görülmeyen Entiteler Arası Sınır Hattını geçmede muhtelif uygulamalarla karşılaşmıştır. Burada yaşayanlar gündelik yaşamlarını etkileyen böylesi uygulamaların farkında olup, örneğin bir taksiyle bu görünmez sınır hattını her geçişlerinde bunları deneyimlemektedir. Damir Fazlić taksicilerin aslında entitelere bağlı polis kuvvetleriyle aynı durumda olduğuna işaret etmiştir. Fazlić'e göre tıpkı polis gibi taksiciler de sınır hattını geçememektedir. Çünkü bu bir yetki ve yasal düzenleme meselesidir.

"Saraybosna Kantonuna bağlı taksiler Sırp topraklarına geçememektedir. Sırp bölgesinden taksiler de Saraybosna Kantonuna. Çünkü bunun için gereken izne sahip değildirler. Bunu zorunlu kılan bir yasal çerçeve olduğu belirtiliyor, ki bu da oldukça garip aslına bakarsanız. Benzeri bir uygulama sadece entitelerin polis teşkilatları için geçerli. Taksiciler gibi polis de bir entiteden diğerine geçemiyor, çünkü ne diğer entitede yetkileri ne de diğer entitenin polisinin olurlarını almadan sınırı geçme hakları var. Ama biz yine taksicilere ve onların sınırı geçme uygulamalarına dönelim. Evet, hepimiz sınırı her geçişimizde bununla karşılaşıyoruz. Mesafeler kısa ve insanlar çoğu zaman sınıra kadar yürüyüp, sonrasında bir taksi tutma yoluna başvurabiliyor. Elbette bu yürümek için vakitleri olması halinde mümkün. Vakitleri yoksa olacak şeyi hepimiz biliyoruz. Taksi durur, tabelayı çıkarır, ve yoluna devam eder."³⁴⁵

³⁴⁴ İsminin verilmesini istemeyen kişiyle mülakat (Dobrinja: 16.08.2017).

³⁴⁵ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

İnsanlar sınır geçme bağlamında böylesi uygulamalara alışmaktadır. Damir Adžić de Dobrinja'da sınır hattını geçme deneyimine ışık tutan sözler söylemiştir. Adžić Entiteler Arası Sınır Hattını Avrupa Birliğindeki sınırlara benzetmiş ve orada da sınırların gözle görünmemesine rağmen varlıklarının sürdüğünü belirtmiştir. Ona göre IEHL sadece farklı idari birimleri birbirinden ayıran idari bir sınır hattıdır. Ancak kendisiyle yapılan görüşmede, daha önce görüşülenlerden farklı olarak bir noktaya daha temas etmiştir. Entiteler Arası Sınır Hattını geçiş sürecinin geçmiş yıllarda çok daha zor olduğunu, zira Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin kendi araç plakası sistemlerini uyguladıklarını belirtmiştir. Adžić'e göre insanlar sınırı geçmeleri durumunda diğer tarafta araçlarına zarar verileceği ya da saldırılacağı yönünde bir korkuyla yaşamaktalardı. Zira o dönemde plakalar insanların etnik açıdan "Öteki" entitede yaşayan "Ötekiler" olduğunu gösterebilmekteydi. Bu konuda şunları söylemiştir:

"Taksiyle sınırı geçme sürecinde bazı garip uygulamalara maruz kaldığımız doğru. Ama biliyorsunuz, geçmişte çok badireler atlattık. İlk etapta Dayton Anlaşmasıyla çizilen hat bizi bölüyordu. Sonrasında Sheridan'ın kararıyla sınır hattı düzeltildi. Aslına bakarsanız Avrupa Birliğinin ilkelerine dayalı bir yapı var. Sınırlar mevcut ama sanki yoklarmış gibi. Hayat burada nispeten normal bir biçimde devam ediyor. Biz de tıpkı Avrupa Birliği gibiyiz. Bunu yapanlar da onlar [Uluslararası Toplum]. Bir entiteden diğerine geçerken sınırlar var aslında ama gözle görünmüyorlar; yerlerini anlamak da kolay olmuyor. Sınırlar bile bugün artık sınır geçme uygulamalarını geçmişte olduğu ölçüde etkilemiyor. Şahsen bir sınırla haşır neşir olduğunuz tek durumla sınırın yakınlarında yaşıyorsanız karşılaşıyorsunuz. Öyle hallerde iki farklı idari yapı arasında bölünmüş hissediyorsunuz kendinizi. Ama daha önceleri durum çok daha kötüydü. Savaştan hemen sonraki dönemde sınır geçişlerini kontrol altında tutan askeri kontrol noktaları vardı. Sonra 1996'da her iki entitenin silahlı kuvvetleri Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri adı altında tek bir komuta altında toplandı. Bu gelişmeden sonra kontrol noktaları kaldırıldı. Ama Dobrinja'da yaşayan sıradan insanları ve genel itibarıyla her iki entitenin halkını ciddi biçimde ilgilendiren bir sorun devam etti. 1998'e kadar insanlar sınırın öteki tarafına kendi şahsi araçlarıyla geçerken ciddi bir korku yaşıyorlardı. Bunun nedeni de her iki entitenin kendi ayrı plaka sisteminin olmasıydı. O dönemde sınırdan her geçiş korku verici bir işti. Birçok insan kendi güvenlikleri ve araçlarının güvenliğinden endişe ettikleri için sınırı geçmekten imtina ediyordu. 1998'den sonra, Bosna Hersek genelinde tek bir plaka sistemi uygulamasının

*başlamasıyla insanların hangi şehirden hatta hangi entiteden geldiklerini sırf plakaya bakıp anlayamaz oldunuz. Bunun ardından da insanlar sınırı daha sık geçmeye başladılar. Gördüğünüz gibi işlerde bir iyiye gidiş var. O zamandan bu zamana büyük bir fark söz konusu. En azından gelişmeyi görebiliyorum."*³⁴⁶

Bosna Hersek'te tek tip plakaların uygulamaya konulmasıyla ilgili bu sözler akademik literatürde de yansımaları bulmuştur. Florian Bieber'e göre, savaş sonrası dönemde Bosna Hersek'teki etnik toplulukların her biri kendi sembollerini geliştirmiş ve bunların araçların plakalarında gösterildiği bir sistemi uygulamaya koymuştu. Bieber "Bosna Genelinde Geçerli Tek Tip Plaka" uygulamasına geçilmesiyle entiteler arasında seyahatin ve Entiteler Arası Sınır Hattını geçmenin önünün gerçek anlamda açılmasının yanında Bosna Hersek'in vatandaşlarını ilgilendiren bir güvenlik sorununun da ortadan kalktığını, dolayısıyla bu değişikliğin aslında büyük bir başarı olduğunu ifade etmektedir. Bu değişikliğin savaş sonrası dönemde Bosna Hersek'te birden çok etnik kimliğin bir arada yaşadığı bir düzenin yeniden inşasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁷

Yukarıda verilen örneklerden, Entiteler Arası Sınır Hattının neredeyse görünmez olmasına karşın Dobrinja'da yaşayan sıradan insanların gündelik yaşamlarını halen etkilemeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Sınır hattını geçme uygulamaları sınırın taksiyle geçildiği durumlar dışında toplu taşımanın yapılanmasında da kendisini göstermektedir. Daha net bir biçimde ifade etmek gerekirse, toplu taşımanın Dobrinja'nın iki tarafını birbirine bağlayan bir niteliği bulunmamaktadır. Ne trolleybüs, ne de otobüsler Entiteler Arası Sınır Hattını geçen rotalar izlemektedir. Dolayısıyla birinin toplu taşıma kullanmak istediği durumlarda sınır hattına kadar toplu taşımayla gitmesi, sınırı yürüyerek geçmesi ve akabinde IEBL'yi geçtikten sonra sınırın diğer tarafında tekrar toplu taşımaya binmesi gerekmektedir. Federasyon tarafındaki toplu taşıma araçlarının sınırın Sırp Cumhuriyetine bağlı olan doğu tarafına hiç gitmediğini fark etmek aslında hiç de güç değildir. Entiteler Arası Sınır Hattını geçen herhangi bir toplu taşıma aracı olmadığı için bu sınırın, insanların sınır hattını geçme uygulamalarını şekillendirir mahiyette bu sınır yerleşimini ikiye bölmeye devam ettiği söylenebilir. Dahası, Dobrinja'daki sıradan vatandaşlar

³⁴⁶ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

³⁴⁷ Bieber, Florian ve Sokolović, Dzermal "Reconstructing Multiethnic Societies: The Case of Bosnia-Herzegovina (Ashgate: 2001), 224.

arasında sınırı geçme süreciyle ilgili çeşitli uygulamalar da zaman zaman görülmektedir. Vatandaşlar sınırın varlığından haberdardır ve sınırın kendi etnik kimlikleriyle bağlantılı tarafında kalmayı tercih etmekte ve sınırın "Öteki" tarafına geçmek ve "Kendi" taraflarına geri dönmek gibi söylemlerle sınırın zihinlerindeki varlığını göstermektedirler. "O taraftaydım" ya da "bu tarafa geri döndüm" gibi söylemlerde kendisini hissettiren bu algı Entiteler Arası Sınır Hattı ne kadar gözle görünmez de olsa, bu hattın sınırın yakınlarında yaşayan insanların zihninde halen varlığını sürdürdüğü ve gündelik hayatta sınırı geçme uygulama ve deneyimlerini şekillendirmeye devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının sınır geçmede kendine has uygulamalara neden olmasının yanında, bazı insanlar için sınır geçilmemesi gereken bir hudut, yani gidilemeyecek bir bölgeye işaret etmekte ve aynı şekilde "Ötekine" ait olanların da "Bizim" aramızdaki varlığına sıcak bakılmadığı bir düşünce tarzını beslemektedir. Dobrinja sınır yerleşiminde sınırı geçmeme yönündeki yaklaşımlar Stef Jansen tarafından irdelenmiştir. Stef Jansen Saraybosna'nın Dobrinja kesiminde sınırın nasıl (yeniden) üretildiği ve savaş dönemindeki altyapı dinamiklerinin ve savaş sonrası dönemdeki siyasi yaklaşımların Entiteler Arası Sınır Hattını geçme uygulamalarını nasıl şekillendirdiği konularını araştırmıştır. Araştırmasında Dobrinja'da yaşayanların IEBL'yi geçme sürecinde herhangi bir şeyi geçiyormuş gibi hissetmedikleri sonucuna varılmıştır. Ancak birçok kişi yine de bir sınırı geçtikleri hissinin kendisini gösterdiğine değinmiştir. Ayrıca sınırı geçmeme yönündeki kararlar da sınırın her iki tarafında yaşayanlar arasında da görülebilmektedir. Jansen'in araştırmasında sınırın doğu tarafında, yani Doğu Yeni Saraybosna'da yaşayanların sınırın batı tarafına, yani Federal Saraybosna'ya daha sıklıkla geçtiği görülmüştür. Öte yandan batı tarafta yaşayanların "Doğu Saraybosna'ya neden geçeyim ki?" diye düşündüğü anlaşılmaktadır. Bir de, Doğu Saraybosna'dan gelenlere Saraybosna'da sıcak yaklaşılmaması da kendisini gösteren bir olgudur. Jansen'in çalışmasında sınırı geçme sonrasında milliyet bazında bir ötekileştirmenin kendi kendine geliştiği görülmüştür. Bu çerçevede sınırı geçme sonrasında Federal Saraybosna'daki bir Sırp "alnımda Sırp olduğum yazıyormuş" gibi hissetmekte, Doğu Saraybosna'ya giden Boşnaklarsa "gerçek bir Boşnak" gibi hissetmektedir. Dolayısıyla bazı insanlar için sınırın öteki tarafına geçmek söz konusu olamamaktadır.³⁴⁸

³⁴⁸ Jansen, Stef, "People and things in the ethnography of borders: materialising the division of Sarajevo", *European Association of Social Anthropologists*, (2013), 23-37.

Bu çalışma kapsamındaysa, Dobrinja'da yaşayanlarla yapılan görüşmelerde IEBL'yi geçmeye yanaşmayan insanların olduğu öğrenilmiştir. Bu tür bir kararı katı bir biçimde uygulayan kimseyle görüşmek mümkün olmasa da, görüşülen diğer kişilerin anlattıklarından sınırı geçmeme kararlılığı ve böylesi bir davranışın nedenleri irdelenmeye çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin büyük kısmı böylesi insanlar tanımadıklarını belirtse de, bazıları sınırı geçmeme konusunda kararlılık gösteren bazı kişileri tanıdıklarını belirtmişlerdir. Damir Fazlić gibi bazılarına göre sınırı geçmeme yönündeki bir tavır "ilkel" bir yaklaşım olup savaş ve karşılıklı nefretin bir ürünüdür. Fazlić bu konuda şunları söylemiştir:

*"İster kabul edin, ister etmeyin, sınırları hissetmek mümkün. İçinde bulunduğumuz Federal tarafta yaşayanlar Saraybosna'nın Sırp olan kesimine geçmezken, Sırp kesimde yaşayan Sırp da Federal kesimine geçmek istemiyorlar. Bunun nedeni de ilkellik ve derin kökleri bulunan nefret. İnsanlar birbirlerini sevmiyorlar. Bu da Bosna Hersek'teki savaşın bir sonucu."*³⁴⁹

Damir Fazlić sınırı geçmeme yönündeki tutumun genel nedenlerine değinirken Damir Adžić bu davranışın kişisel nedenleri olabileceğine işaret etmiştir. Adžić'e göre Entiteler Arası Sınır Hattını geçmeme ve "öteki" tarafa adım atmamanın başlıca iki nedeni olabilir. Böylesi bir tavır içindeki insanlar savaşta çok yakın birini kaybedenler ya da savaşa katılıp da sınırın öteki tarafına geçtiklerinde oradaki makamlarca tutuklanmaktan korkanlar olabilmektedir.

*"Bazen bazı kişilerin sınırın öteki tarafına geçmeye yanaşmadığı olabiliyor. Özellikle de savaşta çok yakın birini, bir aile üyesini vs. kaybedenler böyle yapabiliyor. Ya da savaş sırasında yaptıkları bir şeyden dolayı yakalanarak adaletin karşısına çıkarılmaktan da korkuyor olabilirler. Sınırın her iki tarafında da savaş sırasında ölümlere ya da hırsızlığa karışan savaş suçluları var. Birçok durumda da bunlar sınırı geçmeye yanaşmamaktadırlar. Savaştan hemen sonraki dönemde bunların bazıları ülkeden ayrıldı ve komşu ülkelere göç ettiler. Kalanlarsa tek bir entitede hayatlarını geçiriyor ve sınır hattını geçmiyorlar."*³⁵⁰

³⁴⁹ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

³⁵⁰ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Veselka Popović de aynı yönde yanıt vermiştir. Sınır hattını geçmeye yanaşmayan insanların bu iki gruptaki kişiler olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki soruya verdiği yanıt aşağıda verilmiştir:

*"Savaşın hemen ertesinde ve sonraki birkaç yıllık dönemde böyle durumlarla karşılaşmıştı. Savaşta bir yakınını kaybedenler vardı öncelikle. Ama bunlar zamanla duruma alışıp diğer insanlara tekrar yakınlaşmaya başladılar. Bir de savaşın hemen sonrasında SDS [Sırp Demokratik Partisi - Sırp Cumhuriyetinde savaş döneminde iktidarda olan parti] veya SDA [Demokratik Eylem Partisi - Bosna Hersek Federasyonunda savaş döneminde iktidarda olan parti] üyesi olup savaşta rol alanlar var. Ayrıca savaş döneminde vurgunculuk yapanlar da sınır hattını geçmeye pek yanaşmazlar. Sınırın her iki tarafından savaşa ve çatışmalara katılan askerler de sınırı geçmeye pek sıcak bakmayanlar arasında. Bunlar sınırın öte tarafına geçmeleri durumunda tutuklanacaklarından endişe etmekte. Savaştan sonra her iki tarafın da zanlı listeleri vardı ve bu listelerin içeriği de biraz muğlak. İnsanlar kimin bu süreçlere konu olduğunu bilemiyordu ve bu nedenle de korkuyorlardı. Savaşa katılanlar genellikle bir entiteden diğerine sınırı geçmeye yanaşmayan kişiler oluyorlar ve her iki tarafta da böyleleri var."*³⁵¹

Biraz daha kişisel deneyimini de katarak benzer bir anlatımı ortaya koyan bir diğer isimse Mirela Ćorić olmuştur. Ćorić de Entiteler Arası Sınır Hattını geçmeye yanaşmayan başlıca iki grup insan olduğunu belirtmiştir. Bunlar doğrudan doğruya savaşa katılanlarla yakın akrabalarını kaybetmenin travmasından etkilenenlerdir.

"Bazen bazı kişilerin sınırın öteki tarafına geçmeye yanaşmadığı olabiliyor. Bu çok nadir bir durumsa da böyle insanlar var. Bir iş arkadaşım var ve bir gün onu sınırı geçerek Saraybosna'nın Federal tarafına geçmeye güçlükle ikna edebildik. Bir kredi işinden ötürü Federal Saraybosna'daki bir bankaya gitmesi gerekiyordu. Onu herhangi bir sorun olmadığına ikna edebilmek ve Federal Saraybosna'da başına bir şey gelmeyeceğini gösterebilmek için neredeyse arabanın bagajına koyup götürmemiz gerekti. Ama onu suçlamıyorum. Yakından tanıdığım birisi ve hayat hikayesini biliyorum. Savaşın travmaları var; zira çocukken ailesiyle birlikte Federal Saraybosna'dan kaçarken iki aile üyesini kaybetmiş. İnsanların sınırı geçerek öteki tarafa gitmeye yanaşmamasının muhtelif nedenleri var. Arkadaşım örneğinde olduğu gibi

³⁵¹ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

duygusal nedenlerin yanında savaş suçlarıyla ilgili birçok temelsiz ve uydurma durum da söz konusu. Bu uydurma savaş suçları çoğu zaman siyasi nedenlerle ortaya konulan şeyler. Bu nedenle de insanlar sınırı geçmeye çekiniyor. Savaş sırasında Sırp Cumhuriyetinin güvenlikle ilgili yapılarında görev alan arkadaşlarım bugün Bosna Hersek Federasyonunda kendilerine karşı mesnetsiz bir suçlama sürecinin olmasından çekiniyorlar. Kamuoyunun yakından tanıdığı ve bu güvenlikle ilgili yapılarda rol almış bulunan bazı insanların Federal Saraybosna'da tutuklandığı birçok durum oldu. Bu insanlar somut bir zemine dayanmayan iddialar, yalan beyanlar ve yalancı şahit ifadeleriyle gözaltına alındılar. Elbette sonuçta serbest bırakıldılar ama bazıları günlerce hatta haftalarca gözaltında kaldı. Bosna Hersek genelinde ve Saraybosna özelinde Yugoslav polis ve ordusunun çözülme sürecinde herkes kendi tarafına ve kendi tarafının güvenlikle ilgili yapılarına gidip katıldı. Boşnak ve Hırvatlar Federasyonun böyle gruplarına katılırken Sırlar da Sırp Cumhuriyeti silahlı kuvvetleri ile polis gücünde bir araya geldiler. Hepsi kendi tarafında toplandığı için Çetnik, Ustaşe veya Mücahit gibi isimlerle anılır oldular. İçlerinden bazılarını tanıdığım bu insanlar da Federal Saraybosna tarafına geçmek istemiyorlar ve nitekim geçmiyorlar da. Bu çok açık bir durum. Korkuyorlar."³⁵²

Mirela Ćorić'in bu son söyledikleri bazı insanların sınırı geçmeye yanaşmamasının gerekçelerini en ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Buradan sınırı geçme sürecinin bazı durumlarda korku hislerini doğurabildiğini ve kişinin kendisini onu hala bir güvenlik tehdidi olarak görmeye meyyal "ötekiler" arasında bulabilmesi ihtimalinin pek de cazip görülmediğini anlamak mümkündür. Ancak bu tür korkuların arka planında bazen geçmişin büyük bir travmasının da yattığı görülebilmektedir. Bazı başka örneklerde insanların "öteki" yaftasından ötürü yargılanabilecekleri korkusu da kendisini göstermektedir. Bunların tümü savaşın çok geride kalmasına karşın bugünün savaş sonrası Bosna Hersek'inde etnik kimliğe dayalı derin bir ötekileştirmenin devam ederek Dobrinja'da sınırın her iki tarafında yaşayanlar arasında IEBL'yi geçmeme yönünde bazı uygulamalara zemin teşkil ettiğini göstermektedir. Sınırı geçmeye yanaşmama yönündeki böylesi davranışlar Dobrinja'daki gözle görülemeyen sınırın insanların zihninde halen kendisini göstererek mevcudiyetini koruduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla "biz" ve "onlar" arasında bir ayrım hattı oluşturan, sınırın "bizim" olan tarafıyla "onların" olan tarafını gösteren fikri sınırların varlığı sürmektedir.

³⁵² Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Bunların yanında her iki toplumun üyelerince verilen ve sınırı geçmeye yanaşmama durumlarının yavaş yavaş geçmişte kaldığını ve insanların artık birbirlerine alışmakta olduğunu gösteren çok sayıda örnek de vardır. Burada bunlardan birine yer verilerek Milan Radivojević'in sözleri aktarılacaktır:

*"Artık böyle durumlar olmuyor ama. En azından benim bildiğim kadarıyla. Geçmişte böyle olayları duyuyordum ama son zamanlarda duymuyorum. Bazı insanların böyle tavırlar içinde olduğunu biliyorum ama artık sınırı geçmeye yanaşmamak geçmişte kaldı. Bugün artık birçok insan sınırı geçerek öteki tarafta bir kahve içebiliyor. Artık etnik gerilim de yok. Birçok Sırp Federasyona bırakılan bu alandan taşındı. Geride kalanlarsa yavaş yavaş duruma alışıyor ve burada çoğunluğu oluşturan Boşnaklarla takılarak arkadaşlıklar kuruyorlar. Ama bildiğiniz üzere biz savaştan önce onlarla büyüyen kuşağız. Birbirimizi şahsen de tanıyoruz. Farklı etnik toplulukların üyeleri arasında çok sayıda dostluk var. Boşnaklar ve Sırlar arasında evlilikler de oluyor, ki savaştan hemen sonraki dönemde bunlara rastlanmıyordu. Bu açıdan işlerin iyi yönde değiştiğini gösteren iyi örnekler olduğunu söyleyebiliriz."*³⁵³

Farklı etnik toplulukların üyeleri arasındaki dostluklar ya da evlilikler gibi ümit verici belirli gelişmeler bugün görülen etnik ötekileştirmenin etkisini azaltmaya, farklı etnik gruplara mensup insanları bir araya getirmeye, ve sonuçta da zihinlerdeki sosyal sınır hattının ortadan kaldırılarak etnik "ötekilerin" kabul edilmesine katkıda bulunabilir. Böylesi gelişmeler sonuçta geçmişin yara ve travmalarını iyileştirmeye yardımcı olabilir ve gözle görülemeyen ancak "biz" ve "ötekiler" hayali cemaatlerini birbirinden ayıran sınır hattını geçmeye yanaşmama yönündeki yaklaşımları ortadan kaldırabilir.

5.2.5. Dobrinja'da Sınırdaki Etnik Sembolleştirmeler

Bu bölümde sınırdaki etnik sembolleştirmeler, yani IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğini gösteren etnik zemine dayalı semboller ile bu sembollerin ötekileştirme uygulamalarının bir

³⁵³ Milan Radivojević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

parçası olarak sınırın her iki tarafında etnik bağlamda "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki net ayrımı kuşku götürmez bir biçimde somutlaştırması ele alınacaktır. Etnik kimlik semboller ve işaretlerde kendisini ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak Dobrinja sınır yerleşimindeki meydan ve cadde/sokak isimleri de sınırın nereden geçtiğini göstermektedir. Bazı cadde/sokak isimleri etnik açıdan "Öteki" olanları rencide edebilmekte ve böylelikle etnik ötekileştirmenin ve etnik kimliğe dayalı sosyal zeminde inşa edilen sınırların kalıcılığını sağlamanın sembolik bir yolunu sunmaktadır. Dahası, cadde/sokak isimlerinde ve bölgedeki mağazalarda tek bir alfabenin kullanımı da şüphesiz Boşnak/Sırp ayrımını ortaya koymaya yönelik bir uygulamadır. Bosna Hersek'teki Boşnaklar Latin alfabesini kullanırken Sırp etnik grubuna mensup kesimler hem Kiril hem de Latin alfabelerini kullanmaktadırlar. Ancak bu ikinci gruptakilerin etnik kimliklerini net bir biçimde ortaya koymak bağlamında sadece Bosna Hersek'teki Sırp etnik grubunun mensupları arasında görülen Kiril alfabesini kullanmaya daha meyilli oldukları gözlemlenmektedir. Bu uygulama, umuma açık yerler kadar özel alanlarda da kullanılan alfabe üzerinden, bir tarafı Bosna Hersek Federasyonuna, diğer tarafı da Sırp Cumhuriyetine bağlı olan Dobrinja'yı ikiye ayıran görünmez sınırın nereden geçtiğini anlamının çok da güç olmadığı görülebilmektedir. Bu örneklerin yanı sıra, tahkim kararı öncesinde Doğu Yeni Saraybosna'da ve Sırp Cumhuriyetinde kalan ancak Sheridan'ın kararı uyarınca IEBL değiştiğinde Federal Saraybosna ve Bosna Hersek Federasyonu tarafında kalan yerel ilkokulun durumu da ele alınacaktır. Okul Bosna Hersek Federasyonuna bağlandıktan sonra ismi değiştirilmiştir. Tahkimden önceki resmi adı okulun Sırp etnik topluluğuna ait olduğunu gösterirken Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olması sonrasında aldığı adı Dobrinja'daki Sırp etnik topluluğunun mensuplarını rencide edebilecek bir biçimde Boşnakların ulusal kahramanının adı ve soyadı olarak değiştirilmiştir. Kamuya açık yer ve kurumların resmi adlarının Dobrinja'daki en büyük iki etnik grup olan Sırlar ve Boşnaklar arasında mevcut ötekileştirmeyi ve sosyal bağlamda inşa edilen sınırları daha da derinleştirmek üzere kullanıldığı bu örnek üzerinden ortaya konulacaktır. Dolayısıyla, Dobrinja'nın gerek kentsel kesimlerinde gerekse iskan görmemiş kısımlarında gözle görülmeyen Entiteler Arası Sınır Hattının nereden geçtiğinin net ve resmi idari işaretlerden ziyade kullanılan alfabe, cadde/sokak isimleri, kamuya açık yer ve kurumların isimleri, etnik kimliğe atıfta bulunan anıtlar ve bayraklar gibi sergilenen işaretler üzerinden anlaşılabilirdiği söylenebilir.

Etnik sembolleştirmenin bir bileşeni olarak isimlerin kullanımı konusunda not edilmesi gereken bir husus, etnik ön ek içeren isimlerin kullanılması gibi uygulamaların savaşın hemen ertesinde başladığıdır. Bu noktada Saraybosna belki de en iyi örnektir. Savaştan hemen sonra Saraybosna'nın Dayton Barış Anlaşması ile Sırp Cumhuriyetine bırakılan tüm belediyelerinin adının başına "Sırp" ön eki eklenmiştir. Bu çerçevede, 2004'e kadar Dobrinja'yı da kapsayan bugünkü Doğu Yeni Saraybosna'nın adı "Sırp Yeni Saraybosna" adıyla anılmıştır. Benzer biçimde bugün Doğu Eski Şehir olan kesim "Sırp Eski Şehir", Kasindol ise "Sırp Ilidža" adıyla geçmiştir. Savaştan ve Sırp Cumhuriyetinin varlığının meşru zeminini oluşturan Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra, Saraybosna'da Bosna Hersek'in o entitesine bırakılan tüm bölgeler yeni kurulan "Sırp Cumhuriyeti" ya da "Sırp'ların Cumhuriyeti" idaresi altında toplanmıştır. Bugün Republika Srpska olarak anılan entitenin adının anlamı temelde bu ifadelerle ortaya konulabilir. Sırp Cumhuriyetinin kurulması sonrasında yetkili kurumlar birçok kent ve belediyenin ismini değiştirmiş ve bu bağlamda Saraybosna'nın kendi taraflarında kalan kesimlerinin dahi isminde değişiklik yapılmıştır. Bu "Sırp Saraybosna" perspektifi geçmişte Saraybosna kentinin bir parçası olan bu bölgelerle ilgili psikolojik ve fiziki bir iddiayı güçlü biçimde vurgulamaktadır. Saraybosna'nın Sırp Cumhuriyeti kapsamında kalan kesimine "Sırp Saraybosna" resmi adı verilirken o entitede yaşayan Sırp'lar ve hatta Sırp Cumhuriyetinin resmi yayınları uzun süre Federal Saraybosna'yı "Müslüman Saraybosna" olarak anmıştır. Savaştan sonraki ilk dönemde ötekileştirme Bosna Hersek'in birçok yerinde kendisini göstermekteydi. Siyasileştirme, ya da daha net bir ifadeyle resmi isimlerin etnik kimliğe dayandırılması, belirli yerlerin sadece tek bir etnik topluma özel oluşu olgusunu vurgulayan ve bunu yaparken de etnik açıdan "Öteki" olan herkesin orada istenmediğini ima eden bir yaklaşımdı. Sırp Cumhuriyetinde böylesi bir siyaset yaklaşımı Entiteler Arası Sınır Hattının, geçmişte bir bütün olan Saraybosna'nın farklı kesimlerini birbirinden ayırması gereken kati bir sınır olarak anlamını son derece somutlaştırmış ve bu bağlamda etnik açıdan "Ötekilerin" sınırın diğer tarafında kalmasını zorunlu tutmuştur.

2004'ün başlarında "Halkların Eşitliği Boşnak Hareketi" lideri Sejfidin Tokić, kent ve belediyelerin birçoğunun ismiyle Bosna Hersek'teki diğer etnik toplulukların anayasal haklarının çiğnendiği ve onlara karşı ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle Sırp Cumhuriyetine karşı bir dava açmıştır. Aynı yıl, 27 Şubat 2004'te Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi Sırp Cumhuriyetindeki birçok belediye ve kentin isimlerinin resmi adlarındaki "Sırp" ön ekinden dolayı Anayasayı ihlal

ettiği ve Bosna Hersek'teki Boşnak ve Hırvat etnik topluluklara karşı ayrımcılık teşkil ettiği yönünde karar vermiştir. Bahse konu belediyeler arasında Sırp Yeni Saraybosna da bulunmakta olup, karardan sonra buranın adı Doğu Yeni Saraybosna olarak değiştirilmiştir. Bu kararlar Sırp Cumhuriyeti makamları, Bölgesel Yapılanma ve Yerel Öz Yönetim Kanununun ilgili entitenin kent ve belediyelerinin isimlerine atıfta bulunan kısmını değiştirmek zorunda bırakılmıştır.³⁵⁴ Böylelikle geçmişte "Srpsko Sarajevo" olarak bilinen Doğu Yeni Saraybosna'nın adı Anayasa Mahkemesi kararıyla anayasaya aykırı ve Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırp olmayan diğer vatandaşlara karşı ayrımcı bir isim bulunmuş ve isimdeki "Sırp" kelimesi Sırp etnik topluluğunun mensuplarına özel bir atıfla "Ötekileri" dışladığı için böyle bir karara varılmıştır. Bu, etnik kimliğe atıfta bulunan isimlerin Bosna Hersek'teki farklı etnik kimliklere mensup kesimler arasında ötekileştirme sağlayacak şekilde nasıl kullanıldığının güzel bir örneğidir. Etnik semboller kullanmanın benzer örneklerine Dobrinja sınır yerleşimindeki cadde/sokak ve meydanların isimlerinde de rastlanabilmektedir.

Yerleşimin en yoğun yerleşim gören kesimi olan Dobrinja merkezde Entiteler Arası Sınır Hattı bu yerleşimi Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Yeni Şehir Saraybosna ile Sırp Cumhuriyetine bağlı Doğu Yeni Saraybosna sınır belediyeleri arasında bölen bir çizgi çizmektedir. Bu gözle görülemeyen sınır hattı Dobrinja'yı iki sınır belediyesinin yanı sıra Bosna Hersek'i oluşturan iki entite arasında bölmekte olup birçok yerde Dobrinja'nın hangi tarafa ait olduğuna dair ipuçları içeren cadde/sokak isimlerine bakarak yerini kestirmek mümkündür. Birçok durumda cadde/sokaklar Sırp veya Boşnakların kahramanlarının adları ya da bir etnik gruba özel bir olgu olup da etnik açıdan "Öteki" sayılanlar açısından bir hakaret olarak algılanabilecek şeylerle isimlendiriliyordu.

Savaşın sona ermesi Dobrinja'daki cadde/sokakların büyük kısmının ismi değiştirilmiştir. Böylesi bir yaklaşım sınırın her iki tarafında da görülmüş olup, bu yaklaşım özellikle Sırp Cumhuriyetine bırakılan tarafta daha da nettir. Bosna Hersek Federasyonuna ait tarafta bazı durumlarda savaşın önceki cadde/sokak isimleri muhafaza edilmiştir. Ancak etnik açıdan sadece "Bizim" olduğunu gösterir biçimde ismi değiştirilmeyen böylesi yerlerin azınlıkta olduğu da belirtilmelidir. Ayrıca sokak tabelaları kullanılan renk ve alfabeye göre de farklılık göstermektedir. Kiril alfabesinin kullanımı o cadde/sokağın Sırp Cumhuriyeti ve Doğu Yeni Saraybosna'ya bağlı olduğunu

³⁵⁴ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Sejfidin Tokić - Sırp Cumhuriyeti davası, dosya no: U-44/01 (Saraybosna: 27.02.2004).

gösterirken Latin alfabesi söz konusu yerin Bosna Hersek Federasyonuna ve Yeni Şehir Saraybosna'ya bağlı olduğunu yansıtmaktadır. Cadde/sokak isimlerinin yazdıkları tabelaların renkleri de entiteden entiteye değişmektedir. Sırp Cumhuriyetine bağlı olan doğu tarafta mavi tabelalar kullanılırken Bosna Hersek Federasyonuna bağlı olan batı tarafta yeşil tabelalar yer almaktadır.

Dobrinja'nın caddelerinde yürürken neyin "burada", neyin "orada" olduğunu, "bu" tarafın kime, "diğer" tarafın kime ait olduğunu net bir biçimde gösteren cadde/sokak isimleri dikkat çekmektedir. Bazı cadde/sokaklara Bosna Hersek tarihinde önemli bir rol oynamış bulunan ve Bosna Hersek'teki tüm etnik grupların kabul ettiği kişilerin isimleri verilmişken bazılarındaysa etnik açıdan "öteki" olanları rencide edecek kişilerin isimleri verilmiştir. Dobrinja'daki en büyük ana yol ikiye bölünmüş olup, Bosna Hersek Federasyonu tarafında kalan kısmına "Mimar Sinan Bulvarı" (Bulevar Mimara Sinana)³⁵⁵ adı verilmiştir. Aynı bulvarın Sırp Cumhuriyeti tarafında kalan ikinci yarısındaysa "Sırp Hükümdarlar Bulvarı" (Bulevar Srpskih Vladara) denilmektedir. Cadde/sokak isimlerinin gözle görülmeyen Entiteler Arası Sınır Hattını açık bir biçimde ortaya koyduğu tek örnek bu da değildir. Dobrinja'nın ikinci büyük caddesi de bu görünmez sınır hattıyla ikiye bölünmüştür. O caddenin Federal kısmının adı "Želimir Vidović - Keli" (Ulica Želimira Vidovića - Keliya)³⁵⁶ iken sınırın diğer tarafındaki devamına Sırp asıllı ve Nobel Ödüllü yazar Ivo Andrić'in (Ulica Ive Andrića) adı verilmiştir. Ayrıca Dobrinja'nın Sırp ya da Boşnak sakinlerini rencide edecek mahiyette cadde/sokak isimleri de mevcuttur. Örneğin Nikola Tešanović sokağına ismini veren kişi Sırp Cumhuriyeti Ordusuna bağlı "Sarajevo-Romanija kuvvetlerinin" bir üyesi olup ve Saraybosna'nın Dobrinja yerleşiminde Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusuna, yani bir başka deyişle Boşnaklara karşı savaşmıştır. Bu sokak devamında Bosna Hersek'teki ilk Meclis olan 1910 tarihli Bosna Meclisinden adını alan meydana (Trg Sabora Bosanskog) dönüşmektedir. Bu sokak ve bağlandığı meydan bir biçimde sınırın farklı

³⁵⁵ Mimar Sinan Osmanlı İmparatorluğunun mimari mirasında başı çeken en büyük Osmanlı mimarı olarak görülmektedir. Osmanlı döneminde Bosna Hersek'teki en önemli binalardan biri olan Vişegrad yakınlarında Drina köprüsü üzerindeki Sokollu Mehmet Paşa Köprüsünü de tasarlayıp inşa eden kişidir. Söz konusu köprü UNESCO Dünya Mirası listesinde yer almaktadır.

³⁵⁶ Želimir Vidović - Keli (1953-1992) Bosna Hersek'teki Boşnak toplumunun kahramanı kabul edilen büyük bir yardımseverdi. Bosnalı bir futbolcu ve 1970'lerle 1980'lerin başında FK Sarajevo'da oynamış yıldız bir oyuncuydu. Saraybosna Kuşatması sırasında Dobrinja'daki yaralı vatandaşları yakınlardaki bir hastaneye naklederken öldürülmüştür.

taraflarında yaşayan etnik topluluklar açısından rencide edici niteliktedir. Boşnaklar Doğu Yeni Saraybosna'daki bir sokağa bu yerleşimdeki Boşnaklara karşı savaşmış bir asker olan Nikola Tešanović'in adının verilmesinden memnun değildir. Öte yanda, Sırlar da garip bir biçimde Bosna Meclisi Meydanının adına ilişkin şikayetler dile getirmektedir. Genel itibarıyla Bosna Hersek'teki Sırp etnik topluluğuna mensup kesimler içinde "Bosnalı" veya "Boşnak" kelimesi geçen her isme itirazda bulunmaktadır. Bu yaklaşım esasen savaş sonrası dönemde Sırp etnik topluluğuna mensup kişilerin kendilerini Bosna'nın tek bir parçasıyla, yani Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleştirirken ülkenin tümüne aidiyet hissini reddetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Dobrinja'da Entiteler Arası Sınır Hattı yakınlarında Boşnakları veya Sırp toplumunun üyelerini rencide eden ya da bu kesimlerce hakaret olarak algılanabilecek isimleri taşıyan cadde/sokak ve meydanlar bunlarla da sınırlı değildir. IEBL yakınlarındaki "Draža Mihajlović Sokağı" (Ulica Draže Mihajlovića) ilk akla gelen örneklerdendir. Dragoljub (Draža) Mihajlović Çetniklerin komutanıydı ve İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde Komünist Yugoslav yönetimince yargılanıp suçlu bulunmuştu. Sırların birçoğu kendisini halen İkinci Dünya Savaşına kadarki dönemde Sırp kraliyet hanedanının muhafızları olan Çetniklerin baş komutanı olan bir milli kahraman olarak görmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve Komünist rejim Yugoslavya'da Sırp kraliyetinin yönetimini ortadan kaldırmıştır. Savaştan sonra Yugoslavya'daki Komünist rejim ve Partizan hareket, Partizanlara karşı çok sayıda savaş suçu kayıtlara geçmiş olan Çetnikleri düşman ve savaş suçlusu olarak nitelemişse de, birçok Sırp'ın gözünde bu grup sadece Yugoslavya'daki Sırların çıkarlarını savundukları için böyle bir muameleye maruz bırakılmıştır. Son savaşta tüm savaş suçluları Mücahit (Boşnak), Ustaşe (Hırvat) ve Çetnik (Sırp) etiketiyle anılır olmuşlardır. Dolayısıyla bu sokağın adı Sırp etnik grubuna mensup kesimler arasında açık bir biçimde takdir hisleri uyandırırken Sırp olmayan "Ötekileri" de rencide etmektedir.

Çetnik hareketine atıfla sokak ismi verilen bir başka örnek daha mevcuttur. Söz konusu sokak sınırın bir tarafından diğerine uzanmaktadır. Sınırın Doğu Yeni Saraybosna tarafında sokağın adı "Ravna Gora hareketi sokağı" (Ulica Ravnogorskog pokreta) iken Federal tarafta "Kurt Schork" sokağı olarak geçmektedir. Ravna Gora hareketi de Draža Mihajlović ve Çetniklerle bağlantılıdır. Draža Mihajlović'in mezarı halen bilinmese de, Sırbistan'daki Ravna Dağında İkinci Dünya Savaşının hemen ardından Yugoslav Komünist rejim tarafından öldürüldüğü söylentileri yaygındır. Dolayısıyla Draža Mihajlović'in öldüğü düşünülen yer olan Ravna Gora İkinci Dünya Savaşından sonra teşkilatlanmış bir harekete ismini vermiş ve bu kapsamda Sırp

hanedanı Karađorđević'i savaş sonrası Yugoslavya'da iktidara getirmek isteyen kraliyet muhafızlarını (Çetnikleri) bir araya getiren bir sembol olmuştur. Sırların yaşadığı topraklarda Büyük Sırbistan'ın kurulmasını amaç edinen Sırp aşırı sağı Ravna Gora hareketini de benimsemiştir. Sokağın diğerk tarafıysa ismini Bosna Hersek'teki savaş döneminde ve Saraybosna kuşatmasında bölgede çalışan bir Amerikalı gazeteci ve savaş muhabiri olan Kurt Schork'tan almıştır. Bu sokak yakınlarında yine Federal tarafta "Altın Zambaklar Meydanı" (Trg Zlatnih Ljiljana) yer almaktadır. Altın Zambak 1992'den 1995'e kadar Bosna Hersek'teki savaş döneminde Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusunda verilen en önemli askeri nişandır. Öte yandan bu meydanın ismi Dobrinja'daki Sırp etnik grubunun mensupları açasından rencide edicidir, zira Bosna Hersek'teki Sırlar bu nişanı alan birçok kişinin Bořnak tarafındaki savaş suçluları olduğunu düşünmektedir. Altın Zambak nişanını alanlardan bazıları savaş suçlarıyla ilgili soruştırmalara konu olmuşsa da hiçbiri hakkında kesinleşmiş bir hüküm bulunmamaktadır. Cadde/sokak isimlerindeki farklılıkların etnik açasından "Bizden" olanları etnik açasından "Onların" toplumundan ayırmak amacıyla etnik sembolleri kullanan siyasi-idari ötekileştirme aracı olduğunu gösteren bu örnekler ötekileştirme uygulamalarının yerel düzeyde ve entite düzeyinde resmi kabul gördüğünü ve bu bağlamda etnik açasından "Ötekileri" rahatsız edecek uygulamalara sıklıkla rastlandığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla cadde/sokak isimleri etnik gruplaşmanın konut alanlarındaki yansımalarının işareti haline gelmiş ve Dobrinja'da yaşayanların bunlar üzerinden etnik olarak "Bizden" veya "Onlardan" oluşuyla ilgili kestirim yapılabilir olmuştur. Resmi yerel makamların izin verdiğı bu nevi uygulamalar Sırp/Bořnak ayrımını açık bir biçimde vurgulamaktadır.

Dobrinja sınır yerleşiminin merkezi dahi bölünmüş bir yapı arz etmektedir. Dobrinja'daki başlıca kamusal alan sınır belediyeleri, hatta entiteler arasında bölünmüş olan en büyük meydandır. Meydanın Bosna Hersek Federasyonu topraklarında kalan kısmı için savaştan önceki adı olan "William Shakespeare Meydanı" ifadesi kullanılırken Sırp Cumhuriyetine bırakılan kesimi için "Ilidža Tugayı Meydanı" (Trg Ilidžanske Brigade) adı kabul edilmiştir. William Shakespeare'in kimseyi etnik zeminde ya da başka herhangi bir zeminde rencide etmesi beklenemezse de, savaş döneminde Sırp Cumhuriyeti Ordusunun bir parçasını oluşturan ve Saraybosna ile çevresinde çatışmalara aktif bir biçimde katılan Ilidža Tugaylarının isminin Bořnak etnik grubuna mensup kimseleri rahatsız edeceğı açıktır. Ayrıca meydanın adının yazdığı tabelalarda da farklı alfabelerin kullanılmış olması, yani Sırp Cumhuriyeti tarafındaki tabelada Kiril alfabesinin,

Bosna Hersek Federasyonu tarafındaysa Latin alfabesinin kullanımı da dikkat çekicidir. Ayrıca tabelaların renkleri de farklıdır. Meydanın Sırp Cumhuriyetine ait olan tarafındaki "Ilidža Tugayı Meydanı" tabelası mavi renkliyken Bosna Hersek Federasyonu tarafındaki "William Shakespeare Meydanı" tabelası yeşil renklidir. Aşağıda cadde/sokak tabelalarının etnik sembolleştirme üzerinden ötekileştirmede kullanıldığı örneklerle yer verilmiştir.

Resim 5.13: Dobrinja'nın bölünmüş merkez meydanının isim tabelaları.

Bu meydan ayrıca Entiteler Arası Sınır Hattının varlığını gösterir biçimde empoze edilen etnik sembollerle de işaretlenmiş durumdadır. Meydanın Sırp Cumhuriyetine bağlı kesiminde üç bayrak direği bulunmaktadır. Dobrinja'daki alan araştırmaları sırasında bu direklerden birinde bayrak olmadığı görülmüştür. Diğer iki direkte Sırp Cumhuriyetinin bayrağının yanı sıra Sırp Cumhuriyeti Gaziler Birliği (Boračka organizacija Republike Srpske - BORS) bayrağı yer almaktadır.. Bu bölgede yaşayanlarla yapılan görüşmelerde o gün boş olan üçüncü bayrak direğinde genellikle Sırp Cumhuriyetine bağlı Doğu Yeni Saraybosna belediyesinin resmi armasını taşıyan bayrağın olduğunu belirtmişlerdir. Bayrakların yanında bir de Dobrinja'daki çatışmalarda hayatını kaybedenler anısına dikilmiş bir anıt bulunmaktadır. Bu anıtın üzerinde Kiril alfabesiyle "Saraybosna Tugayının Zırhlı Taburundan hayatını kaybeden 48 savaşçıyı anmak üzere. Sırp Cumhuriyeti Gaziler Birliği. Hristiyan takviminin 2008. yılı" yazısına yer verilen mermer bir pano bulunmaktadır. Aynı panoda Sırp Cumhuriyetinin Saraybosna

tugaylarının zırhlı taburunun arması ve haç da yer almaktadır. Sınır hattını Sırp Cumhuriyetinin sembol ve işaretleriyle bezeme uygulamasının aksine, meydanın Bosna Hersek Federasyonu topraklarındaki kısmında bu bölünmüş meydanın bu kısmında hâkim otoriteye işaret eden herhangi bir etnik sembolleştirme bulunmadığı dikkat çekmektedir.

Resim 5.14: Dobrinja'nın bölünmüş ana meydanı.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılabileceği üzere, Dobrinja sınır yerleşimindeki bazı cadde/sokaklara sadece bir etnik grupla özdeşleştirilebilirken etnik açıdan "Öteki" olanların hakaret olarak algılayacağı tarihi şahsiyetlerin (Draža Mihajlović) veya olguların (Ilidža Tugayı, Altın Zambak) ismini vererek etnik kimlik empoze edilmektedir, ki bu da Dobrinja sınır yerleşiminde karşılıklı toleransa darbe vuran bir yaklaşım olarak görülmektedir. Cadde/sokak isimleri veya bayrak ya da anıtlar üzerinden sağlanan böylesi bir etnik sembolleştirme aynı zamanda Entiteler Arası Sınır Hattının tam konumunu da göstermektedir. Bunların yanında güçlü bir biçimde Boşnak/Sırp ayrışmasını vurgulayarak etnik topluluklar arasında ötekileştirmeyi üretmekte ve Dobrinja'daki bu görünmez sınırın "Biz" ve "Ötekiler" ayrımı yapabilmesini

sağlamaktadır. Alan araştırması sırasında etnik sembollerin Sırp Cumhuriyeti entitesi ve Doğu Yeni Saraybosna kesiminde daha belirgin olduğu görülmüştür. Semboller ve işaretler üzerinden yürüyen böylesi bir ötekileştirme Bosna Hersek Federasyonuna bağlı kesimlerde daha düşük bir ölçekte görülmektedir. Yine de Entiteler Arası Sınır Hattının konumunu gösteren etnik ötekileştirme süreci genel itibarıyla sınırın her iki tarafında da göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Dobrinja'da sınır hattını gözle görebilmek mümkün olmasa da etnik sembol ve işaretlerle belirgin bir biçimde işaretlenmiş olduğu da gözlerden kaçmamaktadır.

Dobrinja'da yaşayan yerel halkın cadde/sokak isimlerine ve etnik kimliğe vurgu yapan sembol ve işaretlere tepkisi burada yaşayanlarla görüşmelerde de dile getirilmiştir ve birçoğu bu durumdan haberdar olduklarını, sınırın her iki tarafında da "Ötekileri" rahatsız edici mahiyetteki belirli sembollerin ve cadde/sokak isimlerinin IEBL'nin tam olarak nereden geçtiğini gösterdiğini belirtmiştir. Bunların yanında yerel halk bu cadde/sokak isimlerinin etnik gruplar arasında uzlaşmaya katkıda bulunmak yerine etnik kutuplaşma ve ayrışmayı daha da derinleştirdiğinden şikayetçidir. Boşnak etnik grubuna mensup olduğunu belirten Osman Čehajić (41) bu konuda aşağıdakileri söylemiştir:

"Burada, yani Dobrinja'da cadde/sokak isimleri de başlı başına bir konu. Savaştan sonra her iki taraf da Dobrinja'nın kendilerine ait kısmını kendi sembolleriyle işaretlemek istedi. Ve siyaset işin içine karışınca diğer etnik grupları milliyet ekseninde rahatsız eden sokak isimleri konuldu her yere. Mesela Draža Mihajlović sokağı ve Ilidža Tugayı Meydanı Dobrinja'daki Boşnakları çok rahatsız eden isimler. Draža Mihalović Çetnik hareketini kurmakla tanınan kişi. Ilidža Tugayları da burada Dobrinja'daki ölümlerle anılan bir şey, ki bu da burada yaşayan Boşnakları çok rahatsız ediyor. Bizim taraf [Dobrinja'nın Federal tarafı] da böyle uygulamalardan nasibini aldı; her ne kadar aynı büyük ölçekte değilse de..."³⁵⁷

Kendisiyle yapılan görüşmede savaşın Dobrinja'nın bölünmesine neden olduğunu vurgulayan Mirza Ramić sonraki aşamada Dobrinja'daki etnik "Ötekileri" rencide eden sokak isimlerinin geçmişte yaratılan ayrışmaları sürdürdüğünü belirtmiştir. Ramić'e göre Dobrinja'da yaşayanların etnik kimliği vurgulayan ve farklı etnik toplulukları ve entiteleri birbirinden ayıran sokak

³⁵⁷ Osman Čehajić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

isimlerine bir biçimde alışmasına karşın etnik ötekileştirmeyi derinleştiren sokak isimlerinin barışı hâkim kılma sürecine katkıda bulunmaktan uzak olduğunu da sözlerine eklemiştir.

*"... Bölünmüş meydanımızın Federasyon tarafında kalan kısmına William Shakespeare Meydanı denirken Sırp Cumhuriyetine bağlı tarafının adı Ilidža Tugayı Meydanı. Aslında bu tek bir meydan ve tahkim sürecinde Sheridan'ın çizdiği ve Daytonla çizilen hattı değiştiren yeni sınırla ikiye bölünmüş. Ilidža Tugayı Sırp Cumhuriyeti Ordusunun bu bölgede savaştan bir parçasıydı. Hatta toleransa darbe vurmamak ve farklı etnik topluluklar arasında ihtilaf yaratmaya bugün dahi devam eden bir isim olan Draža Mihajlović'in adını taşıyan bir sokak bile var. Özellikle bu sokakların sınır hattındaki yerlerde ve Boşnakların yaşadığı kesimlerde yer alması da önemli. Yine de burada Dobrinja'nın her iki tarafındaki böylesi sokak adlarına alışıyoruz. Yakın geçmişte olanları ve çoğu insanın faşist olarak nitelendirdiği kişilerin milli kahraman olarak algılanması ve isimlerinin sokaklara verilmesi uygulamasının nedenlerini hepimiz biliyoruz. Burada bir savaş yaşadık ve bu da o savaşın bir sonucu. Tüm bu semboller Dayton'la yeni oluşturulan veya değişen sınırın mevcudiyetine işaret ediyor. Savaşın hemen sonrasında ve Bosna Hersek'te ülke içi sınırların oluşturulmasının akabinde Sırp Cumhuriyetinin Federasyonla paylaştığı meydana savaşta ölen Sırp askerleri anısına bir anıt dikildi. Orada hala Sırp Cumhuriyeti bayrağı dalgalanıyor. Yani kısacası, Dobrinja'yı iki bölen sınır hattı artık çeşitli yerlerde sokak isimleri ya da Bosna Hersek'i oluşturan entitelerin sembollerinin yerleştirilmesi ile görünür bir durumda. Ama yine de artık çatışma veya toleranssızlık söz konusu değil. Hepimiz hayatımıza bakıyoruz. Sınır artık kimsenin umurunda değil. Burada yaşam yirmi yıl önce de zordu; bugün de tablo çok değişmedi."*³⁵⁸

Veselka Popović de oldukça benzer şeyler söylemiştir. Popović'in sözlerinden savaşın ardından yeni cadde/sokak isimlerinin belirlendiği ve bunun özellikle Dobrinja'daki Boşnak toplumunun protestolarına ve belirli bir gerilime neden olduğu anlaşılmaktadır. Popović ayrıca böylesi cadde/sokak isimlerinin uzun vadede etnik gruplar arasında uzlaşmaya katkıda bulunmadığına da işaret etmiştir. Ancak sözlerine son verirken bu durumun savaşın bir sonucu olduğunun altını çizmiş ve "dört yıl süren savaş bir hiç için değildi" diyerek böylesi ötekileştirme uygulamalarına bir anlamda olumlu baktığının da sinyalini vermiştir.

³⁵⁸ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

*"Buralarda yaşayan insanlar arasında bazı gerilimler oldu elbet. Gerek Sırlardan gerekse Boşnaklardan birçok kişi böyle cadde/sokak isimlerinin neden verildiğini sorguladı. Böyle bir tepkinin altında yatan neden bu isimlerin uzlaşmaya katkıda bulunmayışıydı. Ve burada asıl ironik olan şey bahse konu tüm cadde ve sokakların tam da sınır hattının yakınlarında, entiteleri ve farklı etnik toplulukları yani Sırlarla Boşnakları birbirinden ayıran çizgiye yakın bir yerde olmasıdır. Örneğin Boşnakları rencide edici isme sahip sokaklarda, mesela Draža Mihajlović sokağında yaşayan birçok kişi Federal Saraybosna'da idari bir mesele için bir işlem yaptırmak istediklerinde ya da kamu görevlileriyle bir işleri olduğunda yaşadıkları adrese bakılması sonrasında bazı sorunlar yaşayabiliyorlar. Bunun tek nedeni de sokağın adı. Ama tüm bunlara rağmen, sokak adları değiştirilmedi ve insanlar da buna alışıyorlar yavaş yavaş. Daha başka ne söylenebilir ki? Dört yıl süren savaş bir hiç için değildi."*³⁵⁹

Veselka Popović görüşülen kişiler arasında bazı insanların ikamet ettikleri sokağın adı yüzünden çeşitli idari sorunlarla karşılaşabileceğini dile getiren tek kişi olmuştur. "Ötekileri" rencide edici nitelikteki cadde/sokak isimlerinin entitelerin yanı sıra Dobrinja sınır yerleşimindeki en büyük etnik topluluklar olan Sırlar ve Boşnakları da birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattı yakınlarında sıklıkla kullanıldığını vurgulamıştır. Kendisiyle yapılan görüşmede böyle uygulamaların ona çok doğal geldiği ve bir bakıma doğrudan doğruya bu bölünmüş yerleşimin "Bizim" olan tarafıyla "Onların" olan tarafını ortaya koyabilen bu ve benzeri ötekileştirme uygulamalarını zımni biçimde desteklediği intibai doğmuştur. Ancak benzeri ötekileştirme uygulamalarına onay vermesi bir yana, kendisiyle yapılan görüşmede Dobrinja'daki olumlu değişikliklere işaret eden bir hususu daha sözlerine eklemiştir. Aşağıda alıntılanan sözlerinde Dobrinja'da yaşayan farklı etnik toplulukların yavaş yavaş birbirlerini kabullenmeye başladığı sonucuna varmak mümkündür, ki böylesi bir kabulleniş de barışı inşa etmek ve uzun vadede etnik gruplar arasındaki uzlaşmayı sağlamak için elzemdir. Draža Mihajlović sokağı konusunda şunları söylemiştir:

"Evet, görüyorsunuz, burada Dobrinja'da genel itibarıyla atmosfer sokaktan sokağa farklılık gösteriyor. Etnik açıdan homojen bir yapı arz eden sokaklarda etnik tutkular son derece güçlü."

³⁵⁹ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Ama etnik açıdan karma cadde ve sokaklarda herhangi bir gerilim görülüyor. Örneğin bu Draža Mihajlović sokağından birkaç gün önce burka giyen bir kadın geçti. Savaştan sonra böyle bir şeyin olmasını düşünemezsiniz bile. Bugün böyle durumlarda artık kimse tepki vermiyor. Dolayısıyla bugün Sırpların en radikallerinin yaşadığı bir yer olarak bilinen bu sokak dahi yavaş da olsa bir değişim sürecinden geçiyor."³⁶⁰

Veselka Popović'in vurguladığı olumlu değişimlerin yanında, sözlerinden daha homojen bir nüfus yapısı olan yerlerde etnik toplulukların daha tutkulu bir ruh hali içinde olduğu, ancak nüfusun daha karma olduğu kesimlerde tolerans hislerinin daha belirginleştiği sonucuna da ulaşılabilmektedir.

Cadde/sokak isimlerindeki bu açık ötekileştirme örneklerinin aksine yerel makamların etnik açıdan "Ötekileri" rencide edebilecek şekilde sokaklara isim verme uygulamasından geri adım attığı tek bir örnek gösterilebilmektedir. Bu da Ranko Dragaş tarafından aktarılan "Trebević sokağı" (Trebevićka ulica) örneğidir. Aşağıda Dragaş'ın sözleriyle bu örnek anlatılmaktadır.

"Birisi kendince akıllılık edip savaştan önceki sokak isimlerini değiştirmeye karar verdi ve sonra neler olduğunu görüyorsunuz. İnsanlar genellikle Draža Mihajlović sokağından ve benzer örneklerden bahsetmişlerdir zaten. Ama Dobrinja'da bazı güzel örnekler de var. Savaştan önce bu sokağın adı Ohri sokağıydı (Ohridska ulica). Ama buralar iki entite arasında bölündükten sonra Sırp yerel makamları buranın adını Gavrilo Princip sokağı olarak değiştirmek istediler. Bu ismin başlıca sorunu, savaştan önce Gavrilo Princip'in Bosna Hersek'te işgalcilere ve imparatorluk güçlerine karşı savaşan bir kahraman olarak görülüyor olmasıydı. Ama savaştan sonra muhtemelen bir Sırp olmasından dolayı Boşnaklar ve Hırvatlar onu birden bire en büyük Sırp terörist olarak görmeye başladılar. Neyse, sokağın ismi Gavrilo Princip sokağı olarak değiştirildiğinde Federal Polisle sorunlar yaşamaya başladık. Sokağın bir kısmının Federasyon topraklarında kaldığı ve burada ve yakınlarda yaşayan Boşnaklar açısından bu ismin kabul edilemez olduğu gerekçesiyle bunu yapamayacağımızı bize söylediler. Sonra da sokağın yeni ismi olan Gavrilo Princip ismini taşıyan tabelayı kaldırdılar. Sonuçta onlarla oturup konuştuk ve her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm aradık. Her iki taraf da sokağın adının Trebević sokağı (Trebevićka ulica) olarak değiştirilmesini kabul etti. Bunu kabul edebildiler, zira böylesi

³⁶⁰ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

*bir isim kimseye ve hiçbir etnik topluluğa zarar vermiyor. Ama sonrasında başka bir sorunla karşılaştık, ki bunlar da sokağın yeni adıyla ilgili daha pratiğe dönük sorunlardı. Saraybosna'nın yine sınıra yakın sayılabilecek Vraci yerleşiminde de aynı isimde bir sokak olduğu için örneğin taksi çağırdığınız zaman taksiler Dobrinja'ya gelmek yerine tam ters istikametteki Vraci'ye gidiyorlardı. Dolayısıyla bu sorunla karşılaşmamak için hangi Trebević sokağından bahsettiğimizi açıkça belirtmemiz gerekiyor. Ama genel itibarıyla artık etnik gerilim yok diyebiliriz. Bazen bu karmaşık idari sorunlar olmasa ve sokak isimleri örneğinde olduğu gibi sürekli olarak bedeli ne olursa olsun etnik kimliği empoze etmeye çalışan yerel makamlarımız böyle davranmasa etnik gruplar arasındaki ilişkilerin daha mı iyi olacağını düşünmeden edemiyoruz.*³⁶¹

Tüm bu örnekler Entiteler Arası Sınır Hattının kendisini fiziki duvar ve bariyerler üzerinden değil, kimliklerin somutlaştırılmış ifadeleri olan sokak isimleri ve bayrak ve anıtlar gibi diğer semboller üzerinden gösterdiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Sınırdan fazla uzaklaşmadan sınırın hangi tarafında kimin çoğunlukta olduğunu gösteren başka mimari eserlerin de olduğunu belirtmek gerekir. Entiteler Arası Sınır Hattına kısa bir mesafede 2008'de Mimar Sinan Bulvarına (Bulevar Mimara Sinana) inşa edilen yeni Dobrinja Camii (Džamija Dobrinja) bunlara bir örnektir. Sınırın Doğu Yeni Saraybosna ve Sırp Cumhuriyetinde kalan diğer tarafındaysa Ostrog'lu Aziz Basil Ortodoks Kilisesi (Hram Svetog Vasilije Ostroškog) Dobrobosanska sokağında (Dobrobosanska ulica) IEBL'ye sadece elli metre mesafede yer almaktadır. Kilise Bosna Hersek'teki savaştan sonra, 1998'de inşa edilmiştir. Dolayısıyla kilise ve camiler gibi etnik-dini ayrışmaları vurgulayan ve sınırların mevcudiyetinin altını çizen yapılar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda kilise ve camiler "Müslüman Boşnaklar" ile "Hristiyan Sırp" ayrışmasına işaret etmektedir. Dahası, savaş sonrası dönemde etnik sembol ve işaretlerde yansımaları bulan bu perspektif Dobrinja'da sınırın "Bizden" olan ve "Ötekilere" ait olan taraflarını belli etmede kilit bir rol oynamıştır. Bu işaret ve yapılarla "Ötekiler" sınırı geçmekten vazgeçirilmekte ya da sınır zaten geçilmişse "Öteki" olan kişiye sınırın yanlış tarafında olduğu ve orada pek de hoş karşılanmadığı hissi aktarılmaktadır.

Dobrinja'da Entiteler Arası Sınır Hattı, yakınlardaki dükkanlar, barlar, kafeler, eczaneler, el sanatlarıyla uğraşanların atölyeleri gibi bir çok mekanda kullanılan yazılarla da kendisini

³⁶¹ Ranko Dragaš ile görüşme (Dobrinja: 17.08.2017).

göstermektedir. Boşnaklar Latin alfabesini kullanırken Sırlar dükkan camları ve tabelalarında Kiril alfabesini kullanmaya daha yatkındır. Dobrinja'da IEBL'ye yakın kesimlerde yürürken farklı yazıların kullanımı göze çarpan farklılıklar arasındadır. IEBL'den doğu yönünde ilerleyen birisi Kiril alfabesinin daha yoğun kullanımıyla karşılaşırken batı yönünde ilerledikçe Latin alfabesi daha belirgin hale gelmektedir. Bosna Hersek'teki Boşnak ve Hırvatlar sadece Latin alfabesi kullanırken Sırların her iki alfabeyle de kullandığı, ancak kendilerine ait olan tarafı göstermek bağlamında Bosna Hersek'teki Sırların ülkede sadece kendi gruplarının kullandığı Kiril alfabesini kullanmaya daha meyyal olduğu görülmektedir. Bu da Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının yerinin dükkan, mağaza, bar ve kafeler gibi ticari işletmelerin tabela ve vitrinlerinde kullanılan yazılardan tespit edilebilmesinin başlıca nedenidir. Kiril alfabesiyle yazıların olduğu kesimin açık bir biçimde Sırp Cumhuriyetine bağlı olduğu, Latin alfabesinin kullanımının ise sınırın diğer tarafında görüldüğü vurgulanmalıdır. Bu bağlamda IEBL'nin konumu dolaylı yollardan sınırın hangi tarafında hangi etnik grubun çoğunluğu oluşturduğunu gösteren alfabe kullanımından çıkarılabilmektedir.

Bölünmüş bir yapıdaki Dobrinja yerleşiminde etnik sembollerin kullanımı konusunda oldukça önemli bir örnek Entiteler Arası Sınır Hattına oldukça yakın bir konumda olan Dobrinja ilkokuludur. Bu ilkokul 1985'te, Bosna Hersek halen Federal yapıdaki Yugoslavya'nın bir parçasıyken inşa edilmiştir. Okul önceleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Ulusal Özgürlük Mücadelesine katılan bir kişi ve Yugoslavya'nın milli kahramanı olan Dušan Pajić Dašić'in adını taşımaktaydı. Kendisi 1912'de, bugün Dobrinja yerleşiminin yakınlarında doğmuştur. Savaş döneminde Dušan Pajić Dašić ilkokulu Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu orduları arasındaki cephe hattında kalmıştır. Dolayısıyla savaşın sonunda okul tam bir yıkıma uğramıştır demek yanlış olmaz. Dayton Barış Anlaşmasına göre ilkokul Entiteler Arası Sınır Hattı üzerinde kalmışsa da nispeten büyük kısmı Sırp Cumhuriyeti topraklarında kalmıştır. Bu nedenle okulun Bosna Hersek'in o entitesine ait olduğu kabul edilmiştir. 2001'de okul Dobrinja'daki uluslararası tahkim sürecinde ele alınan konulardan biri olmuştur.

Sheridan'ın kararı ve tahkim sonucuna göre ilkokul, IEBL'de yapılan düzeltme ile Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimde kalmıştır. Okul Bosna Hersek Federasyonuna bağlandıktan hemen sonra ismi değiştirilmiştir. 2001'den itibaren okul "Osman Nuri Hadžić İlkokulu" adıyla anılır olmuştur.. Okula ismini veren kişi olan Osman Nuri Hadžić 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl

başında Bosnalı Müslümanlar arasında tanınan bir Boşnak fikir adamıdır. Okul, tahkim kararını açıklarken bizzat Sheridan tarafından da zikredilmiştir.

"... Dobrinja'da yaşayanlara kararın gerekçelerini anlatmaya başlamadan önce okul konusuna da değinmek uygun olacaktır diye düşünüyorum. Paris'te Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasından bu yana çatışma hattı ile IEBL arasındaki arazi her açıdan kullanım dışı kalmıştır denilebilir. Ve bu bölgede oldukça büyük bir okulun kalıntıları da yer almaktadır. Tahkim sürecinde önüme gelen delillerden bu okulun oldukça önemli bir yer olduğunu ve gün boyu derslere ev sahipliği yaptığını anlamak mümkündür. Okulun bugün tahkim sürecinde ele alınan bölgenin yanı sıra Dobrinja'nın daha birçok kesimi, Sırp Cumhuriyetine bağlı olduğu kuşku götürmez alanlar ve geniş bir yelpazeden daha birçok köy ile yerleşim yerine hizmet verdiği çok açıktır. Bu tahkim kararının sonucu bağlamında okulun mümkün olan en kısa sürede tekrar faaliyete geçirilmesinin elzem olduğu görülmektedir. Okulun yeniden açılmasının bu bölge için büyük bir mutluluk kaynağı olacağına eminim. Bunun önünde engel olarak duran tek şeyse maliyettir; zira bugünkü haliyle sınır hattını insanların diledikleri gibi geçebildikleri, ve bu hattın gündelik yaşama engel teşkil etmediği görülmektedir. Bu kararla çizilen sınır nereden geçerse geçsin, okulun onarımı gerçekleştirildikten sonra okul çağındaki çocukların okula gitmesinin önünde herhangi bir engel olacağını düşünmüyorum. Bu okulda etnik ayrımcılığa yer olmamalı ve okul etnik köken, mezhep, ırk veya diğer herhangi bir kimlik ögesine bakılmaksızın herkese açık olmalıdır. Bu da benim açımdan büyük mutluluk verecek bir gelişme olacaktır..."³⁶²

Tahkim kararıyla okul Bosna Hersek Federasyonuna bağlanmış ve adı da değiştirilmiştir. Aynı zamanda başka değişimler de yaşanmıştır. Tahkimden önce okuldaki öğrencilerin büyük çoğunluğunun etnik olarak Sırp oluşu ışığında okul "Sırp okulu" olarak görülmekteydi. Sırp Cumhuriyetine bağlı olan okula ismini veren kişi de bir Sırp'tı. Ancak tahkim sonrasında okul Bosna Hersek Federasyonuna bağlanmış, ismi "Boşnak" bir kimsenin ismiyle değiştirilmiş, ve okuldaki öğrenci profili de paralel bir değişim geçirmiştir. 2001'den sonra okul Dobrinja'daki Sırp toplumunun gözünde bir "Boşnak okulu" olarak anılır olmuş ve Sırp anne babalar çocuklarını topluca Doğu Yeni Saraybosna'da Sırp Cumhuriyeti entitesinde kalan başka okullara

³⁶² Sheridan, P. Diarmuid, "Dobrinja I ve IV hakkındaki tahkim kararı", (Saraybosna: 17.04.2001), Erişim adresi: http://www.ohr.int/?ohr_archive=arbitration-award-for-dobrinja-i-and-iv-3.

nakletmişlerdir. Dobrinja'da yaşayanlarla yapılan görüşmelerde yukarıda verilen bilgiler de teyit edilmiştir. Okulla ilgili ayrıntılı bilgi veren kişi, ilkokula giden iki küçük çocuğu olduğunu belirten Mirela Ćorić olmuştur. Bu okulla ilgili olarak Ćorić şunları söylemiştir:

"... Bu okul burada, yani Dobrinja'da sınırı değiştirme sürecinde istisnai bir duruma işaret etmektedir. Yeni sınırın fiili uygulamasının getirdiği en büyük değişim bu okul örneğinde görülmüştür. Okul Federasyona bağlanmış ve hemen ardından adı değiştirilmiştir. Okulun Federasyona bağlanması sonrasında Federal Eğitim Bakanlığı okulun yönetimini ve uygulanacak müfredatı belirleme yetkisini devralmıştır. Bu ise Sırp aileleri tam anlamıyla ayaklandırmıştır. Tüm Sırp aileler çocuklarını Doğu Yeni Saraybosna'da ve Sırp Cumhuriyetinde kalan başka okullara nakletme kararı almıştır; zira çocuklarının Federal müfredata göre eğitim almasını değil Sırp Cumhuriyetinin resmi müfredatıyla eğitime devam etmesini istemişlerdir. Sizin de tahmin edebileceğiniz üzere o okulda artık Sırpça konuşulmuyor. Orada sadece Boşnak dili denilen şeyi öğretiyorlar. Bunu hiçbirimiz kabul edemeyiz. Orası artık bizim okulumuz olmaktan çıktı ve bu gerçeğe yaşamamız lazım. Çocuklarımızı okulda tutmak için hiçbir şey yapmadılar. Verdikleri mesaj çok netti: "gitmeniz gerek!" Aileler ilk etapta Doğu Yeni Saraybosna'da çocuklarını gönderebilecekleri ilkokulların sınırlı sayıda olduğu gerçeğiyle karşılaştılar. Ehh... Orası epey büyük bir okuldu. Bu durum karşısında Doğu Yeni Saraybosna'daki birçok okul Dušan Pajić Dašić ilkokulundan ayrılan çocuklara yer verebilmek için sabahçı-öğlenci uygulamasına başladı. Sırpların çocuklarını geçirdikleri okullar arasında yanlış hatırlamıyorsam Doğu Ilidža'daki Jovan Dučić ilkokulu, Aleksa Šantić okulu, Petar Petrović Njegoš ve Sveti Sava okulları yer alıyordu. Okullardan bazıları geride kalan yıllar içinde kapasitelerini artırdı; surf o sorunlu okuldaki çocuklara yer açabilmek için. Kısacası, orası eskiden bizim okulumuzdu. Sonrasındaysa onların okulu halini aldı. Bugün artık ortak bir şey yok aramızda. Sırp çocuklardan o okula giden kimse yok artık. Nasıl gitsinler ki? Bosna Hersek'teki eğitim sistemimiz bile nefrete bulanmış ve son derece parçalanmış bir yapı arz ediyor."³⁶³

Görüleceği üzere, bölünen şeyler cadde/sokak ve meydanlarla sınırlı kalmamış, eğitim kurumları dahi iki sınır belediyesi, entite, ve farklı etnik topluluklar arasında bölünmüş bir yapı arz eder

³⁶³ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

olmuşlardır. İsimler, semboller ve işaretler üzerinden uygulanan etnik kimlik unsurları IEBL'nin mevcudiyetini göstermenin yanında sınır hattının her iki tarafında "Biz" ve "Onlar" ayrışmasını net bir biçimde anlamayı mümkün kılan etnik kimlikleri de gözle görülür kılmaktadır. Empoze edilen sembol ve işaretlerin büyük kısmı Bosna Hersek'in yerelinde ve entite düzeyinde etnik siyasetin ürünüyken bir yandan da yerel halkın gündelik yaşamındaki davranış ve uygulamaları etnik kimliğe dayalı böylesi ötekileştirme uygulamalarının bugün dahi son derece güçlü olduğunu göstermektedir. İhtilafa konu ilkokul örneği sınırın "Öteki" tarafında kalan bir şeyin hemen nasıl "Onların" olduğunu, ve bir yandan da sınırın "Bizim" tarafımızda kalan şeylerin yalnız ve sadece "Bizim" olduğunu göstermektedir. Etnik semboller Entiteler Arası Sınır Hattının yakınlarındaki bölgede oldukça belirgin bir şekilde kullanılmakta ve böylelikle sınırın konumu görünür kılınmaktadır. Bir yandan da bu sembollerin kimliğe işaret edişi bağlamında etnik kimliğe dayalı görünmez sınırların zihinlerde varlığını sürdürdüğü ve ötekileştirme uygulamalarında kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır.

5.2.6. Kimlik ve Tahkim

Bu bölümde Dobrinja'da yaşayan yerel halkın etnik kimliklerin uluslararası tahkim sürecinde ve bu sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattını yeniden çizme sürecinde önemli bir rol oynayıp oynamadığı konusundaki görüşleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede sınırlarla kimliklerin birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek kavramlar olduğu ve yakın bir ilişki sergiledikleri tezi ortaya konulacaktır. Yerel halkın tahkim sürecine tepkisini ele alan kısımda görüldüğü üzere genel kanı Sheridan'ın Dobrinja'nın büyük kısmını Boşnak tarafa verme kararının buradaki gayrimenkullerin büyük kısmının sahibi ve bölgede yaşayanların çoğunluğunun Boşnak oluşuna dayandığı yönündedir. Tam da bu nedenle, etnik kimliklerin Dobrinja'daki uluslararası tahkim sürecinde ve Saraybosna'nın bu banliyösünde Entiteler Arası Sınır Hattında yapılan değişikliklerde kilit rol oynadığı tespitine ulaşılmıştır.

Bu kısımda sunulacak bulgu, Dobrinja'da yaşayan yerel halkın farklı etnik grupların mensuplarının alandaki dağılımı ve etnik kimliğin Dobrinja'da sınır hattının yeniden çizilmesi sürecinde belirleyici olduğuna katılmanın yanında etnik kimliğin Bosna Hersek'te ülke içi

sınırların çizilmesi sürecinin en başından beri dikkate alınan genel kriter olduğu görüşünü benimsedikleri yönündedir. Ayrıca araştırma kapsamında görüşülenlerin büyük kısmı siyasi ve iktisadi etkenler gibi Bosna Hersek'te sınırlar ve hudutların çizilmesi ve belirli durumlarda yeniden ele alınması süreçlerini etkileyen diğer kriterlerin önemine de atıfta bulunmuştur.

Bosna Hersek'teki sınırların çizilmesi ve tadili sürecinde kimliğin rolünün yanı sıra, Dobrinja'da yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelerde bir etnik gruba aidiyet hissinin önemi de vurgulanmıştır. Görüşülen kişiler arasında Sırp etnik grubuna mensup olanların bir çoğu Bosna Hersek'te yaşayan bu etnik grubun kendisini Sırp Cumhuriyeti entitesi ile büyük ölçüde özdeşleştirirken bir bütün olarak ülkeye pek fazla önem atfetmediğini önemli bir husus olarak dile getirmiştir. Ayrıca Boşnak toplumunun üyeleri de Sırp'ların Sırp Cumhuriyetine kendilerini bağlı hissettiklerine ve aslında bir parçası oldukları Bosna Hersek devletini pek umursamadıklarına değinmiştir. Dolayısıyla, farklı etnik gruplara aidiyet hissi bağlamındaki farklar dahi bizlere Bosna Hersek'te kimlik ve sınırlar arasında nasıl bir etkileşim olduğuyla ilgili önemli ipuçları verebilir.

Tahkim sürecinde sınır hattını değiştirme süreciyle etnik kimlikler arasındaki bağlantıya ilişkin soruya yanıt olarak sadece az sayıda kişi, hatta daha net bir ifadeyle görüşülenlerin yalnız yüzde beşi etnik kimliğin tahkim sürecinde belirleyici bir rol oynamadığı şeklinde kısa bir yanıtla iktifa etmiştir. Ayrıca, kimlik ve tahkim arasındaki ilişkiyi reddedenlerin çoğunun Boşnak etnik grubunun mensupları olduğu da dikkat çekici bir bulgudur. IEBL'nin belirlenmesi ve düzenlenmesi sürecinde başlıca faktörün kimlik olduğu görüşüne katılmayanların hemen tümünün yaklaşımını Damir Adžić'in bu soruya verdiği kısa yanıt güçlü bir biçimde özetleyebilmektedir:

*"Hayır, etnik gruba mensubiyet sınırların çizilmesi ya da tahkim süreçlerinde dikkate alınan başlıca gerekçe değildi. Sonraki dönemde insanların bölgedeki dağılımında bazı değişiklikler oldu; örneğin bazı insanlar bir bölge diğer Entiteye bağlandıktan sonra oradan ayrıldılar. Sırp'ların birçoğu evlerini sattı ya da başka evlerle takas ederek bölgeden ayrıldı. Birçoklarıysa yeni gerçekliği kabullenmekle yetindi."*³⁶⁴

³⁶⁴ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Tahkim süreciyle etnik kimlikler arasında bir ilişki olduğunu kabul etmeyenlere bu yöndeki yanıtları sonrasında kararda neyin asıl belirleyici olduğunu düşündükleri sorulmuştur. Bunlardan birçoğu somut bir yanıt vermezken bir kısmı ekonominin dikkate alınan faktörlerden biri olabileceğini belirtmiştir.

Etnik kimlik ve tahkim arasındaki ilişkinin varlığı konusunda olumlu yanıt verenlere bakıldığında ise,

bunların neredeyse yüzde 95'inin olumlu yanıtlarının yanında kimliğin hem tahkim sürecinde, hem de Dayton Barış Görüşmeleri sırasında Bosna Hersek'teki ülke içi sınırların çizilmesi aşamasında çok önemli bir rol oynadığına işaret ettiği görülmektedir. Dobrinja'dan Milorad Katić gibi daha birçoğu da bu minvalde kısa bir yanıt vermiştir:

*"Birçokları olanın tam da böyle bir şey olduğunu söylüyor. Yani sınır hattını resmen etnik kimliğe bakarak çizmişler. Dayton'da da bu böyle oldu, burada Dobrinja'daki süreçte de. İlk etapta savaştaki sınırlar Bosna'da insanların toprak üzerindeki dağılımını izliyordu, ki bu dağılım da Dayton'da haritaya dökülen şey oldu. Tahkim sürecinde burada, yani Dobrinja'da da aynı uygulama tekrarlanmıştır. Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu bölgeler Federasyonla birleştirilirken Sırpların yaşadığı daha küçük bazı bölgeler Sırp Cumhuriyeti otoritesi altında bırakılmıştır. Sınırlar tam olarak etnik kimliklere paralel bir seyir izlemiştir."*³⁶⁵

Slaviša Pandurević de tam olarak aynı yönde bir yanıt vermiştir:

*"Evet, tabii yerel halkın etnik yapısını izliyor. Burada Sırp var; orada da Müslümanlar [Boşnaklar]. Müslümanlar orada çoğunluğu oluşturduğu için o kısım Federasyona bırakılmış. Dobrinja'da Sırpların yaşadığı yerlerse Sırp Cumhuriyetinde kaldı."*³⁶⁶

Osman Ćehajić Sheridan'ın kararı ve Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının yeni hali konusunda olumlu yanıt veren bir diğer kişidir.

³⁶⁵ Milorad Katić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

³⁶⁶ Slaviša Pandurević ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

*"Evet bu iki şey [etnik kimlik ve tahkim] arasında doğrudan bir korelasyon var. Hepimiz Sheridan'ın Dobrinja'nın büyük kısmını Federasyona verme nedeninin ihtilafa konu bölgede yaşayanların büyük kısmının Boşnak etnik grubunun mensubu olmasında yattığını biliyoruz. Bir miktar Sırp da vardı orada, ama bunlar oranın yerli ahalisi değil, Federal Saraybosna'dan kaçan ve birçoğu Federasyon topraklarına kaçıp evlerini geride bırakan Boşnaklardan kalan yerlere sonradan yerleşmiş kişilerdi. Dolayısıyla tahkim sürecinde etnik gruba mensup olma ya da etnik kimliğin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz."*³⁶⁷

Tahkim sürecinde Entiteler Arası Sınır Hattının büyük ölçüde etnik kimlik ve farklı etnik toplulukların mensuplarının toprak üzerindeki dağılımı doğrultusunda değiştiği ancak her zaman da bunun tek belirleyici olmadığı yönünde iki görüş daha dile getirilmiştir. Ranko Dragaš ve Veselka Popović Dobrinja'da Sırp etnik grubuna mensup kişilerin yaşadığı nispeten daha küçük kısımların Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimler arasında kaldığını belirtmiştir. Burada ilginç olan nokta, değindikleri bu kesimlerde yaşayan Sırp'ların buraların Federasyona bağlanması sonrasında buralardaki varlıklarını satarak Sırp Cumhuriyetine taşınmış olduğunu vurgulamalarıdır. Bu iki ifadede sınırın etkisi ve tahkim sürecinin Dobrinja'daki halkın etnik yapısında neden olduğu belirli değişiklikler hakkında bilgi verilmektedir.

*"Sınır hattı etnik kimlikleri izlemektedir, tamam; ama bazı sapmalar da yok değildir. Dobrinja'nın Sırp'ların çoğunluğu oluşturduğu küçük bir kesimi vardı. Ama orası Federasyona bağlandıktan sonra oradaki Sırp'ların büyük kısmı oradaki evlerini satıp Doğu Yeni Saraybosna'ya ya da Sırp Cumhuriyetinin diğer kesimlerine taşındılar. Şimdi o bölgede Boşnaklar net bir biçimde çoğunluğu oluşturuyor."*³⁶⁸

IEBL'yi Sheridan'ın kararı doğrultusunda değiştiren uluslararası tahkim ve akabinde meydana gelen etnik ayrışma sürecinde Dobrinja'nın etnik-demografik yapısında meydana gelen bu değişimler hakkında Veselka Popović şunları söylemiştir:

³⁶⁷ Osman Čehajić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

³⁶⁸ Ranko Dragaš ile görüşme (Dobrinja: 17.08.2017).

*"Savaşla oluşan sınır hattı etnik tabloya göre şekillenmişti ve etnik kimliği izleyen sınırlar Bosna Hersek'in uluslararası toplumca da kabul edilen resmi ülke içi sınırları halini almıştı. Sheridan sürecinde belirli bir bölgede yaşayanların hangi etnik gruba mensup olduğuna daha da dikkat edilmiş ve ihtilafa konu bölgede yaşayan çoğunluk göz önünde bulundurulmuştu. Bu nedenle bu bölgenin büyük kısmı Federasyona bırakılmıştır. Dobrinja'nın tahkimden sonra dahi Sırpların çoğunluğu oluşturduğu bazı kesimleri kalmışsa da, takip eden dönemde buralarda yaşayanların büyük kısmı başka bölgelere kaçmıştır. Oradaki ev ve varlıklarını satarak bölgeden ayrılmışlardır; ve böylelikle Dobrinja'da yaşayan nüfus ve etnik tablo tamamen değişmiştir."*³⁶⁹

Bu iki ifade sınır hattının iki yönde etkisi olduğunu göstermektedir. İlk etapta sınır hattı Dobrinja sınır yerleşiminde çoğunluğu oluşturan etnik grup dikkate alınarak çizilmiş ve değiştirilmiştir. Sonraki aşamada ise tahkim kararıyla yeniden şekillenen sınır hattı etnik ayrışmayla daha net bir yansıma bulmuştur. Sırp etnik topluluğuna mensup kesimler Dobrinja'nın Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimlerinden ayrılmış ve böylelikle de Boşnakların daha homojen bir çoğunluğu oluşturduğu bir tablo ortaya çıkmıştır. Böylelikle etnik ayrışma tümüyle Dobrinja'da Sheridan'ın çizdiği sınırlara göre şekillenmiştir. Bu durum da toprak üzerindeki dağılımın ilk etapta sınır hattının belirlenmesinde dikkate alınan başlıca faktör olduğunu, ve nüfusun dağılımının sınırın şeklini belirlediğini, ancak sonraki aşamada sınır hattındaki değişim sonrasında nüfusun etnik bazda dağılımının yeni sınır hattına tekabül edecek şekilde tekrar değişerek etnik ayrışma, homojenleşme ve toplama süreçlerini ortaya çıkardığını, yani ikinci aşamada sınır hattının sınır yerleşiminde yaşayanların etnik yapısını da belirleyici bir niteliği olduğunu göstermektedir.

Görüşülen kişiler arasında etnik kimlikle uluslararası tahkim arasındaki ilişkiyi teyit eden ve bunun aidiyet hissiyle doğrudan bağlantısını ortaya koyan ifadeleri dile getirenler de olmuştur. Mirela Ćorić'e göre Boşnakları Federasyona, Sırpı da Sırp Cumhuriyetine bağlama kararı son derece doğaldır; zira Sırp etnik topluluğunun mensupları kendilerini Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleştirirken Boşnaklar da Bosna Hersek Federasyonu ile daha güçlü bir duygusal bağa sahiptir. Ćorić'in görüşüne göre etnik kimliğin yanında aidiyet hissi de bu süreçlerde belirleyicidir.

³⁶⁹ Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

"Elbette bunlar bir etnik gruba mensup olmayla şekilleniyor. Sınır hattı etnik açıdan homojen alanları izliyor. İlk başta Dayton'da da bu böyleydi; sonrasında tahkim sürecinde de aynısı oldu. Çoğunluğu Sırp'ların oluşturduğu yerler Sırp Cumhuriyeti ile birleşirken aksi durumlarda Federasyona dâhil edildiler. Sınırlar bugün de, her zaman da nüfusun etnik yapısını izler. Başka nasıl olabilir ki? Böylesi süreçlerde toprak üzerinde dağılım başlıca rolü oynarken ekonomik kriterler, belirli yerlerin stratejik önemi ve altyapı da dikkate alınmaktadır. Örneğin savaştan önce ve savaşa kadarki dönemde Ilidža'da Sırp'lar çoğunluğu oluşturuyordu. Sonra Dayton'la Saraybosna'yı birleştirebilmek için burayı Federasyona bağladılar. Bu da orada yaşayanların etnik yapısına rağmen Ilidža örneğinde jeostratejik konumun belirleyici olduğunu göstermektedir. Ama bu bir istisnadır. Genellikle, ve Sheridan sürecinde de, etnik aidiyet kilit önem taşımıştır. Dolayısıyla burada sınır hattı mümkün olduğunca orada yaşayanların etnik yapısını izlemektedir. Nerenin kime verileceğini düşündüğümüzde tablo aslında oldukça basittir. Bir kişiyi ya da grubu istemedikleri ve hakkında hiçbir şey hissetmedikleri bir yere neden bağlarsınız ki? Burada insanların kendi kimliklerini belirleme sürecinden bahsediyorum. Tüm Sırp'lar kendilerini Sırp Cumhuriyeti ile özdeşleştiriyor... Bosna Hersek'le değil... Federasyonla hiç değil. Kimse ben Federasyondanım ya da Bosna'danım demez. Hepimiz Sırp Cumhuriyetinden olduğumuzu ve o entitenin bir parçası olduğumuzu vurguluyoruz. Boşnaklar da aynı. Onlar da Federasyona ya da Bosna devletine bağlılar. Biz Sırp'lar Sırp Cumhuriyetine bağlıyız ve Sırp Cumhuriyetinden sonra da asıl ülkemiz olan Sırbistan'a. Spor müsabakalarında bile Bosna'yı desteklemiyoruz. Sırbistan için tezahürat yapıyoruz. Bizi tanımlayan şey şüphesiz Sırp Cumhuriyeti. Genel itibarıyla Bosna devletini kabul bile etmiyoruz. Bize göre o içinde yaşamaya mecbur bırakıldığımız suni bir yapı. İçinde yaşayan üç etnik gruptan ikisi [Hırvatlar ve Sırp'lar] onu kendi memleketleri olarak görmediği için Bosna gerçek anlamda bir devlet olarak değerlendirilemez. Bu son derece verimsiz bir idari yapı. Bosna Hersek devleti aslında yok bile diyebiliriz. Entitelerin devletten daha fazla gücü var bugün. Bu durum karşısında bugünlerde merkezi kurumları daha güçlendirmeye çalışıyorlar ama bu çabalar sonuç vermeyecektir. Sırp'lar merkezi yapıların daha güçlenmesini asla kabul etmezler. Boşnaklar hayal görüyorlar sadece. Dilerseniz sınırlar konusuna geri dönelim. Tüm bunları bildiğinizde Sırp'ları Federasyona ya da Boşnakları Sırp Cumhuriyetine bağlama yoluna gider miydiniz? Bunun mantıklı bir şey olduğunu söyleyemeyiz değil mi? Sheridan da bunu biliyordu. Aslına

bakarsanız herkes gerek topraklarımız açısından gerekse duygusal düzlemde ne kadar bölünmüş bir toplum olduğumuzu biliyor."³⁷⁰

Bu sözlerinin ışığında Mirela Ćorić'in aidiyet hissiyle, ya da bir başka deyişle Sırpların kendilerini Sırp Cumhuriyetiyle, Boşnakların da Federasyon ya da Bosna Hersek devletiyle duygusal zeminde özdeşleştirilmesiyle Bosna Hersek'te sınırlar ve hudutların çizilmesi süreci arasında doğrudan bir bağlantıya vurgu yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla, Ćorić açısından aidiyet hissi de Bosna Hersek'te sınır çizme ve yeniden çizme süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Genel anlamda Sırpların Bosna Hersek devletini tanımadıklarını, ve Bosna Hersek Federasyonunda değil sadece Sırp Cumhuriyetinde yaşamaktan yana olduklarını iddia etmiştir. Üstelik bu şekilde bir söylemi dile getiren tek kişi de Ćorić olmamıştır. Bir solukta dillendirdiği uzun bir anlatımda Damir Adžić Bosna Hersek'teki farklı etnik toplulukların kendilerini özdeşleştirme perspektiflerindeki farklılıklara değinmiştir. Kendisine sınırlar ve kimlikler arasındaki potansiyel bağlantı konusunda neler söyleyebileceği sorulduğunda bu konu hakkında genel bazı noktaları içeren uzun bir yanıt vermiştir. Burada sözlerinin tamamı alıntılanmaktadır:

"Sınırlar konusunda her şeyin halihazırda Dayton'da karara bağlandığını biliyoruz. Sırp Cumhuriyetinin halkı devlet içinde kendi devletlerine sahip olmak istedi. Yanlış anlamayın. Sırpların Milošević, Tuđman ve Izetbegović'i ne kadar eleştirdiği önemli değil. Sırp ve Sırp Cumhuriyeti Dayton'dan en büyük faydayı görenler oldular. Bosna topraklarının yüzde 49'unu kaplayan kendi entitelerine sahip oldular. Öte yanda, Boşnaklar ve Hırvatlar yüzde 25 kadar birer paya sahipler. Boşnaklarınki ülke topraklarının yüzde 26'sı; Hırvatlarınki yüzde 25'i. Toplamda da bu Federasyonu oluşturan yüzde 51 oluyor. Ben bunu kabul etsem de etmesem de Federasyon iki parçadan oluşuyor: Kantonlar ekseninde bölünmüş Boşnak ve Hırvat bölgeleri. Sırp Cumhuriyeti ise etnik açıdan temiz olarak nitelenebilecek yüzde 49'luk bir alana sahip. Buna karşın Federasyon çatısı altında biz Boşnak ve Hırvatlar arasında son derece komplike bir ilişki var. Tüm bunlar Dayton'da somutlaştırılmıştı ve orada bizim uzun vadede bölünmüş kalmamız yönünde karar alınmıştı. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyeti bu sistemden en karlı çıkan taraf ve bugün neredeyse tüm Sırp-Ortodokslar Boşnaklar ve Hırvatlardan arındırılmış etnik olarak temiz bir entitede yaşıyorlar. Savaşın sonra, bugüne kadar nesiller gelip geçti. Sırp

³⁷⁰ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Cumhuriyetinden Saraybosna'ya kaçan Boşnakların o terk ettikleri yerlere geri dönme şansı olmadı. Öyle bir şey yapmaya karar verseler bile, özellikle küçük yerlerden gelmişlerse, oralarda artık hiçbir şey kalmamış durumda. Ne iş var, ne de hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak imkânlar. Sırp lar istedikleri şeyi aldılar. Ve bugün bu ülkeyi kendi ülkeleri olarak görmüyorlar. Tümü kendilerini Sırp Cumhuriyetine bağlı görüyor. Bunun aksini düşünen tek bir Sırp bile bulamazsınız. Biz Boşnak larsa Bosna Hersek devletine daha bağlıyız. Bir çok Boşnak gibi ben de Sırp, Boşnak, Hırvat gibi kategorileri kabul etmiyorum. Biz hepimiz Bosnalıyız. Ama ötekiler öyle düşünmüyor. Savaş tan sonra bölünmüş bir biçimde kaldık ve hala da etnik kimliğimiz ekseninde bizi bölmeye devam ediyorlar. Sheridan da aynısını yaptı. Muhtemelen Sırp ları Sırp Cumhuriyetine, Boşnak ları da Federasyona bağlasam iyi olur diye düşündü. Nitekim bu başarılı olduğu ispatlanmış bir strateji. Ama esasında yeni bir şey bulamadıkları belli. Sadece en başta nasıl başladılarsa öyle devam ediyorlar ve bizleri nereye ait olduğumuz ekseninde bölmeyi sürdürüyorlar."³⁷¹

Adžić'in söylediklerinden varılabilecek önemli bir çıkarım, yerel halkın kullandığı deyimle, Sheridan sürecinin yeni bir şey olmadığı ve etnik zeminde ayrışmayı getiren uygulamayı devam ettirmekten ibaret olduğu yönündedir. Sözleri Dayton dönemine ve Dobrinja konusundaki tahkim sürecini de kapsayan Dayton sonrası dönemde meydana gelen gelişmelere dayanmaktadır. Yukarıda Mirela Ćorić'in sözlerinde dillendirilen bazı hususları bir kez daha vurgulamıştır. "Devlet içinde devlet" olarak Sırp Cumhuriyetinin kurulmasının Sırp toplumunun Bosna Hersek'in sadece bu parçasıyla özdeşleşmesi sonucunu doğurduğuna işaret etmiştir. Tüm bunlar da farklı etnik toplulukların kendilerin özdeşleştirdikleri olgu ve yapıların da etnik zemine dayandığını ve bu bağlamdaki farklılıkların Bosna Hersek'te etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınırların muhafazasını sağladığını göstermektedir.

Bu bölümde Dobrinja'da yaşayan yerel halkın Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünde Entiteler Arası Sınır Hattını değiştirme süreci olan uluslararası tahkim sürecinde etnik kimliklere attettikleri önem ortaya konulmuştur. Burada sorulara yanıt verenlerin büyük kısmı bu görüşü teyit eden ifadeler dillendirmiş olup, bu bağlamda Hâkim Sheridan'ın Dobrinja'da farklı etnik toplulukların toprak üzerindeki dağılımını dikkate aldığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla Entiteler Arası Sınır Hattı tümüyle mikro ölçekte yerel ahalinin etnik yapısıyla örtüşmektedir.

³⁷¹ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

Dobrinja'da yeni çizilen sınır hattı etnik kimliğin dağılımını yansıtmaktadır. Bu çerçevede bu örnekten hareketle Dayton'daki sınır çizme sürecinin etnik kimliğe dayanarak ülkede yaşayanları birbirinden ayırma uygulamasının mikro ölçekte de olsa devam ettirildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu kısımda ayrıca sınırlar konusuna ve aidiyet hissinin etnik kimliğe bağlı olarak farklılık gösterdiğine de değinilmiştir. Sırp toplumu kendisini duygusal ekseninde sadece Sırp Cumhuriyeti siyasi entitesine bağlı hissetmekte ve bir devlet olarak Bosna Hersek'i tanımamaktadır. Öte yandan Boşnak etnik grubuna mensup insanlar hem Federasyona hem de Bosna Hersek devletine ciddi bir duygusal bağla bağlıdır. Aidiyet hisleri konusunda böylesi farklılıklar bölünmüş bir yapı arz eden Bosna Hersek devletinde sınırların insanların tahayyülünün ve aidiyet hislerinin bir parçası olabildiğini, ve bu çerçevede "Bize" ait olduğunu düşündükleri bir şeye bağlanma ve "Ötekilere" ait olduğunu düşündükleri bir şeyi göz ardı etme eğilimleri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla fiziken görünür olmasa da etnik kimliklere paralel bir seyir izleyen sınır hattı kendisini insanların gerek aidiyet hisleri, gerekse gündelik yaşamlarının bir parçasını oluşturan uygulamalarını şekillendiren tahayyülleri üzerinden somutlaştırmaktadır. "Ötekilerle" birlikte yaşama gerçeğini kabul etmemenin Dobrinja'da IEHL'nin değiştirilmesi sürecinden doğrudan doğruya etkilenen etnik toplulukların uygulamalarının da bir parçası olduğu da anlaşılmaktadır. Bu ise Sırp etnik topluluğunun mensuplarının tahkimle Bosna Hersek Federasyonuna bırakılan kesimlerden ayrılma yönündeki kararının tek gerekçesi olarak görülebilir. Tahkim kararının uygulanması sonrasında meydana gelen değişim, etnik gruplar arasındaki ötekileştirmenin halen son derece belirgin olduğunu ve Dobrinja'da yeniden çizilen sınır hattını da izleyen etnik kutuplaşma, homojenleşme ve ayrışmayı da üretmeye devam ettiğini göstermektedir. Tüm bunlar sınır hattının toprak üzerindeki dağılıma göre belirlenmesinin yanında, etnik ayrışma sürecinde yansımasını bulan bir biçimde etnik toplulukların makro ölçekte ülke toprakları üzerindeki dağılımını da şekillendirdiğini göstermektedir. Yani, kimlikler ve sınırlar birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki kategoride örtüşen olgulardır.

5.2.7. Sınırdaki Kimliğin Kararlılığı

Bir önceki örnekte, Bosna Hersek Federasyonunun bir parçası olan Usora ve Sırp Cumhuriyetine bağlı Doboş sınır belediyeleri arasında kalan kırsal yerleşimler olan Makljenovac ve Filipovići'deki sınır hattı konusu ele alınmış ve bu bağlamda bu sınır yerleşimlerindeki yerel halkın gündelik yaşamlarında bireysel "Ben" ve kolektif "Biz" kimlik ikiliğinin görüldüğü sonucuna varılmıştı. Aynı zamanda siyasetin konuşulduğu her durumda yerel halkın kolektif kimliği "Biz" ve "Ötekiler" ekseninde ifade ettiği de görülmüştü. Yerel halkın ortak perspektifinin altında başlıca iki nedenin yattığı görülebilmektedir. Bunlardan ilki kırsal kesimde yaşamalarından ötürü hayatta kalabilmek için bölgede yaşayanların işbirliği yapmak ve dolayısıyla ortak bir hayatı paylaşmak zorunda oluşudur. Bir diğer nedense etnik zeminde ayrışmayı üreten etnik siyasetin odağı niteliğindeki merkezlerden uzakta kalmalarıdır. Ancak tüm bunlara karşın siyaset konusunun her açılmasında yerel halk etnik zeminde "Biz" olanı yine etnik zeminde "Ötekilerden" net bir biçimde ayıran kolektif kimliklerine sarılmaktaydı.

Makljenovac ve Filipovići örneğinde varılan sonuçların aksine, Dobrinja'da yaşayan yerel halkta bir toplum olma hissi görülemiyordu. Dobrinja'da yaşayan yerel halkla yapılan görüşmelerde sınırda ortak bir yaşam için etnik kimliklerin bir kenara bırakıldığı bir toplum olma hissine işaret eden herhangi bir söylem dile getirilmemiştir. Görüşülen kişilerin aklında etnik zemine dayalı ve "Biz" ve "Ötekiler" ayrımında ifadesini bulan kolektif kimlikler daha baskındır. Ancak nadir birkaç örnekte etnik ayrımların üstesinden gelme ve birleştirici bir "Biz" şemsiyesi altında bir topluluk hissini dile getirme yönünde çaba görülmüştür. Bir önceki örneğe kıyasla böylesi bir farklılığa rastlanmasının nedeni Dobrinja'nın kentsel bir alan olması ve kırsal alanlara kıyasla insanların birbirine yabancılığının daha baskın bir biçimde kendisini hissettirmesinde aranabilir. Kırsal kesimlerdeki insanların hayatta kalmak için işbirliği yapmaları gerekmektedir. Zira komşularının yardımı olmadan yaşayabilmek düşünülemez. Kentsel alanlarda böyle bir durum söz konusu değildir. Ve tam da bu nedenle yerel halkın kırsal kesimlerdeki gibi bir etkileşim ve işbirliği içinde olması gerekmemektedir. Dolayısıyla buralarda yaşayanlar birleştirici bir "Biz, sınırda yaşayan halk" kimliği yerine parçalayıcı kolektif etnik kimlikleri benimsemeye ve öne çıkarmaya daha yatkındır. Birleştirici bir şemsiye toplum hissini yokluğunun ve buna gereksinim duyulmamasının bir diğer nedeniyse etnik siyaseti üreten ve yayan güç merkezlerine yakınlık olabilir. Bu tür siyaset insanları etnik zeminde ayrışmaya yöneltmekte, onları kendi etnik kutularına kapanmaya zorlamakta, böylelikle belirli bir etnik grubun mensuplarının birlik hissini daha yoğun bir biçimde hissetmesini ve, etnik açıdan "Ötekileri" kabul etmeye daha

meyyal görülen bireysel bir "Ben" hissinin yerine etnik grubun kolektif kimliğinin daha baskın gelmesini sağlamaktadır.

Dobrinja'da yaşayanların kimlikleri sosyal bağlamda inşa edilen etnik sınırları empoze etmeye daha yatkın olan Entite yönetimlerinin bir ürünü sayılabilir. Gözle görülemeyen sınırlar buralarda yaşayan insanların zihninde bir sabit olarak varlığını sürdürmekte ve etnik açıdan "Ötekilerin" kabullenilmesini sağlayacak esnekliğe darbe vurmaktadır. Dolayısıyla buraların yerel halkı sınırda etnik grupların birlikte yaşaması konusuna daha büyük şüpheyile yaklaşmaktadır. Bunun yanında bir de etnik açıdan "Ötekilere" yönelen büyük bir güvensizlik de mevcuttur. Araştırmacı, sırf "Onlardan" biri olarak görülmediği ve etnik açıdan "Öteki" olduğu için birçok kişinin kendisiyle konuşmayı ve bu araştırmayı reddettiğini gözlemlemiştir. Savaşın ürünü olan etnik gruplar arasındaki gerilimler halen tam olarak kapanmamış yaralardır. Üstelik Saraybosna'daki etnik siyaset de etnik zeminde ötekileştirmeyi üreterek ve Dobrinja'da hali hazırda ayrılmış bulunan etnik toplulukları birbirinden daha da uzaklaştırarak bu yaraları sürekli kaşımaktadır. Dobrinja'daki yerel halkın rekabetin yoğun olduğu bir siyasi alan olan Saraybosna'da yaşadıkları için etnik siyasetten ne ölçüde etkilendiğini gösteren en önemli örneklerden biri Dobrinja'da yaşayan bir Boşnak olan Alen Janjoš'un (38) sözlerinde ifadesini bulmuştur:

"Devlet düzeyinde etnik politikaların şekillendiği yer olan Saraybosna'ya yakınlığımızdan ötürü ayrışma ve bölünmeye daha yatkınız. Saraybosna, tarafların her birinin bir bütün olarak toplumun çıkarlarına aykırı da olsa diğer etnik topluluklar hilafına kendi özel çıkarlarına vurgu yaptığı bir siyaset arenasıdır. Sürekli olarak ortak kurumların çalışmalarına engel olan ve sadece kendi çıkarlarını savunan Sırp Cumhuriyetine tepki olarak sadece Boşnak siyasi partileri de sadece Boşnakların çıkarlarına hizmet eden politikalar üretmeye başlamıştır. Öte yandan Hırvatlar Federasyon çatısı altında Hırvat halkının çıkarlarını koruyan politikaları hayata geçirmeye ve Sırp Cumhuriyeti örneğine benzer bir üçüncü entitenin oluşmasına çalışmaktadır. Bu fikir Hırvatların etnik çoğunluğu oluşturduğu Federal kantonların bir araya gelmesiyle hayata geçirilecek gibi görünmektedir. Bu çatışan politikaların hiç bitmeyen bir etnik mücadele içinde olduğu Saraybosna'da Bosna Hersek vatandaşlarını birbirinden ayıran yapı da şekillenmektedir. Ayrıca oradakiler bizi sadece kendi çıkarlarına hizmet etmek için gereken

*biçimde kullanıyorlar. Ama siyaset zaten böyle bir şey. Hep böyleydi, ve gelecekte de böyle olacak. Bu daha önce görmediğimiz bir şey değil aslında."*³⁷²

Janjoš'un söyledikleri Saraybosna'ya yakın konumun etnik kimlikleri daha da çok vurguladığı ve Dobrinja'daki farklı etnik topluluklar arasındaki ayrışmanın tetikleyicisi olduğu yönündedir. Bunun nedeni olarak da Saraybosna'nın Bosna Hersek'in başkenti oluşu ve etnik zemine dayalı siyasetin kaynağı ve merkezi konumuna işaret etmiştir. Siyaset kapsamında diğer etnik toplulukların çıkarları hilafına yalnızca bir etnik topluluğun çıkarlarını savunan bir perspektifin Dobrinja'da yaşayan sıradan vatandaşlar arasında kutuplaşma ve ötekileştirmeye neden olduğu anlaşılmaktadır. Dobrinja'da yaşayanlar ne zaman etnik zeminde "Biz" ve "Ötekiler" konularından bahsetseler siyaset konusuna ve "Ötekilerin" onlara karşı "siyasi haksızlıklarına" değinmeye daha meyyal oldukları için etnik siyasetin ürünü olarak görülebilirler. Böylesi bir perspektif Mirela Ćorić'in sözlerinde örneğini bulmaktadır:

*"... Devlet düzeyinde halen çözüme kavuşturulamamış bir çok sorun var. Örneğin devlet malları sorunundan bahsedebiliriz. Bunun yanında askeri tesisler vs. konularıyla ilgili sorunlar da var."*³⁷³ Ayrıca bir çok yasal yetkinin de Bosna Hersek'teki Yüksek Temsilci tarafından Sırp Cumhuriyetinden alınarak merkezi kurumlara verildiği görülmektedir. Bunun böyle olmaması gerekiyordu. Bu kararlar tümüyle Dayton Barış Anlaşmasına aykırıdır. Saraybosna'daki böylesi saldırgan ve hasmane siyaset nedeniyle Sırlar Bosna Hersek devletini kendi ülkeleri gibi görmemekte ve gerek kimlik bağlamında gerekse duygusal olarak tümüyle Sırp Cumhuriyetine bağlanmaktadır..."³⁷⁴

Kendisiyle yapılan görüşmede Mirza Ramić Saraybosna kuşatması döneminde yaşanan duygusal travmaların Sırp etnik topluluğuna karşı ötekileştirmeyi kalıcı bir biçimde ürettiğini vurgulamıştır. Bu araştırma bağlamında faydalı olabilecek başka bir sözü olup olmadığı

³⁷² Alen Janjoš ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

³⁷³ Her iki entitenin ordularının "Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri" komutası altında bir araya gelmesi sonrasında Bosna Hersek'te devlet düzeyinde askeri tesisler konusu bir sorun halini almıştır. Askeri tesislerin yasal sahibinin kim olacağı konusu halen belirsizlik taşımaktadır. Sırp Cumhuriyeti entitelerin kendi topraklarındaki bu tür tesisleri yönetmeye devam etmesi gerektiğini savunurken Bosna Hersek Federasyonu tüm askeri tesislerin mülkiyetinin entitelerden ziyade Bosna Hersek devletine devredilmesini istemektedir.

³⁷⁴ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

yönündeki soruya savaşın başlangıcından itibaren, Saraybosna kuşatması ve bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan etnik gruplar arası güvensizlik konularını ele alan bir yanıt vermiştir.

"... Saraybosna'da yaşayan bizler bunun başımıza gelebileceğine inanamadık. Kabullenemedik resmen. Neredeyse görünmez bir şeydi. Birden bire oldu. Bizim açımızdan böylesi bir savaşı düşünmek bile mümkün değildi. Nasıl yapabilirler bunu diye düşünüyorduk; ama yaptılar. Etnik grupların liderlerinin halklarıyla derin bir bağlantısı olduğunu söylemek gerek. Somut bir nedeni yoktu, ama ararsanız artık gerçek olmadığı anlaşılan, geçmişin mitlerinde sebep bulabilirsiniz. Saraybosna kuşatmasından bile sağ çıkabildik. Onları göremiyordunuz. Ama onlar sizi herhangi bir anda, herhangi bir yerde tepelerden ateş açarak öldürebiliyordu. Onlarla yüzleşmenin hiçbir yolu yoktu. Kuşatmayı kaldırmanın bir yolu yoktu. Dolayısıyla yapılan şey taktiğinizi değiştirmek ve mümkün olduğunca normal bir yaşam sürmeye çalışmaktı. Öyle büyük bir düşmanlık ve nefret ki... Özellikle tüm bu olan bitenden sonra onlarla birlikte yaşamak bizim için çok zor..."³⁷⁵

Mirza Ramić'in sözleri savaş döneminde, özellikle de Saraybosna kuşatmasında yaşanan travmanın ülkenin geçtiği o trajik ve utanç verici dönemden hayatta kalanlarda derin yaralar bıraktığını vurgulamaktadır. Yapılan görüşmelerde savaş dönemine dayanan duyguların "Ötekilere" yönelik tavırları tam bir dönüşümden geçirdiği net bir biçimde görülmüştür. Savaşı yaşamış herkes kendi bakış açılarından savaşın sonuçlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bazı örneklerde sosyal zeminde inşa edilen sınırların aşılması mümkün olmamıştır. Ancak bazen her şeyin bu kadar yanlış gitmesinden duyulan pişmanlığı dile getiren söylemlere de rastlanmaktadır. Damir Adžić'in sınırda yaşam konusunda çok iyimser bir perspektif ve olumlu yaklaşımlar içeren söylemi bunlara bir örnektir. Kendisiyle yapılan görüşmede çok önemli bir noktayı vurgulamıştır. Adžić, sınırda yaşayan insanların gün içinde "Ötekilerle" temas içinde olmalarından ve dolayısıyla farklı etnik gruplara mensup komşularını kabullenmeye daha meyyal oluşlarından ötürü "Ötekileri" kabul etmeye daha yatkın olduklarını belirten tek kişi olmuştur. Adžić'e göre bu, sıradan insanların etnik açıdan "Ötekiler" ile tanışma fırsatını dahi bulamadığı entite merkezlerinde elde edilemeyen bir şanstır. Bu çerçevede görüşme sırasında şunları söylemiştir:

³⁷⁵ Mirza Ramić ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

"... Bizler, milliyetçilikten çok etkilenmeyen sınır bölgesinde yaşıyoruz. En azından kendi adıma bunu söyleyebilirim. Entitelerin iç kesimlerindeki insanlar kadar milliyetçilikten etkilenmiyoruz. Tanrıdan dileğim onlara da öteki gördükleriyle tanışma ve bizim burada, sınır bölgesinde yaptığımız gibi geçinebilmeyi öğrenme fırsatını vermesidir. Tıpkı bizim yaptığımız gibi hemen her gün birbirlerinin yüzüne bakma fırsatı yakalamalarını isterim. Her gün Sırp komşularımı görüyorum ve herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Birbirimizi selamlıyoruz ve gerekiyorsa birbirimize yardım bile ediyoruz. Bu ayrımların hepsi siyasetin ve bizi bölmek için yarattıkları sınırların suçu. En kötüsü de bu. Zaman içinde buralardan ayrılmayı düşünenler zaten ayrılıp gittiler. Sırpların birçoğu Sırp Cumhuriyetine, Saraybosna'nın Sırlara ait kısmında yaşayan Boşnaklar da Federasyona göçtü gitti. Birçoğu da yurt dışına gitti. Bazen sınır bölgesindeki insanların iktisadi ve sosyal nedenlerle buralardan ayrılmak zorunda kaldığını düşünüyorum. Buralardan ayrılmak ve güç odaklarına doğru gitmek zorunda bırakılıyorlar. En azından bizler bu güç odaklarından çok uzakta değiliz. Ama buna rağmen insanlar bu bölgelerden de ayrılıyor ve buradan göç olgusunu fark etmemek mümkün değil. Birinin bir arkadaşı ayrılıyor; ötekinin bir komşusu. Aile üyelerinden bahsetmiyorum bile. Bizleri etkileyen bu ayrımlar hepimizi en derinden yaralamış durumda. Böylesi ayrışmalar olduğunda farklı etnik grupların mensupları arasındaki birçok evlilik de dağıldı. O durumdaki insanlar sorunları aşamadılar. Ne savaş dönemindeki fiziki sorunları, ne de savaş sonrası dönemdeki sosyal baskının getirdiği sorunları. Tek yapabilecekleri gitmekti. Yurt dışına gidenler dışında içlerinden çok azı evliliklerini kurtarabildi. Savaş ve etnik nefret sadece etnik toplumların değil farklı etnik grupların mensupları arasındaki evliliklerin de dağılmasıyla bireysel ölçekte de etkili oldu. Bu durum bilhassa burada, Saraybosna'da görülebiliyordu. Bu günlerde böylesi farklı etnik grupların mensupları arasındaki evliliklere çok nadiren rastlanıyor. Birçok durumda böyle farklı gruplardan biriyle evlilik yapanların bunu yurt dışında yaptığını duyuyoruz. Sanırım yurt dışında yaşıyorlarsa bu onlara daha normal geliyor. Ama burada, Bosna Hersek'te bunun normal olduğunu söyleyemeyiz. Bakir Izetbegović'in tek çocuğu olan kızı bile Sırbistan'dan bir Sırppla evlendi. Bildiğim kadarıyla Belçika'da okurken tanışmışlar. Elbette hala orada, bu bölünmüş toplumdan uzakta yaşıyorlar. Burada olsalar evliliklerinin çoktan yıkılacağına sizi temin edebilirim. Genel itibarıyla çok bölünmüş bir yapıdayız. Herkes kendi toplumu içine kapanmış durumda. Biz de öyle yapıyoruz. Bosna'yı kendi ülkesi olarak kabul eden bir Sırp bulmak çok

zor. Tek umurlarında olan şey devletin sadece bir parçası olan Sırp Cumhuriyeti. Aynı şey Boşnaklar için de geçerli. Sırp Cumhuriyeti Bosna'nın bir parçası olsa da yine de orayı kabullenmekte zorlanıyoruz. Bu etnik ayrışmalar ve milliyetçilik toplumları etkilemekle kalmıyor, bireyleri de birbirlerinden uzaklaştırıyor. Ben şahsen hepimizin Bosna Hersek devletiyle özdeşleşmemizi isterdim. Boşnak, Sırp ya da Hırvat gibi kategorilerden hoşlanmıyorum. Hepimiz Bosnalı olabilesek isterdim. Aslında hepimiz Bosnalıyız. Ben kendimi Boşnak'tan ziyade Bosnalı bir Müslüman olarak tanımlamaya daha yatkınım. Ama Sırlar ve Hırvatlar Bosnalı Ortodoks ya da Bosnalı Katolik gibi kategoriler asla kabul etmezler. Savaş olmasaydı aslında bu olabilirdi. Ama bugün hepimizi bir araya getirebilecek bir şey kurma şansımızı harcadık. Her halükârda, bugün artık bölünmüş bir durumdayız ve bu gerçeğe yaşamamız gerek. Söylediğim gibi, keşke entitelerin merkezlerindeki insanlar da Sırp, Boşnak veya Hırvat olmalarına bakmadan ötekiler hakkında daha yapıcı düşünseler. Bu hepimiz için daha iyi olurdu. Biz sınırda bölünmüş olsak da bir şekilde hala birlikte yaşamaya devam edebiliyoruz. Ne bizim için, ne de genel anlamıyla Bosna için birbirimizden ayrı bir gelecek yok. Ama ne yazık ki insanlarımız arasında derin bir ayrışma var. Örneğin bir Boşnak olarak ben kendi toplumum olan diğer Boşnakları bile pek umursamıyorum artık. Eskiden nereden olurlarsa olsunlar komşularınız gibi diğer insanları da göz önünde bulundurmanız son derece doğaldı. Sırlar arasında da aynı durum söz konusu. Onlar da kendi aralarında yabancılaştırmış durumdalar. Tıpkı eski Yugoslavya'da olduğu gibi bölünmüş bir haldeyiz. Aramızda artık güçlü bir iletişim yok. İnsanlar genel itibarıyla eskiden olduğu kadar iyi geçinmiyorlar. Eskiden olduğu kadar birbirlerine sıcak bakmıyorlar. Giderek birbirimize yabancılaşıyoruz. Tüm etnik gruplar kendi içinde ve diğer etnik gruplarıyla ilişkilerinde bunu yaşıyor. Bu yabancılaşıma süreci bir biçimde modern zamanların getirdiği bir olgu. Ama biz bunun üstüne bir de etnik zeminde yabancılaşıyoruz. Bizim yabancılaştırmamız savaşın ve birlikte yaşadığımız insanlardan nefret etmemiz gerektiğini öğrenmiş oluşumuzun bir ürünü."³⁷⁶

Damir Adžić bu söylemini dile getirirken derli toplu bir anlatım sergilemediği için çok anlaşılabilir gelmeyebilir. Zira bir cümlesinde sınırda yaşayan insanların entitelerin iç kesimlerinde yaşayanlara kıyasla daha az bölünmüş olduğunu söylerken bir diğer cümlede etnik zeminde ciddi bir bölünme olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ne söylemek istediğini

³⁷⁶ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

anlamak çok kolay değildir. Yine de etnik ötekileştirmenin ve gerek zihinlerde gerek toprak üzerinde çizilen sınırların farklı etnik topluluklar arasında ayrışmanın yanında sınırda yaşayan sıradan insanlar arasında da bireysel ölçekte ayrışmayı doğurduğu görüşünü dile getirdiği seçilebilmektedir. Farklı etnik toplulukların mensupları arasındaki evliliklerin dağılmasıyla ilgili söyledikleri aile üyeleri arasında dahi etnik ayrışmanın ne kadar yıkıcı olabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede etnik ötekileştirmenin kolektif ve bireysel kimlikleri yeniden şekillendirdiği ve etnik grupların ortak bir zeminde birlikte yaşayamayacağı yönündeki yanlış tahayyülü ürettiği söylenebilir. Bu da kolektif olduğu kadar bireysel düzeydeki uygulama ve kimlikleri de mikro düzeyde yeniden şekillendirebilen politize olmuş kimliklerin etkisinin ne kadar yıkıcı olabildiğini göstermektedir. Adžić'in de belirttiği üzere insanlar bireysel ve kolektif düzlemde Boşnak, Hırvat ve Sırp etnik kategorileri esasında katı bir ayırım yaşamış durumdadır. Bir biçimde bunların hepsi aynı devlet ve toplumun bir parçası olmalarına rağmen karşılıklı ötekileştirmeyi üretebilmektedir. Elbette tüm bunlarda siyasetin rolü göz ardı edilemez. Hepimiz otoritenin ve bunların bizlere empoze ettiği sosyal zeminde inşa edilen sınırların ürünleriyiz. Bu durum, Bosna Hersek devletinin parçalarından sadece biri olan Sırp Cumhuriyetine son derece güçlü bir bağ hisseden Sırp etnik topluluğunun mensupları arasında aidiyet ve özdeşleşme hislerinden bahsettiği söyleminde özellikle belirgindir. Dolayısıyla siyasetin etnik açıdan "Biz" ve "Ötekiler" arasında aşırı bir kutuplaşma doğurduğu ve Bosna Hersek'in tüm vatandaşlarını taraf seçmeye zorladığı söylenebilir. Doğal olarak bu koşullar altında hepsi kendi açılarından "Bizim" tarafı seçecektir. Sonuçta, Bosna Hersek toplumunun her iki kanadındaki birbirine paralel anomalileri güçlü bir biçimde kavramasına karşın sözlerinde "Biz" çatısı altında birleşme hissinin varlığıyla ilgili bir çıkarıma rastlanmamaktadır. Tam aksine, sınırda kimliğin kararlılığı söz konusudur, ve Adžić'in de ifade ettiği üzere bu durum Saraybosna örneğinde bilhassa belirgindir. Saraybosna'nın Bosna Hersek'teki güç odaklarının merkezi ve farklı etnik siyasi yaklaşımların çatışma noktası oluşundan hareketle buraya çok yakın bir yerde yaşayan insanların güç odaklarından daha uzak kesimlerde yaşayanlara kıyasla etnik zeminde bölünmeyi neden daha yoğun biçimde hissedebildiklerini anlamak güç değildir.

Devlet, entite veya yerel düzeydeki siyasetin etnik ötekileştirmenin derinleşmesini ne kadar etkileyebildiği Ranko Dragaš'ın sözlerinde kendisini göstermektedir. Dragaš sınır hattının etnik toplulukları birbirinden ayırmanın yanında ekonomik bir sınır işlevi üstlendiğini de belirtmiştir. Bu ise idari, iktisadi ve sosyal ölçekte inşa edilen sınırların tam bir kesişim içinde olduğunu ve

bunun da kaçınılmaz bir biçimde farklı etnik topluluklar arasındaki etkileşimin derinleşmesini engellediğini göstermektedir. Bosna Hersek Federasyonunda kalan Yeni Şehir Saraybosna'da olduğu kadar Sırp Cumhuriyetine bağlı Doğu Yeni Saraybosna'daki yerel makamlar dahi cadde/sokak ve meydanlara etnik açıdan "Öteki" olanları son derece derinden yaralayacak şekilde isim verme uygulamasıyla etnik ötekileştirmeyi somutlaştırmaya çalışmaktadır. Dragaş Ranko ayrıca Dobrinja'da etnik gruplar arasındaki düşmanlığın en çok en büyük iki etnik grup olan Sırp ve Boşnaklar arasında belirgin olduğuna işaret etmiştir. Bu da Saraybosna'nın bölünmüş bu banliyösünde Boşnak/Sırp ikiliğinin ne denli keskin olduğunu göstermektedir.

Burada bizleri mümkün olan en kötü şekilde böldüler. Öncelikle bizleri bölüyorlar, sonra da bu kısım size ait, bu kısım bize ait diye kurallar koyuyorlar. Sokak isimleri bile bunları gösteriyor. Aynı sokağın bir parçası bir tarafa, diğer parçası öteki tarafa bağlı olabiliyor. Ben orada marjinalize olanken, onlar da burada marjinalize konumda kalıyorlar. Oradan gelenler burada hiçbir hakka sahip değil. Orada da bizler için aynı şey geçerli. Ekonomik açıdan bile burada bir şey yapmak, örneğin bir şey inşa etmek isterlerse yerel makamlarımız hatta entite makamları dahi onlara herhangi bir hibe ya da mali destek vermez. Biz de orada aynı sorunla karşılaşyoruz. Kurumsal ölçekte marjinalize olmuş durumdayız. Hatta burada, yani Dobrinja'da ortak faydaya yönelik olarak her iki etnik toplulukça da başlatılan çok çeşitli inisiyatifler oldu. Ancak maalesef yerel makamlar işbirliğine yönelik tüm çabaları görmezden geldi ya da sabote etmeye çalıştılar. Bir yerleşim olarak Dobrinja, yerel makamları ve sıradan insanlarıyla Boşnak ve Sırp kategorilerine ayrılmış durumda. Federasyona bağlı olan Yeni Şehir Saraybosna sadece onlara ait gibi. Sırp Cumhuriyetine bağlı Doğu Yeni Saraybosna ise sadece bizimmiş gibi algılanıyor. Dediğim gibi, savaştan hemen sonraki dönemde yerel makamlar Dobrinja'daki sokakların isimlerini değiştirdiler. Her iki taraf da ister Sırp, ister Boşnak, isterse Hırvat olsun diğerlerini milli ve etnik zeminde rencide etmek istercesine kendi taraflarındaki sokak/cadde isimlerini belirledi. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, burada, yani Dobrinja'da en büyük iki etnik grup olan Boşnak ve Sırp arasında düşmanlık hissediliyor.³⁷⁷

Bu örnekten de anlaşılabileceği üzere, Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattı etnik toplulukları birbirinden etnik kimlikleri doğrultusunda ayırırken bir yandan da hepsi

³⁷⁷ Ranko Dragaş ile görüşme (Dobrinja: 17.08.2017).

birlikte değerlendirildiğinde artık aşılması çok güç olacak olan ekonomik ve siyasi ayrışma hatlarına da paralel bir seyir izlemektedir. Dragaş'ın da belirttiği üzere, sınır hattı birbirine zıt iki kutuptaki yerel ve entite makamlarının etnik zeminde hareket edebileceği bir sahanın çerçevesini çizmektedir. Etnik gruplar arasındaki işbirliği dahi etnik-siyasi çıkarlara uyumlu bir yapı arz etmektedir.

Sınırdaki Makljenovac ve Filipovići kırsal yerleşimlerindeki alan araştırması sırasında araştırmacı kendisini yerel ahali tarafından görmezden gelinen bir "Öteki" olarak hissetmemiştir ve yerel halktan kimse etnik açıdan araştırmacıyı "Öteki" olarak algıladığı için kendisiyle görüşmeyi reddetmemiştir. Bu tespit ışığında Dobrinja kentsel yerleşiminde çalışmaya başlayan araştırmacı burada milliyetçilik ve etnik ötekileştirmenin çok daha belirgin ve görünür olduğunu fark etmiş ve bunun emarelerini gerek yerel siyasette, gerekse insanların gündelik yaşamında görmüştür. Bu kısmın başında da belirtildiği üzere, Dobrinja'daki yerel halkta birleştirici ve karşılıklı bir topluluk olma hissi görülmemektedir. Burada yaşayanların etnik kimlikleri daha durağan ve esneklikten yoksun bir niteliktedir ve en azından bir önceki araştırmaya kıyasla "Ötekileri" kabul etmeye daha az yatkın oldukları anlaşılmaktadır. Etnik zeminde çok bölünmüş bir durumdadırlar ve "Biz" ve "Ötekileri" keskin hatlarla birbirinden ayıran son derece katı etnik kimliklerle sarılmışlardır. Bu derin etnik bölünmenin kentsel ortamdaki yabancılaşma hissiyle bir arada yaşandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Burada yaşayanların kırsal kesimde yaşayanların aksine birbirleriyle işbirliği yapma ihtiyacından söz edilemez. Dolayısıyla farklı etnik toplulukların üyeleri arasındaki etkileşim ve iletişim asgari düzeyde kalmaktadır. Aralarındaki güçlü etnik ayrım hakkında birçoğu Dobrinja'nın Bosna Hersek'in başkenti olan ve siyaset üzerinden etnik zemindeki rekabetin kendisini yoğun bir biçimde gösterdiği başlıca güç odağı sayılabilecek Saraybosna'nın bir parçası olduğuna vurgu yapmıştır. Bu çerçevede ülkedeki başlıca güç odağına yakın olmak, bölünme ve karşılıklı ötekileştirmeye açık bireysel ve kolektif kimlikleri etkilemektedir. Karşılıklı ötekileştirme olarak nitelenebilecek bu süreçlerde Entiteler Arası Sınır Hattı böylesi bölünme siyasetini destekleyen ve etnik zeminde geçmişte inşa edilmiş ayrışmaları sürdüren bir olgu olarak kendisini göstermektedir. IEBL'nin farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak amacıyla oluşturulduğu ve sınırın varlığı ışığında sınırdaki yaşayan toplulukların sınırı ve kimlik ekseninde ayrışmayı daha da belirginleştiren tutumlar içine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum da insanların önce sınırı etnik kimliği dikkate alarak çizdiği, ve sonrasında da aynı sınırın etnik kimliklerin üstesinden gelmeyi daha da güçleştirdiğini gösterir

mahiyette yorumlanabilir. Ulaşılan tüm bulgular sınırların insan yapısı olduğuna, ve bir yandan da insanların da aynı sınırlarca şekillendirildiğine işaret etmektedir. Bu noktada sınırın ikili etkisi Dobrinja'da da kendisini net bir biçimde göstermektedir. İlk etapta en büyük iki etnik grup olan Boşnaklar ve Sırları birbirinden ayırmak için çizilmiş bir sınırdan bahsedilmektedir. Ve sonraki dönemde, sınır bir kez belirlendikten sonra ötekileştirmeyi ve etnik gruplar arasında kutuplaşmayı daha da yoğunlaştırdığı ve bu grupların etkileşim ve işbirliği içinde olmasını engellerken bir yandan da etnik gruplar arasında uzlaşmaya ve birlikte yaşama fikrine de darbe vurduğu görülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

6.0. SINIRIN GELECEĞİ VE İLERDEKİ ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLER

Bu kısımda Bosna Hersek'te Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğiyle ilgili bulgular sunulacaktır. Burada başlıca amaç çalışmada ele alınan her iki örnekte de sınırın geleceğiyle ilgili görüşleri yansıtmak olacaktır. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, Makljenovac ve Filipovići kırsal yerleşimlerinde yaşayan yerel halkla Dobrinja kentsel yerleşimi açısından Entiteler Arası Sınır Hattının geleceği konusunda mülahazalara yer verilecektir. Alan araştırması sırasında ele alınan sorulardan biri Bosna Hersek'teki başlıca iki siyasi yapıyı birbirinden ayıran mevcut sınır hattının geleceğiyle ilgili olmuştur. Bu noktada başlıca amaç bu sınır yerleşimlerini birbirinden ayıran mevcut IEBL'nin gelecekte de bugünkü önemine ya da daha büyük bir öneme mi haiz olacağı, yoksa zaman içinde önemini tümüyle yitireceği konusunda bir kestirimde bulunabilmektir. Ayrıca, gelecekte bu konudaki gelişmeleri hangi faktörlerin etkileyebileceği de irdelenecektir.

Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğiyle ilgili değerlendirmeler yapılırken bir yandan da araştırma kapsamındaki yerleşimlerde yaşayanlar arasında kayda değer bir farklılık olup olmadığı sorusuna da odaklanılmıştır. Bu noktada varılan tespit iki örnekte dillendirilen söylemlerin karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuştur. İlk örnek olan Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlar Entiteler Arası Sınır Hattının gelecekteki rolü konusunda çok daha iyimser bir tablo çizmektedir. Bunun nedeni de muhtemelen bu iki kırsal yerleşimde IEBL'nin kayda değer bir önem taşımaması olabilir. Bu iki sınır yerleşiminde yaşayanlar kırsal kesimdeki yaşamın güçlükleriyle başa çıkabilmek bağlamında işbirliği yapmaya mecbur kalmışlardır. Siyasetin kimliklerini ve gündelik yaşamlarını da pek etkilemediği belirtilmelidir. Etnik ötekileştirme hiç yok değildir ancak asgari düzeyde kaldığı da görülmektedir. Hayat daha ziyade kırsal bölgede yaşayan sıradan insanların somut ihtiyaçları ışığında şekillenmektedir. Böyle bölgelerde insanlar etnik kimliklerinden bağımsız olarak bir araya gelebilmektedir. Sosyal zeminde inşa edilmiş etnik sınırlar bu grubun gözünde çok kati değildir. Bu bağlamda Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlar arasında sınır hattının öngörülebilir gelecekte tümüyle ortadan kalkacağı yönündeki genel bir beklentinin hâkim olduğu söylenebilir. Öte yandan, araştırmada ele alınan ikinci örnek

olan Dobrinja'da yaşayanlar konuya çok daha büyük bir şüpheyile yaklaşmakta ve Entiteler Arası Sınır Hattının geleceği konusunda daha kötümser bir perspektif sergilemektedirler. Burada görüşülenlerden çok azı sınır hattının gelecekte anlamını yitireceğini inanarak dile getirebilmiştir. Bir çok kişi IEBL'nin öneminin gelecekte azalacağı yönünde ümidini dile getirirse de aynı zamanda bunun gerçekten olacağı noktasındaki şüphelerini de belirtmeden duramamışlardır. Görüşülenlerin büyük çoğunluğu IEBL'nin gelecekte de aynı rolü oynamaya devam edeceğini söylerken çok sayıda kişi de oldukça kötümser bir perspektif dillendirmiş ve gelecekte bu sınır hattının daha da büyük bir önem ve role sahip olması ihtimalini yadsımadıklarını belirtmişlerdir. Bunun altında yatan nedense Dobrinja kentsel yerleşiminde yaşayanlar arasında tüm kentsel ortamların ortak niteliği olarak görülebilecek yabancılaşmanın hâkim oluşu şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca burada yaşayanların kırsal bölgelerde yaşayanların aksine işbirliği yapmak zorunda olmadığı da açıktır. Bir yandan da, farklı etnik topluluklar arasında bireysel ve kolektif boyutta ötekileştirmenin çok daha belirgin olduğu da görülmektedir. Bu örnekteki yerleşim Saraybosna kent merkezine çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu da ülkenin başlıca siyasi güç merkezine yakınlığın burada yaşayanların kimliklerini ve Ötekilerle ilişkilerini şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Sınırın geleceği konusundaki kötümser perspektiflerini şekillendiren gerekçeler de bunlardır.

Bosna Hersek Federasyonuna bağlı Usora ile Sırp Cumhuriyetinde kalan Doboş sınır belediyeleri arasında kalan Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanların sınırın gelecekteki önemi konusundaki yaklaşımları iki grupta değerlendirilebilir. Çoğu Filipovići'de yaşayan nispeten daha küçük bir grup IEBL'nin gelecekte öneminin değişmeyeceğini iddia etmiştir. Öte yandan, görüşülenlerin yüzde 90'ından fazlası IEBL'nin gelecekte öneminin azalacağını ve zaman içinde tamamen kaybolacağını kendinden emin bir biçimde ifade etmiştir. Ancak görüşülen kişilerin hemen tümünün Bosna Hersek'te ülke içindeki siyasi sınırların kaderi ve önemini doğrudan doğruya etkileyecek tek şeyin siyaset olduğunun altını çizmesi de ilginçtir. Bu açıdan siyasetin gelecekte sınırların ortadan kalkması ya da daha belirginleşmesinin altında yatan kayda değer tek etken olacağını düşündüklerini söylemek yanlış olmaz. Ancak kolektif kimlikler ve Bosna Hersek'in geleceği konusundaki farklı algıları bir etnik gruptan diğerine büyük farklılık göstermektedir ve IEBL'nin geleceğiyle ilgili tutumlarda belirleyicidir. Bosna Hersek'in geleceği konusunda etnik zemine dayalı algılar IEBL'nin geleceğiyle ilgili yaklaşımları da doğrudan etkilemektedir ve Sırp etnik topluluğunun siyasi mevcudiyetinin devamı konusunda statükoyu korumaya çalışan

Sırp larla entitelerin siyasi önemini yitirdiği üniter ve büyük ölçüde merkezileşmiş bir yapı arzu eden Boşnaklar ve Bosna Hersek'teki mevcut konumlarından siyasi bağlamda memnun olmayan ve ülke içinde üçüncü bir entitenin Hırvatlar için kurulmasını savunan Hırvatlar arasındaki görüş ayrılıkları açıktır. Bu tespiti teyit eder nitelikteki bir perspektif Makljenovac'ta bir marketin önünde ayaküstü bir sohbet te görüşülen kişi tarafından dile getirilmiştir. Etnik açıdan Boşnak olan ve 40'lı yaşlarının ortalarındaki Izaim Hadžikadunić IE BL'nin geleceği konusunda şunları söylemiştir:

*"Bu sınır ortadan kalkacaktır. Devlet zaman içinde güçlenecektir. Yoksa yok olmaya mahkumdur. Devlet ya daha merkezi bir yapı alacaktır, ya da parçalanacaktır."*³⁷⁸

Bu sözlerden IE BL'nin geleceğinin ülke içindeki siyasi tabloyla ve Bosna Hersek'teki başlıca üç etnik grubun siyasi yaklaşımlarıyla doğrudan bağlantılı olduğu sonucu çıkmaktadır. Boşnak etnik topluluğunun bir üyesi olan Hadžikadunić açısından Bosna Hersek'in geleceği sadece entitelerin siyasi nüfuzunun ortadan kalktığı, son derece merkezîyetçi bir devlet yapısıdır. Bu da Bosna Hersek'te devletin ve aynı zamanda Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğiyle ilgili olarak dillendirilen oldukça kötümser bir perspektif olarak bir istisna teşkil etmektedir. Buna karşın bu söylem IE BL'nin geleceğini ülke içinde gelecekte meydana gelecek siyasi gelişmelerle bağlantılandırmasından ötürü oldukça önemlidir. Bu perspektiften bakıldığında ülkedeki mevcut siyasi koşulların değişmeden devamı durumunda IE BL'nin mevcut önemini koruyacağı sonucuna varılabilir. Ayrıca bu söylemin sınırın geleceğiyle kolektif kimlik arasındaki etkileşimi bu kadar net bir biçimde ortaya koyması da ilgi çekicidir. Görüşülen diğer herkes IE BL'nin geleceği konusunda sınırda gündelik yaşama ve etnik grupların bir arada yaşamasına odaklanan bireysel kimliklere daha fazla atıfta bulunmuştur.

Makljenovac ve Filipovići yerleşimlerinde yaşayanlar gündelik yaşamın gereklerine daha fazla odaklanmaktadır. Burada IE BL günlük yaşamı oldukça güçleştiren çok sayıda sorun yaratmaktadır. Görüşülenlerin bazıları daha hayati ekonomik sorunlardan şikayet etmeyi tercih etmiştir. Bunlardan biri Makljenovac'tan Ilija Krišto olup, şu hususları dile getirmiştir:

³⁷⁸ Izaim Hadžikadunić ile görüşme (Makljenovac: 24.07.2017).

*"İnsanların yavaş yavaş olayın farkına vardığını düşünüyorum. Hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğunuz şeylere ulaşamıyorsanız sınırların bir önemi kalmıyor. Bu nedenle bu sınırlar zaman içinde silinip gidecektir. Savaş geride kaldı. Bugün artık savaş sırasında yaşadığımız sorunlar söz konusu değil. Yüz tane sınır çizebilirsiniz isterseniz. Ama insanların işi olmadığında hayatta nasıl kalabilirler ki? Burada insanların iletişime, birbirlerine yardım etmeye ihtiyacı var. Burada olup biten tam olarak da bu. Birbirimize yardım ediyoruz, çünkü bu zor zamanlarda hayatta kalabilmenin yolu birlikten geçiyor. Burada birbirimize mecburuz, ve savaş olmamışçasına birlikte yaşamaya ve birbirimize yardım etmeye devam ediyoruz."*³⁷⁹

Yukarıdaki sözlerden insanların siyasi meseleler yerine gündelik yaşamlarına odaklandığını görmek mümkündür. Aslında çoğunluk, hatta görüşülen kişilerin yüzde seksen kadarı sınırın sadece Bosna Hersek'teki etnik zemine dayalı siyaset nedeniyle varlığını sürdürdüğü görüşündedir. Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin kayda değer bir kısmı Bosna Hersek'te etnik gruplar arasında uzlaşmanın sağlanmasından sonra IEBL'nin önemini yitireceği görüşündedir. Bu kişilere göre, etnik gruplar arasında uzlaşma sonrasında etnik zemine dayalı siyaset de geçmişte kalacak ve beraberinde IEBL de önemini yitirecektir. IEBL'nin geleceği konusunda en ayrıntılı yanıtı veren kişi Makljenovac'tan Stjepan Pranjić olup, siyasetin Bosna'nın iç sınırlarının devamlılığını sağlamadaki etkisini vurgulamıştır. Bu açıdan sözlerini burada bir bütün olarak aktarmak doğru olacaktır:

"Ben bu ülkeye gerçekten inanıyorum. Bosna Hersek'e saygı duyuyorum ve bu sınırların sadece bugün önemli olduğunu düşünüyorum. Bunlar vatandaşların iradesiyle değil zorla çizilmişti ve zorla olan şeyler geçici olmaya mahkumdur. Bence gelecekte bu sınırın etkisi çok daha az olacak. NATO ve AB'ye katılmamızdan sonra böyle olacağını umuyorum gerçekten. Bu gelişmelerden sonra sınırın önemli olmayacağını düşünüyorum. O zaman insanlar artık sınırın adını bile anmayacaktır. Her neyse; Federasyon ve Sırp Cumhuriyetinde yaşayanlar ülkeden ayrılıyor, ve birkaç kuşak sonra bu sınır bölgesi tamamen boşalacak. Bence bu sınır sadece siyaset sayesinde varlığını sürdürüyor. Sıradan insanların ihtiyacı olduğu için değil. Sıradan insanlar siyasi amaçlarla kullanılıyorlar. Bizleri sadece etnik grupların parçası olarak sayıyorlar. Bu durum sadece siyasetle ilgili. Siyasetçiler sıradan insanları kullanarak kendi

³⁷⁹ Ilija Krišto ile görüşme (Makljenovac: 23.07.2017).

çıkartmalarını öne çıkartıyorlar. Bunlar sadece siyasi oyunlar. Benim Sırp komşularım da var, Boşnak komşularım da. Hepimiz birbirimize yardım ediyoruz. Birlikte savaşta yıkılan evlerimizi yeniden inşa ediyoruz. Aramızda herhangi bir sorun yok. İnsanlar burada böyle şeylere takılmıyor. Daha ziyade bu konuda şakalar yapıyoruz. Bunlar sadece siyasi meseleler. Ama göreceksiniz, sadece biraz zaman vermeniz gerek. Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar karşılıklı bir uzlaşmaya vardıklarında bu sınır da ortadan kalkacak.”³⁸⁰

Stjepan Pranjić'in sözleri Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinde yaşayanların büyük çoğunluğunun genel bakış açısını yansıtmaktadır. Daha birçokları gibi Stjepan Pranić de farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran ve aynı zamanda Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki idari sınır işlevini gören bu sınır hattının sadece etnik zemine dayalı siyasetten dolayı varlığını sürdürebildiğine işaret etmiştir. Pranić'e göre siyaset sadece sıradan insanları manipüle etmek ve onları etnik kalıplara zorlayarak etnik grubun bir parçası olmakla sınırlı tutmak amacına yöneliktir. Böylelikle de etnik zemine dayalı ötekileştirmenin ve ülke içinde geçmişte inşa edilmiş etnik sınır ve hudutların varlığının devamlılığı sağlanmaktadır. Pranić sınırları ortadan kaldıracabilecek tek şeyin Bosna Hersek'teki etnik gruplar arasındaki uzlaşma olduğunu belirtmenin yanında, bunun tek bir etnik grubun ayrıcalıklarına dayanan siyaset yaklaşımının yerine etnik perspektiften uzak ve Bosna Hersek'in tüm yurttaşlarının ortak çıkarlarına hizmet eden yeni bir siyaset yaklaşımının hâkim olmasıyla mümkün olabileceğine işaret etmiştir.

Yukarıda alıntılanan ifadeler üzerinde düşünüldüğünde çok önemli bir gerçeğin farkına varılabilmektedir. Doboje ve Usora belediyelerinin, ve dolayısıyla Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasında toprak değiş-tokuşunu öngören inisiyatifin yerel düzeyde start verilen ve Bosna Hersek'te Dayton'la oluşturulan sınırlarda değişiklik yapılması ihtimalini beraberinde getirilen, tabandan tavana bir süreç olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Ülkedeki güç merkezlerinden en uzak kalan kesimlerde halen en azından bireysel düzeyde kişisel kimliklerinin etkileşimi üzerinden siyaseti akıllarından çıkarabilen ve gündelik yaşamın gereklerine odaklanabilen, bunu yaparken de Bosna Hersek'teki farklı etnik topluluklar arasında ortak bir yaşamın imkânsızlığı konusundaki alışılmış söylemlerden uzaklaşabilen insanlar olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla bu örneklerden Bosna Hersek'e ve bir gün etnik grupların bir

³⁸⁰ Stjepan Pranjić ile görüşme (Makljenovac: 22.07.2017).

arada yaşamasının mümkün olabileceği, bunun da ülke içindeki etnik zemine dayalı sınır ve hudutların zaman içinde ortadan kalkmasına neden olacağı sonuçlarına varmak için bize ümit vermektedir. Bu, Bosna Hersek, etnik gruplar arasındaki uzlaşma süreci ve farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran sınır ve hudutların geleceğiyle ilgili son derece iyimser bir tablodur.

Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanların Bosna Hersek'teki ülke içi sınırların geleceği konusunda dillendirdiği bu iyimser görüşlere kıyasla, Saraybosna'nın Dobrinja banliyösünde yaşayanlar IEBL'nin gelecekte önemini yitireceği önermesine şüpheyile yaklaşmaktadır. Burada görüşülenlerin yüzde 95'i IEBL'nin geleceğinin doğrudan doğruya ülkenin gelecekteki siyasi gelişimine bağlı olduğunu belirtmiştir. Dobrinja'da yaşayan yerel halk arasında hâkim bu genel yaklaşımı ortaya koyan birçok kişi arasında IEBL'nin ve Bosna Hersek'teki siyasetin geleceği arasında doğrudan bir bağlantıya işaret edenler dikkat çekmektedir.

Örneğin Dobrinja'dan Milan Radivojević Bosna Hersek'te Entiteler Arası Sınır Hattının gelecekteki durumu konusunda siyasetin önemini vurgulamıştır. Sınırın geleceği konusundaki soruya yanıt verirken etnik aidiyet, özdeşleştirme ve kişinin kendisini belirli bir etnik gruba ya da entite veya Bosna Hersek devletine bağlı hissetmesi gibi olguların sınırın geleceğiyle ilgili yaklaşımı şekillendirmede büyük bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.

"Etnik kimliklerimiz bağlamında son derece bölünmüş bir tablo arz ettiğimiz ortada. Etnik kimlik bu sınırın varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği, hatta gelecekte yeni sınırların çizilip çizilmeyeceği konusundaki yaklaşımları da ciddi ölçüde etkiliyor. Genel itibarıyla Boşnakların sınırların ortadan kalkmasından yana olduğunu söyleyebiliriz. Ama bunu sınırlarla bir sorunları olduğu için değil, daha merkezi bir yapısı olan bir devlet istedikleri için arzuluyorlar. Sırlarsa genelde Sırp Cumhuriyetine daha çok bağlılar, ve onlarla konuştuğunuzda da çoğu muhtemelen sınırın varlığını sürdüreceğini söyleyecektir. Hırvatların aklındaysa kendi siyasi entitelerini kurma fikri var, ve onlar da Federasyon bünyesinde Bosna Hersek'teki Hırvatları bir araya getiren yeni sınırlar çizmekten yanalar. Yani siyaseten bu son derece hassas bir konu. Ama benim şahsi fikrimi sorarsanız, öncelikle Sırların Sırp Cumhuriyetine, Boşnak ve Hırvatların da Federasyona bağlı olduğunu kabul etmek gerek derim. Bunun yanında, Sırp Cumhuriyetinin Sırbistan'la aynı şey olmadığını, ve Federasyondaki Hırvat kantonların Hırvatistan'dan farklı olduğunu da unutmamak lazım. Aynı şekilde Federasyonun Boşnak tarafının da sadece

Boşnaklara ait olduğunu düşünmek yanlış olur. Burası hala tek bir ülke. Geçmişte de burada farklı etnik gruplar barış ve uyum içinde birlikte yaşamışlardı. Siyasetçilerimiz bizleri birbirimize karşı doldurmayı bırakırlarsa aynı tablo tekrar yakalanabilir. Bence ben ölmeden bu [sınırların ortadan kalkması] gerçekleşecek. 20-30 yıl sonrasında entitelerin rolü dahi önemini kaybedecek. Ama böyle bir şeyin gerçekten olabilmesi için bugünkü siyasetçilerimizin hepsinin siyaseti bırakması gerek. Savaş dönemindeki siyasetin ve siyasetçilerin devam ediyor olması gerçekten düşündürücü. Aynı siyasi partiler devam ediyor. Sadece bir iki yeni yüz geldi. Bunların hepsinin bir bütün olarak sahneyi terk etmesi gerek. Onlar, yani bu tabloyu ortaya çıkaranlar gittiğinde her şey savaştan önceki gibi olacak. Aslında bugün benim kuşağımın, yani Bosna Hersek'te savaş öncesindeki birlikte yaşadığımız dönemi hatırlayanların en büyük sorunu yavaş yavaş silinip gidiyor olmamız. Kendi içine kapanık yetişen ve milliyetçiliğin zehirlediği bu yeni genç nesiller konusunda bazı şüphelerim var. Ama onların da savaştan önce sahip olduğumuz birlikte yaşamı inşa edebileceklerine eminim. Sadece bugünkü siyasetçilerin uzun bir süre iktidarda kalması durumunda birlikte yaşam şansımızın giderek azalacağını düşünüyorum. Onlar giderse Bosna Hersek'teki herkes için, yani Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar için daha iyi olacak. Gençler savaş ve sonrasındaki dönem dışında bir şey hatırlamıyorlar. Siyaset bizleri birbirimizden ayıran ve ayırmaya da devam eden bir şey. Biz sıradan insanlarsa sadece kendi işimize bakıyor ve hayatta kalmaya odaklanıyoruz." ³⁸¹

Milan Radivojević'in sözleri farklı etnik grupların Bosna Hersek'teki ülke içi sınır ve hudutların geleceğini nasıl gördüğünü vurgulamasının yanında ülkedeki her şeyin, ve dolayısıyla sınırların da nasıl politize edildiğini ifade etmesi nedeniyle önemlidir. Araştırmacının gözünden, Radivojević'in sözlerinin en önemli kısımlarından biri Bosna Hersek'teki genç kuşaklarla ilgili olandır. Bosna Hersek'teki genç nesillerin savaş ve sonrasından başka bir şey hatırlamadığı konusunda haklıdır. Bosna Hersek'teki gençlerin ortak yaşama dair kolektif hatıralarının olmayışı gelecekte ülkedeki etnik grupların birlikte bir yaşam inşa edebilmesinin önündeki en büyük engel halini alabilir. Bu da etnik bölünmeye dayalı mevcut siyasi tablonun devamına neden olabilir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda zaman içinde etnik grupların birlikte yaşayışı imkânsız hale gelecek ve Entiteler Arası Sınır Hattı bugünkü şekliyle varlığını sürdürmeye devam edecektir.

³⁸¹ Milan Radivojević ile görüşme (Dobrinja: 16.08.2017).

Veselka Popović de genç nesillerle ilgili olarak aynı şüpheli yaklaşımı dile getirmiştir. Sözleri Milan Radović'in de vurguladığı nedenden ötürü gençlerle ilgili ciddi bir kötümserliğe vurgu yapmaktadır. Sınırın geleceğiyle ilgili olarak şu hususlara işaret etmiştir:

*"Bizlere, yani yaşlılara göre sınırların ortadan kalkması gerek. Gençlere göreyse nasıl olması gerektiğini açıkçası bilmiyorum. Bugünlerde hepsi kendisini milliyetçiliğe kaptırmış gibi. Ayrıca etnik ve milliyetçi zeminde sürekli devam eden siyasi gerilim de sınırların ortadan kalkmasına katkıda bulunacak değil. Bu konuda pek iyimser değilim. Bizim gibi daha yaşlı nesillere kıyasla gençlerin sınırların anlamı ve rolünü daha da belirginleştirmekten yana olduğunu söyleyebilirim. Genç Müslümanlar radikal İslama kendilerini kaptırırken Sırp gençleri sadece Sırp Cumhuriyetine odaklanıyor ve genel itibarıyla Bosna Hersek devletini umursamıyorlar."*³⁸²

Popović'in sözlerinde ülkenin geleceği olan gençlerin gerek etnik zeminde, gerekse ülkenin gelecekte gitmesi gereken yönle ilgili yaklaşımlarında son derece bölünmüş bir tablo çizdiğini ve bu nedenle de kendisinin sınırın geleceği konusunda pek iyimser olmadığını görmek mümkündür. Bu da Bosna Hersek'teki gençlerin bile etnik bölünme siyasetinden nasiplerini aldıklarını ve bu nedenle kimlik ve yaklaşımlarının ülkedeki siyasi gelişmelerden etkilendiğini, böylesi bir tablonun etnik bölünmelerden kurtulmuş sağlıklı bir toplum inşa etmenin önünde bir engel teşkil edebileceğini göstermektedir.

Mirela Ćorić Bosna Hersek'teki etnik gruplar arasındaki derin ayrışmaya işaret ederken bir yandan da değişimden yöne ümitli olduğunu belirtmiştir. Ćorić'e göre sınırlar ülke içindeki siyasi koşullara bağlı olarak değişebilecek bir olgudur. Dolayısıyla IEBL'nin geleceği hakkında şunları vurgulamıştır:

"Nereden başlamak gerek bilmiyorum. Sırp burda [Sırp Cumhuriyeti] daha yoğun bir biçimde yaşıyorlar ve kendilerini buraya bağlı hissediyorlar. Boşnaklarsa orada [Bosna Hersek Federasyonu] toplanmışlar. Sınır bölgesinde birlikte yaşadığımız doğru, ama yine de aramızdaki bölünmeler de güçlü. Sınırlar görünür olmasalar da varlar. Sosyal sınırlar varlığını sürdürüyor ve bazen bunları aşmak mümkün dahi olamıyor. Onların kim olduğunu ve bizim kim olduğumuzu herkes biliyor. Ama yine de bunların giderek daha az hissedildiğini söyleyebilirim. Bu bağlamda,

³⁸² Veselka Popović ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

bence gelecekte sınırların önemi bugünküne göre azalacak. Bosna Hersek'teki birçok şey gibi sınırlar da halen çözüme kavuşturulmamış ve ortada kalmış bir mesele. Birçokları sınırların halen tam anlamıyla tanımlanmamış olduğunu düşünüyor. Bunun nedeni de bizlerin [Sırp] Bosna Hersek devletini aslında bizim olan bir şey gibi kabul etmememiz. Özellikle de her gün Federasyon'daki siyasi yaklaşımların bizi hedef aldığını görürken. Tıpkı bizim Bosna Hersek devletini kabul etmeyişiğimiz gibi onlar da Sırp Cumhuriyetinin meşru varlığını kabul etmiyorlar. Nefret ve milliyetçilik halen güçlü bir biçimde devam ediyor. Dolayısıyla sınırların ülke içindeki siyasi koşullara bağlı olarak değişebilecek bir olgu olduğunu düşünüyorum. Siyaset Bosna Hersek'te sınırlar da dâhil olmak üzere her şeyi etkiliyor. İster fiziki, ister idari, sosyal, kişiler arası ya da etnik gruplar arası sınırlar olsun, bu söylediğim geçerli. Ama değişim ümidi de yok değil. Zamanla insanlar birbirlerine giderek daha çok alışıyor. Belki de bu trend Bosna Hersek'te birlikte yaşamı geri getirecektir.³⁸³

Sınırın geleceği konusunda Bosna Hersek'teki savaş döneminde ve sonrasında siyasi koşullarla ilgili söylemi dile getiren Damir Adžić'in sözlerinde siyasetin gerçekten ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir. Sözleri uzun olsa da burada tümüyle aktarmak faydalı olacaktır:

"Savaş ve bu sınırlar konusunda Bosna'da her şey çok hızlı ilerledi. Değişimin hızı çok yüksekti. Ne olup bittiğini bile bilemiyorduk ve onlar da [siyasetçiler] zaten ellerimize silahları tutuşturup bizi birbirimizle savaşmaya göndermişlerdi. Sonra da bizleri bölerek bizi birbirimizden ayrı tutmak için sınırları inşa ettiler. Her şeyde domino etkisi görülebiliyordu; siyaset arenasında bile. Hatta 90'lı yıllardaki global tabloda dahi. Çekoslovakya, hatta Sovyetler Birliği parçalanıyordu. Ama o süreçlerde pek silaha sarılan olmuyordu. Ama biz dört uzun yıl boyunca savaştık. Canımı en çok acıtan da bu. Tüm bu ayrışmalar olacaktıysa da bunları anlaşılarak, barış içinde tek bir kurşun atmadan, tek bir hayatı yitirmeden yapabildik. Savaştan sonra bu koşullar altında ne kadar yapabilirsek o ölçüde yaralarımızı sardık. Ama bugün gençlerin büyük kısmı ülkeden ayrılıyor. Burası [Dobrinja] devletin merkezinde sayılır. Başkent'in bir banliyösü. Ama yine de sefil durumda. Burası böyleyse Bosna Hersek'in diğer kesimleri nasıldır? İnsanlar bu bölgelerden bile ayrılırken Bosna'nın diğer kesimlerinin tamamen boşalması yakındır. Yakında hayat sadece şehir merkezlerinde kalacak. Burada bile birçok bina ve apartman tamamen

³⁸³ Mirela Ćorić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

boşalmış durumda. Sadece yaşlılar emekliliklerinde geri dönüyorlar. Bunların tümü savaşın neticesi. Bunlar Bosna Hersek'te hala görmeye ve yaşamaya devam ettiğimiz sonuçlar. Ve tüm bunlara rağmen birbirimize karşı bölünmüş bir yapıyı da sürdürüyoruz. Bu sınırlar konusunda bazen düşünüyorum da, bunlar bizleri savaştan önceki döneme geri dönüp tekrar birleşmekten alıkoymak için çizilmiş gibi. Görüyorsunuz, sınır ortadan kalkıyor ama çok ağır ağır. Ortadan kalkma süreci başladı ama bana sorarsanız çok uzun sürüyor ve çok yavaş yürüyor. Savaşın sona ermesinden bu yana yirmi yıl geçti ama sınır hala tam olarak ortadan kalkmadı. Milliyetçi tutkuları olan siyasetçilerin Bosna'da siyaset sahnesine her geri dönüşünde sınırlar da tekrar daha güçlü bir hal alıyor. Aynı zamanda sınırlar Bosna Hersek'te siyasi çatışmaların amacı ve aracı halini de aldı. Siyasetçiler buna ihtiyaç duyduklarında sınırları politize ve tahkim etmeye başlıyorlar. Ama Bosna'da siyasi çatışmaların olmadığı nadir dönemlerde sınırlar yavaşça ortadan kalkıyor. Bu süreç tekrar tekrar bir döngü olarak yaşanıyor. Dediğim gibi, her şey siyasetle ve ülkedeki genel koşullarla yakından bağlantılı. Tek istediğimiz normal bir yaşam sürmek. Genellikle ilkel insanlar bizleri birbirimize düşürmek istiyor. Milliyetçiliğe ve etnik bölünmelere en açık olanlar onlar. Ne yazık ki bu insanlar Bosna Hersek'te çoğunluğu oluşturuyor. Dolayısıyla... kim bilir, zaman gösterecek..."³⁸⁴

Damir Adžić'in sözleri bir ölçüde kafa karıştırmaktadır. Zira Bosna Hersek'teki siyasi gelişmelerin yanında doksanlı yıllarda eski Sovyetler Birliğinin nüfuz alanında kalan ve yeni sınır ve hudutların ortaya çıktığı başka bölgelere de atıfta bulunmaktadır. Adžić'e göre bu yeni oluşan sınırlar Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da rejim değişikliğinin ürünleridir. Bu bağlamda gerçekten esefle karşıladığı bir gelişme Bosna Hersek'teki yeni iç sınırların inşası sürecinin savaş ve ülkedeki farklı etnik topluluklar arasında silahlı çatışmanın neden olduğu yıkım olmadan atlatılamamış olmasıdır. Adžić'e göre Entiteler Arası Sınır Hattı savaşın bir ürünüdür ve bugünkü savaş sonrası dönemde de yavaş yavaş ortadan kalkması beklenmektedir. Sonuçta, bugün dahi kendi siyasi amaçlarına ulaşabilmek için sıradan vatandaşları manipüle etmek amacıyla sınırları kullanan Bosna Hersek'teki etnik yönelimli siyasi partilerin elinde sınırların "amaç ve siyasi araç" halini aldığını vurgulamaktadır. Dahası, milliyetçilik ve etnik bölünmeye karşı duramadıkları için Bosna Hersek'te yaşayan insanları da suçlamaktadır. Ona göre, milliyetçilik zehrinden içmiş ve etnik bölünme siyasetini destekleyen insanlar etnik

³⁸⁴ Damir Adžić ile görüşme (Dobrinja: 14.08.2017).

bölünmelerin kalıcılığını sağlayan ve Bosna Hersek'teki sınır ve hudutların anlam ve rolünü güçlendiren kesimdir.

Dobrinja'da görüşülen kişiler arasında en genci olan Damir Fazlić Bosna Hersek'teki sınırların gelecekte benzer bir önem arz etmeye devam edebileceğini, hatta önemlerinin artabileceğini vurgulamıştır. Kendisiyle yapılan görüşmede ülke içindeki sınırların öneminin siyasi anlamına işaret etmiştir. Bu çerçevede, Bosna Hersek içindeki sınırların geleceğiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

*"Sanırım bunlar [sınırlar] zamanla ortadan kalkmalı. Ben de bunu umuyorum. Ama açık konuşmak gerekirse bence gelecekte aynı derecede hatta belki artan bir önem arz etmeye devam edeceklerdir. Böyle siyasetçiler iktidarda kaldıkça, Bosna Hersek yerine Sırp Sırbistan'ı, Hırvatlar Hırvatistan'ı desteklemeye devam ettikçe bu şeyler değişmez. Bosna Hersek'teki Sırp ve Hırvat toplumları devlete yabancılaşıyor. Bu çerçevede, böylesi bir tablo devam ettikçe hiçbir şey değişmeyecek ve her şey tam olarak aynı kalacaktır. Hatta belki daha da kötüsü de olabilir. Bosna'da hiçbir şeyi tam olarak bilemezsiniz. Milliyetçilik ve etnik bölünmeler özellikle seçim dönemlerinde ve ülkedeki siyasi kampanyalarda kendisini göstermektedir. "Böl ve yönet" stratejisinin hala en etkili ve güçlü strateji olduğu görülmektedir. Siyasetçiler etnik grupların her birini doğrudan doğruya kendi etnik kategorilerine yerleştirmekte, oylarını almakta, ve sonraki seçim dönemine kadar da etnik gruplar arasında uzlaşmadan bahsetmektedirler. Geride kalan yirmi yıl boyunca aynı filmi seyredip aynı hikayeleri dinledik. Ne yazık ki en azından öngörülebilir gelecekte hiçbir şey değişmeyecek. Onlar [siyasetçiler] kavga ededursun, sıradan vatandaşlar gündelik yaşamlarında onlar için önemli olan şeylere odaklanıp, milliyetçiliği umursamıyorlar. Örneğin Bosna Hersek vatandaşlarının yüzde sekseninin bir işi olsa bunlar siyaset ve onlara kimin liderlik ettiği konularını düşünmeyi bırakırlar. Milliyetçilik fakirin ekmeği. Savaş sonrasında ve ilerleyen yıllarda ekonomik durumun giderek kötüye gittiğini, milliyetçilik ve dininse giderek güçlü ve vurgulu bir hal aldığını görüyoruz. Dolayısıyla her şeyi hesaba kattığımızda hiçbir şeyin değişeceğini düşünmüyorum. En azından şahsi görüşüm bu yönde."*³⁸⁵

³⁸⁵ Damir Fazlić ile görüşme (Dobrinja: 15.08.2017).

Damir Fazlić'in sözlerine, hatta Dobrinja yerleşiminde görüşülen hemen herkesin sözlerine bakıldığında farklı etnik toplulukları ve Bosna Hersek'teki başlıca iki siyasi-idari yapıyı birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının gelecekte hemen hemen aynı öneme sahip olmayı sürdüreceği sonucuna varabiliriz. Bunun nedeniyse büyük çoğunluğun sınırın geleceğini ülkedeki siyasi gelişmelere bağlı görüşüdür. Dobrinja'da yaşayanlar en azından kişiler arası ve Dobrinja'daki sıradan halk bağlamında etnik gruplar arası ilişkiler konusunda sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması yönünde bir nebze iyimserlik dillendirmektedir. Ancak Bosna Hersek'teki siyaset konusu açıldığında oldukça kötümser bir perspektifleri olduğu ve tümünün bu siyasi koşullar altında sınırların değişmeden varlıklarını sürdüreceğini hatta gelecekte daha da büyük bir önem kazanacağını düşündükleri de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, ele alınan iki örnekteki vatandaşlar arasında Entiteler Arası Sınır Hattının geleceği konusundaki görüşlerinde açık farklılıklar olduğu görülebilmektedir. Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanların daha iyimser oluşuna ve IEBL'nin zaman içinde ortadan kalkacağı yönündeki görüşlerine karşın Dobrinja ahalisi daha kötümser bir perspektife sahiptir ve sınır hattının gelecekte mevcut önemini koruyacağı, hatta belki daha da büyük önem kazanacağı kanaatini dile getirmektedir. Kırsal bölgeler olan Makljenovac ve Filipovići'de yaşayanlarla Saraybosna kentsel bölgesindeki Dobrinja'da yaşayanların yaşam tarzlarındaki farklar bu farklı perspektifleri açıklayabilir. Makljenovac ve Filipovići'deki kimliklerin ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerin tabandan tavana bir sürecin ürünü olduğu, zira kırsal kesimdeki yaşamın zorluklarıyla mücadele edebilmek için insanların hemen her gün işbirliği yapmak zorunda olduğu komşularına önem verdiği, ve ancak hayatta kalmanın birincil önem arz eden gerekleri yerine getirilebildikten sonra Bosna Hersek'te farklı toplumları birbirinden ayıran ve ayrı tutan siyasete bakabildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insanları bir araya getiren gündelik yaşam kentsel alanlara kıyasla kırsal kesimlerde daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Makljenovac ve Filipovići sınır yerleşimlerinin ayrıca güç odaklarından da uzak olduğu, bunun da etnik bölünme siyasetinin etkisini azaldığı belirtilmektedir. Ancak oralarda yaşayanların dahi etnik bölünmenin etkilerinden tümüyle uzak kalmasının mümkün olmadığı da not edilmelidir. Bu tespit özellikle bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ayrışma ekseninde kendisini büyük ölçüde göstermektedir. Bireysel bağlamda insanlar birbirlerine oldukça yakındır. Ancak kolektif bağlamda aralarındaki farkların da çok belirgin olduğu görülmektedir. Ancak kolektif eksenindeki

etnik gruplar arası ötekileştirmeye karşın bu insanların son derece iyimser olduğu ve sınır hattının gelecekte öneminin giderek azalacağını düşündüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan Dobrinja'da yaşayanlar entiteler arası sınırların ve Bosna Hersek'te etnik grupları birbirinden ayıran hatların geleceği konusunda daha kötümserdir. Yine de bunların büyük kısmı sınır hattının ileride ortadan kalkacağından şüphe duymadıklarını belirtmiştir. Dobrinja'da yaşayanlar ve onların kimlikleri ve bakış açıları siyasetten daha büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu haliyle etnik kimlikleri, etnik gruplar arasındaki ayrışmaları daha da güçlendiren tavandan tabana siyasallaştırma süreçlerinin ürünü olarak görülebilir. Dobrinja, Bosna Hersek'in başkenti olan Saraybosna'nın bir banliyösü olup, dolayısıyla ülkenin bu başlıca güç odağına ve siyasetin merkezine yakınlığı burada yaşayanların kimliklerini ve "Ötekilere" yönelik tutumlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Öte yandan kentsel alanlardaki modern hayatın Makljenovac ve Filipovići gibi kırsal alanlarda görülen etnik açıdan "Ötekilerle" işbirliği zorunluluğunu ihtiva etmediği de dikkate çarpan bir husustur. Durumu bireysel düzeyde şekillendiren yabancılaşma insanların kendi "etnik sandıklarına" kapandıkları bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla burada yaşayanlar Entiteler Arası Sınır Hattının farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmaya ve Bosna Hersek'te etnik gruplar ve entiteler arasında ötekileştirmeyi doğurmaya devam edeceğini vurgulamaktadır.

Dobrinja sınır yerleşiminde Entiteler Arası Sınır Hattının geleceği konusundaki daha kötümser bakış açısına karşın halen araştırma kapsamında görüşülen insanların tümünde bir ümidin de varlığı göze çarpmaktadır. Entiteler Arası Sınır Hattının Bosna Hersek'teki farklı siyasi düzenler çerçevesinde yaşayan farklı etnik toplulukları birbirinden ayırmak için oluşturulduğu açıktır. Sınır hattı Bosna Hersek'teki iki farklı siyasi düzen ve farklı etnik toplulukları birbirinden ayırdığı kadar birbirlerine bağlamaktadır da. Bu çerçevede gelecekteki siyasi gelişmeler ve ülkedeki kişiler arası ve etnik gruplar arası ilişkiler Bosna Hersek'teki Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğini belirleyecek faktörler olacaktır. Mevcut durumda sıradan insanların sınır hattının etkisini azaltan bir faktör olarak görüldüğü, öte yandan etnik siyasetinse sınırları güçlendirerek kalıcılıklarını sağladığı anlaşılmaktadır.

Bu koşullarda kendimize sormamız gereken soru ileride ne tür bir gelişmenin Bosna Hersek'te etnik siyaseti zayıflatıp Entiteler Arası Sınır Hattı ile birlikte etnik gruplar arasındaki tüm sınırların ortadan kalkmasını sağlayabileceğidir. Böylesi bir değişimin potansiyel olarak kadın seçmenler ve gençler gibi mevcut tabloda toplumun daha pasif görülen kesimlerinin siyasete

daha büyük ölçüde katılımı sayesinde meydana gelebileceği düşünülebilir. Toplumdaki bu iki grup alışılmış tabloda pasif bir duruş sergilemekte olup Bosna Hersek'teki hemen her seçimde seslerini duyurmaktan imtina ettikleri görülmektedir. Belki bu grupların sesleri siyaset sahnesine yeni yüzler getirebilir ve böylelikle belirli bir etnik grubun çıkarlarına öncelik verirken diğerlerinin çıkarlarını göz ardı eden etnik siyaset yerine ortak çıkarlara dayalı siyasetin savunuculuğunu üstlenebilir. Bosna Hersek Merkezi Seçim Komisyonunun hazırladığı raporlarda gençlerin ve kadınların yaklaşık %50'sinin siyasetle ilgilenmediği ve seçimlerde sandığa gitmediği belirtilmektedir.³⁸⁶ Bu nedenle Bosna Hersek toplumundaki gençlerin ve kadınların gizli bir değişim faktörü olarak algılanması yanlış da olmaz. Toplumun bu iki kesiminin daha yüksek oranda katılımı ülke içindeki mevcut siyasi koşullara değişiklik getirebilir ve bunları yeniden şekillendirebilir. Bu grupların daha yüksek oranda katılımı aynı zamanda etnik grupların tümünü kapsayıcı nitelikteki, etnik uzlaşma ve işbirliğini vurgulayan, etnik-milliyetçi zeminde bölünmenin yerine ortak çıkarlara işaret eden yeni siyasi liderleri de sahneye çıkarabilir.

Gelecekte bu konuda yapılabilecek araştırmalar, yukarıda değinilen nedenlerden hareketle Bosna Hersek toplumunda gençlerin ve kadınların sınırlar ve hudutlar üzerindeki etkilerini irdelemelidir. Metodoloji konusundaki kısımda da ele alındığı üzere, bu çalışmada bu sınır bölgelerinde görüşülen kişilerin büyük kısmı ilerleyen yaşlarındaki erkekler olmuştur. Bu nedenle gelecekte Bosna Hersek'te sınır ve hudutlar konusunda yapılacak benzer çalışmaların Bosna Hersek'teki genç nesillerle kadın nüfusun yaklaşımlarını da ele almasında fayda olacaktır. Böylesi araştırmaların sonucunda bu çalışmada ulaşılamamış bazı içgörülere ulaşılması ve Bosna Hersek'teki etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınırların geleceğine dair farklı perspektifler sunulması mümkün olabilir.

³⁸⁶ "Election indicators, 2002-2014", Central Election Commission of Bosnia and Herzegovina (Saraybosna, Şubat 2015), s. 2-4.

SONUÇ

Bu tez çalışmasının başlıca amacı, Bosna Hersek örneğinde sınırların ve kimliklerin nasıl birbirinden ayrılmaz ve kökten bağlı konseptler olduğunu göstermektir. Bosna Hersek'te savaş ve etnik temizlik farklı etnik topluluklar arasında ciddi bir kutuplaşma doğurmuş ve bu toplulukların etnik açıdan homojen ve "temiz" topraklarda, diğer topluluklardan net sınırlarla ayrıldığı bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bosna Hersek'te etnik homojenleşme süreci sonrasında ülke içindeki farklı etnik toplulukların toprak üzerinde yeni şekillenen dağılımı Dayton Barış Görüşmelerinde sınırların belirlenmesinde başlıca belirleyici faktör olarak değerlendirilmiş ve bu yapılırken de Bosna Hersek'te savaşa son vermek ve uzun vadeli bir barış çözümüne ulaşmak istendiği ifade edilmiştir. Bosna Hersek'te siyasi-idari sınır ve hudutların inşa süreci Dayton Barış Görüşmelerinde gerçekleşmiş ve Dayton Barış Anlaşmasında da resmiyete dökülmüştür. Bosna Hersek'teki yeni siyasi düzenlemede şeklini bulan çözüm Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti şeklinde iki siyasi entitenin kurulması ve bunların temsil ettiği iki farklı siyasi düzeni birbirinden ayıran bir Entiteler Arası Sınır Hattının çizilmesi olarak tezahür etmiştir. IEBL en basit ifadesiyle farklı etnik toplulukların kendi topraklarında bir arada kalması ve diğerlerinde ayrılması amacıyla oluşturulmuş ve bu çerçevede Bosna Hersek devleti kapsamında ihtilaf içindeki etnik grupların her birini diğerlerinden ayırarak onlara bir güvenlik hissi sağlamıştır.

Bu tez çalışmasında Bosna Hersek'te Dayton sonrasında Dayton'da çizilen Entiteler Arası Sınır Hattının değiştirilmesi sürecinin de aslında etnik kimliklere dayandığı ortaya konulmuştur. IEBL en basit ifadesiyle kapsama ve dışlama süreci ekseninde yeniden çizilmiştir. Dayton sonrasında sınır hattının değişimi ve yeniden çizilmesi süreçlerinde de toprak üzerindeki etnik dağılım göz önüne alınmış ve bu sefer mikro ölçeğe odaklanılmıştır. Bu çerçevede bu araştırma da sınır ve kimliklerin birbirinden ayrılmaz konseptler olduğunu teyit etmektedir. Sınırlar ve kimlikler ülke içinde sınırların çizilmesi ve değiştirilmesi süreçlerini şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla sınırlar Bosna Hersek'teki çeşitli etnik grupların toprak üzerindeki dağılımını izlemek üzere çizilmiş, ancak bu sınırların ilk çizilme süreci sonrasında kimlikler bu sınırların etkisiyle daha da pekişmiştir. Böylelikle etnik açıdan "Biz" ve "Ötekiler" şeklindeki keskin ayrım daha da belirginleşebilmiştir. Bu çalışmayla sınır ve hudutların sosyal zeminde inşa edilen ve etnik kökene dayalı "Biz" ve "Ötekiler" algısını pekiştiren karşılıklı ötekileştirmeye dayanan sosyal

yapılar olduğu, ve bu bağlamda Bosna Hersek'teki etnik savaş öncesi ve sonrasındaki siyasi yaklaşımların ürünü olarak görülebileceği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Bosna Hersek'teki sınırların etnik açıdan "Biz" ve "Ötekiler" arasındaki sınırı belirleyen etnik kökenlere dayalı sosyal ve toprak-esaslı yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada varılan bir diğer sonuç, Bosna Hersek'in ve iç siyasi yapısının etnik siyasetin bir ürünü olduğu ve Dayton Barış Görüşmelerinin de devletin etnik kimlik ekseninde bölünmesini meşru zemine taşıyan başlıca etnik-siyasi uygulama olduğu yönündedir. Bosna Hersek'teki etnik savaş etnik toplumları birbirinden ayırmışsa da, Dayton Barış Anlaşması çatışan etnik zemine dayalı toplumlar arasındaki keskin siyasi-idari sınırlarla ülkeyi resmen bölen etken olmuştur. Dayton sonrasında Bosna Hersek'te yeni kurulan siyasi entiteler olan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinde etnik zeminde ve entiteler arasında kendisini hissettiren ötekileştirme süreci etnik siyasetin devamını sağlamakta ve ülke içindeki etnik topluluklar arasındaki kutuplaşmayı daha da belirginleştirmektedir. Siyaset arenasında farklı etnik topluluklar arasındaki küçük farklar fazlaca vurgulanmakta ve Bosna Hersek'te "kendi" etnik topluluklarının çıkarlarını savunurken bir yandan da etnik açıdan "Ötekileri" ve onların çıkarlarını reddederek etnik zeminde yükselen siyasi elitlerin etnik-siyasi stratejilerinin en önemlisi olarak kullanılmaktadır. Bu koşullar altında etnik siyasetin kaçınılmaz bir ürünü etnik zeminde bölünmüş ve etnik kimliklerin güvence altına alınarak takviye edildiği, siyasi gücün etnik zeminde yeniden şekillendirildiği, ve etnik grupların Bosna Hersek tarihinde hiç olmadığı kadar birbirlerinden uzaklaştığı bir ülke olmuştur.

Bosna Hersek dünyanın etnik açıdan oldukça yüksek çeşitlilik ihtiva eden ülkelerinden sadece biridir. Özellikle dünya genelinde milliyetçiliğin yeniden güçlendiği ve yeni sınır rejimlerinin oluşturulduğu bir dönemi ele alan bu araştırma sınırın çizilmesi ve değiştirilmesi konuları üzerinden söz konusu sınırların nasıl ortaya çıktığını ve gerçek hayatta nasıl bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Etnik siyasetle yakından bağlantılı yeni sınır rejimleri, halen etnisiteye ve etnik-dini kimliğe dayanan iç etnik-siyasi sınırları olan adem-i merkezîyetçi yapılardaki ülkelerin ortaya çıktığı Ortadoğu'da bilhassa etkili ve görünür olabilmektedir. Aslında akademik çalışmalarda "Ortadoğu'nun Balkanlaşması" süreçlerine giderek daha fazla odaklanılmaktadır. Bunun nedeni de "Ötekiler" ve "Ötekilik" üzerinden ayrışma getiren etnik-dini çizgilere göre oluşturulan yeni ülke-içi sınırların ortaya çıkışıdır. Örneğin Irak'ta etnik zemine dayalı siyasi-idari sınırların ortaya çıktığı görülmüş olup, bugün de aynı sürecin Suriye'deki savaşta kendisini

hissettirdiği, kendi siyasi-idari haklarını talep eden etnik-dini açıdan son derece homojen bölgeler doğurur şekilde bir ayrışmanın meydana geldiği, etnik-dini kimlikler ve bu kimliklerin sahibi grupların toprak üzerindeki dağılımına göre sınır ve hudutların inşa edildiği ortadadır. Mevcut çalışma da bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu tez çalışması ülke içi sınır ve hudutların çizilmesi ve değiştirilmesi süreçlerinin incelenmesine rehberlik edebilir, etnik siyaset ve bu siyasete dayalı uygulamaların ülkeleri nasıl şekillendirdiğine ışık tutabilir, ve sınırda yaşayan ve kendilerini rakip siyasi-idari düzenlerin "arasında kalmış" bir vaziyette bulan sıradan insanların gündelik yaşamlarını anlamaya yardımcı olabilir.

Bosna Hersek'teki etnik bölünmelerin etnik siyasetin ürünü olduğu ve Entiteler Arası Sınır Hattının Bosna Hersek'teki toplulukları etnik kimlikleri ekseninde birbirinden ayırmayı amaçlayan yaklaşımın meyvesi olarak görülebileceği sonucuna varılabilir. Siyaset nasıl ülke içindeki etnik gruplar ve entiteler arasındaki sınırların ortaya çıkışında belirleyici olmuşsa, aynı şekilde Dayton'la çizilen ve farklı etnik toplulukları ve birbirine karşıt duruş içindeki siyasi düzenleri birbirinden ayıran Entiteler Arası Sınır Hattının geleceğinde de en büyük etkiyi yapacağı açıktır. Yine de Entiteler Arası Sınır Hattı farklı etnik toplulukları birbirinden ayıran yer olmakla kalmamakta, aynı zamanda birbirine karşıt duruş içindeki etnik toplulukları bir arada tutan hat olarak da görülmektedir. Dolayısıyla IEBL'nin geçtiği sınır bölgeleri bir yandan da etnik ayrışmanın üstesinden gelebilen ve kendi aralarında ülke içindeki sınır ve hudutların etkisini ileride azaltabilecek etnik gruplar arası uzlaşma için gereken koşulları oluşturabilecek toplulukların yaşadığı yerler olarak da görülebilir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew: "Things of Boundaries", *Social Research* 62 (1995): 857-867; Eisenstadt Shmuel, "Modernity and the Construction of Collective Identities", *International Journal of Comparative Studies* 39 (1998): 138-158.
- Aitken, Rob: "*Ethnicization in Conflict and Postconflict situations: the implications of peace processes and international interventions for ethnic identities and politics*", paper presented at "**Community Conflicts in context of European Integration**", Helsinki, 7-12 May 2007, 14-15.
- Mathias, Albert.
Kratochwil, Friedrich: *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relation Theory* (Minneapolis, London: **University of Minnesota Press**: 2001), 275-291.
- Alvarez, Robert, R.: The Mexican-US border: The Making of an Anthropology of Borderlands, *Annual Review of Anthropology* 24, (1995): 447-470.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso Books, 1991).
- Anderson, James: "Borders after 11 September 2001", *Space and Polity* (2002): 227-232.
- Barth, Frederik: *Ethnic Groups and Boundaries* (London: Allen & Unwin, 1969).
- Beriker-Atiyas, Nimet.
Demirel-Pegg, Tijen: "An analysis of integrative outcomes in the Dayton peace negotiations", *The International Journal of Conflict Management*, Vol. 11, No.4, 2001: 359-378.
- Bertrand, Ramcharan, G.: **The International Conference of the Former Yugoslavia** (London: Kluwer Law International), Vol. II, 1303-1615.
- Betts, Richard, K.: "The Delusion of Impartial Intervention", *Foreign Affairs*, 1994, Vol. 73, p24.
- Bhabha, Homi, K.: *Nation and Narration* (New York: Routledge, 1990).
- Bieber, Florian.
Sokolović, Dzermal: **"Reconstructing Multiethnic Societies: The Case of Bosnia-Herzegovina"** (Ashgate: 2001), 224.

- Bokic, Milos: "The Main Reasons that Led to the Dissolution of Yugoslavia and Short Explanation of Failed Project of the Yugoslav Nation" (**Ph.D. thesis.**, University of Vienna, 2013).
- Bollens, Schott, A.: **Cities, Nationalism and Democratization** (Routledge: London and New York, 2007), 107.
- Bosniak, Linda: *Denationalising citizenship*", In: Aleinikoff and D Klusmeyer (Ed.), **Citizenship today: global perspectives and practices** (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2001).
- Branch, Jordan: "Mapping the Sovereign State: Technology, Authority and System Change", **International Organization**, 65, 2011: 1-36.
- Brown, Chris: *"Borders and Identity in International Political Theory"*, In: **Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relation Theory** (Minneapolis, London: University of Minnesota Press: 2001), 117-136.
- Brubaker, Rogers: **Citizenship and nationhood in France and Germany** (Cambridge, MA: Harvard University Press 1992).
- Bugarski, Ranko: *"Language and Boundaries in the Yugoslav Context"*, In: Busch Brigitta and Helen Kelly-Holmes, (Ed.), **Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States** (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004), 21-37.
- Burg, Steven, L, Paul, Shoup: **"The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention"** (1999),
- Busch, Brigitta, Helen Kelly-Holmes: *"Language Boundaries and Social, Political and Discursive Constructs"*, In: **Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States** (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004).
- Busch, Brigitta, Helen Kelly-Holmes: *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*, In: **Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States** (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004).
- Camisar, Adriana, Diechtiareff, Boris, Letica Bartol, Switzer-Christine: *"An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords"*, **The Fletcher School of Law and Diplomacy**, 2005, 7.
- Campbell, David: **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics**

of Identity (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998).

- Campbell, David: Apartheid cartography: the political anthropology and spatial effects of international diplomacy in Bosnia", ***Political Geography***, Vol.18, no. 4 (1999), 395-435.
- Caoindealbháin, Brian, O.: "Citizenship and Borders: Irish national law and Northern Ireland", (Papers produced as part of the project Mapping frontiers, plotting pathways: routes to North-South cooperation in a divided island, 2006): 1-18.
- Carli, Guardiano, A., Kaucic-Basa M, Sussi, E.: "Asserting ethnic identity and power through language", ***Journal of Ethnic and Migration Studies***, Vol. 29, No. 5 (2003): 865-883.
- Carli, Guardiano, A., Kaucic-Basa M, Sussi, E.: "History and stories: identity construction on the Italian-Slovenian boundary", In: Meinhof U. (Ed.), ***Living (with) border: identity discourses on East-West borders in Europe***, (Aldershot: Ashgate, 2002), 33-52.
- Carr, T., W.: "German and US involvement in the Balkans: A careful coincidence of national policies?" (Paper presented at the Symposium on the Balkan War – Yugoslavia: Past and Present, Chicago, August 31-September 1, 1995).
- Carville, Earle, Kent, Mathewson, Martin Kenzer: ***Concepts in Human Geography*** (Lanham: Rowman & Littlefield, 1996).
- Castellino, J., Allen, S.: ***Title to territory in international law*** (Aldershot: Ashgate, 2003).
- Cekic, Smail: "Denial of genocide in Bosnia and Herzegovina", ***Institute for Research of Genocide*** (2009).
- Chollet, Derek: ***The Road to the Dayton Accords: A Study of American Statecraft*** (New York: Palgrave MacMillan, 2005), 201.
- Conversi, Daniel: "Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism and Boundary Maintenance and Creation", ***Nationalism and Ethnic Politics***, (1995): 73-85.
- Crampton, Jeremy: "Bordering on Bosnia", ***Geo Journal***, Vol. 39 (1996): 353-361.
- Dittgen, Herbert: "World without Borders? Reflections on the Future of the Nation-State", ***International Journal of Comparative Politics***, Volume 34 (April 1999): 161-179.

- Dogan, Mattei: *"Political Science and Other Social Sciences"*, In: **A New Handbook of Political Science**, (Ed.) Robert Goodin and Hans Dieter Klingemann (New York: Oxford University Press, 1996), 97–132.
- Donnan, Hastings, Thomas, Wilson, M.: ***Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*** (Oxford, New York: Berg, 1999).
- Finnemore, Martha, Kathryn, Sikkink: "International Norm Dynamics and Political Change", ***International Organization*** 54, (1998): 887-917.
- Forsberg, Thomas: "The ground without foundation: territory as social construct", ***Geopolitics*** 8, (2003): 7-24.
- Gallusser, W., A.: ***Political boundaries and coexistence*** (Bern: Peter Lang, 1994).
- Gellner, Ernest: ***Nations and Nationalism*** (New York: Cornell University Press, 2008).
- Glaudić, Josip: ***Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*** (London: Yale University Press, 2011), 294.
- Green, Sarah: "A Sense of Border", In: **Wilson T. M. and Donnan, H., A Companion to Border Studies** (London: Oxford University Press, 2012), 553-592.
- Greenberg, Melanie, C., McGuinness, Margaret, E.: "From Lisbon to Dayton: International Mediation and Bosna Crisis", In: **Words Over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict** (New York: Rowman & Littlefield Publishers INC.), 45.
- Hardy, Kerensa: "Judge Issues decision in Dobrinja arbitration matter", **SFOR Informer Online** 112 (May 3, 2001).
- Hassner, Pierre: "Fixed borders or moving borderlands? A new type of border for a new type of entity", In: **Europe unbound: enlarging and reshaping the boundaries of the European Union** (London: Routledge, 2002), 38-50.
- Hegel G., W., F.: ***The Philosophy of History*** (New York: Dover Press, 1956); ***Elements of the Philosophy of Right*** (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).
- Hobsbawm, Eric, J.: ***Nations and Nationalism since 1780*** (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

- Holbrooke, Richard: **To End A War** (New York: Random House, 1998), 54-59.
- Imamović, Hana: "International Arbitrator Decides on Dobrinja - Letters Draw a New Border", **Alternative Information Network – AIM** (Sarajevo: 25.04.2001).
- Jackson, Jennifer, Lina Molokotos-Liederman: **Nationalism, Ethnicity and Boundaries: Conceptualising and understanding identity through boundary approaches** (Oxford: Routledge, 2015).
- Jansen, Stef: "National numbers in context: maps and state in representation of the post-Yugoslav wars", **Identities: Global Studies in Culture and Power**, Vol. 12, no. 1 (2005), 45-68.
- Jansen, Stef: "People and things in the ethnography of borders: materialising the division of Sarajevo", **European Association of Social Anthropologists**, (2013), 23-37.
- Jelavic, Barbara: **History of the Balkans; Twentieth Century** (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 393.
- Lampre, John, Mazower, Mark: **Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe** (Budapest and New York: Central European University Press, 2004).
- Johnson, Richard, G.: "Drawing the Lines in Bosnia", **The Society of American Military Engineers**, Vol. 88, No. 576, 1996, 1-20.
- Kampschror, Beth: "Dobrinja Serbs protest arbitration", **Central Europe Review - CER**, Vol 3, No. 15 (30.04.2001). Available at: <http://www.ce-review.org/01/15/bosnianews15.html>.
- Katzenstein, Peter, J.: **A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium** (Ithaca and London: Cornell University Press), 2-45.
- Kenneth, D. Madsen, Van Naerssen, Ton: "Migration, Identity and Belonging", **Journal of Borderlands Studies**, Vol. 18, No. 1, (Spring 2003).
- Klemenčić, Mladen: "The Boundaries, Internal Order and Identities of Bosnia and Herzegovina", **IBRU Boundary and Security Bulletin** (2000).
- Kolossov, V., O'Loughlin, J.: "New borders for new world orders: territorialities at the fin de siècle", **Geojournal** 44 (1998), 259-273.

- Kostic, Roland: *"Reconciling the Past and the Present – Evaluating the Dayton Peace Agreement 1995"*, Uppsala: Uppsala University Press (2009) p.25.
- Kostovicova, Denisa: "Republika Srpska and its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post-Dayton Period", *Space and Polity*, Vol. 8 (2004): 267-287.
- Kratochwil, Friedrich, Lapid, Yosef: *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder: Lynne Rienner, 1996).
- Krause, Jill, Renwick, Neil: *Identities in International Relations* (Oxford: St. Anthony's College Press, 1996).
- Kuburic, Zorica: "Ethnic and Religious Homogenization in the Bosnia and Herzegovina and the Process of Reconciliation", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, (2016), Vol. 36, 38-47.
- Kumar, Radha: *"Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition"*, (London: Verso, 1997), 114.
- Lalonde, Suzanne: *Determining boundaries in a conflict world: the role of Uti Possidetis*, (Montreal and Kingston: McGill – Queens University Press, 2002), 347.
- Lapid, Yosef: *"Identity, Borders, Orders: Nudging International Relations Theory in a New Direction"*, in: *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relation Theory* (Minneapolis, London: University of Minnesota Press: 2001), 1-21.
- Larrabee, Stephen F.: "Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans", *International Security*, Vol. 15, No. 3 (1990): 58-91.
- Linklater, Andrew: *The Transformation of Political Community* (Cambridge: Polity Press, 1998); *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity* (Routledge: London, 2007), 248.
- Lippman, Peter: Case Study: Democratic Initiative of Sarajevo Serbs, (*Washington D.C.: The Advocacy Project*, 2000), 14.
- Lunden, Thoms: *On the boundary: about humans at the end of territory* (Stockholm: Sodertorns Hogskola): 232.
- Mabee, Bryan: "Re-imagining the Borders of US Security after 9/11: Securitisation", *Globalizations*, Vol. 4, (2007): 385-397.
- Malcolm, Noel: *Bosnia: A Short History* (Basingstoke and Oxford: Macmillan),

- Man, Michael: *The Dark Side of Democracy – Explaining Ethnic Cleansing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 353-427.
- Marciacq, Florent: "Sub-State Diplomacy in Malfunctioning States: The Case of the Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina", *Regional & Federal Studies*, Vol. 25 (2001): 329-346.
- Marinković, Draško: Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici Srpskoj (**Geografsko društvo Republike Srpske**, Banja Luka, 2005), 155-160.
- McClelland, Benjamin: "Ethnic Voters and Non-Ethnic Parties: Evidence from Bosnia and Herzegovina", **Paper presented at: Columbia University Political Science Department: Mini-APSA Student Conference**, April 26, 2013, 1-27.
- Merdzanovic, Adis: **Democracy by Decree: Prospects and Limits of Imposed Consociational Democracy in Bosnia and Herzegovina** (Stuttgart: Ibidem Press, 2015), 260.
- Migdal, Joel, S.: *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).
- Moll, Nicolas: "Fragmented memories in a fragmented country: memory competition and political identity-building in today's Bosnia and Herzegovina", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 41 (2013): 910-935.
- Montville, Joseph, V.: "Justice and the Burdens of History" In: **Mohammed Abu Nimer (Ed.), Reconciliation, Coexistence and Justice in International Conflict: Theory and Practice** (Lexington Books, 2001).
- Mulaj, Klejda: "On Bosnia's Borders and Ethnic Cleansing: Internal and External Factors", *Nationalism and Ethnic Politics*, 11:1-24 (Routledge: London, 2005), 1-25.
- Newman, David, Paasi Anssi: Fences and neighbours in the post-modern world: boundary narratives in political geography", *Progress in Human Geography* (1998): 186-207.
- Newman, David: "On Borders and Power: A Theoretical Framework", *Journal of Borderlands Studies*, Volume 18, No. 1, (Spring 2003): 14.

- Newman, David: "The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world", *Progress in Human Geography*, 30 (2006): 143-161.
- Newman, David: ***"The Resilience of Territorial Conflict in the Era of Globalization"***, (January 2006).
- Newman, David: ***"World Society, Globalization and a Borderless World: The Contemporary Signification of Borders and Territory"***, (**paper presented at the World Society Foundation**, Zurich, 2005): 1-24.
- Newsom, Tammy: **A History of Peace in Dayton, Ohio** (Charleston: The History Press, 2015), 192-195.
- Nicol, Heather, N.: ***The Fence and the Bridge: Geopolitics and Identity along the Canada-US Border*** (Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2015).
- Oomen, T.: "Contested boundaries and emerging pluralism", *International Sociology* 10 (1995): 251-268; Sibley David, ***Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*** (London: Routledge, 1995).
- Owen, David: **Balkan Odyssey: An uncompromising personal account of the international peace efforts following the breakup of former Yugoslavia** (New York: A Harvest Book, 1995), 374-378.
- Paasi, Anssi: Borders, theory and the challenge of rational thinking", Interventions on rethinking 'the border' in border studies, *Political Geography*, 30 (2011): 62-63.
- Paasi, Anssi: "Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows", *Geopolitics* (1998): 69-88.
- Paasi, Anssi: "Boundary as Social Practice and Discourse: The Finnish-Russian border as an example", *Regional Studies*, Vol. 33, (1999): 669-680.
- Paasi, Anssi: ***Territory, Boundaries and Consciousness*** (New York: John Wiley, 1996).
- Pasch, Paul: ***"Bosnia and Herzegovina 2025: Scenarios of Future Developments"*** (Friedrich- Ebert-Stiftung, Sarajevo: 2012).
- Plant, Emma: "The Politicisation of Victimhood", ***paper presented at SIT Symposium 'Conflict, Memory, and Reconciliation: Bridging***

- past, present, and future* (January 10-13, 2012), Kigali-Rwanda, 1-15.
- Popovic, Vitomir: "Arbitration for the Brcko Area in Light of Dayton Accords", *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14 (2000): 15-28.
- Prlenda, Antonio: "Sarajevo's Last Divide", **Institute for War & Peace Reporting** - IWPR (Sarajevo: 09.05.2001).
- Rae, Heather "State Identities and the Homogenisation of Peoples" (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 165-211.
- Ratner, Steven: "Drawing the better line: Uti Possidentis and the borders of the new states", *American Journal of International Law* 90 (1996): 590-624.
- Richter-Malabotta, Melitta: "Semantics of War in Former Yugoslavia: A Response to the Papers and Debate", In: **Busch Brigitta and Helen Kelly-Holmes (Ed.), Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States** (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD, 2004), 1-12.
- Robert, Donia, J.: **A Biography** (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006), 341.
- Roosens, Eugene: "The Primordial Nature of Origins and Migrant Ethnicity", In: **The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries** (Amsterdam: Het Spinhuis, 1994), 81-103.
- Rumford, Chris: "Seeing like a border: Interventions on rethinking 'the border' in border studies", *Political Geography*, 30 (2011): 66.
- Rumford, Chris: **Citizens and Borderwork in Contemporary Europe** (London: Routledge, 2008).
- Salter, Mark: "Places everyone! Studying the performativity of the border, interventions on rethinking 'the border' in border studies", *Political Geography*, 30 (2011): 66.
- Schendel, Willem: "How borderlands, illicit flows, and territorial states interlock", In: **W. van Schendel and I. Abraham (Eds.), Illicit flows and criminal things: States, borders, and the other side of globalization** (Bloomington: Indiana University Press, 2005).
- Scott, James, C.: *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the*

- Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998).
- Scott, Bollens, A.: **Cities, Nationalism, and Democratization** (Abingdon: Routledge, 2007), 171.
- Shapiro, Michael, Hayward, Alker: **Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities** (Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1996).
- Sheridan, Diarmuid, P.: "Arbitration Award for Dobrinja I and IV", (Sarajevo: 17.04.2001).
- Silber, Laura, Little, Allan: **Yugoslavia: Death of a Nation** (London: Penguin Books, 1996), 345.
- Skrabalo, Milovan: "The Evolution of the Inter-Entity Boundary Line in Bosnia and Herzegovina", **M.A. Dissertation in International Boundaries, University of Durham**, 1999.
- Smith, Anthony: **National Identity** (Harmondsworth, UK: Penguin Books, 1991).
- Somers, Margaret, R.: "The narrative construction of identity: a relational and network approach", **Theory and Society** (1994), 605-649.
- Speener, David, Kathleen Staudt: **The U.S.-Mexico Border** (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1998), 216.
- Troncota, Miruna: Sarajevo - a border city caught between its multicultural past, the Bosnian war and a European future, **Eurolimes**, 2015, 135.
- Vamik, Volkan, D.: "Large-Group Identity: Border Psychology and Related Societal Processes" (paper presented at the annual meeting at the German Psychoanalytic Association, Leipzig, Germany, May 10, 2002).
- Van der Velde, M., Van Houtum, H.: "Communicating borders", **Journal of Borderland Studies** 18, (2003): 1-76.
- Van Houtum, Henk, Van Naerssen, Tom: "Bordering, Ordering and Othering", **Journal of Economic and Social Geography**, Vol 93, Issues 2 (2001): 125-136.
- Verdery, Katherine: "Ethnicity, Nationalism and State-Making", **In: The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries** (Amsterdam: Het Spinhuis, 1994), 33-58.
- Villén Bell, Andrew: **Ethnic cleansing** (New York: St. Martin's Press, 1996), 1-4.

- Walker, Rob, B., J.: *After the globe, before the world* (London: Routledge, 2010).
- Walker, Rob, B., J.: *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (New York: Cambridge University Press, 1993).
- Wastl-Walter D., Varadi, M., Veider, F.: "Bordering silence: border narratives from the Austro-Hungarian border" In: Meinhof, U. (Ed.), *Living (with) border: identity discourses on east-west borders in Europe*, (Aldershot: Ashgate, 2002), 75-94.
- Waterman, S.: "Boundaries and the changing world political order", In: Schofield, C.H., Ed., *World boundaries*. Vol I: global boundaries (London: Routledge, 1994), 23-35.
- Wendt, Alexander: *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge Studies in International Relations), 163.
- Williams, Garrath: "Dangerous victims: On some political dangers of vicarious claims to victimhood", *Distinktion - Scandinavian Journal of Social Theory*, 2008, 81.
- Wilmer, Franke: *The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict and Violence in the Former Yugoslavia* (New York and London: Routledge, 2002).
- Wilson, Thomas, M. Hastings, Donnan: *Border Identities: Nation and State at International Frontiers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- Wodek, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K.: *The Discursive Construction of National Identity* (Edinburg: Edinburg University Press, 1999).
- Yiftachel, Oren: "Introduction: outlining the power of planning", In: *The Power of Planning: Spaces of Control and Transformation* (London: Kluwer Academic Publisher, 2001), 1-19.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: **DARKO RADIC**
Cinsiyeti: Erkek
Telefon Numarası: +90 507 832 81 35

E-mail: darko.radic85@gmail.com
Adresi: Trebovljani 23, 78400 Gradiska, Bosna Hersek
Doğum Tarihi: 28.01.1985 Gradiska – Bosna Hersek

EĞİTİM

Üniversite: **Banja Luka Üniversitesi – Fen Fakültesi, Coğrafya ve Demografi Bölümü** (Bosna Hersek, 2003 – 2007).
Lisans: **Tez Konusu:** “Avusturalya ve Yeni Zellanda’nın Göç Politikası”.

Üniversite: **Belgrad Üniversitesi – Coğrafya Fakültesi, Demografi Bölümü** (Sırbistan 2008 – 2010).
Yüksek Lisans: **Tez Konusu:** “Bosna Hersek’te Bölgeselleşmenin Çağdaş Demografik Sorunları”.

Üniversite: **İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü** (Türkiye, 2013 – 2019).
Doktora: **Tez Konusu:** “Dayton Barışı ve Bosna Hersek’te Sınır İnşaa Sorunu”.

Diller: Sırpça (Ana Dili); İngilizce (Expert); Türkçe (Çok İyi).